

Małgorzata Łakota-Micker

CZARNOGÓRA

Studia nad bezpieczeństwem

CZARNOGÓRA

Studia nad bezpieczeństwem

Małgorzata Łakota-Micker

CZARNOGÓRA
Studia nad bezpieczeństwem

Małgorzata Łakota-Micker
Czarnogóra. Studia nad bezpieczeństwem

Recenzja naukowa

Generał prof. nadzw. AK dr Mieczysław Bieniek
Prof. UW dr hab. Jacek Wojnicki
Prof. dr hab. Ludwik Habuda
Prof. dr hab. Maciej Szostak

Redakcja: Józefa Kurpisz

Projekt typograficzny i skład: Bartłomiej Bączkowski, Pilcrow Studio

Copyright © Małgorzata Łakota-Micker, London 2015

Wydawca

Legens. Publishing Workshop Ltd.
78 High Street Colliers Wood
London SW19 2BY, UK

Printed in Poland

ISBN 978-0-9576904-4-8

Spis treści

Wstęp 9

Rozdział I

Bezpieczeństwo współczesnego państwa 33

- 1.1. Bezpieczeństwo państwa. Ustalenia metodologiczne 35
- 1.2. Źródła zagrożeń bezpieczeństwa państwa 43
- 1.3. Klasyfikacja zagrożeń bezpieczeństwa państwa 47
 - 1.3.1. Zagrożenia militarne 48
 - 1.3.2. Zagrożenia polityczne 49
 - 1.3.3. Zagrożenia ekonomiczne 50
 - 1.3.4. Zagrożenia społeczne 51
 - 1.3.5. Zagrożenia ekologiczne i techniczne 52
 - 1.3.6. Terroryzm 54
 - 1.3.7. Transnarodowa przestępczość zorganizowana 54

Rozdział II

Czarnogóra we współczesnych stosunkach międzynarodowych 57

- 2.1. Czarnogóra jako podmiot stosunków międzynarodowych 59
 - 2.1.1. Położenie geopolityczne Czarnogóry 59
 - 2.1.2. Rys historyczny 62
 - 2.1.2.1. Czarnogóra do II wojny światowej 62
 - 2.1.2.2. Czarnogóra w okresie postzimnowojennym 75
 - 2.1.2.3. Powstanie niezależnego państwa 83

- 2.1.2.4. Współczesna Czarnogóra – sytuacja polityczna państwa **85**
- 2.1.2.5. Współczesna Czarnogóra – sytuacja gospodarcza państwa **99**
- 2.2. Bezpieczeństwo Czarnogóry **104**
 - 2.2.1. Aspekty instytucjonalno-programowe bezpieczeństwa **104**
 - 2.2.2. System bezpieczeństwa Czarnogóry **105**
 - 2.2.3. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry* **112**
- 2.3. Źródła zagrożenia bezpieczeństwa Czarnogóry **123**
 - 2.3.1. Zagrożenia militarne **123**
 - 2.3.2. Zagrożenia społeczno-polityczne: język, religia, poszanowanie praw i wolności obywatela **129**
 - 2.3.3. Korupcja i przestępczość zorganizowana **152**
 - 2.3.4. Wolność mediów **170**
 - 2.3.5. Zagrożenia ekonomiczne **189**

Rozdział III

Współpraca międzynarodowa – czynnik

wzmacniający bezpieczeństwo Czarnogóry 207

- 3.1. Współpraca dwustronna **209**
 - 3.1.1. Współpraca z państwami byłej Jugostawii **212**
 - 3.1.2. Współpraca z pozostałymi państwami europejskimi **237**
 - 3.1.3. Współpraca z kluczowymi partnerami pozaeuropejskimi **244**
- 3.2. Współpraca wielostronna **247**
 - 3.2.1. Inicjatywy regionalne na rzecz bezpieczeństwa **247**
 - 3.2.1.1. Inicjatywy wspierające proces integracji z NATO **249**
 - 3.2.1.2. Inicjatywy na rzecz stabilności w regionie **271**
 - 3.2.2. Współpraca ponadregionalna **278**
 - 3.2.2.1. Czarnogóra w procesie integracji z Unią Europejską **282**
 - 3.2.2.2. Inicjatywa Środkowoeuropejska **310**
 - 3.2.2.3. Inicjatywa Adriatycko-Jońska **311**
 - 3.2.2.4. Członkostwo w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie **312**

3.2.2.5. Członkostwo w Radzie Europy **314**

3.2.2.6. Członkostwo w Organizacji Narodów
Zjednoczonych **316**

Rozdział IV

Czarnogóra w procesie integracji z NATO 329

- 4.1. Sojusz Północnoatlantycki – gwarant bezpieczeństwa **331**
 - 4.1.1. Sojusz Północnoatlantycki. Ewolucja strategii **331**
 - 4.1.1.1. Partnerstwo dla Pokoju (PdP) **342**
 - 4.1.1.2. Plan Działań na Rzecz Członkostwa (MAP) **346**
 - 4.1.2. NATO – stabilizator bezpieczeństwa na obszarze państw
byłej Jugosławii **362**
- 4.2. Czarnogóra w programie Partnerstwo dla Pokoju **369**
 - 4.2.1. *Dokument ramowy Partnerstwa dla Pokoju* oraz
Dokument prezentacyjny Czarnogóry **374**
 - 4.2.2. Mechanizmy Partnerstwa dla Pokoju dla Czarnogóry **379**
 - 4.2.2.1. *Indywidualny program partnerstwa (IPP)* oraz
Indywidualny program partnerstwa
i współpracy (IPCP) **379**
 - 4.2.2.2. Proces Planowania i Oceny (PARP) **383**
 - 4.2.2.3. *Indywidualny plan działań na rzecz*
partnerstwa (IPAP) **388**
 - 4.2.2.4. Zintensyfikowany Dialog (ID) **390**
- 4.3. Realizacja przez Czarnogórę Planu Działań na rzecz
Członkostwa (MAP) i *Rocznego narodowego programu*
integracji (ANIP) **392**
- 4.4. Udział Czarnogóry w misjach pokojowych
pod dowództwem NATO **401**

Zakończenie 415

Bibliografia 429

Aneks: Chronologia. Czarnogóra na drodze do NATO 475

Executive summary in English 493

Wstęp

Wstęp

Pojęcie bezpieczeństwa państwa we współczesnych stosunkach międzynarodowych poszerza się o nowe treści – obok tradycyjnych militarnych komponentów pojawiają się nowe, odnoszące się do zjawisk sfery ekonomicznej, społecznej czy kulturowej. W związku z tym bezpieczeństwo daleko bardziej niż kiedyś pozostaje wartością nadrzędną, czynnikiem decydującym o przetrwaniu materialnym państw i ich obywateli oraz o stabilnym rozwoju. Współczesne, postzimnowojenne środowisko międzynarodowe ma charakter niezwykle turbulentny, czego spektakularnym świadectwem były wojny i konflikty w byłej Jugosławii. Ze wszystkich cech środowiska to właśnie dynamika i złożoność mają istotny wpływ na bezpieczeństwo państw, czynią je bowiem kategorią dynamiczną i zmienną. Poliarchia natomiast, mimo koncepcji *global governance*, sprzyja wzrostowi nieprzewidywalności wydarzeń w stosunkach międzynarodowych. Pojawiają się nowe wyzwania, a wraz z nimi nowe problemy, z jakimi państwa muszą się zmierzyć. Owa turbulentność nabrała szczególnej dynamiki zwłaszcza po 1989 roku, kiedy doszło do rozpadu systemu bipolarnego. Procesom transformacji systemu¹, które objęły

.....
¹ Problematyka transformacji została szeroko umówiona w literaturze przedmiotu, choć spory wśród badaczy trwają nadal. Do kluczowych publikacji

państwa bloku komunistycznego, towarzyszyły często zjawiska dezintegracji struktur federacyjnych, które objęły nie tylko Związki Socjalistycznych Republik Radzieckich i Czechosłowację, lecz także Jugosławię².

Po rozpadzie systemu bipolarnego jedynym skutecznym sojuszem wielostronnym o charakterze polityczno-militarnym pozostał Pakt Północnoatlantycki. Zmieniony układ sił w Europie i na świecie przyniósł nowe wyzwania w obszarze bezpieczeństwa międzynarodowego i nowe, niespotykane dotąd na szerszą skalę źródła jego zagrożenia. Konsekwencją tego stanu było postawienie NATO przed wyborem nowego kierunku aktywności w perspektywie wieloletniej oraz określenie jego roli w obszarze wymuszania i utrzymywania stabilności i bezpieczeństwa międzynarodowego, szczególnie w rejonach zapalnych. Regionem o takim charakterze okazały się tradycyjnie w Europie Bałkany, gdzie zadania NATO w obszarze bezpieczeństwa przybrały nowe kierunki. Zadania te można postrzegać w dwóch płaszczyznach – instytucjonalnej oraz społecznej. W pierwszej z nich funkcje NATO wynikają z percypowania Paktu jako organizacji międzynarodowej wymuszającej i katalizującej przemiany w państwach

.....
zaliczyć należy: G. O'Donell, P. C. Schmitter, *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Democracies*, Baltimore and London 1993, t. I; M. McFaul, *The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World*, "World Politics", t. 54, nr 2 (styczeń 2002); S. P. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, tłum. A. Dziurdzik, Warszawa 1995; R. Doorenspleet, *Reassessing the Three Waves of Democratization*, "World Politics", t. 52, nr 3 (kwiecień 2000), s. 384–406; R. Rose, Doh C. Shin, *Democratization Backwards: The Problem of Third-Wave Democracies*, "British Journal of Political Science", t. 31, nr 2 (kwiecień 2001); V. Bunce, *The Place of Place in Transitions To Democracy*, [w:] *Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe. Lessons of the Social Sciences*, red. M. Dobry, Dordrecht 2000; *Systemy polityczne Europy Środkowej i Wschodniej. Perspektywa porównawcza*, red. A. Antoszewski, Wrocław 2006; *Spółczesność wobec problemów transformacji i integracji*, red. J. Liszka, Ustroń 2000; *Ścieżki transformacji. Ujęcia teoretyczne i opisy empiryczne*, red. K. Brzechczyn, Poznań 2003.

² E. Bujwid-Kurek, *Serbia w nowej przestrzeni ustrojowej*, Kraków 2012.

doń aspirujących. Obejmują one zwykle reformę armii, systemu dowodzenia i obrony, kompatybilność logistyczną oraz test w postaci udziału w natowskich misjach pokojowych³. W drugiej płaszczyźnie oddziaływanie Paktu ma charakter społeczny w tym sensie, że dąży do stworzenia obywatelom państw aspirujących poczucia bezpieczeństwa, co w efekcie ma doprowadzić do wzrostu poparcia społecznego dla członkostwa w NATO. Przedstawiciel szkoły kopenhaskiej w myśleniu o bezpieczeństwie postzimnowojennym tworzy wręcz kategorię bezpieczeństwa społecznego (*societal security*): „Bezpieczeństwo społeczne dotyczy utrzymywania, w zadowalających warunkach rozwoju, tradycyjnych wzorców języka, kultury i tożsamości religijnej, narodowej oraz zwyczajów”⁴. Nacjonalizmy i pojawiająca się presja o ponowne wytyczenie granic mogą więc powodować napięcia w krajach zamieszkałych przez ludność o różnym pochodzeniu etnicznym. Jednym z takich państw jest Czarnogóra.

Konsekwencją członkostwa w NATO przejawiającą się w obu zasygnalizowanych płaszczyznach jest nowe postrzeganie państwa członkowskiego jako stabilnego, przewidywalnego i odpowiedzialnego partnera. Wobec powyższego rozpad Jugosławii stanowić może swoiste potwierdzenie dynamizmu środowiska międzynarodowego. Procesy dekompozycji w Jugosławii były tak silne, że próby przeciwdziałania im podejmowane przez Serbię nie pozwoliły utrzymać *status quo*. Jako pierwsze od federacji odłączyły się Słowenia i Chorwacja, następnie Macedonia, Bośnia i Hercegowina, aż wreszcie w 2008 roku Kosowo. Serbia i Czarnogóra, jako kontynuatorki SFRJ⁵, utworzyły 27 kwietnia 1992 roku Federalną Republikę Jugosławii, która 4 lutego 2003 roku przekształcona została w Serbię i Czarnogórę. Dzięki porozumieniu,

.....
³ NATO 2020: *zapewnione bezpieczeństwo, dynamiczne zaangażowanie*, red. A. D. Rotfeld, Warszawa 2010, s. 33–41.

⁴ B. Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, London 1991, s. 18–19.

⁵ *Ibidem*.

które zostało zawarte pomiędzy prezydentami Serbii i Czarnogóry, przez trzy lata funkcjonował dość nietypowy podmiot, posiadający charakter konfederacji z pewnymi cechami federacji⁶. W 2006 roku Czarnogóra, opuszczając federację z Serbią, stała się niezależnym podmiotem prawa międzynarodowego. Obawy elit rządzących w Czarnogórze, które jeszcze w latach 90. zakładały, że jej nikły potencjał ekonomiczny nie pozwoli funkcjonować jej jako samodzielnemu państwu, okazały się nieuzasadnione. Silne dążenia integracyjne uczyniły z niej natomiast aktywnego gracza na Bałkanach Zachodnich. Całkowicie różnie niż w przypadku Serbii postrzeganie owej integracji i chęć współpracy z organizacjami międzynarodowymi, w tym m.in. z Międzynarodowym Trybunałem Karnym dla byłej Jugosławii, przyciągnęły uwagę najważniejszych aktorów sceny politycznej. Czarnogóra przestała być postrzegana przez pryzmat Serbii i prowadzonej przez nią polityki. Proeuropejsko i proeuroatlantycko nastawione elity w stosunkowo szybkim czasie udowodniły, że są w stanie same decydować o przyszłym kształcie Czarnogóry. Opowiadanie się za ścisłą współpracą z NATO i Unią Europejską, chęć uzyskania pełnoprawnego członkostwa w tych organizacjach oraz upór i wytrwałość w dążeniu do celu stały się domeną jednego z najmłodszych i najmniejszych państw byłej Jugosławii.

Czarnogóra jest dziś istotnym uczestnikiem stosunków międzynarodowych. Potrzeba współpracy i intensyfikacji stosunków, zarówno z państwami w regionie, jak i pozostałymi państwami i organizacjami międzynarodowymi, znajdują swoje odzwierciedlenie w polityce zagranicznej państwa. Podkreślane są we wszystkich najważniejszych rządowych dokumentach konceptualizujących wizję rozwoju państwa.

W ostatnich latach pojawia się na rynku polskim coraz więcej publikacji poświęconych Bałkanom Zachodnim. Najwięcej z nich

.....
⁶ J. Wojnicki, *System Konstytucyjny Czarnogóry*, Warszawa 2012.

dotyczy jednak samego procesu rozpadu czy – jak to zwykli określają różni autorzy – rozbicia Jugosławii. Znane i cenione przez badaczy tego obszaru publikacje wyszły m.in. spod pióra Marka Waldenberga⁷, Wiesława Walkiewicza⁸, Mieczysława Tantego⁹, Stanisława Wojciechowskiego¹⁰ czy Mirosława Dymarskiego¹¹. Spośród autorów, którzy specjalizują się w kwestiach ustrojowych państw postjugosłowiańskich, na uwagę zasługuje Jacek Wojnicki¹², autor m.in. publikacji poświęconych ustrojowi Serbii i Czarnogóry. Autorką publikacji poświęconych Macedonii jest Irena Stawowy-Kawka¹³, dostępne na rynku polskim publikacje odnoszące się do Republiki Chorwacji wydał m.in. Krzysztof Krysieniel¹⁴, o Serbii i Kosowie zostały opublikowane opracowania autorstwa Ewy Bujwid-Kurek¹⁵. Sama Czarnogóra okresu niepodległości nie doczekała się jednak opracowania, podobnie jak problematyka jej bezpieczeństwa. Jedyną monografią odnoszącą

.....
⁷ M. Waldenberg jest autorem takich publikacji, jak *Kwestie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje, idee*. Warszawa 1992; *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000; *Rozbicie Jugosławii. Od separacji Słowenii do wojny kosowskiej*, Warszawa 2003; *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, t. 1: 1991–2002, t. 2: 2002–2004, Warszawa 2005.

⁸ W. Walkiewicz, *Jugosławia. Państwa sukcesyjne*, Warszawa 2009.

⁹ M. Tanty, autor m.in. *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2003; *Konflikty bałkańskie 1878–1918*, Warszawa 1968.

¹⁰ S. Wojciechowski jest autorem takich publikacji, jak *Integracja i dezintegracja Jugosławii na przełomie XX i XXI wieku*, Poznań 2002; *Nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wrocław 2003.

¹¹ M. Dymarski, *Konflikty na Bałkanach w okresie kształtowania się państw narodowych w XIX i na początku XX wieku*, Wrocław 2010.

¹² J. Wojnicki, autor takich publikacji, jak *Przeobrażenia ustrojowe państw postjugosłowiańskich*, Pułtusk 2003; *Proces instytucjonalizacji przemian ustrojowych w państwach postjugosłowiańskich*, Pułtusk 2007; *Skupština – parlament Serbii i Czarnogóry*, Warszawa 2005; *System konstytucyjny Serbii i Czarnogóry*, Warszawa 2005.

¹³ I. Stawowy-Kawka, *Historia Macedonii*, Wrocław 2000.

¹⁴ K. Krysieniel, *System polityczny Republiki Chorwacji*, Poznań – Chorzów 2007; Krysieniel K., Wojnicki J., *Partie i systemy partyjne państw byłej Jugosławii (Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Macedonia, Serbia, Słowenia)*, Pułtusk 2009.

¹⁵ E. Bujwid-Kurek, *Serbia w nowej przestrzeni ustrojowej*, Kraków 2012.

się do Czarnogóry jest książka przywołanego już powyżej Jacka Wojnickiego pt. *System Konstytucyjny Czarnogóry* z 2012 roku. Pozostałe publikacje omawiają jedynie walory przyrody i uroki czarnogórskiego wybrzeża¹⁶. Ową lukę tematyczną starają się wypełnić artykuły publikowane sporadycznie przez Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW) czy Polski Instytut Spraw Międzynarodowych (PISM).

Na terytorium samej Czarnogóry po 2006 roku ukazało się zaledwie kilka książek, w tym jedna na temat najnowszej historii Czarnogóry autorstwa Jurija E. Bičkova¹⁷. Spośród najważniejszych publikacji na należy wymienić kilkutomowe wydanie *Crnogorskiej Akademiji Nauka i Umjetnosti* pod tytułem *Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti*, praca zbiorowa z 2010 roku oraz monografie, m.in. autorstwa byłej minister ds. integracji europejskiej Czarnogóry, wykładowcy na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu w Podgoricy, profesor Gordany Đurović, poświęcone integracji europejskiej państwa¹⁸ oraz publikacje pułkownika Mehmedina Tahirovicia z Ministerstwa Obrony odnoszące się do tematyki z zakresu bezpieczeństwa państwa i procesu jego integracji z Sojuszem Północnoatlantyckim. Dużą wartość mają również publikacje autorstwa chorwackiej profesor Lidiji Čehulić-Vukadinović i wybitnego znawcy problematyki bałkańskiej – profesora Radovana Vukadinovicia. Na terytorium Czarnogóry ukazują się specjalistyczne periodyki traktujące o bezpieczeństwie państwa, jak „Security” czy „Partner”. Mimo to można konstatować, że stan badań nad Czarnogórą jako podmiotem stosunków międzynarodowych nie doczekał się wielu analiz o charakterze politologicznym. Mała ilość publikacji na

.....
¹⁶ Wśród przewodników turystycznych o Czarnogórze wymienić można m.in. D. Nadazdin, M. Niedźwiecki, *Czarnogóra. Fjord na Adriatyku*, Kraków 2010; M. Lutovac w tłum. E. i P. Aksamović, *Czarnogóra, Przewodnik*, Crna Gora;

¹⁷ J. E. Bičkov, *Crna Gora od prošlosti ka sadašnjem*, Budva 2009.

¹⁸ G. Đurović, *Evropska unija i Crna Gora: politika proširenja i Evropska unija i Crna Gora: ciljevi, socijalne i teritorijalne kohezije*, Podgorica 2012.

czarnogórskim rynku wydawniczym może być związana z trudnościami natury metodologicznej oraz ograniczonym dostępem badaczy do źródeł. Wydaje się zatem, że niniejsza praca może stanowić próbę uzupełnienia dotychczasowych badań poświęconych Czarnogórze.

Wobec skromnego dorobku i nielicznych publikacji dotyczących Czarnogóry oraz zupełnego braku analiz poświęconych bezpieczeństwu tego państwa autorka zmuszona była sięgnąć po zupełnie nową bazę źródłową. Wykorzystane w niniejszym opracowaniu źródła zdecydowanie podnoszą jego walor poznawczy i eksplanacyjny oraz sprawiają, że wypełnia wyraźną lukę na rynku wydawniczym.

Książka *Czarnogóra. Studia nad bezpieczeństwem* to druga edycja wydania z 2013 roku, uzupełniona i zaktualizowana o najnowsze wydarzenia. Bazą źródłową pracy, z uwagi na stosunkowo ubogi stan polskich badań nad omawianą problematyką, są materiały obcojęzyczne, stanowiące znaczną część wykorzystanej literatury. Wybór publikacji książkowych, jak i wykorzystanych źródeł archiwalnych oraz periodyków, takich jak „Bezbjednost” czy „Partner”, był efektem kwerendy źródłowej przeprowadzonej w Czarnogórze. Istotną część wykorzystanych materiałów stanowiła prasa codzienna, w tym głównie czarnogórskie „Vijesti”, „Dan”, „Pobjeda” z lat 2006–2014, a także komunikaty, opracowania i badania opinii publicznej uzyskane w *Centrum na Rzecz Demokracji i Praw Człowieka* (CEDEM) działającym w Podgoricy.

Realizowane przez wiele lat kwerendy naukowe i udział w konferencjach odbywających się w regionie Bałkanów Zachodnich pozwoliły poznać szerokie spektrum zagadnień i odnieść się do problemów, które – wydawać by się mogło – nie stanowią przedmiotu szczególnego zainteresowania przykładowo w polskich mediach. Tłumaczeń na język polski dokumentów i publikacji, stanowiących bazę źródłową dla pracy, dokonała autorka. Dokumenty pochodzą głównie z Ministerstwa Obrony Czarnogóry oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Integracji

Europejskiej. Cytowane w publikacji informacje pochodzą z wywiadów przeprowadzonych przez autorkę z przedstawicielami poszczególnych instytucji państwowych, naukowcami, przede wszystkim z Fakultetu Nauk Politycznych na Uniwersytecie Donja Gorica, Podgorica. Szczególnie cenne wskazówki dla opracowania powyższej publikacji autorka uzyskała ze strony Szefa Działu Analiz i Systemu Oceny Obrony Ministerstwa Obrony Czarnogóry, Pułkownika Mehmedina Tahirovicia, z którym miała okazję współpracować i wydać wspólne artykuły poświęcone bezpieczeństwu Czarnogóry.

Problematyka bezpieczeństwa Czarnogóry, będąca przedmiotem niniejszej pracy, stanowi wyzwanie metodologiczne i merytoryczne. To drugie związane jest przede wszystkim z poszerzającym się pojmowaniem bezpieczeństwa współczesnego państwa oraz z wielością czynników, które mają na nie wpływ. Przy uwzględnieniu obydwu wątków, w pracy zostanie podjęta próba dowiedzenia następujących hipotez badawczych:

1. Akcesja do NATO dla państw byłej Jugosławii, w tym dla Czarnogóry, jest czynnikiem katalizującym reformy. Dzięki wytycznym uzyskanym w momencie opuszczenia związku z Serbią i przyjęciu proeuroatlantyckiego nurtu integracji o wiele łatwiejsze stało się tworzenie ram dla przyszłego funkcjonowania państwa. Wytyczne stawiane przez Sojusz Północnoatlantycki, jak również korelujące z nimi unijne warunki na rzecz pełnoprawnego członkostwa, ułatwiły Czarnogórze stworzenie spójnych i demokratycznych norm konstytucyjnych i ustawowych, wymusiły przyjmowanie nowoczesnego ustawodawstwa. Od początku podjęto się rozwiązywania najtrudniejszych problemów, takich jak walka z korupcją i przestępczością zorganizowaną, kwestia nadwyżek broni czy zagadnienie praw człowieka i mniejszości narodowych. Dzięki temu w stosunkowo krótkim czasie udało się zrealizować postawione cele

- i zapanować nad trudnymi, chociaż niezwykle istotnymi obszarami mającymi wpływ na funkcjonowanie państwa.
2. Niewielka powierzchnia państwa determinuje niewielką liczbę tego rodzaju konfliktów i niestabilności, które mają znaczenie dla transatlantyckich struktur współpracy. Państwu o małym potencjale terytorialnym, a co za tym idzie demograficznym, łatwiej było przejść proces akcesji, co potwierdza fakt, że trwał on krócej niż w przypadku pozostałych państw byłej Jugosławii, będących już członkami NATO.
 3. Trwałość i niezmienność elit politycznych pozostających u władzy w Czarnogórze od ponad 20 lat sprzyja szybszej integracji z NATO i Unią Europejską. Wynika to przede wszystkim z ich konsekwentnie proeuropejskiego i pro-natowskiego nastawienia.
 4. Sąsiedowanie z państwami, które są już członkami struktur euroatlantyckiej współpracy, pozostaje czynnikiem sprzyjającym udanej akcesji. W przypadku Czarnogóry są to głównie Chorwacja i Albania.
 5. Dążenie państw byłej Jugosławii do członkostwa w NATO i Unii Europejskiej stanowi czynnik sprzyjający reintegracji państw regionu, zapewniając im poczucie stabilności i bezpieczeństwa, które są niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania młodych demokracji.
 6. Niski poziom wykształcenia elit rządzących, a co za tym idzie poziom ich przygotowania merytorycznego nie miał istotnego wpływu na proces integracji z NATO. Nie wpływało nań także solidne przygotowanie kadry administracyjnej, która mimo posiadanej wiedzy nie była w stanie sama podejmować efektywnych działań na rzecz walki z korupcją czy nielegalnym handlem. Wydaje się, że powyższe czynniki mogły wręcz sprzyjać rozwojowi tego typu procederów.
 7. Nie bez znaczenia dla procesu integracji Czarnogóry z NATO pozostaje fakt, że po wojnie w Jugosławii społeczeństwo

Czarnogóry nie ma negatywnych doświadczeń wynikających z kontaktów z żołnierzami NATO. To spowodowało, że większość Czarnogórców pozbawiona jest uprzedzeń, co przekłada się na wyższe poparcie dla członkostwa w NATO w porównaniu z Serbią.

Książka składa się z czterech rozdziałów. Przedmiot badań podjętych w publikacji, jakim jest przede wszystkim bezpieczeństwo Czarnogóry i proces jej akcesji do NATO, wymaga na wstępie doprecyzowania kluczowego pojęcia bezpieczeństwa państwa oraz określenia źródeł jego zagrożenia. Tej tematyce poświęcony został rozdział I. Przedmiotem kolejnego, drugiego rozdziału jest sama Czarnogóra we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Poza rysem historycznym znajduje się w nim omówienie sytuacji politycznej, jaka towarzyszyła procesowi wyodrębniania się suwerennego państwa na arenie międzynarodowej, a także gospodarczej, i systemu bezpieczeństwa państwa. W tej części pracy analizie poddane zostały najważniejsze dokumenty z zakresu bezpieczeństwa państwa, jak choćby sama *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Czarnogóry*. Przedstawiono również źródła zagrożenia bezpieczeństwa Czarnogóry, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń o charakterze militarnym, społeczno-politycznym, ekonomicznym, ale też problematyki wielokulturowości, korupcji i przestępczości zorganizowanej oraz wolności mediów.

W rozdziale trzecim omówiona została współpraca międzynarodowa jako czynnik wzmacniający bezpieczeństwo Czarnogóry. Ukazane zostało w nim zaangażowanie państwa w szereg inicjatyw o charakterze tak dwustronnym, jak i wielostronnym. Członkostwo Czarnogóry w takich organizacjach, jak Organizacja Narodów Zjednoczonych, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Rada Europy, czy dążenie do członkostwa w Unii Europejskiej świadczyć mogą o demokratyzacji państwa i jego dojrzałości do funkcjonowania w gronie najbardziej rozwiniętych państw. Dobrosąsiedzkie stosunki i współpraca w ramach

inicjatyw i organizacji o charakterze międzynarodowym ma dla Czarnogóry szczególne znaczenie. Stanowi dlań m.in. forum wymiany doświadczeń i daje możliwość podnoszenia kwalifikacji wśród przedstawicieli administracji i wojska.

Członkostwo w Sojuszu Północnoatlantyckim jest postrzegane przez Czarnogórę jako czynnik umacniający jej bezpieczeństwo. Znaczenie samego Sojuszu w stosunkach międzynarodowych zostało omówione w rozdziale czwartym. Rys historyczny i ewolucja strategii przyjmowanych przez tę polityczno-wojskową organizację wydaje się doskonale wskazywać, że od momentu powołania NATO wyraźnie zmieniło się postrzeganie jego roli, a sama organizacja uległa ewolucji i transformacji. Współczesne NATO można więc określić mianem gwaranta bezpieczeństwa. Charakter jej działań jest dziś zupełnie inny niż ten, który przyjmowano w 1949 roku. Zaangażowanie NATO w działania w byłej Jugosławii w latach 90. ubiegłego wieku było znaczące. Dla Serbii owe doświadczenia nie należą do najlepszych i nie wiąże ona swej przyszłości z członkostwem w Sojuszu Północnoatlantyckim. Pozostałe państwa regionu wydają się jednak aktywnie uczestniczyć w procesie integracji, widząc w niej możliwość dalszego rozwoju i próbę zagwarantowania bezpieczeństwa i stabilizacji, także w obrębie całego regionu, stanowiącego niegdyś „Bałkański tygiel”. Pełnoprawnymi członkami NATO spośród państw byłej Jugosławii są już Słowenia, Chorwacja i Albania. Najbliższe członkostwa aktualnie są Czarnogóra i Macedonia, która uwikłana w spór o nazwę państwa z Grecją już od kilku lat pozostaje w stanie „zawieszenia”, mimo wypełnienia zobowiązań na rzecz członkostwa w Sojuszu.

Rozdział czwarty został poświęcony procesowi integracji Czarnogóry z NATO, w tym analizie najważniejszych mechanizmów decydujących o postępie państwa w zakresie wypełniania stawianych przez organizację warunków na rzecz członkostwa. Realizacja przez Czarnogórę Programu Partnerstwo dla Pokoju oraz Planu Działań na Rzecz Członkostwa świadczą mogą

o postępie w zakresie reform niezbędnych dla ostatecznej akcesji do Paktu.

Badanie bezpieczeństwa jest zadaniem szczególnie trudnym z dwóch powodów. Pierwszym z nich jest pojmowanie i definiowanie pojęcia bezpieczeństwa, ze względu na jego stale zmieniającą treść. Treść, która dla znacznej części badaczy stanowi tym samym główny obszar zainteresowania. Skupiają się oni na zakresie pojęcia, jego założeniach, wieloaspektowości i dynamice zmian w samym rozumieniu „bezpieczeństwa” we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Jednocześnie pomijają jednak samą metodę jego badania¹⁹.

Drugim wyzwaniem jest natomiast interdyscyplinarny charakter badań nad bezpieczeństwem. Powoduje to, że czerpią one z metodologii różnych nauk, nie tylko z nauki o stosunkach międzynarodowych oraz nauki o polityce, lecz także z ekonomii. Tak szeroka płaszczyzna metodologiczna wynika głównie z rozumienia bezpieczeństwa w polskiej nauce. Zgodnie z nim, obejmuje ono nie tylko klasyczne *security studies*²⁰, lecz także badania strategiczne. Uwzględnia nowe aspekty, których znaczenie we współczesnym bezpieczeństwie rośnie, a do których zaliczyć należy m.in. aspekty ekonomiczne, finansowe, ekologiczne czy energetyczne.

Zasygnalizować można zatem cechy charakterystyczne badań nad bezpieczeństwem, które z punktu widzenia metodologii mają kluczowe znaczenie:

1. Interdyscyplinarny charakter badań powoduje, że zmuszone są one czerpać z metod różnych dyscyplin naukowych,

.....
¹⁹ Dla przykładu: J. Łebkowska, *Bezpieczeństwo – teoretyczny wymiar ponadczasowej wartości*, „Przegląd Strategiczny” 2011, nr 1.

²⁰ *Contemporary Security Studies*, red. A. Collins, New York 2007; *Security Studies: An Introduction*, red. P. D. Williams, London-New York 2008; T. Terriff, S. Croft, L. James, P. Morgan, *Security Studies Today*, Cambridge 2008; *The Evolution of international security studies*, red. B. Buzan, L. Hansen, Cambridge 2009; *Theory of world security*, red. K. Booth, Cambridge 2007.

głównie politologii i stosunków międzynarodowych, lecz także ekonomii czy historii. Z metodologicznego punktu widzenia podejmowane przez badaczy działania stanowią wyzwanie. Wyzwanie, aby nie ulec pokusie prostego eklektyzmu, lecz podjąć próbę swoistej hybrydyzacji metod czerpanych z różnorodnych nauk, które w odniesieniu do badanego zjawiska mają istotne znaczenie.

2. Rozumienie w Polsce nauk o bezpieczeństwie ma szeroki zakres – obejmuje aspekty ekonomiczne, finansowe, ekologiczne, energetyczne, społeczne i kulturowe, co jeszcze bardziej pogłębia metodologiczną trudność w ich badaniu.
3. Bezpieczeństwo winno być postrzegane w szerszym kontekście, głównie środowiska międzynarodowego jako głównej determinanty, rodzaju zmiennej niezależnej. Dynamika zmian środowiska międzynarodowego oraz jego cechy powodują, że badanie bezpieczeństwa jest tym samym złożone i trójwymiarowe.

Trudności badania bezpieczeństwa wynikają ze zmiany jego treści i kontekstu, w tym głównie:

- rosnącej złożoności – zarówno środowiska bezpieczeństwa, jak i samego pojęcia bezpieczeństwa – poszerzania jego treści o nowe aspekty, jak bezpieczeństwo energetyczne, ekonomiczne, kulturowe;
- dynamiki zmian środowiska międzynarodowego oraz zachowań pozostałych uczestników, co oznacza dominację zmiennych niezależnych nad zmiennymi zależnymi;
- wielości źródeł zagrożeń, a także ich transdyscyplinarnego charakteru, czyli takiego, który przekracza granice i ma charakter odterytorialniony;
- wzrostu niepewności otoczenia, nieprzewidywalności zmian, ich kierunku i dynamiki, stanowiących immanentną cechę środowiska międzynarodowego, jak i funkcjonowania w nim wszystkich, w tym nowych uczestników;

- sieciowości zjawisk, z którymi mamy obecnie do czynienia w środowisku bezpieczeństwa – ich wzajemnego wpływu na siebie, efektów pozytywnej i negatywnej synergii zachodzącej pomiędzy nimi.

Wszystko powyższe powoduje, że niepomierne wzrósł zakres analizowanych zjawisk, które mają transdyscyplinarny i sieciowy charakter. Zgodnie z przyjętym założeniem, bezpieczeństwo jest więc procesem o wielu płaszczyznach oraz treściach.

Dokonywanie przeglądu wszystkich propozycji metodologicznych z zasygnalizowanych dyscyplin naukowych w poniższej publikacji wydaje się być nieuzasadnione. Złożoność materii stanowiącej przedmiot analizy spowodowała jednak, że przy omawianiu bezpieczeństwa Czarnogóry pod uwagę wzięte zostały różnorodne metody badawcze. Wśród podstawowych wymienić można przede wszystkim takie, jak:

- analiza historyczna, umożliwiająca zbadanie genezy i okoliczności zjawisk, które sprzyjały procesowi początkowo hibernacji, a następnie zmian w funkcjonowaniu państwa na arenie międzynarodowej;
- analiza systemowa, będąca podstawą konceptualizacji tematu, a tym samym konstrukcji pracy, umożliwiająca zdefiniowanie podstawowych działań podejmowanych przez państwo w zakresie przeprowadzania reform i jego integracji z Sojuszem Północnoatlantyckim;
- analiza statystyczna, wykorzystywana głównie przy omawianiu poparcia opinii publicznej Czarnogóry dla różnego rodzaju inicjatyw, w tym akcesji państwa do NATO – statystyk użyto także w odniesieniu do omawianych spisów ludności na terytorium państwa.

Za kluczowe można uznać jednak te metody, które niosą wartość eksplanacyjną dla badania bezpieczeństwa państwa. To właśnie one zostaną zasygnalizowane poniżej.

Pierwszą z nich jest analiza strategiczna. Została zaczerpnięta z nauk ekonomicznych, w których wykorzystywana była głównie do analizy działalności i rozwoju przedsiębiorstw. Badacz, zgodnie z jej założeniem, wychodzi od analizy otoczenia, kontekstu międzynarodowego w skali globalnej, aby potem przejść do poziomu regionalnego, czy nawet lokalnego, w celu identyfikowania na każdym z nich określonych zagrożeń. Na każdej z tych płaszczyzn pod uwagę brane są różne czynniki, nie tylko o charakterze militarnym, lecz także ekonomicznym czy ekologicznym. Zwolennicy tej metody podkreślają jej przydatność przede wszystkim ze względu na ograniczenie pola błędu przy wyborze zagrożeń dla bezpieczeństwa. Spowodowane jest to faktem, że analiza ma od początku charakter całościowy, a nie ukierunkowany na określone, już wstępnie zidentyfikowane zagrożenie. Powoduje to, że zdaje się być jedną z metod, które w najbardziej trafny sposób są w stanie wskazać zagrożenie.

Za cechy charakterystyczne powyższej analizy uznaje się²¹:

- szerokie ujmowanie problematyki politycznej, społecznej, ekonomicznej, technologicznej, ekologicznej, militarnej i informacyjnej, co wyjątkowo odpowiada rosnącej złożoności problematyki bezpieczeństwa;
- znaczny dorobek empiryczny i poznawczy pochodzący z zarządzania, nauk wojskowych (nauk o obronności), ekonomii i zarządzania kryzysowego; jest to więc solidny zbiór wiedzy możliwy do wykorzystania;
- podstawowe narzędzia określające jej metodologię, które zostały opracowane przede wszystkim na potrzeby bezpieczeństwa w latach 50. i 60. XX wieku – w modelach konfliktu politycznego, ekonomicznego, technologicznego i społecznego zimnej wojny zawarto takie narzędzia, jak:

.....
²¹ P. Daniluk, *Metodologia badań zagrożeń wynikających z kryzysu społeczno-ekonomicznego. Analiza strategiczna w obszarze bezpieczeństwa*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2012/2013, s. 18–19.

analiza scenariuszowa otoczenia, planowanie scenariuszowe, badania delfickie, teoria gier, teoria decyzji, badania operacyjne;

- wyjątkowe ukierunkowanie na ocenę zjawisk w otoczeniu zarówno międzynarodowym, jak i regionalnym oraz narodowym;
- wykorzystywanie w Polsce analizy strategicznej w budowaniu strategii obronnej i bezpieczeństwa narodowego, jak i przeglądzie tej analizy jako nowej i kompleksowo ujmującej skomplikowane problemy metodzie – zakres wykorzystywanych w tych przedsięwzięciach technik analizy strategicznej ulega z roku na rok poszerzeniu o coraz bardziej złożone narzędzia;
- fakt, że nawet w obszarze nauk wojskowych tego typu analizy były z powodzeniem wykorzystywane, o czym świadczą chociażby opracowania z połowy lat 90. XX wieku autorstwa Bolesława Balcerowicza²², Ryszarda Wróblewskiego²³ czy Cezarego Rutkowskiego²⁴.

O wartości analizy, zwłaszcza tej odnoszącej się do bezpieczeństwa państwa, świadczy uwzględnianie wszystkich czynników, które mogłyby mieć wpływ na jej wynik. Wydaje się, że cechą tę posiada właśnie analiza PEST, która jako taka jest narzędziem stosowanym przez przedsiębiorstwa. Opiera się ona bowiem na segmentacji, czyli podzieleniu środowiska na grupy czynników, które mają nań wpływ, tj.: czynniki polityczne, ekonomiczne, społeczno-kulturowe oraz technologiczne. Do czynników politycznych zalicza się najczęściej bezpieczeństwo ustrojowe, prawne, w zakresie stosunków międzynarodowych, w zakresie administracji publicznej oraz bezpieczeństwo militarne. W wymiarze

.....
²² B. Balcerowicz, *Wprowadzenie do studiowania strategii*, Warszawa 1996.

²³ R. Wróblewski, *Elementy metodologii badań w strategii wojskowej*, Warszawa 1993.

²⁴ C. Rutkowski, *Aparat pojęciowy strategii. Podstawowe pojęcia i zależności*, Warszawa 1995.

ekonomicznym brane są pod uwagę bezpieczeństwo budżetowe, żywnościowe, demograficzne, surowcowe, dostępu do rynków zagranicznych, w zakresie integracji europejskiej oraz bezpieczeństwo ekologiczne. Bezpieczeństwo w aspekcie społeczno-kulturowym to przede wszystkim bezpieczeństwo w zakresie tożsamości kulturowej i historycznej, edukacyjne, w aspekcie świadomości zbiorowej czy globalizacji i regionalizacji. Wymiar technologiczny bezpieczeństwa obejmuje potencjał technologiczny państwa, transfer nowoczesnych technologii czy standardy jakościowe.

Należy zastrzec, że analiza PEST ma charakter heurystyczny, bowiem prowadzi do określenia źródeł zagrożeń i podaje sposoby zapewnienia bezpieczeństwa. Nie określa jednak wśród nich jednego, optymalnego i najskuteczniejszego. Uwzględnienie tak wielu determinant występujących w otoczeniu powoduje, że traktowanie jednego sposobu jako najlepszego jest niemożliwe. Jest to walor podejścia heurystycznego, w którym badacz musi uwzględniać na każdym etapie analizy oraz przy wyborze jednego z rozwiązań fakt, że wybór ten jest obciążony pewnymi słabościami.

Analiza PEST przebiega zwykle w trzech wymiarach. Z uwagi na kluczowe zagadnienie bezpieczeństwa państwa większą wartość eksplanacyjną będzie miał jednak podział na dwie płaszczyzny:

1. Otoczenie wewnętrzne – rozumiane jako inni uczestnicy z otoczenia podmiotu, z którym działa lub od których jest zależny.
2. Otoczenie zewnętrzne – rozumiane jako środowisko i kontekst, w którym działa podmiot.

W każdej z tych płaszczyzn wyróżnić można podsystemy. W przypadku pierwszym będzie to reżim, system społeczno-ekonomiczny, ustrój – w tym głównie inni aktorzy lub podmioty mające nań wpływ. Druga płaszczyzna skupia się natomiast na środowisku międzynarodowym, w tym innych uczestnikach

stosunków międzynarodowych oraz relacjach, jakie pomiędzy nimi zachodzą.

Dopełnieniem zarysowanej powyżej metody analizy jest analiza strategiczna tzw. SWOT. Jej założenia metodologiczne skupiają się na określeniu wśród wcześniej zidentyfikowanych czynników tych, które mają charakter pozytywny i w przyszłości mogą stworzyć szansę do szeroko rozumianego rozwoju oraz tych o potencjale negatywnym, które skutkować mogą pojawieniem się zagrożeń. Zestawienie tych dwóch grup w postaci tabeli pozwala odpowiedzieć na pytanie, które z czynników dominują oraz czy w przyszłości więcej będzie zagrożeń czy szans dla bezpieczeństwa państwa.

Jak wspomniano wcześniej, badania nad bezpieczeństwem nie mają swojej wyłącznej metodologii, wykorzystują paradygmaty badawcze innych nauk. Zastrzec należy, że nie oznacza to swobodnego intelektualnego synkretyzmu, lecz łączenie metod z różnych dyscyplin i tworzenie nowej jakości, która będzie stanowiła optymalny wariant dla badania bezpieczeństwa państwa. Poniżej zarysowane zostaną zatem te nurty badawcze, których potencjał eksplanacyjny dla badania bezpieczeństwa państwa ma szczególne znaczenie.

Realizm pozostaje w stosunkach międzynarodowych głównym nurtem dla badań nad państwem rozumianym w tradycyjnym ujęciu. Dla badania bezpieczeństwa jest o tyle przydatny, że zakłada, iż nie wszystkie zjawiska dają się bezpośrednio zaobserwować. Zatem to, co na pozór wydaje się pewnikiem, może prowadzić do fałszywych wniosków. Zminimalizowanie owych zakłamań może nastąpić wówczas, kiedy badaniami objęte zostają zarówno zewnętrzna rzeczywistość, jak i społeczna konstrukcja tej rzeczywistości²⁵. Metodologicznie, realizm docenia zarówno

.....
²⁵ *Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsh, G. Stocker, tłum. J. Tegnerowicz, Kraków 2006.

metody jakościowe, jak i ilościowe. W przypadku badania poziomu bezpieczeństwa państwa podejście realistów zdaje się odwoływać przede wszystkim do tradycyjnego jego rozumienia, głównie militarnego i mniej ekonomicznego, jako podstaw potęgi państwa w ogóle. W kontekście szerokiego rozumienia pojęcia bezpieczeństwa jest to ograniczenie. Cenne pozostaje jednak w tym przypadku założenie o szczególnej roli państwa w stosunkach międzynarodowych oraz związanie pojęcia bezpieczeństwa z aktywnością państwa w regionie lub świecie. W przypadku Czarnogóry owa aktywność jest szczególnie widoczna w strukturze budowania porozumień regionalnych oraz aspiracji do członkostwa w NATO i Unii Europejskiej.

Instytucjonalizm²⁶, zwłaszcza tzw. nowy instytucjonalizm, stanowić może atrakcyjną propozycję dla analizy bezpieczeństwa państwa. Z jednej bowiem strony skupia się na badaniu instytucji, z drugiej jednak uznaje, że spada znaczenie instytucji politycznych. W dalszej kolejności prowadzi to do pytania o to, jak spełniają swoją rolę instytucje oraz jaki jest zakres ich możliwego wpływu na decyzje jednostek. W okresie dynamicznych zmian w obszarze politycznych instytucji pojawia się pytanie o to, jak nadążają one za dynamicznie turbulentnym środowiskiem wewnętrznym i zewnętrznym. Ze wszystkich nurtów instytucjonalizmu najbardziej przydatny wydaje się instytucjonalizm racjonalnego wyboru. Zgodnie z nim to jednostki właśnie dobierają optymalne do danej sytuacji strategie, zaś instytucje wyłącznie dostarczają informacji o kontekście, czyli sytuacjach decyzyjnych oraz o czynnikach sprzyjających osiągnięciu określonego celu. W tym nurcie coraz bardziej akcentowany jest wzrost znaczenia konwencji nieformalnych, które zaczynają dominować nad regułami formalnymi. W niektórych przypadkach zapewne może to przybierać formę dystrybucji władzy. Z perspektywy

²⁶ J. P. Olsen, J. G. March, *An Institutional Perspective on Political Institutions*, [w:] *The Pursuit of Intelligence*, red. J. G. March, Oxford 1999, s. 52–71.

Czarnogóra jest to niezwykle istotna konstatacja. Tutaj bowiem wyraźnie można dostrzec tę dominację w praktyce, dodatkowo nakładającą się na istniejące w państwie powiązania rodzinno-klanowe. One to nadają szczególnie charakter wymiarowi nieformalnemu funkcjonowania instytucji państwowych.

Badacze w nurcie nowego instytucjonalizmu proponują i dopuszczają zdezagregowane pojęcie instytucji, co umożliwi analizę funkcjonowania wybranych elementów życia politycznego. Jako przykład wymienić można choćby proces podejmowania decyzji w rządzie czy stosunki utrzymywane z innymi państwami²⁷. W przypadku Czarnogóry jest to istotna możliwość, badaniu poddane zostały bowiem elementy wyłączone z życia politycznego, a mające wpływ na poziom bezpieczeństwa tego państwa – decydowanie o bezpieczeństwie, struktura organów decyzyjnych, stosunki z innymi państwami czy kontekst ekonomiczno-społeczno-kulturowy podejmowanych decyzji.

Znaczną wartość eksplanacyjną ma także teza postawiona przez Volkera Rittbergera na temat motywów zawierania traktatów i konwencji przez państwa²⁸. W jego opinii chodzi głównie o zmniejszenie niepewności co do zachowań innych uczestników stosunków międzynarodowych, i to zarówno sprzymierzeńców, jak i potencjalnych wrogów. Czarnogóra zdaje się potwierdzać tę tezę, o czym świadczyć może infrastruktura traktatowa państwa, zarówno ta w odniesieniu do stosunków dwu-, jak i wielostronnych.

Czarnogóra. Studia nad bezpieczeństwem to pierwsza monografia na polskim rynku wydawniczym, która w tak szczegółowy sposób przedstawia tę problematykę. Czarnogóra, jako państwo funkcjonujące w dość złożonych uwarunkowaniach, o którym

.....
²⁷ B. G. Peters, *Institutional Theory: The "New Institutionalism" in Political Science*, London 1999.

²⁸ *Regime Theory and International Relations*, red. V. Rittberger, Oxford 1993.

mówi się coraz więcej w związku z integracją z NATO i Unią Europejską, warte jest uwagi szerszej grupy odbiorców. Książka napisana została z myślą o studentach takich kierunków, jak bezpieczeństwo narodowe, politologia, stosunki międzynarodowe, europeistyka, ale i o osobach, które podobnie jak samą autorkę zafascynowała Czarnogóra. Może stanowić także uzupełnienie dla badaczy stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa zajmujących się regionem Bałkanów i szerzej Europy Południowej i Wschodniej²⁹.

.....

²⁹ Fragmenty niniejszej publikacji zostały zawarte również w następujących artykułach autorki: *Udział Czarnogóry w misjach pokojowych*, „Racja stanu, Studia i materiały” 2011, nr 2(10), s. 63–74; *Media w Czarnogórze*, „Zeszyty Naukowe DWSPiT. Studia z Nauk Społecznych” 2015, nr 8, s. 11–28; *Problematyka małego państwa na drodze do UE. Przykład Czarnogóry*, „Zeszyty Naukowe DWSPiT. Studia z Nauk Społecznych” 2015, nr 8, s. 29–55.

Rozdział I

Bezpieczeństwo współczesnego państwa

1.1. Bezpieczeństwo państwa. Ustalenia metodologiczne

Pojęcie bezpieczeństwa stanowi jedną z kluczowych kategorii dla funkcjonowania państwa oraz stanu stosunków międzynarodowych. Zajmowali się nim tacy myśliciele, jak Platon¹, Arystoteles, Monteskiusz, Kant, Fromm czy Maslow². Bezpieczeństwo

.....

¹ **Platon** pisał o istocie bezpieczeństwa narodowego w swym dziele zatytułowanym *Państwo*. Dochodził, czym jest bezpieczeństwo i jakie są jego uwarunkowania. Jego zdaniem dla bezpieczeństwa człowieka i grup społecznych istotne znaczenie mają: dobre decyzje, zdrowe zmysły i zdrowe ciało, ale i powodzenie, sława, dostatek. Więcej [w:] M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2006.

² Jak pisze A. Szymonik, **Arystoteles** podkreślał, że na kształt bezpieczeństwa wpływ mają: uwarunkowania zewnętrzne, zależne od otoczenia, i przyczyny wewnętrzne, zależne od rzeczy i podmiotu. **Monteskiusz** kreślił pojęcie bezpieczeństwa międzynarodowego, mówiąc, że „w czasie pokoju rozmaite narody powinny sobie świadczyć najwięcej dobra, w czasie wojny zaś najmniej zła, bez szkody dla swoich zasadniczych interesów”. **Kant**, pisząc *O wiecznym pokoju*, dowodził, że wymaga on „radykalnej i niezbędnej przemiany ludzkich relacji, bez której wszelka własność i bezpieczeństwo są niepewne. Wieczny pokój pociąga za sobą ustanowienie powszechnego ustroju państwowego. Jest to niewykonalne, zamiast tego powinniśmy zaakceptować związek państw. Wieczny pokój powinien być celem, do którego będziemy nieustannie dążyć i przybliżać się dzięki ciągłemu postępowi”. Zdaniem **Fromma** warunkiem bezpieczeństwa jest zdrowe społeczeństwo (*Ucieczka do wolności*), natomiast twórca hierarchii potrzeb, **Maslow**, uważa, że bezpieczeństwo jest

narodowe i międzynarodowe to kategorie zmienne w czasie i przestrzeni, głównie ze względu na fakt, że ani stanu bezpieczeństwa, ani pozycji państwa w stosunkach międzynarodowych nie sposób trwale podtrzymać³.

Ze względu na wspomnianą wyżej zmienność w czasie i przestrzeni pojęcie bezpieczeństwa jest trudne do jednoznacznego zdefiniowania. Autorzy różnych definicji wskazują na jego wieloaspektowe rozumienie, choć najczęściej wiąże się je z brakiem realnego zagrożenia (podejście obiektywne) lub brakiem poczucia takiego zagrożenia (podejście subiektywne). Termin „bezpieczeństwo” wywodzi się od łacińskiego słowa *securitas* (*sine* – bez, *cura* – troska, piecza)⁴. We współczesnych definicjach bezpieczeństwo najczęściej jest ujmowane jako stan pewności, spokoju, zabezpieczenia oraz ochrony przed niebezpieczeństwem.

Bezpieczeństwo, jako jedna z fundamentalnych kategorii dla państwa, pozostaje w kręgu zainteresowań wszystkich teoretycznych paradygmatów badawczych w stosunkach międzynarodowych. W każdym z nich jednak, wychodząc z innej perspektywy, ma ono inne treści i jest inaczej ujmowane⁵.

Realisci, wychodząc od pesymistycznej wizji świata i natury ludzkiej, bazując na myśli Niccolò Machiavellego czy Thomasa Hobbesa, są przeświadczeni o naturalnej anarchii w stosunkach międzynarodowych, generującej ciągłe konflikty, które prowadzą

.....
jedną z pięciu podstawowych potrzeb każdego człowieka. Więcej [w:] A. Szymonik, *Organizacja i funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa*, Warszawa 2011, s. 14–15.

³ K. Łastawski, *Pojęcie i główne wyznaczniki bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo*, red. W. Fehler, Toruń 2002, s. 10.

⁴ R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D. B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Warszawa 1997, s. 3.

⁵ Cf. T. Łoś-Nowak, *Stosunki Międzynarodowe. Teoria – Systemy – Uczestnicy*, Wrocław 2005; idem, *Paradygmat realistyczny – projekcje porządku międzynarodowego w XXI wieku* [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2005.

do stanu swoistego chaosu w środowisku międzynarodowym. Zatem z punktu widzenia interesu państwa, choć istnieją uniwersalne normy prawnomiędzynarodowe zapobiegające konfliktom międzynarodowym (np. zakaz użycia siły i groźby jej użycia zawarty w Karcie Narodów Zjednoczonych), to jednak nadal brak efektywnych i skutecznych mechanizmów egzekwowania wspomnianych norm. W rzeczywistości bowiem każde państwo, mając świadomość braku owych mechanizmów, w dowolnej chwili może zdecydować się na użycie siły w celu realizacji swoich interesów, czego przykładem może być m.in. druga wojna w Iraku. To z kolei prowadzi do sytuacji, w której żaden z uczestników nie może być pewien zamiarów innych i własnego bezpieczeństwa. Zmienia to rozumienie polityki zagranicznej, w której wojna, zdaniem Carla von Clausewitza, jest kontynuacją tej polityki środkami militarnymi i w tym sensie użycie siły pozostaje czymś zrozumiałym, niemal naturalnym w stosunkach z innymi państwami. W tym nurcie mamy do czynienia z wąskim rozumieniem bezpieczeństwa, opartego na atrybutach siły militarnej, potęgi państwa oraz dążeniu do budowy ładu opartego na równowadze sił (*balance of power*).

Drugim z głównych paradygmatów stosunków międzynarodowych pozostaje liberalna teoria, która ujmuje bezpieczeństwo w szerokim sensie, uwzględniając jego pozamilitarne aspekty. W tym nurcie idealnym rozwiązaniem pozostaje model bezpieczeństwa zbiorowego. Liberałowie uznają za możliwe zastąpienie w stosunkach międzynarodowych siły przez prawo, system porozumień wielostronnych oraz organizacje międzynarodowe. Uważają, że poza hegemonią i równowagą sił istnieje trzeci model ładu międzynarodowego, oparty o uniwersalne prawo, instytucje ponadnarodowe pozwalające na przezwycięzenie stanu anarchii oraz współpracę państw. Zdaniem liberałów idee demokracji minimalizują pole konfliktu i sprzyjają pogłębianiu poczucia bezpieczeństwa przez państwa. Procesy integracyjne w świecie, prowadzące do wzrostu ekonomicznej zależności,

oraz tworzenie ugrupowań współpracy ekonomicznej czynią wojnę nieopłacalną dla wszystkich stron. Ich zdaniem konflikt to niekorzystna dla uczestników gra o sumie zerowej, natomiast rozwiązywanie konfliktów bez uciekania się do użycia siły to gra o sumie niezerowej – gdzie wszyscy jej uczestnicy odnoszą korzyści. W latach 90. ubiegłego wieku, po upadku systemu bipolarnego, w rzeczywistości międzynarodowej umacniać zaczął się nurt liberalny. Zwolenników zyskał sobie paradygmat geoeconomiczny w analizie stosunków międzynarodowych. Takie postrzeganie koresponduje z pojmowaniem państwa ponowoczesnego, bardzo silnie zintegrowanego z innymi państwami. Niestety istoty państwa nie da się w dobie globalizacji zamknąć czy zdefiniować pojęciem jakichkolwiek granic⁶.

W naukach społecznych bezpieczeństwo wiąże się z istnieniem, przetrwaniem, integralnością terytorialną, tożsamością, pokojem i pewnością rozwoju. Adam Daniel Rotfeld podkreśla wielość zmiennych, których wpływ na kształtowanie się bezpieczeństwa ma zasadnicze znaczenie, przy czym „poszczególne elementy składowe zyskują lub tracą na znaczeniu w zależności od sytuacji wewnętrznej państwa oraz sytuacji międzynarodowej”⁷. Waga jednych rośnie, innych maleje, a jeszcze innych ulega wewnętrznym transformacjom. Katalizują je m.in. braki surowcowe, wprowadzenie nowych technologii czy zmiany zachodzące w układzie sił w środowisku międzynarodowym. W związku z tym nie można zapewnić całkowitego bezpieczeństwa, wolnego od jakichkolwiek zagrożeń – ani w krótkim czasie, ani w dłuższej perspektywie. Swoiste *iunctim* między bezpieczeństwem a dynamiką zagrożeń powoduje, że podlega ono ciągłym zmianom i pozostaje zależne od stanu stosunków w regionie.

.....
⁶ R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, tłum. A. Czwojdrak, Kraków 2006, s. 308.

⁷ A. D. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, Warszawa 1989, s. 18.

Z tego względu, jak pisze Kazimierz Łastawski, bezpieczeństwo powinno być rozpatrywane w ramach konkretnych układów sił i interesów, występujących obiektywnie z uwzględnieniem wielu czynników, także subiektywnych (osobowości polityków, tradycji, zmiennych nastrojów społecznych, ideologii itd.).

Bezpieczeństwo jest kategorią wielowymiarową i może być rozważane w kilku układach odniesienia: w stosunkach między państwem a jego obywatelami, ich wspólnotą, w relacjach między państwami, jako czynnik dynamiki środowiska międzynarodowego oraz wobec międzynarodowego prawa i norm o charakterze aksjologicznym. Pojęcie bezpieczeństwa podlega logice historycznej ewolucji i o ile w przeszłości podstawowym zagrożeniem dla bezpieczeństwa była agresja z zewnątrz, a wojna traktowana była jako narzędzie polityki zagranicznej, o tyle współcześnie często zagrożeniem dla bezpieczeństwa pozostają konflikty i kryzysy wewnętrzne⁸.

Zdaniem Witolda Pokruszyńskiego bezpieczeństwo ma charakter podmiotowy i jest, z jednej strony, podstawową potrzebą człowieka i grup społecznych, a z drugiej – potrzebą państw i systemów międzynarodowych⁹. W takim ujęciu bezpieczeństwo to cel działań jednostek, społeczności lokalnych, państw lub organizacji międzynarodowych podejmowanych dla stworzenia pożądanego stanu bezpieczeństwa, w którym nie występują zagrożenia¹⁰.

Różnorodne ujęcie pojęcia bezpieczeństwa pozwala zidentyfikować m.in. bezpieczeństwo globalne (międzynarodowe), regionalne, narodowe; bezpieczeństwo ze względu na stosunek do obszaru państwa, wewnętrzne i zewnętrzne; wreszcie, wyróżnione ze względu na dziedzinę, bezpieczeństwo: militarne,

.....
⁸ K. Łastawski, op. cit., s. 12.

⁹ R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 3.

¹⁰ W. Pokruszyński, *Bezpieczeństwo narodowe u progu XXI wieku*, „Zeszyty naukowe AON” 2008, nr 1 (70), s. 24.

polityczne, energetyczne, ekologiczne, informatyczne, społeczne, kulturowe¹¹.

System bezpieczeństwa ujmowany jest jako „skoordynowany wewnętrznie zbiór elementów organizacyjnych, ludzkich i materialowych, ukierunkowanych na przeciwdziałanie wszelkim zagrożeniom państwa, w szczególności politycznym, gospodarczym, psychospołecznym, ekologicznym i militarnym”¹².

System bezpieczeństwa składa się z dwóch elementów. Pierwszym z nich jest podsystem centrum decyzyjnego, w skład którego najczęściej wchodzi piastujący najwyższe funkcje w państwie politycy, a także centralne organy administracji rządowej, organy dowodzenia siłami zbrojnymi oraz – w niektórych przypadkach – władze samorządowe. Podsystem egzekutywy tworzą natomiast m.in. służby zagraniczne, służby specjalne, obrona narodowa i administracja¹³.

Nadrzędnym celem systemu bezpieczeństwa jest zapewnienie korzystnych i sprzyjających warunków realizacji interesów narodowych. Służy temu eliminacja zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń, redukcja ryzyka oraz optymalizacja stanu środowiska międzynarodowego. Do najważniejszych celów konstytuujących bezpieczeństwo państwa oraz realizowanych przez wspomniane systemy, w tym także system Czarnogóry, należy zapewnienie niepodległości i nienaruszalności terytorialnej oraz suwerenności, stworzenie warunków rozwoju cywilizacyjnego i gospodarczego, zapewnienie możliwości korzystania przez obywateli z konstytucyjnych wolności i praw, zapewnienie możliwości aktywnego kształtowania stosunków z innymi państwami, realizacja zobowiązań sojuszniczych służących tworzeniu wizerunku wiarygodnego uczestnika stosunków międzynarodowych,

.....
¹¹ A. Szymonik, dz. cyt, s. 16.

¹² Cyt. za ibidem, s. 28, cf. przyp. 33.

¹³ Cf.: *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, Warszawa 2007, <http://www.mon.gov.pl/pliki/File/zalaczniki_do_stron/SBN_RP.pdf>, (data dostępu: 02.01.2013).

ochrona duchowego i materialnego dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie możliwości jego rozwoju, ochrona środowiska naturalnego i zapewnienie równego dostępu do informacji oraz edukacji.

W procesie realizacji celów polityki bezpieczeństwa są one transformowane na zadania i działania z wyznaczeniem podmiotów za nie odpowiedzialnych oraz z uwzględnieniem potrzeb, możliwości oraz stanu środowiska międzynarodowego. Działania służące osiągnięciu celów zidentyfikowanych w obszarze bezpieczeństwa mają różnorodny charakter – polityczny, ekonomiczny oraz *sensu stricto* wojskowy. Bezpieczeństwo jest więc zjawiskiem wieloaspektowym, wymykającym się jednowymiarowej interpretacji. To powoduje, że wyróżnia się wiele dziedzin bezpieczeństwa. Dla przykładu, analizie poddawane jest: bezpieczeństwo wewnętrzne, zewnętrzne, militarne, obywatelskie, społeczne, ekonomiczne, ekologiczne, informacyjne i teleinformacyjne¹⁴.

Zdaniem Bolesława Balcerowicza na istotę bezpieczeństwa składają się dwa elementy: gwarancja nienaruszonego przetrwania oraz gwarancja możliwości rozwoju. To powoduje, że państwa starają się oddziaływać zarówno na otoczenie zewnętrzne, jak i na sferę wewnętrzną, aby usuwać lub przynajmniej oddalać zagrożenia i eliminować stan niepewności. Bezpieczeństwo wewnętrzne,

.....
¹⁴ A. Szymonik, op. cit., s. 16–17. Zdzisław Jagiełło przedstawia następującą typologię bezpieczeństwa. Ze względu kryterium podmiotowości dzieli je na: bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe, ze względu na kryterium przedmiotu: polityczne, militarne, ekonomiczne, finansowe, społeczne, kulturowe, ideologiczne, ekologiczne, ze względu na kryterium przestrzenne: lokalne, subregionalne, regionalne, ponadregionalne, globalne (światowe, uniwersalne), ze względu na sposób organizowania: indywidualne, także unilateralne, zapewniane przez działania jednostronne (hegemonizm mocarstwowy, izolacjonizm, neutralność, niezaangażowanie), system równowagi (klasyczny – koncert mocarstw, system bipolarny, system równowagi strachu), system blokowy (sojusze), system bezpieczeństwa kooperacyjnego, system bezpieczeństwa zbiorowego (regionalnego lub światowego). Z. Jagiełło, *Typologia bezpieczeństwa*, [w:] *Wybrane problemy bezpieczeństwa państw, narodów oraz społeczności lokalnych na początku XXI wieku*, Wałbrzych 2008, s. 24–25.

narodowe, jest utożsamiane najczęściej z bezpieczeństwem państwa. Jego istotą jest utrzymanie zdolności do reagowania na wypadek wystąpienia zagrożeń bezpieczeństwa publicznego oraz bezpieczeństwa powszechnego związanych z ochroną porządku prawnego, życia i zdrowia obywateli oraz majątku narodowego przed bezprawnymi działaniami, skutkami klęsk żywiołowych, katastrof naturalnych czy awarii technicznych. Poczucie bezpieczeństwa sprzyja także budowaniu tożsamości narodowej, w tym kultury, języka, świadomości, wspólnoty zamieszkania¹⁵.

Osiągnięcie stanu poczucia braku zagrożenia wymaga tworzenia spójnych przepisów prawnych, kształtowania postaw społecznych oraz doskonalenia działalności wszystkich podmiotów państwowych i społecznych, których aktywność związana jest z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa. Jego skuteczna realizacja jest możliwa poprzez zwiększenie efektywności działania administracji publicznej i podnoszenie poziomu profesjonalizmu funkcjonariuszy i pracowników administracyjnych, ponieważ od ich działań zależy realizacja w omawianej sferze funkcjonowania państwa.

Na styku bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa można zidentyfikować działania służące wdrażaniu systemów zarządzania kryzysowego, odpowiednich systemów ostrzegania i reagowania na zagrożenia oraz służące integracji i konsolidacji z działaniami NATO, Unii Europejskiej, ONZ i innych organizacji o charakterze międzynarodowym i regionalnym, do których przynależy państwo¹⁶.

Bezpieczeństwo zewnętrzne państwa należy rozpatrywać w powiązaniu z dążeniami i działaniami społeczności międzynarodowej na rzecz ochrony wartości państwowych i pozapaństwowych. Realizacji tychże służą normy, instytucje i instrumenty zapewniające pokojowe rozstrzygnięcie sporów oraz tworzenie

.....
¹⁵ K. Łastawski, op. cit., s. 10.

¹⁶ A. Szymonik, op. cit., s. 20.

gospodarczych, społecznych, ekologicznych i innych przesłanek dynamicznej stabilności¹⁷. W obliczu powyższego każde państwo powinno podejmować działania optymalizujące jego otoczenie międzynarodowe, zarówno w kierunku służącym umocnieniu jego międzynarodowej pozycji, jak i wizerunku czy prestiżu. Dlatego też priorytetem w polityce każdego państwa powinny być utrzymanie i rozwój przyjaznych stosunków z partnerami i przeciwdziałanie negatywnym skutkom konfliktów, dysproporcji rozwojowych i naruszeń międzynarodowego porządku prawnego.

Wydaje się, że w turbulentnym świecie zdominowanym przez procesy o dialektycznym charakterze najskuteczniejszymi instrumentami służącymi umacnianiu bezpieczeństwa zewnętrznego państwa pozostają instytucje współpracy wielostronnej. W państwach szeroko rozumianego Zachodu należą do nich przede wszystkim Sojusz Północnoatlantycki, Unia Europejska, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Rada Europy oraz Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju. Istotnym środkiem pozostają także regulacje zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych, w szczególności te odnoszące się do utrzymania pokoju i bezpieczeństwa oraz umacniania roli pełnionej w tym względzie przez Radę Bezpieczeństwa.

1.2. Źródła zagrożeń bezpieczeństwa państwa

Tradycyjne bezpieczeństwo jest ujmowane i definiowane w kontekście zagrożeń dla danego podmiotu. Jak zostało wspomniane, zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego (zewnętrznego) mogą powstawać „wewnątrz” państw, ale i, jak ma to miejsce najczęściej, mogą być generowane zarówno przez państwa uczestników danego systemu międzynarodowego, jak i przez podmioty zewnętrzne. Specjalną kategorię zagrożeń stwarzają uczestnicy nieterytorialni, jak ruchy i organizacje narodów

.....
¹⁷ *Bezpieczeństwo międzynarodowe, [w:] Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. W. Łepkowski, Warszawa 1996, s. 9.

nieposiadających własnych państw, grupy przestępcze, korporacje międzynarodowe itp.¹⁸

Źródłem kryzysu może być także dysproporcja w zasobach, która powoduje zaniepokojenie, lęk, obawy. Stąd przy analizie zagrożeń szczególną uwagę należy zwracać na ich percepcję przez polityków, badaczy i społeczeństwo. Postrzeganie może stanowić odbicie realnego stanu rzeczy, zagrożeń rzeczywistych lub potencjalnych, może też być fałszywe. Jak dowodzi Ryszard Zięba, często zdarzająca się błędna percepcja jest niejako naturalnym skutkiem dużej złożoności środowiska międzynarodowego, równoczesnego krążenia informacji prawdziwych i fałszywych, a także ograniczeń poznawczych podmiotów postrzegających oraz zwykłego braku profesjonalizmu¹⁹. Dla właściwego rozpoznania zagrożeń istotne jest uwzględnienie sfery rzeczywistości, w której one powstają, ale i sfery świadomości, w której dokonuje się percepcja owych zagrożeń i kształtowanie poczucia pewności²⁰.

Analizowanie bezpieczeństwa międzynarodowego w kontekście zagrożeń wymaga modyfikacji. Zdarza się, że zagrożenia ujmowane są zbyt szeroko, co tworzy z nich zespół zjawisk negatywnie ocenianych. W praktyce jednak część tych zjawisk ma charakter nie tyle zagrożeń, ile wyzwań²¹ dla polityki bezpie-

.....
¹⁸ R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008, s. 25.

¹⁹ Cytuje on M. C. Meigs, *Unorthodox Thoughts about Asymmetric Warfare*, „Parameters”, t. 33, nr 2 (lato 2003) – R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat...*, op. cit., s. 25.

²⁰ R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat...*, op. cit.

²¹ **Wyzwanie** to proces, który zaistniał lub może zaistnieć w przyszłości. Charakteryzuje się on brakiem jasności co do oceny zaistniałego zjawiska, zdarzenia i skutków, jakie może ono wywołać. To dylematy, przed jakimi stoi podmiot (państwo, społeczność międzynarodowa) w rozstrzygnięciu spraw bezpieczeństwa. Często są one generowane przez partnerów i sojuszników prezentujących pewne oczekiwania, wskazujących standardy powszechnie przyjęte w sojuszach, koalicjach. Stąd, wraz z pojawieniem się danego wyzwania

czeństwa państw i instytucji międzynarodowych. Dopiero nierozwiązane wyzwania mogą przekształcić się w zagrożenia dla bezpieczeństwa jednostek, narodów i państw. Ze względu na fakt, że wyzwania pojawiają się w percepcji społecznej jako sytuacje trudne, często zdarza się, że są niesłusznie postrzegane jako niebezpieczeństwa. Podczas badania problematyki bezpieczeństwa różnych podmiotów istotne jest więc odróżnienie zagrożeń od podobnie postrzeganych zjawisk, które stanowią wyłącznie wyzwania. Przy uwzględnieniu faktu, że obydwa zjawiska bywają negatywnie wartościowane, rozróżnienie ich nie jest łatwe. Granica między zagrożeniem a niepewnością stwarzana przez wyzwania jest płynna, gdyż zależna jest od określenia wartości podlegających ochronie, ale też od indywidualnej wrażliwości podmiotu postrzegającego. Odbiór i ocena bezpieczeństwa przez człowieka ma charakter subiektywny, stąd optymalne z metodologicznego punktu widzenia zdaje się

.....
należy dokonać oceny, czy wynikają z niego szanse czy zagrożenia. Podjęcie określonego wyzwania związane jest z koniecznością podjęcia wysiłku, jak i poniesieniem kosztów, których rekompensaty można spodziewać się w przyszłości. Jeśli pojawiające się wyzwania zostaną zignorowane, trudno będzie uzyskać korzyści wynikające z faktu wspólnego działania, a w niekorzystnych warunkach powstać mogą dodatkowe zagrożenia. Wobec powyższego wyzwanie stanowi pojęcie pierwotne i nadrzędne oraz odnosi się do wszelkich aktualnych lub prognozowanych zdarzeń i zjawisk. Wyzwaniem dla bezpieczeństwa narodowego jest wszystko to, co może się zdarzyć i co państwo musi brać pod uwagę w procesie swojego istnienia i rozwoju. S. Koziej, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa*, skrypt internetowy, Warszawa 2010, <www.koziej.pl/files/Teoria_i_historia_bezpieczenstwa.doc>, (data dostępu: 12.10.2012).

Wyzwanie, rozpatrywane w systemie wartości, interesów, zamiarów i celów działania, przybiera wartość pozytywną i staje się szansą. **Szansie** to okoliczności, które sprzyjają realizacji interesów oraz osiągnięciu celów. Generowane są głównie przez naturalne podmioty środowiska bezpieczeństwa, a ich charakter jest ulotny. W dzisiejszym, zglobalizowanym świecie, gdzie wzajemne uzależnienia podmiotów nasilają się, pojawia się coraz więcej szans. Dzięki „szansie” może dojść do rozwoju i tworzenia nowych kierunków aktywności społecznej. Odpowiednio wykorzystane szanse stanowią klucz do osiągnięcia sukcesu. R. Zięba, *Pozimmowojenny paradygmat...*, op. cit., s. 26–27.

być wspólne ujmowanie zagrożeń i wyzwań oraz traktowanie ich jako rodzaju czynnika ryzyka dla bezpieczeństwa międzynarodowego²².

Rozpad dwubiegunowego rozkładu sił w Europie i na świecie wpłynął na zmiany uwarunkowań bezpieczeństwa militarnego, zarówno w wymiarze narodowym, jak i międzynarodowym. Pomimo że zmieniły się źródła zagrożeń, a bezpieczeństwo przestało być postrzegane w kategoriach wyłącznie polityczno-wojskowych, zagrożeń militarnych nie sposób zupełnie wyeliminować. W wielu miejscach na świecie na bezpieczeństwo narodowe i na stan stosunków międzynarodowych zaczynają oddziaływać dawne, uśpione od pokoleń wewnętrzne źródła niestabilności, które stają się o wiele groźniejsze niż prawdopodobieństwo zbrojnej agresji jednego państwa na drugie. Globalizacja i internacjonalizacja zagrożeń sprawiły, że bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego nie mogą zagwarantować wyłącznie sojusze wojskowe, strategia odstraszenia, równowaga sił czy powszechne rozbrojenie.

Szybki proces poszerzania treści bezpieczeństwa sprawił, że zaczyna obowiązywać zasada bezpieczeństwa międzynarodowego stanowiącego sumę bezpieczeństw narodowych poszczególnych państw. Obok zagrożeń militarnych coraz większą rolę odgrywają zagrożenia pozamilitarne, takie jak: problemy na tle etnicznym i religijnym; fundamentalizmy; próby separacji; migracje międzynarodowe; zagrożenia jądrowe, głównie niekontrolowany eksport materiałów i urządzeń; zagrożenia ekologiczne; terroryzm międzynarodowy; zagrożenia związane z otwartością granic (przemyt, handel bronią, narkotykami); postępujące umiędzynarodowienie życia publicznego²³.

.....
²² Ibidem.

²³ Z. Jagiełło, *Wybrane problemy bezpieczeństwa państw, narodów oraz społeczności lokalnych na początku XXI wieku*, Wałbrzych 2008, s. 55–56.

1.3. Klasyfikacja zagrożeń bezpieczeństwa

W literaturze przedmiotu istnieje wiele klasyfikacji zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Uwzględniają one różne kryteria, jak choćby: przedmiotowe źródła zagrożeń (gdzie podział źródeł zagrożeń jest dychotomiczny i dotyczyć może środowiska naturalnego oraz działalności człowieka), kryterium środowiska, zasięgu zagrożenia, skali zagrożenia, skutków zagrożenia, miejsca zagrożenia, charakteru stosunków społecznych itp.²⁴

Zgodnie z podziałem według kryterium przedmiotowego można wyróżnić takie zagrożenia niemilitarne, jak polityczne, ekonomiczne, społeczne, ekologiczne²⁵. Dokonując podziału z uwzględnieniem źródeł zagrożeń można wymienić zagrożenia: naturalne, techniczne (awarie, katastrofy), terroryzm, masowe migracje, niepokoje społeczne, przestępczość zorganizowaną²⁶. Paweł Soroka wśród zagrożeń innych niż militarne wyróżnia: polityczne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe i ekologiczne²⁷. Zdaniem Jarosława Gryza zagrożenia winno dzielić się na: polityczne, gospodarcze, społeczne, wewnętrzne, kulturowe, ekologiczne, informacyjne, naturalne, terrorystyczne oraz awarie techniczne²⁸.

.....
²⁴ E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011, s. 40.

²⁵ E. Nowak, *Zarządzanie kryzysowe w sytuacjach zagrożeń niemilitarnych*, Warszawa 2007, s. 14–17.

²⁶ M. Cieślarczyk, R. Kuriata, *Kryzysy i sposoby radzenia sobie z nimi*, Łódź 2005, s. 74, [za:] M. Huzarski, *Zmienne podstawy bezpieczeństwa i obronności państwa*, Warszawa 2009, s. 28.

²⁷ P. Soroka, *Polistategia bezpieczeństwa zewnętrznego Polski. Ujęcie normatywne*, Warszawa 2005, s. 37–101, [cyt. za:] M. Huzarski, op. cit., s. 28.

²⁸ J. Gryz, *System bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej w XXI wieku*, t. I, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa XXI wieku*, Warszawa 2004, [za:] M. Huzarski, op. cit., s. 28; Z. Ciekanowski, *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” 2010 nr 1, s. 27–46, <<http://czytelnia.cnbop.pl/czytelnia/6/11>>, (data dostępu: 21.05.2012).

Ze względu na kierunek oddziaływania na podmiot bezpieczeństwa zagrożenia mogą pochodzić ze środowiska bezpieczeństwa, w którym funkcjonuje

1.3.1. Zagrożenia militarne

Zagrożenia militarne bezpieczeństwa narodowego obejmują użycie lub groźbę użycia siły militarnej przez podmioty prawa międzynarodowego (państwa)²⁹. Zagrożenia te, stwarzane przez wyścig zbrojeń jądrowych i konwencjonalnych, występują nadal. Na kontynencie europejskim są one widoczne w zdecydowanie mniejszej skali niż na przykład w państwach subkontynentu indyjskiego i Bliskiego Wschodu. Widoczny jest szybki wzrost wydatków na zbrojenia w Chinach i Korei Północnej, a Iran podjął próby uzyskania broni jądrowej. Szczególnie niebezpieczny proceder stanowi nielegalny przemyt broni, w tym broni małych i lekkich i tzw. technologii podwójnego przeznaczenia oraz materiałów rozszczepialnych, w co zaangażowane są organizacje transnarodowej przestępczości zorganizowanej i tajne służby wielu państw, w tym także demokratycznych³⁰. Można wyróżnić również zagrożenia pierwotne i wtórne, gdzie za zagrożenie pierwotne uznaje się powódź, zaś głód, masowe zgony czy epidemie występujące jako jej skutek stanowią zagrożenie wtórne³¹.

.....
podmiot (zagrożenia zewnętrzne), lub wynikać z funkcjonowania samego podmiotu (zagrożenia wewnętrzne). Do zagrożeń zewnętrznych zalicza się głównie terroryzm, agresję zbrojną, katastrofy techniczne, globalne kryzysy ekonomiczne itd. Za zagrożenia wewnętrzne uznaje się natomiast zjawiska takie, jak bezrobocie, niepokoje społeczne, rozpad struktur państwowych, przestępczość lokalne zagrożenia wynikające z negatywnego oddziaływania sił natury, takie jak powodzie, trąby powietrzne. P. Kmiecik, *Rodzaje i źródła współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, <www.militis.pl>, (data dostępu: 11.09.2012).

²⁹ Z. Jagiełło, *Wybrane problemy bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 58.

³⁰ R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat...*, op. cit., s. 27.

³¹ Autorzy analizujący zagrożenia militarne państwa wymieniają wiele form bezpośredniego i pośredniego użycia sił zbrojnych jako narzędzia służącego osiągnięciu celów polityki zagranicznej, w tym: demonstrację siły, dywersje militarne, blokadę militarną, szantaż militarny, prowokację militarną, incydent graniczny, ograniczone użycie środków przemocy zbrojnej, zbrojne starcie graniczne, napaść zbrojną grup nieformalnych, konflikt lokalny, konflikt między państwami. Z. Jagiełło, *Wybrane problemy bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 58.

1.3.2. Zagrożenia polityczne

Zagrożenia polityczne mieszczą się zarówno w bezpieczeństwie międzynarodowym, jak i narodowym. Mogą doprowadzić do obalenia legalnych władz, naruszenia interesów bądź podważenia pozycji państwa na arenie międzynarodowej. Ogólnie przyjmuje się, że zagrożenie polityczne bezpieczeństwa narodowego to stan, w którym nasilają się działania zorganizowanych grup społecznych (politycznych) uniemożliwiające pełnienie przez państwo jego głównych funkcji, a przez to osłabiające lub niweczące działania organów lub instytucji realizujących cele i interesy narodowe³².

Jako zagrożenia o charakterze politycznym wymienia się przede wszystkim: niepodporządkowanie się rezolucjom ONZ, nieprzestrzeganie umów i prawa międzynarodowego, brak gotowości do współpracy międzynarodowej, rozwój agresywnych religii i ideologii, zmiany granic w otoczeniu państwa, przeciwstawianie się tendencjom stabilizacyjnym i integracyjnym w regionie, istnienie w państwie secesjonistycznych grup i ich dążenia do autonomii, konflikty wielkich mocarstw o strefy wpływu, korupcję i przenikanie struktur przestępczych do władz, antynarodową politykę innych państw, zastraszanie państw, sprawowanie władzy przy użyciu siły, nieprzestrzeganie praw i wolności obywateli, fałszerstwa wyborcze, współpracę przedstawicieli władz z obcym wywiadem, dyskryminację mniejszości narodowych w kraju i poza jego granicami, manipulacje świadomością i psychiką społeczeństwa, masowe migracje obywateli i czystki etniczne z przyczyn politycznych, niepohamowany rozwój struktur państwa (biurokracja), upartyjnienie struktur państwa, naruszenie praworządności i słabość struktur demokratycznych, eskalację i umiędzynarodawianie konfliktów wewnętrznych, ingerencję w wewnętrzne sprawy państwa, brak skutecznego zarządzania w sytuacjach kryzysowych, wspieranie

.....
³² Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa, op. cit., s. 153.

międzynarodowego terroryzmu oraz postępujący spadek nakładów na obronę narodową³³.

1.3.3. Zagrożenia ekonomiczne

Zagrożenia ekonomiczne dotyczą przede wszystkim produkcji, wymiany i rozdziału różnych dóbr w państwie oraz takiego racjonalnego nimi dysponowania, które pomnaża ogólny dobrobyt. W ich skład wchodzi także finanse państwa, proces produkcji, handel i dostęp do surowców, w szczególności energetycznych. Urzeczywistniają się zwykle poprzez: niskie tempo rozwoju gospodarczego, pogłębiające dysproporcję w rozwoju ekonomicznym w porównaniu z innymi państwami, ograniczenie dostępu do rynku wewnętrznego innych państw, środków finansowych i zasobów naturalnych, utratę rynków zbytu, egoizm ekonomiczny rozwiniętych państw świata i międzynarodowych koncernów, niszczenie i zakłócanie pracy sieci informacyjnych, reglamentację lub ograniczanie dostępu do najnowszych technologii przez państwa rozwinięte, powstawanie stref głodu i ubóstwa, ograniczanie wydatków na badania naukowe i brak transferu osiągnięć naukowych do gospodarki, blokady gospodarcze i dyskryminację gospodarczą, obecność w gospodarce międzynarodowych grup przestępczych, tworzenie warunków do „prania brudnych pieniędzy”, niestabilność finansową państwa (deficyt bilansu płatniczego, odpływ kapitału) i kryzys wydatków publicznych, brak i niski poziom nakładów na inwestycje oraz „przejadanie zysków”, przestępczość gospodarczą i powstawanie „szarej strefy” gospodarki, pauperyzację społeczeństwa i masowe bezrobocie, nadmierny import towarów prowadzący do nieopłacalności własnej produkcji i zmniejszenie zatrudnienia w kraju, spekulacje finansowe, brak mechanizmów kon-

.....
³³ *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, red. R. Jakubczak, Warszawa 2003, s. 93, oraz Z. Jagiełło, *Wybrane problemy bezpieczeństwa państw...*, op. cit., s. 57-58.

kurencji gospodarczej i nakręcanie koniunktury przez produkcję zbrojeniową³⁴.

1.3.4. Zagrożenia społeczne

Zagrożenia społeczne są w literaturze przedmiotu określane jako zagrożenia psychospołeczne, kulturowe, cywilizacyjne. Zagrożenia społeczne bezpieczeństwa narodowego odnoszą się do wszystkiego, co zagraża życiu i zdrowiu, tożsamości narodowej społeczeństw, bezpieczeństwu socjalnemu i publicznemu³⁵. Związane są z odmiennymi cechami każdego społeczeństwa. Zależą przede wszystkim od odrębności danego społeczeństwa od innych zbiorowości, wzajemnego oddziaływania pomiędzy jego członkami, wspólnego terytorium, instytucji, sposobu komunikowania się, podobieństw warunków życia, podziału pracy, norm i wzorców przyjętych w postępowaniu.

Można do nich zaliczyć następujące zagrożenia: naruszenie praw człowieka i jego podstawowych wolności, uprzedzenia kulturowe i religijne oraz dyskryminację mniejszości narodowych, etnicznych, kulturowych i religijnych, językowych, dyskryminację płci, manipulację świadomością i psychiką za pośrednictwem środków masowego przekazu, ograniczanie wolności mediów, nacjonalizm, szowinizm, ksenofobię, fundamentalizmy religijne, patologie społeczne (przestępczość, terror, struktury mafijne, narkomania, epidemie, prostytutkę, alkoholizm, analfabetyzm, masowe bezrobocie, rodziny dysfunkcyjne), masowe migracje ekonomiczne, alienacje społeczne, powolny zanik postaw altruistycznych na rzecz hedonizmu, nadużycia wiedzy przeciwko ludzkości, dewaluację wartości ludzkich, zacieranie różnic między dobrem a złem, kult przemocy, brutalizację stosunków międzyludzkich, katastrofy i kataklizmy prowadzące do naruszenia systemu społecznego, upadek systemu ochrony

.....
³⁴ E. Nowak, M. Nowak, op. cit., s. 41.

³⁵ M. Huzarski, op. cit., s. 30.

zdrowia ludności, kradzieże dóbr kultury, masowy import obcej kultury, kryzysy demograficzne czy ubożenie i głód dużych grup społecznych³⁶.

Szczególnie istotne i wymagające podkreślenia zagrożenia związane są z nacjonalizmami i generowanymi przez nie konfliktami etnicznymi. Już sama ideologia nacjonalizmu stwarza zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego i może prowadzić do konfliktów etnicznych. Zjawisko to jest szczególnie widoczne po zimnej wojnie na obszarze byłego ZSRR i wśród państw byłej Jugosławii. Konflikty etniczne cechuje wysoka intensywność i totalny charakter. W ich trakcie dochodzi nie tylko do starć fizycznych, ale i do utraty tożsamości kulturowej, w tym religijnej. Rozwiązywanie konfliktów etnicznych należy do niezwykle trudnych zadań. Często udaje się je jedynie wstrzymać lub łagodzić, na całkowite ich wygaszenie potrzeba wielu lat. Nawet wówczas, gdy udaje się pod wpływem presji zewnętrznej doprowadzić obie strony do podpisania układu pokojowego, nie oznacza to końca problemu. Trwały pokój mogą wprowadzić jedynie odbudowane lub zbudowane od podstaw demokratyczne instytucje rządowe, które w odpowiednim czasie rozpoczną efektywną mediację pomiędzy zwaśnionymi grupami narodowymi, prowadzącą do odbudowy zaufania i wiary w gwarancje zawarte w porozumieniach międzyetnicznych. Oznacza to konieczność rekonstrukcji wspólnego państwa chroniącego prawa mniejszości narodowych³⁷.

1.3.5. Zagrożenia ekologiczne i techniczne

Zagrożenia ekologiczne bezpieczeństwa narodowego dotyczą przyrody, warunków życia człowieka w środowisku i stabilnego

.....

³⁶ Z. Jagiełło, *Wybrane problemy bezpieczeństwa państw...*, s. 60–61.

³⁷ R. Zięba, *Terroryzm jako zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Studia Nauk Politycznych” 2003, nr 1, s. 187–196 [cyt. za:] idem, *Pozimnowojenny paradigmat...*, op. cit., s. 28.

rozwoju społeczeństwa. Wpływ na powstawanie zagrożeń ekologicznych mają zarówno działalność człowieka, jak i czynniki naturalne. Wśród najczęstszych zagrożeń ekologicznych autorzy wymieniają niekontrolowaną eksploatację zasobów naturalnych (wycinanie lasów, nadmierne połowy ryb, zabijanie zwierząt, rabunkowe wydobywanie kopalin), masowe zanieczyszczanie wody, powietrza, gleby, brak gospodarki odpadami komunalnymi, przemysłowymi i nuklearnymi, stosowanie niebezpiecznych technologii przemysłowych prowadzących do zmian w atmosferze, katastrofy naturalne i przemysłowe, naruszenie stosunków wodnych w środowisku, prowadzenie do erozji gleb, osuwisk i pustynnienia terenów, chaotyczną urbanizację, próby nuklearne i nowych typów broni³⁸.

Pisząc o zagrożeniach związanych z przyrodą, nie sposób nie wspomnieć także o zagrożeniach naturalnych i technicznych, jakie coraz częściej występują w otaczającym świecie. Zmiany klimatu i występujące jako ich następstwo kataklizmy wymagają specjalnych przygotowań i dużego zaangażowania człowieka. Za zagrożenia naturalne uznawane są przede wszystkim: powodzie, opady śniegu, silne wiatry, susze, anomalie pogodowe, ruchy tektoniczne, epidemie, plagi zwierzęce. Ich wystąpienie może skutkować klęską żywnościową, która, zagrażając bezpieczeństwu życia lub mienia dużej liczby osób, może także wywołać poważne zakłócenia gospodarki narodowej³⁹.

Zagrożenia techniczne natomiast powiązane są z szybkim rozwojem przemysłowym i dynamiczną rozbudową infrastruktury. Wśród najczęstszych wyróżnić można: pożary, awarie chemiczne, awarie i wypadki radiacyjne, katastrofy komunikacyjne, katastrofy budowlane, katastrofy górnicze czy awarie urządzeń technicznych⁴⁰.

³⁸ E. Nowak, M. Nowak, op. cit., s. 42-43.

³⁹ M. Huzarski, op. cit., s. 31.

⁴⁰ M. Cieślarczyk, R. Kuriata, op. cit., s. 74, [za:] M. Huzarski, op. cit., s. 32.

1.3.6. Terroryzm

Kolejnym zagrożeniem, które pojawiło się na początku XX wieku, jest terroryzm. Przez terroryzm rozumieć należy „formę przemocy polegającą na przemyślanej akcji wymuszenia bądź zastraszenia rządów lub określonych grup społecznych w celach politycznych, ekonomicznych i innych”⁴¹. Przykład stanowi może choćby zamach, do jakiego doszło 28 czerwca 1914 roku w Sarajewie na austriackiego następcę tronu, arcyksięcia Franciszka Ferdynanda Habsburga. Lata 70. XX wieku i wydarzenia na Bliskim Wschodzie i w krajach Europy Zachodniej ponownie przypomniały o istnieniu tego zjawiska. Wraz z rozwojem konfliktu arabsko-izraelskiego terroryzm nasilał się i angażował terrorystów z krajów arabskich. Wpływ miały nań także wydarzenia lat 90., a zwłaszcza załamanie się bliskowschodniego procesu pokojowego jesienią 2000 roku. We wspieranie terroryzmu zaangażowały się niektóre państwa arabskie i islamskie. Znaczący udział w jego rozwoju mają jednak i inne państwa⁴². Terroryzm nosi charakter szczególny, co powoduje że trudno zaklasyfikować go w jednym typie zagrożenia. Stanowi bowiem zarówno źródło zagrożeń społecznych, jak i infrastrukturalnych, ekonomicznych czy militarnych.

Pozimnowojenny terroryzm generuje nowego rodzaju zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Stanowi także przedmiot wielu analiz i badań. Dla przypadku Bałkanów Zachodnich, zwłaszcza Czarnogóry, nie jest to liczące się źródło zagrożenia bezpieczeństwa, dlatego problem został jedynie zasygnalizowany.

1.3.7. Transnarodowa przestępczość zorganizowana

Obok terroryzmu, innym zagrożeniem, które pojawiło się wraz z rozpadem dwubiegunowego świata, stała się transnarodowa

.....
⁴¹ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa..., op. cit., s. 146.

⁴² R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat...*, op. cit., s. 28–29.

przestępczość zorganizowana. Brak jest pełnej definicji tej przestępczości, jednak – jak podkreśla Alessandro Politi – charakteryzują ją cztery elementy wspólne: istnienie zorganizowanej i stabilnej hierarchii w strukturach przestępczych, osiąganie przez nie korzyści z działalności przestępczej, stosowanie siły i zastraszenia oraz posługiwanie się korupcją dla zapewnienia sobie bezkarności⁴³.

Transnarodowa przestępczość zorganizowana stwarza poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa, głównie państw Europy Środkowej, jak i byłych republik radzieckich. Jest ona trudna do zwalczenia, może funkcjonować na różnych obszarach życia społecznego i przybierać różnorodne formy działalności. Szczególnie niebezpieczne jej rodzaje to: przemyt narkotyków, nielegalnych imigrantów, handel kobietami, bronią, materiałami radioaktywnymi, korumpowanie polityków, wymiaru sprawiedliwości i biznesmenów, pranie brudnych pieniędzy. Metodą działania organizacji przestępczych jest także terroryzm polityczny, religijny, biologiczny i chemiczny oraz tzw. cyberterroryzm⁴⁴.

Pojęcie bezpieczeństwa współczesnego państwa po rozpadzie systemu bipolarnego ulega poszerzeniu i pogłębieniu. Zmianą zostały objęte zarówno sama istota zjawiska, jak i źródła zagrożeń. W pierwszym z nich bezpieczeństwo uległo wzbogaceniu o treści pozamilitarne – takie, jak choćby ekonomia, ekologia oraz energia. W przypadku źródeł zagrożenia akcentuje się coraz częściej ich społeczny aspekt wynikający ze zróżnicowania etnicznego oraz religijnego, wiążących się z tym problemów migracyjnych oraz zjawisk o charakterze kryminalnym, jak przestępczość zorganizowana, korupcja czy handel bronią. Takie pojmowanie bezpieczeństwa wymaga od państw szczególnego podejścia i zwrócenia

.....
⁴³ A. Politi, *European security: the new transnational risk*, „Chaillot Paper”, no. 29, October 1997, s. 4 [cyt. za:] R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat...*, op. cit., s. 29.

⁴⁴ R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat...*, op. cit., s. 30.

uwagi na fakt, że dotychczasowe problemy stanowiące zagrożenie dla jednostek i bezpieczeństwa państw nie są już dzisiaj tak oczywiste i przewidywalne, jak choćby w okresie bipolarnym. Stanowi to szczególne wyzwanie dla państw małych, takich jak m.in. Czarnogóra, bowiem w ich przypadku wyjątkowego znaczenia nabiera, po pierwsze, stan bezpieczeństwa regionu, a więc układ wynikający z powiązań dwustronnych, a po drugie – istnienie wielostronnych sojuszy wojskowych stanowiących eksternalne źródło gwarancji bezpieczeństwa.

Rozdział II

Czarnogóra we współczesnych stosunkach międzynarodowych

2.1. Czarnogóra jako podmiot stosunków międzynarodowych

Czarnogóra to państwo położone w południowej części Europy, śródziemnomorskie i, historycznie patrząc, jedno z najstarszych, choć i najmniejszych państw w tej części globu. Istnieje wiele teorii odnośnie nazwy kraju, wraz z biegiem historii ulegała ona zmianie. Ziemia ta była określana z łaciny jako *Prevalis*, w średniowieczu przyjęło się nazywać ją *Zetą*, aż do chwili, gdy stała się niezależnym państwem i zyskała nową nazwę – *Czarnogóra*. Mimo różnych spekulacji dotyczących jej ostatecznej nazwy, często widzianej przez pryzmat dość niekorzystny, jak uważano, mający odstraszyć przeciwnika, Czarna Góra (*Montenegro*) swoją nazwę zawdzięcza dynastii Crnojevićów – pierwszych władców tego państwa¹.

2.1.1. Położenie geopolityczne Czarnogóry

Czarnogóra to niewielki kraj położony na Wybrzeżu Morza Adriatyckiego. Jego powierzchnia wynosi 13 812 km², co plasuje go na 162. miejscu pod względem wielkości na świecie. Zamieszkuje go 620 029 mieszkańców², co umieszcza go z kolei na 167. miejscu.

.....
¹ Więcej na temat: M. Dymarski, *Konflikty na Bałkanach w okresie kształtowania się państw narodowych w XIX i na początku XX wieku*, Wrocław 2010.

² *Crna Gora u brojkama 2013*, oprac. Zavod za Statistiku Crne Gore – MON-STAT, Podgorica 2013, s. 1 [5].

Gęstość zaludnienia wynosi tu ok. 48 osób na km². Największe miasta Czarnogóry to Podgorica, Herceg Novi, Cetinje, Kotor i Budva. Stolicą Czarnogóry jest Podgorica, niegdyś stanowiło ją Cetinje³. Pod względem etnicznym społeczeństwo tego państwa tworzą Czarnogórcy (43%), Serbowie (32%), Bośniacy (8%), Albańczycy (5%) oraz pozostali, tj. Muzułmanie, Chorwaci i Romowie (12%)⁴. Granice lądowe państwa mają długość 614 km. Najdłuższa – na zachodzie i północy – jest granica z Bośnią i Hercegowiną (225 km), najkrótsza – z Chorwacją (14 km). Czarnogóra na południowym wschodzie graniczy z Albanią (172 km), na wschodzie i północnym wschodzie z Serbią (203 km) i Kosowem (78,6 km). Linia brzegowa tego niewielkiego kraju stanowi prawie połowę długości granic lądowych (293,5 km)⁵. Odległość pomiędzy dwoma najbardziej oddalonymi od siebie punktami w Czarnogórze to około 200 km, zgodnie z linią powietrzną. Środek geograficzny Czarnogóry przypada w rejonie źródeł rzeki⁶ Moračy, od którego to punktu żadna część kraju, prócz najbardziej na południe wychodzącego Przymorza Ulcinjskiego, nie jest oddalona więcej niż 90 kilometrów.

Czarnogóra to państwo pełne kontrastów. Położone nad morzem, ale i bogate w górzyste tereny. Spośród szczytów górskich najwyższe są Bobotov Kuk (Durmitor) 2522 m n.p.m., Maja Rosit (Prokletije) 2522 m n.p.m. oraz Kom Kučki (Komovi) 2487 m n.p.m⁷. Szerokość morza w wodach Czarnogóry to 12 mil morskich (22 224 m). Całkowita powierzchnia morza, przy długości wybrzeża 293 km wynosi około 4800 km². Czarnogóra

.....
³ D. Nadaždin, M. Niedźwiecki, *Czarnogóra. Fiord na Adriatyku*, Kraków 2010, s. 41.

⁴ *Montenegrian ethnic groupe*, Central Intelligence Agency, CIA World Factbook, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html>>, (data dostępu: 10.11.2012).

⁵ *Crna Gora u brojkama 2013*, op. cit., s. 2 [6].

⁶ Inne rzeki przepływające przez Czarnogórę to: Tara, Lim i Ćehotina.

⁷ *Crna Gora u brojkama 2013*, op. cit., s. 3 [7].

posiada też jeziora: największe to Jezioro Szkoderskie, potem Šaskie i Plavskie; najgłębsze jest Crno jezero na Durmitorze (49 m); największy sztuczny zbiornik wodny stanowi Jezioro Pivskie. System hydrograficzny państwa złożony jest z dwóch zlewisk: Adriatyckiego (47,8%) i Czarnomorskiego (52,2%). Największymi rzekami są: Tara, Čehotina, Piva, Lim, Zeta i Morača⁸.

Rys. 1. Mapa Czarnogóry

Źródło: fotolia.com/lesniewski

⁸ Czarnogóra. Na skrzyżowaniu światów, red. M. Krković, tłum. E. i P. Akšamović, Mapa Crne Gore.

2.1.2. Rys historyczny

2.1.2.1. Czarnogóra do II wojny światowej

Położenie geograficzne Czarnogóry determinowało wpływy polityczne i cywilizacyjne na jej obszarze. Największe cywilizacyjno-kulturowe znaczenie miały w historii państwowości Czarnogóry Turcja, Wenecja i Rosja⁹. Ziemie Czarnogóry, określane w językach zachodnich jako *Montenegro*¹⁰ wchodziły w skład Imperium Osmańskiego, przy zachowaniu jednak względnej niezależności¹¹. U progu XIX wieku żaden naród bałkański nie

⁹ Czarnogóra pod dowództwem władyków uczestniczyła w niemal wszystkich wojnach, które Wenecja, Austria i Rosja prowadziły z Turcją. W trakcie wojen wzrosły wpływy rosyjskie, w których nadzieję na poprawę sytuacji widział na początku XVIII w. władyka Danilo Petrović i na które liczyli kolejni władcy z rodu Petrovićów. Za sprawą takiej polityki kult Rosji stał się w Czarnogórze powszechny. W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985, s. 233.

¹⁰ W wyniku wędrówki ludów słowiańskich, trwającej do VII w., na Półwyspie Bałkańskim wytworzyły się charakterystyczne stosunki etniczne i polityczne. Na całych Bałkanach powstały niewielkie słowiańskie terytoria plemienne, tworzące samodzielne organizacje polityczne, łączące się w większe grupy etniczne. Serbowie osiedlili się w VII w. między Górami Dynarskimi, Szar Płaniną i Skopijską Czarną Górą a Sawą i Dunajem na północy. Plemieniem serbskim najbardziej wysuniętym na południe byli Duklanie, osiedleni od VI w. w antycznej Dioklei, zwanej od XI w. Zetą, a od XV w. Czarną Górą, z włoską – Montenegro, Czarnogóra. Przynależność Duklan w VII–IX w. do związku serbskiego jest niepewna ze względu na fakt, że pop Duklanin nazywa ich terytorium Chorwacją Czerwoną (Południową). Z czasem jednak weszli oni w obręb państwa serbskiego, najpóźniej w X w., gdy władzę w Dukli objęła dynastia Beliciców uznająca zwierzchnictwo serbskie. Więcej na temat: W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, op. cit., s. 28–31.

¹¹ Spór wokół kwestii czarnogórskiej suwerenności w XVIII–XIX wieku i jej niezależności od Turcji podnoszony jej przez historyków i w znacznym stopniu zdeterminowany narzędziem oceny takiego stanu. Jak dowodzi M. Dymarski, „jeśli wziąć pod uwagę system westfalski, to Czarnogórze brakowało atrybutów takiego państwa. Jej niezależność od Turcji w ogromnym stopniu kształtowała się jako skutek jej marginalnego znaczenia dla imperium osmańskiego. Ujarzmienie kraju przez Turków nie było łatwe. W zgodnej opinii niewielkie siły wojska tureckiego nie zdołały utrzymać Czarnogóry w zależności od sułtana, natomiast wyżywienie wielkiej armii w tym skalistym kraju było niemożliwe.

dysponował bowiem własnym niepodległym państwem¹². Czarnogóra była biednym, zacofanym, małym i górzystym krajem o powierzchni 3 tys. km², zamieszkałym głównie przez ludność pasterską, cechującą się silnymi więzami rodowymi, tzw. zadrugami. Czarnogórcy byli waleczni i skutecznie bronili się przed Turkami, a czynnikiem sprzyjającym im w tym było górzyste ukształtowanie terenu¹³. Od 1697 roku Montenegro rządzone było przez dynastię Njegośów, w której rękach skupiona była władza duchowna metropolitów i świecka władzyków. W 1796 roku, za panowania władcy czarnogórskiego Piotra I¹⁴, Czarnogóra zdobyła faktyczną niezależność, mimo formalnej zwierzchności tureckiej. Umocniła się ona za czasów jego następców – Piotra II¹⁵ i Danila¹⁶, który to przekształcił Czarnogórę w państwo świeckie,

.....

Stąd stan, w którym Czarnogórcy mieli poczucie, że są niezależni i rzadko płacili haracz sułtanowi – tylko w momentach tureckiego najazdu. Ten nieokreślony stan stał się tradycją Czarnogóry. Wprawdzie Czarnogórcy mieli świadomość bliskich związków etnicznych z Serbami, ale wydarzenia kolejnych wieków przyniosły wyodrębnienie dwóch krajów, dwóch narodów i dwóch podmiotów prawno-międzynarodowych. Odrębność Czarnogóry przez wieki kształtowała się pod wpływem izolacji i samoizolacji tego europejskiego Tybetu – kraj górzysty, niedostępny, teokratyczny. W dobie formowania się państw narodowych Czarnogóra ukształtowała się w postaci państwa plemiennego z samodzielną Cerkwią. Jej przyszyły status stał się później przyczyną kontrowersji, gdyż samodzielnność kraju była raczej zwyczajowa niż formalna. Także w XX w., w ramach Jugosławii, Czarnogórcy mieli prawo sądzić, że są niezależni od Serbów, przynajmniej od 1974 roku – od nowej konstytucji, a także w ramach Federacyjnej Republiki Jugosławii (FRJ) po 1992 roku i od 2003 roku w ramach dualistycznego państwa Serbia i Czarnogóra”. M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry – uwarunkowania historyczne i współczesne*, [w:] *Bałkany Zachodnie między przeszłością a przyszłością*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Łódź 2013, s. 398.

¹² M. Tanty, *Bałkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2003, s. 10–11.

¹³ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, op. cit., s. 164.

¹⁴ Piotr I (Petar) Petrović Njegoś zwany Cetyńskim żył w latach 1747–1830. Władca cetyński, wyświęcony w 1784 roku, władca Czarnogóry od 1782 roku.

¹⁵ Piotr II (Petar) Petrović Njegoś – władca cetyński, poeta, władca Czarnogóry od 1830 roku.

¹⁶ Danilo Petrović – książę czarnogórski od 1851 r., rozpoczął reorganizację państwa na wzór europejski. Odmawiając złożenia lenna Turcji, rozwinął akcję

przyjmując w 1852 roku tytuł księcia¹⁷. W czasach panowania nowego i zarazem ostatniego władcy – Mikołaja I Petrovicia¹⁸ – Czarnogóra znacząco rozszerzyła swoje terytorium i uzyskała formalne potwierdzenie niepodległości¹⁹. W trakcie Kongresu Berlińskiego, trwającego od czerwca do lipca 1878 roku²⁰, mającego na celu rewizję wcześniejszego traktatu z San Stefano²¹ podpisanego po wojnie rosyjsko-tureckiej (1877–1878), przyjęto Traktat Berliński. Jednym z zawartych w nim postanowień było to sankcjonujące niepodległość Czarnogóry, a także Serbii

.....
propagandową w Europie na rzecz uznania Czarnogóry jako państwa niezależnego. W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, op. cit., s. 341.

¹⁷ N. J. Chitrowa, *Czernogorija w nacionalno-oswoboditielnom dwizenii na Balkanach i russko-czernogorskije odnoszenija w 50-70 godach XIX wieka*, Moskwa 1979, s. 87, [cyt. za:] M. Tanty, *Bałkany w XX wiek...*, op. cit., s. 11.

¹⁸ Mikołaj I Petrović Njegoš (1841–1921) – książę Czarnogóry od 1860 roku, król w latach 1910–1918.

¹⁹ M. Tanty, *Bałkany w XX wieku...*, op. cit., s. 11.

²⁰ Postanowienia zawarte w Traktacie Berlińskim były niekorzystne dla narodów bałkańskich. Potwierdzona została w nim jednak niepodległość Czarnogóry i Serbii, ale przy równoczesnym pozbawieniu ich części nabytków terytorialnych przyznanych im w traktacie z San Stefano. M. Tanty, *Bałkany w XX wieku...*, op. cit., s. 20.

²¹ Na początku 1878 roku Turcja poniosła klęskę, na skutek której została zmuszona do podpisania 31 stycznia w Adrianopolu rozejmu z Rosją. Traktat w San Stefano podpisano 3 marca 1878 roku. Zakładano w nim utworzenie wielkiego państwa bułgarskiego jako wasalnego księstwa Turcji. Jego zależność miała być wyłącznie formalna, ponieważ zabroniono stacjonowania w nim wojsk tureckich. Rosja została upoważniona do utrzymywania tam sił zbrojnych przez dwa lata. Granica Bułgarii miała przebiegać blisko Stambułu, co umożliwiało Rosji kontrolowanie cieśnin tureckich – Bosfor i Dardanele. W granicach państwa bułgarskiego, prócz właściwej Bułgarii, miała znaleźć się Tracja i cała Macedonia. Państwo miało mieć szeroki dostęp do Morza Egejskiego, ale bez Salonik. Traktat w San Stefano przyznawał Serbii, Czarnogórze i Rumunii niepodległość oraz nabytki terytorialne. Do Serbii i Czarnogóry przyłączono duże obszary będące dotąd pod panowaniem tureckim. Rumunia zyskiwała wówczas północną Dobrudżę, traciła na rzecz Rosji Besarabię. Wbrew austro-rosyjskim porozumieniom Bośnia i Hercegowina miały pozostać przy Turcji, która zobowiązała się do przeprowadzenia reform w interesie ludności chrześcijańskiej. Rosja uzyskała kilka twierdz na Kaukazie i wysoką kontrybucję. Ibidem, s. 20.

i Rumunii. Powoływano w nim także autonomiczne księstwo Bułgarii, Austro-Węgrom przyznając pod zarząd Bośnię i Hercegowinę, a Turcji zwracając Macedonię²². Był to więc okres w dziejach Czarnogóry, kiedy stanowiła względnie samodzielny byt państwowy²³.

Po Kongresie Berlińskim w Czarnogórze przeprowadzono wiele reform administracyjnych, doszło do kodyfikacji prawa. W 1879 roku zniesiono Senat i Skupštinę starszyny plemiennej, powołując jako organ ustawodawczy ośmioosobową Radę Państwa. Władzę wykonawczą skupiono w gabinecie ministrów, sądownictwo podporządkowano Sądowi Najwyższemu. Dokonano nowego podziału administracyjnego kraju, tworząc dziesięć okręgów, a w nich *kapitanije*, które zachowały władzę sądowniczą i administracyjną. W 1888 roku wprowadzono nowy kodeks majątkowy, w którym normy zwyczajowe przeplatały się z normami prawa zapożyczonego z kodeksów innych państw. Duże znaczenie miała reforma wojskowa, zgodnie z którą pospolite ruszenie zastąpiono stałą armią, opierającą się na powszechnej i obowiązkowej służbie wojskowej. Wzorem dla powołania regularnej armii czarnogórskiej była armia rosyjska. Rosja przekazała czarnogórskiemu wojsku wyposażenie, a na dalsze utrzymanie przeznaczała również pewne kwoty pieniężne²⁴. Niewielka Czarnogóra, w odróżnieniu od innych krajów bałkańskich, nie doznawała wewnętrznych walk politycznych. Słaby rozwój gospodarczy i społeczny, stosunkowo nieliczne wyższe warstwy społeczne, ograniczające się do umiarkowanego programu politycznego, później niż w innych państwach utworzyły

.....
²² K. Morrison, *Montenegro. A Modern History*, London-New York 2009, s. 10.

²³ Postanowienia kongresu narzucały Mikołajowi I ograniczenia podważające niepodległość jego kraju. Ograniczały swobodę korzystania z wybrzeża morskiego i nakazywały podporządkowanie się Austro-Węgrom w zakresie prawa morskiego i zasad celnych. M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry – uwarunkowania historyczne i współczesne*, op. cit., s. 398.

²⁴ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugostawii*, op. cit., s. 396.

partie polityczne. Panujący wówczas monarcha Mikołaj I mógł rządzić samowładnie, bez szerszego odwoływania się do opinii społecznej. Podczas gdy w Serbii w latach 1878–1903 doszło do zmiany dwudziestu gabinetów rządowych, w tym samym okresie w Czarnogórze u władzy pozostawał jeden rząd – wojewody Božo Petrovicia²⁵. Wolny rozwój gospodarczy i trwalsza władza absolutna w sposób hamujący wpływały na proces modernizacji państwa, które do 1909 roku nie posiadało własnego pieniądza i w którym prawo zwyczajowe przeplatało się z pisany²⁶.

Mikołaj I Petrović był władcą dziedzicznym o skłonnościach autorytarnych, który ze swej polityki lawirowania między mocarstwami uczynił główne narzędzie utrzymania Czarnogóry wśród państw niezależnych. Jego długoletnie rządy przyniosły Czarnogórze wszelkie atrybuty, jakie posiadać powinno suwerenne państwo²⁷, jednak wraz z upływem lat jego absolutny styl władania zaczął spotykać się ze przeciwnym liberalnej opozycji. Wychodząc naprzeciw ich oczekiwaniom, w grudniu 1905 roku Mikołaj I zwołał Skupštinę, która uchwaliła konstytucję nawiązującą do serbskiej konstytucji z 1869 roku, pozostawiającej księciu pełnię władzy. Zgodnie z nią to książę powoływał i kontrolował rząd, przedstawiał i zatwierdzał ustawy. Skupština mianowana częściowo przez Mikołaj I posiadała doradcze prawa ustawodawcze i zatwierdzała budżet państwa. Książę bez zasięgania jej opinii mógł wydawać prawa nadzwyczajne, dzięki czemu w Czarnogórze w dalszym ciągu trwało samowładztwo, które nie podobało się dążącej do demokratyzacji rządów liberalnej opozycji²⁸.

W sierpniu 1910 roku obchodzący 50-lecie swego panowania książę Mikołaj ogłosił Czarnogórę królestwem i przyjął tytuł

.....
²⁵ M. Tanty, *Balkany w XX wieku...*, op. cit., s. 38–39.

²⁶ Ibidem.

²⁷ M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry...*, op. cit., s. 398.

²⁸ M. Tanty, *Konflikty bałkańskie w latach 1878–1918*, Warszawa 1968, s. 35.

króla Mikołaja I²⁹. Polityka dynastyczna Mikołaja należała do jego największych sukcesów³⁰. Ambicje króla sprawiały, że w polityce zagranicznej starał się realizować swoje założenia, zbliżając się do przedstawicieli dynastii panujących w Europie za pośrednictwem swych potomków. Córki Mikołaja – Anastazija i Milica poślubiły wielkich księząt rosyjskich z rodu Romanowów, Helena – następcę tronu i późniejszego króla włoskiego – Wiktora Emanuela III, Zorka wyszła za mąż za pretendenta do tronu serbskiego i późniejszego króla Serbii – Piotra Karađorđevicia³¹.

W rezultacie decyzji mocarstw z końca lat siedemdziesiątych i początku osiemdziesiątych XIX w. (traktat w San Stefano, decyzje Kongresu Berlińskiego i późniejsze uregulowania, m.in. w sprawie rozgraniczenia między Czarnogórą a Turcją terytoriów zamieszkałych przez plemiona albańskie) oraz w efekcie wojen bałkańskich, toczonych w latach 1912–1913, Czarnogóra znacznie rozszerzyła swoje granice. Jej obszar wynosił 14 200 km²³². Król Mikołaj I mógł poszczycić się posiadaniem, oprócz rdzennych ziem czarnogórskich, fragmentu pobrzeża adriatyckiego (z portami w Barze i Ulcinju), Podgoricy z okolicą, części Sandzaku Nowopazarskiego, fragmentu wschodniej Hercegowiny, a także większości Metochii³³. Głównym ośrodkiem miejskim włączonej

²⁹ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, op. cit., s. 397.

³⁰ Mikołaj I i Milena mieli 12 dzieci dobrze usytuowanych politycznie i tym samym zwiększających ich pozycję polityczną. Silne powiązania dynastyczne wzmacniały pozycję polityczną króla i Czarnogóry, która była rozpoznawalna na świecie. Poparcie ze strony rodu Romanowów i Rosji, zwłaszcza finansowe, zwiększyło siłę Mikołaja. M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry...*, op. cit., s. 399.

³¹ M. Tanty, *Bałkany w XX wieku*, op. cit., s. 40.

³² N. Davies, *Crna Gora. Królestwo umęczone i zlikwidowane*, [w:] idem, *Zaginione królestwa*, tłum. B. Pietrzyk, J. Rumińska i E. Tabakowska, Kraków 2010, s. 515–553, [cyt. za:] W. Szczepański, *Emigracyjne władze Królestwa Czarnogóry w latach 1916–1922*, [w:] red. R. P. Żurawski vel Grajewski, *Rządy bez ziemi, Struktury władzy na uchodźstwie*, Warszawa 2014, s. 115–116.

³³ W. Szczepański, *Emigracyjne władze Królestwa Czarnogóry*, op. cit., s. 115–116.

do Królestwa Petroviciów-Njegošów części Metochii, zdominowanej już wówczas przez ludność albańską, była Peć, gdzie znajduje się historyczna siedziba prawosławnego Patriarchatu Serbskiego³⁴.

Przełom XIX i XX w. był więc dla Czarnogóry okresem pozytywnych zmian, w którym uzyskała relatywnie duże znaczenie polityczne w regionie, stała się rozpoznawalna na arenie międzynarodowej, ale i umocniła swą pozycję³⁵. Pierwsza wojna światowa położyła kres dalszemu rozwojowi kraju. Czarnogóra, będąc sojusznikiem Serbii, należała do koalicji państw Ententy. Kraj pozbawiony był środków utrzymania, wojsko odpowiedniego sprzętu i broni. Poprzedzająca okupację kraju ofensywa z decydującą bitwą pod Mojkovcem (styczeń 1916 roku) przyniosła ogromne straty i całkowicie osłabiła Czarnogórę, kładąc kres oporowi armii czarnogórskiej.³⁶ W 1916 roku kraj został zajęty przez państwa centralne, a król wraz z rządem udali się na emigrację. Zawarte z Austro-Węgrami porozumienie, zapowiadające zachowanie królewskiego aparatu państwowego i władzy klanów w zamian za brak oporu ze strony armii czarnogórskiej, osłabiło pozycję króla, uważanego przez część społeczeństwa, głównie zwolenników Serbii, za zdrajcę. Zachowanie Mikołaja, jak i koszty wojny osłabiły poparcie Rosji, zdaniem której

.....
³⁴ Obok Peci ważnym miastem Metochii jest Prizren, który - wraz z przyległą do niego południową częścią tej krainy - został włączony w rezultacie wojen bałkańskich, podobnie jak Kosowo i nadwardarska część ziem macedońskich, do Królestwa Serbii. Ibidem, s. 116.

³⁵ Przeciwdziałanie ewentualnemu scaleniu Serbii i posiadającej dostęp do Morza Adriatyckiego Czarnogóry w jedno państwo, jak też troska o niedopuszczenie do powstania warunków umożliwiających zrealizowanie się na Bałkanach szerszego jugosłowiańskiego projektu zjednoczeniowego, aprobowanego, a wręcz wspieranego przez Rosję, należały do najważniejszych determinant bałkańskiej polityki Austro-Węgier, usiłujących nie tylko nieustannie ingerować w sprawę Czarnogóry, lecz także do ostatniej chwili swojego istnienia wpływać na sytuację niemal całego regionu bałkańskiego, nazywanego „miękkim podbrzuszem Europy”. Ibidem, s. 116-117.

³⁶ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, op. cit., s. 423.

najlepszym rozwiązaniem mogła być integracja Serbii i Czarnogóry³⁷. Idea zjednoczenia państw zaczęła zyskiwać poparcie wśród osłabionego działaniami zbrojnymi, biednego społeczeństwa. I wojna światowa zbliżyła do siebie walczących po stronie alianckiej we wspólnych szeregach Serbów i Czarnogórców.

W efekcie opisanych uwarunkowań 26 listopada 1918 roku Wielkie Zgromadzenie Narodowe Czarnogóry (*Skupština Podgoricka*) ogłosiło w Podgoricy detronizację przebywającego na emigracji Mikołaja I oraz całej dynastii Petroviciów–Njegośów³⁸. Czarnogóra jako niepodległe państwo została zlikwidowana i włączona do Serbii Karađorđeviciów³⁹, a 27 listopada 1918 roku Narodowy Komitet Wykonawczy (*Izvršni narodni odbor*), wyłoniony przez Zgromadzenie, przejął całą władzę nad terytorium czarnogórskim⁴⁰. Czarnogóra znalazła się w nowo utworzonym *Królestwie Serbów, Chorwatów i Słoweńców (SHS)*⁴¹, w skład którego

.....
³⁷ Rosja nie wyraziła zgody na przyjęcie na swoje terytorium Mikołaja I, ale i cofnęła udzielane wcześniej na rzecz kraju środki finansowe. Więcej na temat: E. Roberts, *Realm of the Black Mountain. A History of Montenegro*, London 2007, s. 315–316.

³⁸ W. Szczepański, *Emigracyjne władze Królestwa Czarnogóry...*, op. cit., s. 132–133.

³⁹ Narodowy Komitet Wykonawczy przyjął dziewięciopunktowy plan działań, zgodnie z którym za najważniejsze uznano faktyczne zjednoczenie Czarnogóry z Serbią pod władzą króla Piotra I Karađorđevicia. M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry – uwarunkowania historyczne i współczesne*, op. cit., s. 397.

⁴⁰ W. Szczepański, *Emigracyjne władze Królestwa Czarnogóry...*, s. 132–133.

⁴¹ Ustrój państwa określała ustawa zasadnicza ustanowiona przez Zgromadzenie Ustawodawcze. Konstytucja widowdańska z 1921 roku określała państwo jako monarchię dziedziczną, ponadto uznawała istnienie jednego narodu używającego języka serbsko-chorwacko-słoweńskiego. Władza ustawodawcza przypadła królowi z jednoizbowym Zgromadzeniem Narodowym (Narodna Skupština). Kadencja Parlamentu wynosiła 4 lata. Władza wykonawcza miała być sprawowana za pośrednictwem ministrów odpowiedzialnych przed monarchą i parlamentem. Monarcha reprezentował państwo w stosunkach z zagranicą, wypowiadał wojnę, stanowił o pokoju, mianował i odwoływał premiera. Wprowadzał stan wyjątkowy, był najwyższym dowódcą armii. Konstytucja przyznawała mu większe prawa niż parlamentowi. J. Wojnicki, *Instytucja rządu*

wchodziły także były królestwa serbskie i czarnogórskie oraz jedna piąta ziem byłej monarchii habsburskiej⁴². Ustalony traktatami pokojowymi obszar państwa jugosłowiańskiego obejmował 247 542 km², a liczba ludności wynosiła 11 984 000 osób⁴³. Zgodnie ze spisem ludności dokonany w 1921 roku Serbów, wraz z Czarnogórcami i Macedończykami uznanymi za Serbów, było 44,7%, Chorwatów – 23,6%, Słoweńców – 8,5%⁴⁴. Do mniejszości należeli Niemcy, Węgrzy, Albańczycy i Słowacy. Taka mozaika narodów i narodowości nie wpływała pozytywnie na budowę zintegrowanego państwa, a głównym problemem w polityce wewnętrznej stała się kwestia narodowościowa. Problemy te dodatkowo powiązane były ze zróżnicowaniem wyznaniowym i cywilizacyjnym. Tym bardziej zagadnienie statusu Czarnogórców, podobnie zresztą jak Macedończyków i Albańczyków, nie było brane pod uwagę w polityce ogólnokrajowej. Czarnogórcy uważani byli za Serbów, Macedonia stanowiła „południową część Serbii”, a Albania nie odgrywała żadnej roli w polityce wewnętrznej Jugosławii.

W gospodarce dominowało rolnictwo ze słabo rozwiniętym przemysłem. Pod względem rozwoju Serbia i Czarnogóra pozostawały w tyle za krajami byłej monarchii habsburskiej, z wyjątkiem Bośni i Hercegowiny oraz Dalmacji. Słowenia, cechująca się najwyższym stopniem rozwoju i zainwestowanego kapitału, 2,5-krotnie przewyższała Serbię, Czarnogórę zaś aż 25-krotnie⁴⁵. W rolnictwie na ziemiach byłej monarchii habsburskiej, obok gospodarstw chłopskich, można było spotkać rozwinięte wielkie majątki ziemskie, w Macedonii, Bośni i Hercegowinie, Dalmacji – przeżytki feudalizmu, w Czarnogórze – wspólnoty rodowej.

.....
Republiki Czarnogóry w systemie organów władzy, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego SGH. Studia i prace” 2011, nr 1(5), s. 49.

⁴² E. Mizerski, *Jugosłowiański system przedstawicielski 1918–1990*, Toruń 1999, s. 29.

⁴³ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, op. cit., s. 433.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ M. Tanty, *Bałkany w XX wieku*, op. cit., s. 174.

Różnice pojawiały się również w poziomie rozwoju kulturalnego. Połowa ludności nie umiała czytać i pisać. W Słowenii najwięcej było osób wykształconych (poziom analfabetyzmu wynosił zaledwie 8,8%, podczas gdy w Bośni i Hercegowinie – 80,5%, w Czarnogórze – 67%, w Serbii – 65,4% ogółu ludności)⁴⁶.

Mimo włączenia Czarnogóry do Królestwa SHS, namiastka czarnogórskiej państwowości istniała w dalszym ciągu w postaci rządu na uchodźctwie. Żadnych zmian nie przyniosły nawet apele, z jakimi zwracano się, prosząc o poszanowanie oddanego sojusznika z czasu I wojny światowej. W XI punkcie orędzia prezydenta Stanów Zjednoczonych Woodrowa Wilsona z początku 1918 roku pojawił się zapis o konieczności wycofania się okupantów z Czarnogóry⁴⁷ i potrzebie zapewnienia poszanowania politycznej i ekonomicznej niepodległości oraz terytorialnej integralności⁴⁸. Paradoksalnie jednak to właśnie USA, a także Francja i Wielka Brytania przyzwoliły na wchłonięcie Czarnogóry⁴⁹ przez Królestwo SHS oraz likwidację odrębności jej ziem w ramach nowego państwa, tym samym oddalając możliwość przywrócenia Czarnogórze samodzielności⁵⁰. Zjednoczenie w jednym państwie narodów Słowian południowych wypełniło powstałą po rozpadzie Austro-Węgier próżnię. Słabą stroną całego zabiegu pozostawał jednak fakt, że decydująca rola w realizacji tego przedsięwzięcia przypadła Serbii i panującej wówczas dynastii Karadorđewićów⁵¹. Wysuwające się na

.....
⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Znajdujące się na jego terytorium wojska brytyjskie, francuskie, amerykańskie i włoskie stopniowo były ewakuowane w okresie od kwietnia 1919 roku do czerwca 1920 roku. W. Szczepański, *Emigracyjne władze Królestwa Czarnogóry...*, op. cit., s. 132-133.

⁴⁸ M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry...*, op. cit., s. 397.

⁴⁹ Czarnogóra nie została wydzielona jako odrębna kraina geograficzna i historyczna. Serbowie traktowali ją jako część swych ziem. J. Wojnicki, *Instytucja rządu Republiki Czarnogóry...*, op. cit., s. 49

⁵⁰ M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry...*, op. cit., s. 397.

⁵¹ W. Szczepański, *Emigracyjne władze Królestwa Czarnogóry...*, op. cit., s. 149.

pierwszy plan dążenia do realizacji polityki wielkoserbskiej nie były przychylnie odbierane przez polityków chorwackich i słoweńskich.

W styczniu 1929 roku król Aleksander dokonał zamachu stanu, wprowadzając swą dyktaturę⁵². Król wydał jednocześnie dekret o władzy państwowej i królewskiej, na mocy którego przejmował pełnię władzy ustawodawczej i wykonawczej, znosząc wcześniejszą konstytucję. Rozwiązano Skupštinę, zakazano istnienia partii narodowych. Powołano jedną organizację polityczną – *Jugosłowiańską Partię Narodową*⁵³. Dokonano centralizacji władzy. Nazwa państwa 3 października 1929 roku została zastąpiona nową – *Królestwo Jugosławii (Kraljevina Jugoslavija)*⁵⁴. Ustanowiono wówczas banowinę zecką, oznaczającą dla Czarnogóry pewną odrębność administracyjną jej ziem, jednak w dalszym ciągu nie dającą jej odrębności politycznej i narodowej⁵⁵.

We wrześniu 1931 roku ogłoszono nową konstytucję Królestwa. Król Aleksander ustanowił monarchię konstytucyjną, zgodnie z którą jego władzę ograniczał jedynie dwuizbowy parlament – Skupština oraz Senat⁵⁶.

W kwietniu 1941 roku Jugosławia została zaatakowana przez państwa Osi i rozczłonkowana. Żywione przez komunistów jugosłowiańskich nadzieje na szybki zanik przedwojennych struktur władzy zrealizowały się. Król Piotr II udał się na emigrację, a wraz z nim wielu polityków. Pozostali przedstawiciele angażowali się w różne formy kolaboracji bądź biernie oczekiwali dalszego rozwoju wydarzeń. Dawne partie polityczne zostały rozbite, działalność rządu Królestwa Jugosławii na wychodźstwie nie wywierała specjalnego wpływu na życie polityczne

.....
⁵² J. Wojnicki, *Instytucja rządu Serbii w systemie organów władzy*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 2-3, s. 116.

⁵³ W. Walkiewicz, *Jugosławia - byt wspólny i rozpad*, op. cit., s. 75.

⁵⁴ L. Benson, *Jugosławia. Historia w zarysie*, Kraków 2011, s. 73.

⁵⁵ M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry...*, op. cit., s. 398.

⁵⁶ J. Wojnicki, *Instytucja Rządu Republiki Czarnogóry...* op. cit., s. 50.

w kraju⁵⁷. Ziemie Czarnogóry początkowo znalazły się pod okupacją włoską, a później niemiecką. W czasie walk z okupantami i miejscowymi ugrupowaniami zbrojnymi *Komunistyczna Partia Jugosławii* (KPJ) z Josipem Brozem Titą na czele stopniowo stała się dominującą siłą w kraju, współpracującą z Sowietami i aliantami zachodnimi. W skład KPJ wchodził również Czarnogórcy. W okresie okupacji sytuacja w Jugosławii przyniosła eskalację rysującego się od wielu lat konfliktu serbsko-chorwackiego. Utrudniał on pracę rządu na emigracji, a wewnątrz kraju przyczynił się do utworzenia *Niezależnego Państwa Chorwackiego* (NDH) pod wodzą ustaszy i Ante Pavelicia. Na przeciwnym biegunie powstawał zaś serbski ruch czetnicki pod wodzą Dragoljuba Mihailovicia, związany z królewskim rządem emigracyjnym i aliantami zachodnimi. Ostatecznie z tej rywalizacji zwycięsko wyszła opcja komunistyczna, która jeszcze w trakcie wojny zyskała wsparcie Wielkiej Brytanii i USA⁵⁸.

Czarnogórcy poparli inicjatywę powołania w listopadzie 1942 roku zgromadzenia Antyfaszystowskiej Rady Wyzwolenia Narodowego Jugosławii (AVNOJ) jako siły oporu wobec hitlerowskiego i włoskiego najeźdźcy, a w 1943 roku utworzenie Narodowego Komitetu Wyzwolenia Jugosławii, mającego status rządu⁵⁹. Josip Broz Tito w 1943 roku zadeklarował wolę budowy federacji z sześcioma pełnoprawnymi republikami⁶⁰, zgodnie z którą Czarnogóra została oficjalnie wydzielona jako jedna z republik związkowych⁶¹. Krajowe Zgromadzenie AVNOJ, działające w Bośni i Hercegowinie, Chorwacji, Czarnogórze i Słowenii, oraz

⁵⁷ M. J. Zacharias, *System stalinowski w Jugosławii w latach 1944-1949*, „Kwartalnik Historyczny” 1992, nr 3, s. 66-67.

⁵⁸ S. L. Szczesio, *Amerykańska polityka wobec Jugosławii w latach 1948-1960*, [w:] *Poznać Bałkany. Historia - Polityka - Kultura - Języki*, red. K. Taczyńska, A. Twardowska, Toruń 2013, s. 108.

⁵⁹ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, op. cit., s. 491-492.

⁶⁰ *Deklaracja Antyfaszystowskiej Rady Wyzwolenia Narodowego Jugosławii AVNOJ* z dnia 29.11.1943 roku ogłoszona została w Jajce.

⁶¹ J. Wojnicki, *Instytucja Rządu Republiki Czarnogóry...*, op. cit., s. 50.

Sztaby główne w Serbii i Macedonii uczyniono najwyższym ustawodawczym i wykonawczym przedstawicielskim organem narodów i państwa jugosłowiańskiego, które uległo przekształceniu w federacyjną wspólnotę narodów. W wyniku porozumienia komunistów z królewskimi władzami emigracyjnymi, jak i nacisków przedstawicieli Wielkiej Koalicji, utworzono w marcu 1945 roku Tymczasowy Rząd Demokratycznej Federacyjnej Jugosławii⁶². Ziemie jugosłowiańskie były stopniowo wyzwalane przez oddziały Tity, a proces ten zakończył się w maju 1945 roku. W listopadzie 1945 roku odbyły się wybory parlamentarne i proklamowano *Federacyjną Ludową Republikę Jugosławii (FNRJ)*, złożoną z sześciu republik: Serbii, Czarnogóry, Chorwacji, Bośni i Hercegowiny, Słowenii, Macedonii oraz dwóch okręgów autonomicznych, należących do terytorium Serbii, tj. Kosowa i Metohii oraz Wojwodiny⁶³. Najważniejszą postacią w państwie aż do końca swych dni pozostawał Josip Broz Tito⁶⁴. Pozostający na emigracji król Piotr II został zdetronizowany⁶⁵. W styczniu 1946 roku przyjęto pierwszą konstytucję Jugosławii po II wojnie światowej⁶⁶.

Powojenna Jugosławia zorganizowana została jako federacja oraz państwo socjalistyczne. Za urzędowe języki uznane zostały: chorwacki, serbski, macedoński i słoweński. Nie znalazł się wśród nich język czarnogórski. Belgrad stał się centrum politycznym. W 1974 roku za sprawą kolejnej, ostatniej konstytucji państwa jugosłowiańskiego, republiki, w tym Czarnogóra, zyskały wewnątrz titowskiego państwa dużą samodzielność⁶⁷.

.....
⁶² H. Stys, S. L. Szczesio, *Rząd jugosłowiański na wychodźstwie w czasie drugiej wojny światowej (1941–1945)*, [w:] *Rządy bez ziemi...*, op. cit., s. 499–500.

⁶³ M. J. Zacharias, *System stalinowski w Jugosławii...*, op. cit., s. 86.

⁶⁴ Po śmierci Josipa Broza Tito funkcję kolegiatnej głowy państwa przejęło Prezydium SFRJ.

⁶⁵ S. L. Szczesio, *Amerykańska polityka...*, op. cit., s. 109.

⁶⁶ M. Tanty, *Balkany w XX wieku*, op. cit., s. 280–281.

⁶⁷ Już schyłek lat 80. przyniósł przeobrażenia w Związku Komunistów Jugosławii w poszczególnych republikach. Proces ów widoczny był również w Czarnogórze, okreśłany mianem „czarnogórskiego odrodzenia”, zjednał sobie

2.1.2.2. Czarnogóra w okresie postzimnowojennym

Wraz ze śmiercią Josipa Broza Tito, w maju 1980 roku, w Jugosławii zaczął narastać kryzys⁶⁸. Problemy gospodarcze, jak i konflikty narodowościowe i polityczne wpływały na rosnącą krytykę ustroju SFRJ⁶⁹. Członkowie elit politycznych zaczęli dostrzegać, że bez podjęcia stosownych reform i zmian państwo nie będzie w stanie sprawnie funkcjonować. Nastroje nacjonalistyczne w poszczególnych republikach, umiejętnie podjudzane wśród społeczeństwa przez polityków⁷⁰ przyniosły „stopniowy rozpad scalonego, jak się wydawało, przez pół wieku społeczeństwa jugosłowiańskiego, który to owocować zaczął jednoznacznymi postulatami separatyzmu narodowego”⁷¹.

Pierwsze o usamodzielnieniu się zaczęły mówić Słowenia i Chorwacja, których obywatele w referendum opowiedzieli się za niepodległością i które w czerwcu 1991 roku ogłosiły swą niepodległość⁷². Chęć odłączenia zadeklarowały też wkrótce Macedonia oraz Bośnia i Hercegowina. Tylko Serbia i Czarnogóra obstawały za trwaniem jugosłowiańskiej federacji. W wyniku deklaracji niepodległościowej Lubljany i Zagrzebia rozpoczęły się działania zbrojne, które przyniosły rozpad Socjalistycznej Federacyjnej

.....
przychyłość otwartych na zmiany młodych komunistów, a wśród nich m.in. Momira Bulatowicia czy Milo Đukanowicia i Svetozara Marowicia. M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry...*, op. cit., s. 402.

⁶⁸ Międzynarodowe reakcje na rozpad federacji jugosłowiańskiej w 1991 r., [w:] *Poznać Bałkany...*, op. cit., s. 99.

⁶⁹ W 1981 roku ponownie ożył konflikt serbsko-albański w Kosowie.

⁷⁰ W Serbii – Slobodana Miloševicia, w Słowenii – Milana Kučana, w Chorwacji – Franjo Tuđmana, więcej na temat: ibidem, s. 100.

⁷¹ M. Moczala-Korzeniewska, *Proces politycznego i społecznego rozpadu Jugosławii (SFRJ) w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX wieku*, „Politeja” 2005, nr 1, s. 267.

⁷² Więcej na temat rozpadu Jugosławii: W. Walkiewicz, *Jugosławia: państwa sukcesyjne*, Warszawa 2009; M. Waldenberg, *Rozbicie Jugosławii: jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, Warszawa 2005; M. Pioruńska, *Przyczyny rozpadu Jugosławii w latach 90. XX wieku*, Opole 2010; J. Wojnicki, *Przeobrażenia ustrojowe państw postjugosłowiańskich 1990–2003*, Pułtusk 2003.

Republiki Jugosławii⁷³. Kiedy w 1991 roku wojsko jugosłowiańskie natarło na Chorwację, oddziały rezerwistów czarnogórskich przekroczyły jej granicę, aby wspomóc obronę Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii. Oblężenie i ostrzeliwanie Dubrownika, w którym uczestniczyli Czarnogórcy, nie postawiło ich w dobrym świetle w oczach opinii międzynarodowej, co więcej, nadwyrężyło stosunki sąsiedzkie⁷⁴. Ich udział w wojnie przeciwko Chorwacji nie znajdował bowiem żadnego uzasadnienia militarnego.

Przyjęta na początku kwietnia 1992 roku *Deklaracja Niepodległości* sprawiła, że Jugosławia stała się państwem dwóch sfederowanych ze sobą republik – Serbii (z Wojwodiną i Koso-wem) i Czarnogóry, w której we wcześniejszym referendum⁷⁵, przeprowadzonym 1 marca 1992 roku, większością głosów zdecydowano o ich dalszym losie. *Federacyjna Republika Jugosławii* (FRJ) połączyła bliskie sobie etnicznie kraje, choć całkiem różne pod względem gospodarczym. Zgodnie z ustawą zasadniczą nowego federacyjnego państwa, określanego również mianem „nowej”, czy też „trzeciej” Jugosławii, wszelkie decyzje odnośnie jego funkcjonowania musiały być podejmowane za zgodą obu stron. Na czele państwa miał stać prezydent republiki wybierany przez parlament, który winien pochodzić z innej republiki niż szef rządu federalnego⁷⁶. Miało to przyczynić się do utrzymania

.....
⁷³ W. Walkiewicz, *Jugosławia. Byt wspólny i rozpad*, Warszawa 2000, s. 244.

⁷⁴ Więcej na temat: P. Żurek, *Oblężenie Dubrownika (1991–1992)*, [w:] *Bałkany Zachodnie między przeszłością a przyszłością*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Łódź 2013, s. 129–152.

⁷⁵ W Czarnogórze na początku 1992 roku zaplanowano referendum, w którym obywatele mieli możliwość podjęcia decyzji o uczestnictwie w jednym państwie z Serbią. W wyniku referendum, jak podkreśla K. Morrison, 80% głosów oddano za jednością z Serbią. Zdaniem innego autora, F. Biebera, „za” jednością opowiedziało się aż 95,4% obywateli. Cf. K. Morrison, *Montenegro, A Modern History*, op. cit., s. 24; F. Bieber, *Montenegrin Politics since the Disintegration of Yugoslavia*, [w:] *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*, red. F. Bieber, Baden-Baden 2003, s. 21.

⁷⁶ J. Wojnicki, *Przeobrażenia ustrojowe...*, op. cit., s. 65–66.

równowagi we władzach centralnych. Obie składowe republiki otrzymały suwerenne prawa, z wyjątkiem dziedzin zastrzeżonych dla federacji. W armii mogły służyć wyłącznie osoby mające obywatelstwo Serbii lub Czarnogóry⁷⁷.

Czarnogóra, tworząc federację z Serbią, zmuszona była uczestniczyć w konfliktach, w których nie dostrzegała własnych interesów. Stała się w szczególności przedmiotem sankcji ekonomicznych nałożonych na tzw. nową Jugosławię przez Radę Bezpieczeństwa ONZ, oskarżającą ją o wspieranie Serbów – tak w walkach na terytorium Chorwacji, jak i w Bośni i Hercegowinie. Pokój w Dayton, zawarty w 1995 roku, przyniósł względną stabilizację w FRJ i zakończył tymczasowo wojnę na Bałkanach. Druga połowa lat 90. XX wieku ponownie przypomniała jednak o nierozwiązanych do końca problemach w tej części Europy. Niepokoje i tarcia doprowadziły do eskalacji przemocy w Kosowie i walk pomiędzy kosowskimi Albańczykami i Serbami. W 1999 roku doszło do nalotów NATO na Jugosławię bez upoważnienia ONZ⁷⁸. Czarnogóra, zdominowana przez Belgrad, pozostawała początkowo lojalna wobec FRJ, jednak po kilkunastu dniach bombardowań ogłosiła neutralność, przyjmując na swoje terytorium uchodźców wojennych z Kosowa⁷⁹. Mimo iż wojna nie dotknęła Czarnogóry w takim stopniu jak Serbii, zamknęła pewien etap w dziejach wspólnej państwowości Czarnogóry z Serbią i dalszej, czarnogórsko-serbskiej koegzystencji w ramach jednego federacyjnego państwa⁸⁰. Łączące Serbię i Czarnogórę relacje wewnątrzjugosłowiańskie zaczęły stopniowo ulegać

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Szerzej na temat: A. Makowski, *Sojusz Północnoatlantycki wobec konfliktów w byłej Jugosławii*, [w:] *Euroatlantycka przestrzeń bezpieczeństwa*, red. J. Czaja, Warszawa 2005, s. 165–194.

⁷⁹ Więcej na temat: W. Walkiewicz, *Jugosławia. Byt wspólny...*, op. cit., s. 266–270.

⁸⁰ W. Szczepański, *Główne problemy polityczne jugosłowiańskiej Republiki Czarnogóry w okresie od kwietnia 1992 r. do marca 1999 r.*, [w:] *Bałkany w XX i XXI wieku. Historia – polityka – kultura*, red. H. Stys, Sz. Sochacki, Toruń 2009, s. 43.

pogorszeniu. Pojawiły się różnice w postrzeganiu funkcjonowania federacji, ale i przyszłej integracji jej składowych z organizacjami międzynarodowymi. Współpraca wewnątrz Federacji przebiegała w atmosferze dążeń do dominacji ze strony Serbii. Ambicje Slobodana Miloševića⁸¹, wspierane przez wiernopoddańczy stosunek politycznego środowiska czarnogórskiego skupionego wokół Momira Bulatovicia⁸², wykraczały daleko poza zakres uprawnień prezydenta Federalnej Republiki Jugosławii. Dążył on bowiem do przeniesienia na szczebel federacji kompetencji obu republik, tj. Serbii i Czarnogóry, co generowało napięcia w obustronnych kontaktach. Do ostatecznego rozstania dotychczasowego szefa rządu Czarnogóry, Milo Đukanovicia⁸³, ze Slobodanem Miloševićem doszło w 1997 roku. Duży wpływ na to miały m.in. wybory prezydenckie w Czarnogórze, które przyniosły zwycięstwo Milo Đukanoviciowi, odsuwając od pełnionej funkcji Momira Bulatovicia⁸⁴. Kiedy w styczniu 1998 roku w Czarnogórze władzę zdobył obóz Đukanovicia, przyjmujący antybelgradzką i prozachodnią opcję, związek dwóch podmiotów współtworzących jugosłowiański organizm państwowy zaczął

.....

⁸¹ Slobodan Milošević – jugosłowiański i serbski przywódca polityczny. Prezydent Socjalistycznej Republiki Serbii w ramach Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii (1945–1992), prezydent FRJ w latach 1997–2000.

⁸² Momir Bulatović – czarnogórski i jugosłowiański polityk. Prezydent Czarnogóry od 23 grudnia 1990 roku do 15 stycznia 1998 roku, w okresie od 19 maja 1998 roku do 4 listopada 2000 roku premier Federalnej Republiki Jugosławii.

⁸³ Milo Đukanović – polityk czarnogórski. Sprawował urząd szefa rządu w Czarnogórze czterokrotnie, w latach: 1991–1998, 2003–2006, 2008–2010 oraz od 2012 roku do teraz. W latach 1998–2002 był prezydentem Autonomicznego Regionu Czarnogóry.

⁸⁴ Po wewnętrznych sporach w Demokratycznej Partii Socjalistów (DPS) kandydatem partii został Milo Đukanović, opowiadający się za budową demokratycznych instytucji w Czarnogórze. Jego przeciwnikiem okazał się Momir Bulatović. W dniu inauguracji prezydentury miały miejsce demonstracje oraz próby szturmu na budynki rządowe. W marcu 1998 roku zwolennicy Bulatovicia w partii DPS utworzyli nowe ugrupowanie – Socjalistyczną Partię Ludową (DPS). M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry...*, op. cit., s. 405.

wręcz obumierać⁸⁵. Czarnogórcy, wierni swemu prezydentowi i dążeniom do samodzielności, wyrażali sprzeciw wobec modelu państwa unitarnego forsowanego przez Serbów. Gdy władze Czarnogóry nie ogłosiły stanu wojny z państwami NATO, jak im to polecił Milošević, nie doszło do zerwania stosunków dyplomatycznych między Podgoricą a państwami biorącymi udział w nalotach na Jugosławię. Wydarzenia te pokazały Europie, że Czarnogóra, pozostająca wciąż w federacji z Serbią, prowadzi odrębną politykę zagraniczną⁸⁶.

Demokratyczny przełom w Jugosławii i zmiana w stosunkach między Serbią i Czarnogórą nastąpiły w 2000 roku. Od władzy odsunięty został Slobodan Milošević, a urząd prezydenta FRJ objął Voislav Koštunica⁸⁷. Kilka miesięcy później urząd premiera przypadł zagorzałemu przeciwnikowi rządów Miloševicia – Zoranovi Đinđićowi⁸⁸. Stworzyło to sprzyjający klimat dla podjęcia tematu rozluźnienia związku w ramach federacji i korespondoowało z nastrojami w samej Czarnogórze⁸⁹. Na początku 2001 roku

.....
⁸⁵ W. Szczepański, *Pożegnanie z Jugosławią: Wspólnota państwowa Serbia i Czarnogóra (2003–2006)*, [w:] *Balkany Zachodnie między przeszłością...*, op. cit., s. 405 oraz J. Wojnicki, *Przeobrażenia ustrojowe...*, op. cit., s. 66

⁸⁶ Jej przejawem było m.in. wyrażenie przez prezydenta Đukanovicia zgody na napływ, na teren Czarnogóry, albańskich uchodźców z Kosowa (będącego wówczas w obszarze Serbii), o czym wcześniej była już mowa. Znaczącą była również wizyta w Waszyngtonie w listopadzie 1995 roku. W jej trakcie Milo Đukanović zaproponował port w Barze jako bazę logistyczną dla sił pokojowych w Bośni i Hercegowinie. Już wówczas wywołało to opór Miloševicia i serbskich partii, jak i serbskiej części DPS. Đukanović żywił obawy, iż po podpisaniu układu w Dayton i utracie BiH Slobodan Milošević będzie bardziej skupiony na Czarnogórze. Postępowanie Đukanovicia sprzeczne z polityką Serbii, dało mu poparcie wśród przedstawicieli Europy Zachodniej i USA. K. Morrison, *Montenegro. A Modern History*, London, New York 2009, s. 145–149.

⁸⁷ Voislav Koštunica – serbski polityk. Ostatni prezydent Jugosławii pełnił funkcję od 7 października 2000 roku do 7 marca 2003 roku. Premier Serbii w okresie 3 marca 2004 roku do 7 lipca 2008.

⁸⁸ J. Wojnicki, *Przeobrażenia ustrojowe...*, op. cit., s. 66–67.

⁸⁹ J. Stańczyk, *Jugosławia (Serbia i Czarnogóra)*, „Europa Środkowo-Wschodnia 2000” [dr. 2002], nr 10(1), s. 91.

Milo Đukanović zaczął mówić wprost o oderwaniu Czarnogóry od Serbii, a Zoran Đinđić był skłonny się na to zgodzić. Przeciw ostre-
tecznemu rozpadowi Jugosławii zaprotestowała jednak wówczas
Unia Europejska. Obawiano się w niej efektu domina, zwłaszcza
w odniesieniu do Kosowa. Mimo tego, w obliczu kryzysu, jaki
objął w 2003 roku Serbię po udanym zamachu na Đinđića⁹⁰,
Unia Europejska zaakceptowała prowadzone już wcześniej mię-
dzy władzami Serbii i Czarnogóry negocjacje. Doprowadziły one
do rozluźnienia federacji obu republik. W marcu 2002 r. Serbia
i Czarnogóra podpisały w Belgradzie serbsko-czarnogórskie
porozumienie⁹¹ normalizujące dwustronne stosunki, na mocy
którego rok później Federacyjna Republika Jugosławii uległa
przekształceniu w unię państw – federację o tymczasowej nazwie
*Serbia i Czarnogóra*⁹².

Warto zauważyć, że obie części federacji miały wspólną
wizję polityki obronnej, a tym samym jedną armię oraz wspólne

.....

⁹⁰ Było to najbardziej dramatyczne wydarzenie na scenie politycznej od momentu obalenia reżimu Miloševića. Zamach na szefa serbskiego gabinetu związany był z zapowiedzią energicznego zwalczania zorganizowanej przestępczości. Uwidocznione zostały wpływy grup mafijnych powiązanych ze służbami specjalnymi, które uformowano jeszcze za czasów Slobodana Miloševića. Jak wynikało z późniejszych zeznań oskarżonych, byli oni również odpowiedzialni za zabójstwo byłego przewodniczącego Prezydium Serbii – Ivana Stambolicia, który zginął w 2000 roku. Więcej: W. Stanisławski, *Zamach na premiera Serbii*, Komentarz Ośrodka Studiów Wschodnich z dn. 13.03.2003 r. oraz J. E. Bičkov, *Crna Gora od prošlosti ka sadašnjem*, Budva 2009, s. 209.

⁹¹ Porozumienie serbsko-czarnogórskie 14 marca 2002 roku sygnowali prezydent Jugosławii V. Koštunica, prezydent Czarnogóry M. Đukanović, premier Czarnogóry F. Vujanović, premier Serbii Z. Đinđić i wicepremier Serbii Mirroljub Labus. Przesądzało ono o przyszłym powołaniu w miejsce Jugosławii nowego państwa na trzyletni okres próbny, w trakcie którego Podgorica miała podjąć decyzję o jej dalszym losie. W. Walkiewicz, *Czarnogórców droga do niepodległości*, [w:] *Bałkany Zachodnie między przeszłością...*, op. cit., s. 450.

⁹² W tworzeniu ustroju nowego podmiotu wzorowano się na rozwiązaniach szwajcarskich i szerokich kompetencjach kantonów – podstawowych, autonomicznych, terytorialnych jednostek administracyjnych Szwajcarii, A. Biernat, *Proces integracji Czarnogóry z UE*, [w:] *Poznać Bałkany...*, op. cit., s. 137.

przedstawicielstwa zagraniczne. Każda składowa utrzymywała jednak odrębny rząd, własną policję, system celny, prawny oraz walutę. W życiu Czarnogórców pojawiła się nowa waluta: najpierw marka (1999 rok), później euro (2002 rok)⁹³, podczas gdy Serbowie pozostawali wierni dinarowi. Belgrad i Podgorica prowadziły odrębną politykę gospodarczą – własność państwową podzielono, przyjmując zasadę, że składniki majątku znajdujące się na terenie Serbii przejmie Serbia, a na terenie Czarnogóry – Czarnogóra. Chroniczny wewnętrzny kryzys w Serbii, szczególnie widoczny po obaleniu Miloševicia, zabójstwa przywódców sceny politycznej, brak współpracy z Trybunałem w Hadze – wpływały tylko korzystnie na argumentację Czarnogórców za niepodległością państwa. Największym źródłem sporów stała się współpraca z Międzynarodowym Trybunałem Karnym ds. Zbrodni w byłej Jugosławii (MTKJ), za którą opowiadała się Czarnogóra⁹⁴, a której odmawiała Serbia⁹⁵.

Starając się o uzyskanie większej niezależności, w lipcu 2004 roku Czarnogóra ustanowiła własną flagę – złotego dwugłowego orła w koronie na czerwonym tle⁹⁶. Społeczeństwo odwoływało się do historii, wspominając złote czasy króla Mikołaja I. Władze Czarnogóry, mimo związku z Serbią, na początku 2005 roku prowadziły skuteczną politykę ekonomiczną. Dochody republiki ulegały wzrostowi, z zagranicy pozyskiwano dotacje na potrzeby sektora państwowego, reformę spraw wewnętrznych oraz funkcjonowanie Ministerstwa Sprawiedliwości. Pomocą służyli Czarnogórze głównie Niemcy, USA, Austria i Wielka Brytania.

.....

⁹³ Kiedy Milošević starał się uporać z kryzysem ekonomicznym i dodrukowywał pieniądze, za sprawą Milo Đukanovicia wprowadzono na terytorium Czarnogóry niemiecką markę, którą w 2002 roku zastąpiono euro.

⁹⁴ Chodziło przede wszystkim o Ratko Mladicia czy Radovana Karadžicia – przywódców Serbów bośniackich oskarżonych o zbrodnie w czasie wojny w BiH, J. E. Bičkov, *Crna Gora od prošlog ka sadašnjem*, Budva 2009, s. 209.

⁹⁵ P. Codogni, *Czarnogóra*, „Europa Środkowo-Wschodnia 2004” [dr. 2007], nr 14(1), s. 81.

⁹⁶ M. Dymarski, *Odbudowa państwowości Czarnogóry...*, op. cit., s. 406.

Stosunki bilateralne z państwami europejskimi układały się również korzystnie. Czarnogóra nie miała otwartych kwestii spornych z żadnym z państw. Występowały napięcia o charakterze głównie religijnym i narodowym (kwestia Albańczyków), którym władze Czarnogóry starały się zaradzić⁹⁷.

Jak słusznie zauważa Wojciech Szczepański, za czynniki, które ostatecznie przesądziły o przyszłości Czarnogóry, uznać można:

- zbyt luźną w założeniach formę, w jakiej związane pozostawały ze sobą Serbia i Czarnogóra;
- doprowadzenie u zarania istnienia nowego państwa do kryzysu w funkcjonowaniu w nim parlamentaryzmu, za sprawą czego wspólna państwowość pozbawiona została niezbędnego w systemie demokratycznym sprawnie funkcjonującego ustawodawczo-kontrolnego ogniwa władzy;
- traktowanie w kategoriach głównego powodu zawiązania wspólnoty presji ze strony UE i złej sytuacji ekonomicznej⁹⁸;
- zbyt duże dysproporcje w potencjałach demograficznym, gospodarczym i militarnym Serbii i Czarnogóry;

.....
⁹⁷ Albańczycy, stanowiący ok. 5% społeczeństwa Czarnogóry, zamieszkiwali głównie północną część republiki. Działacze albańscy opowiadali się za regionalizacją i dążyli do uformowania niezależnych administracyjnie *opština* zamieszkałych przez ich przedstawicieli, tj. głównie w miejscowościach Ulcinj, częściowo także Bar, Plav, Rožaje. Inicjatywa nie zyskała jednak przychylności, nawet wśród samych Albańczyków. Wspierano natomiast stworzenie odrębnej albańskiej dzielnicy Tuzi na przedmieściach Podgoricy i otwierania szkół, w których nauki mogliby pobierać albańscy nauczyciele, którzy nie chcą korzystać z oferowanej im edukacji na Wydziale Filologicznym w Nikšiću. Ostatecznie władze Podgoricy przystały na propozycję i w stolicy Czarnogóry powołano do życia szkołę albańską.

⁹⁸ Ostatecznie Czarnogórcy i Serbowie opowiedzieli się za jej powołaniem – nie z powodu przekonania o słuszności kroku, lecz na skutek doprowadzenia przez Javierę Solanę Rady Europy do oświadczenia, że przyjmie ona do swej struktury jedynie jedno państwo – serbsko-czarnogórskie, a nie osobno Serbię i Czarnogórę. Wspólnocie przyznawano także pomoc finansową ze środków UE, za czym lobbowano w MFW. W. Szczepański, *Pożegnanie z Jugosławią: Wspólnota Państwowa Serbia i Czarnogóra (2003-2006)*, [w:] *Bałkany Zachodnie między przeszłością...*, op. cit., s. 472.

- siłę separatystycznych dążeń Czarnogórców i żywione przez większą część społeczeństwa czarnogórskiego przekonanie, że wyłącznie oddzielenie się od Serbii i skupienie na własnym rozwoju pozwoli podźwignąć się z kryzysu i otworzy drogę ku integracji z NATO i UE;
- skupienie się przez Czarnogórę w okresie funkcjonowania Serbii i Czarnogóry na tworzeniu własnej niezależności i umacnianiu swej siły na arenie międzynarodowej;
- brak przeobrażeń kadrowych i strukturalnych w korpusach administracyjnych obu republik, jak i niepodejście do walki z przestępczością zorganizowaną i korupcją, tak w Serbii, jak i w Czarnogórze⁹⁹.

2.1.2.3. Powstanie niezależnego państwa

Pod koniec lutego 2006 roku parlament Czarnogóry uchwalił ustawę, dzięki której obywatele Czarnogóry w referendum mogli wypowiedzieć się za wizją przyszłego państwa. Do głosowania doszło w maju 2006 roku. Wielu obywateli Czarnogóry specjalnie na tę okazję powróciło do kraju z zagranicy. W głosowaniu wzięło udział 86,49% uprawnionych¹⁰⁰. Pytanie referendalne brzmiało: „Czy chcesz, aby Czarnogóra stała się niepodległym państwem z pełną międzynarodową i prawną legitymacją?”¹⁰¹. Zgodnie z wynikami ogłoszonymi przez Republikańską Komisję Referendalną, „opcję niepodległościową” poparło 55,5% głosujących, przeciwko było 44,5%¹⁰². Odrzucone zostały wszelkie sprzeczności i próby wykazania, że referendum zostało przeprowadzone niezgodnie z pra-

⁹⁹ Więcej na temat: *ibidem*, s. 472-473.

¹⁰⁰ J. E. Bičkov, *Crna Gora od prošlog ka sadašnjem*, op. cit., s. 218.

¹⁰¹ E. Bujwid-Kurek, *Państwa południowosłowiańskie. Szkice politologiczne*, Kraków 2008, s. 182.

¹⁰² František Lipka ogłosił oficjalnie pierwsze wyniki głosowania. J. E. Bičkov, *Crna Gora od prošlog ka sadašnjem*, op. cit., s. 218. Ostatecznie wyniki potwierdziły, że w dalszym ciągu w Czarnogórze istniał geograficzny podział, zgodnie z którym największe poparcie dla niepodległości Czarnogóry płynęło z gmin Cetinje, Bjelo Polje, Tivat, Budva, Bar i Podgorica. Jak oceniono po referendum,

wem¹⁰³. Głosowanie było nadzorowane przez obserwatorów z OBWE i ocenione pozytywnie przez Unię Europejską. Pozytywnie odebrane zostało także przez społeczność międzynarodową.

W czerwcu 2006 roku Parlament Czarnogóry proklamował niepodległość republiki. W przyjętej przez posłów *Deklaracji o niepodległości* podkreślano, że Czarnogóra będzie państwem „obywatelskim, wielonarodowym, wieloetnicznym, wielokulturowym, wielowyznaniowym”, opierać się będzie na poszanowaniu i ochronie praw człowieka i swobodach obywatelskich oraz uznawaniu praw mniejszości. Jako strategiczny priorytet nowego państwa uznano integrację z NATO i Unią Europejską¹⁰⁴. W czerwcu 2006 roku oficjalnie funkcjonowanie zakończyła Serbia i Czarnogóra, zaś Ministerstwo Spraw Zagranicznych Czarnogóry w nocy adresowanej do kancelarii państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych i państw sąsiadów oficjalnie informowało o ogłoszeniu niepodległości Czarnogóry i wyrażało gotowość do nawiązania stosunków dyplomatycznych. Kontynuatorem zobowiązań formalnoprawnych federacji została Serbia, natomiast Czarnogóra zyskała możliwość tworzenia nowej infrastruktury prawno-traktatowej jako podmiot prawa międzynarodowego.

Jako pierwsza niepodległość Czarnogóry oficjalnie uznała Islandia.¹⁰⁵ Wśród mocarstw znalazły się Federacja Rosyjska

.....
największe poparcie uzyskano w gminach muzułmańskich, tj. Plav i Rožaje (91% i 91,3%). K. Morrison, *Montenegro...*, op. cit., s. 218.

¹⁰³ Lokale wyborcze zostały zamknięte o godzinie 21.00, a wstępne wyniki zaledwie pół godziny po zamknięciu lokali jako pierwsza podała do wiadomości pozarządowa organizacja CEMI. Wraz z wynikiem na ulicach rozpoczęto świętowanie niepodległości nowego państwa – Czarnogóry. Towarzyszył temu uroczysty nastrój w stolicy, w innych miastach również nie doszło do konfliktów. K. Morrison, *Montenegro...*, op. cit., s. 217.

¹⁰⁴ *Deklaracija o nezavisnosti Crne Gore*, „Pobjeda”, art. z dn. 04.06.2006 r.

¹⁰⁵ *DTT-NET.COM: Iceland is the first country which has recognised the new state of Montenegro*, *Government of Montenegro*, art. z dn. 09.06.2006, <<http://www.gov>>.

i Stany Zjednoczone. Rada Ministrów Unii Europejskiej w czerwcu przedłożyła polityczne potwierdzenie dla uznania faktu istnienia nowego państwa europejskiego, tym samym otwierając proces jego uznania przez państwa członkowskie Unii Europejskiej. Spośród państw byłej Jugosławii Czarnogórę jako pierwsza uznała Chorwacja, w następnej kolejności uczyniła to Serbia. Pierwsza w stolicy nowego państwa swoją ambasadę powołała Słowenia.

Cztery miesiące po referendum Czarnogóra stała się pełnoprawnym członkiem Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, zaś w czerwcu 2006 roku została przyjęta do Organizacji Narodów Zjednoczonych¹⁰⁶.

2.1.2.4. Współczesna Czarnogóra – sytuacja polityczna państwa

Do pierwszych wyborów parlamentarnych w niepodległej Czarnogórze doszło we wrześniu 2006 roku. Zwycięzcą – przy 70,3% frekwencji – została koalicja zreformowanych postkomunistów: Demokratyczna Partia Socjalistów oraz Partia Socjaldemokratyczna (DPS-SDP), pod przewodnictwem premiera Milo Đukanovicia. Według oficjalnych wyników koalicję DPS-SDP poparło 48,65% ogółu głosujących, co dało jej 41 miejsc w parlamencie i możliwość samodzielnego uformowania rządu¹⁰⁷. Największą siłą opozycyjną została koalicja określana mianem „Listy serbskiej”, składająca się z Serbskiej Partii Ludowej (SNS), NSS¹⁰⁸, SRS¹⁰⁹ i DSJ¹¹⁰ Andrija Mandicia, która uzyskała 14,37% głosów poparcia i otrzymała 12 mandatów. Lista Serbska prowadziła kampanię wyborczą pod hasłem promocji praw mniejszości serbskiej

.....
me/en/sections/international-press-clipping/93421/13905.html>, (data dostępu 12.01.2014).

¹⁰⁶ J. E. Bičkov, *Crna Gora od prošlog ka sadašnjem*, op. cit., s. 220–221.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 226–227 oraz wiadomości uzyskane w trakcie wywiadu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych RP, w posiadaniu autorki.

¹⁰⁸ NSS – Narodowa Socjalistyczna Partia Czarnogóry.

¹⁰⁹ SRS – Serbska Radykalna Partia dr. Voislava Šešelji.

¹¹⁰ DSJ – Demokratyczna Partia Jedności.

oraz ochrony serbskiej tożsamości językowej i kulturowej, jednak w rzeczywistości zmierzała do pełnej ochrony serbskich praw i wolności¹¹¹. Pro-serbska i postmiloszewiczowska Socjalistyczna Partia Ludowa (SNP) Predraga Bulatovicia, sprzymierzona z Partią Narodową (NS) i Demokratyczną Partią Serbską (DSS) doznała znaczącej porażki, uzyskując 13,79% głosów i 11 miejsc w parlamencie. Do Parlamentu weszły także koalicja Partii Liberalnej z Partią Bośniacką (LP-BS), która zdobyła poparcie 3,69%, oraz partie reprezentujące mniejszości narodowe: Związek Demokratyczny w Czarnogórze – Partia Demokratycznego Dobrobytu (DS-PDP) Mehmata Bardhiego, Demokratyczna Unia Albańczyków (DUA) Ferhata Dinoshy i Alternatywa Albańska – każda otrzymała po 1 mandacie. Wybory w Czarnogórze nadzorowane przez obserwatorów OBWE zostały ocenione jako „spełniające międzynarodowe standardy demokracji”. Poważniejsze wątpliwości wywołała jedynie akcja czarnogórskiej policji w zamieszkałym przez Albańczyków przedmieściu Podgoricy – Tuzi¹¹².

.....

¹¹¹ Partia podkreślała, że Serbowie zamieszkujący terytorium Czarnogóry powinni być uznani w Konstytucji jako odrębna grupa narodowościowa, a nie „mniejszość narodowa”; domagali się proporcjonalnej reprezentacji w państwowych i lokalnych organach władzy, zgodnie z wynikami pochodzącymi ze spisu ludności; żądali prawa do używania własnych, serbskich symboli narodowych, a na język, który gwarantować winna im Konstytucja Czarnogóry, wskazywali język serbski z cyrylicą jako oficjalnym skryptem. K. Morrison, *Montenegro...*, op. cit., s. 222–223.

¹¹² Akcja określona kryptonimem „Lot Orła” przeprowadzona została 9 września 2006 roku, tj. na dzień przed wyborami. W jej wyniku zatrzymano 15 osób (wszyscy to katolicycy Albańczycy) i skonfiskowano im duże ilości broni. Zatrzymani zostali oskarżeni o przygotowywanie akcji terrorystycznych. Opozycja uznała akcję za próbę wywarcia nacisku na albańską społeczność w Czarnogórze w celu skłonienia jej do głosowania na rządzącą koalicję. Zdaniem części działaczy albańskich operacja ta służyć miała podziałowi ich społeczności. Dopiero w 2007 roku pojawiły się kolejne doniesienia, jakoby czarnogórski policjant agitował obywateli Czarnogóry, na zlecenie swojego przełożonego, by głosowali na Demokratyczną Partię Socjalistów. Takie zachowanie wynikało z nakazu przełożonego. Z braku wystarczających dowodów sprawa została jednak zakończona, a żadnemu z członków DPS nie postawiono zarzutów.

Kluczowym zadaniem dla nowo utworzonego parlamentu było opracowanie i uchwalenie konstytucji niepodległej Czarnogóry. Jej przyjęcie było o tyle istotne, że stanowiło warunek podjęcia przez władze państwa działań na rzecz członkostwa w najważniejszych organizacjach o charakterze polityczno-ekonomicznym, jak i polityczno-wojskowym. Było także niezbędne dla podpisania *Układu o Stabilizacji i Stowarzyszeniu (SAA)* z Unią Europejską.

Po trwających blisko rok dyskusjach nad kształtem ustawy zasadniczej konsensus osiągnięto w październiku 2007 roku. Problemem okazały się m.in. kwestie odnoszące się do tożsamości nowego państwa. Koalicja Rządowa Demokratycznej Partii Socjalistów (DPS) i Partii Socjaldemokratycznej (SDP) opowiadała się za użyciem w konstytucji określenia „tożsamość czarnogórska”, co z kolei nie odpowiadało mniejszości serbskiej. Serbowie uważali, że podkreślana po referendum „czarnogórskość” stanowi pojęcie sztuczne, bowiem zarówno język, jak i kultura tego kraju nierozzerwalnie wiążą się z państwem serbskim. Z badania opinii publicznej, które przeprowadzone zostało w marcu 2003 roku przez *U. S. Organization National Democratic Institute*, wynikało, że aż 80% respondentów było zdania, że Czarnogóra powinna zostać zdefiniowana jako społeczność obywatelska, a nie – jak chcieli Serbowie – społeczność narodów¹¹³. Niemal 60% ankietowanych uważało, że językami urzędowymi powinny być zarówno czarnogórski, jak i serbski.

Pierwsze wybory parlamentarne w Czarnogórze przyniosły widoczne zmiany na jej scenie politycznej. Powołany został nowy rząd. Na jego czele stanął Željko Šturanović – dotychczasowy minister sprawiedliwości, cieszący się zaufaniem poprzedniego

.....
Cf.: *Interviews Montenegrin Policeman About Voter Manipulation*, RFE/RL Newslines, art. z dn. 28.02.2007 r., <<http://www.rferl.org/content/PressRelease/1120423.html>>, (data dostępu: 12.09.2012).

¹¹³ E., Mączyńska, *Czarnogóra, „Europa Środkowo-Wschodnia 2007”* [dr. 2009], nr 17(1), s. 103.

premiera Milo Đukanovicia¹¹⁴. Za najważniejsze zadania stojące przed nowym rządem uznano reformę sądownictwa i systemu rentownego.

Jesienią 2007 roku przyjęta została Konstytucja Czarnogóry, która postrzegana była przez Serbów jako antyserbska i godząca w prawa Albańczyków. Zgodnie z jej zapisem Czarnogóra stała się państwem obywateli, a nie – jak oczekiwali tego Serbowie i Albańczycy – państwem narodów. Nie ma w niej mowy ani o Kościele Czarnogórskim, ani o Serbskim Kościele Prawosławnym. Była to konsekwencja wcześniejszych sporów między tymi kościołami, podsycanych dodatkowo przez Rosję, podważającą istnienie odrębnej cerkwi czarnogórskiej. Czarnogórę uznano za państwo „wielu wspólnot religijnych”. Język serbski, dotąd uznawany za oficjalny język narodowy, zmieniono na czarnogórski, aczkolwiek dopuszczono możliwość stosowania „innych języków”. Flaga Czarnogóry,

.....
¹¹⁴ Đukanović w 1991 roku, w wieku 29 lat, został premierem. Wcześniej był koszykarzem, działającym w socjalistycznej młodzieżówce, którego ostre wypowiedzi przyciągały młodych związkowców. W 1993 roku poznał nowego członka związku – Filipa Vujanovicia. Mający wykształcenie prawnicze, które uzyskał w Belgradzie, Vujanović stosunkowo szybko został powołany na ministra sprawiedliwości w rządzie Đukanovicia. Poparcie udzielane ze wzajemnością widoczne było m.in. w trakcie wyborów w 1997 roku, gdy o fotel prezydencki ubiegali się Momir Bulatović (prezydent Czarnogóry w latach 1990–1998 i były premier Jugosławii) oraz Milo Đukanović. Dzięki poparciu Vujanovicia wybory wygrał Đukanović. Został on uroczyście zaprzysiężony 15 stycznia 1998 roku. Premierem został wówczas Filip Vujanović. Na kilka miesięcy przed zakończeniem kadencji, w listopadzie 2002 roku, Đukanović zrezygnował z urzędu prezydenta i zamierzał stanąć na czele rządu. Jego zastępcą na stanowisku prezydenta zostać miał z kolei nie kto inny, lecz sam Filip Vujanović. W grudniu 2002 roku Vujanović wziął czynny udział w wyborach prezydenckich, zdobywając 86% głosów poparcia. Mała frekwencja w trakcie głosowania, poniżej 50% głosów sprawiła, że należało ponowić głosowanie. Sytuacja powtórzyła się w lutym 2003 roku. Ostatecznie Vujanović wygrał 11 maja 2003 roku za sprawą poparcia ze strony 63% wyborców. Dzięki tym politykom i prowadzonej przez nich polityce udało się sprawnie przejść przez podział Serbii i Czarnogóry. Udzielane przez nich poparcie dla referendum o niepodległości Czarnogóry stało się odzwierciedleniem wyników, które doprowadziły do ostatecznego rozłam i zakończyły w 2006 roku istnienie Serbii i Czarnogóry.

mająca dotychczas jugosłowiańskie kolory, tj. czerwony, biały i niebieski, zastąpiona została czarnym orłem na czerwonym tle.

Zgodnie z nową konstytucją Czarnogóra została określona jako demokracja parlamentarna. Prezydent, wybierany na pięcioletnią kadencję w bezpośrednich i tajnych wyborach, zyskał prawo do reprezentowania państwa w kraju i poza jego granicami, prawo do ogłaszania ustaw, inicjatywy wyborczej, ogłaszania wyborów parlamentarnych, proponowania parlamentowi kandydata na premiera, jak i kandydatów na prezesa i sędziów trybunału konstytucyjnego, ułaskawiania więźniów. W jego gestii spoczęło rozpoczęcie i kończenie wojny. Parlament Czarnogóry (Skupština) stał się odpowiedzialny za uchwalanie ustaw, ratyfikowanie umów międzynarodowych, mianowanie premiera, ministrów i sędziów, czy zatwierdzanie budżetu państwowego. Nową ustawą zasadniczą zagwarantowano niezawisłość sądów, zniesiono karę śmierci i zapewniono poszanowanie praw człowieka i praw mniejszości narodowych. Podkreślono również, że Czarnogóra nie będzie mogła wchodzić w związki z innymi państwami, jeśli będą miały one na celu odebranie jej niezależności i pełnej podmiotowości prawnej. Popierana przez 76% obywateli integracja z Unią Europejską została oddana w gestię Skupštiny¹¹⁵. Uwzględniając oczekiwania Unii Europejskiej, władze Czarnogóry starały się zapewnić odpowiedni poziom jakości prawa i dążyły do stworzenia właściwych warunków dla walki z korupcją i przestępczością zorganizowaną, polepszenia bytu mniejszości zamieszkujących terytorium państwa, przestrzegania praw człowieka i obywatela i przysługującej im ochrony¹¹⁶.

Wokół problematyki akcesji Czarnogóry do euroatlantyckich struktur współpracy na scenie politycznej istniał konsensus. W szczególności przejawiał się on jeśli chodzi o integrację państwa

¹¹⁵ J. E. Bičkov, *Crna Gora od prošlog ka sadašnjem*, op. cit., s. 235.

¹¹⁶ E. Mączyńska, *Czarnogóra*, „Europa Środkowo-Wschodnia 2007” [dr. 2009], nr 17(1), s. 108-109.

z Unią Europejską, budził pewne dyskusje wokół integracji z Sojuszem Północnoatlantyckim. Mimo zmian personalnych na stanowisku premiera nie ulegał on jednak większym zmianom. Potrzeba przyspieszenia procesu integracji z NATO i UE spowodowała skrócenie kadencji Skupštiny. Rzeczywistym powodem takiego zabiegu była chęć odwrócenia uwagi opinii publicznej od nielegalnych działań premiera Milo Đukanovicia¹¹⁷.

Milo Đukanović znany jest opinii publicznej ze swych nieczystych powiązań, udziału w aferach korupcyjnych i nielegalnym handlu papierosami w latach 90. minionego wieku.¹¹⁸ Zamieszany w prywatyzację banku Đukanović i jego rodzina stali się znaczącymi udziałowcami Prva Banka, będącego największym inwestorem w Czarnogórze. I mimo że w 2008 roku włoska prokuratura starała się dowieść powiązań, jakie łączyły jego osobę z mafią, to immunitet przysługujący Đukanovićowi zwolnił go z zeznań i tym samym doprowadził do zakończenia sprawy. W 2010 roku w wyniku nacisków opinii międzynarodowej Đukanović podjął decyzję o odsunięciu się od władzy. Nie oznaczało to jednak, że całkowicie wycofał się z aktywnego udziału w polityce czarnogórskiej i z powiązań biznesowych¹¹⁹. Na jego miejsce został powołany młody kontynuator idei proeuropejskiej – Igor Lukšić¹²⁰. Był on oskarżany przez opinię publiczną o przyczynienie się do wzrostu cen, nieprzejrzystą prywatyzację, ograniczanie wolności mediów i łamanie zasad demokracji. Wobec tego Milo Đukanović zdecydował się na powrót do władzy po dwóch

.....
¹¹⁷ Country Report. Montenegro, Economist Intelligence Unit, November 2012, s. 13.

¹¹⁸ M. Zawadzki, *Nadszedł już czas rozstać się z Serbią*, „Gazeta Wyborcza” z dn. 20–21.06.2006, s. 6.

¹¹⁹ B. Sawicki, *Negocjacje akcesyjne Czarnogóry i ich wpływ na sytuację w regionie*, Klub Jagielloński, <<http://eksperci.kj.org.pl/ogolna/analizy/negocjacje-akcesyjne-czarnogory-z-ue-i-ich-wplyw-na-sytuacje-w-regionie/1582>>, (data dostępu: 24.08.2012).

¹²⁰ Sprawował funkcję premiera w okresie od 29 grudnia 2010 roku do 4 grudnia 2012 roku.

latach z hasłem przyspieszenia procesów integracji Czarnogóry ze strukturami euroatlantyckimi. Rozpoczynając swoją siódmą kadencję, jako jeden z priorytetów rządu wskazał potrzebę walki z korupcją, przeprowadzenie rewizji podejrzanych prywatyzacji, ich dokładne przesłedzenie i pociągnięcie do odpowiedzialności osób zamieszanych w afery. Na scenie politycznej pojawiła się także nowa partia: „Europejska Czarnogóra” (Demokratyczna Partia Socjalistów DPS + Socjal-Demokratyczna Partia SDP + Partia Bośniaków BS + Chorwacka Inicjatywa Społeczna HGI), która została poparta przez 51,9% głosujących. Tworzeniem nowego rządu zajął się zaufany człowiek Đukanovicia – Igor Lukšić (DPS)¹²¹.

Ostatnie wybory parlamentarne w Czarnogórze odbyły się w październiku 2012 roku. Nie przyniosły one wyraźnej zmiany na scenie politycznej. Ponownie zwyciężyła rządząca Demokratyczna Partia Socjalistów (DPS) Milo Đukanovicia. Frekwencja w wyborach była stosunkowo duża, gdyż wzięło w nich udział 70,3% uprawnionych do głosowania, o 4,1% więcej niż w wyborach w 2009 roku¹²². Wybory były kontrolowane przez funkcjonariuszy krajowych, osoby z Centrum ds. Monitoringu (CEMI) oraz przez obserwatorów zagranicznych, w tym przedstawicieli OBWE i Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Odnotowali oni, że wybory nie przebiegały spokojnie i wielokrotnie dochodziło do łamania podstawowych zasad przy głosowaniu, co jednak nie zmieniło faktu, że zostały one uznane za demokratyczne¹²³.

.....
¹²¹ W. Hebda, *Pięć lat niepodległej Czarnogóry*, <<http://www.psz.pl/Wiktor-Hebda-5-lat-niepodleglej-Czarnogory>>, (data dostępu: 05.06.2011)

¹²² *Izbori 2012 – interaktivna grafika, uporedne analize*, „Vijesti”, art. z dn. 15.10.2012 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/izbori-2012-interaktivna-grafika-uporedne-analize-clanak-96001>>, (data dostępu: 2.11.2012).

¹²³ Przed nowym rządem stoi szereg wyzwań. Największym wydaje się być polepszenie sytuacji ekonomicznej państwa i utrzymanie wzrostu gospodarczego, który odnotowano, aczkolwiek w małym stopniu, w latach 2010–2011. W szczególności władze powinny wziąć pod uwagę różnice panujące między grupami społecznymi, w tym między zamieszkującymi Czarnogórę mniejszościami

Nadal nadrzędnym celem rządu w Podgoricy pozostaje integracja z NATO i Unią Europejską. W czerwcu 2012 roku Czarnogóra rozpoczęła negocjacje akcesyjne z Unią Europejską. Umożliwiło to opublikowanie przez Komisję Europejską raportu, w którym potwierdzone zostało, że w państwie doszło do zmian w zakresie zwalczania korupcji i przestępczości zorganizowanej. Do sprawnego przebiegu i zamknięcia wszystkich rozdziałów negocjacyjnych w ciągu najbliższych lat ma doprowadzić szczególnie dbałość o wypełnianie zobowiązań w najtrudniejszych dla państwa obszarach, czyli ustanowienia rządów prawa, walki z przestępczością zorganizowaną, korupcją i wszelkimi formami dyskryminacji.

Czarnogóra wciąż pozostaje aktywna we współpracy z NATO. Czynny udział w prowadzonych przez Pakt działaniach i zaproszenie Czarnogóry do Planu Działań na Rzecz Członkostwa (MAP) były przed dłuższy czas dla jej władz wystarczającym potwierdzeniem zainteresowania organizacji włączeniem jej do swoich struktur.

Terminem ostatecznej decyzji miał być szczyt NATO w Walii we wrześniu 2014 roku, jednak wydarzenia na wschodzie Europy, głównie kryzys na Ukrainie oraz utrzymujące się słabe poparcie Czarnogórców dla członkostwa w NATO¹²⁴, zawiesiły omawiany proces.

Od momentu uzyskania przez państwo niepodległości prezydentem pozostaje wybrany w pierwszych demokratycznych

.....
etnicznymi. Liczne protesty i likwidacja miejsc pracy w restrukturyzowanych fabrykach dodatkowo wzmagać mogą złą sytuację w społeczeństwie. *Country Report. Montenegro*, op. cit.

¹²⁴ Na pytanie „Czy gdybyście jutro mieli głosować o członkostwie Czarnogóry w NATO Pana/Pani odpowiedź brzmiałaby?” ankietowani odpowiedzieli następująco: TAK 37%, NIE 38%, NIE MAM ZDANIA 25%. *Politicko javno mnjenje Crne Gore*, wrzesień 2012, oprac. Centar za Demokratiju i Ljudska Prava, s. 17, <<http://www.cedem.me/me/programi/istraivanja-javnog-mnjenja/politiko-javno-mnjenje/send/29-politicko-javno-mnjenje/819-politiko-javno-mnjenje-septembar-2012>>, (data dostępu: 10.10.2012).

wyborach Filip Vujanović. Cieszy się on nadal poparciem obywateli¹²⁵ i wszystkich partii politycznych. Podczas ostatnich wyborów prezydenckich zwyciężył ponownie. Zdaniem opozycji do wygranej doszło na skutek sfałszowania rejestrów wyborczych i za sprawą nielegalnych zabiegów stosowanych przez polityków z DPS w trakcie trwania kampanii¹²⁶. Wybrany w kwietniu 2013 roku na kolejną, trzecią kadencję, pozyskując 51,2% głosów pokonał on przywódcę opozycji – Miodraga Lekicia (48,8%)¹²⁷.

Sprawą, która odbiła się głośnym echem, było ujawnienie przez gazetę „Dan” tzw. afery taśmowej „Snimak”. Były to nagrania z sesji parlamentu, podczas której dyskutowano nad obsadzeniem stanowisk urzędniczych zwolennikami DPS zobowiązującymi się do wspierania w trakcie wyborów prezydenckich Filipa Vujanovicia. Sam Prezydent zaprzeczył tym informacjom. W celu wyjaśnienia wspomnianych nieprawidłowości powołana została specjalna parlamentarna komisja śledcza. Nie udało jej się jednak uzgodnić raportu technicznego z posiedzeń, przedstawiciele trzech partii zasiadających w komisji (Frontu Demokratycznego, SDP i DPS) nie mogli bowiem dojść do porozumienia. To zapewne było powodem braku wskazania w raporcie technicznym

.....
¹²⁵ Prezdynet Filip Vujanović cieszy się dużym poparciem wśród opinii publicznej, przekraczającym nawet ponad 81%. A. Drapczuk, *Czarnogóra: prezydent Filip Vujanović najpopularniejszym politykiem*, Balkanistyka, art. z dn. 6.02.2013 r., <<http://balkanistyka.org/czarnogora-prezydent-filip-vujanovic-najpopularniejszym-politykiem/>>, (data dostępu: 11.02.2013).

¹²⁶ Zgodnie z oświadczeniem Filipa Vujanovicia obliczenia dokonane przez jego partię, tj. Demokratyczną Partię Socjalistów (DPS), wskazywały, że uzyskał on podczas wyborów poparcie 51,3%, jego konkurent – Miodrag Lekić – 48,7%. Tymczasem Szef Frontu Demokratycznego twierdzi, że wygrał on niewielką przewagą, zyskując 50,5% głosów, tym samym wyprzedzając Filipa Vujanovicia z wynikiem 49,5%. TR, *Czarnogóra: wybory wygrał dotychczasowy prezydent Vujanović*, Onet Wiadomości, art. z dn. 8.04.2013 r., <<http://wiadomosci.onet.pl/swiat/czarnogora-wybory-wygral-dotychczasowy-prezydent-vujanovic/2gjhb>>, (data dostępu: 10.05.2013).

¹²⁷ Ibidem.

winnych afery¹²⁸. Z raportu sporządzonego przez przedstawicieli OBWE wynikało natomiast, że podczas wyborów odnotowanych zostało wiele nieprawidłowości¹²⁹. Nie wpłynęły one jednak na ostateczne uznanie wyborów za „zgodne ze standardami demokratycznymi”¹³⁰. Przebieg i wynik wyborów oraz brak wskazania winnych w aferze „Snimak” pokazały, że niebrana wcześniej pod uwagę utrata władzy przez Demokratyczną Partię Socjalistów jest możliwa. Sytuacja na czarnogórskiej scenie politycznej zaczęła ulegać zmianie. Pierwsze miesiące 2014 roku położyły kres rządzącej od 2000 roku koalicji SDP-DPS – po raz pierwszy od dawna partie te startowały w wyborach lokalnych osobno. SDP starało się zmanifestować odcięcie od działań DPS, a tym samym afery „Snimak” i nieprawidłowości podczas wyborów, o które oskarżana była DPS, deklarując jednocześnie gotowość do utworzenia koalicji z opozycją i otwarciem na współpracę z partią Pozytywna Czarnogóra oraz Frontem Demokratycznym.

Potwierdzeniem trwałości tendencji zmian na scenie politycznej jest przebieg i wynik wyborów lokalnych. Stały się one bowiem okazją do wymiany poglądów między startującymi partiami politycznymi. Zauważalny zaczął być wspomniany rozłam w koalicji rządzącej (DPS-SDP) i chęć jej zdominowania przez SDP. Kampania wyborcza prowadzona była w duchu wzajemnych zarzutów i krytyki dotychczasowej władzy, w szczególności w kontekście poparcia, jakiego ta udzieliła Unii Europejskiej nakładającej sankcje na Rosję i Ukrainę. Majowe wybory samorządowe zostały określone jako test zaufania dla władz. W przeprowadzonych w 12 gminach, w tym stołecznej Podgoricy, oraz gminach Bar, Bijelo Polje, Danilovgrad, Gusinje,

.....
¹²⁸ Tanjug, *Afera „Snimak” drma Crnu Goru*, Akter, art. z dn. 12.02.2013 r., <<http://akter.co.rs/25-politika/31598-afera-snimak-drma-crnu-goru.html>>, (data dostępu: 08.05.2013).

¹²⁹ Więcej na temat: *Crna Gora, Predsednički izbori 7 april 2013. godine*, oprac. OSCE, ODIHR, Warszawa 2013.

¹³⁰ Ibidem.

Kolašin, Pljevlja, Plav, Plužine, Rožaje, Šavnik, Žabljak i dwóch dodatkowych okręgach podlegających pod gminę Podgorica, tj. w Tuzi i Golubovci, osiągnięto frekwencję wyborczą równą 60%¹³¹. W stołecznej Podgoricy udział w wyborach wzięło 71% uprawnionych do głosowania¹³². Żadnej z partii politycznych nie udało się uzyskać absolutnej większości głosów. Nie wpłynęło to jednak na całkowite osłabienie pozycji rządzonej przez Premiera Milo Đukanovicia partii DPS. Tworząca koalicję pod nazwą „Europejska Podgorica Milo Đukanovicia” (DPS – Partia Boszniaków – Liberalna Partia – Chorwacka Inicjatywa Społeczna – Unia Demokratyczna Albańczyków) otrzymała największą liczbę głosów – 46,6%, tj. 29 mandatów¹³³. Na drugim miejscu znalazł się Front Demokratyczny (DF) Miodraga Lekicia – 28,5% głosów, tj. 17 mandatów. Socjalistyczna Partia Narodowa (SNP) zdobyła 14,6%, tj. 8 mandatów. Koalicja Europejskie Oblicze Podgoricy (SDP + Pozytywna Czarnogóra) – 9% głosów i 5 mandatów. Koalicja Albańska nie przekroczyła wymaganego progu wyborczego¹³⁴.

Kampania wyborcza wspierana była przez przedstawicieli organizacji międzynarodowych, dyplomatów oraz polityków, którzy dołączyli do zorganizowanej przez NGO Center for Democratic Transition (CDT) akcji „Vote Freely” przy kooperacji z NGO Civic Alliance. Mimo tego w trakcie wyborów nie udało

.....
¹³¹ PG: DPS 46,6%, Front 28,5%, RTCG, art. z dn. 26.05.2014 r., <<http://www.rtcg.me/vijesti/politika/52784/pg-dps-466--front-285-.html>>, (data dostępu: 26.05.2014).

¹³² Ibidem.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ Więcej na temat wyborów: *Izbori*, Centar za Demokratsku Tranziciju – CDT <<http://www.cdtmn.org/index.php/izbori-izborni-zakoni-kampanja-partije-monitoring>>, (data dostępu: 01.06.2014). Na temat łamania praw w trakcie wyborów: *Drugi preliminarni izvještaj. Lokalni izbori u Podgorici, 25.maj 2014. godine*, Mreža za afirmaciju nevladinog sektora – MANS, <<http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/izbori/IIpreliminariizvjestaj.pdf>>, (data dostępu: 19.05.2014).

się zapobiec nadużyciom¹³⁵. Jeszcze przed wyborami organizacja NGO MANS donosiła o procederze kupowania głosów przez DPS. Czarnogórska telewizja wyraźnie faworyzowała w trakcie kampanii premiera Milo Đukanovicia i jego partię (DPS).

Wybory lokalne śledzone były przez obserwatorów z ramienia MANS i CDT¹³⁶. Zgodnie z ich doniesieniami i tym razem na terytorium Czarnogóry odnotowanych zostało ponad 500 przypadków pogwałcenia swobody głosowania i łamania praw wynikających z Ustawy o wyborach reprezentantów władzy lokalnej i parlamentarnej. Wśród głównych naruszeń wymieniano najczęściej: wywieranie presji na głosujących przez działaczy partyjnych, kontrolowanie oddawanych głosów, nieodpowiednie przygotowanie lokali wyborczych do głosowania (niedostosowanie większości lokali do wymagań osób niepełnosprawnych), niepoinformowanie wyborców o lokalizacji właściwych dla nich punktów wyborczych, nieodpowiednie przygotowanie i zabezpieczenie kabin wyborczych, nieprzestrzeganie zasad głosowania korespondencyjnego i inne. Zarysowane nieprawidłowości stały się przedmiotem raportu opracowanego przez NGO MANS. Podczas czerwcowego spotkania Przewodniczącego Parlamentu Czarnogóry – Ranko Krivokapicia – z Dyrektorem NGO MANS – Vanją Ćalović – podkreślano, że zaufanie do procesu wyborczego winno leżeć w interesie władz Czarnogóry i stanowić podstawę dla umacniania demokracji w państwie¹³⁷. Obie strony przyznały, że zabrakło tego jednak w ostatnich, majowych wyborach lokalnych.

.....
¹³⁵ Więcej na temat akcji: *Glasaj slobodno: Političari građanima*, Centar za Demokratsku Tranziciju CDT, z dn. 19.05.2014 r., <<http://www.cdtmn.org/index.php/glasaj-slobodno-2/545-glasaj-slobodno-poruke-za-gradane>>, (data dostępu: 20.05.2014).

¹³⁶ MANS i CDT to organizacje NGO. MANS – Mreža za afirmaciju nevladinog sektora, CDT – Centar za Demokratsku Tranziciju.

¹³⁷ *Iz MANS-a istakli da lokalni izbori nijesu bili fer jer su zabilježili preko 500 ozbiljnih nepravilnosti*, „Dan”, art. z dn. 26.05.2014 r.

Zasygnalizowanym słabościom czarnogórskiej demokracji sprzyja sytuacja na rynku mediów. Media publiczne w dużym stopniu zależne są od finansów publicznych i lokalnych bądź sponsorów. Środowisko mediów czarnogórskich powszechnie uznawane jest za podzielone według klucza politycznego. Pomimo że czarnogórskie władze oficjalnie potępiają wszelkie ograniczenia wolności słowa i wypowiedzi, trudno jest mówić o obiektywnym podejściu dziennikarzy do wydarzeń, szczególnie tych rozgrywających się na scenie politycznej kraju. Czarnogórskie środowisko medialne należy do bardzo zróżnicowanych. Zgodnie z doniesieniami Agencji ds. Mediów Elektronicznych (ARDC – Crna Gora Agencija za Elektronske Mreže¹³⁸) na terenie Czarnogóry działają: 22 stacje telewizyjne¹³⁹, 51 stacji radiowych (w tym 14 o charakterze lokalnym i narodowym, 37 komercyjnych), 5 dzienników codziennych¹⁴⁰, 1 tygodnik¹⁴¹. Liczba kolorowych miesięczników, w tym przekładów prasy europejskiej, waha się pomiędzy 30 a 40 wydaniem o różnorodnej tematyce. W kraju działa jedna agencja informacyjna – MINA – i 7 operatorów telewizji kablowej. Zasady funkcjonowania mediów w Czarnogórze określają zapisy Konstytucji Czarnogóry z 2007 roku¹⁴². Dziennikarzom prawo dostępu do informacji gwarantuje, uważana za znaczące osiągnięcie władz, *Ustawa o dostępie do informacji*

.....
¹³⁸ *Agencija za Elektronske Mreže ARCD* – niezależny organ regulacyjny, działający na rzecz publiczną, zgodnie z Ustawą o radiofonii i telewizji. ARCD jest niezależna od agencji rządowych, jak i osób fizycznych, prawnych, zaangażowanych w produkcję, przesył i emisję programów radiowych i telewizyjnych.

¹³⁹ Główne stacje telewizyjne w Czarnogórze to: TVCG1, TVCG2, TVIn, TV Atlas, TV Vijesti, TV Elmag, TV Montena, TV MBC, TV PINK, RTS, PRVA.

¹⁴⁰ Dzienniki codzienne to: „Vijesti”, „Dan”, „Pobjeda”, „Dnevne Novine”, „Informer”; Gazetami znajdującymi się w rękach prywatnych właścicieli są: „Dan”, „Vijesti”, „Dnevne Novine”, „Informer”, konkurujące z wydaniem państwowej „Pobjedy”.

¹⁴¹ Pod koniec każdego tygodnia wydawany jest „Monitor”.

¹⁴² Konstytucja Czarnogóry, Ustav Crne Gore, Sl. list CG, nr 1/07 z dn. 25.10.2007.

z 2012 roku¹⁴³. Innymi uregulowaniami prawnymi odnoszącymi się do rynku mediów w Czarnogórze są: *Ustawa Prawo medialne*¹⁴⁴, przyjęta w 2003 roku, *Ustawa o mediach elektronicznych*¹⁴⁵, przyjęta w lipcu 2010 roku, weszła w życie w listopadzie 2011 roku, *Ustawa o realizacji misji publicznej przez Radio i Telewizję Czarnogóry*¹⁴⁶, przyjęta w grudniu 2008 roku, weszła w życie w sierpniu 2012 roku, *Ustawa o poufności informacji* z lipca 2012 roku oraz *Ustawa o ochronie danych osobowych* z lipca 2012 roku. W ostatnich latach w Czarnogórze doszło do poszerzenia katalogu regulacji prawnych odnoszących się do wolności mediów. Czarnogórskie prawodawstwo dostosowane zostało tym samym do unijnego *acquis*¹⁴⁷. Zatem od strony formalnej rynek mediów w Czarnogórze spełnia standardy zachodnie, jednak jego funkcjonowanie budzi wiele wątpliwości. Dziennikarze, którzy mają odwagę na wypowiedzi skierowane przeciwko elitom rządzącym, przedstawiające powiązania świata polityki i biznesu, demaskujące afery i korupcję, narażeni są na fizyczne i medialne ataki¹⁴⁸. W tej sytuacji przestały dziwić przypadki pobic i zastraszeń dziennikarzy¹⁴⁹, a nawet

.....
¹⁴³ *Zakon o slobodnom pristupu informacijama*, Sl. list CG, nr 44/12 z dn. 09.08.2012, <<http://www.skupstina.me/images/dokumenti/o-slobodnom-pristupu-informacijama.PDF>>, (data dostępu: 10.05.2014).

¹⁴⁴ *Zakon o medijima*, Sl. list CG, nr 51/02, 62/02 z dn. 16.09.2002.

¹⁴⁵ *Zakon o izmjeni i dopuni Zakona o elektronskim medijima*, Sl. list CG, nr 6/13 z dn. 31.1.2013.

¹⁴⁶ Więcej patrz: *Zakon o slobodnom pristupu informacijama*, Sl. list CG, nr 44/12 z dn. 09.08.2012, <<http://www.skupstina.me/images/dokumenti/o-slobodnom-pristupu-informacijama.PDF>>, (data dostępu: 12.09.2012).

¹⁴⁷ Więcej na temat: UN Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Addendum: Mission to Montenegro*, oprac. Frank La Rue, 29.04.2014, A/HRC/26/30/Add.1. Dokument dostępny na stronie: <<http://www.refworld.org/docid/539817dd4.html>>, (data dostępu: 05.10.2014)

¹⁴⁸ MANS, *Freedom of information in Montenegro*, <<http://www.mans.co.me/en/wp-content/uploads/fai/FreedomOfInformation-Internship.pdf>>, (data dostępu: 05.05.2014).

¹⁴⁹ Do najgłośniejszych należały m.in.: zabójstwo redaktora naczelnego niezależnej gazety „Dan” – Duško Jovanovicia w 2004 roku, atak na dyrektora

zabójstwo redaktora naczelnego niezależnej gazety „Dan” – Duško Jovanovicia w 2004 roku. Brak skutecznego mechanizmu karania sprawców i zapobiegania tego typu zachowaniom sprawia, że w państwie w dalszym ciągu dochodzi do aktów przemocy. Wszystko to powoduje, że pod względem ochrony w zakresie wolności mediów Czarnogóra odstaje od państw europejskich, co odnotowuje także sama Unia Europejska. Świadczy o tym m.in. powołanie *Komisji ds. Monitorowania dochodzeń prowadzonych w przypadkach ataków na dziennikarzy*¹⁵⁰. Ponadto w cyklicznych raportach dotyczących postępów na rzecz akcesji Komisja Europejska podkreśla konieczność walki z problemem.

2.1.2.5. Współczesna Czarnogóra – sytuacja gospodarcza państwa

Czarnogóra, jak zostało już zasygnalizowane, stanowiła jeden z najbardziej zacofanych regionów byłej Jugosławii, co było spowodowane głównie ukształtowaniem terenu, a także niskim poziomem wykształcenia ludności. Stan ten trwał, z niewielką zmianą, od okresu międzywojennego do momentu włączenia Czarnogóry do Jugosławii. Dopiero bowiem rządy Josipa Broza Tito przyniosły początek rozwoju gospodarczego, głównie przyspieszenie uprzemysłowienia. W latach 70. i 80. zaczęła rozwijać się turystyka.

Czarnogóra, jako składowa federacji jugosłowiańskiej, dzieliła losy polityczne oraz ekonomiczne całego państwa. Objęta została sankcjami gospodarczymi nałożonymi na Jugosławię w 1992 roku przez ONZ, które doprowadziły do długotrwałego kryzysu

.....
„Vijesti” – Željko Ivanovicia, dziennikarza sportowego Mladena Stojovicia, redaktora naczelnego Radia Bijelo Polje – Tufika Softicia, stałego korespondenta gazety „Vijesti” i tygodnika „Monitor”, napad na redaktora naczelnego gazety „Vijesti” – Mihaela Jovovicia, sprawa Olivera Lakić – dziennikarki „Vijesti”. Więcej na temat ataków na dziennikarzy patrz: Ibidem.

¹⁵⁰ Jako zadanie komisji określono sporządzenie przeglądu dochodzeń w sprawach ataków na dziennikarzy oraz przygotowanie opinii na temat skutecznych sposobów walki z ww. problemem.

gospodarczego oraz hiperinflacji¹⁵¹. Poprawa nastąpiła dopiero w latach 1994–1995. Rozpoczął się wówczas proces prywatyzacji gospodarki, która jednak nie objęła największych przedsiębiorstw. To spowodowało, że gospodarki serbska i czarnogórska były nadal centralnie sterowane¹⁵². Dopiero w 1996 roku całkowite zniesienie sankcji przez ONZ i USA stworzyło możliwość normalnego rozwoju, który został zahamowany przez nałożenie kolejnych sankcji przez wspólnotę międzynarodową w 1999 roku.

Fatalny wpływ na rozwój ekonomiczny Czarnogóry miało także zawieszenie członkostwa w organizacjach międzynarodowych, które spowodowało ograniczenie jej obecności na rynkach międzynarodowych. Czarnogóra została zmuszona do wykorzystania podpisanej z Macedonią umowy o wolnym handlu, by mogła prowadzić niezbędną dla funkcjonowania gospodarki wymianę z zagranicą. Pod koniec 2000 roku podobną umowę podpisano z Rosją. Pomoc dla państwa stanowiły także kredyty udzielane przez Chiny (300 mln dol.) i Rosję (150 mln dol.), które miały zostać wykorzystane na odbudowę ze zniszczeń spowodowanych interwencją NATO¹⁵³.

Zmiana władzy w Jugosławii rozpoczęła proces stopniowego odchodzenia od wcześniej nałożonych sankcji, zaś z zagranicy napływać zaczęła do Serbii i Czarnogóry pomoc humanitarna, finansowa i gospodarcza. Mimo tego na przełomie wieków społeczeństwo jugosłowiańskie było niemal o połowę uboższe niż przed dziesięcioma laty. Koniec 2000 roku przyniósł w Jugosławii ponownie głęboki kryzys gospodarczy¹⁵⁴, który trwał do lat

.....
¹⁵¹ W Jugosławii doszło do załamania gospodarczego. Szacuje się, że straty wyniosły wówczas ok. 6 bln dolarów. Według danych rządowych bezpośrednie straty z tytułu samych sankcji ONZ do końca 1994 roku wyniosły pomiędzy 30 a 44 mld dol., straty pośrednie około 100 mld. dol. Cf. szerzej: D. Nadaždin, M. Niedźwiecki, *Czarnogóra. Fiord na Adriatyku*, Kraków 2010, s. 70.

¹⁵² Ibidem, s. 119.

¹⁵³ J. Stańczyk, *Jugosławia (Serbia i Czarnogóra)*, „Europa Środkowo-Wschodnia 2000” [dr. 2002], nr 10(1), s. 95–97.

¹⁵⁴ Ibidem.

2005–2006, kiedy to odnotowano wyraźny wzrost gospodarczy. PKB w porównaniu do lat poprzednich wzrósł o 4,1%, inflacja natomiast zmniejszyła się o 2%¹⁵⁵. Wymierne dochody zaczęła przynosić turystyka. W 2006 roku wzrost gospodarczy wyniósł 6%, co jednak nie wpłynęło na obniżenie stosunkowo wysokiej stopy bezrobocia i poziomu ubóstwa¹⁵⁶.

Rok 2007 przyniósł nowe inwestycje zagraniczne, dobrze oceniano rozwój sektora prywatnego i systemu bankowego. Odnotowano wyraźny wzrost rosyjskich inwestycji zagranicznych, które koncentrowały się na sektorze budowlanym i nieruchomości (niemal 53% inwestycji zagranicznych zostało skierowanych do tego sektora). W 2008 roku Czarnogóra rozwijała się stosunkowo dobrze, nastąpił wzrost poziomu rozwoju gospodarczego, który wyniósł 6,9%¹⁵⁷. Dobra sytuacja ekonomiczna przekładała się na wzrost dochodów gospodarstw domowych, ta z kolei przyniosła wzrost konsumpcji. Pomimo dobrych wskaźników dochód na osobę wyniósł nieco ponad 30% średniej unijnej (w 2007 roku – 32%). W pierwszym półroczu 2008 roku bezrobocie wynosiło w Czarnogórze około 18%¹⁵⁸. Prywatyzacja w państwie przebiegła sprawnie dzięki skutecznej polityce rządu i zapisom nowej konstytucji z 2007 roku. Sprywatyzowano systemy bankowy i telekomunikacyjny. Niezmiennie głównymi przeszkodami dla biznesu i kapitału zagranicznego pozostawały korupcja i niejasne przepisy prawne. Był to jednocześnie ostatni rok prosperity, co należy wiązać bezpośrednio z kryzysem gospodarczym, jaki objął od 2008 roku całą Europę, nie uniknęła go także Czarnogóra. W 2009 roku odnotowany został spadek poziomu rozwoju gospodarczego – wyniósł on 5,7% PKB¹⁵⁹. W kolejnych latach zjawisko

.....
¹⁵⁵ J. E. Bičkov, *Crna Gora od prošlog ka sadašnjem*, op. cit., s. 210.

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ *Country Report. Montenegro*, op. cit., s. 6.

¹⁵⁸ A. Skieterska, *Czarnogóra, „Europa Środkowo-Wschodnia 2008”* [dr. 2010], nr 18(1), s. 119–120.

¹⁵⁹ *Country Report. Montenegro*, op. cit., s. 6.

to uległo pogłębieniu i nastąpił dalszy spadek: w 2010 roku do 2,5%, w 2011 roku do 3,2%, a w 2012 roku do 0,6%¹⁶⁰. Wydawać by się mogło, że dno kryzysu osiągnięte zostało w 2009 roku, jednak kolejne lata nie przyniosły widocznej poprawy ani trwałego pozytywnego trendu. Stagnacja gospodarcza w Czarnogórze, zgodnie z prognozami ekonomistów, może mieć charakter długotrwały¹⁶¹. Wiąże się to z brakiem równowagi w finansach publicznych, w tym głównie chronicznym deficytem budżetowym oraz brakiem elastyczności rynku pracy i niską konkurencyjnością eksportu. Finanse publiczne Czarnogóry wymagają zdecydowanych reform, co stanowi jeden z niezbędnych warunków akcesji do Unii Europejskiej, dzisiaj nie spełnia ona bowiem żadnego z kryteriów konwergencji. Nadal problemem pozostaje znaczne zadłużenie sektora publicznego, które wyniosło w 2012 roku 62%. W tym czasie odnotowano także wysoki poziom deficytu budżetowego, który osiągnął wartość 3,7%¹⁶². Świadom tych zagrożeń rząd Czarnogóry opublikował na początku 2013 roku *Przedakcyjny Program Gospodarczy do 2015 r.*, w którym zobowiązał się do poprawy stanu finansów publicznych, tak by spełniać wymagania stawiane państwom kandydackim przez Unię Europejską¹⁶³.

W handlu zagranicznym Czarnogóry odnotowuje się stały deficyt, choć jego wielkość ulega systematycznemu zmniejszeniu¹⁶⁴. Głównymi partnerami w eksporcie są Serbia (30%), Węgry (17%), Chorwacja (10%) oraz Grecja (9%)¹⁶⁵. Jak widać, kluczowymi źródłami dochodów z eksportu Czarnogóry są rynki państw jugosłowiańskich oraz dalszych sąsiadów, co determinuje konieczność

.....
¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² M. Pawlak, *Czarnogóra: Rząd obiecuje KE zmniejszenie długu publicznego do 2015 r.*, *Balkanistyka*, art. z dn. 15.01.2013 r., <<http://balkanistyka.org/czarnogora-rzad-obiecuje-ke-zmniejszenie-dlugu-publicznego-do-2015-r/>>, (data dostępu: 13.02.2013).

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ W roku 2008 wyniósł on 2,3 mld USD, natomiast w 2012 – 0,82 mld USD. Źródło: *Country Report. Montenegro*, op. cit., s. 6.

¹⁶⁵ Ibidem.

utrzymywania w regionie względnej stabilności politycznej i klimatu dla dobrej współpracy. Także w imporcie głównym partnerem dla Czarnogóry pozostaje Serbia z 30% udziałem, następne w kolejności są Grecja (8%), Włochy (6%) i Niemcy (6%). Serbia pozostaje dla Czarnogóry głównym partnerem handlowym, co wynika nie tylko z niedawnych powiązań federacyjnych między nimi, lecz także ze swobodnego przepływu osób, towarów, usług i informacji, jaki ma miejsce między obiema gospodarkami¹⁶⁶. Pogłębianiu współpracy sprzyjają podpisywane porozumienia, z których szczególne znaczenie ma to z 2012 roku dotyczące wolnego handlu towarami rolnymi¹⁶⁷. Jego zawarcie jest wyjątkowo istotne dla czarnogórskiego rolnictwa, dla którego uwolnienie przepływu towarów rolnych stanowić może szansę na rozwój. W strukturze eksportu dominują metale kolorowe, a także żelazo, natomiast w imporcie ropa i energia elektryczna¹⁶⁸. Taka struktura handlu zagranicznego Czarnogóry czyni ją zależną gospodarczo od Serbii – stanowi to szczególnie zagrożenie dla jej bezpieczeństwa energetycznego. Powiązanie energetyczne Serbii z Rosją oraz niechęć tej ostatniej wobec dalszego rozszerzania NATO mogą stanowić przyczynę podejmowania prób wpływu na Czarnogórę ze strony Moskwy.

Pod względem struktury gospodarki Czarnogórę można zaklasyfikować jako państwo rozwinięte. Ponad 80% jej PKB generuje sektor usług, w dalszej kolejności lokuje się przemysł z wynikiem ponad 11%, a niespełna 1% to rolnictwo¹⁶⁹.

¹⁶⁶ M. Buraczyńska, *Serbia największym partnerem handlowym Czarnogóry*, *Balkanistyka*, art. z dn. 24.06.2012 r., <<http://balkanistyka.org/serbia-najwiekszym-partnerem-handlowym-czarnogory/>>, (data dostępu: 13.02.2013).

¹⁶⁷ A. Kiljańska, *Wzrost wymiany handlowej między Czarnogórą a Serbią*, *Balkanistyka*, art. z dn. 16.05.2012 r., <<http://balkanistyka.org/wzrost-wymiany-handlowej-miedzy-czarnogora-a-serbia/>>, (data dostępu: 13.02.2013).

¹⁶⁸ Tanjug, *Crna Gora najviše uvozi iz Srbije*, <<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:403072-Crna-Gora-najvise-uvozi-iz-Srbije>>, (data dostępu: 12.02.2013).

¹⁶⁹ CIA World Factbook: *Montenegro*, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html>>, (data dostępu: 12.02.2013).

Problemem gospodarczym, z którym boryka się Czarnogóra, pozostaje bezrobocie. Zgodnie z oficjalnymi danymi wynosi ono około 20%, choć faktycznie jest on znacznie wyższe¹⁷⁰. W tym kontekście nie mogą dziwić strajki i demonstracje uliczne, w których władzom zarzuca się przede wszystkim korupcję i niewłaściwie przeprowadzany proces prywatyzacji, który sprzyja wzrostowi bezrobocia oraz ogranicza elastyczność na rynku pracy.

2.2. Bezpieczeństwo Czarnogóry

2.2.1. Aspekty instytucjonalno-programowe bezpieczeństwa

System bezpieczeństwa dzisiejszej Czarnogóry jest nierozłącznie związany z historią tego kraju. Od czasu pierwszej wojny światowej i utraty niepodległości przez Czarnogórę aż do ponownego uzyskania przez nią suwerenności w 2006 roku bezpieczeństwo zamieszkujących jej terytorium obywateli uzależnione było od stanu stosunków w regionie. Czarnogóra, wchodząc w skład Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców, później Federalnej Republiki Jugosławii, Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, Federalnej Republiki Jugosławii i Federacji Serbii i Czarnogóry¹⁷¹ podlegała bowiem zawsze w jakimś stopniu systemowi bezpieczeństwa innych jednostek składowych. „Uwolnienie się” państwa spod wpływów Serbii przebiegało stopniowo, dzięki czemu Czarnogóra nie musiała użyć siły i wystąpić zbrojnie, co w przypadku innych państw byłej Jugosławii pozostawało jedynym rozwiązaniem. Mimo to powstałe w 2006 roku państwo nie mogło pochwalić się silną armią. Opisane okoliczności swoje odzwierciedlenie znalazły w kartach strategii bezpieczeństwa Czarnogóry.

.....
¹⁷⁰ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. *Strategia rozszerzenia i najważniejsze wyzwania na lata 2011–2012*, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/strategy_paper_2011_pl.pdf>, (data dostępu: 13.02.2013).

¹⁷¹ J. E. Bičkov, *Crna Gora, od prošlosti...*, op. cit., s. 55.

2.2.2. System bezpieczeństwa Czarnogóry

Współczesny system bezpieczeństwa Czarnogóry dojrzał w skomplikowanym środowisku wewnętrznym i międzynarodowym. Przez długi czas za podstawę dla funkcjonowania państwa przyjmowano Konstytucję z 1992 roku – akt, który powstał tuż po rozpadzie federacji jugosłowiańskiej, w wyniku którego cztery republiki, tj. Słowenia, Chorwacja, Macedonia oraz Bośnia i Hercegowina zadeklarowały opuszczenie państwa związkowego. Jedynie Serbia i Czarnogóra w kwietniu 1992 roku opowiedziały się za utworzeniem kolejnej federacji – Federacyjnej Republiki Jugosławii.

Zgodnie z zapisami Ustawy zasadniczej funkcjonującej w odniesieniu do Federacyjnej Republiki Jugosławii¹⁷² Serbia i Czarnogóra funkcjonowały osobno, w różnych wymiarach *de facto* tego samego obszaru bezpieczeństwa i obrony. Za sprawą decyzji, podjętej 14 marca 2002 roku w wyniku rozmów prowadzonych przez władze federalne, postanowiono o zmianie struktury Federacji, a 4 lutego 2003 roku Zgromadzenie Federalne Federacyjnej Republiki Jugosławii proklamowało powstanie unii państwowej dwu republik pod nazwą Serbia i Czarnogóra. „Uzgodniono, że Serbia i Czarnogóra będą miały wspólne organy władzy: jednoizbowy parlament, prezydenta pełniącego – obok funkcji głowy państwa – obowiązki szefa rządu, rząd federalny złożony z pięciu resortów: spraw zagranicznych, obrony, międzynarodowych stosunków gospodarczych oraz ochrony praw człowieka i mniejszości, a także wspólny Sąd Serbii i Czarnogóry, który będzie pełnił funkcje sądu konstytucyjnego oraz administracyjnego”¹⁷³.

.....
¹⁷² Ustawa zasadnicza z 1992 roku wprowadzała dwuizbowy parlament związkowy: Skupštinę, składającą się z Rady Obywateli i Rady Republik, oraz Parlament, który wybierał prezydenta federacji, powoływał rząd federacji i Gabinet odpowiedzialny politycznie przed Skupštiną. J. Wojnicki, *System Konstytucyjny Serbii i Czarnogóry*, Warszawa 2005, s. 12.

¹⁷³ Ibidem.

Dowodzenie armią przechodziło w kompetencje Najwyższej Rady Obrony, w skład której wchodził prezydent Serbii i Czarnogóry oraz prezydenci obu republik. Rada miała podejmować decyzje na zasadzie konsensusu. Minister obrony przedstawiał Najwyższej Radzie Obrony kandydatów na stanowiska w armii, miał prawo awansowania oraz zwalniania ze służby oficerów. Karta konstytucyjna Unii Państwowej Serbii i Czarnogóry przyznawała Zgromadzeniu Serbii i Czarnogóry (*Skupština Srbije i Crne Gore*) uprawnienia ustawodawcze, kreacji organów władzy państwowej oraz kontrolne. Skupština zachowywała prawo do podejmowania kluczowych decyzji odnoszących się do polityki zagranicznej i obronnej państwa. Zgromadzeniu przysługiwało prawo do: realizowania zapisów regulacji międzynarodowych, w tym konwencji międzynarodowych zobowiązujących Serbię i Czarnogórę do współpracy z Trybunałem Międzynarodowym, wprowadzania i znoszenia stanu wojennego, po wcześniejszym uzyskaniu zgody ze strony parlamentów republikańskich, decydowania o członkostwie Serbii i Czarnogóry jako podmiotu prawa międzynarodowego w organizacjach międzynarodowych oraz prawach i obowiązkach wynikających z członkostwa w tych organizacjach, jednak po uzyskaniu zgody odpowiednich ciał republikańskich, ratyfikacji międzynarodowych umów i porozumień podpisanych przez Serbię i Czarnogórę oraz stosowania ustaw w sprawie wojska i obrony państwa.

W kompetencji Zgromadzenia leżało także przyjęcie doktryny obronnej Serbii i Czarnogóry, co odbywało się na wniosek Rady Ministrów. W gestii poszczególnych parlamentów republikańskich w powyższym zakresie znajdowało się ratyfikowanie umów międzynarodowych, podejmowanie decyzji w sprawie zmian granic republiki oraz decydowanie o wojnie i pokoju.

Zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi sprawowała Najwyższa Rada Obrony, na czele której stał Prezydent Serbii i Czarnogóry i w skład której wchodził także prezydenci republikańscy. Rada sprawowała dowództwo nad siłami zbrojnymi Serbii i Czarnogóry,

jednak wszelkie decyzje podejmowane musiały być na zasadzie konsensusu. W zakresie realizowania polityki zagranicznej i obronnej prezydent reprezentował republikę na zewnątrz, dowodził siłami zbrojnymi w czasie wojny i pokoju oraz mógł zarządzać mobilizację. Wprowadzenie instytucji Najwyższej Rady Obrony miało stanowić gwarancję dla równości państw członkowskich. Prezydent Serbii i Czarnogóry został, w przeciwieństwie do swojego poprzednika (prezydenta Federalnej Republiki Jugosławii), pozbawiony pierwotnego bezpośredniego zwierzchnictwa nad armią, a w zamian za to włączony, na prawach równości, do Rady. Ze względu na fakt, że w skład Najwyższej Rady Obrony wchodził trzech prezydentów, prezydent Serbii i Czarnogóry mógł jedynie na zasadzie konsensusu podejmować decyzje o potrzebie wykorzystania wojska. Zgodnie z art. 41 Konstytucji Minister Obrony Narodowej, będący osobą cywilną, został upoważniony do koordynacji, wdrażania przepisów, opracowywania map, dowodzenia wojskiem, awansowania, powoływania oficerów do służby wojskowej i odwoływania z niej. Wszelkie jego kroki musiały znaleźć swoje odzwierciedlenie w uprawnieniach nabytych ze strony Najwyższego Dowództwa Rady i miały być zgodne z przepisami prawa¹⁷⁴. Zgodnie z intencją ustawodawcy w Konstytucji z 2003 roku widoczna była dominacja władzy cywilnej nad wojskową.

W 2006 roku na drodze pokojowej obywatele referendalnie przesądziли o odłączeniu Czarnogóry od Serbii. Czarnogóra stanęła wobec konieczności zorganizowania własnych sił zbrojnych¹⁷⁵, bowiem zgodnie z ustaleniami zawartymi w Konstytucji Serbii i Czarnogóry w przypadku opuszczenia przez Czarnogórę unii państwowej sukcesorem sił zbrojnych stawała się Serbia.

.....
¹⁷⁴ M. Tahirović, Ciljevi [w:] *Crna Gora u XXI stoljeću - u eri kompetitivnosti. Integracija u Evropske i Evroatlantske Strukture*, red. M. Đurović, Podgorica 2010, s. 28–29.

¹⁷⁵ Czarnogóra, NATO i bezpieczeństwo nowego państwa, Przegląd NATO, <http://www.nato.int/docu/review/2008/08/MONTENEGRO_STATE_SECURITY/PL/index.htm>, (data dostępu: 12.02.2013).

Z chwilą sukcesji większość baz wojskowych znalazła się więc po stronie serbskiej, a wysocy stopniem dowódcy, mając na uwadze swój własny interes, pozostali wierni silniejszej armii. Powyższa sytuacja sprawiła, że Czarnogóra musiała stworzyć niemal od podstaw siły zbrojne. Władze Czarnogóry zdawały sobie sprawę z faktu, że obok głównych priorytetów, określonych z chwilą uzyskania przez państwo niepodległości, w polityce zagranicznej należało wzmocnić bezpieczeństwo wewnętrzne kraju. Lata 90. XX wieku i rozpad Jugosławii wyraźnie pokazały, że mimo postępu cywilizacyjnego i odsunięcia na dalszy plan zagrożeń o charakterze militarnym, nie można w pełni ich wykluczyć. Bałkany, mimo ustabilizowanej sytuacji, w dalszym ciągu pozostają punktem zapalnym na mapie Europy, a problemy narodowościowe czy kwestie terytorialne, m.in. w sąsiednich Kosowie, Bośni i Hercegowinie, serbskim Sandżaku, przypominają o dawnych antagonizmach.

Czarnogóra, mając na uwadze bezpieczeństwo państwa, podjęła decyzję o wewnętrznym i zewnętrznym zaangażowaniu w umacnianie bezpieczeństwa i stabilności. Zapadła decyzja o powołaniu do życia czarnogórskiej armii oraz utworzeniu w pełni funkcjonalnego i kompatybilnego systemu obronnego, odpowiadającego wymogom Sojuszu Północnoatlantyckiego, który stał się gwarantem bezpieczeństwa w regionie. Znaczenie bezpieczeństwa w regionie dla Czarnogóry znajdowało swój wyraz w niemal wszystkich oficjalnych dokumentach i enuncjacjach. Także w deklaracji z czerwca 2005 roku, dotyczącej integracji Czarnogóry z Unią Europejską, potwierdzono to stanowisko¹⁷⁶. W Deklaracji o niepodległości Republiki Czarnogóry z 3 czerwca 2006 roku, aprobowanej przez wszystkie partie polityczne, podkreślano „chęć do wdrażania i promowania międzynarodowego pokoju i stabilności oraz gotowość do szanowania terytorialnej

.....
¹⁷⁶ Deklaracija o pridruživanju Evropskoj uniji, Sl. list CG, nr 36/3 z dn. 16.06.2005.

integracji i suwerenności wszystkich państw, przy opowiadaniu się za rozwiązywaniem międzynarodowych sporów za pomocą środków pokojowych, poprzez promocję przyjacielskich stosunków i współpracę ze wszystkimi państwami na równych zasadach”¹⁷⁷. W punkcie drugim Deklaracji o niepodległości Czarnogóra zobowiązywała się przyjąć na siebie wszelkie prawa i obowiązki wynikające z przyszłego członkostwa w organizacjach międzynarodowych. Jako strategiczne priorytety przyjęto szybko

.....
¹⁷⁷ Dnia 3 czerwca 2006 roku Skupština przyjęła *Deklarację o niepodległości Republiki Czarnogóry*. Republika Czarnogóry, jako niezależne państwo posiadające pełną podmiotowość prawną-międzynarodową, opowiedziała się za budową państwa obywatelskiego, wielonarodowego, wieloetnicznego i wielokulturowego społeczeństwa, opierającego się na poszanowaniu i ochronie ludzkich swobód i praw, praw mniejszości, podstaw demokracji parlamentarnej, rządów prawa i ekonomii rynkowej, co zagwarantowane zostać miało nową Konstytucją Czarnogóry. Wychodząc od ponownej redefinicji niepodległości, Republika Czarnogóry wyraziła chęć przyjęcia zasad ustanowionych przez ONZ, Radę Europy, Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, jak i inne organizacje międzynarodowe, w których członkostwo stało się dla niej priorytetem. Zobowiązując się do współpracy i udzielania pełnego poparcia oraz powołania niezbędnych dla obustronnej współpracy przedstawicielstw, Czarnogóra zgodziła się przyjąć prawa i obowiązki wynikające z obowiązujących postanowień Unii Europejskiej, ONZ, Rady Europy, OBWE i innych międzynarodowych organizacji. Potwierdziła strategiczne dążenie do europejskich (Unia Europejska) i euroatlantyckich (NATO) struktur i chęć umacniania przez państwo stabilności i bezpieczeństwa w regionie. Ponadto wyraziła gotowość przystąpienia do Światowej Organizacji Handlu, umacniania istniejącej współpracy z międzynarodowymi instytucjami finansowymi i uzyskania w nich członkostwa. Poszanowanie zasad prawa międzynarodowego i decyzji Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości oraz pełna współpraca z Międzynarodowym Trybunałem Karnym ds. byłej Jugosławii również znalazły swoje odzwierciedlenie w jednym z punktów Deklaracji. Jak zostało podkreślone w punkcie 3., państwo, w oparciu o podstawowe zasady międzynarodowego prawa, przyjęło na siebie odpowiedzialność nawiązania i rozwijania stosunków bilateralnych z pozostałymi państwami regionu przy jednoczesnej akceptacji przyjętych rozwiązań i kontynuacji prowadzenia aktywnej polityki na rzecz dobrosąsiedzkich stosunków i współpracy w regionie. Uznając to za słuszne, państwo wyraziło gotowość do uregulowania spraw, które dotychczas łączyły ją z Republiką Serbii. *Deklaracija o nezavisnosti Crne Gore*, Skupština Republike Crne Gore, z dn. 03.06.2006 r.

integrację z Unią Europejską i NATO oraz zaangażowanie w budowę stabilności i bezpieczeństwa w regionie¹⁷⁸. Usilne dążenie najmłodszego wówczas i najmniejszego pod względem powierzchni państwa w obszarze Bałkanów Zachodnich do organizacji o charakterze polityczno-wojskowym wynikało z chęci zagwarantowania sobie bezpieczeństwa, ale i z faktu, że Czarnogóra w stosunku do innych państw w regionie pod względem zaangażowania w proces integracji z dwiema największymi organizacjami (NATO i Unią Europejską) pozostawała w tyle. Sąsiadujące z Czarnogórą Albania i Chorwacja oraz pobliska Macedonia brały już czynny udział w programie Partnerstwo dla Pokoju, uczestnicząc aktywnie w oferowanych przezeń mechanizmach.

W listopadzie 2006 roku powołano do życia Ministerstwo Obrony Republiki Czarnogóry¹⁷⁹. Niezbędne stało się opracowanie nowych systemów planowania i budżetowania obronności państwowej. Przepustką do intensyfikacji stosunków z NATO i przystąpienia kraju do programu Partnerstwo dla Pokoju stało się opracowanie i wdrożenie w szybkim czasie nowych, mających istotny wpływ na kwestie bezpieczeństwa państwa przepisów prawnych. Znalazły one swoje odzwierciedlenie przede wszystkim w: Konstytucji Czarnogóry, *Strategii bezpieczeństwa narodowego*, *Strategii obrony*, *Narodowej strategii na wypadek sytuacji nadzwyczajnych* i ustawach: o obronie i o wojsku, które zostały zharmonizowane z ustawą zasadniczą z 2007 roku.

Kiedy w listopadzie 2006 roku Czarnogóra przystępowała do programu Partnerstwo dla Pokoju, obowiązywała stara konstytucja z 1992 roku. Ze względu na charakter przemian, jakie wówczas zachodziły, Konstytucja stanowiła dokument anachroniczny

.....
¹⁷⁸ Skupština Republike Crne Gore usvojila je Deklaraciju o nezavisnosti Crne Gore, VOA Glas Amerike, z dn. 03.07. 2006 r., <<http://www.glasamerike.net/content/a-34-2006-06-03-voa9-86800802/738992.html>>, (data dostępu: 05.06.2006).

¹⁷⁹ Czarnogóra, NATO i bezpieczeństwo nowego państwa, Przegląd NATO, <http://www.nato.int/docu/review/2008/08/MONTENEGRO_STATE_SECURITY/PL/index.htm>, (data dostępu: 23.07.2012).

i nieadekwatny do stanu państwowości Czarnogóry. Dokument ten przewidywał, że jakakolwiek zmiana może zostać podjęta wyłącznie za zgodą 2/3 głosów przedstawicieli Skupštiny, co w dużym stopniu utrudniało realizację założeń funkcjonującego od 2006 roku rządu. Przy blokadzie zmian przez opozycję parlamentarną założenia te wydawały się trudne do urzeczywistnienia. Ostatecznie, po ponad rocznych pracach, Parlament Czarnogóry uchwalił nową ustawę zasadniczą.¹⁸⁰ Konstytucję Republiki Czarnogóry¹⁸¹ przyjęto 19 października 2007 roku, większością

.....

¹⁸⁰ Kwestią najbardziej problematyczną okazał się wówczas spór między ugrupowaniami reprezentującymi interesy Serbów a partiami czarnogórskimi, które w referendum opowiadały się za pozostawieniem republiki w konfederacji z Serbią. Poparcia dla nowego zapisu udzielili parlamentarzyści koalicji rządzącej Demokratycznej Partii Socjalistów (DPS) i Partii Socjaldemokratycznej (SDP) oraz posłowie opozycyjnych ugrupowań, tj. Ruchu na Rzecz Przemian (PzP) oraz Partii Bośniackiej (BS) i Partii Liberalnej (LP), skupiających mniejszość bośniacką. Porozumienie w kwestii przyjęcia konstytucji pomiędzy rządzącą większością a częścią opozycji zawarte zostało wraz z początkiem 2007 roku. Przeciwnikami uchwalenia nowej konstytucji były kluby reprezentujące czarnogórskich Serbów Listy Serbskiej (SL) i Demokratycznej Partii Serbskiej (DSS), jak również Socjalistycznej Partii Ludowej (SNP) i Partii Ludowej (NS). W głosowaniu nie wzięli udziału parlamentarzyści albańskiej mniejszości narodowej Demokratycznej Unii Albańczyków (DUA) i Demokratycznego Związku Albańczyków (DSA).

¹⁸¹ Zgodnie z zapisem nowej konstytucji Czarnogóra została określona jako państwo obywatelskie, w skład którego weszły następujące narody i mniejszości narodowe: Czarnogórcy, Serbowie, Bośniacy, Albańczycy, Muzułmanie, Chorwaci i inni przywiązani do demokratycznej i obywatelskiej Czarnogóry. Konstytucyjny zapis, mówiący, że obywatele Czarnogóry, którzy na dzień 3 czerwca 2006 roku obok obywatelstwa czarnogórskiego mieli także obywatelstwo innego państwa, mają prawo do zachowania obywatelstwa czarnogórskiego uregulował kwestię problematyczną. Ci obywatele republiki, którzy 3 czerwca 2006 roku uzyskali drugie obywatelstwo, otrzymali prawo do zachowania czarnogórskich paszportów do momentu, gdy nie zostanie podpisane porozumienie z krajem, którego stali się obywatelami. Za język urzędowy uznano język czarnogórski, alfabetem urzędowym określono równorzędnie pismo łacińskie i cyrylicę. W celach urzędowych Konstytucja przyzwala również na używanie języków: serbskiego, bośniackiego, albańskiego i chorwackiego. Ustawa zasadnicza określa także stosunki pomiędzy państwem a Cerkwią. Wspólnoty religijne

dwóch trzecich głosów w liczącym 81 posłów jednoizbowym parlamencie¹⁸². Zgodnie z nią władza ustawodawcza przekazana została parlamentowi, wykonawcza rządowi, a wymiar sprawiedliwości sądom. Wojsko i służby bezpieczeństwa znalazły się wedle niej pod demokratyczną i cywilną kontrolą. W przypadku konfliktu lub na skutek sytuacji kryzysowej wojsko zyskiwało przyzwolenie na podejmowanie działań tak na własnym, jak i na obcym terytorium oraz możliwość współdziałania z innymi jednostkami w ramach prowadzonych przez nie działań¹⁸³.

Rozwój i funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa narodowego państwa zostały przyjęte i określone w *Strategii bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry*.

2.2.3. Strategia bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry

Strategia bezpieczeństwa narodowego określa ramy przede wszystkim dla *Strategii obrony Czarnogóry* oraz *Narodowej strategii na wypadek sytuacji nadzwyczajnych*¹⁸⁴.

Zarys pierwszej *Strategii* został stworzony jeszcze zanim doszło do rozpadu Serbii i Czarnogóry. Przyjęcie *Strategii bezpieczeństwa narodowego* tuż po uzyskaniu przez państwo niepodległości, w czerwcu 2006 roku, nastąpiło bez rozważania zaistniałych zmian, więc automatycznie, co w oczach czarnogórskiej opinii publicznej, naukowców i zagranicznych specjalistów z zakresu bezpieczeństwa nie zostało odebrane pozytywnie. Wielokrotnie krytykowano fakt, że akt o tak dużej wadze dla państwa przyjęty został bez wcześniejszego omówienia i przedstawienia obywatelom. Brak jawnej debaty nad *Strategią* był,

.....
w republice są według niej równoprawne i niezależne, mają swobodę w realizacji swych praw. Ustav Republike Crne Gore, Sl. list RCG, nr 1/07 z dn. 25.10.2007.

¹⁸² E. Mączyńska, *Czarnogóra*, „Europa Środkowo-Wschodnia 2007” [dr. 2009], nr 17(1).

¹⁸³ *Ustav Republike Crne Gore*, Sl. list RCG z dn. 25.10.2007.

¹⁸⁴ *Strategija nacionalne bezbjednosti Crne Gore*, Sl. list CG, nr 75/08 z dn. 08.12.2008.

jak można przypuszczać, spowodowany w dużej mierze faktem, że władze widziały w nim dokument, który w początkowej fazie budowy systemu bezpieczeństwa Czarnogóry miał sprostać stawianym państwu wyzwaniom. Nowa Strategia, która została przyjęta 27 listopada 2008 roku, została staranniej przygotowana, uzupełniono w niej niedociągnięcia z poprzedniego dokumentu. Widać to przede wszystkim w podejściu władz do nowej Strategii. Dwa lata, jakie upłynęły od chwili uzyskania przez Czarnogórę niepodległości, uświadomiły państwu, że posiadany przez nie potencjał i armia nie zagwarantują jej, w przypadku ewentualnego ataku zbrojnego, odpowiedniej obrony. Bezpieczeństwo Czarnogóry i Bałkanów Zachodnich zapewnić może natomiast współpraca w ramach organizacji o charakterze regionalnym i międzynarodowym. Wzmoczone wysiłki na rzecz członkostwa w organizacjach wspierających proces integracji państw Europy Południowo-Wschodniej z Sojuszem Północnoatlantyckim i współpracy na rzecz bezpieczeństwa przedstawiają szczegółowo dalsze podpunkty rozdziału. Wskazują one wyraźnie, że Czarnogóra stara się dziś, biorąc przykład z sąsiedniej Chorwacji, zajmować pozycję lidera w obszarze integracji w regionie.

Gwarantem bezpieczeństwa, zgodnie ze Strategią bezpieczeństwa z 2008 roku, są zarówno NATO, jak i Unia Europejska. Dla porównania, w 2006 roku Unia Europejska nie stanowiła dlań faktora stabilności, za jaki uważana jest obecnie – w nowej Strategii pada stwierdzenie: „Współpraca regionalna i dobrosąsiedzkie stosunki są niezbędne dla osiągnięcia stabilności i bezpieczeństwa w regionie, stanowią także warunek w zakresie integracji z NATO i Unią Europejską”¹⁸⁵.

Zgodnie z nową konstytucją z 2007 roku *Strategia bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry* została przyjęta przez Parlament Czarnogóry, natomiast jej realizację powierzono rządowi,

.....
¹⁸⁵ Ibidem.

w odróżnieniu od sytuacji z 2006 roku, kiedy to zarówno za przyjęcie, jak i realizację Strategii odpowiedzialny był rząd.

Podobne zmiany nastąpiły w zakresie kompetencji poszczególnych organów wchodzących w skład struktur systemu bezpieczeństwa Czarnogóry. W 2006 roku w *Strategii bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry* elementy systemu bezpieczeństwa narodowego kształtowały się w sposób następujący: najwyższe miejsce przypadało Prezydentowi Czarnogóry¹⁸⁶, kolejne zajmowały Skupština Czarnogóry¹⁸⁷, Rząd Czarnogóry¹⁸⁸, który przyjmował i realizował Strategię, Najwyższa Rada Obrony¹⁸⁹, Ministerstwo Sprawiedliwości¹⁹⁰, Ministerstwo Spraw Zagranicznych¹⁹¹, Ministerstwo Obrony Narodowej¹⁹², Ministerstwo Spraw

.....

¹⁸⁶ Prezydent – przewodniczy posiedzeniom Rady Bezpieczeństwa Narodowego, dowódca wojska, podejmuje decyzje o jego użyciu, zgodnie z przepisami.

¹⁸⁷ Skupština – za pośrednictwem swych organów sprawuje demokratyczną i cywilną kontrolę nad bezpieczeństwem narodowym CG. Odpowiedzialna za zapewnienie podstaw prawnych dla funkcjonowania bezpieczeństwa narodowego.

¹⁸⁸ Rząd – określa i realizuje politykę bezpieczeństwa narodowego; daje wytyczne i nadzoruje system bezpieczeństwa narodowego, zapewnia materialne i finansowe środki na rzecz bezpieczeństwa narodowego; zapewnia realizację umów i porozumień międzynarodowych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego i zgodność ustawodawstwa krajowego z międzynarodowymi przepisami.

¹⁸⁹ Najwyższa Rada Obrony – zajmuje się strategicznymi problemami dotyczącymi funkcjonowania i rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego i obrony. Skład i zadania Rady określa prawo.

¹⁹⁰ Ministerstwo Sprawiedliwości – ma w swoich kompetencjach sprawy dotyczące organizacji i funkcjonowania sądów i prokuratury, władz magistratu, egzekwowania prawa, sankcji, prawa karnego oraz postpowania sądowego i wykroczeń.

¹⁹¹ Ministerstwo Spraw Zagranicznych – promuje i realizuje określoną politykę bezpieczeństwa na poziomie międzynarodowym, głównie w zakresie współpracy z organizacjami międzynarodowymi zajmującymi się bezpieczeństwem.

¹⁹² Ministerstwo Obrony Narodowej – proponuje i wdraża politykę obronną, rozwija i koordynuje planowanie obrony, działa w zakresie międzynarodowej współpracy w obszarze obrony, wypełnia zadania, dba o wyposażenie, uzbrojenie, rozwój i wykorzystywanie wojska, wypełnia też inne zadania, które zostały określone zgodnie z przepisami regulującymi sprawy sektora obrony. Minister obrony jest cywilem.

Wewnętrznych¹⁹³, Agencja Bezpieczeństwa Narodowego¹⁹⁴, niezależne sądownictwo, służba celna¹⁹⁵ i siły bezpieczeństwa¹⁹⁶.

Strategia bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry z 2008 roku wyraźnie podkreśla, że „w skład struktury systemu bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry wchodzi instytucje i organy państwowe, w których gestii leżą zarządzanie, planowanie, organizowanie, harmonizowanie i urzeczywistnianie założeń i działań w systemie bezpieczeństwa”¹⁹⁷. Podstawowymi elementami systemu bezpieczeństwa narodowego są: Skupština Czarnogóry, a następnie: Prezydent Czarnogóry, Rząd Czarnogóry, Rada ds. Bezpieczeństwa i Obrony, siły bezpieczeństwa, siły odpowiedzialne za prowadzenie działań na wypadek sytuacji kryzysowych, Agencja Bezpieczeństwa Narodowego, Prokuratura i niezależne sądy. Nad bezpieczeństwem państwa czuwają wojsko i policja, a ich użycie regulowane jest odrębnymi przepisami. Sposób zarządzania systemem bezpieczeństwa narodowego określony

.....

¹⁹³ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych – proponuje i wdraża politykę w zakresie bezpieczeństwa, ochrony życia, bezpieczeństwa i własności, zarządzania, ryzyka, ochrony, ratownictwa i pomocy w sytuacjach kryzysowych, wdraża w życie międzynarodową współpracę policyjną.

¹⁹⁴ Agencja Bezpieczeństwa Narodowego – przy pomocy odpowiednich metod i środków ustalonych przez prawo gromadzi dane i informacje na temat potencjalnych zagrożeń, planów, zamierzeń organizacji, grup i jednostek, które mogą być skierowane przeciwko terytorialnej integralności CG, zagrażają bezpieczeństwu państwa, jego obywateli. Wskazuje na potencjalne wyzwania, ryzyko, zagrożenia.

¹⁹⁵ Urząd Celny – sprawuje kontrolę celną, kontrolę towarów, których wwóz lub wywóz z terytorium CG jest odrębnie regulowany. Kontroluje transgraniczną wymianę handlową. Zapobiega naruszeniom celnym, wykrywa je i prowadzi postępowanie administracyjne; zapobiega przestępstwom i wykroczeniom o charakterze gospodarczym i je wykrywa; zapobiega naruszeniom finansowym; monitoruje dane statystyczne dotyczące przywozu i wywozu towarów.

¹⁹⁶ Siły bezpieczeństwa – system zjednoczonych sił zbrojnych na poziomie krajowym. Organizację, skład i rozmieszczenie sił określa prawo państwa, regulujące działalność sektora bezpieczeństwa i obrony.

¹⁹⁷ *Strategija nacionalne bezbjednosti Crne Gore*, Sl. list CG, nr 75/08 z dn. 08.12.2008.

został w Konstytucji Czarnogóry oraz innych aktach prawnych. Skupština Czarnogóry przedstawia strategię bezpieczeństwa narodowego i strategię obrony, ogłasza stan wojny i sytuacji nadzwyczajnych, decyduje o wykorzystaniu sił, które wchodziły w skład misji pokojowych, obejmuje nadzór nad wojskiem i służbami bezpieczeństwa. Jest odpowiedzialna za zagwarantowanie i realizację przepisów prawnych oraz właściwe funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa. Prezydent reprezentuje państwo w kraju i poza jego granicami, czuwa nad wykonywaniem zadań z zakresu obronności i bezpieczeństwa, przewodniczy Radzie ds. Obrony i Bezpieczeństwa¹⁹⁸, dowodzi wojskiem w oparciu o decyzje Rady ds. Obrony i Bezpieczeństwa oraz decyduje o potrzebie jego wykorzystania.

Rząd Czarnogóry prowadzi narodową politykę w zakresie bezpieczeństwa, przedkłada projekty strategii bezpieczeństwa narodowego, strategii obrony i innych przepisów z tego zakresu. W przypadku gdyby Skupština nie mogła się zebrać upoważniony jest do podjęcia decyzji odnośnie do ogłoszenia stanu wojny lub sytuacji nadzwyczajnej. W kompetencjach Rządu leży również ustalanie organizacji prac organów państwowych w zakresie sytuacji nadzwyczajnych i sytuacji wojny, proponowanie kandydatów na ambasadorów i szefów przedstawicielstw dyplomatycznych, czuwanie nad realizacją i stanem umów międzynarodowych i porozumień dotyczących obrony narodowej czy harmonizacji prawa państwowego z dokumentami o charakterze międzynarodowym. Do istotnych zadań Rządu należy też zagwarantowanie materialnych i finansowych środków na potrzeby systemu bezpieczeństwa narodowego oraz odpowiedniego poziomu możliwości operacyjnych i wojskowych sił bezpieczeństwa.

Rada ds. Obrony i Bezpieczeństwa przedstawia propozycje decyzji odnoszących się do zarządzania Wojskiem Czarnogóry, analizuje i ocenia stan bezpieczeństwa w państwie, powołuje, mianuje

.....
¹⁹⁸ Ibidem.

oficerów wojska, przedkłada Skupštinie wolę ogłoszenia stanu wojny lub sytuacji nadzwyczajnej i przedstawia potrzebę zaangażowania wojska w działania sił w operacje o charakterze międzynarodowym. W skład Rady ds. Obrony i Bezpieczeństwa wchodzi: Prezydent Czarnogóry, Przewodniczący Skupštiny i Premier.

Wraz z nową Strategią zmianie uległ sposób postrzegania przez Czarnogórę swego położenia w regionie. Jej pozycja z ograniczonego potencjału ewoluowała do wizji aktywnego gracza na arenie międzynarodowej, co w 2008 roku starano się podkreślić poprzez dokładne określenie położenia geograficznego państwa: „Czarnogóra leży na Bałkanach w obszarze Morza Śródziemnego, jest częścią regionu, który wcześniej dotknięty został dynamicznymi zmianami”¹⁹⁹. W Strategii wskazuje się na postęp, jaki poczyniło państwo, przyłączając się do programu Partnerstwo dla Pokoju NATO, podpisując Umowę o Stabilizacji i Stowarzyszeniu (SAA) z Unią Europejską czy aktywnie uczestnicząc w działaniach m.in. Organizacji Narodów Zjednoczonych, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Rady Europy. Wydaje się, że wcześniejszy brak zapisu dotyczącego charakterystyki położenia geograficznego Czarnogóry w Strategii z 2006 roku i jego pojawienie się w Strategii z 2008 roku świadczy o tym, że doszło do zmian w postrzeganiu przez władze państwa podejścia do kwestii bezpieczeństwa - z indywidualnego do zbiorowego o charakterze regionalnym.

Zarówno w dokumencie z 2006, jak i tym z 2008 roku celem strategicznym była „budowa stabilnego i funkcjonalnego systemu bezpieczeństwa, który umożliwi prewencję, zarządzanie i pokojowe rozwiązywanie wszelkich ewentualnych kryzysów i nieporozumień, bez względu na ich podłoże czy charakter, lecz zgodnych z międzynarodowymi standardami przyjętymi przez państwa demokratyczne”²⁰⁰. Dalsze cele uległy jednak pewnym

.....
¹⁹⁹ Ibidem.

²⁰⁰ Cf. *Strategija Nacionalne Bezbednosti Crne Gore iz 2006 i 2008 godine*.

przewartościowaniom. Kiedy w 2006 roku podkreślano znaczenie regionu i kolektywnych systemów bezpieczeństwa, nie odnoszono tego do Czarnogóry, zaś obszar kojarzony z bezpieczeństwem stanowiła Europa. Dwa lata później Strategia już wyraźnie wskazywała, że „małe państwa (w tym Czarnogóra) mogą najlepiej zapewnić sobie bezpieczeństwo poprzez uczestnictwo w systemie bezpieczeństwa zbiorowego”. To może świadczyć, że Czarnogóra oczekuje na wsparcie z zewnątrz.

Obszarem zainteresowania nowej Strategii są konkretnie „Bałkany Zachodnie”, z którymi identyfikuje się państwo. Szczególnego znaczenia nabrało dla Czarnogóry członkostwo w Unii Europejskiej (wcześniej nie podkreślane w Strategii), które obok członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim stanowi czynnik bezpieczeństwa, ale też istotny element przyczyniający się do rozwoju w regionie. Za źródło bezpieczeństwa dla państwa i jego rozwoju ponownie uznano współpracę i członkostwo w organizacjach regionalnych. Dla Czarnogóry, osiągającej stosunkowo niskie wyniki w handlu w porównaniu z wynikami państw Unii Europejskiej, rozwój gospodarczy ma duże znaczenie. Nie bez przyczyny – wpływa on także na stabilizację w regionie i zadowolenie obywateli, co znajduje swoje dalsze odzwierciedlenie w korzystnej sytuacji państwa i kształtowaniu się jego pozytywnego wizerunku na arenie międzynarodowej.

W Strategii z 2006 roku w zakresie bezpieczeństwa zdecydowanie większy nacisk położono na zagrożenie konfliktem konwencjonalnym, przed jakim stoi Czarnogóra. Wymieniony został on na pierwszym miejscu. Jak podkreślano wówczas, ewentualny kryzys mógł stanowić odzwierciedlenie sytuacji w regionie. Strategia z 2008 roku zagrożeń upatruje natomiast w szerszym wymiarze – zarówno zewnętrznym, będącym choćby wynikiem następstw konfliktu na Kaukazie, Bliskim Wschodzie czy w Afryce Północnej, jak i wewnętrznym, odnoszącym się do możliwości wystąpienia kryzysu wewnętrznego, nie tyle dotyczącego samej Czarnogóry, co jej bezpośredniego otoczenia.

Jako sposób przeciwdziałania wystąpieniu tego typu sytuacji Strategia z 2008 roku wskazuje współpracę w regionie Bałkanów Zachodnich. Wcześniej nie postrzegano kwestii w ten sposób, pozostawiając każdemu z państw dowolność zaangażowania się w lokalną kooperację.

Obie *Strategie bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry* zostały przyjęte w innych okolicznościach formalnoprawnych. Strategia pochodząca z 2008 roku zgodna jest z Konstytucją, jaką wprowadzono w państwie w 2007 roku. Zmiany widoczne są przede wszystkim w kolejności podmiotów tworzących strukturę systemu bezpieczeństwa państwa. Strategia z 2008 roku podkreśla rolę Parlamentu.

W konkluzji należy stwierdzić, że w wyniku oderwania Czarnogóry od Serbii doszło do zmian w postrzeganiu zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. W obecnej dobie upatruje się jego gwarancji przede wszystkim w strukturach międzynarodowych, takich jak Sojusz Północnoatlantycki czy Unia Europejska, i współpracy podejmowanej przez państwa w regionie. Stawia się na zbiorowe, a nie indywidualne bezpieczeństwo, co uzasadniane jest również kwestiami ekonomicznymi. Czarnogóra, stosunkowo szybko osiągająca kolejne etapy integracji z organizacjami o charakterze euroatlantyckim, postrzegana jest jako lider w regionie Bałkanów Zachodnich, z którym się identyfikuje.

Za inne istotne dla funkcjonowania państwa dokumenty w zakresie bezpieczeństwa Czarnogóry uznaje się *Strategię obrony Czarnogóry* oraz *Narodową strategię na wypadek sytuacji nadzwyczajnych*. Pierwszy dokument zawiera odpowiedź na najważniejsze pytania odnoszące się do funkcjonowania i rozwoju systemu obrony. Stanowi odzwierciedlenie Konstytucji Czarnogóry, Narodowej Strategii Bezpieczeństwa oraz *Dokumentu prezentacyjnego Czarnogóry na rzecz Partnerstwa dla Pokoju*. Wyraźnie wskazuje się w nim na dążenie państwa do integracji z Unią Europejską i NATO jako główny cel. Strategia stanowi, że państwo realizować będzie

zasadnicze funkcje na rzecz obrony, które będą miały na celu zapewnienie jej niezależności, integralności terytorialnej i suwerenności. W odniesieniu do wyzwań dla bezpieczeństwa kraju i zagrożeń wynikających z funkcjonowania w międzynarodowym środowisku strategia definiuje istotne cele bezpieczeństwa, ustanawia strategiczną koncepcję obrony, tworzy system bezpieczeństwa, określa misję i cele Wojska Czarnogóry, uwzględniając przy tym ich wizję rozwoju, zasady organizacji, finansowanie, środki na rzecz obrony i strukturę organizacyjną. W przyjętej 23 grudnia 2008 roku *Strategii obrony Czarnogóry*²⁰¹ zdefiniowane zostały kierunki strategiczne państwa na rzecz rozwoju systemu obrony Czarnogóry do 2015 roku²⁰².

Narodowa strategia na wypadek sytuacji nadzwyczajnych powstała na ewentualność zagrożeń, jakie mogą pojawić się w państwie i poza jego granicami, a które spowodowane mogą być czynnikami naturalnymi lub wynikać z działalności człowieka. Zgodnie z powyższą strategią określone zostały zadania przypadające poszczególnym jednostkom i instytucjom, dzięki którym w przypadku katastrof, epidemii, zagrożenia życia i zdrowia obywateli możliwe będzie szybsze i bardziej fachowe niesienie pomocy oraz zapobieganie rozprzestrzenianiu się ich negatywnych skutków. Departament ds. Sytuacji Nadzwyczajnych i Bezpieczeństwa, podlegający Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i Administracji Publicznej Czarnogóry, został upoważniony do wykonywania i implementacji postanowień wynikających z Narodowej strategii. Departament prowadzi prace i wykonuje zadania w oparciu o przepisy *Ustawy o ochronie przeciwpożarowej* i inne akty prawne, które zajmują się regulacją w obszarze zarządzania sytuacjami kryzysowymi, zapobieganiem sytuacjom kryzysowym oraz reagowaniem kryzysowym. Niestety, od momentu przyjęcia nowej Konstytucji Czarnogóry

.....
²⁰¹ *Strategija odbrane Crne Gore*, Sl. list CG, nr 79/08, z dn. 23.12.2008.

²⁰² *Ibidem*.

i Strategii bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry nie doszło do zmian w *Narodowej strategii na wypadek sytuacji nadzwyczajnych* i jej przepisach, które w odpowiedni sposób zharmonizowałyby jej postanowienia z wyżej wymienionymi dokumentami²⁰³. Biorąc pod uwagę możliwość wystąpienia sytuacji kryzysowych i straty, jakie mogą przynieść w stosunkowo niewielkim państwie, jakim jest Czarnogóra, władze, mając na uwadze dobro jego i obywateli, powinny uaktualnić zapisy w konstytucji przy uwzględnieniu innych istotnych dla funkcjonowania państwa dokumentów.

Czarnogóra na najbliższe lata nastawia się na rozwój systemu obrony, budowę instytucji, stworzenie niezbędnej infrastruktury i osiągnięcie standardów warunkujących członkostwo w NATO i Unii Europejskiej. Na poziomie regionalnym Czarnogóra rozwija już współpracę z wieloma organizacjami o charakterze regionalnym: Grupą A5, Inicjatywą na Rzecz Współpracy Ministrów Obrony Europy Południowo-Wschodniej (SEDM), Procesem Współpracy w Europie Południowo-Wschodniej (SEECF) oraz Inicjatywą na Rzecz Pomocy Państwom Europy Południowo-Wschodniej (SEECH). Dzięki współpracy z organizacjami możliwe jest rozwijanie zdolności wojskowych, radzenie sobie z sytuacjami kryzysowymi, zdobywanie zaufania wśród państw w regionie, a tym samym umacnianie współpracy i stabilizacji w regionie. W tym kontekście Czarnogóra podjęła także próbę rozwiązania problemu nadwyżki broni i amunicji, zobowiązała się też przejąć na siebie odpowiedzialność za dalszą kontrolę uzbrojenia, zgodnie z międzynarodowymi standardami. Ministerstwo Obrony Czarnogóry i wojsko poprzez wspólne planowanie, udział w szkoleniach i ćwiczeniach będą współpracowały w zakresie wszystkich elementów systemu ochrony i zabezpieczenia na

.....
²⁰³ M. Tahirović, *Savremena rješenja sistema bezbjednosti Crne Gore*, [w:] *Crna Gora – u XXI stoljeću u eri kompetitivnosti. Integracija u Evropske i Evroatlantske strukture*, red. M. Đurović, Podgorica 2010, s. 249–250.

wypadek katastrof naturalnych i katastrof będących wynikiem działalności ludzkiej. Ponadto zobowiązują się one do dalszego udziału w regionalnych przedsięwzięciach, które odnoszą się do zarządzania kryzysowego i które przyczyniają się do pogłębiania współpracy w regionie²⁰⁴.

Ministerstwo Obrony jest organem właściwym do opracowywania planów obrony. Zgodnie z przyjętym założeniem w najbliższych latach jego uwaga powinna zostać skupiona przede wszystkim na zagwarantowaniu pełnego wdrożenia przepisów i oczekiwanych rozwiązań. Powinno dojść do wyraźnego rozdzielenia zadań wojska i policji. Nacisk powinien zostać położony na podnoszenie poziomu wykształcenia sił odpowiedzialnych za bezpieczeństwo Czarnogóry, na ich udział w szkoleniach, kursach oraz na podnoszenie poziomu kształcenia kadr w Ministerstwie Obrony i poszczególnych organach odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa, które na bieżąco mają styczność z dokumentami i aktami związanymi z systemem bezpieczeństwa Czarnogóry. Dokumenty o podstawowym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa, jak choćby wspomniana wcześniej *Narodowa strategia na wypadek sytuacji nadzwyczajnych*, winny zostać zharmonizowane z pozostałymi przepisami prawa. Należy dążyć do pełnej standaryzacji policji i wojska oraz możliwości ich wspólnego angażowania w międzynarodowe siły.

Czynnikiem wzmacniającym rozwój nowo powstałego państwa są inicjatywy o charakterze dwustronnym i regionalnym, bez udziału w których trudno funkcjonować we współczesnym środowisku międzynarodowym. Uczestnictwo żołnierzy w różnego typu szkoleniach, kursach językowych i technicznych, stanowi doskonałą możliwość poprawienia bieżącej sytuacji. Wymiana doświadczeń w ramach udziału we wspólnych przedsięwzięciach

.....
²⁰⁴ *Zakon o parlamentarnom nadzoru u oblasti bezbjednosti i odbrane – prva godina primjene*, Monitoring Izvještaj za 2011 g., Institut Alternativa, Podgorica, grudzień 2011 r.

pod dowództwem NATO pozwala wykorzystać zdobytą wiedzę oraz nabyte umiejętności na terytorium Czarnogóry.

2.3. Źródła zagrożenia bezpieczeństwa Czarnogóry

2.3.1. Zagrożenia militarne

Jednym z głównych zagrożeń o charakterze militarnym pozostaje nielegalny handel bronią, który stanowi dla władz Czarnogóry istotne wyzwanie, dlatego też jest rozpatrywany jako jedno z uwarunkowań jej bezpieczeństwa²⁰⁵. Państwa Bałkanów Zachodnich, jak dowodzą naukowcy z Instytutu Studiów Międzynarodowych i Rozwoju w Genewie (IIDF), pod względem ilości posiadanej broni znajdują się na szczycie światowej listy rankingowej. Na drugim miejscu w świecie za USA znajduje się Serbia²⁰⁶, a w regionie

.....
²⁰⁵ Handel bronią stanowi poważny problem w skali świata. Statystyki mówią o tym, że każdego dnia w wyniku konfliktów i przemocy z użyciem broni ginie 1500 osób, a produkcja pocisków jest tak duża, że pozwalałaby „zabić każdego człowieka na świecie dwukrotnie”. Broń pochodząca z nielegalnego handlu dostarczana jest przez sześć największych państw świata: USA (34,84%), Rosję (14,86%), Niemcy (7,43%), Wielką Brytanię (6,57%), Chiny (6,29%) oraz Francję (4%), będących (z wyjątkiem Niemiec) stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa ONZ. Broń pochodząca z nielegalnego handlu wykorzystywana jest do naruszeń praw człowieka, represji i konfliktów. Więcej cf.: *10 zabójczych faktów o światowym handlu bronią*, oprac. Amnesty International, <<http://amnesty.org.pl/kampanie/bron-pod-kontrola/10-zabojczych-faktow-o-swiatowym-handlu-bronia.html>>, (data dostępu: 2.02.2013).

²⁰⁶ W Serbii, zgodnie z danymi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 2013 roku, 874 368 obywateli Serbii otrzymało legalne przyzwolenie na posiadanie broni, tj. ma do dyspozycji w sumie 1 186 066 sztuk broni. Zgodnie z wyliczeniami 1 sztuka przypada na co szóstego mieszkańca Serbii. Pozwolenie na noszenie broni ma 1500 osób. Nieoficjalne dane wskazują jednak na fakt, że broni znajdującej się w rękach mieszkańców Serbii jest 3-4 razy więcej, obywatele-cywilie posiadają łącznie więcej broni niż wojsko i policja. Oczywiście większość broni to pozostałość z okresu wojny w byłej Jugosławii. Przepisy odnoszące się do wydawania broni sięgają lat 90. XX wieku. Brak możliwości konfiskaty i zastosowania sankcji za nielegalne przetrzymywanie broni intensyfikują problem. Trwają prace nad wprowadzeniem nowych, bardziej restrykcyjnych przepisów.

Bałkanów Zachodnich kolejno: Macedonia²⁰⁷, Czarnogóra, Chorwacja, Bośnia i Hercegowina²⁰⁸ oraz Albania.

Czynnikiem sprzyjającym nielegalnemu handlowi bronią jest wiodący przez terytorium Czarnogóry szlak, który wykorzystywany jest także do przemytu narkotyków i handlu ludźmi. Wszystko to stwarza sprzyjające okoliczności dla rozwoju przestępczości zorganizowanej²⁰⁹. Czarnogórę zwykle się w związku z aktywnością zorganizowanych grup przestępczych określać jako „logistyczne centrum przestępczości”²¹⁰. W opinii

.....
S.A., *Svaki osmi gradjanin ima oružje*, „Novi Magazin”, art. z dn. 13.04.2013 r., <<http://www.novimagazin.rs/vesti/svaki-osmi-gradjanin-ima-oruzje>>, (data dostępu: 10.08.2014).

Na terytorium Serbii znajduje się trochę więcej broni niż w Bośni i Hercegowinie czy Chorwacji. Zarówno Serbia, jak i Czarnogóra wiernie są tradycji przechowywania uzbrojenia, która opiera się na zasadzie, że dobrze jest mieć w domu broń, którą można wykorzystać do obrony własnej. Niestety broń ta była wykorzystywana także w trakcie zamieszek na Bałkanach, a obecnie służy działalności przestępczej. Anadolija Agency, *Svaki drugi gradjanin Srbije posjeduje oružje*, <<http://www.trtbosanski.com/bs/news/detail/region/2/svaki-drugi-gradjanin-srbije-posjeduje-oruzje/15703>>, (data dostępu: 12.02.2013).

²⁰⁷ W Macedonii co czwarta osoba posiada broń palną, Anadolija Agency, *Svaki drugi gradjanin Srbije posjeduje oružje*, <<http://www.trtbosanski.com/bs/news/detail/region/2/svaki-drugi-gradjanin-srbije-posjeduje-oruzje/15703>>, (data dostępu: 12.02.2013).

²⁰⁸ W Bośni i Hercegowinie co szósty obywatel posiada broń palną. Ibidem.

²⁰⁹ Na potrzebę rozwiązania tego zagadnienia w szczególności zwraca uwagę Komisja Europejska. Tanjug, *Brisel: Organizovani kriminal glavni problem Crne Gore*, art. z dn. 10.02.2013 r., <<http://www.pressonline.rs/svet/balkan/262119/brisel-organizovani-kriminal-glavni-problem-crne-gore.html>>, (data dostępu: 12.02.2013)

²¹⁰ Jak podkreślał w wywiadzie dla Deutsche Welle w 2009 roku przewodniczący Rady Narodowej ds. Integracji Europejskiej N. Medojević problem handlu narkotykami stanowi główne zagrożenie zarówno dla bezpieczeństwa Europy, jak i stabilności na Bałkanach, nie wspominając już o samej Czarnogórze. Od premiera M. Đukanovicia oczekiwano wówczas podjęcia konkretnych działań na rzecz walki z procederem. Organizacje zajmujące się problematyką handlu narkotykami przedstawiały niejednokrotnie stosowne informacje, przedkładając władzom Czarnogóry dane osób zamieszanych w narko-biznes, ich konkretne przewinienia, jednak zarówno ze strony policji, jak i państwowych instytucji

niezależnego czarnogórskiego „Monitora”, „cały region, a przede wszystkim Serbia i Chorwacja, postrzega Czarnogórę jako miejsce schronienia dla zamieszanych w najcięższe przestępstwa kryminalistów. Dochodzenia, które toczą się w Zagrzebiu i Belgradzie przy współpracy instytucji sądowych obu państw, każdego dnia potwierdzają te informacje, jednocześnie dzięki regionalnej kooperacji dochodzi do wyraźnego ograniczenia działalności przestępczej”²¹¹. Trudno podać dokładne dane mówiące o skali zjawiska, wiadomo jednak, że w Czarnogórze działa wiele grup przestępczych zajmujących się nielegalnym handlem bronią²¹². Problem pogłębia fakt, że we współpracy z nimi zaangażowani są w dużej mierze przedstawiciele mniejszości etnicznych. Oni to, dzięki kontaktom ze swoimi „rodakami” w regionie, tworzą sieci powiązań, co powoduje, że charakter współpracy zyskuje

.....
nie były podejmowane żadne akcje. W swoich sprawozdaniach Komisja Europejska również podkreślała potrzebę zajęcia stosownego stanowiska państwa wobec problemu. Wskazywała na niski poziom zaangażowania czarnogórskiego sądownictwa i policji w rozpatrywanie spraw dotyczących przestępstw związanych z nielegalnym handlem bronią i narkotykami. M. Canka, *Crna Gora – mala zemlja za veliki kriminal*, art. z dn. 21.10.2009, <<http://www.dw.com/hr/crna-gora-mala-zemlja-za-veliki-kriminal/a-4812536>>, (data dostępu: 25.10.2009).

Również ze Sprawozdania Komisji Europejskiej o screeningu w ramach rozdziału 24 Komisja podkreśla, że Przystępczość zorganizowana stanowi jeden z głównych problemów państwa. Przede wszystkim Komisja zwraca uwagę na przemyt narkotyków, głównie kokainy z Ameryki Południowej. Ponadto wskazuje też na handel ludźmi, bronią, przewinienia. Tanjug, *Brisel: organizovani kriminal ozbiljan izazov u CG*, Akter, art. z dn. 10.02.2013 r., <<http://akter.co.rs/29-bezbednost/30529-brisel-organizovani-kriminal-ozbiljan-izazov-u-cg.html>>, (data dostępu: 12.02.2013).

²¹¹ Do najgłośniejszych spraw należą m.in. zabójstwo właściciela tygodnika Nacional, który to dziennik starał się wyjaśnić tzw. aferę tytoniową, czy sprawę, którą stara się wyjaśnić Belgrad, przeciwko członkom grupy przestępczej, która zorganizowała zamach skierowany wobec kilku wysokich przedstawicieli Serbii i byłej Republiki Związkowej Jugosławii, a która, jak stanowią dowody, składała się z obywateli Czarnogóry. M. Canka, *Crna Gora – mala zemlja...*, op. cit.

²¹² *CG-Bundestag: Aktivno 28 kriminalnih klanova*, art. z dn. 09.01.2013 r., <<http://www.pgportal.me/vijesti/drustvo/45013-cg-bundestag-aktivno-28-kriminalnih-klanova.html>>, (data dostępu: 12.02.2013).

wymiar transgraniczny. Jednym z czynników, który sprzyjał nielegalnemu handlowi nie tylko bronią, lecz także tytoniem, narkotykami, a na mniejszą skalę również ludźmi, stała się wojna w byłej Jugosławii.

Handel bronią wynika w znacznym stopniu z sytuacji, w jakiej znalazła się Czarnogóra po wojnie w byłej Jugosławii. Niewykorzystane pozostałości broni i amunicji stały się przedmiotem zainteresowania grup przestępczych i jednym z głównych źródeł ich nielegalnych dochodów. Ich interesy i powiązania wykraczają poza granice państwa. Według szacunków Czarnogóra posiada w magazynach wojskowych ok. 3705,59 ton nadwyżek starej broni, liczącej między 20 a 50 lat. Problemem pozostaje dla państwa 1671,60 ton sprzedanej broni, po odbiór której nie zgłosili się klienci²¹³. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez czarnogórskie Ministerstwo Obrony od czerwca 2006 roku do grudnia 2013 roku zniszczono 2867,87 ton nadwyżek środków wybuchowych. Do zniszczenia, zgodnie z przyjętymi przez NATO Trust Fund wytycznymi, kwalifikuje się dodatkowych 416,09 ton nadwyżek broni. W celu właściwej realizacji założenia zapowiedziano powołanie specjalnego organu nadzorującego. Nadwyżki broni ciężkiej to poważne zagrożenie, zarówno dla bezpieczeństwa Czarnogóry, jak i państw regionu, dlatego też, działając zgodnie z zaleceniami NATO, Unii Europejskiej oraz ONZ i OBWE, Ministerstwo Obrony Czarnogóry przyjęło na siebie zobowiązanie zmniejszenia kolejnych posiadanych nadwyżek broni i sprzętu. Jak wynika ze sprawozdań po przeglądzie składowisk broni²¹⁴, przeprowadzonych przez funkcjonariuszy NATO, połowa z nich nie spełniała standardów bezpieczeństwa

.....
²¹³ Crna Gora, četiri hiljade tona viška oružja, Radio Televizija Srbije RTS, z dn. 22.02.2014 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1529035/Crna+Gora,+četiri+hiljade+tona+viška+oružja.html>>, (data dostępu: 22.03.2014).

²¹⁴ Działania Ministerstwa opierały się głównie na przeglądzie baz, określeniu zakresu modernizacji sprzętu, a także poziomu rozwoju umiejętności zawodowych wśród żołnierzy. Zakładano zmniejszenie nadwyżki broni,

określonych przez organizację²¹⁵. Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) przy współpracy z OBWE wsparł finansowo przeprowadzenie i realizację planu rozbrojenia, który został współfinansowany ze środków przekazanych przez Danię, Holandię, Szwecję i Wielką Brytanię, ale i inne państwa donatorów, członków OBWE²¹⁶. Działania podejmowane przez rząd Czarnogóry zdają się potwierdzać fakt, że władze świadome są wagi problemu i jego wpływu nie tylko na sytuację wewnętrzną, lecz także na czarnogórskie aspiracje do międzynarodowych struktur współpracy. Skuteczność tych działań budzi jednak wątpliwości sąsiadów Czarnogóry. Zdaniem albańskiego Ministerstwa Obrony Czarnogóra w latach 2008–2009 miała wywieźć ok. 170 000 granatów²¹⁷, faktycznie jednak pozostały one na jej terytorium i stały się przedmiotem nielegalnego handlu²¹⁸.

Broń podlegająca nielegalnemu obrotowi pochodziła także z importu. Ministerstwo Obrony Czarnogóry potwierdza fakt, że po uzyskaniu przez państwo niepodległości sprowadzano

.....
sprzętu wojskowego do poziomu 2500 ton. Tymczasem Czarnogóra posiadała ok. 9900 ton.

²¹⁵ Na terytorium Czarnogóry znajdowało się dziesięć składowisk wojskowych, w których przechowywane były broń, amunicja i sprzęt wojskowy. Po zamknięciu składu Rogamima (okolice stolicy) i Špiljicama obecnie funkcjonują składowiska w miejscowościach Taraš, Golubovci, Pljevlja, Brezovik, Sastavići, Opatovo, Petrovići i Pristan. Priorytetem państwa jest jednak doprowadzenie do likwidacji wszystkich położonych na wybrzeżu obiektów, co nie pozostaje bez związku z faktem, że Czarnogóra swoje zyski czerpie głównie z turystyki. Docełowo mają pozostać trzy składy: w miejscowościach Pljevlja, Taraš i Brezovik.

²¹⁶ Obydwie organizacje zostały więc zaangażowane w udzielenie pomocy na rzecz zmniejszenia ilości broni i lepszej ochrony pozostałych po wojnie zasobów na terenie takich państw, jak: Armenia, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Republika Tadżykistanu i Ukrainy.

²¹⁷ Crna Gora *preprodaje albańsko oružje*, „Vijesti”, art. z dn.09.04.2011 r. <<http://www.vijesti-online.com/Vesti/Ex-YU/129644/Crna-Gora-preprodaje-albansko-oruzje>>, (data dostępu: 14.11.2012)

²¹⁸ Szacuje się, że w 2006 roku Czarnogóra posiadała ponad 12 000 ton sprzętu wojskowego zgromadzonego w depozycie wojskowym, a ponad 9800 ton stanowiły nadwyżki.

na jego terytorium sprzęt wojskowo-techniczny, który remontowano i w dalszej kolejności, już nielegalnie, odsprzedawano państwom trzecim. Co więcej, istnieją przypuszczenia, że duża część sprowadzanej do Czarnogóry broni przeznaczonej dla jej armii nigdy nie była na jej terytorium składowana dłużej, lecz sprzedawano ją m.in. do Jemenu i Libii²¹⁹. Miejscem przeznaczenia tej broni była prawdopodobnie także Syria, która choć w tym czasie nie została objęta formalnie embargiem – ani przez ONZ, ani przez UE – to jednak decyzją amerykańskiego Departamentu Stanu uznana została za państwo sponsorujące międzynarodowy terroryzm²²⁰. Firmą, która sprowadzała broń i sprzęt wojskowy, było Montenegro Difensindistri powiązane z albańską firmą MEIKO. Skala tego zjawiska pozostaje trudna do oszacowania.

Wojna w byłej Jugosławii pozostawiła po sobie także problem toksycznych środków składowanych na jej terytorium, w tym na obszarze Czarnogóry. W trakcie wojny magazynowano je w celu potencjalnego wykorzystania do uruchamiania rakiet służących do zatapiań statków. Ostatecznie na wybrzeżu pozostawiono kontenery rezerwowe zawierające ponad 26 ton zapalnego płynu²²¹. Stanowiły one zagrożenie nie tylko dla środowiska naturalnego, lecz także dla zamieszkującej w pobliżu ludności. Dzięki staraniom czarnogórskiego rządu i pomocy OBWE oraz UNDP przedsięwzięto stosowne działania w celu zlikwidowania powyższego zagrożenia²²². Określono i przyjęto międzynarodowe

.....
²¹⁹ *Crna Gora preprodaje albańsko oružje*, op. cit.

²²⁰ Oprócz niej kolejno za takie zostały uznane Sudan, Kuba i Iran. *Prodaju oružje za Asadov režim*, „Dan”, art. z dn. 02.11.2012 <<http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Vijesti%20odana&datum=2012-11-02&clanak=354073>>, (data dostępu: 14.11.2012).

²²¹ W pobliżu Zatoki Kotorskiej, głównej bazy turystycznej w Czarnogórze, składowano ok. 128 ton toksycznego paliwa.

²²² O niebezpieczeństwie, jakie stanowiły pozostałości powojenne świadczyć mogą m.in. wybuchy, do jakich doszło w pobliżu wioski Vir w 2006 roku, gdzie w środku nocy eksplodował magazyn, w którym były zgromadzone. Na skutek wybuchu doszło do zniszczenia domów, a 32 osoby zostały ranne.

wytyczne, stosując się do standardów europejskich w zakresie ochrony środowiska i bezpieczeństwa. W prace przy usuwaniu niebezpiecznych środków zaangażowane zostały firmy szwedzkie dysponujące stosownym sprzętem. Specjalnie przechowywane, niebezpieczne dla środowiska odpady zostały przetransportowane na terytorium Szwecji, gdzie doszło do ich ostatecznego zniszczenia.

2.3.2. Zagrożenia społeczno-polityczne: język, religia, poszanowanie praw i wolności obywatela

Czarnogóra, stanowiąca w swej historii zwykle część składową większej państwowości, pozostająca przez ostatnie lata w ścisłym związku z Serbią, zmagą się z problemem heterogeniczności narodowościowej. Stanowi ona wyzwanie dla młodego państwa, zwłaszcza w kontekście stabilności wewnętrznej, respektowania praw mniejszości narodowych oraz wielokulturowości społeczeństwa.

Pojęcie wielokulturowości rozumiane jest najczęściej na trzy sposoby. Po pierwsze, w płaszczyźnie opisowej wskazuje na wielość kultur, jest więc stwierdzeniem obiektywnego faktu zróżnicowania kulturowego danego społeczeństwa. Po drugie, oznacza również politykę rządową zmierzającą do niwelacji napięć społecznych związanych z faktem wielokulturowości danej populacji. Po trzecie, stanowi nazwę doktryny, ruchu, a nawet filozofii koncentrujących się na badaniu środowisk mniejszościowych skupionych na emancypacji i ich pełniejszym udziale w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym kraju²²³.

Heterogeniczność narodowościowa współczesnych państw stanowi, z punktu widzenia ich bezpieczeństwa, jedno z kluczowych

.....
Wstrząsy będące wynikiem wybuchu, niczym trzęsienie ziemi, odczuwalne były w odległości 10 km od miejsca zdarzenia.

²²³ Wielokulturowość, [w:] *Encyklopedia PWN*, <<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/wielokulturowosc;3995791.html>>, (data dostępu: 16.12.2012).

wyzwań. Jest bowiem testem na stabilność demokracji, umiejętność rozwiązywania konfliktów o podłożu narodowościowym oraz funkcjonowanie skutecznych rozwiązań formalnoprawnych. W przypadku Czarnogóry, jako państwa zabiegającego o akcesję do struktur współpracy państw szeroko rozumianego Zachodu, heterogeniczność należy postrzegać w dwóch wymiarach. Z jednej strony, jako swoiste wyzwanie dla Czarnogóry jako młodego państwa, z drugiej natomiast – jako potencjalny problem dla struktur, do członkostwa w których pretenduje. Przed Czarnogórą zmierzającą do NATO i Unii Europejskiej stoi istotne zadanie udowodnienia stabilności i skuteczności we wdrażaniu rozwiązań obecnie obowiązujących w tym obszarze, jak i takiej ich modyfikacji, aby możliwe było bezkonfliktowe współistnienie w jednej przestrzeni państwowej wielu różnych grup narodowościowych i wyznaniowych.

Współczesna struktura etniczna Czarnogóry stanowi interesujący przypadek. Religijnie i kulturowo Czarnogóra bliska jest Serbii. Wspólna historia obu narodów i szczególnie więzy, jakie je łączyły, nie pozostały bez znaczenia również dla dzisiejszych stosunków. Relacje serbsko-czarnogórskie zostały wystawione na próbę po konflikcie w Kosowie. Rysujące się pod koniec lat 90. XX wieku różnice w interesach i odrębne idee co do przyszłego kształtu Serbii i Czarnogóry poróżniły stojące u władzy elity. Tendencje separatystyczne i zarzuty wobec Belgradu m.in. o narzucanie politycznej hegemonii i kulturalnej dominacji były coraz bardziej akcentowane. Właśnie wówczas grupa czarnogórskich intelektualistów, mających znaczące wpływy wśród ekipy sprawującej władzę, rozpoczęła kampanię o charakterze niepodległościowym, podkreślając w swych wystąpieniach odrębność narodu czarnogórskiego. Za sprawą ich działalności doszło do wyraźnej polaryzacji stanowisk wśród społeczeństwa. Poza osobami, które bagatelizowały różnice kulturowe pomiędzy Serbami a Czarnogórcami i wskazywały na niebezpieczeństwo ze strony Albańczyków, były też jednostki, które dowodziły konieczności

odtworzenia w pełni suwerennego państwa czarnogórskiego²²⁴. Pojawiły się głosy o potrzebie wyodrębnienia narodu czarnogórskiego. Na owe spory nałożyła się kwestia odrębności językowej, która zyskała wymiar polityczny. Stała się obiektem polemiki, na stałe różniącym językoznawców serbskich i czarnogórskich, ale i pobudzającym do działania nacjonalistów czarnogórskich. Wysuwane przez zwolenników języka czarnogórskiego liczne argumenty negowane były jednak przez specjalistów serbskich²²⁵.

Rozpad federacji w 2006 roku nie zakończył polemiki dotyczącej istnienia języka czarnogórskiego. Spór trwa nadal, pozostając przedmiotem debat między przedstawicielami świata nauki, filologami czarnogórskimi i serbskimi²²⁶. Jak dowodzi profesor literatury czarnogórskiej na Wydziale Filologicznym w Nikšiću – Vojislav Nikčević – prowadzone przez ponad 30 lat badania wskazują na odrębność języka Czarnogórców od języka Serbów. Swoisty charakter języka wiąże się nie tylko z istnieniem narodu czarnogórskiego. „Język czarnogórski ma swoją odrębną, szczególną genezę, swoje odrębne pochodzenie, własny naród,

.....

²²⁴ Kiedy doszło do secesji Serbii i Czarnogóry wśród zamieszkujących terytorium Czarnogóry mniejszości pojawiły się głosy co do przyszłego kształtu państwa. Serbowie nie dopuszczając możliwości wykreślenia języka serbskiego z Konstytucji Czarnogóry podnosili tę kwestię nie chcąc zrezygnować z przyjętych przez siebie założeń. Żyjący w Czarnogórze Bośniacy wyznania muzułmańskiego negowali wygląd czarnogórskiej flagi, podkreślając, że symbole narodowe Czarnogóry winny być zmienione w taki sposób, aby zawierały również elementy islamskiej tradycji. Flaga przedstawiała natomiast dwugłowego żółtego orła na czerwonym tle. Serbskiej mniejszości nie podobał się czarnogórski hymn, zarzuty odnosiły się również do Czarnogórskiej Cerkwi, nieuznanej przez inne Kościoły prawosławne i nie traktowanej na równi z Cerkwią serbską. A. Skieterska, *Czarnogórska batalia o konstytucję*, *Gazeta.pl*, art. z dn. 05.02.2007, <<http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,3895731.html>>, (data dostępu: 04.02.2007).

²²⁵ P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*, Lublin 2005, s. 122.

²²⁶ Więcej na temat języka czarnogórskiego vide: „Lingua Montenegrina: Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja” 2009, nr 3, <<http://www.fcjk.me/wp-content/uploads/2014/09/LM3.pdf>>, (data dostępu: 12.09.2014).

własną bardzo rozwiniętą literaturę, wybitne dzieła literackie [...]. Język czarnogórski ma wiele typowych cech, które potwierdzają w pełni jego socjolingwistyczną tożsamość w odróżnieniu od języka serbskiego, który jest ponadnarodowy: do dziś nie posiada żadnego systemowego elementu, którym można by potwierdzić, iż jest specyficznie serbski”²²⁷.

Czarnogórskim jako językiem urzędowym posługują się nie tylko Czarnogórcy, ale i serbscy mieszkańcy Czarnogóry, Bośni i Hercegowiny oraz Chorwacji. Zgodnie z Konstytucją Czarnogóry językiem służbowym kraju jest język czarnogórski, jednak dopuszczalne w celach urzędowych jest posługiwanie się językami: serbskim, bośniackim, albańskim oraz chorwackim²²⁸. Kiedy w 2003 roku Serbia i Czarnogóra utworzyły luźną federację państw, ze szkół czarnogórskich usunięto przedmiot o nazwie „język serbski” i zastąpiono go „językiem serbskim, czarnogórskim, chorwackim lub bośniackim”. W dzisiejszej Czarnogórze dominuje alfabet łaciński. W 2011 roku premier Igor Lukšić i przedstawiciele opozycji podpisali polityczne porozumienie stanowiące jeden z wymogów Komisji Europejskiej do rozpoczęcia negocjacji z Czarnogorą, zgodnie z którym w szkołach wprowadzono przedmiot „czarnogórsko-serbski, bośniacki, chorwacki język i literatura”. Jego program zdominowany został jednak ostatecznie przez literaturę i język obecne w książkach służących do nauki języka ojczystego (czytaj: czarnogórskiego)²²⁹. Od 2012 roku czarnogórski alfabet zyskał dwie nowe litery – ž (w cyrylicy

.....

²²⁷ V. Nikčević, M. Šćepanović, O. Karabeg, *Czy istnieje język czarnogórski?* [transkrypcja dyskusji radiowej], tłum. E. Zając, L. Gawłowska, G. Bertolin, G. Momra, <<http://postslavia.filg.uj.edu.pl/html/zasoby/artykuly/jezyk/czarnogorski.pdf>>, (data dostępu: 25.11.2012).

²²⁸ Konstytucja Czarnogóry, Vide: Ł. Kobeszko, *Czarnogóra. Przyjęto nową Konstytucję*, <<http://www.psz.pl/91-europa/czarnogora-przyjeto-nowa-konstytucja>>, (data dostępu: 25.11.2012).

²²⁹ Tanjug, *SNP traži da srpski bude službeni jezik u Crnoj Gori*, *Telegraf*, art. z dn. 26.09.2013 r., <<http://www.telegraf.rs/vesti/838666-snp-trazi-da-srpski-bude-sluzbeni-jezik-u-crnoj-gori>>, (data dostępu: 12.09.2014).

zapisywane, jako *з* z kreską) oraz *с* (w cyrylicy *ć*), w efekcie czego ich liczba wzrosła z 30 do 32. Takie rozwiązanie nie zostało oczywiście poparte przez Serbów, wśród Czarnogórców budziło też liczne obawy.

W 2013 roku Trybunał Konstytucyjny Czarnogóry, po rozpatrzeniu na wniosek Maticy Crnogorskiej (odpowiednik Rady Języka Polskiego) wspomnianego porozumienia z 2011 roku, uznał je za niezgodnie z ustawą zasadniczą. Podkreślił, że „zamiast poszanowania porządku konstytucyjnego, zgodnie z którym językiem urzędowym Czarnogóry jest język czarnogórski, prowadzi się do jego unikania i ograniczania. Tym samym, poza zapisem konstytucyjnym oficjalny język urzędowy Czarnogóry jest zastępowany językami serbskim, bośniackim czy serbsko-chorwackim”²³⁰. Wprowadzane od 2006 roku w Czarnogórze zmiany w oczach Serbów stały się działaniem sztucznym, wyrazem przekroczenia wszelkich granic językowych. Zostały określone postępowaniem sprzecznym z wszelkimi normami lingwistycznymi i standardami, mającym na celu tworzenie przez władze nienaturalnych podziałów pomiędzy obywatelami²³¹. Historyczne odwołania, wskazujące na podobne zabiegi tłumienia języka serbskiego na terytorium Czarnogóry w okresie okupacji w 1916 roku, zaczęły pojawiać się w dyskusjach nie tylko lingwistów, ale i polityków obu państw²³². W szkołach na terytorium Czarnogóry od 1 września 2011 roku prowadzone są zajęcia z użyciem czterech

.....
²³⁰ Agencija, *Crna Gora sporazum o jeziku neustavan*, Al Jazeera, art. z dn. 27.07.2013 r., <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/crna-gora-sporazum-o-jeziku-neustavan>>, (data dostępu: 11.09.2014).

²³¹ Ibidem.

²³² W 1916 roku w szkołach na terytorium Czarnogóry zamiast cyrylicy wprowadzono alfabet łaciński, podobnie zmianie uległ program nauczania, z którego wykreślono wszelkie pieśni patriotyczne i traktujące o serbskiej historii. Jak podkreślano, serbska cyrylica stanowiła bowiem podłoże dla serbskiego nacjonalizmu. *Srpski jezik odavno potiskuju u Crnoj Gori*, Politika online, art. z dn. 25.06.2014 r., <<http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Srpski-jezik-odavno-potiskuju-u-Crnoj-Gori.lt.html>>, (data dostępu: 07.09.2014).

języków, z zastosowaniem pisowni czarnogórskiej i serbskiej oraz obydwu alfabetów, funkcjonują dwa programy nauczania oraz dwa rodzaje podręczników. Nauczyciele uczą w języku „ojczystym”, ale i po czarnogórsku, i po serbsku. W rzeczywistości szkoły zdominował jednak język czarnogórski²³³. Dla Serbów, których dzieci mówią językiem serbskim i uczęszczają do szkół czarnogórskich, powyższe zasady są nie do przyjęcia. Oznacza to dla nich, że język serbski znajduje się na równi z językami albańskim, bośniackim i chorwackim, czyli językami mniejszości narodowych w Czarnogórze²³⁴. Biorąc pod uwagę liczbę Serbów zamieszkujących w Czarnogórze, taka struktura programów nauczania języka może być odbierana jako przejaw dyskryminacji narodowej. Podkreślają oni, że do czasu, gdy język serbski nie stanie się językiem równorzędnym, Serbowie będą bojkotować lekcje języka czarnogórskiego w szkołach. Rząd Czarnogóry w odpowiedzi obiecuje dodatkowe lekcje języka serbskiego. Pozostaje jednak wątpliwe, czy takie rozwiązanie ma większy sens – w szczególności, kiedy pod uwagę weźmiemy prowadzone na terytorium Czarnogóry przez Maticę Crnogorską badania dotyczące języka, jakim posługują się obywatele kraju. Trend, widoczny w nich od uzyskania przez Czarnogórę niepodległości, jest niezmienny. Znalazł również swoje potwierdzenie w przedstawionych w lipcu 2014 roku wynikach badań, zgodnie z którymi w kraju językiem czarnogórskim posługuje się 41,1% mieszkańców²³⁵. Językiem serbskim mówi 39,1%, a 11,5% ankietowanych jest

.....
²³³ Ibidem.

²³⁴ M. Błażewicz, *Różnica między czarnogórskim a serbskim*, <<http://serbia.blog.pl/2011/08/16/jezyk-serbski-w-czarnogorze/>>, (data dostępu: 20.08.2011).

²³⁵ Dla porównania w 2013 roku badania przedstawione przez Maticę Crnogorską wskazywały, że języka czarnogórskiego używa 43,1% obywateli Czarnogóry, serbskiego 39%, bośniackiego 5,9%, serbsko-chorwackiego 2,8%, podczas gdy 75% jest zdania, że serbski i czarnogórski to ten sam język. Agencje, *CrnaGora: Sporazum o jeziku neustavan*, Al Jazeera, art. z dn. 27.07.2013 r., <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/crna-gora-sporazum-o-jeziku-neustavan>>, (data dostępu: 12.09.2014).

zdania, że serbski i czarnogórski to „te same języki bez względu na używaną do ich określenia nazwę”²³⁶. Takie przełożenie wydaje się być potwierdzeniem faktu, że narody szukające własnej tożsamości sięgają do tych wartości, które uznają za szczególnie bliskie i charakterystyczne dla narodu.

Zgodnie z przeprowadzonym w 1991 roku spisem ludności – jeszcze za czasów przynależności Czarnogóry do Federacyjnej Republiki Jugosławii (1949–1992) – terytorium Czarnogóry zamieszkiwało 615 035 mieszkańców²³⁷. Narodowość czarnogórską deklarowało 380 467 mieszkańców, czyli 61,86% ogółu ludności. Do największych mniejszości należeli Muzułmanie 89 614 (14,57%)²³⁸, Serbowie 57 453 (9,34%), Albańczycy 40 415 (6,57%) oraz osoby określające się jako Jugosłowianie 26 159 (4,25%). Jako potencjalne zagrożenie dla stabilności republiki czarnogórskiej postrzegano wówczas przede wszystkim dość charakterystyczne skupianie się i grupowanie wyżej wymienionych mniejszości w poszczególnych obszarach państwa. Jak pisze P. Eberhardt, muzułmanie w 1991 roku osiedlali się w północno-wschodniej części Czarnogóry, tj. na obszarze graniczącym z Serbią. W gminie

.....
²³⁶ Si. R., *Crnogorskim jezikom govori 41, a srpskim 39 odsto građana*, „Pobjeda”, art. z dn. 04.07.2014 r.

²³⁷ *Stanovništvo prema nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti prema popisu 1981, 1991 i 2003. godine*, oprac. MONSTAT. P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*, Lublin 2005, s. 123.

²³⁸ W miejscowości Bar doszło w 2014 roku do otwarcia Islamskiego Centrum Kultury (ICK) wraz z przylegającym do niego meczetem. Budowa Centrum rozpoczęta została w 2012 roku. Za jej sfinansowanie odpowiadają mieszkańcy, jak i diaspora z USA. Prace wykończeniowe sfinansowane zostały dzięki dofinansowaniu Rządowej Turckiej Agencji Rozwoju (TIKA). Przy okazji otwarcia ICK podkreślano tradycję tolerancji i pokoju panującą w gminie Bar. Wskazywano na dobre relacje pomiędzy Turcją a Czarnogórą. Wicepremier Turcji Emrullah Isler powiedział, że cieszy go atmosfera pokoju i stabilizacji w Czarnogórze. Kraju różnicowanego etnicznie i pod względem wyznania. Nadmienił że Turcja jest gotowa aby pomagać Czarnogórze. Na 45 000 mieszkańców gminy Bar muzułmanie stanowią ok. 30%. Ze strony czarnogórskiej w uroczystościach wzięli udział m.in.: prezydent Filip Vujanović, Marszałek Sejmu Ranko Krivokapić. MINA, *Islamski kulturni centar i džamija otvoreni u Baru*, „Vijesti”, art. z dn. 30.05.2014 r.

Rożaj, liczącej 22,9 tys. mieszkańców, ludność muzułmańska obejmowała 87,6% populacji (20,4 tys.), w gminie Plav – 58,1% (11,2 tys.), w gminie Bjelo Polje – 41,7% (23 tys.), a w gminie Berane – 25,8% (11,8 tys.)²³⁹. Przy granicy z Albanią, w gminie Ulcinj, zgodnie z danymi pochodzącymi ze spisu ludności dominowali Albańczycy w liczbie 17,6 tys. mieszkańców, (tj. 71,1% ogółu ludności). Liczna mniejszość albańska zamieszkiwała gminy Plav i Bar. Ludność serbska rozproszona była na terytorium całej Czarnogóry. Najwięcej Serbów w 1991 roku mieszkało w gminie Herceg Novi – 30,9% i Pljevlja – 24,4%²⁴⁰.

Kolejny spis ludności przeprowadzony został na terytorium Czarnogóry w 2003 roku, tj. kiedy Czarnogóra współtworzyła z Serbią związek państw wchodzących w skład federacji. Już we wstępie opracowania, które powstało w wyniku badań demoskopowych, wyraźnie zwraca się uwagę na różnice, jakie zaszły w rozmieszczeniu ludności na terytorium Czarnogóry²⁴¹.

Nie bez znaczenia dla migracji w obrębie państw byłej Jugosławii pozostał jej rozpad. Zgodnie ze spisem obszar Czarnogóry w 2003 roku zamieszkiwało 620 145 osób, tj. o 5110 osób więcej niż wynika ze spisu z 1991 roku²⁴². W porównaniu do wcześniejszych zestawień liczba osób deklarujących się jako Czarnogórcy uległa zmniejszeniu o 112 798 osób (w 2003 roku wynosiła 267 669, tj. 43,16%), czyli o 18,73 punktów procentowych. Najbardziej zauważalną zmianą był spadek liczby Muzułmanów, których społeczność w 2003 roku liczyła zaledwie 24 625 osób (3,97%). Przez nieco ponad 10 lat ubyło więc 64 989 osób, co stanowi 10,6 punktów procentowych. Tuż po Czarnogórcach najliczniejszą grupą okazali się Serbowie (198 414 osób), których liczba wzrosła o 140 961 osób, tj. o 22,65 punktów procentowych. Na terenie

.....
²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne...*, op. cit., s. 123.

²⁴¹ *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 2003. g.*, oprac. Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica, wrzesień 2005 r.

²⁴² *Stanovništvo prema nacionalnoj...*, op. cit.

Czarnogóry pojawili się tzw. Bośniacy – 48 184 osób, stanowiący 7,77% ogółu, którzy nie byli wcześniej uwzględniani w spisach ludności na terytorium Czarnogóry. Liczba „Jugosłowian” zmalała do 1860 osób, tj. do 0,30% z 4,25%. Charakterystyczne było ponadto pojawienie się tzw. osób nieokreślonych – do tej grupy zaliczono 26 906 osób, tj. 4,34% (dla porównania, w 1991 roku było ich zaledwie 1944, tj. 0,32%). Jak podkreśla się w spisie z 2003 roku, zgodnie z zaleceniami międzynarodowymi pod uwagę brano zarówno obywateli zamieszkujących Czarnogórę na stałe, jak i mieszkańców republiki przebywających poza granicami kraju (głównie ze względów zarobkowych) nie dłużej niż rok. Uwzględniano również obcych obywateli, którzy pracowali wówczas w republice czarnogórskiej lub zamieszkiwali ją jako członkowie rodzin w okresie dłuższym niż rok.

Jak wynika z powyższych danych, w obszarze niewielkiego państwa doszło do charakterystycznych zmian o charakterze narodowościowym. Za istotny można przyjąć tu fakt, że w 1999 roku za sprawą przyzwolenia ze strony ówczesnego prezydenta autonomii Czarnogóry – Milo Đukanovicia – w kraju schronienie znalazło około 7000 uchodźców z Kosowa, głównie pochodzenia serbskiego i romskiego²⁴³. Badacze w tak dużej liczbie osób deklarujących się w 2003 roku jako Serbowie dopatrują się również możliwości zmiany opcji narodowościowej przez część Czarnogórców. Pewnym wytłumaczeniem tego faktu mogą być warunki polityczne, jakie istniały w trakcie dokonywanego spisu. Społeczeństwo czarnogórskie postawione było bowiem przed trudnym sprawdzianem, jakim stało się określenie przyszłego statusu politycznego Czarnogóry. Wielu mieszkańców

.....
²⁴³ W trakcie kryzysu kosowskiego Czarnogóra była państwem, które przyjęło na swoje terytorium uchodźców ze wszystkich państw byłej Jugosławii, a trudna do określenia liczba osób opuściła państwo. W trakcie trwania kryzysu kosowskiego, w 1999 roku, uchodźcy i przesiedleńcy stanowili ponad 20% populacji Czarnogóry. *Upitnik*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo za evropsku integraciju, Podgorica, 24.11.2009, s. 6.

opisywanego obszaru, w tym czołowi działacze kraju, było zwolennikami secesji i stworzenia niepodległej Czarnogóry. Liczni rdzenni Czarnogórcy odczuwający więź z Serbami nie byli jednak za takim rozwiązaniem. Obawiano się konfrontacji z Serbią, a ciężka sytuacja gospodarcza tym bardziej powstrzymywała ich przed jakimikolwiek krokami, które jeszcze bardziej mogły wpłynąć na jej pogorszenie. Obawiano się także ekspansji albańsko-muzułmańskiej²⁴⁴.

Konstytucja Czarnogóry z 2007 roku określa ją już w preambule jako „państwo obywatelskie, które tworzą narody i mniejszości narodowe: Czarnogórcy, Serbowie, Bośniacy, Albańczycy, Muzułmanie, Chorwaci i inni, przywiązani do demokratycznej i obywatelskiej Czarnogóry”. Zgodnie z nią zdefiniowane zostało również obywatelstwo, stanowiące w momencie ustalania nowych ram konstytucyjnych podłoże potencjalnych konfliktów i napięć między Czarnogórą a Serbią. W szczególności mowa tu o kwestii nadania czarnogórskim Serbom podwójnego obywatelstwa. Zgodnie z konstytucją „wszyscy obywatele Czarnogóry, którzy na dzień 3 czerwca 2006 roku obok macierzystego obywatelstwa posiadali także obywatelstwo innego państwa, mają prawo do zachowania obywatelstwa czarnogórskiego. Natomiast obywatele republiki, którzy od tego samego dnia pozyskali również drugie obywatelstwo, mają prawo do zachowania czarnogórskich paszportów do czasu podpisania bilateralnego porozumienia z krajem, którego obywatelstwo uzyskali”²⁴⁵. Uregulowanie kwestii posiadania podwójnego obywatelstwa przez zamieszkujących Czarnogórę obywateli innych państw jest sprawą, w zakresie

.....
²⁴⁴ W oparciu o: P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*, Lublin 2005, s. 123.

²⁴⁵ Patrz: Ł. Kobeszko, *Czarnogóra, przyjęto nową konstytucję*, art. z dn. 20.10.2007, Portal Spraw Zagranicznych, <<http://www.psz.pl/91-europa/czarnogora-przyjeto-nowa-konstytucje>>, (data dostępu: 24.10.2007). Więcej na temat czarnogórskiego obywatelstwa patrz: *Zakon o crnogorskom državljanstvu*, Sl. list CG, br. 13/08 z dn. 26.02.2008.

której trudno osiągnąć konsensus. O ile Serbia²⁴⁶, Bośnia i Hercegowina²⁴⁷ oraz Chorwacja²⁴⁸ uznają możliwość legitymowania się podwójnym obywatelstwem, Czarnogóra wymaga, aby przy nabyciu obywatelstwa czarnogórskiego dochodziło do zrzeczenia się dotychczasowej przynależności państwowej. Trwające od dłuższego czasu rozmowy polityków z przedstawicielami sąsiednich państw nie przynoszą zamierzonych rezultatów. Mimo wcześniejszych zapowiedzi, m.in. podczas spotkania w Mostarze w czerwcu 2012 roku prezydenta Filipa Vujanovicia z przedstawicielem Prezydium Bośni i Hercegowiny – Bakirem Izetbegoviciem – nie doszło do zawarcia zapowiadanego wcześniej porozumienia o podwójnym obywatelstwie. Rozwiązania tej kwestii nie przyniosły również rozmowy premiera Igora Lukšicia z premierem Serbii Iwicą Dačićem w 2013 roku ani ich spotkanie w czerwcu 2014 roku.

Zgodnie z danymi z ostatniego spisu powszechnego, przeprowadzonego w Czarnogórze w 2011 roku, państwo zamieszkuje 620 029 mieszkańców²⁴⁹. Największa liczba ludzi skupiona jest

.....
²⁴⁶ Beta, Dačić i Lukšić: Nema kompromisa o dvojnog državljanstvu, Vesti online, z dn. 17.06.2014 r., <<http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/412053/Dacic-i-Luksic-Nema-kompromisa-o-dvojnog-drzavljanstvu>>, (data dostępu: 11.09.2014).

Rozmowy na temat podpisania porozumienia trwają od dłuższego czasu. Ostatnie zapowiedzi poczynione w trakcie spotkania premierów w grudniu 2013 roku również nie dały rezultatów. Beta, Nema dogovora oko dvojnog državljanstva, Vesti online, z dn. 10.12.2013 r., <<http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/366722/Nema-dogovora-oko-dvojnog-drzavljanstva>>, (data dostępu: 11.09.2014).

²⁴⁷ BiH: Omogućeno dvojno državljanstvo, Radio Slobodna Evropa, z dn. 18.07.2013 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/archive/news/20130718/500/500.html?id=25050242>>, (data dostępu: 10.09.2014).

²⁴⁸ Zakon o hrvatskom državljanstvu čl.2, Državljanstvo, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija, Republika Hrvatska, <<http://www.mvep.hr/hr/konzularne-informacije/cesta-pitanja/>>, (data dostępu: 10.09.2014).

²⁴⁹ Spis, dokonany na potrzeby agencji MONSTAT w 2011 roku, pokazuje, że pod względem narodowościowym Czarnogórę zamieszkuje 45% Czarnogórców, 29% Serbów, 9% Bośniaków, 5% Albańczyków, 3% Muzułmanów. Crna

w stolicy – Podgoricy 185 937 (30%), następnie w miejscowościach Nikšić i Bjelo Polje, gdzie rezyduje ponad 50% populacji Czarnogóry. Struktura etniczna nowego państwa przedstawia się następująco: pod względem liczby największą zbiorowość stanowią Czarnogórcy (278 865), następnie Serbowie (178 110), Bośniacy (53 605) i Albańczycy (30 439). Co ciekawe, w ostatnich badaniach demoskopowych na pytanie o pochodzenie etniczne 4,87% respondentów odmówiło odpowiedzi, podobny odsetek nie chciał deklorować swej przynależności do konkretnej grupy, gdy pytano o język ojczysty (3,99%) czy religię (2,61%)²⁵⁰.

Jak wynika z powyższego zestawienia, Serbowie stanowią drugą co do wielkości grupę narodowościową i językową w Czarnogórze. W obliczu najnowszej historii, związków Czarnogóry i Serbii oraz stosunku Serbii do NATO i Unii Europejskiej może to w przyszłości generować konflikt między nimi a Czarnogórcami.

Podobnie jak w przypadku języka, tak i w wymiarze religijnym Konstytucja Czarnogóry z 2007 roku określa stosunki pomiędzy państwem a Cerkwią prawosławną, podkreślając rozdzielnosc państwa od Kościoła. Pod względem wyznania w dzisiejszej Czarnogórze dominuje prawosławie, które deklaruje 72% obywateli, w dalszej kolejności 19% stanowią wyznawcy islamu, 3% katolicy, 1% ateisci, pozostali 5%²⁵¹. Większość czarnogórskich prawosławnych przynależy do metropolii czarnogórsko-primorskiej Serbskiej Cerkwi Prawosławnej²⁵². Zgodnie z konstytucją wspól-

.....
Gora u brojkama 2012, oprac. Zavod za Statistiku Crne Gore – MONSTAT, Podgorica 2012, <<http://www.monstat.org/userfiles/file/publikacije/CG%20U%20BROJKAMA/Crna%20Gora%20u%20Brojkama%20ocg-FINAL.pdf>>, (data dostępu: 10.09.2013).

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ Ibidem.

²⁵² Początek dominacji prawosławia w Serbii sięga rodu Nemanjiciów. W 1217 roku Stefan I, syn Stefana Nemanji, przyjął insygnia królewskie z rąk legata papieża Innocentego III. Jednak jego brat Sawa doprowadził do zerwania związku z papieżem i Rzymem. W 1219 roku Sawa otrzymał od Cesarstwa Nicejskiego (grecki spadkobierca Bizancjum) sakrę arcybiskupią w Žicy oraz dziesięć

noty religijne w Czarnogórze są równoprawne i mają swobodę w realizowaniu swoich praw, co stanowi wynik oddzielenia kwestii wyznaniowych od państwa²⁵³. Wobec powyższego wydawać by się mogło, że wyznanie powinno stanowić potencjalny czynnik neutralizujący konflikty na tle narodowościowym rodzące się pomiędzy Serbami a Czarnogórcami. Taka konkluzja nie wydaje

.....
diecezji, co dało początek autokefalicznej Serbskiej Cerkwi Prawosławnej. W Zecie siedzibą diecezji był monaster św. Michała na Prevlace w Boce Kotorskiej. Za panowania cara Dušana diecezja została podniesiona do rangi metropolii. Nie podobało się to jednak Wenecjanom, którzy na zdobytych obszarach utrudniali funkcjonowanie kościoła. Biskupi zeccy zmuszani byli kilkakrotnie zmieniać swoją siedzibę, przenosząc ją z Budvy do Baru, Vranjina na Jeziorze Szkoderskim, do monasteru św. Mikołaja na wzgórzu Obod i Rijeki Crnojevia. Od 1484 roku siedzibą Cerkwi stał się monaster w Cetinjem, do dnia dzisiejszego uznawany za główne centrum Kościoła Prawosławnego w Czarnogórze.

Po zlikwidowaniu przez Turków patriarchatu serbskiego w Peci władzę nad Serbską Cerkwią Prawosławną przejęło arcybiskupstwo ochrydzkie. Grecy biskupi szczyli wśród Słowian liturgię grecką. Przywrócony w 1557 roku za sprawą bośniackiego Serba wezyra Mehmeda Paszy patriarchat w Peci został w 1766 roku ponownie zlikwidowany. Czarnogórcy duchowni, nie uznając podległości Grekom, zwrócili się o opiekę do serbskiego patriarchatu w Sremskich Karlovcach (wówczas Austrii, obecnie Serbii), a później do Cerkwi rosyjskiej. W ten sposób powstały dwie hierarchie: serbska i czarnogórska. Od końca XV wieku autorytet wśród czarnogórskich plemion zdobywał stopniowo metropolita Kościoła prawosławnego w osobie biskupa cetyńskiego. Kolejni biskupi zyskiwali coraz większą władzę świecką, aż do chwili uzyskania tytułu władzyki. W 1697 roku tron władyków objęła dynastia Petrovićów, której pierwszym przedstawicielem został Danilo, panujący w latach 1697–1735. Dzięki poparciu bliskich rządowi w Podgoricy kręgom powołana została do życia niekanoniczna Cerkiew Czarnogórska.

Autokefaliczna Czarnogórska Cerkiew Prawosławna funkcjonowała do 1920 roku. W 1993 roku została założona ponownie, jednak jej rejestracji dokonano dopiero w 2000 roku, co nie obyło się bez sporów i debat wokół sprawy. Zdaniem czarnogórskich Serbów, jak i Serbskiej Cerkwi Prawosławnej, Czarnogórska Cerkiew to nielegalnie działająca sekta, która powstała z powodów politycznych, a nie religijnych, i która podważa autorytet i osłabia wpływ Cerkwi Serbskiej na obszarze Czarnogóry. Patrz: *Czarnogóra. Religia*, Bezdroża, art. z dn. 16.06.2008 r. <<http://turystyka.wp.pl/kat,1036545,title,Religia,wid,15564929,wiadomosc.html?ticaid=1154ec>>, (data dostępu: 20.08.2008)

²⁵³ Ł. Kobeszko, *Czarnogóra, przyjęto nową Konstytucję*, op. cit.

się jednak zasadna. Przejawów angażowania się patriarchów kościoła prawosławnego w politykę Czarnogóry jest wiele. Krytyka z ich strony odnosi się tak do kwestii odrębności Cerkwi, jak i do spraw języka czy działań podejmowanych przez władze kraju na arenie międzynarodowej. Wielokrotnie ostre słowa krytyki ze strony przedstawicieli Cerkwi prawosławnej przybierają formę klątwy i są adresowane do konkretnych osób. Z zarzutami patriarchy Amfilohija spotkali się już przedstawiciele partii SDP, pracownicy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a także premier Milo Đukanović²⁵⁴.

Jak podkreśla Biskup Hilarion²⁵⁵ – patriarcha Wiednia i Austrii oraz przewodniczący Wydziału Zewnętrznych Stosunków Kościelnych Patriarchatu Moskiewskiego – Czarnogóra „jest wielowyznaniowym państwem z prawosławną większością, jednak jedynym prawowitym Kościołem prawosławnym jest Serbski Kościół Prawosławny, a poszanowanie prawa kanonicznego wyklucza, by na jednym terytorium istniały dwa prawosławne Kościoły”, co więcej „niemożliwym jest, aby tworzyć nowy Kościół wtedy, kiedy powstaje nowe państwo, gdyż wówczas zamiast piętnastu Kościołów prawosławnych byłoby ich sto pięćdziesiąt”²⁵⁶. W odpowiedzi Cerkiew Czarnogórska stwierdza, że gdy Kościół Serbski był kontrolowany przez Turków, Kościół Czarnogórski

.....
²⁵⁴ *Amfilohije: Jadna je Crna Gora ako njenu bezbjednost ugrozava jedan sveštenik*, CDM, art. z dn. 26.04.2013 r., <<http://www.cdm.me/politika/amfilohije-jadna-je-crna-gora-ako-njenu-bezbjednost-ugrozava-jedan-svestenik/>>, (data dostępu: 10.09.2014).

²⁵⁵ Podobnego zdania są również pozostali biskupi, m.in. cieszący się dużym autorytetem metropolita Serbskiej Cerkwi w Czarnogórze biskup Amfilohije, zdaniem którego „niedopuszczalne jest zredukowanie Cerkwi do miana jednej ze wspólnot wyznaniowych”. Jego zdaniem język serbski nie został w konstytucji uznany za równoprawny z czarnogórskim, co zasługuje na potępienie, gdyż język określany mianem czarnogórskiego to sztuczny twór polityczny, a cała spuścizna kulturalna Czarnogóry powstała w języku serbskim”. Ibidem.

²⁵⁶ D. Walencik, *Rosyjskie prawosławie nie uzna „Czarnogórskiego” Kościoła*, <<http://www.ekumenizm.pl/koscioly/wschodnie/rosyjskie-prawoslawie-nie-uzna-czarnogorskiego-kosciola/>>, (data dostępu: 01.12.2013).

był kościołem niezależnym i uznawanym przez Święty Synod Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Tym samym za słuszne uważa zwrot 650 przejętych przez Serbów monasterów i cerkwi na terytorium Czarnogóry.

Walczący o prawa Serbów w Czarnogórze metropolita crnogorsko-primorski Amfilohije głośno potępia wszelkie zabiegi mające na celu tworzenie odrębności językowej Serbów i Czarnogórców. Zarzuca władzom Czarnogóry dyskryminację języka serbskiego oraz cyrylicy i zwraca uwagę, że na ziemi jego ojca i matki od zawsze dominował ów język, czego dowodem są m.in. zapisy w miejscowości Cetinje – dawnej stolicy Czarnogóry²⁵⁷. Tym bardziej – w jego opinii – tworzenie w takim miejscu Wydziału Filologii i Literatury Czarnogórskiej stanowi przejaw łamania historycznej, duchowej, naukowej i językowej świadomości w Czarnogórze. Wprowadzenie na siłę w zapisie konstytucyjnym nowo stworzonego języka czarnogórskiego było – wedle niego – niezgodne z prawem. Zmiany ideologiczne, jakich dopuściły się osoby stojące u władzy na początku XXI wieku (czytaj: SDP), prowadzą do zakłamania, mają na celu wymazanie z pamięci faktu, że cywilizacja, wielowiekowa kultura pisania cyrylicą i posługiwanie się językiem serbskim są głęboko zakorzenione i mają swoje odniesienie w historii²⁵⁸.

Wspomniany wcześniej fakt poparcia przez stronę czarnogórską sankcji nałożonych na Rosję w związku z konfliktem na Ukrainie pokazała, że cerkiew ma swoje stanowisko w zakresie czarnogórskiej polityki, które manifestuje w przestrzeni publicznej. Przy okazji kryzysu ukraińskiego wielokrotnie dochodziło do wymiany poglądów na temat bieżącej sytuacji

.....
²⁵⁷ *Amfilohije: Srbi u Crnoj Gori mogu da se zbune, ali ne i da izgube*, CDM, art. z dn. 10.02.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/amfilohije-srbi-u-crnoj-gori-mogu-da-se-zbune-ali-ne-i-da-izgube>>, (data dostępu: 10.09.2014).

²⁵⁸ *Mitropolit Amfilohije cirgilica ubija dusu jezika*, CDM, art. z dn. 02.09.2014 r., <<http://www.cdm.me/drustvo/crna-gora/mitropolit-amfilohije-cirgilica-ubija-dusu-jezika>>, (data dostępu: 08.09.2014).

w stosunkach dwustronnych między Moskiewskim Patriarchatem a Metropolią Crnogorsko-Primorską. Wobec powyższego nie jest zaskakujący fakt, że metropolita po liturgii oficjalnie zabierał głos, krytykując sankcje i podkreślając, że ich oficjalna aprobata nie wyrażała woli narodu, a wyłącznie przekonanie wąskiej grupy osób²⁵⁹.

Jak można zauważyć w dwóch ostatnich dziesięcioleciach XX wieku, serbska Cerkiew Prawosławna ewoluowała. Kościół, funkcjonujący wcześniej na marginesie życia społecznego, nieprzygotowany do zachodzących zmian polityczno-społecznych, został zmuszony do zajęcia stanowiska m.in. w sprawie problemu zagrożenia egzystencji narodu. Przypisana Cerkwi jeszcze na początku lat 90. XX wieku przez duchownych potrojna rola „depozytariusza i obrońcy autentycznej tożsamości narodowej”²⁶⁰, „gwaranta zachowania terytorialnej jedności ziem serbskich” (tj. ziem zamieszkałych przez Serbów) oraz „fundamentu, na którym budowana będzie przyszłość Serbów” nie uległa istotniejszym zmianom. W ciągu ostatnich lat Cerkiew funkcjonowała w społeczeństwie jako instytucja nad wyraz zaangażowana w sprawy polityczno-społeczne, która – w opinii znawców przedmiotu – odegrała niechlubną rolę w procesie rozpadu państwa jugosłowiańskiego. Od lat 90. XX wieku znaczna część hierarchów cerkiewnych koncentrowała się w swych działaniach niemal wyłącznie na wąsko, wręcz „etnofiletycznie” postrzeganym „problemie narodowym”. Cerkiew w latach kolejnych służyła politykom jako istotne narzędzie manipulacji,

.....
²⁵⁹ *Mitropolit Amfilohije: sankcije Rusiji nijesu volja naroda*, CDM, art. z dn. 29.08.2014 r., <<http://www.cdm.me/drustvo/crna-gora/mitropolit-amfilohije-sankcije-rusiji-nijesu-volja-naroda>>, (data dostępu: 09.09.2014).

²⁶⁰ D. Gil, *Serbska Cerkiew Prawosławna po „rewolucji październikowej” 2000 roku*, [w:] *tejtze, Prawosławie. Historia. Narod. Miejsce kultury duchowej w serbskiej tradycji i współczesności*, Kraków 2005, <<http://postjugo.filg.uj.edu.pl/cerkiew.pdf>>, s. 3. Cf. R. Radić, *Crkva u politici i politika u Crkvi*, [w:] *Srpska elita. Helsinški Odbor za ljudskaprava u Srbiji, Helsinškesveske*, Beograd 2000, s. 40.

dzięki któremu miał zostać zrealizowany „projekt Wielkiej Serbii”²⁶¹. Wraz z odsunięciem od władzy Miloševića polityczne zaangażowanie Cerkwi uległo zmniejszeniu. Nie oznacza to jednak, że Serbska Prawosławna Cerkiew nie jest dziś postrzegana, podobnie jak to miało miejsce w latach 90., jako doskonały środek przekazu politycznych poglądów i ideologicznej manipulacji. Mimo że „Cerkiew prawosławna nie jest, jak myśli wielu, ani „narodowa”, ani „a-(nie)narodowa” ani „ponadnarodowa”, jest ona – biorąc pod uwagę skład narodowy swych członków – (była i powinna być) „wielonarodowa”²⁶². Zdaniem teologa Radovana Bigovicia choć „terytorialna zasada dotycząca organizacji Cerkwi prawosławnej praktycznie nie odgrywa żadnej roli”²⁶³, to jednak „Serbowie mieszkający poza obszarem państwa zmieniali wiarę, a co za tym idzie – tożsamość narodową, przyczyniając się w ten sposób do powstania nowych nacji”²⁶⁴. Powołane w ten sposób Macedońska i Czarnogórska Cerkiew Prawosławna, mimo sugerowanej „równości i ponadnarodowości cerkiewnej”, stanowią przykład wpływu antagonizmów narodowych na możliwość sterowania Kościołem.

Czarnogóra nie uniknęła napięć o charakterze religijnym, zwłaszcza między serbskim a czarnogórskim Kościołem prawosławnym. Konflikt dotyczył przede wszystkim prawa własności do znajdujących się na terenie kraju cerkwi i obiektów kościelnych. Problemy wiązały się też z określeniem w konstytucji roli kościoła i tego, który z dwóch uznany zostanie za narodowy. Czarnogórski Kościół Prawosławny podkreślał, że jest jedynym legalnym Kościołem prawosławnym, który może działać na terenie kraju. Akcentował przy tym, że jego majątek został odebrany bezprawnie na początku XX wieku. Nawoływano, by

.....
²⁶¹ Ibidem.

²⁶² Ibidem.

²⁶³ Ibidem.

²⁶⁴ D. Gil, *Serbska Cerkiew Prawosławna...*, op. cit., s. 11

czarnogórski Kościół przejął wszystkie obiekty kościelne, kaplice i monastypy. Aby chronić mienie serbskie duchowni Kościoła Serbskiego zgłosili się o pomoc do władz Czarnogóry. Ich obawy starał się rozwiać sam prezydent, gdy w wypowiedzi z 10 kwietnia 2007 roku deklarował, że zadba o to, aby nie zostały Serbom odebrane obiekty sakralne. Słowa Filipa Vujanovicia ugodziły jednak w przedstawicieli Kościoła czarnogórskiego. Dodatkowo 8 lipca czarnogórska służba graniczna nie zezwoliła na wjazd na terytorium państwa serbskiego biskupa Filareta Miloševa. Zdarzenie starano się tłumaczyć tym, że nazwisko biskupa widniało na liście Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (MTKJ) wśród osób oskarżonych o zbrodnie wojenne. Spektakularne zachowanie biskupa, który przy granicy rozbił obóz i rozpoczął głodówkę, wywołało burzę między dostojnikami Serbii i Czarnogóry²⁶⁵. Kiedy 10 sierpnia 2007 roku wysadzono budowany na terenie Czarnogóry serbski Kościół, oburzenie Serbów sięgnęło szczytu.

Spór między Kościołami miał wymiar religijny, lecz warto zwrócić uwagę na to, że dla Podgoricy, która uzyskała niepodległość w 2006 roku, istnienie Czarnogórskiego Kościoła Prawosławnego to też element narodowej tożsamości. Czarnogórcy Serbowie widzieli w jego istnieniu zagrożenie dla ich narodowej kultury i tradycji. Na skutek sporu kontakty między Serbią a Czarnogórą uległy pogorszeniu. Potrzebne było zaangażowanie przedstawicieli Unii Europejskiej²⁶⁶. Złe stosunki na linii Belgrad – Podgorica wzmogła jeszcze przyjęta 24 września 2007 roku przez serbski parlament ustawa regulująca kwestie sygnalizowanego powyżej problemu podwójnego obywatelstwa. Utrudniła ona bowiem dostojnikom Kościoła prawosławnego

.....
²⁶⁵ Filaret w wyniku strajku głodowego dnia 7 września 2007 roku doznał zawału serca – dopiero to wpłynęło na decyzję władz czarnogórskich, by umożliwić duchownemu wjazd na terytorium Czarnogóry.

²⁶⁶ E. Mączyńska, *Czarnogóra*, „Europa Środkowo-Wschodnia 2007” [dr. 2009], nr 17(1), s. 105-107.

pobyt na terytorium Czarnogóry i tym samym – w ich oczach – stanowiła wyraz realizacji religijnych uprzedzeń²⁶⁷.

Przytaczana już wielokrotnie ustawa zasadnicza Czarnogóry potwierdza wolę dążenia państwa do promocji, umacniania i polepszania ochrony podstawowych praw i wolności obywatela oraz stanowi potwierdzenie działań państwa skierowanych na wprowadzenie standardów międzynarodowych w tym obszarze²⁶⁸. Szczególnie warto zwrócić uwagę na te zapisy w konstytucji, które dają gwarancję ochrony przez państwo praw i wolności obywateli (art. 6), zakazują podżegania do nienawiści i nietolerancji pod każdym względem (art. 7) oraz w których państwo zobowiązuje się do ratyfikacji i przyjęcia międzynarodowych zobowiązań i standardów w tym zakresie (art. 9). Co istotne, mają one pierwszeństwo przed prawem krajowym i są bezpośrednio stosowane w przypadku, gdy dochodzi do sprzeczności z prawem wewnętrznym²⁶⁹. Aby zagwarantować wszystkim obywatelom, bez względu na ich pochodzenie, wyznanie i język, podstawowe

.....
²⁶⁷ Serbia-Czarnogóra: spór o podwójne obywatelstwo, Ośrodek Studiów Wschodnich, <<http://osw.waw.pl/pub/BiuletynOSW/2007/09/070926/bestoz.htm#1>>, (data dostępu: 11.09.2012).

²⁶⁸ Ponad połowa artykułów Konstytucji z 2007 roku (od art. 65 do 158) odnosi się do praw i wolności obywatela.

²⁶⁹ Mowa tu m.in. o dokumentach ONZ: *Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych wraz z protokołami fakultatywnymi, Międzynarodowym pakcie praw społecznych, gospodarczych i kulturalnych, Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Konwencji o prawach dziecka, Konwencji w sprawie zakazu tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*. Czarnogóra zobowiązała się również przyjąć na siebie obowiązki wynikające z *Powszechnej deklaracji praw człowieka jako zwyczajowe międzynarodowe zobowiązanie prawne*. Spośród instrumentów Rady Europy Czarnogóra przyjęła *Europejską konwencję praw człowieka i podstawowych wolności, Europejską konwencję o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, Konwencję ramową o ochronie mniejszości narodowych, Kartę języków regionalnych lub mniejszościowych oraz Europejską kartę społeczną*.

prawa i wolności, w II części konstytucji, w art. 79. i 80., przedstawicielom mniejszości narodowych i tzw. innych mniejszości gwarantuje się prawa i swobody, z których mogą korzystać indywidualnie lub wspólnie z innymi mniejszościami. Co szczególnie interesujące, nie przewiduje się dopuszczenia działań nakierowanych na asymilację mniejszości, przy czym państwo bierze na siebie odpowiedzialność za ich ochronę przed wszelkimi przejawami celowych działań o tym charakterze.

Spośród najistotniejszych praw gwarantowanych przez konstytucję mniejszościom zamieszkującym terytorium Czarnogóry wymienić można m.in. prawo do wypowiedzi, ochrony, rozwoju i publicznego okazywania narodowych, etnicznych, kulturowych i religijnych różnic, możliwość używania symboli narodowych i odnoszenia się do nich oraz obchodzenia świąt narodowych, a także nauki i używania własnego języka oraz alfabetu – zarówno w sprawach urzędowych, jak i prywatnie. Na obszarach, gdzie widoczne jest skupienie się dużej liczby obywateli pochodzących z tej samej mniejszości dozwolono, by lokalne organy administracyjne i sądowe prowadziły postępowania w języku mniejszości, stosowano podwójne oznaczenia nazw ulic, osiedli, aby organizowano ugrupowania mniejszościowe o charakterze edukacyjnym, kulturalnym i wyznaniowym i udzielano im wsparcia finansowego oraz by dopuszczano je do udziału w pracach Skupštiny i lokalnych władzach. Prawa mniejszości zostały zawarte w *Ustawie o prawach mniejszości i ich wolnościach*²⁷⁰.

.....

²⁷⁰ W Czarnogórze za ochronę praw i polepszanie sytuacji mniejszości odpowiedzialne są przede wszystkim Ministerstwo ds. Ochrony Praw Człowieka i Mniejszości Narodowych oraz Komitet Praw Człowieka i Podstawowych Wolności powołany na stałe w Parlamencie Czarnogórskim. Za sprawą decyzji Parlamentu powołano do życia Fundusz na rzecz mniejszości, którego zadaniem jest wspieranie działań na rzecz zachowania i rozwoju narodowych bądź etnicznych różnorodności mniejszości narodowych i innych wspólnot mniejszościowych i ich członków w zakresie identyfikacji ich tożsamości narodowej, etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej. Cf.: *Fond za manjine*, Sl. list CG nr 13/08; *Strategija Manjinske Politike. Politika Vlade Crne Gore u oblastipoštovanja i zaštitopravamanjina*,

Czarnogóra stara się gwarantować prawa i wolności obywatelom państw Bałkanów Zachodnich (Chorwacji, Bośni i Hercegowiny, Serbii, Kosowa, Albanii i Macedonii)²⁷¹. Dąży do poprawy

.....
oprac. Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, Podgorica, jun 2008; *Zakon o manjinskih pravima i slobodama*, Sl. list RCG nr 31/06, 51/06 i 38/07.

²⁷¹ W styczniu 2009 roku rządy Czarnogóry i Chorwacji podpisały Porozumienie o ochronie praw czarnogórskiej mniejszości w Republice Chorwacji, jak i mniejszości chorwackiej zamieszkującej terytorium Czarnogóry. Porozumienie gwarantować ma prawa poszczególnych grup. Prawa czarnogórskiej mniejszości narodowej w Chorwacji regulowane są Ustawą o mniejszościach narodowych Republiki Chorwacji z 2002 roku, dzięki czemu możliwe było utworzenie Rady Czarnogórskiej Mniejszości Narodowej w Republice Chorwacji, która czuwać ma nad udziałem Czarnogórców w życiu publicznym i chronić ich interesy. W Preambule czarnogórskiej konstytucji z 2007 roku chorwacki naród wymieniony został jako jeden z zamieszkujących państwo, a język chorwacki, obok pozostałych języków mniejszości, został wpisany jako język, którym Chorwaci mogą posługiwać się jako językiem urzędowym. Pod koniec 2007 roku na terenie Czarnogóry powołano do życia Radę ds. Chorwackiej Mniejszości Narodowej. W Skupštinie Czarnogóry zagwarantowano miejsce dla przedstawiciela mniejszości chorwackiej. W niektórych miejscowościach zamieszkiwanych przez Czarnogórców na terytorium Chorwacji nauczanie na poziomie podstawowym odbywa się w szkołach w języku czarnogórskim.

Ocenia się, że na terytorium Albanii żyje około 30 000 przedstawicieli diaspory czarnogórskiej. W Albanii funkcjonują dwa ugrupowania - *Morača*, tj. grupa serbsko-czarnogórskiej mniejszości założona w 1991 roku, oraz *Alba - Montenegro* z siedzibą w Skadrze, założona 30 czerwca 2001 roku. W Czarnogórze konstytucja wymienia mniejszość albańską, a język albański uznaje za jeden z języków służbowych. Albańska reprezentacja posiada w Skupštinie czarnogórskiej swoich przedstawicieli, którzy uczestniczą w pracach czterech partii narodowych. Terytorium Macedonii zamieszkuje pomiędzy 5 a 10 tysięcy Czarnogórców. Stworzone zostało Ugrupowanie na rzecz Macedońsko-Czarnogórskiej Przyjaźni oraz Wspólnota Czarnogórców w Macedonii, działające od września 2006 roku. Od stycznia 2009 roku działa również Kobiectwo Lobby na rzecz Czarnogórskiej Wspólnoty. Czarnogóra posiada konsulat honorowy w Bitolju. Jeśli chodzi o czarnogórską mniejszość na terytorium Bośni i Hercegowiny, to stanowi ona jedną z liczniejszych. Pod koniec czerwca 2008 roku utworzono w tym kraju Ugrupowanie Czarnogórców i Mieszkańców Pochodzenia Czarnogórskiego. Z jego inicjatywy 4 maja 2009 roku została podpisana *Deklaracja o powołaniu do życia przedstawicieli wchodzących w skład Rady Koordynującej Czarnogórskie Mniejszości Narodowe w Organach Bośni i Hercegowiny*. Stosunki Czarnogóry z Kosowem w zakresie problematyki mniejszościowej

sytuacji Romów, Aszkali i Egipcjan (RAE) zamieszkujących jej terytorium. W ramach obchodzonej w latach 2005–2015 Dekady Integracji Romów, której przewodnictwem w latach 2013–2014 przejęła Czarnogóra, w kraju prowadzone są zabiegi mające polepszyć byt tej grupy etnicznej.

Ramy prawne i regulacje odnoszące się do kwestii ochrony i reintegracji uchodźców i wysiedleńców zamieszkujących terytorium Czarnogóry od 1992 roku są znaczące. Znalazły się wśród nich m.in.: *Strategia długookresowego rozwiązywania problemu uchodźców i wysiedlonych* z marca 2005 roku, *Ustawa o obywatelstwie Czarnogóry*, *Ustawa o zatrudnieniu i pracy cudzoziemców*, *Prawo do opieki zdrowotnej*. Niezbędne jest jednak zwrócenie uwagi na problem przemocy domowej, dotykający kobiety, w tym kobiety Romskie.

W Czarnogórze brak tolerancji dla osób o odmiennej orientacji seksualnej. Działacze grup LGBTI narażeni są na dyskryminację. Kiedy w sierpniu 2013 roku do portu w Kotorze wpłynął prom *Celebrity Silhouette* z grupą 2500 gejów na pokładzie dwa serbskie kościoły prawosławne – św. Mikołaja i św. Łukasza – zostały zamknięte. Podczas parady gejowskiej zorganizowanej w lipcu 2013 roku w Budwie doszło do zamieszek, w których kilkanaście osób zostało rannych. Organizatorom imprezy grożono nawet śmiercią. Podobnie podczas drugiej tego typu imprezy w Podgoricy, w październiku tego samego roku. Trzecie z rzędu tego typu wydarzenie, zapowiadane na 28 czerwca 2014 roku, zostało przełożone. Negatywny stosunek do LGBT wyraziła również w swym oświadczeniu jedna z wiodących partii politycznych Czarnogóry – Nowa Serbska Demokracja (stanowiąca odłam Frontu Demokratycznego, którego przedstawiciele zdystansowali się od niej w ww. kwestii). Podkreślono w nim wyraźnie, że liderzy partii

.....
opierają się przede wszystkim na współpracy w zakresie powrotu uchodźców do Kosowa. Jak podają dane ostatniego spisu powszechnego przeprowadzonego na terytorium Czarnogóry, w państwie przebywa około 16 212 przesiedleńców z Kosowa, a zaledwie 1300 wysiedleńców pochodzenia romskiego wyraziło chęć powrotu. [w:] *Upitnik*, op. cit.

są przeciwni jakimkolwiek działaniom na rzecz legalizacji związków jedнопłciowych, a takie plany są sprzeczne z wartościami wyznaniowymi w kraju i prowadzą do kryzysu moralności²⁷².

Bardziej tolerancyjne stanowisko zajęły władze Czarnogóry, które starają się wpływać łagodząco na postawy społeczeństwa wobec mniejszości seksualnych. W tym celu powołana została do życia Rada Antydyskryminacyjna, która przedstawiła już obejmujący przyszłe lata plan zmniejszenia nietolerancyjnych postaw i ułatwienia życia w kraju przedstawicielom społeczności lesbijek, gejów, biseksualnych, transseksualnych i interseksualnych²⁷³. W planach rządu, Ministerstwa Pracy, pracodawców i wymiaru sprawiedliwości znajduje się podpisanie wspólnej deklaracji o niedyskryminacji w miejscach pracy, obejmujące także osoby przynależące do LGBTI²⁷⁴.

Mając na uwadze powyższe, wydaje się, że w Czarnogórze problem dyskryminacji o podłożu społecznym i ekonomicznym nie stanowi potencjalnego źródła zagrożenia. Uchodźcom przyznaje się szereg praw, dzięki którym powinni mieć zapewnione godne warunki do życia w wielonarodowym państwie, za jakie uznawana jest w konstytucji Czarnogóra²⁷⁵. Jak wynika jednak ze sprawozdania Komisji Europejskiej niezbędne jest lepsze zadbanie

.....
²⁷² Takie stanowisko było odpowiedzią na deklarację doradcy premiera ds. praw człowieka - Jovana Kojičića - który proponował wprowadzenie w Czarnogórze ustawy o związkach partnerskich na przestrzeni pięciu lat. L. Šćepanović, P. Tomović, *Inicijativa o istopolnim zajednicama u CG: Homofobne reakcije dijela opozicije*, Radio Slobodna Evropa, art. z dn. 19.08.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/inicijativa-o-istospolnim-zajednicama-u-cg-homofobne-reakcije-dijela-opozicije/26539646.html>>, (data dostępu: 19.08.2014).

²⁷³ Kow, *Czarnogóra: Kościół zamknął drzwi przed 2,5 tys. gejów*, Gazeta.pl, art. z dn. 28.08.2013 r., <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,14507308,Czarnogora_Kosciol_zamknal_drzwi_przed_2_5_tys_gejow.html>, (data dostępu: 09.10.2014).

²⁷⁴ *Edukacja o LGBTI osobama posebno važna*, RTCG, art. z dn. 29.08.2014, <<http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/63571/edukacija-o-lgbti-osobama-posebno-važna.html>>, (data dostępu: 09.09.2014).

²⁷⁵ Więcej na temat [w:] *Upitnik*, op. cit.

o prawa kobiet, w tym szczególnie romskich, i zagwarantowanie im większego bezpieczeństwa.

2.3.3. Korupcja i przestępczość zorganizowana

Rozwój społeczny i polityczny uzależniony jest także od skuteczności państwa w walce z przestępczością. W przypadku nowo powstałego państwa niezbędne jest podjęcie głębokich reform o charakterze politycznym, instytucjonalnym i społecznym. Szczególna odpowiedzialność w tych działaniach spoczywa na instytucjach państwa odpowiedzialnych za urzeczywistnianie zdefiniowanych założeń i wyznaczonych celów. Korupcja i przestępczość zorganizowana stanowią jedno z największych zagrożeń dla prawidłowego funkcjonowania państwa i rozwoju obywatelskiego społeczeństwa.

Brak jest jednoznacznej definicji korupcji. Najczęściej jest ona rozumiana jako nadużycie służbowych uprawnień w celu pozyskania osobistych korzyści²⁷⁶. Korupcja stanowi więc wykorzystanie pozycji publicznej dla celów prywatnych. Kodeks karny Republiki Czarnogóry za przestępstwa o podłożu korupcyjnym uznaje m.in. naruszenie równouprawnienia w zakresie działalności gospodarczej, nadużywanie pozycji monopolistycznej, nadużywanie pozycji w zakresie transakcji handlowych, które zagrażać mogą interesom publicznym, prowadzić do upadłości, niegospodarności, ujawniania tajemnic urzędowych, ujawniania i wykorzystywania tajemnic giełdowych²⁷⁷. Tak wszechogarniający charakter

.....
²⁷⁶ Patrz: A. Z. Kamiński, B. Kamiński, *Korupcja rządów. Państwa pokomunistyczne wobec globalizacji*, Warszawa 2004.

²⁷⁷ *Strategija za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala za period 2010–2014*, Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave, Podgorica, 29.07.2010. Najczęściej spotykane działania o charakterze korupcyjnym obejmują: przekupstwo (łapówkarstwo), wykorzystywanie środków budżetowych i majątku publicznego do celów prywatnych lub osobistych korzyści, płatna protekcja, handel wpływami, m.in. popieranie w wyborach lub finansowanie partii politycznej w zamian za zdobycie wpływów, nieprawidłowości dotyczące zamówień publicznych, kontraktów, koncesji, czy decyzji sądów, uchylanie się

korupcji powoduje, że ma ona istotny wpływ na sprawność funkcjonowania państwa oraz jego organów, co może przełożyć się wprost na wiarygodność Czarnogóry jako przyszłego członka NATO i w dalszej kolejności – Unii Europejskiej²⁷⁸.

O wadze, jaką przywiązują do tego problemu władze Czarnogóry, świadczą podejmowane przez nie działania, a także pomoc ze strony organizacji o charakterze międzynarodowym i regionalnym, takich jak misja OBWE²⁷⁹, Grupa Państw Przeciwko Korupcji (GREKO), Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC), Ugrupowanie Szefów Policji Państw Europy Południowo-Wschodniej (SEPICA), i pomoc finansowa udzielana w ramach unijnego funduszu IPA w latach 2007–2013²⁸⁰ oraz IPA II, przyznanego Czarnogórze na okres 2014–2020²⁸¹.

.....
przed obowiązkiem celnym, podatkowym; świadome, niezgodne z prawem dysponowanie środkami z budżetu państwa i majątkiem, który jest dobrem publicznym; faworyzowanie, nepotyzm, kumoterstwo.

²⁷⁸ Z badań przeprowadzonych przez amerykańską organizację NGO Freedom House wynika, że w Czarnogórze korupcja w dalszym ciągu stanowi główny problem, który może mieć bezpośrednie przełożenie na proces integracji kraju z Unią Europejską. Ocena demokracji w Czarnogórze, uzależniona została od wielu czynników, w tym od poziomu korupcji. Utrzymuje się na poziomie 3,86, gdzie skala oceny wynosi od 1 do 7, gdzie 1 oznacza najwyższy poziom rozwoju demokratycznego, 7 najniższy. MINA, *Freedom house korupcija i dalje glavni izazov za Crnu Goru*, „Vijesti”, art. z dn. 23.07.2014 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/freedom-house-korupcija-i-dalje-glavni-izazov-za-crnu-goru-788147>>, (data dostępu: 24.07.2014).

²⁷⁹ „Antikorupcija. Bilten Uprave za antikorupcijsku inicijativu UAI” 2010, nr 7, <http://www.antikorupcija.me/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=115:bilten-antikorupcija-broj-7&id=10:bilteni&Itemid=309>, (data dostępu: 12.09.2013).

²⁸⁰ Środki pomocowe w ramach IPA 2007–2013 uwzględniały pięć obszarów: pomoc w tranzycji i budowa instytucji, współpraca ponadgraniczna, rozwój regionalny, rozwój zasobów ludzkich, rozwój obszarów wiejskich. Przeznaczono na ten cel kwotę 235,7 mln euro. *Pomoć EU Crnoj Gori*, Delegacja Evropske unije u Crnoj Gori, <<http://www.delmnec.europa.eu/code/navigate.php?Id=420>>, (data dostępu: 12.09.2014).

²⁸¹ Środki pomocowe na lata 2014–2020 skierowane do Czarnogóry to 270,5 mln euro. Ibidem.

Wart podkreślenia jest również fakt, że w ramach prowadzonych przez Czarnogórę negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską odnoszących się do rozdziału 24. (*Sprawiedliwość, wolność, bezpieczeństwo*) walka z korupcją i przestępczością zorganizowaną stała się jednym z priorytetów polityki władz. Rozwijają one współpracę o charakterze regionalnym, realizując przyjęte na poszczególne lata plany działań. Działania podejmowane wspólnie mają na celu skuteczną walkę z przestępczością zorganizowaną (OCTA)²⁸², podniesienie zdolności w zakresie operacji wywiadowczych (w ramach IPA2012), wdrażanie środków tajnego nadzoru (plan na lata 2013–2015), a także ochronę świadków w walce z przestępczością zorganizowaną i terroryzmem (program WINPRO II)²⁸³. Podstawą dla tych działań jest szereg przepisów, w tym m.in.: Kodeks postępowania karnego, Kodeks karny, *Ustawa o ochronie danych osobowych*, *Ustawa o informacjach niejawnych*, *Ustawa o ochronie świadków*, *Ustawa o odpowiedzialności karnej osób prawnych*. Podstawę działania stanowią także *Strategia na rzecz zwalczania przestępczości zorganizowanej i korupcji na lata 2011–2016*²⁸⁴, *Strategia w celu zwalczania terroryzmu, finansowania terroryzmu i prania pieniędzy* przyjęta na lata 2011–2016²⁸⁵ czy *Strategia na rzecz zwalczania handlu ludźmi na lata 2012–2018*²⁸⁶.

Trudno oszacować skalę zjawiska handlu ludźmi na Bałkanach. Po zakończeniu działań wojennych prowadzonych na terenie byłej Jugosławii w latach 90. szczególnie narażone na

.....
²⁸² Czarnogóra realizowała Plan Walki z Przestępczością Zorganizowaną przyjęty w 2012 roku.

²⁸³ *Akcioni plan za 24. pregovaracko poglavlje Pravda, sloboda i bezbjednost*, oprac. Radna grupa za pripremu pregovora za pregovaracko poglavlje 24 – pravda, sloboda i bezbjednost, projekt 14.05.2013 r., s. 149–151.

²⁸⁴ Więcej na temat *Strategii na rzecz zwalczania przestępczości zorganizowanej i korupcji na lata 2011–2016*: <www.antikorupcija.me>.

²⁸⁵ Więcej na temat *Strategii w celu zwalczania terroryzmu, finansowania terroryzmu i prania pieniędzy* przyjętej na lata 2011–2016: <www.mod.gov.me>.

²⁸⁶ *Akcioni plan za 24. pregovaracko...*, op. cit. Więcej na temat *Strategii na rzecz zwalczania handlu ludźmi na lata 2012–2018*: <www.mup.gov.me>.

porwania były kobiety z Bośni i Hercegowiny²⁸⁷. Położona na jednym z głównych szlaków przemytniczych, biegnącym od Albanii przez Kosovo w kierunku państw Unii Europejskiej, Czarnogóra określana jest mianem państwa „umiarkowanego ryzyka”, jeśli chodzi o handel ludźmi²⁸⁸. Doniesienia prasowe potwierdzają jedynie, że takie zjawisko ma miejsce.

Korupcję w Czarnogórze można analizować w dwóch wymiarach – merytorycznym i instytucjonalnym. W pierwszym z nich uwaga skupiona zostanie na sektorach, w których stanowi zagrożenie dla ich sprawnego funkcjonowania, w drugim natomiast obejmie kluczowe z punktu widzenia sprawności państwa organy.

Ramy prawne i instytucjonalne walki z korupcją i przestępczością zorganizowaną zapewniają w Czarnogórze m.in. konstytucja,

.....
²⁸⁷ Stworzony na potrzeby rynku usług seksualnych świadczonych żołnierzom misji stabilizacyjnych SFOR-NATO, dochodowy przemysł kobiet zaspokajał w ponad 50% obroty pochodzące z handlu ludźmi na tym terenie. Międzynarodowe siły pokojowe (NATO Kosovo Force – KFOR, United Nations Interim Administration Mission in Kosovo – UNMIK które stacjonowały w Kosowie) na początku 2000 roku zostały uznane przez Międzynarodową Organizację ds. Migracji (IOM) za czynnik, który wpłynął na nasilenie zjawiska handlu kobietami. Pomimo że nasilenie działalności przestępczej związanej z eksploatacją prostytucji spowodowane było obecnością na tych terenach członków wspólnoty międzynarodowej, należy zauważyć, że rozwój rynku usług seksualnych nasilał się stopniowo i był efektem zapotrzebowania kreowanego w 80% przez populację lokalną. Kobiety będące ofiarami handlu pochodziły z Mołdawii, Bułgarii i Ukrainy, natomiast szlak handlowy prowadził przez Serbię. W tym samym czasie odnotowano wzrost liczby kobiet i dziewcząt przemycanych w zarówno w obrębie Kosowa, jak i poza Kosowo.

Problem handlu ludźmi został dostrzeżony przez Organizację ds. Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) już po upływie niecałych trzech miesięcy od chwili przybycia na miejsce międzynarodowych misji pokojowych i obserwatorów policyjnych, natomiast w styczniu 2002 r. na ten problem zwróciła uwagę Doradczyni UNMIK do spraw równości płci. *Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie. Przybornik edukacyjny*, s. 33–34, <http://www.centrodiritiumani.unipd.it/a_attivita/daphne/teachers_pl.pdf>, (data dostępu: 15.06.2013).

²⁸⁸ Ibidem, s. 26.

*Rezolucja o walce z korupcją i przestępczością zorganizowaną*²⁸⁹, *Kodeks karny*, *Ustawa o ochronie świadków*, *Ustawa o sądownictwie*, *Ustawa o prokuraturze państwowej*, ustawy o policji, kontroli granicznej, Agencji ds. Bezpieczeństwa Narodowego, ochronie danych osobowych, budżecie, własności państwowej, *Ustawa o finansowaniu partii politycznych* i wiele innych²⁹⁰.

Od momentu uzyskania przez Czarnogórę niepodległości w państwie regularnie prowadzone są badania mające na celu ustalenie skali korupcji. Zgodnie ze wskaźnikami procederów stanowi istotny problem. Szczególną uwagę zwraca się na wysoki poziom korupcji w planowaniu przestrzennym, prywatyzacji, głównie przedsiębiorstw, systemie sądownictwa, sprawach podatkowych, służbie celnej, samorządzie, policji i służbie zdrowia²⁹¹. Za sprawą przyjętych w ramach strategii działań, ale i prowadzonej na łamach mediów walce z korupcją, wyniki badań z każdym rokiem ujawniają nieznaczną poprawę, co może być objawem wskazującym na skuteczność walki z tym zjawiskiem. Nie zawsze jednak dane statystyczne korelują z postrzeganiem przez społeczeństwo stanu faktycznego. Odnotowywany jest niewielki spadek wskaźników badań, jednak nie zmienia to faktu, że problem nadal istnieje. Dla przykładu, spośród 390 orzeczeń sądowych wydanych do końca 2009 roku, w których dominujący był aspekt korupcji, potwierdzono jej zaistnienie w 177 przypadkach, tj. w 45%²⁹².

Niepokojący jest fakt, że obywatele niechętnie zgłaszają przejawy procederu, który wydaje się być wpisany w codzienne

.....

²⁸⁹ *Rezolucija o borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala*, Sl. list CG, nr 2/08.

²⁹⁰ Więcej vide: *Strategija za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala za period 2010 - 2014. godine*, oprac. Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave, Podgorica, 29.07.2010.

²⁹¹ Ibidem.

²⁹² W latach 2006-2009 korupcja została udowodniona i ukarana odpowiednimi wyrokami sądowymi odnośnie do: nadużyć w urzędach 53%, nadużyć władzy w gospodarce 20%, przekupstw 21%, łapówkarstwa 3% i wyroków za nieodpowiedzialną pracę w urzędach 3%. Ibidem.

życie każdego z nich. Zaufanie do instytucji państwowych nie osiąga najwyższych wskaźników. Korupcja dla społeczeństwa Czarnogóry stała się trwałym elementem funkcjonowania państwa. W latach 2010–2012 widoczny był spadek zaufania do rządu (55,2%: 44,7%), prezydenta (59,2%: 49,1%), parlamentu (48%: 37,3%), sądownictwa (45,5% : 41,3%), policji (52,7%: 48%), szkolnictwa (66,8%: 58%) i służby zdrowia (64,6%: 63,1%)²⁹³. W 2013 roku zaufanie do rządu uległo delikatnemu wzrostowi (do 47,5%), jednak zmalało w przypadku prezydenta (do 46,6%), podobnie parlamentu (36,5%), sądownictwa (36,9%), policji (40,4%), szkolnictwa (57%) i służby zdrowia (53,6%)²⁹⁴.

Wszystkie dotychczasowe raporty i sprawozdania, które przedstawiane były przez międzynarodowe instytucje, w tym przez Komisję Europejską, podkreślają trwałe zakorzenienie oraz znaczną skalę zjawiska korupcji w Czarnogórze. W zakresie walki ze stanowiącymi kluczowe obszary negocjacji akcesyjnych zjawiskami (ujętymi w rozdziale 24 negocjacji) Delegatura Unii Europejskiej odnotowała pod koniec 2013 roku pozytywny trend. Nie zrezygnowała jednak z dalszego nadzoru i podejmowania działań w zakresie prowadzenia śledztw w sprawach napadów na czarnogórskich dziennikarzy. W odpowiedzi na raport Komisji Minister Spraw Wewnętrznych – Raško Konjević – podjął decyzję o powołaniu do życia specjalnej komisji. Jej celem zostało przesłедzenie spraw związanych z atakami na dziennikarzy i uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy organy odpowiedzialne za ściganie tego typu wykroczeń poczyniły odpowiednie kroki

.....
²⁹³ *PolitičkojavnomnjenjeCrneGore*, Septembar 2012, oprac. Centar za Demokraciju i Ljudska Prava CEDEM., <<http://www.cedem.me/me/programi/istraivanjajavnog-mnjenja/politiko-javno-mnjenje/send/29-politiko-javno-mnjenje/819-politiko-javno-mnjenje-septembar-2012>>, (data dostępu: 10.04.2013).

²⁹⁴ *Političko javno mnjenje Crne Gore*, Mart 2013, oprac. Centar za Demokraciju i Ljudska Prava CEDEM, <<http://www.cedem.me/sr/programi/istraivanja-javnog-mnjenja/politiko-javno-mnjenje/finish/36-politiko-javno-mnjenje/383-politiko-javno-mnjenje-mart-2013.html>>, (data dostępu: 10.04.2013).

w celu zidentyfikowania sprawców i pociągnięcia ich do odpowiedzialności karnej²⁹⁵. Czarnogórska prokuratura podjęła również śledztwo w sprawie głośnego zabójstwa redaktora „Dan” – Duško Jovanovicia – oraz napadów na dziennikarzy gazet „Vijesti” i „Dan”, a także przedstawicieli opozycji oraz organizacji pozarządowych, o czym będzie wspomniane w kolejnym z podrozdziałów²⁹⁶.

Czarnogóra odnotowuje pewne rezultaty w zakresie stosowania swego prawodawstwa odnoszącego się do korupcji i przestępczości zorganizowanej do unijnego *acquis*. Problem pojawia się, gdy dochodzi do realizacji przepisów – wynika ze sprawozdania przedstawionego przez Franka La Rue, przedstawiciela ds. wolności wypowiedzi działającego z ramienia ONZ, który w 2013 roku wizytował Czarnogórę. Mimo obietnic o zapewnieniu bezpieczeństwa dziennikarzom, w kraju nie doszło do spektakularnych zmian. Ci z pracowników prywatnych dzienników i stacji telewizyjnych, którzy krytycznie wypowiadają się na temat rządu, w dalszym ciągu są najczęstszymi ofiarami ataków. Media nie mają w pełni zagwarantowanego prawa do swobodnej wypowiedzi, sądy nie przestrzegają międzynarodowych standardów w zakresie stosowania kar za oszczerstwa²⁹⁷.

.....
²⁹⁵ W Podgoricy powstała Komisja ds. Monitorowania Dochodzeń Prowadzonych w Przypadkach Ataków na Dziennikarzy.

²⁹⁶ Więcej na temat w rozdziale *Wolność mediów*. Za zadanie komisji przyjęto sporządzenie przeglądu dochodzeń w sprawach ataków na dziennikarzy i przygotowanie opinii na temat skutecznych sposobów walki z ww. problemem. Nie zmienia to jednak faktu, że kampania wrogości wymierzona w czarnogórskich dziennikarzy trwa. Jej potwierdzeniem są każdorazowe wzmianki w raportach Komisji Europejskiej, która podkreśla konieczność walki z problemem. Tym samym pod względem ochrony w zakresie wolności mediów Czarnogóra pozostaje w tyle za innymi państwami europejskimi.

²⁹⁷ UN Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Addendum: Comments from Montenegro*, oprac. Frank La Rue, 30.05.2014 r., A/HRC/26/30/Add.4. Dokument dostępny na stronie: <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session26/Documents/A%20HRC%2026%2030%20Add.4.doc>>, (data dostępu: 05.10.2014).

Drastycznym przykładem nielegalnych powiązań między elitami rządzącymi a światem przestępczym jest sam premier Czarnogóry – Milo Đukanović. W 2006 roku ustąpił on na krótko z fotela premiera, nie opuszczając jednak parlamentu. Założył firmę deweloperską, która później, gdy ponownie powrócił do polityki, przeszła w ręce innego właściciela. Według doniesień zwalczającej korupcję organizacji Organized Crime and Corruption Reporting Project Milo Đukanović przyznaje, że w latach 90., gdy na terytorium Jugosławii trwał konflikt, prowadził on firmę handlującą papierosami. Zdaniem premiera nie robiła ona niczego, co byłoby nielegalne, jednak włoski wymiar sprawiedliwości oskarża go o handel papierosami i układy z włoską mafią. Wątpliwości budzą również kredyty udzielane zagranicznym inwestorom przez znajdujący się w rękach rodziny premiera bank – Prva Banka. W Czarnogórze nawet takie podejrzenia nie stanęły na przeszkodzie temu, by został szefem rządu aż sześć razy. Fakty te wydają się potwierdzać przyjętą we wstępie hipotezę badawczą, że stojące od lat u władzy te same elity Czarnogóry są nietykalne. Ich konsekwentnie proeuropejskie nastawienie, które koresponduje z nastrojami społecznymi, wpływa neutralizująco na ich sięgające przeszłości łamanie prawa.

Innymi przykładami korupcji na wysokim szczeblu mogą być sprawy, które toczyły się w latach 2011–2012. Zgodnie z wydanymi wyrokami sądu drugiej instancji czterech pracowników administracji własności publicznej w miejscowości Ulcinj zostało skazanych na karę więzienia. Podstawą były nadużycia na stanowiskach publicznych, a w przypadku jednego urzędnika służby celnej – łapówkarstwo. W grudniu 2011 roku i w styczniu oraz marcu 2012 roku sądy pierwszej instancji wydały wyroki skazujące szesnaście osób, wśród nich dwóch urzędników miejskich, którzy zostali skazani na karę pozbawienia wolności. Wyroki otrzymali również dyrektorzy spółki stanowiącej własność państwa i sędzieja. Toczą się sprawy przeciwko 23 osobom oskarżonym o nadużywanie stanowisk publicznych i przekupstwo.

W 2012 roku o łapówkarstwo oskarżono dwóch pracowników policji. Na etapie dochodzenia znajdują się sprawy odnoszące się do byłego burmistrza miejscowości Ulcinj, przewodniczącego i sędziego sądu pierwszej instancji, byłego i obecnego dyrektora przedsiębiorstwa państwowego w Budvie, a także trzech pracowników Ministerstwa Spraw Wewnętrznych²⁹⁸. System sędowniczy stanowi gwarancję praworządności państwa, które jest fundamentem każdej demokracji. W przypadku Czarnogóry, jak wynika z powyższych przykładów, także on stał się ofiarą zjawiska korupcji na ogromną skalę²⁹⁹.

Istotną trudnością w walce z korupcją jest fakt, że mimo łamania prawa przez elity rządzące pozostają one gwarantem realizacji polityki proeuropejskiej oraz konsekwentnie realizowanych działań na drodze do członkostwa w NATO i Unii Europejskiej. Dodatkowo sytuację komplikuje brak potencjalnych następców dla rządzących. Zmianie elit nie sprzyjają dodatkowo trwające już negocjacje akcesyjne z Unią Europejską, dla których zmiana jednej ze stron stanowiłaby co najmniej istotne utrudnienie. Świadectwem tego pozostaje przyspieszenie terminu ostatnich wyborów parlamentarnych, które zostały potraktowane jako swoiste potwierdzenie posiadania legitymacji do sprawowania władzy przez obecnego premiera. Afera przy prywatyzacji spółki Telekom czy aresztowanie mera Budvy – Lazara Rađenovicia, oskarżonego o nadużycie stanowiska i pozyskanie dóbr majątkowych w związku ze sprzedażą ziemi na wzniesieniu Košljun, to kolejne przypadki nieprawidłowości. Wraz z merem do odpowiedzialności pociągnięci zostali również była dyrektor Prva Banka – Jelica Petričević i doradca premiera ds. inwestycji

.....
²⁹⁸ Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z postępów osiągniętych przez Czarnogórę we wdrażaniu reform, COM 2012, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0222:FIN:PL:HTML>>, (data dostępu: 21.09.2013).

²⁹⁹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 6 lutego 2014 roku w sprawie sprawozdania z postępów Czarnogóry w 2013 roku, z dn. 06.02.2014 r., Strasburg.

zagranicznych – Aleksandar Tičić. Przy ich pomocy doszło do wygrania przetargu przez znajomego inwestora z Budvy, który w dalszej kolejności odsprzedał ziemię ze znacznym zyskiem zagranicznemu inwestorowi³⁰⁰. Tymczasem w 2013 roku rząd zniósł wymóg używania numeru identyfikacyjnego przez obywateli (*Jedinstveni matični broj građana* JMBG), co w opinii Transparency International i czarnogórskiej organizacji NGO – MANS pozbawiło społeczeństwo możliwości skutecznej metody wykrywania nielegalnych dochodów uzyskiwanych przez osoby sprawujące funkcje publiczne. Gdyby nie numer identyfikacyjny, w ostatnich latach nie udałooby się na terenie Czarnogóry rozstrzygnąć kilkunastu przypadków łamania prawa. Do najgłośniejszych spraw korupcyjnych zaliczyć można m.in.: przypadek „Zawala”³⁰¹, „Skočiđevojka”³⁰² czy „Valdanos”³⁰³.

Czynnikiem znacznie sprzyjającym występowaniu zjawiska korupcji w elitach rządzących Czarnogóry jest poziom merytorycznego przygotowania do sprawowania władzy. Niewielki odsetek

.....
³⁰⁰ K.S, D.Đ., „*Slučaj Košljun*”: *Kako je Vido Rađenović postao ključ optužbe*, Portal Analitika, art. z dn. 16.03.2014 r., <<http://www.portalanalitika.me/drustvo/tema/138477-qsluaj-koljunq-kako-je-vido-raenovi-postao-klju-optube>>, (data dostępu: 04.09.2014).

³⁰¹ Przypadek „Zawala” dotyczył budowy na terenie chronionym luksusowego kompleksu hotelowego, na co zezwolenie wydał m.in. brat byłego wicepremiera Czarnogóry.

³⁰² Przypadek „Skočiđevojka” odnosił się do politycznej ingerencji w sprawie wydania zezwolenia na sprzedaż w prywatne ręce podlegającej wojsku bazy po zaniżonej cenie. Prowadzone dochodzenie wykazało, że w sprawę zaangażowanych było wiele osób, w tym osoby piastujące wysokie stanowiska w sądzie.

³⁰³ Przypadek „Valdanos” dotyczył przepychanek odnośnie do sprzedaży gruntu na czarnogórskim wybrzeżu porośniętego gajem oliwnym, który w kraju stanowi dziedzictwo historyczne. W tym miejscu planowano budowę luksusowych willi. Zgodnie z dochodzeniem w sprawę zamieszani byli politycy sprawujący pieczę nad kilkoma firmami zamierzającymi podjąć się realizacji projektu. Ch. Sanders, *Montenegro important numbers in the fight against corruption*, Transparency International, art. z dn. 23.09.2013, <http://www.transparency.org/news/feature/montenegro_important_numbers_in_the_fight_against_corruption>, (data dostępu: 02.05.2014).

osób w całym społeczeństwie mających pełne wyższe wykształcenie (na studia wyższe w roku akademickim 2010/2011 uczęszczało 22 163 osób, w 2011/2012 – 22 227 osób; studia magisterskie 2010/2011 – 2941 osób, 2011/2012 – 2995 osób; studia doktoranckie 2010/2011 – 65 osób, 2011/2012 – 91 osób; liczba szkół uległa zmniejszeniu z 437 w 2011 roku do 432 w 2012 roku)³⁰⁴ powoduje, że piastujący najwyższe stanowiska nie mają odpowiedniej wiedzy, a o ich wyborze decydują czynniki pozamerytoryczne, związki osobiste, klanowe i rodzinne. Ma to istotny wpływ na ich pracę oraz podejmowane decyzje i realizowane działania. Czyni także podatnymi na wpływy korupcyjne.

W raporcie Transparency International³⁰⁵ za 2013 rok Czarnogóra plasuje się na 67. miejscu spośród 177 zbadanych państw z indeksem korupcji wynoszącym 44 punkty. W 2012 roku natomiast otrzymała 41 punktów i plasowała się na 75. miejscu, co świadczy o nieznacznej poprawie³⁰⁶. Stanowi ona z pewnością efekt działań Brukseli, podkreślającej istnienie problemu w każ-

.....
³⁰⁴ *Crna Gora u brojkama 2012*, op. cit.

³⁰⁵ Indeks Percepcji Korupcji (Corruption Perception Index – CPI) – opracowywany jest przez Transparency International rokrocznie od 1995 roku i wyznacza percepcję korupcji w sektorze publicznym. Od 2012 roku stosowana jest metodologia, zgodnie z którą przyznaje się od 0 do 100 punktów, gdzie 0 oznacza największe skorumpowanie, a 100 najwyższą transparentność. W 2013 roku na podanych badaniach 177 krajów ponad 2/3 uzyskało mniej niż 50 punktów. Dla porównania, Polska otrzymała 60 punktów i znalazła się na 38. miejscu, w 2012 roku z 58 punktami zajmowała miejsce 41. Na czele rankingu znalazły się Dania i Nowa Zelandia z wynikiem 91 punktów, kolejne miejsce przypadło Finlandii i Szwecji, które osiągnęły ten sam wynik, tj. po 89 punktów. Piąte miejsce, świadczące o niskim poziomie korupcji przypadło Norwegii i Singapurowi – po 86 punktów. Za najbardziej skorumpowane kraje uznaje się Somalię, Koreę Północną i Afganistan, które uzyskały zaledwie po 8 punktów. *Indeks Percepcji Korupcji*, Centralne Biuro Antykorupcyjne CBA, <<http://www.cba.gov.pl/pl/newsy-serwisu-antykorump/2964,Indeks-Percepcji-Korupcji-2013.html>>, (data dostępu: 03.09.2014).

³⁰⁶ Co czyni Czarnogórę państwem o znacznym poziomie korupcji. *Corruption Perception Index 2013*, Transparency International, <<http://www.transparency.org/cpi2013/results>>, (data dostępu: 03.09.2014).

dym z raportów okresowych odnośnie do postępów Czarnogóry, dla której walka z korupcją i przestępczością zorganizowaną jest jednym z priorytetów. Problem korupcji w Czarnogórze zauważają również przedstawiciele Departamentu Stanu USA. W przedstawionym w lutym 2014 roku sprawozdaniu o prawach człowieka na świecie za 2013 rok³⁰⁷ amerykański sekretarz stanu John Kerry wyraźnie wskazywał, że w Czarnogórze największym problemem jest właśnie korupcja.

Regulacje prawne rzadko stosowane są w sposób właściwy, zaś korupcja w policji i wpływ władz na postępowanie służb są widoczne. Powiązania w czarnogórskim społeczeństwie tylko generują przejawy korupcji i ułatwiają utrzymywanie nielegalnych powiązań dzięki wpływaniu na przedstawicieli prawa. W raporcie stwierdza się, że choć rząd Czarnogóry oficjalnie deklaruje walkę z korupcją, w szczególności na wyższych stanowiskach, to jednak nie podejmuje w tym celu żadnych kroków. Współpraca i wymiana informacji pomiędzy powołanymi do walki z korupcją agencjami jest niewystarczająca, o czym świadczyć mogą wypowiedzi jej funkcjonariuszy. Autorzy raportu podkreślają także, iż wśród obywateli panuje przekonanie, że przetargi odnoszące się do budownictwa, handlu, rolnictwa czy technologii informacyjnych są „ustawiane” i pierwszeństwo przyznaje się firmom mające powiązania ze światem politycznym. Przejawami korupcji są także faworyzowanie poszczególnych osób, nepotyzm, niski poziom kontroli w przypadkach konfliktu interesów u władzy, dyskryminacja społeczna, przemoc w stosunku do poszczególnych grup społecznych, ale i napady na dziennikarzy starających się pisać rzetelnie o politykach³⁰⁸.

.....
³⁰⁷ CdM, *Kritike State Departmenta: Najveći problem Crne Gore je korupcija*, CDM, art. z dn. 28.02.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/kritike-state-departmenta-najveci-problem-crne-gore-je-korupcija>>, (data dostępu: 03.09.2014).

³⁰⁸ Ibidem.

Rząd Czarnogóry, świadomy istoty zagrożenia korupcją, już w 2005 roku przyjął *Program walki z korupcją i przestępczością zorganizowaną*³⁰⁹. W celu implementacji priorytetów określonych w tym programie w sierpniu 2006 roku przedstawiono plan działań mający na celu wdrożenie *Programu*. Decyzją rządu z 2007 roku powołana została do życia Państwowa Komisja ds. Nadzoru Implementacji Planu Działań. W 2008 roku został przedstawiony *Plan działań na lata 2008–2009*. Ciałem odpowiedzialnym za informowanie i przygotowanie badań statystycznych uczyniono komisję, w skład której weszli przedstawiciele sądów, prokuratury i policji. Strategia, mająca sprostać nowym wyzwaniom, określająca kierunki strategiczne, zasady i cele, jakie winny być podejmowane w celu zwalczania korupcji i przestępczości zorganizowanej na terytorium Czarnogóry opracowana została na lata 2010–2014³¹⁰.

Przyzwyczajenie obywateli do stosowania określonych gratyfikacji pieniężnych jest tak powszechne, że w państwie rzadko zgłasza się problem, przyjmując z góry, że i tak przedstawione zarzuty nie zostaną rozpatrzone. Jak wynika z przeprowadzonych w 2011 roku przez Organizację Narodów Zjednoczonych badań, na terytorium Czarnogóry więcej niż 1/3 obywateli wręczyła łapówkę w sektorze opieki zdrowotnej³¹¹. Najczęściej łapówki wręczano lekarzom – w ponad 50% przypadków. Następnie policjantom

.....
³⁰⁹ Był to pierwszy narodowy dokument strategiczny Czarnogóry odnoszący się do powyższej tematyki, powstały jeszcze podczas związku z Serbią. Zostały w nim zdefiniowane cele, jakie należało urzeczywistnić w zakresie walki z powyższymi zagrożeniami.

³¹⁰ *Strategija za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala za period 2010–2014*, oprac. Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave, Podgorica, 29.07.2010.

³¹¹ Badania sfinansowane zostały przez Unię Europejską, a za ich przeprowadzenie odpowiedzialność ponosiło Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Walki z Narkotykami i Przestępczością. Badania przeprowadzono na 5000 obywateli i – co istotne – opierały się ona na rzeczywistych doświadczeniach, a nie wyłącznie na opinii społeczeństwa. *Najviše korupcije u zdravstvu*, RTCG, art. z dn. 11.07.2011.

i pielęgniarkom. Członkowie Rządu i Parlamentu Czarnogóry również znaleźli się na liście korupcyjnej, jednak ze względu na szczególny rodzaj kontaktów z obywatelami przyjmowanie przez ich poszczególnych przedstawicieli korzyści majątkowych nie stanowi codziennego procederu³¹². Badania przeprowadzone w 2013 roku wskazują, że korupcja najbardziej widoczna była w służbie zdrowia i policji. Dostrzegano jej przejawy także w sądownictwie i urzędach państwowych. Za najmniej skorumpowane uznawano natomiast sport, media i szkolnictwo³¹³.

Szczególnie wrażliwym dla przyszłości państwa sektorem pozostaje sektor edukacyjny, ponieważ przygotowuje nowe elity rządzące i kadry administracyjne dla Czarnogóry. Wśród młodych obywateli Czarnogóry, a w szczególności studentów, uchodzi za powszechne wręczanie łapówek za miejsca w akademikach i domach studenckich. Wśród ponad połowy społeczeństwa panuje przekonanie, że można kupić dyplom ukończenia nauki na uniwersytecie lub w szkole, co sprawia, że w państwie pojawił się kryzys wartości i moralności³¹⁴.

Budownictwo i handel nieruchomościami są chyba najbardziej widocznym przykładem zaniedbań w zakresie przestrzegania prawa w Czarnogórze. Kontrowersyjne sprawy projektów budowlanych na czarnogórskim wybrzeżu, których pomysłodawcą miała być firma Svetozara Marovicia, późniejszego wicepremiera z Demokratycznej Partii Socjalistów (DPS), a którym kredyt zagwarantować miał Prva Banka, znajdujący się w rękach rodziny byłego premiera Czarnogóry Milo Đukanovicia, stanowiły temat wielu dyskusji. W 2007 roku Prva Banka udzielił pożyczki w wysokości około 1,6 mln euro na budowę parku

.....
³¹² Ibidem.

³¹³ Si. R., *Korupcije najvise u zdravstvu i policiji*, „Pobjeda”, art. z dn. 31.01.2014 r., <<http://www.pobjeda.me/2014/01/31/korupcije-najvise-u-zdravstvu-i-policiji/#.VAsgrjnR4Rg>>, (data dostępu: 31.01.2014).

³¹⁴ *Malo povjerenje u sudstvo*, „Pobjeda”, art. z dn. 12.12.2011 oraz *Najviše korupcije u zdravstvu*, op. cit.

wodnego w pobliżu Budvy, w odniesieniu do którego nie istniało nawet pozwolenie na budowę. Park wodny w rzeczywistości jeszcze nie powstał. W marcu 2014 roku Ministerstwo Rozwoju wydało decyzję o możliwości zagospodarowania urbanistycznego i warunkach technicznych pod budowę parku wodnego, który ma powstać w pobliżu Budvy na wzniesieniu Topliš. Realizacją przedsięwzięcia, którego terminu rozpoczęcia jeszcze nie określono, zainteresowani są inwestorzy z Meksyku i Rosji³¹⁵.

Popularność handlu ziemią wśród Rosjan wrosła, gdy Czarnogóra uzyskała niepodległość. Szczególnie widoczny był popyt na domy wakacyjne i prywatne wille wśród rosyjskich miliarderów. Rosja bliska jest Czarnogórze pod względem językowym, kulturowym, religijnym i historycznym. W Budvie (określanej mianem „Moskwy nad Adriatykiem”) i jej okolicach ponad połowa domów i apartamentowców to własność Rosjan³¹⁶. Co więcej, przecho-

³¹⁵ Izgradnja „Vodenog grada” iznad diskoteke „Top Hill” u Budvi, Turisticki svjet, <<http://www.turistickisvet-hotnews.com/vesti/crna-gora-dobija-prvi-akva-park/#more-1140>>, (data dostępu: 02.09.2014).

³¹⁶ W sezonie z Moskwy do Czarnogóry latają trzy samoloty dziennie. Rosjanie mają w Czarnogórze swoje sklepy, radio, restauracje. Znana na wybrzeżu Zavalá Invest stanowi wspólne przedsięwzięcie Miraxu, należącego do rosyjskiego oligarchy Siergieja Polonskiego, i Moninvestu – firmy Svetozara Marovicia. Zakup 44 000 m² czarnogórskiego wybrzeża został zlecony właścicielowi Moninvestu Draganovi Sekuliciovici, a 20 milionów euro na ten cel zostało przekazane przez Prva Banka do Moninvestu. Zgodnie z wcześniejszymi planami zagospodarowania przestrzennego teren szykowany pod budowę bazy hotelowej miał pozostawać terenem zielonym na mapie Czarnogóry. Dopiero po dokonaniu transakcji zmieniono charakter zagospodarowania terenu w okolicach Budvy. W planie znalazło się wybudowanie luksusowego kompleksu turystycznego, a wartość tego projektu oszacowano na ponad 200 milionów euro (obejmował on budowę 90 000 metrów kwadratowych powierzchni mieszkalnych i użytkowych, w tym 40 wili i dwa hotele). Nielegalne pozwolenia na budowę oraz presja mediów i społeczeństwa na władze doprowadziły do wstrzymania budowy przedsięwzięcia. Zavalá: rt Korupcija, <<http://www.cin.ba/Stories/AdHoc/?cid=1143,2,1>> z dn. 11.06.2012 r.

Innym przykładem może być dokonany przez Olega Deripascę zakup fabryki aluminium w Podgoricy – największego pracodawcy w Czarnogórze, skąd pochodzi ponad połowa eksportu aluminium.

dzenie w ręce Rosjan większości kluczowych dla przemysłu czarnogórskiego przedsiębiorstw uzależnia państwo od rynku i wpływów Rosjan. Poza stroną rosyjską spore inwestycje na terenie Czarnogóry poczyniła również Turcja. Może to w przyszłości dysfunkcjonalnie wpływać na działania władz lokalnych i pozostawać kanałem wpływów oraz lobbingu na rzecz interesu właścicieli prywatnych i biznesowych.

Wydawać by się mogło, że kluczową służbą działającą na rzecz bezpieczeństwa jest policja. Jednakowoż w przypadku Czarnogóry i ona została dotknięta korupcją. Dla obywateli każdego państwa korupcja w policji stanowi podważenie fundamentów stabilności oraz zaufania do państwa. W dalszej natomiast konsekwencji zjawisko korupcji w policji musi ją czynić bezradną wobec zorganizowanej przestępczości. W obliczu widocznych powiązań policji ze światem przestępczym nie może dziwić fakt, że jest ona jedną z najbardziej podatnych na łapówkarstwo służb.

Stopniowej poprawie ulega walka z przestępczością zorganizowaną. To jeden z priorytetów Unii Europejskiej w stosunku do prowadzącego negocjacje akcesyjne kraju. W Czarnogórze wiadomo o działalności 28 grup przestępczych³¹⁷. W przypadku wielu przedstawicieli świata przestępczego postępowania przekładane są w czasie, a brak dowodów powoduje, że kierujący nimi przywódcy pozostają na wolności. Podkreśla się, że powiązania grup przestępczych w większości przypadków wykraczają poza terytorium państwa, a naruszeń prawa dokonują przedstawiciele mniejszości zamieszkujących Czarnogórę. Rok 2014 przyniósł sukces, jakim stała się wspólna akcja służb Serbii i Czarnogóry. Dzięki niej doszło w marcu 2014 roku do zatrzymania i przekazania do Belgradu od dawna poszukiwanego bossa narkotykowego – Darko Šarića, podejrzanego o powiązania z przedstawicielami najwyższych władz państwowych³¹⁸. Duży wpływ na

.....
³¹⁷ CG-Bundestag: *Aktivno 28...*, op. cit.

³¹⁸ Srna, *Hapšenje Šarića raspleće mnoge afere*, „Vesti”, art. z dn. 18.03.2014 r.

powodzenie akcji miał z pewnością stosowany od dłuższego czasu nacisk ze strony unijnej, która jako potwierdzenie niewypękania przez Czarnogórę zobowiązań w walce z przestępczością zorganizowaną przywoływała sprawę Šaricia.

Przygotowana i przedstawiona przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Czarnogóry, Wydział Policji, w marcu 2014 roku ocena zagrożenia przestępczością zorganizowaną (SOCTA) wskazywała, że Czarnogóra to w dużej mierze kraj tranzytowy, jeśli chodzi o handel narkotykami, w niektórych przypadkach stanowiący zaplecze logistyczne dla organizacji realizujących działalność poza granicami kraju. Handel narkotykami jest dość istotnym problemem, bowiem wiedące przez region bałkański najważniejsze szlaki narkotykowe, którymi do Europy Zachodniej trafiają środki psychoaktywne, w jednej ze swoich nitek „uwzględniają” również Czarnogórę³¹⁹. Według Departamentu Stanu USA kokaina jest przemykana przez morze i drogą lotniczą z Ameryki Południowej do Czarnogóry. To powoduje, że wrasta udział obywateli Czarnogóry w przemyśle narkotyków – odgrywają w nim rolę nie tylko organizatorów, lecz także kurierów w procesie dystrybucji³²⁰. Współpraca służb policyjnych Czarnogóry i Albanii przynosi wymierne efekty w postaci udaremnienia przemytu kolejnych partii środków odurzających³²¹.

.....
³¹⁹ *Przestępczość zorganizowana na Bałkanach, Przestępczość Zorganizowana*, <<http://przestepczoscorganizowana.pl/index.php?go=45>>, (data dostępu: 12.02.2013).

³²⁰ D. Remiković, *Saradnja je ključ za zaustavljanje šverca drogom u regionu*, CSN, <<http://www.cesno.org/post/173/saradnja-je-klju-za-zaustavljanje-sverca-drogom-u-regionu>>, art. z dn. 1.04.2013 r., (data dostępu: 23.02.2013).

³²¹ Na początku czerwca 2014 roku w porcie Bar doszło do przechwycenia i tym samym udaremnienia przemytu 250 kg kokainy o wartości 12,5 mln euro. Towar przyłynął w kontenerze z Ekwadoru i miał zostać przekazany firmie albańskiej. *U Luci Bar zaplijenjeno rekordnih 250 kilograma kokaina: Joković: Tržišna vrijednost droge 12,5 miliona eura*, Portal Analitika, <<http://portalanalitika.me/drustvo/vijesti/149207-u-luci-bar-zaplijenjeno-rekordnih-250-kilograma-kokaina>>, (data dostępu: 12.08.2014).

Prostytucja i rynek rozrywki, widoczne w szczególności w miesiącach letnich na czarnogórskim wybrzeżu, stanowią mogą sprzyjającą okoliczność dla handlu ludźmi. Czarnogóra to kraj, przez który dochodzi również do tranzytu nielegalnych emigrantów. Bardziej rozpowszechniony pozostaje natomiast, pozostający w rękach indywidualnych osób, nielegalny handel papierosami, sprowadzanymi z zagranicy bez opłacenia podatków, akcyzy i cła za przewóz wyrobów tytoniowych. W zakresie przestępczości gospodarczej widoczne są nielegalne działania dotyczące obszarów finansowych i high-tech, co wydają się potwierdzać odnotowywane nadużycia i fałszerstwa. Do rozwoju przestępczości w Czarnogórze przyczyniają się w dużej mierze złe funkcjonowanie systemu społeczno-ekonomicznego, w którym odnotowywana jest korupcja, specyficzne położenie geostrategiczne Czarnogóry, istniejące w społeczeństwie nierówności, stosunkowo wysokie bezrobocie oraz brak wystarczającej współpracy pomiędzy instytucjami³²².

Nawet duża liczba powołanych do walki z korupcją i przestępczością zorganizowaną organów nie przynosi zamierzonych rezultatów. Słabość organów państwowych i brak odpowiednich restrykcji, ale i odpowiednio przeszkolonych osób oraz środków służących jej powstrzymaniu sprawiają, że korupcja i przestępczość zorganizowana mają znaczny wpływ na struktury państwa³²³. Korupcja w Czarnogórze sięga najwyższych organów władzy kontrolnej, które można rozpatrywać na dwóch poziomach – centralnym i samorządowym. Pomimo że rola nadzorcza Parlamentu

.....
³²² MUP: *Crna Gora tranzitna država za trgovinu drogom*, CDM, art. z dn. 02.03.2014 r., <<http://www.cdm.me/drustvo/hronika/mup-crna-gora-tranzitna-drzava-za-trgovinu-drogom>>, (data dostępu: 09.08.2014).

³²³ Więcej na temat w wywiadzie dla Vijesti, Dragany Babović z Drago Kos – Szeferem Grupy Roboczej KE ds. opracowania planu walki Czarnogóry z korupcją. D. Babović, *Crna Gora jednom mora odlučiti hoće li udariti na korupciju*, „Vijesti”, art. z dn. 10.09.2013 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/crna-gora-jednom-mora-odluciti-hoce-li-udariti-na-korupciju-148665>>, (data dostępu: 01.09.2014).

uległa umocnieniu, prowadzone są przesłuchania urzędników państwowych wysokiego szczebla oraz wprowadzono wymóg sporządzania sprawozdań odnoszących się do kwestii korupcji ze strony instytucji państwowych, to problem ten wciąż istnieje³²⁴.

2.3.4. Wolność mediów

Kolejnym wartym zbadania obszarem o istotnym dla funkcjonowania demokratycznego państwa znaczeniu jest szeroko rozumiana informacja. Jej swobodny obieg, dostępność prasy, Internetu, radia i telewizji daje obywatelom poczucie wolności. Różnorodność środków masowego przekazu zapewnia możliwość dokonywania wyboru, samodzielnego weryfikowania informacji, ich treści i ustosunkowywania się do zawartych w nich doniesień. Media w państwach o skonsolidowanej demokracji mają dużą siłę kształtowania świadomości jednostek. Potrafią wpływać na sposób prowadzenia polityki, tym samym otwierając pole dla jawnej debaty. Nazywane czwartą władzą, media, poza byciem dostarczycielem informacji, wielokrotnie pełnią też rolę cenzorów. Poruszają różnorodną tematykę, śledzą wydarzenia społeczne, polityczne, religijne i docierają do faktów, które bez ich udziału nigdy nie ujrzałyby światła dziennego. Dzięki mediom dochodzi często do ujawnienia wielu nieprawidłowości, wykroczeń, jawnych przestępstw czy afer, które prowadzą niejednokrotnie do rozpadu rządzących elit politycznych. Za sprawą mediów, które starają się nie dopuszczać do nadużyć i korupcji, możliwa jest kontrola władzy ustawodawczej, wykonawczej, czy sędziowskiej. Wydarzenia, do jakich dochodzi, wskazują jednak, że media,

.....
³²⁴ W lutym 2012 roku Parlament Czarnogóry podjął decyzję o powołaniu komisji dochodzeniowej, w gestii, której znajduje się zgromadzenie informacji i przygotowanie sprawozdania dotyczącego rzekomej korupcji w procesie prywatyzacji przedsiębiorstwa „Telekom CrneGore”. *Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z postępów osiągniętych przez Czarnogórę we wdrażaniu reform*, COM 2012, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0222:FIN:PL:HTML>>, (data dostępu: 23.02.2013).

szczególnie w krajach o słabo ugruntowanej demokracji, stają się nie tyle narzędziem, co zakładnikiem w rękach władzy. Uzależnienie od układów politycznych, źródeł finansowania, wysokości wynagrodzenia dziennikarzy czy skorumpowania środowisk opiniotwórczych sprawiają, że w Czarnogórze nie można mówić o pełnej wolności mediów. Ich zależność od wpływów polityków wielokrotnie znajduje swoje odzwierciedlenie w treści artykułów, wiadomościach przekazywanych w programach informacyjnych, wypowiedziach dziennikarzy czy dyskusjach publicznych. Wszelkie odstępstwa, wykraczanie poza przyjęte reguły natrafiają na opór i krytykę osób sprawujących władzę.

Jak na stosunkowo niewielki kraj, liczący około 620 tysięcy mieszkańców, czarnogórskie środowisko mediów jest bardzo zróżnicowane. Zgodnie z doniesieniami czarnogórskiej Agencji ds. Mediów Elektronicznych (ARDC – Crna Gora Agencija za Elektronske Mreže³²⁵) na terenie Czarnogóry działają: 22 stacje telewizyjne³²⁶, 51 stacji radiowych (14 o charakterze lokalnym i narodowym, 37 komercyjnych), 5 dzienników codziennych³²⁷ i 1 tygodnik³²⁸. Liczba kolorowych miesięczników, w tym przekładów prasy europejskiej, waha się pomiędzy 30 a 40 wydaniem o różnorodnej tematyce. W kraju działa jedna agencja informacyjna – MINA i 7 operatorów telewizji kablowej. Nie ma ograniczeń w zakresie dostępu do Internetu, z którego korzysta ponad połowa mieszkańców kraju³²⁹.

.....
³²⁵ Agencija za Elektronske Mreže ARCD – niezależny organ regulacyjny, działający na rzecz publiczną, zgodnie z *Ustawą o radiofonii i telewizji*. ARCD jest niezależna od agencji rządowych, jak i osób fizycznych czy prawnych zaangażowanych w produkcję, przekaz i emisję programów radiowych i telewizyjnych.

³²⁶ Główne stacje telewizyjne w Czarnogórze to: TVCG1, TVCG2, TVIn, TV Atlas, TV Vijesti, TV Elmag, TV Montena, TV MBC, TV PINK, RTS, PRVA.

³²⁷ Dzienniki codzienne to: „Vijesti”, „Dan”, „Pobjeda”, „Dnevne Novine”, „Informer”.

³²⁸ Pod koniec każdego tygodnia wydawany jest „Monitor”.

³²⁹ *Izvestaj. Mediji, medijske slobode i demokratija u Crnoj Gori*, oprac. CEDEM, OSCE, Podgorica, oktobar 2011.

Środowisko mediów czarnogórskich powszechnie uznawane jest za podzielone według klucza politycznego. Wielokrotnie pod adresem dziennikarzy kierowane były pogróżki i złowrogie akty przemocy w odpowiedzi na ujawnienie pewnych informacji. Regularnie dochodziło do łamania podstawowych praw, naruszania prywatności i nieobiektywnej, jednostronnej interpretacji faktów przez właścicieli mediów. Czarnogórskie media zatrudniają między 800 a 1000 dziennikarzy³³⁰. Ich przeciętne wynagrodzenie wynosi około 500 euro miesięcznie. Brak stałej umowy o pracę, uzależnienie wydania tekstu od poprawności politycznej czy wizji wydawcy, groźby zwolnienia przyczyniają się do powstania trudnej sytuacji, która niejednokrotnie zmusza dziennikarzy do podporządkowania się swemu pracodawcy i łamania prawa swobodnej wypowiedzi.

Zakres funkcjonowania mediów regulowany jest przez przepisy prawne. W Czarnogórze generalnie te ostatnie nie budzą zarzutów po względem formalnoprawnym. Wątpliwości niesie natomiast odbiegająca od ram prawnych praktyka, na którą znaczący wpływ wywierają przytoczone wcześniej powiązania polityczne w kraju i niestabilna sytuacja gospodarcza. Trudno osiągnąć niezależność, gdy dziennikarze i media uzależnieni są od źródeł finansowania oraz układów politycznych. Z pozoru wydaje się, że każdy dziennikarz może pisać i mówić, co uważa za stosowne. Tak jednak nie jest. Odzwierciedlenie na łamach mediów znajdują tak naprawdę interesy ich właścicieli, powiązania polityczne, finansowe i biznesowe.

Zasady funkcjonowania mediów w Czarnogórze określają zapisy jej konstytucji z 2007 roku³³¹. Już w preambule podkreślone zostało, że „w kraju szanowane są takie wartości, jak:

.....
³³⁰ Dane w oparciu o informacje pochodzące z *IREX Marketing Sustainability*, Irex. Civil Society, Education and Media Development, <<http://www.irex.org/about-us>>, (data dostępu: 10.06.2014).

³³¹ Konstytucja Czarnogóry, *Ustav Crne Gore*, Sl. list CG, nr 1/07 z dn. 25.10.2007.

wolność, pokój, tolerancja, poszanowanie praw człowieka i swobód obywatela, wielokulturowość, demokracja i rządy prawa³³². Zgodnie z art. 47 Konstytucji Czarnogóry każdy ma prawo do swobodnego wypowiedzania się oraz pisania. Artykuł 49 wprowadza zasady swobody druku i wszelkich innych form informowania społeczeństwa³³³. Prawo do wyrażania własnych poglądów może być ograniczone tylko na skutek postępowania sądowego prowadzonego na wniosek osoby pokrzywdzonej oraz w sytuacji zagrożenia moralności bądź bezpieczeństwa Czarnogóry³³⁴. Co istotne, w Czarnogórze nie obowiązuje cenzura. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w art. 51 konstytucji, z którego wynika, że „każdy obywatel ma wolny dostęp do informacji”³³⁵. Dziennikarzom prawo dostępu do informacji gwarantuje, uważana za znaczące osiągnięcie władz, *Ustawa o swobodnym dostępie do informacji* z 2012 roku³³⁶. Dzięki niej Agencja ds. Ochrony Danych Osobowych zyskała nowe kompetencje i bezpłatny dostęp do informacji oraz danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych³³⁷. Gest ten został odebrany bardzo przychylnie, zarówno przez krajowych ekspertów, jak i przez społeczność międzynarodową. Był to krok w celu zagwarantowania obywatelom państwa lepszej jakości i lepszego dostępu do informacji publicznej. Wdrażanie nowej ustawy rozpoczęto w lutym 2013 roku, jednak zasoby ludzkie są niewystarczające, aby można było mówić o całkowitej realizacji przepisów wynikających z ww. ustawy. Na terenie Czarnogóry pracownicy mediów, jak i urzędnicy oraz członkowie NGO mogą korzystać ze szkoleń, które mają zwiększyć zrozumienie przez nich przepisów wynikających

.....
³³² Ibidem.

³³³ Ibidem.

³³⁴ Ibidem, art. 47.

³³⁵ Ibidem, art. 51.

³³⁶ *Zakon o slobodnom pristupu informacijama*, Sl. list CG, nr 44/12 z dn. 09.08.2012, <<http://www.skupstina.me/images/dokumenti/o-slobodnom-pristupu-informacijama.PDF>>, (data dostępu: 12.09.2012).

³³⁷ Ibidem.

z nowej ustawy. Wielokrotnie jednak realizacja gwarantowanych przez nią praw stanowi dla nich kwestię problematyczną.

W ostatnich latach w Czarnogórze doszło do poszerzenia katalogu regulacji prawnych odnoszących się do wolności mediów. Inicjatywa ustawodawcza, co do zasady, znajduje się w gestii Ministra Kultury Czarnogóry. W 2008 roku weszła w życie *Ustawa o komunikacji elektronicznej*³³⁸. Została ona sporządzona i zaproponowana przez Ministra Telekomunikacji, głównie ze względu na fakt, że największa jej część odnosi się do obszarów związanych z telekomunikacją, a tylko w niewielkim stopniu reguluje ona prawo nadawców RTV. Innymi uwarunkowaniami prawnymi odnoszącymi się do rynku mediów w Czarnogórze są ponadto: *Ustawa Prawo medialne*³³⁹, przyjęta w 2003 roku, *Ustawa o poufności informacji* z lipca 2012 roku, *Ustawa o realizacji misji publicznej przez Radio i Telewizję Czarnogóry* z grudnia 2008 roku, która weszła w życie w sierpniu 2012 roku oraz *Ustawa o ochronie danych osobowych* z lipca 2012 roku. W lipcu 2010 roku³⁴⁰ przyjęta została *Ustawa o mediach elektronicznych*³⁴¹. W rozdziale II, art. 10, powołano do życia – jako organ wykonawczy – Agencję ds. Mediów Elektronicznych. To niezależny organ odpowiedzialny za przyjmowanie i wdrażanie strategii na rzecz rozwoju radiofonii, wydawanie licencji pozwalających na transmisję i nadawanie sygnałów radiowych i telewizyjnych, a także monitorowanie zgodności transmisyjnej³⁴². Obecnie Agencja Mediów Elektronicznych

.....
³³⁸ *Zakon o elektronskim komunikacijama*, Sl. list CG, nr 50/08, 70/09 i 49/10. Ustawa została zastąpiona nową w 2013 roku, *Zakon o elektronskim komunikacijama*, Sl. list CG, nr 40/2013 i 56/2013.

³³⁹ *Zakon o medijima*, Sl. list RCG, nr 51/02, 62/02 z 16.09.2002.

³⁴⁰ *Ustawa o mediach elektronicznych* weszła w życie w listopadzie 2011 roku, <http://www.ardcg.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=405&Itemid=26>, (data dostępu: 19.07.2014).

³⁴¹ *Zakon o izmjeni i dopuni Zakona o elektronskim medijima*, Sl. list CG, nr 6/13 z dn. 31.01.2013.

³⁴² *Zakon o elektronskim medijima*, Sl. list CG, nr 46/10 z dn. 06.08.2010, 40/11 z dn. 08.08.2011, 53/11 z dn. 11.11.2011, <<http://www.ardcg.org/index2.php?>

kontynuuje prace nad strategicznymi dokumentami i wnioskami legislacyjnymi, niezbędnymi do wprowadzenia zmian na rynku mediów i przejścia na nadawanie cyfrowe. Jak wynika z jednego z ostatnich raportów Komisji Europejskiej, z 2013 roku, proces implementacji reform strukturalnych trwa, a Czarnogóra powinna być gotowa do całkowitego przejścia na nadawanie cyfrowe do połowy 2015 roku. Mimo to nie osiągnięto nadal pełnej profesjonalizacji i niezależności serwisu informacyjnego. Brak też stabilizacji finansowej i dobrej jakości programów telewizyjnych i radiowych emitowanych przez czarnogórskie stacje.

Kodeks etyki dziennikarskiej, przyjęty w 2003 roku, określa 12 zasad profesjonalnego i etycznego dziennikarstwa. Zgodnie z nimi „dziennikarz powinien służyć interesowi publicznemu, a jego praca winna opierać się na uczciwości, rzetelności i wiedzy”. Powiązania rządzące światem mediów czarnogórskich i trudna sytuacja finansowa dziennikarzy nie pomagają w realizacji tej misji, podobnie jak nadal powtarzające się przypadki ataków na media i ich przedstawicieli. Z opracowania przedstawionego przez Radę ds. Samoregulacji Mediów (Medijski savjet za samoregulaciju – MSS) w połowie 2014 roku wynika, że tylko w okresie od 1 maja do 1 lipca 2014 roku 52-krotnie zostały złamane przepisy Kodeksu dziennikarzy. Najczęściej naruszano art. 1 Kodeksu, tj. łamano prawa odnoszące się do profesjonalnego przekazu informacji, ich zgodności ze stanem faktycznym i standardami etycznymi. Postępowanie takie odnotowano wśród dziennikarzy gazet takich, jak: „Informer” (29 razy), „Dan” (11), „Vijesti” (8), „Blic” (3), „Pobjeda” (1)³⁴³. Podawanie opinii publicznej informacji nie do końca przesłuszonych, w wielu przypadkach niepotwierdzonych, opierających się wyłącznie na zeznaniach jednej strony nie

.....
option=com_docman&task=doc_view&gid=405&Itemid=26>, (data dostępu: 21.07.2014).

³⁴³ MINA, *Informer prednjacno u krsenju Kodeksa novinara*, Mondo, art. z dn. 28.07.2014 r., <<http://mondo.me/a384060/Info/Drustvo/Informer-prednjacio-u-krsenju-Kodeksa-novinara.html>>, (data dostępu: 01.08.2014).

powinno mieć miejsca w demokratycznym państwie. Potwierdza to tylko fakt, że w doniesieniach czarnogórskich mediów, tak prywatnych, jak i państwowych, brak jest obiektywnego podejścia. W Czarnogórze funkcjonuje tylko jedna państwowa gazeta i dwa telewizyjne programy publiczne (czytaj: państwowe lub rządowe). Pozostałe to media istniejące dzięki różnorakiemu wsparciu pozarządowemu.

Formalnie więc można wnioskować, że czarnogórskie ustawodawstwo zapewnia pluralizm na scenie medialnej, ochronę dziennikarzy i poszanowanie wolności mediów. Jako największe osiągnięcia legislacyjne ostatniego okresu wskazuje się dekryminalizację zniesławienia i przyjęcie ustawy o wolnym dostępie do informacji. Kwestią dyskusyjną pozostaje jednak rzeczywista realizacja i stosowanie powyższych przepisów.

Do 2009 roku w Czarnogórze brak było specjalnego mechanizmu, który odpowiadałby za regulację działalności mediów. Do tego czasu funkcjonował jedynie samodzielny organ dziennikarski, mający na celu skupienie wszystkich wpływowych mediów i związków dziennikarzy. Na skutek konfliktów wewnętrznych doszło jednak do jego rozwiązania. Próby utworzenia kolejnego organu, który zrzeszałby przedstawicieli mediów, podejmowane były przy wsparciu OBWE i Unii Europejskiej. Nie przyniosły jednak oczekiwanego rezultatu. Jeśli chodzi o związki zawodowe dziennikarzy działające na terytorium Czarnogóry, należy podkreślić, że ich działalność jest słaba. Formalnie istniejące stowarzyszenia dziennikarzy w rzeczywistości nie mogą wykazać się swoimi przedsięwzięciami ani imponującą liczbą członków. Badania przeprowadzone w 2011 roku przez OBWE pokazały, że ponad 78% ankietowanych dziennikarzy nie przynależało do żadnej z organizacji zawodowych. Od 2013 roku funkcjonuje w Czarnogórze Zawodowy Związek Mediów, zrzeszający ponad 340 przedstawicieli. Jego szanse na funkcjonowanie i rozwój zwiększa wsparcie udzielane ze strony Unii Europejskiej. W 2012 roku utworzono Radę ds. Mediów, opierającą się na mechanizmie samoregulacji.

Funkcjonuje ona do dziś i skupia 19 reprezentantów mediów. Dzięki wsparciu i zaangażowaniu państw OBWE i UE określony został trzyletni okres wsparcia finansowego w celu utrzymania prawidłowego funkcjonowania organu i doprowadzenia do jego samowystarczalności. Większość decyzji wydawanych przez Radę odnosi się do mediów, które nie są jej członkami, a na ogół mają krytyczne nastawienie do rządu. Alternatywnym podmiotem podejmującym się monitorowania mediów czarnogórskich jest organizacja NGO Human Rights Action, która wskazuje, że w Czarnogórze dochodzi do naruszania etyki mediów o wiele częściej, niż jest to przedstawiane w sprawozdaniach Rady ds. Mediów. Sprawozdania tej organizacji wskazują również, że działalność Rady ds. Mediów w zakresie samoregulacji jest nieprofesjonalna. Niektóre media w Czarnogórze tworzą własne mechanizmy samoregulacji. Telewizja Vijesti jako pierwsza powołała swego Rzecznika Praw Widza. Gazeta „Vijesti” powołała Rzecznika Praw Czytelnika. Jego zadaniem jest monitorowanie wydań codziennej prasy, promowanie standardów zawodowych i etyki oraz przyjmowania skarg od obywateli informujących o naruszaniu zasad etycznych. Z wiodących mediów w Czarnogórze „Dan” i „Monitor” pozostają poza wszelkimi mechanizmami samoregulacji.

Działanie i pozycja mediów w Czarnogórze odbiegają od standardów obowiązujących w krajach o skonsolidowanej demokracji. Tezę tę zdają się potwierdzać dane przedstawiane w raportach międzynarodowych organizacji NGO działających na rzecz rozwoju i polepszenia sytuacji w mediach: IREX (Civil Society, Education and Media Development – raporty za 2012 i 2013 rok)³⁴⁴ oraz SEEMO (South East Europe Media Organisation – ostatni opublikowany raport)³⁴⁵. Pomimo że w Czarnogórze istnieje

.....
³⁴⁴ Irex. Civil Society, Education and Media Development, <<http://www.irex.org/about-us>>, (data dostępu: 12.07.2014).

³⁴⁵ SEEMO. South East Europe Media Organisation, <<http://www.seemo.org/aboutus.html>>, (data dostępu: 13.07.2014).

duże zróżnicowanie mediów, jakość i treść publikacji oraz zamieszczanych na ich łamach informacji pozostawia wiele do życzenia. Wielokrotnie materiały niosą za sobą słabą merytoryczną treść, nie są obiektywne, a sami dziennikarze, obawiając się o swoje bezpieczeństwo, uciekają się do stosowania autocenzury. Dziennikarze mediów innych niż publiczne narażeni są na ataki, tak fizyczne, jak i werbalne, ze strony grup przestępczych i grup interesu. Trudna sytuacja, w jakiej przychodzi im pracować sprawia, że czarnogórskim mediom brak profesjonalizmu. Dodatkowo zła sytuacja finansowa dziennikarzy, pojawiające się tendencje korupcyjne oraz negatywny wpływ polityki i biznesu na zamieszczane informacje skutkują nie najlepszą sytuacją mediów w Czarnogórze. Wolność mediów, traktowana jako swoisty przejaw wolności słowa, jest łamana.

Potwierdzeniem tego twierdzenia może być fakt, że według raportu za 2013 rok opublikowanego przez organizację Reporterzy bez Granic, oceniającego stan wolności prasy i mediów w poszczególnych krajach, Czarnogóra uznana została za kraj niebezpieczny dla dziennikarzy. Co więcej, w Światowym Indeksie Wolności Prasy, zestawiającym sytuację wolności prasy w 180 krajach, Czarnogóra znalazła się na 114. miejscu, tj. pozycję niżej niż rok wcześniej (dla przykładu, Polska znajduje się w rankingu na 19. miejscu)³⁴⁶. Na stronie Freedom House, organizacji badającej wolność mediów, przedstawiony został coroczny indeks, zawierający dane dotyczące globalnej wolności mediów, stanowiącej kluczowy zasób dla uczonych, polityków, międzynarodowych instytucji, mediów i działaczy. Indeks ten ocenia stopień druku oraz transmisji i wolności Internetu w każdym kraju na świecie, analizuje wydarzenia z każdego roku kalendarzowego. W rzeczonym zestawieniu Czarnogóra znalazła się w rankingu światowym na 78. miejscu (na 197 państw), a wśród krajów euro-

.....
³⁴⁶ World Press Freedom Index, <<http://rsf.org/index2014/en-index2014.php>>, (data dostępu: 13.07.2014).

pejskich na 33. miejscu na 42 państwa (dla porównania – Polska na 27. miejscu)³⁴⁷.

Media publiczne w dużym stopniu zależne są od finansów publicznych i lokalnych bądź sponsorów. W Czarnogórze gazetami znajdującymi się w rękach prywatnych właścicieli są: „Dan”, „Vijesti”, „Dnevne Novine” i „Informer”. Konkuruje one z państwową, a konkretnie znajdującą się w rękach DPS, „Pobjeda”.³⁴⁸ Od 2002 roku czynione były starania o sprzedaż udziałów państwowych „Pobjedy”, które jednak nie doszły do skutku. Oferta kupna udziałów złożona w 2011 roku przez powiązanego z premierem Milo Đukanoviciem czarnogórskiego polityka nie została przyjęta, a status gazety pozostał niezmieniony. W opinii przedstawicieli prywatnych mediów „Pobjeda” zamieszcza na swoich łamach zbyt wiele reklam przedsiębiorstw i organizacji państwowych. Ma ona najmniejszy nakład³⁴⁹ spośród głównych dzienników czarnogórskich³⁵⁰. Wysokie ceny ogłoszeń i mała ilość reklam zamieszczanych na łamach prasy sprawiają, że wydawnictwom trudno jest utrzymać się bez dodatkowego wsparcia finansowego. W ten sposób powstają zależności, które bezpośrednio oddziałują na widoczne w kraju powiązania.

W Czarnogórze istnieje potrzeba zwiększenia wolności mediów, ich niezależności i bezstronności. Każde odstępstwo,

.....
³⁴⁷ *Freedom in the World – Montenegro*, Freedom House, <http://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/montenegro#.U9lSVRb_nBg>, (data dostępu: 23.06.2014).

³⁴⁸ UN Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Addendum: Mission to Montenegro*, op. cit.

³⁴⁹ Nakład gazety „Pobjeda” wynosi 3000 egz., dla porównania „Vijesti” – 8000, „Dan” – 9000, „Dnevne Novine” – 5000. Dane w oparciu o informacje pochodzące z *IREX Marketing Sustainability*, Irex. Civil Society, Education and Media Development, *Montenegro*, IREX, <https://www.irex.org/sites/default/files/u105/EE_MSI_2014_Montenegro.pdf>, (data dostępu: 10.06.2014).

³⁵⁰ *Freedom Of Press – Montenegro*, Freedom House, <<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/2013/montenegro#.U3zEKDnR4kg>>, (data dostępu: 13.06.2014).

negatywna wypowiedź skierowana przeciwko elicie rządzącej, pozostającej u władzy od ponad dwudziestu lat, opis powiązań korupcyjnych, znajdują odpowiedź w pogrózkach bądź aktach przemocy względem dziennikarzy. Pomimo powszechnie przyjętej cenzury, brak jest w kraju przejrzystych standardów mogących świadczyć o niezależności mediów. Komisja Europejska zwraca uwagę na fakt, że kraje dążące do członkostwa w Unii Europejskiej powinny mieć odpowiedzialne media, niezależne od wpływów politycznych i źródeł ich finansowania. Media czarnogórskie winny spełniać standardy europejskie, a za ich prawidłowe funkcjonowanie i bezpieczeństwo, odpowiedzialność ponosić winni wszyscy przedstawiciele sceny politycznej, prasy, radia i telewizji.

Media w Czarnogórze, jak sygnalizowano wielokrotnie, nie są neutralnym uczestnikiem rynku politycznego. Ostatnim tego świadectwem są w szczególności wybory prezydenckie w 2013 roku i samorządowe w roku następnym, podczas których doszło do antagonizmów pomiędzy partią rządzącą (DPS) a opozycją. Starające się przedstawić rzetelnie tę sytuację czarnogórskie media nie zawsze były obiektywne. Krytyka, jaką pod adresem stojących u władzy elit kierują niezależne dzienniki „Dan” i „Vijesti”, nie podoba się rządzącym. Za pomocą różnych środków starają się oni wpływać na zamieszczane w mediach informacje. Ograniczanie wolności mediów, to problem istniejący w Czarnogórze od dłuższego czasu, wręcz zakorzeniony i trudny do wyeliminowania. Podobnie jak m.in. walka z korupcją i przestępczością zorganizowaną czy problem niezawisłości sądownictwa, omawiane zagadnienie było niejednokrotnie wskazywane przez Komisję Europejską w sprawozdaniach okresowych jako wymagające szczególnej uwagi. Brak faktycznej wolności mediów to istotny problem, z którym władze kraju winny walczyć. Nawet jednak mimo uwzględnienia zagadnienia w *Planie działań na rzecz implementacji strategii odnoszącej się do walki z korupcją i przestępczością zorganizowaną na lata 2013–2014*, opierającym się

na ponad dwustu wytycznych i określającym odpowiedzialność poszczególnych organów za realizację zadań w wyżej wymienionym zakresie, problem nadal istnieje. Nie udało się zapobiec aktom przemocy wobec dziennikarzy mimo wniosków Komisji Europejskiej odnośnie do wyjaśnienia poszczególnych przypadków łamania prawa wolności mediów. Poprawy sytuacji nie przyniosło także przedsięwzięcie Ministra Spraw Wewnętrznych Czarnogóry – Raško Konjevicia, który w 2013 roku zobowiązał się do intensyfikacji prac policji i wymiaru sprawiedliwości. W prace włączeni zostali również przedstawiciele organów publicznych, mediów i organizacji NGO.

Najgłośniejszą sprawą, co do której niedawno wznowiono postępowanie, było dokonane jeszcze za wspólnego bytu Serbii i Czarnogóry, 27 maja 2004 roku, zabójstwo właściciela i redaktora naczelnego gazety „Dan” – Duško Jovanovicia³⁵¹. Został on zastrzelony przez nieznanego sprawcę przed redakcją gazety. Nie jest tajemnicą, że sam Jovanović należał do osób, które wówczas otwarcie popierały serbską politykę i opozycję w Czarnogórze³⁵². Za udział w zabójstwie redaktora „Dan” został osądzony dotychczas jedynie Damir Mandić, współuczestnik zdarzenia³⁵³. Pierwotnie został on skazany na 30 lat więzienia, jednak za sprawą decyzji sądu apelacyjnego kara została zmniejszona do 18 lat. Pomimo że od chwili zabójstwa minęło już dziesięć lat, czarnogórska prokuratura w dalszym ciągu prowadzi śledztwo. Powstała nawet specjalna komisja powołana w celu wyjaśnienia

.....
³⁵¹ Więcej na temat: UN Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Addendum: Mission to Montenegro*, op. cit.

³⁵² B. Jovičević, *Vicepremier Marković - znali smo da je Duško Jovanović bio ugrozen*, Slobodna Evropa, art. z dn. 24.01.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/vicepremier-markovic-znali-smo-da-je-dusko-jovanovic-bio-ugrozen/25241605.html>>, (data dostępu: 5.05.2014).

³⁵³ *Milion za informaciju o Duškovom ubistvu*, „Dan”, art. z dn. 20.06.2014 r., <<http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Vijest%20dana&datum=2014-06-20&clanak=440078>>, (data dostępu: 25.06.2014).

sprawy zabójstwa dziennikarza. Jej przedstawiciele dowodzą, że prace wymiaru sprawiedliwości są prowadzone w niewłaściwy sposób, istnieje wiele nieudowodnionych i sprzecznych informacji. Powołując się na domniemane zatajenie posiadanych informacji mających duże znaczenie dowodowe, oskarżenie skierowano m.in. przeciwko Duško Markoviću, ówczesnemu Szefowi Służb Bezpieczeństwa Czarnogóry (Służba Državne Bezbednosti – SDB). W uzasadnieniu wskazywano, że 14 września 2004 roku, tj. kilka dni po zabójstwie dziennikarza, Duško Marković podczas składania zeznań ukrywał fakty, które mogły doprowadzić do ujawnienia sprawcy zabójstwa, który do chwili obecnej nie został ustalony. Co więcej, jak wskazuje komisja śledcza, Duško Marković miał dostęp do informacji, zgodnie z którymi bezpieczeństwo zamordowanego dziennikarza było zagrożone na wiele miesięcy przed zabójstwem. Sam Marković podkreśla jednak, że w 2004 roku służby nie były ciałem samodzielnym – podległe Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, nie miały dostępu do wszystkich informacji, które były przekazywane wybiórczo przez gabinet Ministra Spraw Wewnętrznych³⁵⁴. Pod koniec lipca 2014 roku do złożenia zeznań w wyżej omawianej sprawie zobowiązał się również sam premier Czarnogóry – Milo Đukanović³⁵⁵.

W 2007 i 2008 roku ofiarami ataków z użyciem przemocy fizycznej byli dyrektor „Vijesti” – Željko Ivanović³⁵⁶ oraz dziennikarz sportowy – Mladen Stojović, który zajmował się śledztwem w sprawie przestępczości zorganizowanej z udziałem

.....
³⁵⁴ B. Jovičević, *Vicpremijer Marković – znali smo da je Dusko Jovanović bio ugrožen*, Slobodna Evropa, art. z dn. 24.01.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/vicpermijer-markovic-znali-smo-da-je-dusko-jovanovic-bio-ugrozen/25241605.html>>, (data dostępu: 05.05.2014).

³⁵⁵ *Milion za informaciju...*, op. cit.

³⁵⁶ *Ivanović: Treba li da sam tužan što sam preživio?*, „Vijesti”, art. z dn. 16.06.2012 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/ivanovic-treba-li-da-sam-tuzan-sto-sam-prezivio-clanak-78359>>, (data dostępu: 05.05.2014).

sportowców³⁵⁷. Rok 2009 przyniósł sprawę napadu na redaktora naczelnego gazety „Vijesti” – Mihaela Jovovicia³⁵⁸. Do gróźb kierowanych pod jego adresem posunęli się sam burmistrz Podgoricy i jego syn. Groźenie bronią i zastraszanie okazały się dla sądu niewystarczającym dowodem stosowanej przemocy. Oskarżeniem objęto zarówno syna burmistrza, jak i samego redaktora. Na skutek decyzji prokuratora Jovović został uniewinniony. Syn burmistrza, który ostatecznie przyznał się do stawianych mu zarzutów, otrzymał wyrok w zawieszeniu, budzący spore kontrowersje³⁵⁹.

Rok 2011 był okresem, w którym najczęściej dochodziło do podpażeń samochodów należących do dziennikarzy „Vijesti” czy obrzucania kamieniami agencji prasowych. Miały też miejsce, choć już w mniejszej ilości, incydenty pobicia dziennikarzy, w tym tych pracujących dla „Vijesti”. Sprawców ataków udało się ustalić i pociągnąć do odpowiedzialności karnej. Kolejnym głośnym wydarzeniem była sprawa Oliveri Lakić – dziennikarki „Vijesti”, która w marcu 2012 roku została pobita w pobliżu swego miejsca zamieszkania. Atak na dziennikarkę miał związek z serią artykułów poświęconych nielegalnej produkcji wyrobów tytoniowych w miejscowości Plevlja, o której na łamach prasy pisała autorka, wskazując na powiązania świata nielegalnego biznesu z czarnogóorską policją. Również w tej sprawie udało się ująć sprawców pobicia. Nie wyjaśniono jednak do końca całej sprawy. Poszkodowana znajduje się pod stałą ochroną policji.

.....
³⁵⁷ A. Ž. Adžić, U. Piper, *Pretucen zbog price o mafiji u futbolu*, Blic, art. z dn. 29.05.2008, <<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/43337/Pretucen-zbog-price-omafiji-u-fudbalu>>, (data dostępu: 05.05.2014).

³⁵⁸ *Gradonačelnik Podgorice napao novinare*, art. z dn. 06.08.2009 r., Radio-Televizija Srbije RTS, <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/78266/Saslušān+gradonačelnik+Podgorice.html>>, (data dostępu: 06.05.2014).

³⁵⁹ M. Boričić, K. Radević, *Jovović oslobođen, Miljan Mugoša osuđen uslovno*, „Vijesti”, art. z dn. 31.03.2013 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/jovovic-osloboden-miljan-mugosa-osuden-uslovno-clanak-120851>>, (data dostępu: 06.05.2014).

W 2013 roku ataki wymierzone były w dziennikarzy krytycznie wypowiadających się o stojących na czele kraju władzach³⁶⁰. Przed domem reportera śledczego Tufika Softicia 11 sierpnia 2013 roku doszło do wybuchu bomby³⁶¹. Stały korespondent zasłynął publikacjami na łamach czarnogórskiej gazety „Vijesti” i tygodnika „Monitor”, gdzie przez ostatnie lata zamieszczał materiały wskazujące na powiązania między światem przestępczym w Czarnogórze a instytucjami państwowymi. Dziennikarz zetknął się z groźbami już kilka lat wcześniej. W 2007 roku został brutalnie pobity przed swoim domem w miejscowości Berane. Zamaskowani sprawcy przy użyciu kijów bejsbolowych brutalnie pobili go przed wejściem do rodzinnego domu³⁶². Na skutek prowadzonego od siedmiu lat śledztwa w lipcu 2014 roku udało się dotrzeć do świadka, który szczegółowo opowiedział o tym, kto stał za zleceniem napadu, czego konkretnie dotyczył, w jaki sposób został sfinansowany. W oparciu o zeznania oraz opinie biegłych ekspertów prokurator przekwalifikował czyn z pobicia na usiłowanie zabójstwa – tak też powszechnie postrzegane było zdarzenie z 2007 roku. Zatrzymano dwóch podejrzanych, jednak po złożeniu zeznań zostali oni wypuszczeni na wolność. Dochodzenia trwają³⁶³. Jak wynika z wypowiedzi ofiary, groźby kierowane pod jego adresem nie ustały. Obawy o bezpieczeństwo

.....
³⁶⁰ B. Vuković, *Redakcija Vijesti: Napad zbog kritikovanja vlasti*, „Vijesti”, art. z dn. 14.07.2011, <<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/265818/Redakcija-Vijesti-Napad-zbog-kritikovanja-vlasti>>, (data dostępu: 06.05.2014).

³⁶¹ *Crna Gora: Napad eksplozivom na novinara nastavak ustaljene prakse*, Radio Slobodna Evropa, art. z dn. 12.08.2013 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/eksplozivom-na-crnogorskog-novinara-koji-se-bavi-organizovanim-kriminalom/25072977.html>>, (data dostępu: 06.05.2014).

³⁶² Tanjug, *Bacena bomba ispred kuće novinara Vijesti Tufika Softića*, Blic, art. z dn. 12.08.2013 r., <<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/398535/Bacena-bomba-ispred-kuce-novinara-Vijesti-Tufika-Softica>>, (data dostępu: 06.05.2014).

³⁶³ *Osumnjiceni za napad na novinara saslušani pa pusteni*, Blic, art. z dn. 17.07.2014, <[http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/481318/Osumnjiceni-za-napad-na-novinara-saslušani-pa-pusteni](http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/481318/Osumnjiceni-za-napad-na-novinara-saslusani-pa-pusteni)>, (data dostępu: 07.08.2014).

własne i najbliższych sprawiły, że Tufik Softić przedłożył Komisji Śledczej ds. Ataków na Dziennikarzy pismo z prośbą o pomoc i zapewnienie dodatkowej ochrony³⁶⁴. W 2014 roku miały miejsce kolejne ataki na reporterów dziennika i telewizji „Vijesti” oraz innych mediów, w tym m.in.: na reporterkę gazety „Dan” – Lidiję Nikčević (styczeń) czy na Nebojšę Vukanovicia (kwiecień)³⁶⁵.

Przypadki te budzą poważne zaniepokojenie obserwatorów czarnogórskiej sceny politycznej. W kwietniu 2014 roku Międzynarodowa Federacja Dziennikarzy (IFJ) i Europejska Federacja Dziennikarzy (EFJ) wezwały władze do zaprzestania wrogich wobec mediów wypowiedzi, które eskalować mogą akty przemocy. Wydaje się, że władzom, które odcinają się od jakiegokolwiek wpływu na opisane akty, w sposób szczególnie powinno zależeć na wykryciu i skazaniu ich sprawców. Tym bardziej, że mogą one nosić znamiona prowokacji przeciwko rządzącej elicie politycznej w celu jej zdyskredytowania. Działania zmierzające do wyjaśnienia aktów przemocy kierowanych w stosunku do dziennikarzy trwają.

Istotnym czynnikiem wpływającym na proces zbliżenia do akcesji do Unii Europejskiej jest członkostwo kraju aspirującego w organizacjach o charakterze międzynarodowym. Z punktu widzenia poruszanej problematyki, tj. funkcjonowania mediów w Czarnogórze, warto zwrócić uwagę m.in. na członkostwo Podgoricy w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) – organizacji monitorującej wolność wyborów, współpracę kulturalną, nadzorującej budowę zaufania i bezpieczeństwa między jej członkami. Co więcej, strzeże ona przestrzegania standardów odnoszących się do wolności mediów w każdym z państw członkowskich organizacji za pośrednictwem Przedstawiciela ds. Wolności Mediów. Misja OBWE działająca na terenie Czarnogóry dużą uwagę skupia na funkcjonowaniu czarnogórskich mediów.

.....
³⁶⁴ Tufik Softić *dobio policijsku zaštiti*, „Dan”, art. z dn. 28.02.2014 r.

³⁶⁵ M. Perović-Korać, *Napadi na medije: uzroci i posljedice: Riječ, tužba, napad na neprijatelja*, Fokus, „Monitor”, nr 1212, z dn. 10.01.2014 r.,

Jest ona zdania, że na terenie kraju zbyt często dochodzi do ataków na poszczególne media. Są one wymierzone tak w samych dziennikarzy, jak i ich właścicieli oraz wydawców. Poza atakami bezpośrednimi najlepszą platformą dla ataków werbalnych okazuje się być jednak Internet. Za jego pomocą atakujący w łatwy sposób mogą wyrazić swą nienawiść i wielokrotnie kierować nieuzasadnione zarzuty pod adresem przeciwników medialnych. Dochodzi również do aktów przemocy fizycznej. W większości przypadków nie udaje się ostatecznie ustalić sprawców ataków, a prowadzone dochodzenia nie przynoszą zamierzonych rezultatów. Atakami w szczególności zagrożeni są dziennikarze zajmujący się czarnogórką sceną polityczną, problematyką przestępczości zorganizowanej, nielegalnym handlem. Z zestawienia dokonanego przez OBWE i CEDEM wynika, że od chwili uzyskania przez kraj niezależności do 2012 roku miały miejsce 104 przypadki naruszenia podstawowych praw i wolności dziennikarzy. Większość z nich pracowała dla dzienników „Dan” i „Vijesti” oraz magazynu „Monitor”, tj. mediów krytykujących działania rządu³⁶⁶. W przeciągu sześciu ostatnich lat dokonano 14 napadów na samych tylko dziennikarzy „Vijesti”. Żadne z przestępstw nie zostało dotychczas do końca wyjaśnione³⁶⁷.

Wolność mediów w Czarnogórze pozostaje przedmiotem zainteresowania i obserwacji nie tylko Unii Europejskiej, lecz także ONZ. W 2013 roku w problem ten zaangażował się Wysoki

.....
³⁶⁶ Ostatnie oficjalne dane, opierające się na badaniach przeprowadzonych przez OBWE przy współpracy z CEDEM (*Center for Democracy and Human Rights*), pochodzą z 2012 roku. *Izvestaj. Stavovi građana o medijskim slobodama u Crnoj Gori*, oprac. OSCE, CEDEM, Podgorica lipiec 2012. Trwają nowe badania opinii publicznej, zgodnie z zapowiedziami powinny zostać ogłoszone do końca 2014 roku.

^odowiedzialny za kwestie medialne *Institut za Medije Crne Gore* nie posiada aktualnych danych, gdyż w zakresie wolności mediów od 2012 roku nie prowadzono badań wśród opinii publicznej.

³⁶⁷ *Zeljko Ivanović sve istrage vode do vrha vlasti*, *Vecerniji list*, art. z dn. 31.01.2014 r., <<http://www.vecernji.hr/svijet/zeljko-ivanovic-sve-istrage-vode-do-vrha-vlasti-918239>>, (data dostępu: 05.05.2014).

Komisarz ds. Praw Człowieka. Jego działania, podobnie jak gesty pozostałych wysoko postawionych przedstawicieli, choć nagłośniły sprawę ataków na dziennikarzy, nie przyniosły rozwiązania problemu. Do najnowszych przykładów ataków na media zaliczyć należy wybuch bomby pod redakcją „Vijesti” w Podgoricy w grudniu 2013 roku³⁶⁸ oraz atak na dziennikarkę gazety „Dan” w miejscowości Nikšić na początku stycznia 2014 roku³⁶⁹. Tym razem o wyjaśnienie sprawy wniosowała Janina Hrebičkova – Szefowa Misji OBWE w Czarnogórze. Jednocześnie próby wprowadzenia zmian w obowiązującym ustawodawstwie w kierunku ochrony przedstawicieli mediów zostały storpedowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Takie stanowisko zostało uzasadnione tym, że bezpieczeństwo mediów i działania na rzecz zwiększenia efektywności prac resortu sprawiedliwości znajdują swoje odzwierciedlenie w wytycznych dla realizacji rozdziału 23 negocjacji akcesyjnych, tj. Wymiar Sprawiedliwości i Prawa Podstawowe.

W grudniu 2013 roku, pod auspicjami Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, czarnogórski rząd ustanowił specjalną Komisję ds. Monitorowania Dochodzeń Prowadzonych w Przypadkach Ataków na Dziennikarzy³⁷⁰. W jej skład weszli przedstawiciele organizacji pozarządowych, mediów, policji, osoby odpowiedzialne za zapewnienie bezpieczeństwa narodowego i za ściganie winnych przestępstw. Jako zadanie komisji określono sporządzenie przeglądu dochodzeń w sprawach ataków na

³⁶⁸ N. Đurić, *Baćena bomba na redakciju Vijesti*, Politika online, <<http://www.politika.rs/rubrike/region/Bacena-bomba-na-redakciju-Vijesti.lt.html>>, (data dostępu: 28.12.2013).

³⁶⁹ Dnia 3 stycznia 2014 roku, w miejscowości Nikšić została napadnięta i pobita dziennikarka gazety „Dan” – Lidija Nikčević. *Prosvjed crnogorskih novina zbog napada*, Al Jazeera, <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/prosvjed-crnogorskih-novina-zbog-napada>>, (data dostępu: 17.01.2014).

³⁷⁰ D. Babović, *Marković na celu Komisije koja istražuje nasilja nad novinarima?*, „Vijesti”, art. z dn. 12.12.2013 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/markovic-celu-komisije-koja-istrazuje-nasilja-nad-novinarima-clanak-165644>>, (data dostępu: 07.05.2014).

dziennikarzy oraz przygotowanie opinii na temat skutecznych sposobów walki z ww. problemem. Zgodnie z ostatnim raportem Komisji z czerwca 2014 roku, sporządzonym za okres od 6 lutego do 6 maja, zaproponowano władzom by te ponownie przeznaczyły nagrodę pieniężną dla świadków ataków na dziennikarzy. Komisja zobowiązała się rozpatrzyć dwanaście przypadków napadów na dziennikarzy³⁷¹. Za priorytet przyjęto rozpatrzenie następujących spraw: zabójstwa Duško Jovanovicia, napadów na: dyrektora gazety „Vijesti” Željka Ivanovicia, Olivierę Lakić, Mihaila Jovovicia, fotoreportera Borisa Pejovicia, Tufika Softicia, Mladena Stojovicia, dziennikarkę „Dan” Lidiję Nikčević, Jevrema Brkovicia i Vladimira Bebe Popovicia oraz dziennikarzy „Vijesti” Lukę Zekovicia i Miodraga Babovicia, a także przypadków podpaleń samochodów należących do ww. gazet³⁷².

Mając na uwadze aspiracje Czarnogóry do członkostwa w Unii Europejskiej, władze kraju powinny podjąć bardziej stanowcze i przejrzyste działania w celu zagwarantowania wolności słowa i wypowiedzi. Pomimo że przepisy prawne odnoszące się do czarnogórskich mediów są w zasadzie kompletne, dostosowane do międzynarodowych standardów, wątpliwości budzi sposób ich egzekwowania. Podobnie działalność służb badających poszczególne przypadki agresji wymierzonej w dziennikarzy. Wolność słowa i możliwość wyrażania własnych poglądów bez względu na przynależność polityczną czy obiektywne przekazywanie opinii społecznej sprawdzonych, jasnych informacji powinny być celem zarówno samych władz Czarnogóry, jak i osób, które podjęły się wykonywania zawodu dziennikarza.

.....
³⁷¹ Za informacje o ubistvu Duška Jovanovića nagrada milion eura, „Pobjeda”, art. z 19.06.2014 r., <http://www.pobjeda.me/2014/06/19/za-informacije-o-ubistvu-duska-jovanovica-nagrada-milion-eura/#.U7Mt5Rb_kWA>, (data dostępu: 15.07.2014).

³⁷² Milion za informaciju o Duskovom ubistvu, „Dan”, art. z dn. 20.06.2014 r., <<http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Vijest%20dana&datum=2014-06-20&clanak=440078>>, (data dostępu: 15.07.2014).

2.3.5. Zagrożenia ekonomiczne

Czarnogóra to państwo charakteryzujące się stosunkowo niską dynamiką rozwoju gospodarczego. Jak wynika z Human Development Reports (HDR) znajduje się na 51. miejscu, nie wypadając może najgorzej wśród pozostałych państw Bałkanów Zachodnich, ale i nie plasując się wśród najlepiej rozwiniętych gospodarczo państw świata³⁷³. Przyczyn słabego rozwoju gospodarczego Czarnogóry można upatrywać nie tyle w niekorzystnym ukształtowaniu terenu, ile w historii państwa, którego mieszkańcy, żyjący głównie z pasterstwa, nie sprzyjali urbanizacji państwa. Ponadto ziemie znajdujące się pod wpływami Turków i Serbów stanowiły jeden z najuboższych regionów Bałkanów. Dopiero rozpad Jugosławii pozwolił wykorzystać potencjał gospodarczy Czarnogóry. Brak umiejętności zarządzania i niedobór na rodzimym rynku kapitału sprawiły jednak, że wiele państwowych przedsiębiorstw zostało wówczas przejętych przez zagraniczne koncerny. Dla przykładu w czarnogórski browar Nikšić zainwestowali Belgowie (Interbrew), koncern paliwowy Jugopetrol³⁷⁴ w Kotorze wykupili Grecy (Hellenic Petroleum), Montenegrobanka – Słoweńcy (Nova Ljubljanska Banka), Montenegro Telekom – Węgrzy (Matov). Do końca 2009 roku sprywatyzowanych zostało na terenie Czarnogóry ponad 85% firm należących do skarbu państwa³⁷⁵. W późniejszych latach nastąpił spadek wartości inwestycji zagranicznych.

.....
³⁷³ Wyższą niż Czarnogóra pozycję zajmuje Chorwacja (47. miejsce), natomiast Serbia znalazła się po Czarnogórze – na 77. miejscu, Albania na 95. miejscu, Bośnia i Hercegowina na 86. miejscu, Macedonia na 84. miejscu, <<http://hdr.undp.org/en/content/table-1-human-development-index-and-its-components>>, (data dostępu: 12.07.2014).

³⁷⁴ Prywatyzacja Jugopetrola z 1999 roku skończyła się w sądzie. Veselin Vukotić i Branko Vujović zostali oczyszczeni z zarzutów, gdyż dowiedziono, że zaangażowanie obrońcy Marka Harisona było posunięciem niezgodnym z prawem i szkodziło sprawie (Hellenic Petroleum nie zakończył obiecanej dekapitalizacji przedsiębiorstwa).

³⁷⁵ W. Hebda, *Pięć lat niepodległej Czarnogóry*, art. z dn. 05.06.2011 r., Portal Spraw Zagranicznych, <<http://www.psz.pl/117-polityka/wiktor-hebda-5-lat-niepodleglej-czarnogory>>, (data dostępu: 12.07.2014).

Na rynku Czarnogóry silną pozycję zajmują także: włoski A2A, inwestujący w górnictwo i energetykę (Elektroprivreda Crne Gore i Rudnik Uglja Pljevlja), rosyjsko-cypryjski CEAC, inwestujący w kopalnię boksytów i hutę aluminium (Boksiti Nikšić i Koncern Aluminium Podgorica – KAP³⁷⁶), turecki Toš Čelik, inwestujący w hutnictwo (Željazara Nikšić) czy polskie Zakłady Górniczo-Hutnicze „Bolesław” S.A., inwestujące w kopalnię rud cynku i ołowiu (Gradir Montenegro). Wszystkie wymienione

.....
³⁷⁶ Ogłoszenie latem 2013 roku upadłości KAP (Kombinat Aluminium w Podgoricy) definitywnie zakończyło okres, w którym Rosjanie mogli wdrażać swój system zarządzania. Sytuacja zastana przez syndyka masy upadłościowej pokazała niewiarygodną skalę niegospodarności. Niewypłacalność i zdegradowanie parku maszynowego w dużej mierze zagrażało możliwości kontynuowania produkcji. Wierzyciele zgłosili ponad 400 mln euro należności. Sporą ich część, około 100 mln euro, poręczał rząd Czarnogóry wobec zagranicznych banków. Z tego też względu rząd starał się przyspieszyć wyłonienie nowego nabywcy kombinatu w Podgoricy. Dodatkowo złą sytuację pogłębiały strajki pracowników, którym od dłuższego czasu nie wypłacano pensji. Wiosną 2014 lokalny przedsiębiorca z Nikšicia – Veselin Pejović, właściciel spółki Uniprom, złożył ofertę na zakup przedsiębiorstwa za kwotę 28 mln euro. Z powodu braku innych chętnych syndyk masy upadłościowej zdecydował się na sprzedaż KAP z wolnej ręki. W lipcu 2014 r. sfinalizowano transakcję. Nie powstrzymała jej nawet blokada ze strony Rosjan. Obecny właściciel, mający doświadczenie w handlu metalami kolorowymi oraz wsparcie silnego, tureckiego partnera planuje do końca 2014 roku przywrócić poziom produkcji sprzed upadłości. Firma zapowiada do 2017 roku zwiększenie produkcji aluminium do 170 000 ton. Tak ważny dla całego kraju przetarg nie mógł obyć się bez kontrowersji: organizacja NGO MANS skierowała do Prokuratury zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa przez administratora upadłości KAP, Premiera i Ministra Gospodarki w związku z nadużyciami przy sprzedaży. Jak twierdzi MANS, przy sprzedaży największego zakładu przemysłowego w kraju doszło do nadużycia władzy i naruszenia prawa upadłościowego. Również firma CEAC Olega Deripaski (byłego współwłaściciela KAP) złożyła wniosek do Sądu Gospodarczego o unieważnienie przetargu i odrzucenie oferty Unipromu ze względu na „nieprzestrzeganie Ustawy o ochronie interesów krajowych w sektorze metalowym”. *Gigant pao: 1200 radnika ledini*, „Vijesti”, <<http://www.vijesti.me/vijesti/gigant-pao-1-200-radnika-ledini-clanak-137818>>, (data dostępu: 09.07.2014); *Pejović preuzima KAP bez uplaćenog centa*, „Vijesti”, <<http://www.vijesti.me/vijesti/pejovic-preuzima-kap-bez-uplaćenog-centa-clanak-787539>>, (data dostępu: 18.07.2014).

przejęcia zaliczają się do grupy tzw. łatwych prywatyzacji. Oznacza to, że nowy właściciel mógł w prosty sposób kontynuować działalność przedsiębiorstwa, ponieważ przejmował firmę wraz z wyspecjalizowanymi składnikami mienia produkcyjnego oraz doświadczoną załogą. W odmiennej sytuacji były inne czarnogórskie zakłady, które zamierzano sprzedać na rynku wewnętrznym państw byłej Jugosławii. W ich przypadku proces produkcyjny podtrzymywany był sztucznie, jego trwanie na rynku służyło jedynie utrzymaniu miejsc pracy. Przykładem takich firm są upadłe przedsiębiorstwa takie jak: Radoje Dakić z Podgoricy, zajmujący się produkcją maszyn, zakład produkcji soli Solana „Bajo Sekulić”³⁷⁷ w miejscowości Ucinj, zakład produkcji celulozy i papieru Celuloza w Berane czy stocznia remontowo-budowlana Brodogradilište Bijela.

.....
³⁷⁷ Dnia 19 maja 2014 roku na łamach prasy pojawiła się informacja o problemach w fabryce soli Solana „Bajo Sekulić”. W fabryce od dłuższego czasu dochodziło do zwolnień i szykanowania pracowników na skutek prowadzonych przez właściciela (Euro Fond) działań ukierunkowanych na doprowadzenie do zniszczenia Solany, czego dowodzi przewodniczący Komisji Parlamentarnej ds. Kontroli Prywatyzacji w Czarnogórze – Janko Vućinić. Od 15 do 20 maja 2014 roku pracownicy fabryki prowadzili strajk głodowy. Była to ich odpowiedź na działania właściciela zmierzające do tego, aby nie doszło do proponowanego przez pracowników przejęcia fabryki przez syndykat upadłościowy i, w dalszej kolejności, przekazania prac w ręce obecnych pracowników, gotowych do przejęcia produkcji. Zdaniem Vućinića zostały podjęte kroki, aby EPCG ponownie podłączyło odcięty fabryce prąd. Fundusz ds. Inwestycji i Rozwoju obiecał przekazać środki pomocowe na rzecz Syndykatu Solany – tj. jedyne go oferenta. Władze Czarnogóry zostały poproszone, aby przekazały Solanę na własność państwową, gdyż jak uzasadniano, udziałowiec skupiający większość akcji, tj. Euro Fond, robi wszystko, aby doprowadzić do zniszczenia fabryki i jej upadku. Solana stała się miejscem brutalnych rozgrywek między mafią nowobogackich a biednymi pracownikami fabryki. Wszelkie działania osób posiadających środki finansowe zmierzają ku temu, aby teren Solany został przekształcony w teren pod budowę. Jej właściciele z 900 tys. euro zainwestowanych środków mają szansę zarobić 200 mln euro – podkreśla Janko Vućinić. *Kavarić: Novi vlasnik jedino rješenje za Solanu, „Pobjeda”, art. z dn.30.05.2014 r. Fabryka Soli została wystawiona na sprzedaż na początku czerwca 2014 roku. Została wyceniona na 190 mln euro, H.J., Tender: Imovina Solane za 190 miliona eura, „Pobjeda”, art. z dn. 06.06.2014 r.*

Od początku prywatyzacji w Czarnogórze rządy Milo Đukanovicia, Filipa Vujanovicia, Željka Šturanovicia i Igora Lukšicia sprzedały 198 przedsiębiorstw za kwotę łączną 735 mln euro³⁷⁸. Sprzedaż atrakcyjnych ekonomicznie przedsiębiorstw rodziła wątpliwości formalne i ekonomiczne, wydawało się bowiem, że najbardziej wartościowe podmioty zostały sprzedane z narażeniem interesu gospodarki czarnogórskiej. Kontrowersje budzą m.in. transakcje dotyczące firm Jugopetrol, Telekom, Elektroprireda i Montenegrobanka, które zostały sprzedane kompaniom znajdującym się częściowo lub w całości w rękach właścicieli z Grecji, Niemiec, Włoch i Słowenii³⁷⁹.

Region Bałkanów Zachodnich znajduje się w obszarze interesów Federacji Rosyjskiej. Rosja i Czarnogóra stanowią bratnie narody od XIX wieku, kiedy to Rosja sprawowała protektorat nad Serbią, z którą Czarnogórcy tworzyli do 2006 roku jedno państwo³⁸⁰. Drastyczna dysproporcja potencjałów między Czarnogórą a Rosją powoduje, że ta ostatnia dysponuje szeregiem instrumentów ingerencji w wewnętrzne sprawy Czarnogóry, zaś Czarnogóra nie jest w stanie temu przeciwdziałać. Wydaje się, że obszarem szczególnego zainteresowania Rosji jest gospodarka Czarnogóry, która w kontekście atrakcyjności turystycznej stanowi dla Rosjan kluczowy cel inwestycyjny. Atrakcyjność nieruchomości dla zagranicznych nabywców szczególnie widoczna jest na obszarze Czarnogóry od 2002 roku. Największym zainteresowaniem czarnogórska ziemia cieszy się wśród Rosjan, Anglików, Irlandczyków i Norwegów. Brak poważnych ograniczeń związanych z zakupem

.....
³⁷⁸ Z. Radulović, *Zaboravljena obećanja o reviziji privatizacije: Cijena pljačke i dalje nepoznata*, „Monitor”, nr 1229, z dn. 09.05.2014 r.

³⁷⁹ Ibidem.

³⁸⁰ J. Hunin, *Rosjanie urządzają się nad Adriatykiem*, tłum. M. Kozłowska, „Voxeurop” z dn. 16.11.2012 r., (przekład z „De Volkskrant”), <<http://www.voxeurop.eu/pl/content/article/3035821-rosjanie-urządzaja-sie-nad-adriatykiem>>, (data dostępu: 02.12.2012).

nieruchomości³⁸¹ przez obcokrajowców i stosunkowo niewielkie koszty opłat i podatków przyciągnęły moskiewskich inwestorów do Czarnogóry. W związku z tym wśród turystów zagranicznych zdecydowanie na pierwszym miejscu przeważają pochodzący z Federacji Rosyjskiej. W latach 2009–2011 ich liczba wzrosła o około 2/3 ze 145 559 do 244 924³⁸². Szczególną popularnością cieszyły się i nadal się cieszą m.in. Budva, Kotor i Tivat³⁸³. Ceny mieszkań i ziemi już na przełomie 2006/2007 roku wzrosły o ponad 50%. Ów wzrost i chęć sprzedania nieruchomości przez Czarnogórców doprowadziły do pojawienia się „bogatyh bezdomnych”, czyli osób, które sprzedały swoje mieszkania Rosjanom, a osiedliły się w wynajmowanych lokalach. Wynikało to z faktu, że nagły wzrost cen mieszkań spowodował, iż pozyskane przez nich fundusze ze sprzedaży nieruchomości nie wystarczyły na zakup innego lokalu. Zdaniem moskiewskiego agenta nieruchomości Rosjan przyciąga do Czarnogóry m.in. brak formalności wizowych (wizy zniesiono w 2008 roku), bliskość geograficzna (trzy godziny lotu z Moskwy), bliskość kulturowa (prawosławie), podobne języki i mentalność oraz sprzyjające rosyjskim inwestycjom prawo³⁸⁴.

Opisywany wzrost cen nieruchomości, który pojawił się, gdy Czarnogóra uzyskała niepodległość, wpłynął znacząco także

³⁸¹ Rząd premiera Đukanovicia był niezwykle przyjazny zagranicznym inwestorom. Zachętą miała być również deklaracja szefa czarnogórskiej agencji promocji inwestycji, w osobie samego premiera, mówiąca, że każdy, kto zainwestuje w Czarnogórę co najmniej pół miliona euro, będzie mógł otrzymać obywatelstwo Czarnogóry. Stopa podatku CIT i PIT wynosząca 9% była jedną z najniższych w Europie.

³⁸² W Tivacie kanadyjski biznesmen Peter Munk kupił hotel Arsenal i zobowiązał się do jego rozbudowy oraz inwestycji w wysokości 106 mln euro. Obiecał stworzyć również marinę na skalę światową. Aby wspomóc inwestycję, Parlament Czarnogóry obniżył w 2010 roku stawkę VAT na towary związane z działalnością portu z 17% do 7%. L. Thomas, *Bogacze mile widziani*, „Voxeurop” z dn. 26.08.2010 r., (przekład z “The New York Times”), <<http://www.voxeurop.eu/pl/content/article/324801-bogacze-mile-widziani>>, (data dostępu: 02.06.2014).

³⁸³ Ibidem.

³⁸⁴ M. Herman-Milenkovska, *Milionerzy z Czarnogóry*, „Przegląd” 2007, nr 28.

na wzrost dochodów państwa. Zgodnie z danymi Ministerstwa Finansów w 2006 roku dochód Czarnogóry z podatków od sprzedaży nieruchomości wzrósł w porównaniu z 2004 rokiem aż czterokrotnie i wyniósł 14,64 mln euro³⁸⁵. W 2006 roku sprzedano nieruchomości o łącznej wartości 570 mln euro, co przy budżecie niewielkiego państwa, jakim jest Czarnogóra, wynoszącym w 2007 roku 620 mln euro stanowiło niemal jego równowartość³⁸⁶. Kolejne lata przyniosły inwestycje w postaci luksusowych apartamentowców. Ich właścicielami są wysocy urzędnicy Gazpromu i innych gigantów sektora energetycznego³⁸⁷.

Zainteresowanie Rosjan Czarnogórą nie odnosi się wyłącznie do turystyki i inwestycji w nieruchomości. Za porozumieniem stron rozpoczęła się budowa Gazociągu Południowego (South Stream), jako alternatywnej do Gazociągu Północnego (Nord Stream) drogi dostaw rosyjskiego gazu do Europy. Lądowe części połączenia będą budowane w oparciu o umowy z Bułgarią, Serbią, Węgrami, Grecją, Słowenią, Chorwacją i Austrią. W 2012 roku władze Czarnogóry i Gazprom podjęły decyzję o opracowaniu studium wykonalności dla budowy jednej z nitek Gazociągu Południowego i ustaliły techniczne możliwości udziału Czarnogóry w projekcie³⁸⁸. Zawierania polityczne i ekonomiczne odnośnie do projektu South Stream zbiegły się w czasie z powstaniem drugiego, równoległego projektu dotyczącego budowy gazociągu TAP (Trans Adriatic Pipeline) przez terytorium Czarnogóry³⁸⁹.

.....
³⁸⁵ Ibidem.

³⁸⁶ Ibidem.

³⁸⁷ J. Hunin, op. cit.

³⁸⁸ A. Sumara, *Czarnogóra w Projekcie South Stream*, Inżynieria.com z dn. 15.02.2012 r., <<http://paliwa.inzynieria.com/cat/5/art/31101/czarnogora-w-projekcie-south-stream>>, (data dostępu: 02.06.2014).

³⁸⁹ P.Z., *TAP-IAP: Gasovod ulazi u Anomalsko polje pa morem do Luštice*, *čitava Crna Gora biće gasifikovana*, Portal Analitika, art. z dn. 08.04.2014 r., <<http://portalanalitika.me/ekonomija/vijesti/141589-tap-iap-gasovod-ulazi-u-anomalsko-polje-pa-morem-do-lutice-itava-crna-gora-bie-gasifikovana>>, (data dostępu: 03.06.2014).

Jest to alternatywne rozwiązanie forsowane przez rząd Azerbejdżanu, który przy współpracy z rządami Albanii, Czarnogóry, Bośni i Hercegowiny oraz Chorwacji chce włączyć te kraje do swojej sieci przesyłowej, tworząc w ten sposób nową grupę odbiorców. Warto podkreślić jest fakt, że TAP to konsorcjum, w skład którego wchodzi europejscy liderzy rynku energetycznego, tj.: EGL ze Szwajcarii, Statoil z Norwegii oraz E.ON Ruhrgas z Niemiec. Data zakończenia inwestycji zapowiadana jest na 2018 rok. TAP IAP projekt to konkurencja dla rosyjskiego projektu South Stream, która może wpłynąć na uniezależnienie energetyczne państw europejskich, w tym Czarnogóry, od Rosji³⁹⁰.

Dla Rosjan sprzyjającą okolicznością pozostaje słaba kondycja czarnogórskiej gospodarki³⁹¹. Wobec powyższego minione lata były okresem intensywnych rosyjskich inwestycji nie tylko w sektor nieruchomości, lecz także w czarnogórski przemysł. W 2005 roku rosyjski oligarcha Oleg Deripaska zakupił w Podgoricy fabrykę aluminium (KAP), największego pracodawcę i największą firmę w Czarnogórze³⁹². Poza tym Rosja przejęła większość udziałów w Fabryce AD Elektroda „Piva” w Plužine oraz

.....
³⁹⁰ Ibidem.

³⁹¹ Jak wynika z danych Urzędu statystycznego Monstat, w 2011 roku zamknięto 511 przedsiębiorstw, w których zatrudnionych było ponad 1 430 osób. Najwięcej zamkniętych przedsiębiorstw pochodziło z sektora handlowego, były to zarówno małe, jak i duże przedsiębiorstwa. Jednocześnie w tym samym okresie powstała jednak dwukrotnie większa liczba (1 154) nowych przedsiębiorstw. Jak dowodzą analitycy, otwarcie tak dużej liczby nowych przedsiębiorstw wynikać mogło z trudnej sytuacji materialnej mieszkańców, którzy starali się zaradzić problemowi bezrobocia. UP: *Ugašena preduzeća pokazatelj stanja Crnogorske privrede*, Bankar.me, art. z dn. 15.01.2013 r., <<http://www.bankar.me/2013/01/15/up-ugasena-preduzeća-pokazatelj-stanja-crnogorske-privrede/>>, (data dostępu: 07.08.2014). Liczba zarejestrowanych bezrobotnych, jak wynika z danych Czarnogórskiego Urzędu Pracy, wynosi obecnie 30 113 osób, a oficjalna stopa bezrobocia sięga 13%, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Podaci, pobrano dn. 11 grudnia 2012 roku; Według badań opinii publicznej bez pracy pozostaje 48 900. Nezaposlenih 0,4 odstoviše, Zavod za statistiku Crne Gore, Monstat, z dn. 17.12.2012 r.

³⁹² Oleg Deripaska, uczestniczący w projekcie Porto Montenegro (budowy portu w Tivacie) zakupił Kombinat Aluminium w Podgoricy w wyjątkowo

hute żelaza w Nikšiću tzw. Żelazarę Nikšić. Zdaniem niemieckich badaczy z Stiftung Wissenschaft und Politik „gospodarka Czarnogóry znalazła się tym samym na dobre w rękach Rosjan”³⁹³.

W przejmowanych przedsiębiorstwach Rosjanie przeprowadzają restrukturyzacje, które prowadzą najczęściej do redukcji zatrudnienia lub przymusowych urlopów. Generowany w ten sposób wzrost bezrobocia, które i tak w Czarnogórze osiągnęło wysoki pułap, stawia przed państwem nowe wyzwania w postaci choćby podnoszenia wydatków na opiekę socjalną. Zwiększająca się liczba bezrobotnych oraz brak perspektyw na zatrudnienie w innych miejscach może stać się przyczyną wzrostu przestępczości, która w obliczu sygnalizowanej już słabości państwa może podważać fundamenty jego demokratycznego ustroju.

Zagrożenie płynące ze strony Rosji wiąże się nie tylko ze zdominowaniem gospodarki Czarnogóry, lecz także z próbami wpływania na proces integracji z Sojuszem Północnoatlantyckim. Coraz częściej wśród czarnogórskich analityków pojawiają się głosy mówiące o tym, że „Rosja zrobi wszystko, by zatrzymać lub spowolnić drogę Czarnogóry do NATO”. „Rosja już kilkakrotnie próbowała dać do zrozumienia władzom Czarnogóry, za pośrednictwem swoich doradców i Ministra Obrony Sergeja Šojgu, że nie jest jej potrzebne członkostwo w NATO, a jeśli do tego dojdzie, to stosunki pomiędzy państwami nie będą już należały do przyjacielskich”³⁹⁴. Co więcej, istnieje podejrzenie, że Rosja poprzez swoje koneksje i współpracowników w Czarnogórze działa w kierunku zniechęcenia władz do dalszych działań w tym kierunku³⁹⁵.

.....
korzystnej cenie. Kwestia ta przez długi czas budziła spore wątpliwości co do powiązań rosyjskiego przedsiębiorcy z władzami państwa.

³⁹³ J. Hunin, op. cit.

³⁹⁴ Kentera: *Rusija hoće da zaustavi put CG u NATO*, RTCG, art. z dn. 07.01.2013 r., <<http://www.rtcg.me/vijesti/politika/79/kentera-rusija-hoce-da-zaustavi-put-cg-u-nato.html>>, (data dostępu: 06.07.2014).

³⁹⁵ Wśród osób, które łączą powiązania z Rosją, wymienia się m.in. Premiera Czarnogóry Milo Đukanovicia, któremu zarzuca się nielegalną sprzedaż udziału Kombinatu Aluminium w Podgoricy, doradcę premiera – Milana Ročena

Tak jak dotychczas można było mówić o rosyjskich inwestycjach w czarnogórską gospodarkę, tak teraz można zauważyć rosyjskie zaangażowanie w politykę państwa³⁹⁶. Poparcie przez Czarnogórę sankcji politycznych skierowanych przez Unię Europejską wobec Rosji w marcu 2014 roku, krytyka referendum na Krymie wraz z nieuznaniem jego wyników, a także wizyta premiera Czarnogóry Milo Đukanovicia w USA wpłynęły negatywnie na stosunki czarnogórsko-rosyjskie. Nie da się ukryć, że kryzys ukraiński stał się dla Czarnogóry bardzo kłopotliwy w kontekście relacji gospodarczych z Rosją. Zabiegi czarnogórskiego premiera o uzyskanie zaproszenia do Sojuszu Północnoatlantyckiego na walijskim szczycie we wrześniu 2014 roku czynione w Białym Domu, udział w panelu Rady Północnoatlantyckiej, rozmowy z dyrektorem finansowym Banku Światowego, senatorami i członkami czarnogórskiej diaspory, jak i wspomniane poparcie sankcji wywołały ostrą reakcję Rosji³⁹⁷. Federacja Rosyjska odebrała zarówno wypowiedzi premiera Czarnogóry, jak i zabiegi na arenie międzynarodowej jako gesty wymierzone przeciwko niej i stojące w sprzeczności z wcześniejszymi, przyjaznymi stosunkami.

Tak jednoznaczna reakcja Rosji spowodowała, że USA poczuło się zobligowane do zajęcia stanowiska. W obronie Czarnogóry stanęła Ambasador USA w Czarnogórze – JE Sue K. Brown, która podkreśliła, że Stany Zjednoczone oczekują od Rosji uszanowania

.....
i przewodniczącego Ruchu Na Rzecz Przemian N. Medojevicia. W trakcie jednego z oficjalnych spotkań Roćen określił Medojevicia „wysłannikiem klanu Zemun” („poslanik Zemunskog klana”), co było odpowiedzią na epitet Medojevicia, zgodnie z którym Roćen nazwany został ministrem spraw rosyjskich” („minister ruskich poslova”), przy zarzucie, że razem z premierem Đukanoviciem przyjął 300 milionów euro, które z daniem rosyjskiego ministra Sergieja Šojgu zostały przekazane na rzecz Kombinatu Aluminium. *Vlada dobila povjerenje*, „Vijesti”, art. z dn. 29.02.2012 r..

³⁹⁶ *Kentera: Rusija hoće...*, op. cit.

³⁹⁷ *Rosija sprema sankcije Podgorici*, SEEBiz, art. z dn. 24.04.2014 r., <www.seebiz.eu>, (data dostępu: 07.07.2014).

niezależności i suwerenności Czarnogóry. W odpowiedzi Ambasador Rosji w Czarnogórze – JE Andrej Nesterenko wskazywał, że wykroczyła ona poza przyjętą w stosunkach międzynarodowych praktykę nieingerencji w sprawy wewnętrzne. W mediach czarnogórskich ukazały się doniesienia o prawdopodobieństwie zastosowania przez Rosję sankcji wobec Czarnogóry. Przytaczano spekulacje, jakie pojawiały się w prasie rosyjskiej na temat ukarania Czarnogórców za poparcie obostrzeń politycznych przeciwko Rosji. Moskwa miała rozważać zniesienie ruchu bezwizowego i embargo. Zdaniem Ambasadora Rosji Czarnogóra, mając na uwadze zaangażowanie rosyjskie tak w inwestycje, jak i turystykę, stanowiące znaczący wkład w dochody kraju, powinna była zająć neutralne stanowisko wobec sankcji unijnych skierowanych przeciwko Rosji. Ambasador sygnalizował nawet brak wystarczającego poszanowania dla rosyjskich biznesmenów oraz brak reakcji czarnogórskich służb bezpieczeństwa w przypadkach naruszeń własności i grabieży rosyjskich nieruchomości³⁹⁸.

Trudna sytuacja na arenie międzynarodowej związana z kryzysem na Ukrainie była jednym ze źródeł postaw opozycyjnych polityków w Czarnogórze, którzy próbowali w wyborach lokalnych wykorzystać negatywny wizerunek władz będący efektem poparcia unijnych sankcji³⁹⁹. Radykaliści z Socjalistycznej Partii Narodowej (Socjalistička Narodna Partija SNP) głośno krytykowali premiera Đukanovicia, wskazując, że opowiadając się za sankcjami nie wyraził woli większości narodu czarnogórskiego⁴⁰⁰. Posunęli się oni nawet do zapowiedzi zorganizowania

.....
³⁹⁸ F. Smailović, *Zaoštren diplomatski rat Moskve i Podgorice*, Al Jazeera, art. z dn. 24.04.2014 r., <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/zaostren-diplomatski-rat-moskve-i-podgorice>>, (data dostępu: 10.08.2014).

³⁹⁹ Dnia 25 maja 2014 roku w Czarnogórze zapowiedziano wybory samorządowe.

⁴⁰⁰ Czarnogórskie media i opinia publiczna były podzielone co do oceny sytuacji związanej z kryzysem krymskim. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że kryzys ów w kontekście regionalnym i narodowościowym wielokrotnie wywoływał dyskusje o uznaniu Kosowa w 2008 roku. *Nesterenko: građani*

wyjazdu delegacji, która w Moskwie przeprosiłaby za zachowanie przewodniczącego Demokratycznej Partii Socjalistów (DPS). Sam Milo Đukanović w wydanym oświadczeniu tłumaczył, że polityka zagraniczna Czarnogóry nie ma antyrosyjskiego charakteru⁴⁰¹. Zmierza do realizacji założeń przyjętych w polityce zagranicznej, tj. aspiracji do członkostwa w NATO i Unii Europejskiej. Przy stosunkowo słabym poparciu obywateli dla członkostwa Czarnogóry w NATO, utrzymującym się na poziomie poniżej 50%⁴⁰², zdaje się być ono zagrożone.

Kolejnym z państw, które realizują swoje interesy w Czarnogórze, jest Turcja. Choć generalnie prowadzi ona politykę niezależną od Rosji, można dostrzec pewne elementy współpracy między tymi państwami. Przykładem jest przejmowanie przez tureckie przedsiębiorstwa rosyjskich udziałów we wspomnianym Kombinacie Aluminium w Podgoricy (KAP), jak i zainteresowanie Turków inwestycjami w Czarnogórze. Współpraca polityczna i gospodarcza pomiędzy państwami uważana jest za dobrą i ulega poprawie z każdym rokiem. Tureccy inwestorzy widoczni są w prawie każdym sektorze czarnogórskiej gospodarki.

.....
ne odobravaju sankcije CG Rusiji, A10n, art. z dn. 09.05.2014 r., <<http://a10n.me/2014/05/09/nesterenko-gradani-ne-odobravaju-sankcije-cg-rusiji/>>, (data dostępu: 09.05.2014).

⁴⁰¹ Na początku sierpnia 2014 roku Czarnogóra została objęta sankcjami ze strony Rosji. Tak jak inne państwa, które wcześniej wystąpiły przeciwko Moskwie, Czarnogóra została dotknięta rocznym zakazem importu konkretnych produktów rolnych. W wypowiedziach analitycy czarnogórscy podkreślają, że sankcje nie powinny mieć zbyt dużego wpływu na małe państwo, jakim jest Czarnogóra. Ich skutki odczują raczej duże kraje, których wymiana handlowa prowadzona z Rosją była znacząca. *Analitičari o ruskim sankcijama: Posljedice će snositi velike zemlje, Crna Gora neće biti oštećena*, CDM, art. z dn. 08.08.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/analiticari-o-ruskim-sankcijama-posljedice-cesnositi-velike-zemlje-crna-gora-nece-biti-ostecena>>, (data dostępu: 10.08.2014).

⁴⁰² W 2014 roku poparcie opinii publicznej dla akcesji Czarnogóry do NATO kształtowało się pomiędzy 42% a 46%, w zależności od miesiąca, w którym przeprowadzone było badanie. *Podrška za NATO i dalje niska*, RTCG, art. z dn. 05.06.2014 r., <<http://www.rtcg.me/vijesti/otvoreno-o-nato-u/54076/podrška-za-nato-i-dalje-niska.html>>, (data dostępu: 05.06.2014).

Za priorytetowe obszary dla współpracy czarnogórsko-tureckiej uważa się przede wszystkim: energetykę, transport, przemysł, rolnictwo, bankowość i szkolnictwo. Chęć zaistnienia na czarnogórskiej scenie wyraził m.in. drugi największy w Turcji bank – Ziraat Bankası.

Strona turecka stara się doprowadzić do intensyfikacji wymiany handlowej i zachęcić firmy czarnogórskie do eksportu towarów na rynek turecki. W kwietniu 2012 roku podpisano Memorandum o Współpracy w Dziedzinie Szkolnictwa. Zainteresowaniem cieszy się prywatyzacja czarnogórskiej huty żelaza Żeljezara, Kontejnerskiego Terminala i budowa elektrowni – te kwestie przyciągają obecnie największą uwagę strony tureckiej⁴⁰³. W 2013 roku wymiana handlowa pomiędzy krajami wyniosła 43 mln euro, zaś wartość inwestycji tureckich 22 mln euro⁴⁰⁴. Za znaczącą uważana jest inwestycja poczyniona przez turecką firmę Gintaş w Podgoricy. W związku z rosnącą liczbą turystów z Turcji odwiedzających Czarnogórę między stolicami obu państw utworzono bezpośrednie połączenie lotnicze Turkish Airlines⁴⁰⁵. Porozumienie o współpracy gospodarczej w turystyce między obydwojema krajami zostało zawarte w kwietniu 2014 roku⁴⁰⁶. Szczególnie dużą, planowaną przez turecką grupą Rixos inwestycją jest budowa luksusowego hotelu w miejscowości

.....
⁴⁰³ I. Dąbrowa, *Turecki bank Ziraat chce inwestować w Czarnogórze*, art. z dn. 20.04.2012 r., *Balkanistyka*, <<http://balkanistyka.org/turecki-bank-ziraat-chce-inwestowac-w-czarnogorze/>>, (data dostępu: 15.08.2014).

⁴⁰⁴ *Turska želi još više da ulaže u Crnu Goru*, CDM, art. z dn. 19.05.2014 r., <<http://www.cdm.me/ekonomija/turska-zeli-jos-vise-da-ulaže-u-crnu-goru>>, (data dostępu: 20.05.2014).

⁴⁰⁵ Od stycznia do sierpnia 2014 roku linie lotnicze Turkish Airlines zapewniły transport około 31 mln turystów. W porównaniu do tego samego okresu w 2013 roku nastąpił wzrost o 15,2%. AA, *Turkish Airlines u 2014 godiniprevezao 31 miliona putnika*, Crna Gora Turska, art. z dn. 18.08.2014 r., <<http://www.crnagoraturska.com/turkish-airlines-u-2014-godini-prevezao-31-milion-putnika/>>, (data dostępu: 19.08.2014).

⁴⁰⁶ Porozumienie podpisano 30 kwietnia 2014 roku. *Saradnja Crne Gore i Turske, povećen broj turista iz te zemlje*, CDM, art. z dn. 30.04.2014 r., <<http://www>

Ulcinj⁴⁰⁷. Infrastrukturę traktatową zamyka podpisana w maju 2014 roku *Umowa o współpracy w dziedzinie kultury*⁴⁰⁸.

Czarnogórski rząd stara się aktywnie zabiegać o zainteresowanie zagranicznych inwestorów. Od 2013 roku na terytorium Czarnogóry widoczne są działania podejmowane przez spółki z Azerbejdżanu, Zjednoczonych Emiratów Arabskich i Chin. Pierwsze z tych państw wyraziło zainteresowanie budową jednej w największych inwestycji w Czarnogórze, tj. wartego 500 mln euro kompleksu turystycznego w Kumborze „Portonovi” nad Zatoką Kotorską. Azerbejdżan, poza turystyką, widzi możliwości inwestycji w sektorze czarnogórskiego rolnictwa, energetyki, opieki zdrowotnej i szkolnictwa⁴⁰⁹.

Według Ambasador Zjednoczonych Emiratów Arabskich w Czarnogórze – JE Hafsa Abdula Al Ulama, obszarami, które skupią szczególną uwagę inwestorów z tego kraju są gospodarka wodna, wysokowydajne rolnictwo, produkcja mięsna i mleczna oraz rybołówstwo⁴¹⁰. Z Chinami rząd Czarnogóry podpisał umowę⁴¹¹, na podstawie której państwo to zapewni sfinansowanie

.....
cdm.me/turizam/dobra-saradnja-crne-gore-i-turske-povecan-broj-turista-iz-te-zemlje>, (data dostępu: 08.08.2014).

⁴⁰⁷ *Turska Rixos grupa spremna da ulaže u Ulcinj*, Crna Gora Turska, art. z dn. 13.08.2014 r., <<http://www.crnagoraturaska.com/turska-rixos-grupa-spremna-da-ulaže-u-ulcinj/>>, (data dostępu: 13.08.2014).

⁴⁰⁸ *Intensiviranje saradnje između Crne Gore i Turske u oblasti kulture*, „Podbjeda”, art. z dn. 21.05.2014 r.

⁴⁰⁹ R. Ostrowski, *500 mln euro na wakacyjną inwestycję w Kumborze*, Eurobuild, art. z dn. 19.07.2013 r., <<http://eurobuildcee.com/?page=news&id=14625&link=500-mln-euro-na-wakacyjna-inwestycje-w-kumborze>>, (data dostępu: 13.08.2014).

⁴¹⁰ M. Buraczyńska, *Zjednoczone Emiraty Arabskie chcą inwestować w Czarnogórze*, Balkanistyka, art. z dn. 2.12.2013 r., <<http://balkanistyka.org/zjednoczone-emiraty-arabskie-chca-inwestowac-w-czarnogorze/>>, (data dostępu: 10.08.2014).

⁴¹¹ E. Krcić, *Sporazum potpisan, gradnja autoputa Bar-Boljare počinje na proljeće*, Radio Slobodna Evropa art. z dn. 20.11.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/crna-gora-sporazum-potpisan-gradnja-autoputa-bar-boljare-pocinje-na-proljece/25278010.html>>, (data dostępu: 20.11.2014).

i budowę pierwszej części czarnogórskiej autostrady (Smokovac-Mateševo), łączącej na długości 169 km wybrzeże czarnogórskie z granicą z Serbią, tj. miejscowości Bar i Boljare (Autoput Bar-Boljare). Wartość inwestycji ocenia się na kwotę 809 mln euro⁴¹². Premier Czarnogóry Milo Đukanović na początku 2014 roku, zabiegając o zagranicznych inwestorów, podjął również rozmowy z księciem Albertem II oraz premierem Monako – Michelelem Rogerem⁴¹³.

O ile współpraca z Rosją może negatywnie wpłynąć na członkostwo Czarnogóry w NATO, o tyle zbliżenie z Turcją może ten negatywny wpływ neutralizować, ponieważ Turcja stanowi istotnego z punktu widzenia regionu członka Paktu. Oba państwa dążą wspólnie do członkostwa w Unii Europejskiej⁴¹⁴. Wspólne przedsięwzięcie, jakim było podpisanie 10 czerwca 2014 roku przez Czarnogórę i Turcję *Protokołu o współpracy w zakresie integracji z Unią Europejską*, dodatkowo zbliżyło państwa. Postawiono na współpracę połączonych wspólną tradycją i historią bałkańską państw regionu. Strona turecka postrzega Czarnogórę jako przykład państwa wieloetnicznego i wielowyznaniowego, które dzięki swej wewnętrznej stabilizacji nie tylko daje przykład innym państwom w regionie, ale i dąży do rozwoju gospodarczego, społecznego i pragnie dołączyć do państw unijnych. Dzielenie się wspólnymi doświadczeniami i wzajemne popieranie wysiłków państw, przed którymi stoją podobne wyzwania, ma w szczególności istotne znaczenie. Tym bardziej, gdy pod uwagę weźmie się

.....
⁴¹² *Kinezi će graditi crnogorski autoput*, Al Jazeera, art. z dn. 04.07.2014 r., <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/kinezi-ce-graditi-crnogorski-autoput>>, (data dostępu: 04.08.2014).

⁴¹³ Do spotkania doszło 12 marca 2014 roku, *Prime Minister Đukanović meets with Prince Albert II of Monaco*, Government of Montenegro, <<http://www.gov.me/en/News/136463/Prime-Minister-đukanovic-meets-with-Montenegro-open-to-deepening-economic-cooperation-with-Monaco.html>>, (data dostępu: 12.05.2014).

⁴¹⁴ Turcja otrzymała status państwa kandydata do UE w 1999 roku. Negocjacje z Unią rozpoczęto w 2005 roku.

fakt, że spośród państw basenu Morza Śródziemnego wyłącznie Czarnogóra pozostaje poza strukturami NATO. Dla stabilizacji w regionie jego integracja w jednej strukturze bezpieczeństwa stanowi kwestię dużej wagi⁴¹⁵.

Potencjał gospodarczy Czarnogóry nie czyni z niej istotnego gracza w gospodarce światowej. Czarnogóra nie jest nim nawet w regionie Bałkanów. Mimo to zabiega o inwestycje zagraniczne i stara się zwiększać swoje wpływy budżetowe. PKB w 2013 roku wynosiło 3 327 mln euro⁴¹⁶. W pierwszych dwóch miesiącach 2014 roku do budżetu państwa wpłynęło 151,7 mln euro, co stanowiło wzrost o 21,2 mln euro lub 16,3% w porównaniu do tego samego okresu 2013 roku. Największy wkład w ogólne dochody budżetowe miał wzrost dochodów z podatku VAT o 63,6 mln euro. Państwo, poszukując dodatkowych wpływów do budżetu, rozpoczęło obywatelski program walki z szarą strefą. Dzięki aktywności mieszkańców Czarnogóry, którzy przy użyciu telefonów, Internetu lub aplikacji mobilnych zyskali możliwość informowania o nielegalnej aktywności gospodarczej, do końca lutego 2014 roku rząd wystawił grzywny na kwotę ponad 200 tys. euro⁴¹⁷. Od początku kampanii wykryto ponad 1 500 nieprawidłowości. W rezultacie do czerwca 2014 roku kary wyniosły 500 000 euro⁴¹⁸.

Struktura zatrudnienia czyni z Czarnogóry państwo rozwinięte. Najwięcej osób pracuje w Czarnogórze w tzw. usługach –

.....
⁴¹⁵ Podrška Turske na putu EU integracija, Crna Gora Turska, art. z dn. 10.06.2014 r., <<http://www.crnagoraturaska.com/podrška-turske-na-putu-eu-integracija/>>, (data dostępu: 10.06.2014).

⁴¹⁶ Dla porównania PKB w 2011 roku wynosił ok. 3204 mln euro, w 2012 roku wzrósł do 3152 mln euro. *Crna Gora u brojkama 2013*, op. cit. oraz *Bruto domaći proizvod Crne Gore za 2013. godinu*, Crna Gora, Zavod za statistiku, Podgorica, z dn. 24.09.2014, <http://www.monstat.org/userfiles/file/GDP/2013/godisnji%20BDP%202013_crnogorska%20ver.pdf>, (data dostępu: 20.10.2014).

⁴¹⁷ *Inspekcije naplatile 200 000 eura kazni po prijavama građana*, „Vijesti”, art. z dn. 27.02.2014 r.

⁴¹⁸ Bi.R., *Kampanija „Budi odgovoran” daje rezultate: Izrečeno pola milona eura kazni*, „Pobjeda”, art. z dn. 05.06.2014 r.

ponad 60%, następnie w przemyśle – 30% i rolnictwie – 2%⁴¹⁹. W XX wieku, przede wszystkim w latach powojennych, gdy Czarnogóra wchodziła w skład Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, główny nacisk w polityce gospodarczej państwa kładziono na rozwój przemysłu. Było tak ze względu na dostępność surowców naturalnych, takich jak węgiel kamienny, rudy miedzi, cynku, ołowiu, antymonu czy boksytów. Stąd w stosunkowo słabo rozwiniętej gospodarce Czarnogóry istotną rolę odgrywa przemysł wydobywczy. Przemysł przetwórczy rozwinął się w niewielkim stopniu i skupił na branżach wykorzystujących miejscowe bogactwa mineralne. Złoża zadecydowały o budowie największego w kraju kombinatu przemysłowego, tj. huty aluminium w Podgoricy, w skrócie określanej jako KAP (Kombinat Aluminijuma Podgorica). Swego czasu miał on aż 45% udziału w całej produkcji przemysłu przetwórczego Czarnogóry, przynosił ok. 40% wpływów z eksportu towarów. Drugim największym, obok KAP, indywidualnym odbiorcą energii była huta stali Żeljezara Nikišić, z udziałem przekraczającym 3% krajowej konsumpcji; trzecim kolej – 0,5%⁴²⁰. Obok sektora metalurgicznego istotną rolę w czarnogórskim przemyśle przetwórczym odgrywają branże: drzewna, włókiennicza, skórzana, chemiczna i rolno-spożywcza. W sumie przetwórstwo przemysłowe ma udział rzędu ponad 75% w całkowitej produkcji czarnogórskiego przemysłu⁴²¹.

Czarnogóra jest również stosunkowo dużym producentem artykułów rolnych, zwłaszcza mięsa (drobiowego, baraniego, koziego i wołowego), mleka i przetworów mleczarskich, miodu, owoców (jabłek, śliwek, oliwek, cytrusów, winogron) i warzyw (pomidory, ogórki, papryka) oraz wysokiej jakości win (najbardziej znane marki to Vranac i Krstac). Jak wspomniano jednak,

.....
⁴¹⁹ Zaposlenost – Podaci, oprac. Zavod za statistiku Crne Gore, MONSTAT, <<http://www.monstat.org/cg/page.php?id=21&pageid=21>>, (data dostępu: 12.06.2014).

⁴²⁰ Crna Gora u brojkama 2013, op. cit.

⁴²¹ Ibidem.

na czele sektorów budujących czarnogórski PKB znajdują się usługi, których udział wynosi 63,5%. Na drugim miejscu jest przemysł (24,2%), na trzecim rolnictwo (12,3%)⁴²². Jeśli chodzi o usługi, na pierwszy plan wysuwa się turystyka. Przypada na nią ponad 15% PKB⁴²³. Ze względu na walory turystyczne Czarnogórę odwiedza rokrocznie ponad 1 mln gości zagranicznych, przede wszystkim z Danii, Bułgarii, Austrii, Rosji, Francji i Włoch. Wśród turystów z państw regionu Bałkanów Zachodnich najwięcej pochodziło z Chorwacji, Macedonii, Serbii i Słowenii⁴²⁴. Jak wynika ze sprawozdania Światowej Rady Turystyki (World Travel and Tourism Council, WTTC)⁴²⁵ Czarnogóra zajęła w 2014 roku pierwsze miejsce pod względem rozwoju turystyki. Tym samym w prognozach na kolejne dziesięć lat stała się państwem z najwyższym możliwym tempem wzrostu w zakresie rozwoju turystyki. Zgodnie z przedstawionym przez WTTC raportem łączny (bezpośredni i pośredni) udział turystyki w PKB wyniósł w 2013 roku 714,2 mln euro, tj. 20% PKB. Zgodnie z szacunkami kolejne lata winny przynieść średni wzrost 8,8% rocznie, tj. 1 877,3 mln euro – 37,2% PKB w 2024 roku. Rozwój turystyczny kraju koncentruje się na przyciąganiu zagranicznych inwestycji. Branża turystyczna zapewnia również miejsca pracy, dzięki którym w 2013 roku pracę znalazło 14 500 osób⁴²⁶.

Czarnogóra stanowi przykład państwa powstałego w wyniku procesów dezintegracji Jugosławii. Bezpieczeństwo takiego państwa

.....
⁴²² Ibidem.

⁴²³ Ibidem.

⁴²⁴ Ibidem.

⁴²⁵ World Travel and Tourism Council (WTTC) – Rada analizuje trendy rozwoju w 184 krajach, w których turystyka jest gałęzią strategiczną.

⁴²⁶ Saopštenje: Svjetski savjet za putovanje i turizam rangira Crnu Goru na prvo mjesto po prognozi rasta u 2014 godini, Vlada Crne Gore, art. z dn. 24.03.2014 r., <<http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/136826/Saopstenje-Svjetski-savjet-za-putovanje-i-turizam-rangira-Crnu-Goru-na-prvo-mjesto-po-prognozi-rasta-u-2014-godini.html>>, (data dostępu: 10.08.2014).

musi być rozpatrywane w dwóch wymiarach. W pierwszym, winno być badane zgodnie z koncepcją B. Buzana⁴²⁷, gdyż – jak zostało ukazane – w przypadku Czarnogóry można zidentyfikować wiele źródeł zagrożeń bezpieczeństwa. Zagrożeń wynikających przede wszystkim ze związku pomiędzy bezpieczeństwem wewnętrznym i zewnętrznym. Sprzyjają temu w szczególności opisany w tym rozdziale stan gospodarki Czarnogóry, jej system polityczny, heterogeniczność narodowościowa, powszechnie panująca korupcja, rozwój przestępczości zorganizowanej czy brak pełnej wolności mediów. Zjawiska te stanowią ewidentnie źródło bezpośrednich zagrożeń dla bezpieczeństwa niewielkiego państwa położonego w Południowo-Wschodniej Europie. Neutralizować je mogą nie tylko działania elit rządzących, lecz także umieszczenie Czarnogóry w szerszym, sieciowym kontekście bezpieczeństwa regionalnego, którego główną egzemplifikacją jest Pakt Północnoatlantycki. Przez takie sieciowe ujęcie bezpieczeństwa małych państw postrzega autor książki *Linked*, Albert-László Barabási⁴²⁸.

.....
⁴²⁷ B. Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, London 1991.

⁴²⁸ A-L. Barabási, *Linked: The New Science of Networks. How Everything Is Connected to Everything Else and What It Means for Business, Science, and Everyday Life*, London 2002.

Rozdział III

Współpraca międzynarodowa – czynnik wzmacniający bezpieczeństwo Czarnogóry

3.1. Współpraca dwustronna

Budując ramy dla stosunków międzynarodowych, Czarnogóra w ciągu ostatnich lat podpisała szereg porozumień o charakterze dwu- i wielostronnym. Do kluczowych zaliczyć należy memorandum o porozumieniu z członkami Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz plany współpracy z państwami-partnerami Paktu. Zarysowana struktura zobowiązań międzynarodowych w obszarze bezpieczeństwa została wzbogacona także o porozumienia z innymi organizacjami o charakterze regionalnym i międzynarodowym.

Współpraca bilateralna nabrała dynamiki wraz z uzyskaniem przez Czarnogórę niepodległości. W 2007 i 2008 roku czarnogórskie Ministerstwo Obrony zainicjowało podpisanie większości istotnych dla współpracy w zakresie bezpieczeństwa porozumień. Dzięki współpracy o charakterze bilateralnym z państwami regionu, jak i państwami członkowskimi NATO, Czarnogóra zyskała możliwość udziału we wspólnych przedsięwzięciach, szkoleniach i kursach. Równoległe z procesem nawiązywania stosunków dyplomatycznych skupiono się na powoływaniu przedstawicielstw Czarnogóry o charakterze dyplomatyczno-wojskowym (ataaszaty). Czarnogórskie Ministerstwo Obrony mianowało dwunastu attaché obrony¹.

.....

¹ Mod, *Ministar Pejanović-Đurišić održala redovni godišnji sastanak sa vojno diplomatskim predstavnicima Crne Gore akreditovanim u inostranstvu*, Ministerstvo

Obok stałych misji przy NATO i Unii Europejskiej², aktualnie stałe ataszaty wojskowe funkcjonują w Berlinie³, Ljubljanie⁴, Wiedniu⁵ i Waszyngtonie⁶. Ich zadaniem jest przede wszystkim utrzymywanie dobrych stosunków z państwami przyjmującymi, a także doradzanie szefom misji dyplomatycznych w sprawach bezpieczeństwa i współpracy wojskowej. W związku z tak rozbudowaną siecią ataszatów wojskowych w stosunku do potencjału Czarnogóry pojawiły się zarzuty o nadreprezentacyjność skierowane pod adresem Minister Obrony Milicy Pejanović-Đurišić. Dotyczą one wydawanych z budżetu państwa środków finansowych na utrzymanie placówek i wynagrodzenie przedstawicieli wojskowych, które wynoszą w skali roku 870 185 euro, co – zdaniem analityka wojskowego Zorana Bukvicia – stanowi niepotrzebny wydatek⁷.

.....
odbrane, art. z dn. 18.02.2014 r., <<http://www.mod.gov.me/vijesti/135687/Ministar-Pejanovic-durisic-odrzala-redovni-godisnji-sastanak-sa-vojno-diplomatskim-predstavniciima-Crne-Gore-akreditovanim-u-inos.html>>, (data dostępu: 12.09.2014).

² Wojskowym przedstawicielem Czarnogóry przy NATO i UE jest Vladislav Vlahović.

³ W Berlinie funkcję attaché wojskowego od czerwca 2009 roku pełni płk Zoran Bošković, równocześnie sprawujący zwierzchnictwo nad przedstawicielstwami w Polsce, Holandii i Danii.

⁴ W Słowenii od kwietnia 2011 roku przebywa kapitan marynarki wojennej Branislav Keković, który odpowiedzialny jest także za stosunki z Węgrami i Włochami.

⁵ W Austrii przy Przedstawicielstwie Wojskowym KBWE funkcje wypełniał aż do chwili przejścia na emeryturę tj. do czerwca 2011 roku, generał Radosav Martinović. Pełnił on równocześnie rolę attaché w Austrii, Czechach i na Słowacji. W 2012 roku funkcje przejął nowy przedstawiciel – generał Ljubiša Jokić. Przy Ambasadzie Czarnogóry w Wiedniu państwo reprezentował porucznik marynarki wojennej Vučić Bošković.

⁶ W Waszyngtonie, USA, od 1 września 2011 roku funkcję attache wojskowego pełni podpułkownik Velibor Bakrač, który odpowiada też za kontakty z Kanadą i Islandią. *Vojni atasei Crne Gore*, Ministerstvo odbrane Crne Gore, <http://www.odbrana.gov.me/ministarstvo/Vojni_atasei_Crne_Gore>, (data dostępu: 12.01.2013).

⁷ A.T., M.M.K., *Za 12 vojnih diplomata godišnje plaćamo 870 185 eura*, Dan online, art. z dn. 14.07.2014 r., <<http://www.dan.co.me/indexor.phtml?nivo=3>>

Jak wspomniano powyżej, niewielka Czarnogóra posiada 12 ataszatów wojskowych, podczas gdy na jej terytorium funkcjonują w sumie dwadzieścia dwie zagraniczne placówki tego typu czyli zaledwie o dziesięć więcej⁸. W dalszej perspektywie Ministerstwo Obrony Czarnogóry będzie musiało z pewnością ograniczyć wydatki na swoją reprezentację i przesunąć środki na inne działania służące zbliżeniu do standardów natowskich.

Rok 2011 przyniósł podpisanie przez Czarnogórę szeregu istotnych porozumień o charakterze dwustronnym⁹. Na szczególną uwagę zasługują m.in. przekazane przez Holandię i Danię dotacje finansowe, dzięki którym możliwa stała się realizacja założeń związanych z budową i utworzeniem centrów kształcenia języków obcych dla czarnogórskich żołnierzy w miejscowościach Nikšić oraz Plevlja¹⁰, a także wsparcie projektu budowy systemu

.....
&datum=2014-07-15&rubrika=Drustvo&najdatum=2014-07-14&clanak=443330
&naslov=Za%2012%20vojnih%20diplomata%20ogodi%B9nje%20pla%E6amo%20
87o.185%20eura>, (data dostępu: 14.07.2014).

⁸ Swoich przedstawicieli wojskowych w Podgoricy posiadają następujące państwa: Austria, Bułgaria, Czechy, Francja, Grecja, Holandia, Włochy, Japonia, Kanada, Węgry, Macedonia, Norwegia, Niemcy, Polska, Rumunia, Rosja, USA, Słowacja, Słowenia, Turcja, Ukraina, Wielka Brytania. *Vojno-diplomatski predstavnici u Crnoj Gori*, <http://www.odbrana.gov.me/ministarstvo/Vojno-diplomatski-predstavnici_u_CG>, (data dostępu: 22.09.2014).

⁹ W 2011 roku doszło do podpisania dziewięciu dokumentów, m.in. Porozumienia pomiędzy Rządem Czarnogóry a Rządem Rzeczypospolitej Polskiej o współpracy w dziedzinie obrony (luty 2011 r.), Porozumienia technicznego w zakresie kształcenia personelu wojskowego i cywilnego podpisane z Ministerstwem Obrony Narodowej Rumunii (kwiecień 2011 r.), Porozumienia o współpracy wojskowej z Cyprzem (kwiecień 2011 r.), Porozumienia pomiędzy Ministerstwem Obrony Bułgarii a Czarnogóry dot. nadania prawa do bezpłatnego korzystania z bułgarskich oprogramowań o nazwie *Narodowy Instrumen Kodyfikacyjny BULCOD* (październik 2011 r.), Porozumienia o współpracy w zakresie obrony pomiędzy Rządami Czarnogóry i Republiki Włoskiej (wrzesień 2011 r.), Porozumienia o współpracy wojskowej z Ministerstwem Obrony Ukrainy (grudzień 2011 r.).

¹⁰ W kwietniu 2011 roku podpisano Protokół pomiędzy Ministerstwem Obrony Czarnogóry a Ministerstwem Obrony Królestwa Niderlandów dot. utworzenia dwóch Centrów nauczania języków obcych na terytorium Czarnogóry.

informacyjno-komunikacyjnego w czarnogórskim Ministerstwie Obrony¹¹. Kolejny rok pozwolił na dalsze nowe przedsięwzięcia, wśród których na szczególną uwagę zasługują dwustronne plany współpracy o charakterze wojskowym z osiemnastoma krajami: Albanią, Austrią, Bośnią i Hercegowiną, Bułgarią, Czechami, Grecją, Holandią, Macedonią, Niemcami, Rumunią, Słowenią, Francją, Polską, Danią, Norwegią, Węgrami, Turcją, Wielką Brytanią¹².

Wojskowa współpraca dwustronna Czarnogóry w dużej mierze opiera się na spotkaniach na szczeblu ministra obrony, jego zastępcy i szefów sztabów generalnych, którzy reprezentują kraj w różnego typu przedsięwzięciach o których będzie mowa poniżej.

3.1.1. Współpraca z państwami byłej Jugostawii

Stosunki sąsiedzkie Czarnogóry z państwami byłej Jugostawii określane są jako dobre. Aspirująca do członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim Czarnogóra stara się propagować współpracę i dążenie do uzyskania jak największego stopnia stabilizacji i bezpieczeństwa w regionie. Aktywność regionalną władz Czarnogóry potwierdzają prowadzone z przedstawicielami wysokiego szczebla krajów sąsiadujących spotkania. Przynależność kraju do organizacji o charakterze regionalnym, takich jak m.in. Proces Współpracy Państw Europy Południowo-Wschodniej (SEECP), Rada ds. Współpracy Regionalnej, Środkowoeuropejska

.....
Podpisano również dokument umożliwiający zaangażowanie żołnierza francuskiego w prace Ministerstwa Obrony Czarnogóry (wrzesień 2001 rok). *Izveštaj o radu Ministarstva odbrane za 2011. godinu*, Ministarstvo Odbrane Crne Gore, Podgorica 2012, s. 19–20.

¹¹ Protokół o dotacji ze strony Królestwa Danii w wysokości 446 600,00 euro podpisano w lutym 2011 roku. Kolejny został sygnowany w styczniu 2012 roku. Jego wysokość to 152 985,37 euro, celem określono budowę systemu informacyjno-komunikacyjnego w Ministerstwie Obrony Czarnogóry. *Izveštaj o radu Ministarstva odbrane za 2012. godinu*, Ministarstvo Odbrane Crne Gore, Podgorica 2013, s. 18.

¹² Ibidem, s. 7.

Umowa o Wolnym Handlu (CEFTA), dodatkowo intensyfikować mają prowadzoną kooperację i umacniać pozycję Czarnogóry na arenie międzynarodowej. W latach 2010–2011 Czarnogóra przewodniczyła Inicjatywie Środkowoeuropejskiej (CEI), Procesowi Współpracy Państw Europy Południowo-Wschodniej (SEECF) oraz Inicjatywie Adriatycko-Jońskiej (AIJ)¹³.

Rok 2013 przebiegał pod znakiem polepszenia relacji o charakterze regionalnym. Czarnogóra była wówczas gospodarzem cyklicznego forum *Samit100*, skierowanego do przedstawicieli biznesu Europy Południowo-Wschodniej. Głównym założeniem organizatorów wydarzenia było pogłębianie dobrosąsiedzkich stosunków i rozwoju współpracy gospodarczej. W spotkaniu wzięli udział wysocy przedstawiciele państw regionu. Tematem, który zdominował rozmowy, była potrzeba podjęcia wspólnych, wzmożonych wysiłków przedstawicieli regionu posługujących się podobnym językiem, posiadających podobną kulturę, dziedzictwo historyczne, uwarunkowania społeczne i gospodarcze na rzecz umacniania kooperacji i podniesienia standardu życia obywateli¹⁴. Idea jedności skłoniła państwa do powołania przedsięwzięcia, którym stała się zaproponowana przez Czarnogórę w czerwcu 2013 roku inicjatywa pod nazwą *Western Balkans Six (G6)*, inaczej określana mianem „czwartej Jugosławii”¹⁵.

.....
¹³ Ibidem.

¹⁴ *Samit100 Biznis lidera Jugoistočne Evrope*, <<http://2013.samit100.org/en/summit100-in-media/announcements/545/President+Vujanović+Supports+Integrated+and+Efficient+Business+Region.html>>, (data dostępu: 10.07.2014).

¹⁵ *Western Balkans Six (G6)* – inicjatywa przedstawiona przez czarnogórskiego Ministra Spraw Zagranicznych Igora Lukšicia w 2013 roku. Współpraca państw miała opierać się na rozwiązywaniu wspólnych problemów nękających państwa, jak walka z korupcją i przestępczością zorganizowaną, oraz dążeniu do stopniowego wprowadzania ułatwień przy przekraczaniu granic pomiędzy państwami, zniesienia obowiązku posiadania paszportu przez obywateli ww. krajów, jednak przy zachowaniu wysokiego poziomu bezpieczeństwa. W lipcu 2013 roku miało miejsce pierwsze spotkanie konsultacyjne dyrektorów politycznych z państw inicjatywy. Za jego cel przyjęto opracowanie dalszych perspektyw rozwoju dla powstałej inicjatywy. *Montenegro proposes „Western*

Poparta przez Komisarza ds. Rozszerzenia Unii Europejskiej Štefana Füle, zakładała ona zrzeszenie w ramach jednego przedsięwzięcia pozostających w dalszym ciągu poza Unią Europejską państw obszaru byłej Jugosławii, tj. Bośni i Hercegowiny, Serbii, Czarnogóry, Macedonii, Kosowa oraz Albanii i promowania ich przyszłej integracji z organizacją¹⁶.

Porozumienie, do którego doszło pomiędzy ministrami spraw zagranicznych państw Bałkanów Zachodnich a Komisarzem ds. Rozszerzenia Unii Europejskiej Štefanem Füle i Sekretarzem Generalnym Rady Współpracy Regionalnej Goranem Svilanoviciem, zakładało pełną kooperację na rzecz integracji europejskiej całego regionu. Po początkowo pozytywnym odbiorze inicjatywy Czarnogóry wkrótce pojawiły się wątpliwości. W projekcie zaczęto dopatrywać się nawoływania do odtworzenia Jugosławii, a tym samym powrotu do dawnych problemów. Podczas 68. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych we wrześniu 2013 roku serbski sprzeciw dla członkostwa Kosowa w ONZ i innych organizacjach międzynarodowych, w których członkostwo otrzymać mogą wyłącznie suwerenne państwa, zawiesił realizację czarnogórskiego pomysłu¹⁷. Słowa krytyki pod adresem tej idei wygłosiła również Chorwacja, będąca członkiem Unii Europejskiej, która niewiele wcześniej wystąpiła z pomysłem podobnego przedsięwzięcia o charakterze regionalnym (G8) i czarnogórską inicjatywę potraktowała jako konkurencyjną. Mimo to inicjatywa Ministra Igora Lukšicia stała się potwierdzeniem woli szerzenia stabilizacji i współpracy w regionie przez Czarnogórę.

.....
Balkans Six", b92, art. z dn. 17.09.2013 r., <http://www.b92.net/eng/news/region.php?yyyy=2013&mm=09&dd=17&nav_id=87692>, (data dostępu: 18.09.2013).

¹⁶ Początkowo inicjatywa była traktowana jako konkurencyjna dla projektu współpracy regionalnej stworzonego przez władze Zagrzebia pod nazwą G8, który opierał się na podobnych założeniach.

¹⁷ RTS, *Nikolić: Obama nas podržava*, Radio i Televizija Srbije, z dn. 24.09.2013 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1401180/Nikolić%3A+Obama+nas+podržava.html>>, (data dostępu: 21.09.2014).

Zabiegi władz Czarnogóry na rzecz wspólnej integracji regionu z najbardziej wpływowymi organizacjami o charakterze międzynarodowym wydają się nabierać szczególnego znaczenia od chwili, gdy do Unii Europejskiej, w lipcu 2013 roku, przystąpiła Republika Chorwacji. Czarnogóra postanowiła podjąć podobne starania. Dążenie do członkostwa w NATO i Unii Europejskiej stało się głównym celem władz, podkreślających znaczenie i potrzebę włączenia Czarnogóry do struktur tych organizacji. Ambasador Czarnogóry przy NATO – Vesco Garčević intensywnie zabiegał o uwzględnienie na szczycie Sojuszu w Walii we wrześniu 2014 roku tematu nowych członków, co jednak nie przyniosło zamierzonego skutku. Kryzys na Ukrainie niekorzystnie wpłynął na gotowość NATO do rozszerzenia, na które z kolei tak bardzo liczyła Czarnogóra.

Wszelkie okazje, spotkania wykorzystywane były do lobbowania na rzecz włączenia państwa do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Zarówno premier, jak i prezydent starali się zapewniać o niezmienności euroatlantyckich priorytetów i gotowości do realizacji stawianych Czarnogórze wymogów. O ile w przypadku Sojuszu Północnoatlantyckiego zapowiedziano przełożenie zapowiadanego procesu w czasie, do 2015 roku, o tyle integracja z Unią Europejską stanowić może dłuższy niż spodziewają się tego władze Czarnogóry proces. Jak podkreśliła Minister Spraw Zagranicznych Chorwacji Vesna Pusić w wypowiedzi dla dziennika „Jutarniji List”: „gdyby nie przyśpieszone działania na rzecz włączenia Republiki Chorwacji do UE, doszłoby do akcesji w późniejszym czasie. Przemiany, które nastąpiły na mapie Europy, a konkretnie zmiana stosunków pomiędzy Unią Europejską, Zachodem i Rosją w odniesieniu do kryzysu na Ukrainie, odmieniły działania organizacji”¹⁸. Unia Europejska, zmagająca się z problemami nie tylko natury finansowej, stoi

.....
¹⁸ Vesna Pusić o pisaniu Financial Timesa „Ja bih vrlo rado rekla da to što piše o Hrvatskoj nije istina”, „Jutarniji List”, art. z dn. 29.06.2014 r., <<http://www.>

przed dużym wyzwaniem. Z pewnością kwestia integracji Bałkanów Zachodnich stanowi jeden z elementów jej polityki, jednak trudno jest określić w tym przypadku perspektywy czasowe. Niezaprzeczalnym pozostaje fakt, że spośród państw, które włączyły się do opisanej wyżej inicjatywy G6, jedynie Czarnogóra poczyniła wyraźne postępy, które świadczyć mogą o jej pełnym zaangażowaniu w proces integracji z Unią Europejską. Mimo odsuwania w czasie terminu i decyzji o rozszerzeniu Paktu Północnoatlantyckiego oraz trudności z realizacją kryteriów na rzecz członkostwa w UE, Czarnogóra pozostaje liderem w dążeniach do integracji z tymi strukturami na tle pozostałych państw Bałkanów Zachodnich.

Serbia 21 stycznia 2014 roku otworzyła negocjacje akcesyjne z Unią Europejską. Jednym z podstawowych warunków, jakie przed nią postawiono, stało się podjęcie jakichkolwiek kroków w kierunku uregulowania stosunków z Kosowem. Ze względu na to Serbia po wielu latach zdecydowała się na podpisanie porozumienia Belgrad-Priština, regulującego status mniejszości serbskiej na terytorium Kosowa. Nie oznaczało ono jednak uznania niepodległości Kosowa, choć przez państwa regionu zostało odebrane bardzo pozytywnie – jako czynnik stabilizujący sytuację w regionie. Akcesja Serbii do Unii Europejskiej będzie procesem trudnym i złożonym. Kiedy pod uwagę weźmie się doświadczenia lat 90. i problemy, z jakimi do dziś zмага się kraj, trudno o określenie jasnej perspektywy czasowej włączenia Serbii do tej organizacji. Celem władz jest doprowadzenie do zamknięcia negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską do końca 2018 roku¹⁹. Z pozostałych państw regionu Albania otrzymała status kandydata w czerwcu 2014 roku, natomiast Bośnia i Hercegowina zмага

.....
jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=1202473>, (data dostępu: 12.09.2014).

¹⁹ RTS, *Vučić: Najteži koraci na početku*, Radio i Televizija Srbije, art. z dn. 21.01.2014 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1500932/Vučić%3A+Najteži+koraci+na+početku.html>>, (data dostępu: 21.09.2014).

się z trudnościami w zakresie realizacji kryteriów stawianych jej przez Unię Europejską, przez co nie może się pochwalić szczególnym postępowaniem na drodze do członkostwa.

Działaniami sprzyjającymi tworzeniu dobrego wizerunku danego państwa na arenie międzynarodowej wydają się być zabiegi zmierzające do zyskania przychylności oraz poparcia innych krajów – tak państw regionu, jak i członków poszczególnych organizacji – na drodze do akcesji. Praktyka powyższa stosowana jest przez rząd Czarnogóry, którego przedstawiciele, podczas spotkań i wydarzeń z udziałem członków organizacji międzynarodowych, starają się lobbować na rzecz akcesji Czarnogóry do NATO i Unii Europejskiej. Szczególnie nasilone działania można odnotować w latach 2013–2014, kiedy to premier i prezydent kraju intensywnie starali się podkreślać znaczenie włączenia kraju w międzynarodowe przedsięwzięcia na rzecz stabilizacji i integracji regionu Bałkanów Zachodnich.

W 2013 roku Minister Spraw Zagranicznych Czarnogóry Igor Lukšić reprezentował kraj podczas posiedzenia ministrów spraw zagranicznych państw należących do Procesu Współpracy w Południowo-Wschodniej Europie (SEECP) w Ochrydzie. W jego trakcie dyskutowano nad rozwojem sytuacji w regionie i rolą procesu SEECP w umacnianiu współpracy regionalnej i integracji europejskiej²⁰. W Dubrowniku Igor Lukšić wziął udział w spotkaniu ministrów spraw zagranicznych Albanii, Chorwacji, Grecji, Włoch i Czarnogóry ukierunkowanym na omówienie projektów

.....
²⁰ W spotkaniu udział wzięli ministrowie spraw zagranicznych: Bułgarii, Chorwacji, Serbii, Macedonii, zastępcy ministrów spraw zagranicznych Turcji, Albanii, Bośni i Hercegowiny, Kosowa oraz Komisarz ds. Rozszerzenia UE i polityki sąsiedztwa Štefan Füle, Sekretarz Generalny RCC Goran Svilanović, a także przedstawiciele innych państw uczestniczących w Procesie i organizacji międzynarodowych. Podczas spotkania przyjęto Strategię i program prac RCC na lata 2013–2016 oraz Ochrydzką deklarację i wspólną deklarację pod nazwą „Solidarnost na djelu”. *Lukšić u Ohridu regionalne inicijative mostovi koji spajaju*, CDM, art. z dn. 31.05.2013 r., <<http://www.cdm.me/politika/luksic-u-ohridu-regionalne-incijative-mostovi-koji-spajaju>>, (data dostępu: 11.06.2013).

energetycznych TAP i IAP²¹. Spotkanie było o tyle istotne, że na jego zakończenie wydano wspólne oświadczenie w sprawie budowy Gazociągu Transadriatyckiego i doprowadzenia do połączenia go z Gazociągiem Adriatycko-Jońskim. Zabieg taki otworzył ma możliwości zaopatrywania krajów bałkańskich i regionu Morza Kaspijskiego w gaz z Azerbejdżanu. Takie posunięcie z pewnością przyczyni się do polepszenia infrastruktury gazowej państw regionu, ale i pozostanie nie bez znaczenia dla regionalnej stabilności energetycznej²².

Podobnym przedsięwzięciem długoterminowym o dużym znaczeniu dla rozwoju gospodarczego i połączenia zachodniej i środkowej Europy z jej południowo-wschodnią częścią uznać można budowę Adriatycko-Jońskiej magistrali o długości 1100 km. Temat ten stanowił jeden z punktów dyskusji podczas spotkania państw Europy Południowo-Wschodniej w Berlinie. Inicjatywa, mająca na celu intensyfikację wspólnych wysiłków państw Bałkanów Zachodnich i wzbudzenie dyskusji na temat przyszłości regionu, podjęta została przez Kanclerz Angelę Merkel w sierpniu 2014 roku²³. Ta międzynarodowa konferencja stała się kolejnym przykładem potwierdzającym potrzebę włączenia państw Bałkanów Zachodnich w proces integracji i prowadzenia z nimi rozmów na temat wspólnej kooperacji w ramach przedsięwzięć o charakterze ponadnarodowym obejmujących energetykę, infrastrukturę, zarządzanie kryzysowe, zwiększających ilość miejsc pracy i zatrudnienie.

Istotne znaczenie dla pogłębiania współpracy oraz uniezależnienia od wpływów zewnętrznych, głównie ze strony Rosji, ma realizacja dwóch przedsięwzięć: wspomnianego powyżej Gazociągu Adriatycko-Jońskiego oraz projektu budowy

.....
²¹ Lukšić: *Šansa za gasifikaciju Crne Gore*, „Pobjeda” z dn. 12.06.2013 r.

²² Tamże.

²³ V. Kulaga, *Budućnost Balkana u EU*, Glas Srpske, art. z dn. 28.08.2014 r., <http://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Buducnost-Balkana-u-EU/lat/161549.html>, (data dostępu: 11.09.2014).

Adriatycko-Jońskiej autostrady, która prowadziłaby od włoskiego Triestu, przez Słowenię, Chorwację, Bośnię i Hercegowinę, Serbię, Czarnogórę, Albanie aż po Grecję. Dzięki autostradzie udałoby się połączyć położone w zachodniej i środkowej Europie kraje z południową częścią kontynentu. Dotychczas stworzeniem najdłuższego odcinka tej trasy, tym samym realizacją ok. 90% założenia, może pochwalić się Chorwacja. Budowa Adriatycko-Jońskiej autostrady to projekt długoterminowy, nad którego urzeczywistnieniem mają czuwać Chorwacja i Niemcy. Jego finalizacja zapowiadana jest nie wcześniej niż w 2030 roku, choć jak wynika z prognoz, bardziej realny jest rok 2050²⁴.

Podejmując dwustronną współpracę z państwami regionu, Czarnogóra angażuje się w programy współpracy, jak choćby te prowadzone z Albanią, Bośnią i Hercegowiną, Chorwacją, Serbią, Kosowem. W ramach komponentu II IPA w 2013 roku otrzymała na ten cel około 5 mln euro przyznanych jej przez Komisję Europejską²⁵. W ten sposób, na zasadzie wspólnych przedsięwzięć, możliwe staje się zapobieganie podziałom, przyśpieszenie integracji ekonomicznej, rozwoju obszarów przygranicznych, ale i pogłębianie współpracy kulturalnej, socjalnej, naukowej

.....
²⁴ *Jadransko-jonska autocesta – projekt na duge staze*, Vijesti HRT, art. z dn. 24.08.2014 r., <<http://vijesti.hrt.hr/253909/jadransko-jonska-autocesta-glavni-projekt-gospodarske-suradnje-hrvatske-bih-crne-gore-i-albanije>>, (data dostępu: 24.08.2014).

²⁵ Zgodnie z informacjami zawartymi w dokumencie o strategicznym znaczeniu dla Unii Międzyparlamentarnej, zawierającym opracowanie perspektywy finansowej na lata 2014–2020, Czarnogóra z funduszy IPA może otrzymać do 270,5 mln euro oraz dodatkowo środki na współpracę regionalną. Z wyżej wymienionej kwoty szacuje się, że 99,2 mln euro państwo pozyska na przeprowadzenie reform w procesie przygotowania Czarnogóry do członkostwa w UE, 90,8 mln euro na rozwój socjalno-ekonomiczny i regionalny, 28,1 mln euro na promowanie równouprawnienia i rozwój zasobów ludzkich. Dla rolników przeznaczono kwotę w wysokości 54,2 mln euro. Koliko Crna Gora može ukupno povući novca iz IPA fondova do 2010 godine?, Portal Analitika, z dn. 03.09.2014 r., <http://portalanalitika.me/clanak/160465/koliko-crna-gora-moze-ukupno-povuci-novca-iz-ipa-fondova-do-2020-godine>, (data dostępu: 04.09.2014).

pomiędzy krajami, a konkretnie pomiędzy ich lokalnymi i regionalnymi wspólnotami²⁶.

Uwzględnianie państw Bałkanów Zachodnich jako potencjalnych przyszłych członków Unii Europejskiej poprzez włączanie ich w poszczególne przedsięwzięcia i inicjowanie spotkań mających na celu ich współpracę z pewnością stanowi pozytywny przejaw stanowiska kluczowych członków UE, między innymi Niemiec. Oczywiście wiele zależy od samych państw regionu i ich stopnia zaangażowania w realizację stawianych przez Unię warunków.

Współpraca dwustronna pomiędzy Ministerstwami Obrony Czarnogóry i Albanii rozpoczęła się w lipcu 2008 roku wraz ze złożeniem w Podgoricy wizyty przez albańskiego ministra obrony. Doszło wówczas do podpisania memorandum o porozumieniu²⁷. Współpraca między obydwojoma państwami układa się dobrze, co znajduje wyraz także w poparciu, jakiego udziela Albania Czarnogórze w jej aspiracjach do członkostwa w NATO. Dobrosąsiedzkie stosunki, ale i chęć niesienia wzajemnej pomocy, przejawiająca się w wypowiedziach prezydentów obu państw, na trwałe wpięły się w dialog pomiędzy stronami²⁸. Pogłębianiu współpracy służą nie tylko wielkie inicjatywy polityczne, lecz także działania sprzyjające choćby ułatwieniom w przepływie ludności między państwami. Służyć temu może na przykład stworzenie

.....
²⁶ *II komponenta*, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, <<http://www.mvpei.gov.me/rubrike/GD-za-koordinaciju-programa-pomoci-EU/O-IPA-programima/II-komponenta/>>, (data dostępu: 24.08.2014).

²⁷ *Memorandum o razumijevanju između Republikr Albanije i Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Podgorica, 03.07.2008. Więcej: V. Latković, *NATO donosi investicije i članstvo u EU. Gazmend Oketa, ministar odbrane Republike Albanije*, „Partner” 2008, nr 9, s. 4-7.

²⁸ Spotkania o charakterze oficjalnym i prywatnym pomiędzy Czarnogórskim Ministrem Obrony Vućiniciem a Ministrem Obrony Albanii Imami odnotowywane są dość często. Dochodzi do nich m.in. w trakcie spotkań ministrów obrony zaangażowanych we współpracę państw w ramach Procesu Współpracy w Europie Południowo-Wschodniej SEECP (marzec 2011) czy Inicjatywy A-5 (maj 2011).

nowej infrastruktury w postaci budowy drogi łączącej stolicę Czarnogóry – Podgoricę z miejscowością Plav (Plav-Gusinje-Grnčar-Dinoša-Podgorica), położoną na południu państwa. Droga przebiegać będzie częściowo przez terytorium Albanii, dzięki czemu dotychczasowa trasa między tymi miejscowościami o długości 200 km zmniejszona zostanie do 70 km²⁹. Ruch graniczny ma ułatwić także rezygnacja z obowiązku okazywania na granicy między Albanią i Czarnogorą paszportów oraz wprowadzenie możliwości przekraczania jej przez obywateli tych państw na podstawie dowodu osobistego³⁰. Granica pomiędzy Albanią a Czarnogorą została określona jeszcze w latach 20. XX wieku i spisana w Protokole z 26 czerwca 1926 roku. W roku 2009 doszło do podpisania Porozumienia o odnowieniu granicznych przejść między krajami, natomiast w październiku 2014 roku władze Albanii, Kosowa i Czarnogóry zapowiedziały sfinalizowanie porozumienia o granicach i potrzebę pogłębiania kooperacji³¹.

Współpraca pomiędzy państwami widoczna jest również w wymianie, do jakiej dochodzi na szczeblu wojskowym. Przykładowo, w latach 2007 i 2008 przedstawiciele Ministerstwa Obrony Czarnogóry brali udział w trzymiesięcznych kursach z zakresu bezpieczeństwa i obrony w College'u Obrony w Tiranie. Zgodnie z wytycznymi *Planu współpracy dwustronnej* w 2011 roku przedstawiciele obu wojsk wspólnie uczestniczyli w przedsięwzięciach organizowanych na terytorium Czarnogóry i Albanii³². Albania

.....
²⁹ Rząd Czarnogóry na ten cel przeznaczył 5 mln euro. Dane w oparciu o wywiad z przedstawicielami Ministerstwa Obrony Republiki Czarnogóry z dn. 12.06.2014 r., dokument nr 10.

³⁰ D. Ćirović, *Crna Gora i Albanija dobri partneri u integracionim procesima*, „Pobjeda” z dn.04.05.2012 r., s. 4.

³¹ E. Krčić, *Crna Gora, Albanija i Kosovo potpisali sporazum o tromedji*, Radio Slobodna Evropa, art. z dn. 22.10.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/crna-gora-albanija-i-kosovo-potpisaju-sporazum-o-tromedji/26650523.html>>, (data dostępu: 22.10.2014).

³² W 2012 roku zrealizowano 9 przedsięwzięć spośród, których 5 na terytorium Czarnogóry, 3 w Albanii. Skupiono się na współpracy marynarki, lotnictwa,

jako jej sojusznik udzieliła także fachowej pomocy m.in. w zakresie sposobu organizacji działalności straży przybrzeżnej czy włączenia żołnierzy czarnogórskich do prowadzonych w Tiranie kursów nauki języka angielskiego³³. Za najważniejsze porozumienia, jakie podpisano w 2012 roku, uważane są *Porozumienie o współpracy i wzajemnej pomocy na wypadek katastrof naturalnych i katastrof innego typu*, *Porozumienie o delimitacji szelfu międzykontynentalnego* oraz *Porozumienie w zakresie zdrowia*. Za istotne działania uważa się również realizację projektu o nazwie *Wspólne zarządzanie ekosystemem Jeziora Szkoderskiego. Rozbudowa szlaku wodnego między Jezioro Szkoderskim a rzeką Bojaną na odcinku Jezioro Szkoderskie – Bojana – Drina*, mającego zapobiegać wystąpieniu powodzi, ale i stanowić podstawę dla stworzenia połączenia między miejscowościami Bar-Drač i Virpazar-Škadar³⁴.

Współpraca z Bośnią i Hercegowiną znajduje swoje odzwierciedlenie w *Memorandum o porozumieniu*³⁵, do podpisania którego doszło w Podgoricy w listopadzie 2007 roku pomiędzy Ministerstwem Obrony Czarnogóry oraz Ministerstwem Obrony Bośni i Hercegowiny. Obydwa państwa łączą przede wszystkim wspólne wysiłki na rzecz integracji euroatlantyckiej. Doskonałą okazją do wymiany doświadczeń i rozmów dwustronnych pomiędzy ministrami obrony Bośni i Hercegowiny oraz Czarnogóry były cykliczne spotkania w ramach takich inicjatyw, jak Grupa A-5, 2BS Forum (To Be Secure), SEECF. Minister Obrony Bośni i Hercegowiny Selmo Cikotić kilkakrotnie wizytował Czarnogórę. Współpraca pomiędzy państwami skupia się na wspólnych kursach

.....
ale i dzielono doświadczeniami w zakresie niszczenia nadwyżek broni i amunicji. Dnia 8.05.2012 roku z wizytą oficjalną w Czarnogórze przebywał Szef Sztabu generalnego Sił Zbrojnych Albanii, do rewizyty doszło 5.07.2012 roku. *Izvjestaj o radu Ministarstva Odrbane za 2012. godinu*, op. cit.

³³ *Izvjestaj o radu Ministarstva odrbane za 2011. godinu*, op. cit., s. 20.

³⁴ *Crna Gora, Treći godišnji Nacionalni Program Crne Gore*, Podgorica, październik 2012 r., s. 16, III_ANP.pdf

³⁵ *Memorandum o razumijevanu između Ministarstva odrbane BiH i Ministarstva odrbane Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Podgorica, 21.11.2007.

i szkoleniach, w tym języka angielskiego, odpowiadających kryteriom NATO i standardom STANAG 6001³⁶. Czarnogóra wraz z Bośnią i Hercegowiną realizowały plan współpracy w zakresie obrony na lata 2012/2013. Stanowił on kontynuację rozpoczętych kilka lat wcześniej wspólnych przedsięwzięć w ramach Programu Partnerstwo dla Pokoju³⁷. W stolicy Bośni i Hercegowiny – Sarajewie znajduje się centrum kształcenia prowadzące zajęcia z zakresu operacji pokojowych (*Peace Support Operations Training Centre BiH – PSOTC*). Centrum, którego pomysłodawcą i fundatorem było brytyjskie Ministerstwo Obrony, powstało w 2003 roku. Przez kilkanaście lat funkcjonowania stało się jednym z najbardziej rozpoznawalnych na świecie centrów edukacyjnych specjalizujących się w przygotowywaniu oficerów i personelu wysyłanego na misje pokojowe w ramach operacji prowadzonych pod auspicjami NATO czy ONZ³⁸. Bazując na doświadczeniach międzynarodowej kadry i specjalistów, Czarnogóra kieruje na szkolenia swoich przedstawicieli³⁹. Od 2012 roku dodatkowo zyskała również możliwość angażowania policjantów w prace nowo otwartego Centrum Współpracy Policijnej Czarnogóry, Bośni i Hercegowiny i Serbii w miejscowości Trebinje⁴⁰.

Niezwykle istotnym dla dwustronnych relacji stało się określenie granic państwowych. Dnia 3 czerwca 2014 roku

.....
³⁶ *Izvyještaj o radu Ministarstva odbrane za 2012. godinu*, op. cit., s. 19.

³⁷ V. Latković, *Ne možemo selektivno pristupati u NATO. Dr Selmo Cikotić, ministar odbrane Bosne i Hercegovine*, „Partner” 2008, nr 8, s. 4–6.

³⁸ *Peace Support Operations Training Centre*, <www.psotc.org>, (data dostępu: 12.09.2012).

³⁹ Dotychczas żołnierze Czarnogórcy brali udział w kursach rozminowywania terenu i wykrywania środków wybuchowych. *Izvyještaj o radu Ministarstva Odbrane za 2011. godinu*, op. cit., s. 20.

⁴⁰ *Crna Gora, Treći godišnji Nacionalni Program Crne Gore*, Podgorica, październik 2012 r., s. 17, <[http://www.mvpei.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=135175&rType=2&file=Tre%C4%87i%20godini%C5%A1nji%20nacionalni%20oprogram%20Grne%20Gore%20ou%20ookviru%20MAP%20ciklusa%20\(ANP\).pdf](http://www.mvpei.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=135175&rType=2&file=Tre%C4%87i%20godini%C5%A1nji%20nacionalni%20oprogram%20Grne%20Gore%20ou%20ookviru%20MAP%20ciklusa%20(ANP).pdf)>, (data dostępu: 15.07.2014).

podczas spotkania w Sarajewie premierzy Bośni i Hercegowiny – Vjekoslav Bevanda oraz Czarnogóry – Milo Đukanović paraflowali *Porozumienie o wspólnej granicy*⁴¹. Uroczyste podpisanie umowy w tej kwestii zapowiedziane zostało do końca 2014 roku. To pierwszy tego typu dokument, mający znaczenie symboliczne dla państw byłej Jugosławii. Potwierdza on, że możliwe jest rozwiązanie problemu granicznego na drodze pokojowej i przy pełnej zgodzie obu stron⁴².

Współpraca z sąsiednią Republiką Chorwacji również oceniana jest bardzo dobrze. *Memorandum o porozumieniu w zakresie współpracy w dziedzinie obrony* strony podpisały w październiku 2007 roku w Splicie. Doszło do tego w trakcie spotkania ministrów spraw zagranicznych i obrony państw grupy A3 i B3, tj. ówczesnej Inicjatywy Adriatyckiej i Inicjatywy Bałtyckiej, w którym Czarnogóra uczestniczyła wówczas jako obserwator z ramienia Inicjatywy Adriatyckiej⁴³. Współpraca bilateralna obejmuje przedsięwzięcia, które uzgadniane są przez strony m.in. w ramach *Planu współpracy bilateralnej*. Za najważniejsze pola współpracy uznaje się przede wszystkim wspólny udział w misji ISAF w Afganistanie⁴⁴, współpracę w ramach BRAAD, wspólne szkolenia, a także kursy kierowane do oficerów i podoficerów

.....
⁴¹ Crna Gora i BiH rešile pitanje granice, RTS, art. z dn. 03.06.2014 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1614192/Crna+Gora+i+BiH+rešile+pitanje+granice.html>>, (data dostępu: 04.06.2014).

⁴² Granica pomiędzy Bośnią i Hercegowiną a Czarnogórą wynosi 240 km. Zgodnie z Porozumieniem przewidziano, że podział nastąpi zgodnie z położeniem katastrów, a granica nie wpłynie na podział własności przynależących do Czarnogórców bądź obywateli BiH terenów. Umowa o rozgraniczeniu dla obydwu stron stanowi istotny krok w zakresie starań o członkostwo w UE, stąd pomysł, aby do oficjalnego podpisania dokumentu doszło w Brukseli. Proces uregulowania i oznaczenia granic, po ostatecznym sygnowaniu dokumentu, będzie trwał trzy lata. Ibidem.

⁴³ *Memorandum o saqradnji između Ministarstva odbrane Republike Hrvatske i Ministarstva odbrane Crne Gore*, Split, 12.10.2007.

⁴⁴ Dnia 19 września 2012 roku doszło do podpisania *Memorandum o porozumieniu* między Ministerstwem Obrony Czarnogóry a Ministerstwem Obrony

czarnogórskich, umożliwiające im pobyt w sztabie generalnym Chorwacji. Spotkania dwustronne ministrów obrony wpisane są w kalendarz wydarzeń o charakterze regionalnym. Najlepszym przykładem współpracy jest wzajemna pomoc udzielana przez kraje w przypadku katastrof, czego ilustracją może być rok 2012, kiedy to Chorwacja udzieliła wsparcia powietrznych sił zbrojnych Czarnogórze wobec załamania pogody, czy tragiczna w skutkach powódź, jaka w maju 2014 roku objęła Chorwację, Serbię oraz Bośnię i Hercegowinę, podczas której z pomocą ruszyła Czarnogóra⁴⁵.

Dla Czarnogóry Chorwacja jest ważnym partnerem. To kraj, który stosunkowo niedawno, w 2009 roku, został włączony do struktur NATO i jeszcze później, w 2013 roku, do Unii Europejskiej. Rozumie „problematykę bałkańską”, przeszedł bowiem podobną drogę w zakresie wypełniania zobowiązań na rzecz członkostwa w organizacjach o charakterze euroatlantyckim. Podobne uwarunkowania społeczne, polityczne, ekonomiczne, ale i język w dużym stopniu wpłynęły na dobrosąsiedzkie relacje między krajami. Czarnogóra ma w Chorwacji silne oparcie, doradcę i sąsiada, który podobnie jak ona opowiedział się za integracją regionu i jego rozwojem. Wyrazem tego mogło być m.in. powołanie wspólnej chorwacko-czarnogórskiej Komisji na rzecz Integracji Czarnogóry z Unią Europejską, ale i szereg symbolicznych spotkań, w których udział wzięli przedstawiciele obu stron, jak

.....

Republiki Chorwacji odnoszącego się do zasad uczestnictwa w działających na rzecz Sojuszu grup policyjnych w ramach misji ISAF w Afganistanie.

⁴⁵ W Czarnogórze zorganizowana została akcja zbierania darów na rzecz powodzian. Ochotnicy z Czarnogóry mogli udać się specjalnym transportem do Belgradu i Obrenovca, aby tam służyć wsparciem i pomocą poszkodowanym. Akcją wspierała m.in. kopalnia węgla Plevlja, która na pomoc powodzianom przekazała 10 000 euro. Podobnie zakład ubezpieczeń Uniqua (10 000 euro), czy zrzeszenie organizacji pracowników kopalni, którzy zebrali 3000 euro. W pomoc włączyły się także sklepy: Mercator Crna Gora, Roda, jak i obywatele, którzy w specjalnie zorganizowanych punktach zbiórek mogli przekazywać artykuły pierwszej potrzeby i wodę.

choćby podczas oficjalnych uroczystości z okazji akcesji Republiki Chorwacji do Unii Europejskiej. Na stan stosunków pozytywnie wpłynął również wyrok Sądu Najwyższego w Podgoricy z 3 marca 2014 roku. Jego decyzją trzynastu obywatelom Chorwacji przyznano odszkodowania stanowiące zadośćuczynienie za bezprawne przetrzymywanie ich od maja do sierpnia 1992 roku w obozie pracy „Morinj” w pobliżu miejscowości Kotor⁴⁶.

Podobnie jak w przypadku porozumień podpisanych przez Ministerstwo Obrony Czarnogóry z innymi państwami, porozumienie z Chorwacją uwzględnia przede wszystkim szkolenia, wymianę doświadczeń i udział w ćwiczeniach o charakterze wojskowym. Podzielając wspólny interes regionu, przedstawiciele Chorwacji za słuszne uważają wspieranie wysiłków Podgoricy na rzecz członkostwa w NATO⁴⁷. Państwa uczestniczą we wspólnych inicjatywach i konferencjach, a żołnierze obydwu wojsk biorą udział w szkoleniach, jak choćby „ADRIATIC SHIELD 2008” czy „ADRION LIVEX 2008”, seminariach poświęconych kwestii bezpieczeństwa narodowego oraz kursach łączności radiowej. Zdobytą wiedza wykorzystywana jest później podczas współpracy w Afganistanie, gdzie obydwu państwa pełnią misję⁴⁸.

Poza sferą wojskową kraje współpracują także w zakresie wspierania wspólnych inwestycji oraz przedsięwzięć kulturalnych. Zobowiązały się do udzielania pomocy na wypadek sytuacji kryzysowych, do ochrony danych osobowych, ale i wzajemnej ochrony i wymiany informacji niejawnych, do pomocy we współpracy turystycznej, w ochronie środowiska naturalnego czy do regulacji postanowień odnoszących się do przejść granicznych⁴⁹.

.....
⁴⁶ *Hrvatski logoraši dobijaju 319 000 evra od Crne Gore*, „Vesti” z dn.03.03.2014 r.

⁴⁷ Plan bilateralnej współpracy na 2011 rok został podpisany 8 grudnia 2010 roku. Przewidziano nim pięć wspólnych działań na terytorium Chorwacji i siedem na terytorium Czarnogóry.

⁴⁸ Chorwacja i Czarnogóra podpisały na lata 2012–2013 Plan współpracy w zakresie obrony, *Crna Gora, Treći godišnji...*, op. cit., s. 19.

⁴⁹ Ibidem.

W stosunkach czarnogórsko-chorwackich kwestią nieuregulowaną formalnie pozostają granice państwowe, w tym przede wszystkim ich delimitacja na Półwyspie Prevlaka. „Przeście graniczne na Prevlace nie jest tematem gorących dyskusji pomiędzy stronami” – podkreślał podczas złożonej we wrześniu 2013 roku wizyty prezydent Republiki Chorwacji Ivo Josipović⁵⁰. Zdaniem chorwackiej wicepremier i Minister Spraw Zagranicznych Vesny Pusić „Chorwacja i Czarnogóra pracują nad rozwiązaniem problemu, jakim jest Półwysep Prevlaka. W interesie Zagrzebia leży doprowadzenie do rozwiązania sprawy w sposób nie naruszający dobrych stosunków politycznych”⁵¹. Półwysep jest położony u wejścia do jednego z największych portów Czarnogóry – Kotoru. W okresie rozpadu byłej Jugosławii było to terytorium działań zbrojnych. W 2002 roku obszar ten znajdował się w administracji ONZ, został zdemilitaryzowany i przekazany, zgodnie z przyjętym wcześniej Protokołem, pod tymczasowy zarząd Chorwacji⁵². Zdaniem czarnogórskiego Dyrektora Urzędu Infrastruktury – Dragana Kovačevića Półwysep Prevlaka nie należy dziś ani do Chorwacji, ani do Czarnogóry, stąd powinno dojść do równego jego podziału pomiędzy dwie strony. Rozstrzygnięciem ma zająć się Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, do którego oba kraje złożyły wspólny wniosek⁵³. Ostateczne uregulowanie sprawy pozostaje kwestią czasu. Zgodnie z zapowiedziami obu stron nastąpić ma ono w sposób polubowny i przy poszanowaniu drugiej strony.

O ile rozwiązanie problemu granicznego z Chorwacją, tj. kwestii Półwyspu Prevlaka, nie będzie generowało konfliktu, o tyle

.....

⁵⁰ MINA, *Hrvatska i Crna Gora različito gledaju na rješavanje pitanja Prevlake*, „Vijesti” z dn. 03.09.2013 r.

⁵¹ M. Bločina, *Prevlaka: Granica između Hrvatske i Crne Gore o kojoj ovisе milijarde*, „Večerniji list” z dn. 12.05.2013 r.

⁵² *Crna Gora 2002. Pristala da mi upravljamo Prevlakom*, DAN z dn. 28.07.2014 r.

⁵³ B. Sawicki, *Negocjacje akcesyjne Czarnogóry z UE i ich wpływ na sytuację w regionie*, <<http://eksperci.kj.org.pl/ogolna/analizy/negocjacje-akcesyjne-czarnogory-z-ue-i-ich-wplyw-na-sytuacje-w-regionie/1582>>, (data dostępu: 12.05.2014).

inaczej może być w przypadku zapowiadanej do końca 2014 roku finalizacji rozmów z władzami Kosowa dotyczących ostatecznego wyznaczenia granic państwowych⁵⁴. Oficjalnie w przypadku Kosowa mowa jest o sporze dotyczącym przebiegu pięciokilometrowego odcinka wspólnej granicy. Na łamach prasy czarnogórskiej pojawiają się głosy informujące o fakcie, że do podziału pomiędzy państwami pozostaje jeszcze około 6000 hektarów zalesionej ziemi, przynależącej obecnie do wchodzących w skład Czarnogóry miejscowości Rožaje i Plevlja. Prawdopodobnie i w tym przypadku rozstrzygnięciem podziału granic zajmie się Sąd Arbitrażowy⁵⁵.

Poza powyższą kwestią relacje dwustronne między tymi krajami uznawane są za dobre, zaś współpraca obejmuje zarówno stosunki polityczne, jak i kwestie obrony⁵⁶. Pierwsze spotkanie o charakterze regionalnym miało miejsce w listopadzie 2011 roku w miejscowości Peć w Kosowie i zakończyło się podpisaniem wspólnej deklaracji. Strony zobowiązały się do współpracy na rzecz utrzymania pokoju i stabilności w regionie⁵⁷. Podkreślono wówczas, że w kolejnych latach niezbędne będzie organizowanie wspólnych przedsięwzięć i ćwiczeń podnoszących kwalifikacje

.....
⁵⁴ H., *Direktor crnogorske Uprave za nekretnine: Nema dokumenta koji potvrđuje čija je Prevlaka*, „Slobodna Dalmacija” z dn. 08.05.2014 r.

⁵⁵ V. Koprivica, *Razgraničenje Crne Gore sa susjedima: Linijom zdravog razuma*, „Monitor” z dn. 23.05.2014 r.

⁵⁶ O dobrych relacjach dwustronnych mówiono podczas spotkania Ministra Spraw Zagranicznych Czarnogóry Igora Lukšicia z Przewodniczącym Parlamentu Kosowa - Jakubem Krasnjiciem w lutym 2014 roku. *Ambasada Kosova tokom ove godine*, RTCG, art. z dn. 27.02.2014 r., <<http://www.rtcg.me/vijesti/politika/43143/ambasada-kosova-tokom-godine.html>>, (data dostępu: 23.10.2014).

⁵⁷ W dniach 25–26.10.2012 roku z wizytą w Ministerstwie Obrony Czarnogóry przebywał przedstawiciel sił kosowskich gen. Kadri Kastrati. Doszło do rozmów z Szefem Sztabu Generalnego Wojsk Czarnogóry odnośnie do wykorzystywania wspólnych możliwości, prowadzenia szkoleń specjalistycznych skierowanych do pilotów helikopterów i pletwonurków. *Izvjestaj o radu Ministarstva Odbrane za 2012. godinu*, op. cit., s. 22.

żołnierzy obu państw w zakresie reagowania na sytuacje kryzysowe i katastrofy⁵⁸. Współpraca Czarnogóry z Kosowem – dwóch najmłodszych państw regionu Bałkanów Zachodnich – ma na celu przede wszystkim wsparcie Kosowa w osiągnięciu pełnej demokracji państwa. Podczas oficjalnej wizyty wicepremiera i Ministra Spraw Zagranicznych Czarnogóry – Igora Lukšicia w Kosowie wskazywano, że postępy Czarnogóry w zakresie integracji z Unią Europejską są zachętą dla Prištiny, która wzoruje się na przyjmowanych przez Czarnogórę rozwiązaniach w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej. Oba państwa podjęły działania w celu utworzenia swoich przedstawicielstw dyplomatycznych w obu krajach, których powołanie zapowiedziano do końca 2014 roku. Istotnym założeniem rządu czarnogórskiego jest ustanowienie pełnej bazy umów i dbanie o interesy mniejszości czarnogórskiej w Kosowie oraz możliwości jej reprezentowania w instytucjach w Prištinie⁵⁹. Praktyka taka wydaje się potwierdzać, że relacje pomiędzy krajami stanowią najlepszy przykład konstruktywnych stosunków sąsiedzkich i bilateralnych.

Współpraca z Macedonią odbywa się w oparciu o *Memorandum o porozumieniu w zakresie współpracy obronnej*. Do jego podpisania doszło przy okazji wizyty Ministra Obrony Czarnogóry w Skopje, w lutym 2007 roku. Strony zgodziły się na prowadzenie wymiany informacji i ekspertów z ministerstw obrony⁶⁰. Szczególnie cenna dla państw jest współpraca i szkolenia z zakresu planowania strategicznego, budżetowania, medycyny wojskowej⁶¹. Państwa uczestniczą w regionalnych przedsięwzięciach, m.in. w ramach

.....
⁵⁸ Minister kosowskich sił zbrojnych Agim Čeku uczestniczył w spotkaniu ministrów obrony państw Amerykańsko-Adriatyckiej Inicjatywy, które miało miejsce 28 maja 2011 roku w Budwie. *Izveštaj o radu Ministarstva odbrane za 2011. godinu*, op. cit., s. 24.

⁵⁹ *Crna Gora, Treći godišnji...*, op. cit., s. 19.

⁶⁰ *Memorandum o razumjevanju između Ministarstva odbrane Crne Gore i Ministarstva odbrane Republike Makedonije*, Skopje, 27.02.2007.

⁶¹ V. Latković, *Svaka misija je jedna naučena lekcija*. Zoran Konjanovski, *minister odbrane Republike Makedonije*, „Partner” 2009, nr 14, s. 4-6.

SEDM (*Sovereignty Education and Defence Ministry*), w programie NORDCAPS, jak i w szkoleniach oferowanych w Regionalnym Centrum Kształcenia i Komunikacji, mieszczącym się w Skopje. Macedonia, która od dłuższego czasu stara się o przyjęcie do NATO, wspomaga Czarnogórę w pokonywaniu trudniejszych przeszkód. Jest też stroną zaangażowaną w szkolenie i przygotowywanie żołnierzy i grup medycznych wyjeżdżających na międzynarodowe misje stabilizacyjne i pokojowe. Dzięki *Porozumieniu o współpracy w regionie* przeprowadzono szereg kursów i szkoleń, w tym szkolenia medyczne, które odbywały się w szpitalu wojskowym w Skopje, a uczestniczyli w nich Czarnogórcy, Chorwaci i Albańczycy. O szczególnej intensyfikacji wspólnych przedsięwzięć Czarnogórskie Ministerstwo Obrony pisało w 2011 roku, podkreślając istotę zaangażowania i współpracy w regionie. Stało się tak m.in. za sprawą przyjęcia *Planu współpracy bilateralnej w zakresie obrony*, którą Czarnogóra i Macedonia podpisały pod koniec grudnia 2010 roku⁶² oraz kolejnego, przyjętego na 2012 rok *Planu współpracy dwustronnej w zakresie obrony*⁶³. Państwa sygnowały także w latach 2011–2012 *Porozumienie o wzajemnym decydowaniu*

.....

⁶² Na Akademii Wojskowej „General Mihailo Apostolski” w Skopje w 2011 roku kursy zgodne ze standardami i praktyką przyjętą przez państwa członkowskie NATO pobierało dziesięciu kadetów. Macedońscy piloci jako jedni z pierwszych mieli możliwość odbycia szkoleń w Regionalnym Centrum Szkoleń Pilotów Helikopterów w bazie lotniczej na terytorium Czarnogóry. Minister Obrony Fatmir Besimi złożył w listopadzie 2011 roku na terytorium Czarnogóry wizytę, w trakcie której spotkał się z najwyższymi przedstawicielami państwowymi. Współpraca pomiędzy ministerstwami należy do udanych. Wielokrotnie dochodziło do wspólnych szkoleń z zakresu kontaktu z mediami, szkoleń specjalistycznych, wymiany pilotów, rozmów dwustronnych pomiędzy ekspertami w zakresie polityki obronnej, planowania, doświadczeń w zakresie średniookresowych i długookresowych programów na potrzeby obrony. *Izveštaj o radu Ministarstva odbrane za 2011. godinu*, op. cit., s. 20.

⁶³ *Plan współpracy dwustronnej w zakresie obrony* został podpisany 16 lutego 2012 roku. Przewidziano w nim 21 wspólnych przedsięwzięć na terenie Macedonii i 6 na terenie Czarnogóry. *Izveštaj o radu Ministarstva Odbrane za 2012. godinu*, op. cit., s. 22.

na wypadek sytuacji kryzysowych, współdziałaniu w walce z terroryzmem, jak i współpracy w zakresie udostępniania informacji niejawnych. O obustronnym zaufaniu świadczyć może fakt powołania wspólnych misji dyplomatycznych.

W 2013 roku decyzją rządu zwiększono ilość czarnogórskich przedstawicielstw na świecie. Na wniosek Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry podjęto się ustanowienia sześciu stałych misji przy organizacjach międzynarodowych oraz dwudziestu pięciu ambasad i trzech konsulatów generalnych. Czarnogóra otworzyła ambasadę w Rumunii i konsulat generalny w Monachium oraz powołała konsula honorowego w Turcji. Ograniczenia finansowe skłoniły państwo do podjęcia decyzji o powołaniu placówek przy współpracy z Macedonią. W ten sposób funkcje konsularne wypełniane są m.in. na użytych Czarnogórze bezpłatnie powierzchniach Konsulatu Generalnego Macedonii w Stambule. Zapowiedziano, że w przyszłości na zasadzie wzajemności Czarnogóra użyczy Macedonii części pomieszczeń swej misji dyplomatycznej w Argentynie oraz na Ukrainie. Podobnie w planach jest wspólne użytkowanie powierzchni w Danii i Hiszpanii.

Dla mniejszości narodowych zamieszkujących terytoria państw duże znaczenie mogą mieć przede wszystkim *Porozumienie o ochronie mniejszości*, a także *Memorandum o współpracy urzędów pracy Macedonii i Czarnogóry*. Ponadto baza prawno-traktatowa uzupełniona została o szereg porozumień odnoszących się m.in. do współpracy w dziedzinie kultury, sportu, pomocy prawnej w kwestiach obywatelskich i wymiaru sprawiedliwości oraz kontroli wewnętrznej⁶⁴.

Stosunki czarnogórsko-słoweńskie w opinii Premier Alenki Bratušek należą do bardzo dobrych i zarysowuje się możliwość dalszego ich pogłębiania na różnych płaszczyznach. Poparcie udzielane przez Słowenię Czarnogórze na jej drodze do Unii

.....
⁶⁴ Crna Gora, *Treći godišnji...*, op. cit., s. 20.

Europejskiej jest niezaprzeczalne. Współpraca między krajami prowadzona jest na płaszczyźnie politycznej, ekonomicznej, w zakresie energetyki, turystyki, ale odnosi się także do współpracy wojskowej. Za istotne dla kontaktów uznano podpisanie *Programu międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju pomiędzy Republiką Słowenii a Czarnogórą na lata 2013–2015*, do którego doszło w październiku 2013 roku⁶⁵.

Pierwszą oficjalną wizytą Ministra Obrony Czarnogóry w Republice Słowenii, w czerwcu 2007 roku, potwierdzono chęć współpracy pomiędzy przedstawicielami rządów obu państw w zakresie obrony⁶⁶. Rząd Słowenii przekazał wówczas 140 000 euro na wsparcie działań czarnogórskiej misji powołanej do życia w Mons, w ramach Programu Partnerstwo dla Pokoju. Współpraca ze Słowenią oceniana jest bardzo dobrze. Plany współpracy bilateralnej w 2009 i 2010 roku zrealizowane zostały w całości. Do wymiany przedstawicieli i delegacji na szczeblu ministerstwa obrony dochodzi przy różnych okazjach. Okazją do spotkań są też konferencje o charakterze regionalnym, jak m.in. 2BS Forum (To Be Secure) w Budwie, Słowenia, jako państwo o wiele bardziej doświadczone i będące członkiem najważniejszych międzynarodowych organizacji, służy Czarnogórze jako mentor w kwestii integracji z Sojuszem Północnoatlantyckim. Od 1 stycznia 2011 roku Republika Słowenii w odniesieniu do Czarnogóry pełni rolę państwa kontaktowego. Z tego powodu Ministerstwo Obrony Republiki Słowenii oddelegowało swojego przedstawiciela do Ministerstwa Obrony Czarnogóry. Do oficjalnej wizyty ministra obrony Czarnogóry Boro Vučinića w Republice Słowenii doszło w dniach 18–19 września 2011 roku. Naczelnik Sztabu Generalnego

.....
⁶⁵ Umowę podpisano 9 października 2013 roku, *Ljubljana: Ministri Lukšič i Erjavec potpisali Program međunarodne razvojne suradnje između Slovenije i Crne Gore za period 2013–2015.godine*, Vlada Crne Gore, <<http://www.gov.me/vijesti/131742/Ljubljana.html?alphabet=lat>>, (data dostępu: 23.07.2014).

⁶⁶ *Sporazum o saradnji u oblasti odbrane između Republike Slovenije Crne Gore*, Ljubljana, 18.06.2007.

Dragan Samardžić przebywał z wizytą na Słowenii w okresie od 19 do 21 lipca 2011 roku⁶⁷.

Stojący na czele Dyrektoriatu ds. Polityki Obrony w Ministerstwie Obrony Republiki Słowenii Primož Šavc złożył w Podgoricy 7 lipca 2011 roku wizytę, która stała się okazją do rozmów z ministrem obrony Vučiniem i jego zastępcą. Z zaplanowanych na 2011 oraz 2012 rok przedsięwzięć zrealizowane zostało 80%. Zgodnie z planem, obok spotkań przewidziano liczne kursy. Przykładem może być m.in. szkolenie Adrion Livex, jakie przeprowadzono w czerwcu 2011 i 2012 roku, kiedy to krajem goszczącym była Republika Słowenii. Wykorzystano w nim okręt marynarki Słowenii „Triglav”, który wpłynął na wody Adriatyku i stacjonował w Zatoce Bar od 11 do 13 października 2011 roku⁶⁸. Na przełomie stycznia i lutego 2014 roku czarnogórcy żołnierze brali udział w szkoleniach na terenie Słowenii⁶⁹.

Stosunki Serbii i Czarnogóry uległy znaczącej poprawie po 2013 roku. Można zaobserwować wręcz ich ocieplenie. Trzeba jednak zasygnalizować istnienie dwóch obszarów problemowych w tych relacjach. Pierwszym z nich jest kwestia obywatelstwa. Serbia dopuszcza bowiem posiadanie podwójnego obywatelstwa, natomiast Czarnogóra uznaje za konieczne zrzeczenie się drugiego obywatelstwa. Jest to trudna do rozstrzygnięcia kwestia, jednak nie ma istotnego wpływu na rozwój stosunków dwustronnych⁷⁰. Drugim spornym obszarem pozostaje kwestia granicy. I choć między Serbią a Czarnogórą nie ma sporów

⁶⁷ *Izvjestaj o radu Ministarstva odbrane za 2011. godinu*, op. cit., s. 27.

⁶⁸ *Izvjestaj o radu Ministarstva odbrane za 2012. godinu*, op. cit., s. 23–24.

⁶⁹ *Pripadnici Vojske Crne Gore završili obuku u Sloveniji*, *Vojska Crne Gore*, art. z dn. 12.02.2014 r., <<http://www.vojska.me/izvjestaji-izjave-aktivnosti/1680-pripadnici-vojske-crne-gore-završili-obuku-u-sloveniji>>, (data dostępu: 12.09.2014).

⁷⁰ *AA, Srbija i Crna Gora imaju sada mnogo bolje bilateralne odnose*, *Vijesti.ba*, z dn. 17.06.2014 r., <http://www.vijesti.ba/vijesti/regija/222438-Srbija-Crna-Gora-ima-ju-sada-mnogo-bolje-bilateralne-odnose.html>, (data dostępu: 18.06.2014).

terytorialnych, to nie doszło wciąż do rozmów na temat ostatecznego jej wyznaczenia⁷¹.

Pomimo że pomiędzy państwami, wraz z rozdziałem Serbii i Czarnogóry w 2006 roku, zostały formalnie uregulowane kwestie sporne, nie zawsze było to jednoznaczne dla strony serbskiej. Przyzwyczajona do dominacji w okresie funkcjonowania byłej Federacji Jugosłowiańskiej, Serbia przez kilkanaście lat starała się pogodzić z niemożnością ingerencji w wewnętrzne sprawy Czarnogóry⁷². W rzeczywistości w relacjach pomiędzy

.....
⁷¹ Sporazum o razgraničenju sa Kosovom do kraja godine, z dn. 15.06.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/sporazum-o-razgranicenju-sa-kosovom-do-kraja-godine>>, (data dostępu: 16.06.2014).

⁷² W 2011 roku, kiedy obchodzono piątą rocznicę ogłoszenia (odnowienia) niepodległości przez Czarnogórę, doszło do groźnej wymiany zdań. Lider Partii Socjalistów Milo Đukanović oficjalnie stwierdził, że Czarnogóra jest celem „wielkoserbskiej” polityki. W odpowiedzi serbskie partie Demokratska Stranka DS i Partia Socjalistyczna SPD zbojkotowały Kongres Partii Socjalistów Czarnogóry. Pierwszy raz w historii państw serbscy demokraci nie skierowali na kongres socjalistów swego przedstawiciela, podobnie uczyniły pozostałe partie. Przedstawiciel DPS podkreślił, że takie zachowanie spowodowane jest stałym brakiem akceptacji niepodległości Czarnogóry. Ów spór uważany jest za kolejny, jaki pojawił się na linii Belgrad – Podgorica. Wcześniej zamieszanie wywołało uznanie przez Czarnogórę niepodległego Kosowa, w wyniku czego strona serbska uznała czarnogórskiego ambasadora za *persona non grata*. Następnie doszły oskarżenia, mówiące, że Serbowie zachęcają Czarnogórców do wpisywania w spisie powszechnym narodowości serbskiej, a nie czarnogórskiej. Nieustannie trwa także spór wokół serbskich cerkwi na terenie Czarnogóry.

Przykładem dążeń do odbudowy bliższych powiązań Czarnogóry i Serbii zdaje się być pochodząca od premiera Serbii inicjatywa utworzenia Unii Państw Bałkańskich, w której skład weszłyby także Czarnogóra. Za najbardziej niedopuszczalne przedstawiciele czarnogórskiej SDP uważali jednak wszelkie ingerencje płynące ze strony najwyższych elit Serbii, w tym ze strony prezydenta Borisa Tadića, mające wpłynąć na przepisy w nowej *Ustawie o szkolnictwie*, w której obok języka czarnogórskiego miano dopisać jako oficjalny także język serbski. „Serbski prezydent swoimi wypowiedziami miesza się w sprawy i ustalenia nie tylko zawarte pomiędzy czarnogórskimi podmiotami politycznymi w kwestii zmian w zakresie *Ustawy o szkolnictwie*, ale w praktyce stara się zmienić Czarnogórską Konstytucję, która jasno określa politykę językową państwa. Polityka państwa Czarnogóry prowadzona jest w oparciu o ustawę zasadniczą i ma służyć

państwami lepsze okresy przeplatały się z gorszymi. Momentem przełomowym w obustronnych relacjach stała się oficjalna wizyta, jaką 20 września 2013 roku złożył w Podgoricy Premier Serbii – Ivica Dačić. Było to pierwsze tego typu spotkanie od chwili ogłoszenia przez Czarnogórę niepodległości⁷³. W listopadzie 2013 roku doszło w Belgradzie do pierwszych politycznych i konsularnych konsultacji pomiędzy Czarnogórą a Serbią⁷⁴. Od tego wydarzenia prezydenci Serbii i Czarnogóry określają dwustronne relacje wręcz mianem “wyjątkowych”⁷⁵. Potwierdzeniem jest wspólny dialog i pomoc w sytuacjach kryzysowych. Wspólna historia skłania dziś władze Serbii i Czarnogóry do współpracy i do poszukiwania wsparcia w najbliższym otoczeniu. Można było to zaobserwować podczas walki ze skutkami powodzi w maju 2014 roku, jak i podczas prowadzenia negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską. Serbia postrzega Czarnogórę jako kraj, z którym warto mieć otwarte granice, zaś przyjacielskie stosunki oraz wspólne dążenie do Unii Europejskiej będzie sprzyjało realizacji jej interesu narodowego⁷⁶. Podczas wizyty w Podgoricy serbskiej negocjator z UE Tanji Mišćević deklarowano wręcz, że strona

.....
interesom czarnogórskich obywateli, a nie interesom prezydenta Serbii, który, jak uważamy, ma wystarczająco dużo własnych problemów, w które nie mamy zamiaru się mieszać” – podkreślano. *Tadić se nedopustivo miješa*, SDP, art. z dn. 02.09.2011 r., RTCG, <<http://www.rtcg.me/vijesti/politika/aktuelno/47124-sdptadic-se-nedopustivo-mijesa.html>>, (data dostępu: 12.09.2013).

⁷³ Tanjug, *Dačić: Više nema skrivenih planova između Beograda i Podgorice*, RTV, art. z dn. 20.09.2013 r., <http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/dacic-u-prvoj-zvanicnoj-poseti-crnoj-gori_422732.html>, (data dostępu: 23.09.2014).

⁷⁴ MVPEI, *Beograd: Održane prve bilateralne političke i konzularne konsultacije između Crne Gore i Republike Srbije*, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Crne Gore, art. z dn. 29.11.2013 r., <<http://www.mvpei.gov.me/vijesti/133437/Beograd-Odrzane-prve-bilateralne-politicke-i-konzularne-konsultacije-između-Crne-Gore-i-Republike-Srbije.html>>, (data dostępu: 12.12.2013).

⁷⁵ Vujanović-Nikolić: *Izvanredni odnosi Srbije i Crne Gore*, Portal Analitika, art. z dn. 28.05.2014 r., <<http://portalanalitika.me/politika/vijesti/148127-vujanovici-izvanredni-odnosi-srbije-i-crne-gore>>, (data dostępu: 29.05.2014).

⁷⁶ *Pripadnici Vojske Crne Gore završili obuku u Sloveniji*, Vojska Crne Gore, art. z dn. 12.02.2014 r., <<http://www.vojska.me/izvjestaji-izjave-aktivnosti/>>

serbska pragnie brać przykład z poczynionych przez Czarnogórę postępów w zakresie integracji z Unią Europejską, a jako jeden z celów stawia sobie współpracę w obszarze rządów prawa⁷⁷. Uznanie dla prowadzonej przez władze Czarnogóry polityki, znajdujące swe potwierdzenie w poparciu innych państw i próbach jej naśladowania, wydaje się być wystarczającym dowodem rosnącej pozycji Czarnogóry na Bałkanach Zachodnich.

Porozumienie o współpracy w zakresie obrony Czarnogóra podpisała z Republiką Serbii podczas pierwszej oficjalnej wizyty delegacji Ministerstwa Obrony Serbii w Podgoricy 20 listopada 2007 roku⁷⁸. W oparciu o to porozumienie przyjęty został *Plan bilateralnej współpracy na 2008 rok*, jednak dynamika jego realizacji pozostawiała wiele do życzenia. Serbska strona zredukowała współpracę międzynarodową na poziomie eksperckim do minimum po tym, jak Kosowo ogłosiło swoją niepodległość. Współpraca z wojskiem Republiki Serbskiej odbywała się na zasadzie udziału przedstawicieli obydwu państw w szkoleniach dla oficerów sztabowych i oficerów logistyki, udziale trzech lekarzy z Wojskowego Centrum Medycznego w Kongresie Lekarzy w Zlatimborze czy wizycie w Wojskowej Akademii Medycznej w Belgradzie. Organizowane były seminaria poświęcone stosunkom cywilno-wojskowym i współpracy w regionie.

W oparciu o porozumienie o współpracy pomiędzy rządami podpisano również odrębne porozumienie o współpracy wojskowo-technicznej. W latach 2009–2012 czarnogórcy żołnierze zapraszani byli do udziału w zajęciach prowadzonych w serbskiej

.....
1680-pripadnici-vojske-crne-gore-završili-obuku-u-sloveniji>, (data dostępu: 12.09.2014).

⁷⁷ M. Jovičević, *Naš gost – Tanja Miščević: Srbija uči od Crne Gore*, „Pobjeda” z dn. 09.03.2014 r.

⁷⁸ *Sporazum o saradnji u oblasti odbrane između vlada Republike Srbije i Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Podgorica, 20.11.2007. Więcej: V. Latković, *Dobar gest Crne Gore*. Dragan Šutanovac, *minister odbrane Republike Srbije*, „Partner” 2009, nr 12, s. 4–6.

Akademii Obrony Narodowej. W 2011 roku odnotowana została wyraźna intensyfikacja współpracy. Odbywała się ona w oparciu o *Plan bilateralnej współpracy wojskowej*. Do spotkań na szczęblu ministrów obrony i dowódców sztabów dochodziło zarówno przy okazji spotkań o charakterze regionalnym, jak i w trakcie międzynarodowych konferencji, a szczególnie spotkań w Brukseli w ramach organizowanych przez NATO rozmów. Czarnogórcy dołączyli również do studentów medycyny w Wyższej Szkole Akademii Wojskowej w Belgradzie. Szkolenia i kursy prowadzone są również w regionalnym centrum ABHO w miejscowości Kruševac. Plan współpracy pomiędzy ministerstwami obrony Serbii i Czarnogóry na 2011 rok został podpisany w marcu 2011 roku. Ustalono w nim, że strony podejmą się wykonania łącznie jedenastu przedsięwzięć, spośród których trzy będą miały miejsce na terytorium Czarnogóry, pozostałe w Serbii. Kolejny plan podpisano 12 kwietnia 2012 roku podczas spotkania, jakie miało miejsce w ramach Procesu Współpracy w Europie Południowo-Wschodniej (SEECP) w Belgradzie⁷⁹.

Planuje się wspólne przedsięwzięcia o charakterze ekonomicznym, na przykład w zakresie stworzenia połączeń autostradowych Belgrad-Podgorica, dąży się ponadto do zwiększenia wymiany handlowej oraz polepszenia stanu infrastruktury, energetyki i transportu.

3.1.2. Współpraca z pozostałymi państwami europejskimi

Współpraca Czarnogóry z Austrią opierała się na podpisanym 17 września 2007 roku *Memorandum o porozumieniu pomiędzy ministerstwami obrony Republiki Austrii i Czarnogóry w zakresie współpracy wojskowej*. Dnia 14 grudnia doszło do podpisania *Planu bilateralnej współpracy wojskowej na 2008 rok*⁸⁰. Tym, co

.....
⁷⁹ *Izveštaj o radu Ministarstva odbrane za 2012. godinu*, op. cit., s. 24–25.

⁸⁰ W ramach prowadzonej współpracy delegacja ekspertów z Ministerstwa Obrony Czarnogóry przebywała z wizytą w Ministerstwie Obrony Austrii.

najważniejsze w powyższej współpracy, jest udział Czarnogórców w szkoleniach i kursach prowadzonych w austriackim Centrum Szkoleniowym dla Ratowników Górskich. Do 2010 roku w Austrii naukę pobierało dziesięciu przedstawiciele wojska Czarnogóry. Nowy plan współpracy bilateralnej na 2011 rok podpisano 25 stycznia 2011 roku w Podgoricy. Uwzględniono w nim osiem wspólnych przedsięwzięć na terytorium Czarnogóry i dziewięć na terytorium Austrii⁸¹. Kolejne lata przyniosły nowe plany współpracy bilateralnej. W tym nurcie podpisany został 15 marca 2012 roku dokument obejmujący siedem przedsięwzięć, do których przeprowadzenia zobowiązano się na terytorium Czarnogóry, i piętnaście przedsięwzięć planowanych do realizacji w Austrii. Podobnie jak miało to miejsce w latach wcześniejszych, główną uwagę skierowano na kształcenie jednostek ratownictwa górskiego, rozwój nowych możliwości szkoleń skierowanych do żołnierzy Czarnogóry i realizację kursów języka niemieckiego, którym wsparcia obiecały udzielić strona austriacka i niemiecka⁸². W 2012 roku miały miejsce konsultacje dwustronne w Wiedniu i w Podgoricy na szczeblu wiceministrów. W ich trakcie poruszano tematykę współpracy państw w zakresie obrony oraz rozmawiano o sytuacji w regionie, problemach natury politycznej i bezpieczeństwa. Z wizytą w Czarnogórze przy okazji ćwiczeń

.....
Celem wizyty było zapoznanie się z ofertą kursów z zakresu wspinaczki wysokogórskiej i nurkowania. Strona austriacka w trakcie wizyty zobowiązała się do udzielenia pomocy przy budowie obiektów szkoleniowych na potrzeby prowadzenia podobnego rodzaju szkoleń w Czarnogórze. W trakcie ostatnich lat współpracy szczególną uwagę przywiązywano do kształcenia jednostek ratownictwa górskiego. Podczas wizyty, jaką w 2008 roku złożył generałowi majorowi Johanowi Puherovi (Dyrektorowi ds. Polityki Bezpieczeństwa w Ministerstwie Obrony Austrii) Zastępca Ministra Obrony Czarnogóry – Przewodniczący Sektora ds. Polityki Obronnej – Draško Jovanović, doszło do podpisania planu współpracy bilateralnej pomiędzy ministerstwami na 2009 rok. *Memorandum o razumijevanje između Republike Austrije i Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Podgorica, z dn. 17.09.2007 r.

⁸¹ *Izvyestaj o radu Ministarstva odbrane za 2011. godinu*, op. cit., s. 20.

⁸² *Ibidem*, s. 18 – 19.

Common Challenge przebywał Szef Sztabu Generalnego Wojsk Austrii – gen. Edmund Entacher (13–15 września 2012 roku)⁸³.

Stosunki grecko-czarnogórskie opierają się na wspólnej tradycji i wartościach kulturowo-cywilizacyjnych. Nie zmienia to jednak faktu, że w wielu obszarach można doprowadzić do ich polepszenia. Grecja wspiera wysiłki Czarnogóry na rzecz integracji z NATO, jak i promuje europejską wizję rozszerzenia Unii o kraje Bałkanów Zachodnich. Grecja dała temu wyraz m.in. w trakcie swego przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej w pierwszym półroczu 2014 roku, oferując Czarnogórze pomoc w zakresie negocjacji akcesyjnych. Miało się to odbywać przy udziale ekspertów reprezentujących różne ministerstwa, których przedstawiciele prowadzili fachowe doradztwo i wsparcie merytoryczne, mające ułatwić szybszą realizację zobowiązań na rzecz integracji Czarnogóry z Unią Europejską. Zdaniem Ambasadora Grecji w Czarnogórze – Iliasa Fotopoulośa w stosunkach dwustronnych pomiędzy państwami istnieje wiele możliwości rozwoju współpracy w dziedzinie kultury, wśród których na uwagę zasługują takie projekty, jak organizacja koncertów, spotkań czy darmowe kursy języka greckiego prowadzone w szkole „Maksima Gorkiego” w Podgoricy⁸⁴. Pod względem ekonomicznym współpraca wypada korzystnie. Działalność greckiej firmy *Jugopetrol* i korporacji *Restis* pokazują, że w Czarnogórze istnieje zapotrzebowanie na zagraniczny kapitał, którego przyciągnięcie i wdrożenie za sprawą unijnej integracji stanie się bardziej przejrzyste i przystępne⁸⁵.

.....
⁸³ Ibidem.

⁸⁴ W lutym 2014 roku zaplanowane zostały m.in. wydarzenia w Podgoricy, Nikšićiu i Kotorze. Zapowiedziano koncerty wojskowej orkiestry marynarki Grecji, m.in. koncert 5 maja 2014 roku w Teatrze Narodowym w Podgoricy. *Intervju ambasadora Grčke u Crnoj Gorig. Ilias-a Fotopoulos-a sa novinarom dnevnih novia DAN Markom Vešovićem*, Ambasada Republike Grčke u Crnoj Gori, art. z dn. 03.01.2014 r., <<http://www.mfa.gr/missionsabroad/me/montenegro-me/news/januar-2014-god-interview-ambasadora-grcke-crnoj-gori-ili-as-a-fotopoulos-a-sa-novinarom-dnevnie-novina-dan-markom-vesovicem.html>>, (data dostępu: 10.07.2014).

⁸⁵ Tamże.

Porozumienie o współpracy wojskowej pomiędzy przedstawicielami ministerstw obrony Grecji i Czarnogóry podpisane zostało 7 listopada 2007 roku w Podgoricy⁸⁶. Współpraca wojskowa pomiędzy stronami opiera się na organizacji wspólnych ćwiczeń i przeprowadzaniu specjalistycznych szkoleń, jak na przykład skierowanej do czarnogórskich kadetów nauce języka greckiego. Dzięki wsparciu finansowemu udzielonemu Czarnogórze przez Greków zajęcia, które odbywały się w akademiach wojskowych, przeniesiono do odpowiednio zaadaptowanych i przystosowanych do tego celu sal ćwiczeniowych znajdujących się na czarnogórskim lotnisku Golubovci. Dnia 30 września 2010 roku w Atenach doszło do podpisania *Planu współpracy bilateralnej na 2011 rok*. Uzgodniono w nim możliwość przeprowadzenia 13 przedsięwzięć, spośród których dziewięć miało odbyć się w Grecji, pozostałe w Czarnogórze. Strony zobowiązały się do prowadzenia zajęć specjalizacyjnych dla kadetów czarnogórskich, którzy ukończyli Akademię Wojskową. Na początku 2011 roku zapowiedziano możliwość podpisania *Technicznego porozumienia i Memorandum o porozumieniu*, co było efektem przyjęcia Czarnogóry do Ateńskiego Wielonarodowego Centrum Koordynacji Strategicznego Transportu Morskiego – AMSCC (*Atinski Multinacionalni Koordinacioni Centar za Strateški Pomorski Transport*). Dzięki niemu w roku akademickim 2011/2012 czternastu czarnogórskich kadetów otrzymało stypendia upoważniające ich do udziału w zajęciach prowadzonych na Akademii Wojsk Lądowych w Grecji.

Kalendarz spotkań dwustronnych najbardziej wypełniony był dotychczas w 2010 roku. Za sztandarową uznano wizytę okrętu Marynarki Wojennej Grecji „Hios” na wodach Czarnogóry w dniach 26–29 lipca 2011 roku. Spotkanie miało miejsce

.....
⁸⁶ *Sporazum o vojnoj saradnji između Ministarstva nacionalne odbrane Republike Grčke i Ministarstva odbrane Crne Gore, Vlada Crne Gore, Podgorica, z dn. 07.11.2007 r.*

w ramach prowadzonych w okresie letnim wspólnych ćwiczeń⁸⁷. Kolejny plan współpracy na 2012 rok przewidywał 14 przedsięwzięć, spośród których zrealizowano siedem. Wzrasta liczba wizyt eksperckich pomiędzy przedstawicielami ministerstw obrony. W 2013 i 2014 roku kontynuowano wspólne przedsięwzięcia na szczeblu wojskowym, wyrazem czego były inicjatywy ADRION, Balkan, CHOD, SEDM. Dochodziło do wizyt oficjalnych między przedstawicielami Sztabów Generalnych Grecji i Czarnogóry⁸⁸. W sierpniu 2014 roku do zatoki Bar wpłynęły dwa okręty marynarki wojennej „Nikiforos Fokas” i „Lezvos”, których wizyta wpisana była w program współpracy wojskowej pomiędzy ministerstwami i obejmowała trening kadetów z greckiej akademii wojennej⁸⁹.

Stosunki pomiędzy Czarnogórą a Republiką Federalną Niemiec określane są mianem dobrych. RFN uznało niepodległość Czarnogóry 14 czerwca 2006 roku i nawiązało z nią stosunki dyplomatyczne. Od tego czasu dochodzi do licznych spotkań, zdominowanych przez wizyty ministrów spraw zagranicznych obu państw. Współpraca wojskowa z Niemcami opiera się przede wszystkim na dwóch porozumieniach zawartych pomiędzy Ministerstwem Obrony Narodowej Niemiec i Ministerstwem Obrony Czarnogóry, tj. *Porozumieniu o Współpracy Wojskowej* oraz *Porozumieniu o możliwości angażowania niemieckich ekspertów wojskowych do czarnogórskiego Ministerstwa Obrony*. Obydwa porozumienia podpisano 3 lipca 2007 roku⁹⁰. W oparciu o podpisane dokumenty stały przedstawiciel niemieckiego ministerstwa obrony zaangażowany został w proces budowy systemu obrony w obszarze

.....
⁸⁷ *Izvyestaj o radu Ministarstva odbrane za 2011. godinu*, op. cit., s. 21.

⁸⁸ W lipcu 2013 roku z wizytą w Podgoricy przebywał Szef Sztabu Generalnego Obrony Narodowej Republiki Grecji – generał Mikhail Kostarakos.

⁸⁹ V.K.V., *Dva školska broda Mornarice Grčke u posjeti Baru, kadeti razmjenjuju iskustva*, „Pobjeda” z dn. 21.08.2014 r.

⁹⁰ *Sporazum o vojnoj saradnji između Saveznog ministarstva odbrane Njemačke i Ministarstva odbrane Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Podgorica, z dn. 03.07.2007 r.

logistyki i zadań związanych z jej realizacją w ramach Programu MONDEM. W 2008 roku współpraca objęła przede wszystkim zagadnienia logistyczne, historię wojskowości czy naukę języków. Na terytorium Niemiec w 2009 roku odbyły się konferencje, szkolenia, ćwiczenia, seminaria, w których udział wzięło 46 przedstawicieli armii Czarnogóry. Dla strony czarnogórskiej duże znaczenie ma możliwość kierowania żołnierzy na studia z zakresu bezpieczeństwa, jakie prowadzone są w *Garmisch-Partenkirchen* i *Oberammergau*⁹¹. Inne obejmują m.in. naukę języka niemieckiego,

.....

⁹¹ Szkoła NATO *Oberammergau* – Historia szkoły NATO sięga 1953 roku i związana jest z generałem Mathew B. Ridgewayem, wówczas Najwyższym Sojuszniczym Dowódcą w Europie (*Supreme Allied Commander, Europe - SACEUR*). To z jego polecenia Oddział Uzbrojenia Specjalnego szkoły armii USA w *Oberammergau*, Niemcy rozpoczęli prowadzenie dwóch kursów: w zakresie strategii oraz związanego z nią rozwoju broni konwencjonalnej i jądrowej. Skierowane były one do oficerów i wyższych urzędników cywilnych krajów sojuszniczych. W 1966 roku Oddział Uzbrojenia Specjalnego został zamieniony na Departament Systemu Uzbrojenia NATO i stał się ciałem podległym kontroli operacyjnej SACEUR. Program nauczania został rozszerzony o kolejne cztery kursy, które prowadzone są w dalszym ciągu w niezmienionej formie. Odnoszą się do najnowszych informacji o wydarzeniach w obrębie Sojuszniczego Dowództwa ds. Transformacji (*Allied Command Transformation - ACT*) i NATO. W 1975 roku Departament uległ przekształceniu w Szkołę Systemów Uzbrojenia NATO, która przyporządkowana została Dowództwu Europejskiemu Stanów Zjednoczonych (*United States European Command - USEUCOM*), jako niepodległa bezpośrednio żadnemu dowódcy rodzaju sił zbrojnych. Statut oraz obecna nazwa zostały nadane NATO School w 1975 roku. Od chwili, gdy szkoła rozpoczęła swoją działalność, w kursach wzięło ponad 70 tys. oficerów, podoficerów i osób cywilnych ze wszystkich dowództw sił sprzymierzonych i narodowych z obszaru NATO. W poszczególnych kursach mogą brać udział również słuchacze z krajów uczestniczących w Partnerstwie dla Pokoju (PdP), Dialogu Śródziemnomorskim oraz utrzymujących formalne kontakty z NATO. W trakcie zajęć poruszana jest różnorodna tematyka, poczynając od użycia broni w operacjach utrzymania pokoju, na kursach orientacyjnych NATO kończąc. W szkole zatrudnionych jest ponad 180 osób personelu cywilnego i wojskowego z państw członkowskich NATO oraz z krajów uczestniczących w Programie Partnerstwo dla Pokoju. Zajęcia prowadzone w Szkole NATO opierają się na informacjach zbieranych regularnie dzięki raportom, które napływają do *Oberammergau* z Natowskich ośrodków, centrów i dowództw. Wielokrotnie sprawy konsultowane są bezpośrednio z politykami

angielskiego i szkolenia dotyczące walki z terroryzmem, kursy dla oficerów sztabowych i podoficerów, kursy z zakresu transportu materiałów niebezpiecznych. W listopadzie 2010 roku przedstawiony został *Plan współpracy dwustronnej na 2011 rok*. Objęto nim dziesięć przedsięwzięć⁹². Współpraca pomiędzy ministerstwami obrony w 2011 roku obejmowała takie zagadnienia, jak polityka obronna, kontrola zbrojeń, funkcjonowanie sił zbrojnych w państwie demokratycznym, prawo wojskowe, logistyka, historia wojskowości. Podpisany na kolejny rok plan współpracy wojskowej realizowany był zgodnie z przyjętym założeniem. Za ważne wydarzenie w obustronnych relacjach uznano podpisanie 5 lipca 2012 roku umowy, w której strona niemiecka zobowiązała się do przekazania 200 000 euro na częściową rekonstrukcję składu amunicji „Brezovik” w Czarnogórze. Ponadto państwa realizowały współpracę na płaszczyźnie politycznej, obronnej, kontroli uzbrojenia zgodnie z wiążącymi je porozumieniami, logistycznej, public relations oraz historii wojskowości⁹³.

Za istotną dla obustronnych relacji uznano współpracę policji i sądownictwa. W 2014 roku pomoc ekspercką dla Czarnogóry w tym zakresie i w obszarze umacniania zdolności administracyjnych zobowiązał się udzielić region Baden-Württemberg,

.....
i ekspertami cywilnymi i wojskowymi. Wykładowcy NATO School przy użyciu mobilnych zespołów szkolących (*Mobile Education Training Teams*) prowadzą wykłady również poza szkołą. Wykładali oni już nie tylko w granicach NATO, ale i poza nimi, np. w Algierii czy Rosji. Od czerwca 2003 roku szkoła znajduje się pod kontrolą operacyjną Sojuszniczego Dowództwa ds. Transformacji, którego kwatera główna (HQ SACT) mieści się w Norfolk, w stanie Wirginia, w USA. Rada doradcza składająca się z członków personelu ACT zapewnia szkole wsparcie i służy jej poradą. Niemcy i Dowództwo Sił Połączonych USA (*United States Joint Forces Command – USJFCOM*) zabezpieczają infrastrukturę oraz wsparcie logistyczne. T. Geiss, G. Roman, *Program ADL w NATO School*, tłum. A. Kamiński, opubl. dn. 14.09.2011 r., <<http://www.adl.aon.edu.pl/przedsiwzicia/warsztaty/122-program-adl-w-nato-school>>, (data dostępu: 19.05.2013).

⁹² Wszystkie zostały przeprowadzone, o czym z dumą informuje czarnogórskie Ministerstwo Obrony.

⁹³ *Izweštaj o radu Ministarstva odbrane za 2012. godinu*, op. cit., s. 22.

z którym współpracuje Czarnogóra. Mając na względzie przyszłą akcesję Czarnogóry do Unii Europejskiej minister Friedrich przedstawił konkretne modele współpracy, wskazując przy tym na możliwości szkoleń i specjalistycznego kształcenia wśród osób pracujących w czarnogórskim sądownictwie i administracji państwowej. Na ten cel – w jego opinii – środki pozyskać można było z niemieckich fundacji, uczelni i specjalnych programów na rzecz umacniania zdolności administracyjnych⁹⁴. Podczas październikowego spotkania w czarnogórskim Ministerstwie Spraw Wewnętrznych z udziałem Raško Konjevicia oraz komendanta niemieckiej policji szef resortu spraw wewnętrznych zaaprobował niemiecką pomoc wymierzoną w walkę z korupcją i przestępczością zorganizowaną. Bazując na obustronnych pozytywnych doświadczeniach policji, zapowiedziano powołanie wspólnych grup badawczych. Ich działanie opierać się będzie na postanowieniach ustawy, której podpisanie zapowiedziano w najbliższym czasie⁹⁵.

3.1.3. Współpraca z kluczowymi partnerami pozaeuropejskimi

Partnerstwo strategiczne z USA charakteryzuje się wyjątkowo dobrymi kontaktami i intensywną współpracą w zakresie obrony i bezpieczeństwa. Do pierwszej wizyty delegacji USA na szczelbu oficjalnym doszło na początku listopada 2007 roku, kiedy w Podgoricy gościł komendant Gwardii Narodowej Stanów Zjednoczonych⁹⁶. Spotkanie, odbywające się na szczelbu ministrów obrony, przebiegało pod znakiem rozmów i konsultacji. W trakcie

.....
⁹⁴ *Dobra policijsko-tužilačka saradnja Crne Gore i Njemačke*, CDM, art. z dn. 09.09.2014 r., <<http://www.cdm.me/drustvo/hronika/dobra-policijsko-tuzilacka-saradnja-crne-gore-i-njemacke>>, (data dostępu: 02.10.2014).

⁹⁵ *Sa Njemačkom policijom protiv kriminala*, RTCG, art. z dn. 08.10.2014 r., <<http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/68261/sa-njemackom-policijom-protiv-kriminala.html>>, (data dostępu: 10.10.2014).

⁹⁶ *Izviještaj o radu Ministarstva odbrane za 2012. godinu*, op. cit. Rewizyta nastąpiła w dniach 17-19 grudnia 2007 roku.

rewizyty doszło do spotkań z przedstawicielami Departamentu Stanu, Pentagonu i Gwardii Narodowej. Spotkania stały się impulsem dla współpracy i umacniania partnerstwa strategicznego. Z USA podpisanych zostało kilkanaście porozumień bilateralnych: SOFA (*Porozumienie o statusie sił zbrojnych*) 3 maja 2007 roku w USA⁹⁷, ACSA (*Association of California School Administrators*) 25 września 2007 roku w Podgoricy i *Porozumienie techniczne dotyczące niszczenia małego i lekkiego uzbrojenia*, które nie zostało objęte Programem *Mondem*. Strony współpracują ze sobą również w ramach Programu Partnerstwa Narodowego (SPP), gwarantującego współpracę Czarnogóry z Gwardią Narodową z Maine⁹⁸, dzięki czemu możliwa stała się modernizacja i harmonizacja sił zbrojnych Czarnogóry. Jest on też znakomitym podłożem do nawiązania ekonomicznych i kulturalnych stosunków pomiędzy Czarnogórą a Maine.

Porozumienie o współpracy bilateralnej daje czarnogórskim żołnierzom możliwość podnoszenia kwalifikacji poprzez uczestnictwo w międzynarodowych szkoleniach wojskowych (IMET)⁹⁹, a dodatkowo zapewnia dofinansowanie kierowane do misji zagranicznych (FMF). Odpowiedzialność za realizację wykonywanych w ramach programu zadań powierzono Biuru ds. Współpracy Bilateralnej (ODC) USA, powołanemu w lutym 2009 roku przy Ministerstwie Obrony Czarnogóry¹⁰⁰. Istotne dla

.....
⁹⁷ *Sporazum o statusu vojnih snaga SOFA između SAD i Crne Gore*, Vašington, z dn. 03.05.2007 r.

⁹⁸ K. Perović, *Državno partnerstvo Crne Gore i Mejna – Guvrner u posjeti Crnoj Gori*, „Partner” 2008, nr 6, s. 18.

⁹⁹ Państwa realizują m.in. Program międzynarodowego szkolenia wojskowego (*International Military Education and Training – IMET*), stanowiący program na wzór wymian studenckich.

¹⁰⁰ Plan współpracy bilateralnej przedstawicielom Ministerstwa Obrony i Wojska Czarnogóry umożliwia m.in. udział w seminariach, konferencjach, wymianę doświadczeń i możliwość zapoznania się z techniką, standardami i procedurami przyjętymi przez amerykańskie wojsko. Implementacja planu rozpoczęta została w październiku 2009 roku. Kontynuacja planu realizowana

obustronnej współpracy było podpisanie *Planu bilateralnej współpracy wojskowej z Siłami Zbrojnymi USA* na 2010 rok (25 marca 2009 roku). Jego wartość oszacowano na około 250 000 dolarów. W zakresie współpracy znalazły się głównie działania z zakresu kooperacji cywilno-wojskowej, zarządzanie w sytuacjach kryzysowych, zarządzanie kapitałem ludzkim w wojsku oraz zagadnienia specjalistyczne, odnoszące się m.in. do funkcjonowania wojsk lądowych, marynarki wojennej czy lotnictwa. Współpraca Czarnogóry z USA jest kontynuowana. Zainteresowaniem cieszą się również nowe programy, jak Program na Rzecz Walki z Terroryzmem (CSTIP), wspólne szkolenia, programy partnerstwa narodowego czy przedsięwzięcia oferowane przez George Marshall Center.

Szczególne znaczenie dla strony czarnogórskiej ma *Porozumienie Techniczne z Rządem USA o niszczeniu nadwyżek uzbrojenia i amunicji*. Minister Obrony Boro Vučinić i ambasador USA w Czarnogórze Sue Kay Braun podpisali 31 października 2011 roku w Ministerstwie Obrony Aneks II do Porozumienia Technicznego. Ministerstwo Obrony Czarnogóry w listopadzie 2011 roku było gospodarzem spotkań o charakterze bilateralnym. Spotkania doprowadziły do pogłębienia współpracy w zakresie ochrony informacji i konsultacji dotyczących planowania i angażowania przedstawicieli wojsk w misję ISAF po 2014 roku, pomocy przy rozwoju profesjonalnego szkolenia wojskowego (CCMR studia), wsparcia wojskowego przy opracowywaniu procedur na wypadek katastrof lotniczych (*U. S. Rotary Wing Mishap Procedures*), pomocy stronie amerykańskiej przy rewizji i przeglądzie strategicznego programu obrony, przygotowania dokumentów długookresowego planowania, walki z cyber terroryzmem, szkoleń i kursów (US FMS), pomocy w przeprowadzeniu reform wojskowych, służby wywiadowczej, dzięki którym możliwe będzie osiągnięcie

.....
była w latach następnych i opierała się na rozwoju stosunków dwustronnych. Przyjęte na 2011 rok przedsięwzięcia zostały zrealizowane.

przez Czarnogórę standardów NATO, a także w obrębie pomocy w rozwoju możliwości w zakresie sieciocentrycznego dowodzenia i kierowania (C4 – *Command, Control, Communication, Computerization*), możliwości w zakresie zbierania i obróbki informacji, możliwości w zakresie prowadzenia nawigacji i pozycjonowania, możliwości w zakresie zabezpieczenia meteorologicznego, możliwości w zakresie rozpoznania i obserwacji przestrzeni powietrznej i kosmicznej¹⁰¹. Potwierdzeniem dobrej współpracy dwustronnej są stosunkowo częste wizyty i spotkania mające na celu podnoszenie kwalifikacji zawodowych i informujące o nowych rozwiązaniach w praktyce wojskowej, policyjnej czy sądowniczej. Przykładem może być m.in. wizyta studyjna czarnogórskiej delegacji w USA we wrześniu 2014 roku¹⁰².

3.2. Współpraca wielostronna

3.2.1. Inicjatywy regionalne na rzecz bezpieczeństwa

W celu umocnienia stabilności politycznej, zagwarantowania bezpieczeństwa i dobrych relacji w regionie Europy Południowo-Wschodniej Czarnogóra od momentu uzyskania niepodległości dąży do zintensyfikowania współpracy zarówno z państwami sąsiadami, jak i z pozostałymi państwami wspólnoty międzynarodowej. Bałkany Zachodnie stanowią niestabilną część Europy, zwłaszcza po rozpadzie Jugosławii. Jedynym sposobem na unormowanie relacji w regionie i osiągnięcie względnego ładu stały się negocjacje i dialog. Stąd Czarnogóra bierze udział w szeregu inicjatyw o charakterze regionalnym:

- Inicjatywie Środkowoeuropejskiej (Central European Initiative – CEI),

.....
¹⁰¹ *Izvyještaj o radu Ministarstva za 2012 godinu*, op. cit., s. 26.

¹⁰² SL.R., *Pravosuđna delegacija u studijskoj posjeti SAD-u: Neophodna saradnja specijalizovanih službi*, „Pobjeda” z dn.17.09.2014 r.

- Procesie Współpracy w Europie Południowo-Wschodniej (South-East European Cooperation Process – SEECP),
- Regionalnej Radzie Współpracy (Regional Cooperation Council – RCC),
- Inicjatywie Adriatycko-Jońskiej (Adriatic-Ionian Initiative – AII),
- Unii Śródziemnomorskiej (Unia za Mediteran – UzM),
- Regionalnej Inicjatywie na rzecz Migracji, Azylu i Uchodźców (MARRI),
- Środkowoeuropejskim Porozumieniu o Wolnym Handlu (CEFA 2006),
- Inicjatywie na rzecz Współpracy Wspólnot o Charakterze Lokalnym, obejmującej Czarnogórę, Chorwację oraz Bośnię i Hercegowinę,
- Inicjatywie na rzecz Współpracy w Europie Południowo-Wschodniej (SECI z siedzibą w Wiedniu),
- Regionalnym Centrum na Rzecz Walki z Transgraniczną Przestępczością Zorganizowaną (SECI Centrum z siedzibą w Bukareszcie),
- RACVIAC – Regionalnym Centrum Współpracy na Rzecz Bezpieczeństwa (Centre for Security Cooperation),
- Inicjatywie na Rzecz Europy Południowo-Wschodniej (South East Europe Initiative – SEEI),
- Współpracy w dziedzinie Ochrony i Zapobiegania Katastrofom dla Europy Południowo-Wschodniej (Disaster Preparednes and Prevention Initiative for South-Eastern Europe – DPPI SEE),
- Regionalnej Szkole na rzecz Administracji Państwowej (ReSPA),
- Trójstronnej Komisji ds. Morza Adriatyckiego,
- Wspólnocie Energetycznej Państw Europy Południowo-Wschodniej,
- Medycznej Sieci dla Europy Południowo-Wschodniej (SEEHN),

- Regionalnej Inicjatywie Antykorupcyjnej (RAI),
- Radzie Ministrów Kultury Państw Europy Południowo-Wschodniej,
- Inicjatywie Adriatyckiej,
- Procesie Współpracy Ministrów Obrony Państw Europy Południowo-Wschodniej (SEDM),
- Regionalnym Centrum ds. Kontroli Uzbrojenia (SEESAC),
- Inicjatywie na rzecz Pomocy Państwom Europy Południowo-Wschodniej (Southeast Europe Clearinghouse – SEECH),
- Komisji ds. Dunaju,
- Procesie Współpracy Dunaju (DCP),
- Czarnogórskiej Organizacji Współpracy Ekonomicznej (BSEC),
- Międzynarodowej Komisji na rzecz Ochrony Dunaju (ICPDR),
- Międzynarodowej Komisji na rzecz Ochrony Zlewnisk Rzeki Sawy (ISRBC),
- Inicjatywie „Elektroniczna Europa Południowo-Wschodnia” (eSEE),
- Współpracy Policji w Europie Południowo-Wschodniej,
- Euroregionie Adriatyckim,
- Euroregionie Południowej Części Morza Adriatyckiego¹⁰³.

3.2.1.1. Inicjatywy wspierające proces integracji z NATO

Polityka zagraniczna ostatnich dwóch lat przebiega w Czarnogórze pod znakiem wzmoczonych wysiłków na rzecz zbliżenia z Sojuszem Północnoatlantyckim. W szczególności działania władz pod koniec 2013 roku i w pierwszym kwartale 2014 roku skupione były na zabieganiu o uzyskanie zaproszenia do NATO podczas spotkania na szczycie w Walii. Przed szczytem uzyskały szereg zapewnień od państw-stron Paktu o poparciu dla aspiracji Czarnogóry. Premier Milo Đukanović w styczniu 2014 roku

.....
¹⁰³ *Upitnik Evropske Komisije, Crna Gora, III Regionalna pitanja i međunarodne obaveze, s. 12–13.*

reprezentował Czarnogórę m.in. na 50. Międzynarodowej Konferencji Bezpieczeństwa w Monachium, która zgromadziła elity polityczne z ponad dziewięćdziesięciu państw¹⁰⁴. W marcu tego samego roku uczestniczył w Forum w Brukseli i posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej (NAC)¹⁰⁵. Zabierając głos w panelu zatytułowanym „Wpływ Europy na strategię USA”, prezentował znaczenie pomocy udzielonej przez USA w proces stabilizacji Bałkanów Zachodnich od lat 90. XX wieku do chwili obecnej. Podkreślał historyczne znaczenie więzi transatlantyckich łączących Europę i USA, potrzebę ich umacniania, szukając w USA swego sojusznika i starając się akcentować szczególną potrzebę poszerzenia NATO o nowych członków. Wspomniane spotkania w Brukseli były doskonałym forum do wymiany informacji i zwrócenia uwagi nie tylko na Ukrainę, ale także na region Bałkanów, stanowiący w ostatnich dwóch wiekach punkt zapalny Europy.

Władze Czarnogóry starały się prezentować postępy w zakresie realizacji Planu Działań na Rzecz Członkostwa (MAP)¹⁰⁶ w czterech kluczowych obszarach: rządy prawa, sektor informacyjny, sektor obrony oraz umacnianie poparcia społecznego. Zwracały uwagę na zaangażowanie w misję ISAF w Afganistanie i chęć stabilizacji i bezpieczeństwa nie tylko w najbliższym, lecz także w dalszym otoczeniu. Dla Czarnogóry, która wprawdzie uniknęła wojny, sam fakt funkcjonowania w niestabilnym regionie powoduje, że zbliżenie ze strukturami NATO stanowi kluczowy element polityki zagranicznej. Tym bardziej problem Ukrainy i ekspansjonistyczna polityka Rosji, z którą również Czarnogórę wiążą bliskie stosunki, wpłynęły na zwiększenie wysiłków na rzecz integracji. Członkostwo Czarnogóry w NATO postrzegane jest jako nie tylko możliwość zapewnienia państwu stabilizacji, lecz także

.....
¹⁰⁴ M. Jovičević, Đukanović na Minhenskoj konferenciji o bezbjednosti, „Pobjeda” z dn. 31.01.2014 r.

¹⁰⁵ I. Koprivica, Đukanović na Briselskom forumu, „Pobjeda” z dn.22.03.2014 r.

¹⁰⁶ MAP – Membership Action Plan, Plan Działań na Rzecz Członkostwa, szerzej na temat w rozdziale IV.

możliwość uzyskania wsparcia ekonomicznego dającego inwestorom zagranicznym sygnał, że można i warto lokować kapitał w tę część Europy¹⁰⁷. Kryzys na Ukrainie osłabił gotowość członków NATO, w tym przede wszystkim USA, do rozszerzenia Paktu.

Takie postawy wzmógł również kryzys w Syrii i w Iraku, powodując, że prawdopodobieństwo, iż szczyt w Walii nie przyniesie poszerzenia organizacji o nowe kraje członkowskie, znacznie wzrosło. Niekorzystny wpływ miało także słabe poparcie społeczeństwa Czarnogóry dla jej członkostwa w NATO. Zgodnie z badaniem Agencji Ipsos, przeprowadzonym na początku 2014 roku, kształtowało się ono na poziomie około 46%¹⁰⁸, przy jednoczesnym sprzeciwie obywateli dla integracji z Sojuszem sięgającym 42%.

Starając się ratować trudną sytuację, w kwietniu wicepremier i minister spraw zagranicznych Czarnogóry – Igor Lukšić wziął udział w spotkaniu ministrów spraw zagranicznych krajów członkowskich NATO z ich odpowiednikami pochodzącymi z państw aspirujących do Sojuszu, jednak wspólnie uczestniczących w misji ISAF w Afganistanie¹⁰⁹. Minister Lukšić zobowiązał

.....
¹⁰⁷ Mowa tu m.in. o Luksemburgu, o przychylność którego zabiega Czarnogóra. Władze Luksemburga od 2001 do 2009 roku przekazały na różnorodne projekty rozwojowe na terytorium Czarnogóry ponad 20 mln euro. I. Koprivica, *Premijer u ponedjeljak u Luksemburgu, „Pobjeda”* z dn. 22.03.2014 r.

¹⁰⁸ Agencja Ipsos przeprowadziła badania wśród opinii publicznej w okresie od 4 do 9 marca 2014 roku. Sprzeciw obywateli dla integracji z Sojuszem osiągnął poziom 42%. W porównaniu do badań z listopada 2013 roku poparcie wzrosło z 38% do 46%. Jak jednak podkreśla opozycja, badania innej agencji demoskopowej – Damar wyraźnie wskazują, że poparcie dla członkostwa Czarnogóry w NATO wyraża jedynie 35,8%, podczas gdy przeciwnych jest 48,8% obywateli kraju. *46% građana za ulazak u NATO, Refleksija*, art. z dn. 28.03.2014 r., <<http://refleksija.me/vijesti/drustvo/2014/03/28/46-gradana-za-ulazak-u-nato/83766/>>, (data dostępu: 28.03.2014).

¹⁰⁹ *Potpredsjednik Lukšić na sastanku Sjevernoatlantskog savjeta u Briselu*, Vlada Crne Gore, <<http://www.gov.me/Najave/137163/Potpredsjednik-Luksic-na-sastanku-Sjevernoatlantskog-savjeta-na-nivou-ministara-vanjskih-poslova-zemalja-clanica-NATO-a-sa-minis.html>>, art. z dn. 01.04.2014 r., (data dostępu: 05.04.2014).

się do dalszego zaangażowania w działania pokojowe misji, jeśli zaistnieje taka potrzeba także po 2014 roku¹¹⁰. Podobnie o poparciu dla euroatlantyckiej integracji Czarnogóry zabiegał w maju 2014 roku Premier Milo Đukanović w trakcie wizyty w Polsce, kiedy to rozmawiał z Donaldem Tuskiem, reprezentując państwa Bałkanów Zachodnich¹¹¹. Wziął on udział w spotkaniu EBOR w Warszawie¹¹², a także odwiedził Słowację, gdzie uczestniczył w Forum Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa w Europie Środkowej (GLOBSEC)¹¹³.

W działania włączyli się również Minister Obrony – Milica Pejanović-Đurišić, która m.in. podczas spotkania z Sekretarzem Generalnym OBWE – Lamberto Zannierem wskazywała na potrzebę demilitaryzacji i gotowość kraju dla popierania pokojowych metod rozwiązania kryzysu na Ukrainie¹¹⁴. Prezydent Filip Vujanović w maju rozmawiał o integracji Czarnogóry z NATO i Unią Europejską ze swoim austriackim odpowiednikiem Heinzem Fischerem¹¹⁵ oraz gościł Sekretarza Generalnego NATO –

.....
¹¹⁰ W Afganistanie przebywa dziewiąty kontyngent żołnierzy z Czarnogóry. Lukšić: *Želimo da doprinesemo NATO misiji u Afganistanu*, CDM, art. z dn. 02.04.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/luksic-zelimo-da-doprinesemo-nato-misiji-u-Avganistanu>>, (data dostępu: 03.04.2014).

¹¹¹ *Prime Minister of Poland Tusk: Montenegro symbol of stability*, Vlada Crne Gore, art. z dn. 13.05.2014 r., <<http://www.gov.me/en/News/138606/Prime-Minister-of-Poland-Montenegro-symbol-of-stability.html>>, (data dostępu: 14.05.2014).

¹¹² PR Bureau, *PM Đukanović at EBRD annual meeting in Warsaw: Balkans needs radical reforms, EU and EBRD's attention*, Government of Montenegro, art. z dn. 14.05.2014 r., <<http://www.gov.me/en/News/138623/PM-đukanovic-at-EBRD-annual-meeting-in-Warsaw-Balka.html>>, (data dostępu: 14.05.2014).

¹¹³ *PM Đukanović visits Bratislava: Montenegro's NATO ambition realistic, Czech Prime Minister says at GLOBSEC forum in Slovakia*, art. z dn. 15.05.2014 r., <<http://www.natomontenegro.me/en/News/clanak?artId=94906&sntArticleCategoryPageId=506>>, (data dostępu: 16.05.2014).

¹¹⁴ *Montenegro's Defence Minister addresses OSCE Forum for Security Co-operation, urges States to continue supporting demilitarization*, OSCE, art. z dn. 02.04.2014 r., <<http://www.osce.org/fsc/117064>>, (data dostępu: 03.04.2014).

¹¹⁵ *Treffen mit Präsident Filip Vujanovic: Österreich unterstützt EU-Annäherung Montenegros*, art. z dn. 21.05.2014 r., <<http://www.bundespraesident.at/>

Andersa Fogha Rasmussena¹¹⁶. Mimo zarysowanych powyżej działań podejmowanych przez Czarnogórę, ostatecznie podjęta została decyzja o przesunięciu w czasie jej akcesji do NATO, która zgodnie z nowym kalendarzem miała zapaść do końca 2015 roku.

Istotne znaczenie dla bezpieczeństwa Czarnogóry ma także współpraca w ramach regionalnych inicjatyw, z których najważniejsze to Proces Współpracy Ministrów Obrony Państw Europy Południowo-Wschodniej (SEDM), Forum Współpracy Wojskowej Państw Bałkanów Zachodnich (SEEC), Amerykańsko-Adriatyckie Porozumienie (A5), Centrum Współpracy na Rzecz Bezpieczeństwa (RACVIAC), Proces Współpracy w Europie Południowo-Wschodniej (SEEC) oraz Regionalna Rada Współpracy (RCC).

Pierwszą i, jak się wydaje, kluczową strukturą kooperacji jest Inicjatywa na Rzecz Współpracy Ministrów Obrony Europy Południowo-Wschodniej (South Eastern Defence Ministerial – SEDM). Idea jej utworzenia została przedstawiona na spotkaniu ministrów obrony w 1996 roku w Tiranie. Podstawą dla jej ukonstytuowania stało się promowanie współpracy regionalnej i dążenie do utrzymania dobrosąsiedzkich stosunków, umocnienie stabilności w regionie i zdolności państw członkowskich SEDM do działań zbiorowych. Członkostwo w przedsięwzięciu w dłuższej perspektywie czasowej służyć miało zbliżeniu państw do członkostwa w NATO i Unii Europejskiej. Z tego względu

.....
newsdetail/artikel/treffen-mit-praesident-filip-vujanovic-oesterreich-unterstuetzt-eu-annaeherung-montenegros/>, (data dostępu: 22.05.2014). Doszło również do spotkania Premiera Milo Đukanovicia z Heinzem Fischerem. *Predsjednik Vlade primio predsjednika Austrije: Čestitke za Dan nezavisnosti i za ostvaren napredak*, Predsjednik Vlade Crne Gore, <<http://www.predsjudnik.gov.me/vijesti/138899/Predsjudnik-Vlade-primio-predsjudnika-Austrije-cestitke-za-Dan-nezavisnosti-i-za-ostvaren-napredak.html>>, (data dostępu: 22.05.2014).

¹¹⁶ Agencija, *Rasmussen: CG ozbiljan kandidat za NATO*, Al Jazeera, <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/rasmussen-cg-ozbiljan-kandidat-za-nato>>, (data dostępu: 22.05.2014), więcej na temat: *Rasmusen: NATO cijeni sve napore Crne Gore, Pobjeda*, art. z dn. 21.05.2014 r., <<http://www.pobjeda.me/2014/05/21/rasmusen-nato-cijeni-sve-napore-crne-gore/#.VG4AcBbJK4k>>, (data dostępu: 22.05.2014).

w 1998 roku powołano do życia Wielonarodowe Siły Pokojowe Europy Południowo-Wschodniej (MPFSEE, SEEBRIG)¹¹⁷.

W pierwszym cyklu spotkań Grupy udział wzięli ministrowie obrony, ich zastępcy i Dowódcy Sztabów Generalnych państw Europy Południowo-Wschodniej. Prowadzone prace skupiły się przede wszystkim na zapewnieniu bezpieczeństwa i współpracy w Europie Południowo-Wschodniej¹¹⁸.

W październiku 2000 roku utworzono SEDM - CC (Coordination Committee) - tj. Grupę Koordynującą, zadaniem której jest nadzorowanie przedsięwzięć podejmowanych zarówno w ramach inicjatywy SEDM, jak i poza zwierzchnictwem Polityczno-Wojskowego Komitetu Sterującego. Zgodnie z ustaleniami państw członkowskich SEDM, delegacje państw członkowskich wchodzących w skład Grupy Koordynującej (SEDM-CC) i Polityczno-Wojskowego Komitetu Sterującego (PMSC) zobowiązane zostały do spotkań dwa razy w ciągu roku, w państwie, które sprawowało przewodnictwo¹¹⁹.

Kiedy powoływano do życia Inicjatywę na Rzecz Współpracy Ministrów Obrony Europy Południowo-Wschodniej, jej siedzibą

.....
¹¹⁷ *Inicjative*, NATO-Montenegro, art. z dn. 30.09.2010, <<http://www.natomontenegro.me/vijesti/arhiva/93816/950.html>>, (data dostępu: 04.03.2012).

¹¹⁸ Podjęto prace w ramach grup Polityczno-Wojskowego Komitetu Sterującego (Political-Military Steering Committee, PMSC), tj. organu odpowiedzialnego za podejmowanie decyzji w kwestiach o charakterze polityczno-wojskowym, oraz Wielonarodowych Sił Pokojowych Europy Południowo-Wschodniej (Multinational Peace Force Southeastern Europe, MPFSEE), mających zapewnić bezpieczeństwo. SEEBRIG, *SEDM Agreement*, <<http://www.seebrig.org/publications/sedm-agreement.html>>, (data dostępu: 04.03.2013).

¹¹⁹ Przewodnictwo Grupą SEDM trwa dwa lata. *SEEBRIG, SEDM Agreement*, <<http://www.seebrig.org/publications/sedm-agreement.html>>, (data dostępu: 10.04.2013). W trakcie sprawowania funkcji każde z państw tworzy Sekretariat, który ponosi odpowiedzialność za przygotowanie i organizację spotkań delegacji w ramach SEDM-CC i PMSC. Przykładowo, w latach 2001-2003 inicjatywą kierowała Rumunia, od 2003 do 2005 roku Turcja, dalej od 2005 do 2007 roku Albania, później Macedonia. Patrz: K. Xharo, *Albanian Chairmanship SEDM 2005-2007 - An Excellent History of Regional Cooperation, SEDM-CC and PMSC Secretariat*, Tirana, March 2007, s. 4-20.

uczyniono Sztambuł. Od połowy 2011 roku do 2015 roku siedzibę przeniesiono do miejscowości Kilkis w Grecji. Członkami Inicjatywy jest aktualnie czternaście państw, w tym dziewięć wchodzących w skład NATO: Albania, Bułgaria, Chorwacja, Grecja, Włochy, Rumunia, Słowenia, Turcja, Stany Zjednoczone oraz Bośnia i Hercegowina, Macedonia, Ukraina, Czarnogóra i Serbia. Status obserwatora posiadają Mołdawia i Gruzja¹²⁰. Czarnogórze przyznano status obserwatora w trakcie posiedzenia ministrów obrony w Tiranie, 28 września 2006 roku. Pełnoprawnym członkiem SEDM Czarnogóra została 21 października 2009 roku, w trakcie posiedzenia ministrów obrony, które odbywało się w Sofii¹²¹.

Przez ostatnie lata w ramach SEDM przeprowadzonych zostało kilkanaście przedsięwzięć i projektów o kluczowym dla bezpieczeństwa regionu Europy Południowo-Wschodniej znaczeniu. Jak podkreśla czarnogórska Minister Obrony – Milica Pejanović-Đurišić, spotkania ministrów SEDM, do jakich dochodzi na forum organizacji, mają duże znaczenie dla regionu. SEDM stanowi platformę dla omawiania problematyki politycznej, wojskowej. Pozwala promować współpracę regionalną poprzez wspólne wysiłki, ułatwiając proces integracji euroatlantyckiej¹²².

Na uwagę zasługuje także działalność Wielonarodowych Sił Pokojowych w Europie Południowo-Wschodniej (Multinational Peace Force Southeastern Europe, PMFSEE), współpracujących z Brygadą na Rzecz Utrzymania Pokoju w Europie Południowo-Wschodniej (Southeastern Europe Peacekeeping Brigade, SEEBRIG). Porozumienie o utworzeniu Wielonarodowych Sił Pokojowych w Południowo-Wschodniej Europie podpisali 26 września 1998 roku ministrowie obrony Albanii, Bułgarii,

.....
¹²⁰ *Inicjative*, op. cit.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² B. Knezevic, *Održan sastanak ministara odbrane Jugoistočne Evrope*, *Analitika*, art. z dn. 16.10.2014 r., <<http://crna.gora.me/vijesti/politika/odran-sastanak-ministara-odbrane-jugoistocne-evrope/>>, (data dostępu: 16.10.2014).

Grecji, Macedonii, Włoch, Rumunii i Turcji. W charakterze obserwatorów występowali wówczas ministrowie obrony USA i Słowenii¹²³.

Innym znaczącym przedsięwzięciem w ramach SEDM jest Wojskowe Wsparcie na rzecz Nierozprzestrzeniania Broni Masowego Rażenia (Weapons of Mass Destruction WMD) i CBSC (Counter-Proliferation, Border Security and Counter Terrorism). Temat przewodni spotkań ministrów obrony państw Europy Południowo-Wschodniej stanowiły przeciwdziałanie proliferacji broni masowego rażenia oraz ochrona granic i walka z terroryzmem¹²⁴. W grudniu 2001 roku w Antalii w Turcji podczas spotkania ministrów obrony Grupy SEDM powołano Grupę Roboczą (Working Group, WG) ds. wspierania prowadzonych pod kierunkiem WMD i CBSC działań¹²⁵.

Od 2000 roku w regionie działa Centrum Symulacji w Europie Południowo-Wschodniej (South Eastern Europe Simulation Network, SEESIM)¹²⁶, powołane z inicjatywy USA. Dzięki organizowanym tam szkoleniom SEESIM stanowić ma wsparcie dla podejmowanych wspólnie przez ministrów obrony państw Europy Południowo-Wschodniej inicjatyw, które obejmują m.in. Brygadę Europy Południowo-Wschodniej (South-Eastern Europe Brigade, SEEBRIG)¹²⁷, Operacyjną Grupę Inżynierską (Engineer Task

.....
¹²³ Ibidem.

¹²⁴ SEDM, <<https://sedm-pmsc.difesa.it/projects/Pagine/CBSC.aspx>>, (data dostępu: 22.02.2013).

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ SEESIM - South Eastern Europe Simulation Network, <<http://www.mapn.ro/sedm/projects/seesim/index.php>>, (data dostępu: 14.09.2014).

¹²⁷ Podczas spotkania ministrów obrony państw SEDM w październiku 2014 roku przyjęto, że rozpoczną się prace nad polepszeniem możliwości operacyjnych SEEBRING, w szczególności za sprawą wspólnego udziału w misjach międzynarodowych. Przyjęto wspólny budżet i roczny plan działalności SEEBRING na 2015 rok. *Održan sastanak ministara odbrane Jugoistočne Evrope*, Portal Analitika, art. z dn. 16.10.2014 r <<http://portalanalitika.me/clanak/165962/odrzan-sastanak-ministara-odbrane-jugoistocne-evrope>>, (data dostępu: 16.10.2014).

Force, ETF), ćwiczenia nauki planowania cywilno-wojskowego na wypadek sytuacji kryzysowych (Civil-Military Emergency Planning, CMEP)¹²⁸ oraz system partnerstwa na rzecz zarządzania informacjami w sytuacji pokojowej sponsorowany przez stronę amerykańską (Partnership for Peace Information Management System, PIMS). Dotychczas miało miejsce kilkanaście szkoleń. Odbyły się one m.in. na terytorium Turcji w 2002 i 2004 roku, w Rumunii, Macedonii i w Bułgarii w 2008 r.¹²⁹ Kolejne działania zostały zaplanowane na lata 2015–2017.

Współpraca w Europie Południowo-Wschodniej w zakresie Przemysłu Obronnego, Badań i Technologii (Cooperation in Southeastern Europe Defense Industries, Research and Technology, SEEDIRET) została powołana w październiku 2002 roku w Bukareszcie. Jest to przedsięwzięcie, które powstało w na szczeblu zastępców ministrów obrony państw członkowskich SEDM, którego celem jest promowanie współpracy w obszarze przemysłu obronnego. Realizację powierzono Grupie Roboczej (WG), w skład której wchodzi przedstawiciele wysokiego szczebla resortów obrony z Albanii, Bułgarii, Chorwacji, Macedonii, Grecji, Włoch, Rumunii i Turcji¹³⁰.

O szerokim kontekście organizowanej w ramach SEDM współpracy świadczy również prowadzona od dłuższego czasu Współpraca Szpitali Wojskowych (SEDM Interconnection of Military Hospitals, IMIHO), realizowana w oparciu o przedstawiony przez stronę grecką projekt Satellite Interconnection of Military Hospitals – SIMIHO¹³¹. Współpraca polega na wymianie informacji i doświadczeń pomiędzy specjalistami z centrów medycznych i szpitali państw-stron SEDM, a także tych państw, które pozo-

.....
¹²⁸ Prowadzone nie tylko w Europie Południowo-Wschodniej, ale i na świecie.

¹²⁹ *Izvyestaj o radu Ministarstva Odrbane za 2012 godinu*, op. cit., s. 7.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ Dzięki wsparciu ministrów obrony doszło do podpisania dokumentu stanowiącego forum współpracy pomiędzy szpitalami wojskowymi w dniu 9 października 2000 roku w Salonikach (Grecja).

stają poza inicjatywą, ale ze względu na zaistniałe okoliczności potrzebują konsultacji¹³².

Współpraca na rzecz Edukacji Wojskowej w Państwach Europy Południowo-Wschodniej (South Eastern Europe Military Education Cooperation, SEMEC) wynika z potrzeby podnoszenia poziomu kwalifikacji żołnierzy państw pozostających poza NATO. Dzięki niej dochodzi do stopniowego zrównania umiejętności żołnierzy państw członkowskich z żołnierzami państw aspirujących do członkostwa, w tym Czarnogóry¹³³.

Inicjatywa na Rzecz Pomocy Państwom Europy Południowo-Wschodniej (Southeast Europe Clearinghouse, SEECH)¹³⁴ została utworzona w celu eliminacji nadwyżek broni. Stanowi ona inicjatywę regionalną, którą w 2004 roku powołał do życia Europejski Sztab OS USA (US EUCOM) i Ministerstwo Obrony Republiki Słowenii. Państwa Europy Południowo-Wschodniej kadydujące

.....
¹³² Spośród państw członkowskich SEDM siedem uczestniczy w programie SIMIHO. W trakcie piętnastego spotkania SEDM - CC, do którego doszło w Tiranie w 2007 roku, na wniosek Rumunii projekt zyskał nazwę SEDM-IMIHO, *Izveštaj o radu Ministarstva Odbrane za 2012 godinu*, op. cit., s. 9.

¹³³ Mając na uwadze powyższe, Albania w trakcie szesnastego spotkania (2007 rok) Grupy Koordynacyjnej SEDM w Tiranie zaprezentowała projekt zatytułowany „Współpraca w zakresie kształcenia wojskowego w państwach Europy Południowo-Wschodniej (SEMEC)”. Zgodnie z planem postawiono na aktywne angażowanie młodych oficerów i kadetów w problematykę współpracy regionalnej i międzynarodowej w celu lepszego zrozumienia spektrum współpracy, ibidem, s. 10 W październiku 2011 roku, w trakcie spotkania SEDM w Antalyi (Turcja), Minister Obrony Czarnogóry Boro Vučinić poparł inicjatywę Bułgarii odnośnie do projektu „Kobiece przywództwo w systemie obrony”. Kolejne wsparcie zyskał także projekt zatytułowany „Building Integrity in Defence and Security Sector”, zgodnie z którym zapowiedziano walkę z korupcją w systemie obrony i bezpieczeństwa. *Izveštaj o radu Ministarstva Odbrane za 2012 godinu*, op. cit., s. 28-29.

¹³⁴ W trakcie szóstego regionalnego spotkania dyrektorów politycznych ds. obrony, 20 października 2011 roku w Tiranie (Albania), doszło do zmiany nazwy Inicjatywy z SEEC Inicjatywa na Rzecz Pomocy Państwom Europy Południowo-Wschodniej (Southeast Europe Clearinghouse - SEECH) na SEECH-Forum for Western Balkans Defence Cooperation, tj. SEEC - Forum Współpracy Bałkanów Zachodnich w zakresie Obrony. *Izveštaj o radu Ministarstva Odbrane za 2012 godinu*, op. cit., s. 29.

do członkostwa w NATO¹³⁵ uzyskały dzięki niej pomoc w realizacji działań zmierzających do eliminacji nadwyżek broni na ich terytorium.

Czarnogóra dołączyła do Inicjatywy w listopadzie 2006 roku¹³⁶. Rozwiązanie problemu nadwyżek broni, demilitaryzacja i przejęcie broni konwencjonalnej oraz jej niszczenie stały się założeniem priorytetowym polityki państwa od momentu uzyskania niepodległości.

Ministerstwo Obrony Czarnogóry podjęło działania zgodnie z wytycznymi ONZ i standardami obowiązującymi w NATO oraz OBWE¹³⁷. W ramach Inicjatywy SEECH rząd Czarnogóry w kwietniu 2007 roku stworzył Program „MONDEM – Montenegro Demilitarization”. Stał się on częścią długookresowego programu „SALV”, mającego wspomóc całkowitą demilitaryzacji i określić metody oraz wytyczne dla bezpiecznego składowania pozostałej amunicji i sprzętu wojskowego na terytorium Czarnogóry. Realizacja programu przebiega przy współpracy Ministerstwa Obrony Czarnogóry, OBWE i UNDP (Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju).

Za istotne uważa się podpisanie w styczniu 2008 roku *Porozumienia o charakterze technicznym nr 06-74/08* pomiędzy Ministerstwem Obrony Czarnogóry a Ministerstwem Spraw Zagranicznych USA, które miało na celu współpracę w zakresie niszczenia lekkiej broni i amunicji. W ramach kooperacji doszło również do utworzenia mechanizmu na rzecz lepszej komunikacji na szczeblu zastępców ministrów obrony ds. polityki obrony (PMO). Od 2007 roku dochodziło do spotkań poświęconych głównie aspektom politycznym współpracy¹³⁸.

.....
¹³⁵ Założeniem, przyświecającym powołaniu do życia Inicjatywy, było udzielanie pomocy państwom takim jak: Albania, Chorwacja, Macedonia, Serbia, Czarnogóra oraz Bośnia i Hercegowina.

¹³⁶ Izvještaj o radu Ministarstva Odbrane za 2012 godinu, op. cit., s. 29.

¹³⁷ D. Tomović, *Obuka pilota iz regiona*, „Bezbjednost” 2008, nr 2, s. 19.

¹³⁸ Przykładowo, na terytorium Czarnogóry, w miejscowości Bečići, w dniach 17–19 czerwca 2009 roku, miała miejsce konferencja SEECH. Poprzedzona

Amerykańsko-Adriatyckie Porozumienie (USA – Adriatic Charter – A5) powstało z inicjatywy Albanii, Macedonii i Chorwacji, tj. państw, które tuż po ogłoszeniu niepodległości i uznania przez wspólnotę międzynarodową wyraziły chęć przystąpienia do NATO. W 2000 roku dziewięć państw, które aspirowały do członkostwa, powołały do życia Grupę Wileńską. W jej skład weszły: Estonia, Litwa, Łotwa, Słowacja, Słowenia, Rumunia, Bułgaria, Albania i Macedonia. Republika Chorwacji dołączyła do Grupy Wileńskiej w 2001 roku. Tym samym określana mianem „V9” Grupa uległa przekształceniu w tzw. Grupę „V10”. Głównym założeniem inicjatywy stało się przyspieszenie procesów integracyjnych z NATO i Unią Europejską. W 2004 roku siedem państw-stron Inicjatywy uzyskało członkostwo w NATO, były to: Estonia, Litwa, Łotwa, Słowacja, Słowenia, Rumunia i Bułgaria. Reszta członków V10 pozostała poza Paktem, co związane było z koniecznością dalszych reform i zmian, m.in. w siłach zbrojnych¹³⁹. Znajdujące się poza Paktem Albania, Macedonia

.....
spotkaniem czarnogórskiej grupy roboczej (27 lutego 2009 r., Podgorica), zgromadziła przedstawiciele z Ministerstwa Obrony, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Finansów i Rządu Czarnogóry. Wzięli w niej udział również przedstawiciele UNDP, OBWE, jako reprezentanci Programu MONDEM, oraz przedstawiciele wojskowi pochodzący z trzynastu państw: Danii, Norwegii, Austrii, Niemiec, Holandii, USA, Wielkiej Brytanii, Japonii, Rumunii, Ukrainy, Słowenii, Węgier, Macedonii, wraz z przedstawicielami ministerstw obrony i ministerstw finansów. Spotkanie było o tyle istotne dla Czarnogóry, że w jego trakcie przedstawione zostały potrzeby i oczekiwania państwa w ramach uczestnictwa w inicjatywie. Mówiono m.in. o programie MONDEM, centrum kształcenia pilotów helikopterów, nadzorowanym przez Norwegię projekcie DSSR na rzecz reform w systemie obrony (Defence Security Sector Reform), Projekcie ICT (Information Communication Technology). *Važne donacije za Vojsku Crne Gore*, „Vijesti” z dn. 19.06.2009 r.

Czarnogóra stała się inicjatorem utworzenia Regionalnego Centrum Kształcenia Pilotów Helikopterów, które powstało na lotnisku wojskowym Golubovci. Pomysł poparli zarówno uczestnicy Konferencji, jak i – w czerwcu 2009 roku – Europejska Agencja Obrony (*European Defence Agency – EDA*).

¹³⁹ A. Raić-Knežević, V. Cvok, *Na Summitu u Pragu Hrvatska neće biti pozvana u NATO*, „Novi List” z dn. 26.06.2002 r.

i Chorwacja w maju 2003 roku, w obecności ministrów spraw zagranicznych Albanii – Ilira Mety, Macedonii – Ilinka Mitrieva i Chorwacji – Tonino Piculi, jak i Sekretarza Stanu USA Colina Powella, podpisały *Kartę amerykańsko-adriatycką* (określaną mianem A3)¹⁴⁰. Od tej pory odbywają się cyklicznie spotkania na szczęblu ministrów spraw zagranicznych, ministrów obrony i dowódców sztabów generalnych¹⁴¹.

Charakter działań i częstotliwość prowadzonych spotkań, także przy udziale przedstawicieli Grupy Bałtyckiej (tzw. B3 – Litwa, Łotwa, Estonia) i Stanów Zjednoczonych, zyskały poparcie wśród członków Sojuszu, ale i spotkały się z zainteresowaniem pozostałych aspirujących do członkostwa państw regionu. Coraz częściej w charakterze obserwatorów w spotkaniach brali udział przedstawiciele Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry i Serbii. W trakcie spotkania na szczycie w listopadzie 2006 roku w Rydze państwa te, przyłączając do Programu Partnerstwo dla Pokoju, wyraziły również wolę dołączenia do Grupy A3¹⁴². Do 2008 roku trwały rozmowy nad dalszym kształtem i funkcjonowaniem Grupy Amerykańsko-Adriatyckiej¹⁴³. Ostatecznie w ich wyniku w 2008 roku Czarnogóra wraz z Bośnią i Hercegowiną weszły w skład Grupy, która wraz z poszerzeniem zmieniła nazwę z A3 na A5¹⁴⁴.

Zaangażowanie Czarnogóry w działania widoczne jest od samego początku. Przejawiało się ono przede wszystkim częstotliwością spotkań i udziałem w pracach Grupy najwyższych

.....
¹⁴⁰ *The Charter of Partnership among Albania, Croatia, Macedonia and USA, Joint Cooperation, Signing Ceremony*, Tirana, s. 11, z dn. 02.05.2003 r.

¹⁴¹ *Crna Gora i Jadranska Povelja*, Ministarstvo Inostranih Poslova Crne Gore, <<http://www.mip.gov.me/index.php/A5-Opste-informacije/>>, (data dostępu: 24.12.2011).

¹⁴² *Polska w NATO*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, <<http://www.msz.gov.pl/Polska,w,NATO,1695.html>>, (data dostępu: 23.08.2008).

¹⁴³ L. Čehulić-Vukadinović, *Budućnost A3?*, „Bezbjednost” 2008, nr 4, s. 51–52.

¹⁴⁴ Načelnik GŠ VCG na konferenciji Načelnika GŠ A-5, „Vijesti” z dn. 22.05.2009 r.

przedstawiciele państwa. Po raz pierwszy jako pełnoprawny członek Grupy minister Milan Ročen wziął udział w spotkaniu przedstawicieli państw Inicjatywy na szczelbu ministrów spraw zagranicznych w kwietniu 2009 roku¹⁴⁵. Zorganizowanym dwa razy w 2009 roku spotkaniom Grupy przyświecała idea ujednoczenia działań i przygotowania do wymiany informacji i doświadczeń pomiędzy państwami, członkami Grupy A5.

W ramach spotkań na szczelbu ministrów obrony państw członkowskich Amerykańsko-Adriatyckiej Inicjatywy, w listopadzie 2009 roku czarnogórski minister obrony Boro Vučinić spotkał się z pozostałymi przedstawicielami państw członkowskich w Sarajewie (Bośnia i Hercegowina). Przy okazji spotkania doszło do podpisania przez ministrów obrony Albanii, Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Serbii, Republiki Słowenii, Republiki Macedonii oraz Czarnogóry listu intencyjnego, traktującego o potrzebie dodatkowego umocnienia współpracy w regionie w obrębie regionalnych ośrodków utworzonych w ramach Inicjatywy SEECI, mającej na celu zacieśnienie współpracy poprzez wymianę informacji i doświadczeń praktycznych w zakresie reformy systemu obronnego. Poparto ideę powołania trzech ośrodków, tj. Centrum Szkoleniowego na rzecz Operacji Wsparcia Pokoju w Sarajewie, w Bośni i Hercegowinie, Centrum Szkoleń Medycznych w Skopje, w Macedonii oraz Centrum Obrony

.....
¹⁴⁵ Dnia 8 maja 2009 roku Minister Spraw Zagranicznych Czarnogóry M. Ročen brał udział w spotkaniu ministerialnym, a 21 maja 2009 roku Naczelnik Sztabu Generalnego Wojska Czarnogóry reprezentował państwo podczas X konferencji Grupy A5 organizowanej w Tiranie. W ramach politycznych założeń podkreślano wówczas potrzebę współpracy państw i wspólnej koordynacji działań. Mówiono o perspektywie i dalszych działaniach, które umożliwią państwom Bałkanów Zachodnich integrację z NATO.

W 2010 roku, przy okazji spotkania na szczycie NATO w Lizbonie, 20 listopada 2010 roku odbyło się spotkanie szefów państw i rządów Grupy A5. Delegacji Czarnogóry przewodził Premier Milo Đukanović. *Crna Gora i Jadranska Povelja*, Ministarstvo Inostranlih Poslova Crne Gore, <<http://www.mip.gov.me/index.php/A5-Opste-informacije/>>, (data dostępu: 24.12.2011).

Nuklearnej, Biologicznej i Chemicznej w Kruševacu, w Serbii. Prawo korzystania z centrów zyskiwały wszystkie państwa sygnatariusze porozumienia¹⁴⁶.

Czarnogóra przejęła przewodnictwo w Grupie na początku 2011 roku. W jego ramach Ministerstwo Obrony Czarnogóry zorganizowało kolejne ze spotkań ministrów obrony narodowej państw Inicjatywy w maju 2011 roku w Budvie. W trakcie spotkania doszło do podpisania wspólnej deklaracji, a później umowy podkreślającej gotowość państw członkowskich Grupy A5 do wzięcia udziału w misji ISAF. Uzgodniono, że przedstawiciele państw bałkańskich zaangażują się na terytorium Afganistanu w szkolenia, mające na celu podniesienie poziomu wykształcenia wśród afgańskich Sił Bezpieczeństwa i Policji. Ich rola opierać się miała na podjęciu długookresowych działań, które wpłyną na poprawę jakości podejmowanych działań i pozwolą Afgańczykom, po zakładanym opuszczeniu przez ISAF państwa wraz z końcem 2014 roku, samodzielnie utrzymywać stabilizację i bezpieczeństwo w regionie¹⁴⁷.

Kolejne, istotne dla państw obszaru Bałkanów Zachodnich, porozumienie podpisane zostało w grudniu 2011 roku w trakcie przewodnictwa Albanii w Amerykańsko-Adriatyckiej

.....
¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Sygnatariusze dokumentu, mając na uwadze wytyczne stawiane przez NATO państwom angażującym się w pomoc w misjach stabilizacyjnych, zobowiązali się do współpracy, która pozwoliła im zharmonizować działania, ale i dostosować uzbrojenie i wyposażenie żołnierzy wysłanych do Afganistanu. Taka praktyczna realizacja wspólnej, solidarnej obrony zyskała określenie „*Smart defense*” („inteligentna obrona”). W jej ramach zapowiedziano pogłębioną koordynację, integrację i specjalizację narodowych mechanizmów obronnych państw członkowskich. W praktyce oznaczać to miało, że poszczególne państwa, w tym członkowie Grupy A5, będą rozwijały niektóre z systemów obronnych i używały ich swoim partnerom w NATO, a jeśli zajdzie taka potrzeba, będą same mogły skorzystać z oferowanych przez NATO i jego członków potencjałów. *Smart defense NATO*, Wolna Polska, [za:] „Nasz Dziennik” z dn. 23.05.2012 r., <<http://wolnapolska.pl/index.php/Bezpieczenstwo/2012052315632/smart-defense-nato/menu-id-312.html>>, (data dostępu: 24.05.2012).

Inicjatywie¹⁴⁸. Podkreślano w nim gotowość państw do polepszenia współpracy na rzecz wsparcia misji ISAF w Afganistanie¹⁴⁹. Tego typu przedsięwzięcia podejmowane przez członków Grupy A5 pokazują, że słabym państwom łatwiej przychodzi angażowanie się we wspólne przedsięwzięcia, a członkostwo w regionalnych ugrupowaniach pozwala powoli realizować założenia i wytyczne stawiane im przez Sojusz Północnoatlantycki¹⁵⁰. Wspierając istotnie dla bezpieczeństwa inicjatywy, małe państwa, przez swoje zaangażowanie, włączają się w proces stabilizacji nie tylko w najbliższym otoczeniu, lecz także na całym świecie. Istota uczestnictwa w A5 opiera się również na wspieraniu przez żołnierzy zaangażowanych w działania grupy misji ISAF w Afganistanie. Czarnogóra, która po raz pierwszy przewodziła regionalnej współpracy Grupy Amerykańsko-Adriatyckiej w pierwszej połowie 2011 roku, otrzymała ponownie ów przywilej w drugiej połowie 2013 roku¹⁵¹.

Do ważnych wydarzeń w zakresie współpracy państw-członków A5 warto zaliczyć siedemnaste z rzędu spotkanie, do jakiego

.....
¹⁴⁸ Trwające w dniach 8–9 grudnia 2011 roku rozmowy na szczeblu ministrów obrony toczyły się w miejscowości Drač. Brał w nich udział także Minister Obrony Czarnogóry Boro Vučinić.

¹⁴⁹ Podczas spotkania dokonano także podsumowania przewodnictwa Czarnogóry w Grupie A5. Podkreślano, że stosunkowo młode państwo w dość krótkim czasie osiągnęło znaczący postęp w zakresie integracji z NATO i Unią Europejską.

¹⁵⁰ Spotkania w ramach Grupy odbywają się w dalszym ciągu i stanowią dla państw uczestniczących w przedsięwzięciu ważne forum współpracy. W dniach 21–23 listopada 2011 roku Naczelnik Sztabu Generalnego Wojska Czarnogóry wiceadmirał Dragan Samardžić wziął udział w cyklicznej, piętnastej z rzędu konferencji naczelników sztabów generalnych Amerykańsko-Adriatyckiej Inicjatywy, która odbywała się w Zagrzebiu. W trakcie spotkania przedstawiciel Międzynarodowego Sztabu Generalnego NATO (NATO IS) Guy Cherruel przedstawił zarys sytuacji odnoszącej się do regionalnego, bałkańskiego podejścia w zakresie prowadzenia nadzoru powietrznego i obrony przeciwpowietrznej (*Balkan Regional Approach to Air Defence – BRAAD*). Rezultaty prowadzonych badań przedstawione zostały w trakcie spotkania w Albanii, w 2011 roku. Izvještaj o radu Ministarstva Odbrane za 2012 godinu, op. cit. s. 29–30.

¹⁵¹ *Crna Gora&NATO*, Ministarstvo Vanjskih Poslova i Evropskih Integracija Crne Gore, Podgorica, s. 3.

doszło w maju 2014 roku w Brukseli. Podpisana w jego trakcie deklaracja ma na celu wspieranie wysiłków państw sygnatariuszy w zakresie współpracy na poziomie narodowym, lokalnym i regionalnym w różnych dziedzinach. To niezwykle istotny krok w kierunku strategicznego rozwoju basenu Adriatycko-Jońskiego, współpracy regionalnej i umacniania europejskiej perspektywy Bałkanów Zachodnich. Dzięki niej ma dojść do polepszenia infrastruktury w państwach regionu, usprawnienia budowy i zarządzania gazociągami, a tym samym – podniesienia efektywności strategicznej makroregionów¹⁵². Kontynuacją rozmów uczyniono spotkanie ministrów obrony państw Grupy A5 i SEDM do którego doszło w październiku 2014 roku w Budwie¹⁵³.

Regionalne Centrum Zbrojeń i Wdrażania Weryfikacji powstało w Zagrzebiu w 2000 roku jako regionalne przedsięwzięcie mające służyć pomocą w zakresie realizacji porozumień odnoszących się do kontroli zbrojeń. Wraz z postępami transformacji Centrum zmieniło swoją nazwę na RACVIAC – Regionalne Centrum Współpracy na Rzecz Bezpieczeństwa (Centre for Security Cooperation, RACVIAC).

Od marca 2007 roku Czarnogóra przynależy do Regionalnego Centrum Współpracy na Rzecz Bezpieczeństwa¹⁵⁴. W ramach członkostwa dochodzi do spotkań przedstawicieli państw regionu¹⁵⁵. Jednym z nich było spotkanie w Budwie w kwietniu 2011 roku,

.....
¹⁵² *Usvojena Briselska deklaracija*, Portal Analitika, art. z dn. 13.05.2014 r., <<http://portalanalitika.me/politika/vijesti/146047-usvojena-briselska-deklaracija>>, (data dostępu: 14.05.2014).

¹⁵³ *Ministar odbrane Zekerijah Osmić učestvuje na Sveobuhvatnom sastanku ministara odbrane zemalja članica Američko – jadranske povelje A5 i SEDM, Budva, Crna Gora, od 14. do 17.10.2014. godine*, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine, art. z dn. 10.10.2014 r., <<http://mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti/?id=36151>>, (data dostępu: 12.10.2014).

¹⁵⁴ *Izvjestaj o radu Ministarstva Odbrane za 2012 godinu*, op. cit., s. 30.

¹⁵⁵ Członkami RACVIAC jest osiem państw: Albania, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Macedonia, Czarnogóra, Rumunia, Serbia, Turcja. 10 października

przygotowane przez Ministerstwo Obrony Czarnogóry, które zgromadziło ministrów obrony i dyrektorów poszczególnych departamentów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państw regionu, pod przewodnictwem Szefa Dyrektoriatu Polityki Obronnej i Planowania NATO – Franka Bolanda. Przedstawiciele Ministerstwa Obrony i Sztabu Generalnego Wojska Czarnogóry w 2011 roku wzięli udział w większości działań organizowanych przez RACVIAC. Czarnogóra, korzystając z oferowanych jej przez Centrum możliwości, aktywnie uczestniczy w szkoleniach i konferencjach prowadzonych przez Centrum¹⁵⁶.

Proces Współpracy w Europie Południowo-Wschodniej (South-East European Cooperation Process – SEECP)¹⁵⁷ to przedsięwzięcie, które powstało w 1996 roku w Sofii. W ramach procesu dochodzi do corocznych spotkań poświęconych kreowaniu polityki, która przyczyni się do transformacji w państwach Bałkanów Zachodnich i wpłynie na lepszą współpracę i integrację byłych socjalistycznych państw regionu z NATO i Unią Europejską¹⁵⁸. W 2012 roku współpracę w ramach Procesu w Europie Południowo-Wschodniej utrzymywało dwanaście państw: Albania, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Grecja, Macedonia, Mołdawia, Czarnogóra, Rumunia, Serbia, Słowenia i Turcja. Ramy i założenia SEECP znalazły swoje odzwierciedlenie w *Karcie o dobrosąsiedzkich stosunkach, stabilności, bezpieczeństwie*

.....
2014 roku do organizacji przystąpiło dziewiąte państwo – Kosowo. *Kosowo se uclanila u bezbjednosnoj organizaciji RACVIAC*, Ministerstvo Inostranlih Poslova, Republika e Kosoves, art. z dn. 10.10.2014 r., <<http://www.mfa-ks.net/?page=3,4,2450>>, (data dostępu: 12.10.2014).

¹⁵⁶ Przykładowo, od 7 października 2009 roku przewodniczyła ona MAG, tj. Wielonarodowej Grupie służącej doradztwem (Multinational Advisory Group), stanowiącej główne ciało RACVIAC, *Izvjestaj o radu Ministarstva Odrbrane za 2012 godinu*, op. cit., s. 30.

¹⁵⁷ Początkowo przyjęta została nazwa Proces Dobrego Sąsiedztwa, Stabilizacji, Bezpieczeństwa i Współpracy Krajów Europy Południowo-Wschodniej.

¹⁵⁸ *Unia Europejska. Słownik encyklopedyczny*, red. E. Stadtmueller, Wrocław 2004.

i współpracy w Europie Południo-Wschodniej, którą złożono do podpisu w październiku 2008 roku w Bukareszcie. W imieniu Czarnogóry podpisał ją Premier Milo Đukanović. Zgodnie z Kartą, podstawowym celem działania SEECP jest wzmocnienie dobrosąsiedzkich stosunków między państwami regionu, przekształcanie go w sferę pokoju, bezpieczeństwa, stabilności i współpracy, które osiągnąć można dzięki wzmocnieniu współpracy politycznej i bezpieczeństwa, kooperacji w dziedzinie gospodarki praworządności, walki z przestępczością i demokracji¹⁵⁹. W tym celu prowadzone są działania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa i stabilności w Południowo-Wschodniej części Europy, rozwój współpracy o charakterze ekonomicznym, ochronę środowiska, promowanie humanitarnej, społecznej i kulturalnej współpracy. Podejmowana jest walka ze zorganizowaną przestępczością i terroryzmem, handlem narkotykami, bronią i ludźmi. W ramach inicjatywy dochodzi do spotkań na najwyższym szczeblu, w których udział biorą m.in. przedstawiciele ONZ, Unii Europejskiej, Rady Europy, OBWE, RCC i innych organizacji o charakterze międzynarodowym. Poza spotkaniami odbywającymi się na szczeblu szefów państw i rządów, dochodzi do rozmów pomiędzy ministrami spraw zagranicznych i dyrektorami politycznymi państw członkowskich SEECP. Na uwagę zasługują również spotkania prowadzone z przedstawicielami RCC i Unii Europejskiej oraz przedstawicielami innych ministerstw. Szczególną uwagę przywiązuje się do spotkań tzw. Trójki (w jej skład wchodziły były, obecny i przyszły przewodniczący SEECP) z przedstawicielami innych inicjatyw o charakterze regionalnym, jak np. RCC, czy przedstawicielami Wspólnot Europejskich i przewodniczącymi stojącymi na szczeblu parlamentów i ministerstw¹⁶⁰.

.....
¹⁵⁹ L. Čehulić-Vukadinović, *Približavanje jugoistoka Evrope Sjevernoatlantskom savezu*, „Međunarodne studije” 2009, nr 1, s. 5–19.

¹⁶⁰ Trwające rok czasu przewodnictwo obejmowane jest w czerwcu i sprawowane przez rotacyjnie zmieniających się ministrów spraw zagranicznych poszczególnych państw członkowskich. Kolejno, od 1996 roku, Procesowi

Czarnogóra początkowo uczestniczyła w SEECP w ramach jednej państwowości z Serbią, jednak z chwilą uzyskania niepodległości w 2006 roku musiała ponownie ubiegać się o członkostwo w Inicjatywie. Początkowo, od listopada 2006 roku, minister spraw zagranicznych Czarnogóry uczestniczył w spotkaniach SEECP w charakterze obserwatora, pełnoprawnym członkiem organizacji Czarnogóra została w maju 2007 roku. Przewodnictwo w SEECP Czarnogóra przejęła w czerwcu 2010 roku, w trakcie szczytu szefów państw i rządów państw członkowskich SEECP w Stambule, i sprawowała je do czerwca 2011 roku¹⁶¹. W trakcie

.....
Współpracy w Europie Południowo-Wschodniej przewodniczyli ministrowie: Bułgarii, Grecji, Turcji, Rumunii, Macedonii, Albanii, Serbii i Czarnogóry, Bośni i Hercegowiny, Rumunii, Grecji, Chorwacji, Bułgarii, Mołdawii, Turcji. W 2010/2011 przewodnictwo sprawowała Czarnogóra, w 2011/2012 Serbia, Macedonia natomiast przejęła władzę od czerwca 2012 do czerwca 2013 roku.

¹⁶¹ Czarnogóra w trakcie przewodnictwa w SEECP była współorganizatorem następujących przedsięwzięć, w 2010 roku: 10 września, Podgorica, Czarnogóra – Spotkanie Dyrektorów Politycznych SEECP; 16 września, Sarajewo, BiH, Pierwsze Spotkanie Koordynacyjnej Trójki SEECP z Regionalną Radą Współpracy (RCC) i przedstawicielami Komisji Europejskiej; 2 grudnia, Sarajewo, BiH, Drugie Spotkanie Trójki SEECP z Regionalną Radą Współpracy (RCC) i Komisją Europejską; 15 grudnia, Podgorica, Konferencja Rad Narodowych Europejskiego Ruchu na Rzecz Europy Południowo-Wschodniej. W 2011 roku odbyły się: 19 stycznia, Czarnogóra, Spotkanie Szefów Departamentów Konsularnych zatytułowane „Współczesne wyzwania w polityce wizowej i paszportowej”; 27 stycznia, Budva, Czarnogóra, Drugie Spotkanie Dyrektorów Politycznych SEECP; 28 stycznia, Budva, Czarnogóra, Nieformalne Spotkanie Ministrów Spraw Zagranicznych SEECP; 14–15 marca, Budva, Czarnogóra, Spotkanie Ministrów Obrony Państw SEECP; 16–18 marca, Budva, Czarnogóra, Spotkanie Ministrów Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych Państw SEECP; 7 marca, Sarajewo, BiH, Trzecie Spotkanie Koordynacyjnej Trójki SEECP z Regionalną Radą Współpracy (RCC) i przedstawicielami Komisji Europejskiej; 8 kwietnia, Budva, Czarnogóra, Spotkanie Ministrów ds. Zrównoważonego Rozwoju i Energii; 20–22 kwietnia, Budva, Czarnogóra, Spotkanie Dyrektorów Generalnych ds. Zarządzania Kryzysowego w Europie Południowo-Wschodniej; 5–6 maja, Podgorica, Czarnogóra, Pierwsze spotkanie Grupy Roboczej SEECP o charakterze parlamentarnym; 9–10 maja, Budva, Czarnogóra, Spotkanie Dyrektorów Państwowych Instytucji i Agencji ds. Walki z Korupcją i Przestępczością Zorganizowaną; 10 maja, Podgorica, Czarnogóra, konferencja regionalna nt. Energetyki jądrowej pt. „Globalne

swojej prezydencji Czarnogóra zobowiązała się pracować nad promowaniem wartości demokratycznych i norm europejskich oraz polepszeniem współpracy między państwami przynależącymi do inicjatywy. Szczególny nacisk położono na umocnienie parlamentarnego wymiaru współpracy w ramach SEECP, jak i na działania w dziedzinie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych w regionie Europy Południowo-Wschodniej. Czarnogóra dążyła do umocnienia dialogu instytucjonalnego. Działania takie miały wpłynąć na poprawę europejskiej perspektywy państw wchodzących do SEECP, nie będących jeszcze członkami Unii Europejskiej. Promując zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym Proces Współpracy Państw Europy Południowo-Wschodniej, Czarnogóra skupiła się na następujących zagadnieniach: utrwalaniu partnerstwa społeczno-prywatnego w Europie Południowo-Wschodniej, stanowiącego narzędzie reform strukturalnych i rozwoju gospodarczego, wspieraniu rozwoju gospodarczego, handlu i promocji inwestycji z państw SEECP, infrastrukturze, umacnianiu dialogu regionalnego w dziedzinie ochrony środowiska, zapobieganiu klęskom żywiołowym, poprawie warunków i jakości edukacji¹⁶².

Zwieńczeniem czarnogórskiego przewodnictwa w SEECP było spotkanie ministrów obrony państw uczestniczących w procesie. Odbyło się ono w marcu 2011 roku w Budwie z inicjatywy Ministerstwa Obrony Czarnogóry. W trakcie spotkania zadeklarowano chęć współpracy, która przyczyni się do dalszego postępu w Południowo-Wschodniej części Europy,

.....
trendy i perspektywy rozwoju w Europie Południowo-Wschodniej”; 11 maja, Sarajewo, BiH, Spotkanie Trójki Koordynacyjnej SEECP z Regionalną Radą Współpracy i Komisją Europejską; 30 maja, Podgorica, Czarnogóra, Trzecie spotkanie Dyrektorów politycznych SEECP; 13-15 czerwca, Czarnogóra, Spotkanie Przewodniczących Parlamentów Państw Członkowskich SEECP. *SEECP, Montenegro Presidency in SEECP*, Ministerstvo Inostranih Poslova, <<http://www.mip.gov.me/en/index.php/SEECP-Montenegro-presidency/calendar-of-events.html>>, (data dostępu: 10.12.2013).

¹⁶² *Izviještaj o radu Ministarstva Odbrane za 2011. godinu*, op.cit., s. 30.

wpłyne na stabilność, rozwój i utrzymywanie dobrosąsiedzkich stosunków¹⁶³.

W maju 2014 roku w Bukareszcie, podczas rumuńskiego przewodnictwa, przyjęto przepisy odnoszące się do prac grupy parlamentarnej SEECP i opracowano plan działań na 2014 i 2015 rok. Podpisana została także *Deklaracja państw członkowskich* oraz odbyły się rozmowy w ramach grup ds. ekonomii, infrastruktury i energetyki, grupy ds. sądownictwa, spraw wewnętrznych, a także grupy ds. rozwoju społecznego, kształcenia, badań i nauki¹⁶⁴.

Regionalna Rada Współpracy (Regional Cooperation Council – RCC) powstała w wyniku decyzji podjętej przez państwa-członków Procesu Współpracy w Europie Południowo-Wschodniej (SEECP) i państwa członkowskie Unii Europejskiej, odnoszącej się do transformacji Paktu Stabilności dla Europy Południowo-Wschodniej (PSJIE) w mechanizm o charakterze regionalnym.

W trakcie chorwackiego przewodnictwa w latach 2006–2007 w Inicjatywie doszło do instytucjonalizacji i powołania nowej organizacji o nazwie Regionalna Rada Współpracy (Regional Cooperation Council, RCC)¹⁶⁵. Siedzibą Rady ustanowiono Sarajewo. Głównym celem stało się ukierunkowanie działań na region i skupienie uwagi na kooperacji państw, w czym upatrywano możliwości szybszego postępu w Europie Południowo-Wschodniej. Działania RCC koncentrują się przede wszystkim na rozwijaniu współpracy gospodarczej i społecznej, współpracy w obszarze infrastruktury i energii, sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, w dziedzinie bezpieczeństwa oraz tworzenia zdolności

.....
¹⁶³ Ibidem, s. 30–31.

¹⁶⁴ *Krivokapić predvodi Crnu Goru na Inauguralnoj sjednici SEECP-a*, CDM, art. z dn. 09.05.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/krivokapic-predvodi-crnu-goru-na-inauguralnoj-sjednici-seecp-a>>, (data dostępu: 09.05.2014).

¹⁶⁵ M. Ćakota-Micker, *Republika Chorwacji na drodze do NATO*, Polkowice 2011, s. 47.

administracyjnych¹⁶⁶. W 2011 roku Regionalna Rada Współpracy była głównym koordynatorem działań organizowanych przez RACVIAC – Regionalne Centrum Zbrojeń i Wdrażania Weryfikacji, w których brali udział przedstawiciele ministerstw obrony i sztabów generalnych, w tym przedstawiciele Czarnogóry¹⁶⁷.

3.2.1.2. Inicjatywy na rzecz stabilności w regionie

Wśród innych inicjatyw, które powstały w celu poprawy bezpieczeństwa i których założeniem jest wkład w stabilizację w regionie Europy Południowo-Wschodniej, w tym Bałkanów Zachodnich, są: Inicjatywa na Rzecz Europy Południowo-Wschodniej (South East Europe Initiative – SEEI), Grupa Sterująca ds. Monitorowania Współpracy na Rzecz Bezpieczeństwa w Europie Południowo-Wschodniej (South-East Europe Security Cooperation Steering Group, SEEGROUP) i *Deklaracja o wspólnej ocenie regionalnych wyzwań na rzecz bezpieczeństwa i możliwości dla Europy Południowo-Wschodniej (South-East Europe Common Assessment Paper on Regional Security Challenges and Opportunities, SEECAP)*.

Idea utworzenia Inicjatywy na Rzecz Europy Południowo-Wschodniej zrodziła się w trakcie spotkania na szczycie Sojuszu Północnoatlantyckiego w 1999 roku w Waszyngtonie. Za cel przedsięwzięcia obrano promocję współpracy w regionie, w której upatrywano możliwości umocnienia bezpieczeństwa i stabilności¹⁶⁸. Działania Sojuszu z operacji o charakterze stabilizacyjnym, mającym na celu zaprowadzenie i utrzymanie pokoju, uległy rozszerzeniu na rzecz szeroko rozumianej współpracy w zakresie bezpieczeństwa w Europie Południowo-Wschodniej¹⁶⁹.

.....
¹⁶⁶ SEECP and RCC – *General Information*, Ministerstvo Inostranih Poslova, <<http://www.mip.gov.me/en/index.php/SEECP-General-information/seecp-and-the-regional-cooperation-council-rcc.html>>, (data dostępu: 09.05.2014).

¹⁶⁷ *Izveštaj o radu Ministarstva Odbrane za 2012 godinu*, op. cit., s. 31.

¹⁶⁸ *NATO Handbook*, oprac. NATO Public Diplomacy Division, Brussels 2006, s. 245.

¹⁶⁹ *Izveštaj o Radu Ministarstva vanjskih poslova u 2010. godini*, Vlada Crne Gore, Ministerstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, Podgorica 2011, s. 50.

Grupa Sterująca ds. Monitorowania Współpracy na Rzecz Bezpieczeństwa w Europie Południowo-Wschodniej (South-East Europe Security Cooperation Steering Group – SEEGROUP) została powołana w 2000 roku, aby koordynować i wspierać projekty, dzięki którym możliwe stanie się wpływanie na bezpieczeństwo i stabilność w regionie. W pracach Grupy Sterującej, obok przedstawicieli państw Bałkanów Zachodnich, uczestniczą Stany Zjednoczone, Włochy, Szwajcaria, Wielka Brytania, Austria i Szwecja. Przewodnictwo w grupie przekazywane jest przez poszczególne państwa na zasadzie rotacji. W 2013 roku grupie przewodziła Czarnogóra. Jednym z przykładów współpracy w ramach SEEGROUP jest określanie wytycznych ramowych (Framework Guidelines), które wpływają na poprawę bezpieczeństwa i przyczyniają się do lepszej koordynacji w zakresie wspólnych wysiłków na rzecz zwalczania przestępczości zorganizowanej, terroryzmu, handlu narkotykami, bronią i innymi niedozwolonymi materiałami¹⁷⁰.

Jednym ze znaczących osiągnięć w ramach inicjatywy na Rzecz Bezpieczeństwa w Europie Południowo-Wschodniej stało się podpisanie *Deklaracji o wspólnej ocenie regionalnych wyzwań na rzecz bezpieczeństwa i możliwości dla Europy Południowo-Wschodniej (South-East Europe Common Assessment Paper on Regional Security Challenges and Opportunities, SEECAP)*. Do jej podpisania doszło w maju 2001 roku w Budapeszcie. Zawarto w niej rzeczowy przegląd problematyki bezpieczeństwa w Europie Południowo-Wschodniej, sformułowano wspólną wizję wyzwań i zagrożeń stojących przed państwami oraz możliwości współpracy. Przedsięwzięcie, jakim jest SEECAP, stanowi obszar szczególnego zainteresowania NATO od połowy lat 90. XX wieku. Wynika to przede wszystkim z faktu postrzegania tej części Europy jako terenu zapalnego, który, jak pokazała historia, bezpośrednio zagrażał stabilności i bezpieczeństwu Europy. W 2004 roku do NATO

.....
¹⁷⁰ Inicjative, op. cit.

dołączyły Rumunia, Bułgaria i Słowenia, a członkiem Programu Partnerstwo dla Pokoju stała się Bośnia i Hercegowina. W grudniu 2006 roku do Programu dołączyły Czarnogóra i Serbia. Czarnogóra zaproszona została do Planu Działań na Rzecz Członkostwa (MAP) w grudniu 2009 roku. W ten sposób proces budowy sieci powiązań państw regionu z Sojuszem został zakończony.

Mając na uwadze możliwość wystąpienia na terenie Bałkanów Zachodnich zagrożeń, o jakich była mowa w rozdziale drugim, warto wskazać także na współpracę, w jaką zaangażowana jest Czarnogóra w zakresie walki z transgraniczną przestępczością zorganizowaną, korupcją, wykroczeniami, a także w zapobieganiu i ochronie przed wystąpieniem różnego rodzaju katastrof naturalnych bądź powstałych na skutek działalności człowieka.

Regionalne Centrum na Rzecz Walki z Transgraniczną Przestępczością Zorganizowaną (Regional Center for Combating Transborder Crime, SECI) zostało utworzone w październiku 2011 roku i zastąpiło wcześniejsze Centrum SELEC. Członkami Centrum jest trzynaście państw: Albania, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Czarnogóra, Grecja, Macedonia, Mołdawia, Rumunia, Serbia, Słowenia, Turcja i Węgry. Czarnogóra przyłączyła się do SECI 6 czerwca 2008 roku. Zgodnie z rozporządzeniem o angażowaniu w działalność Centrum policjantów, we wrześniu 2009 roku oddelegowała do niego swojego pierwszego przedstawiciela¹⁷¹.

Grupa jest forum współpracy pomiędzy organami państw członkowskich w zakresie wspierania i koordynacji działań zwalczających przestępczość o charakterze ponadgranicznym. Zgodnie z nową konwencją uznano, że w zakresie prac Centrum na Rzecz Walki z Transgraniczną Przestępczością Zorganizowaną znajdują się przede wszystkim koordynowanie działań regionalnych i prowadzenie dochodzeń oraz reagowanie na wszelkie

.....
¹⁷¹ *Uprava policije izabrala predstavnike za Bukurešt i Lion, „Nijesti” z 22.08.2009 r.*

przejawy przestępczości i wykroczenia o charakterze transgranicznym, zapewnienie państwu członkowskiemu możliwości wymiany informacji i danych znajdujących się w posiadaniu agencji wywiadowczych w sposób szybki i niecierpiący zwłoki, zbieranie, zestawianie i opracowywanie oraz rozpowszechnianie jawnych danych uzyskanych w toku prac agencji wywiadowczych, opracowywanie strategicznych analiz odnoszących się do możliwych zagrożeń czy stworzenie odpowiedniego systemu informacyjnego, dzięki któremu możliwa stanie się wymiana informacji przy pełnym uwzględnieniu ochrony danych osobowych¹⁷².

Kolejna z inicjatyw była efektem zmian w postrzeganiu i rozumieniu bezpieczeństwa, jakie zaszły w szczególności po ataku na WTC w 2001 roku. Wydarzenie to wpłynęło na sposób i charakter postrzegania współpracy. Współdziałanie policji i straży granicznej, wcześniej niedoceniane jako obszar współpracy w ramach bezpieczeństwa kooperatywnego, zyskało na znaczeniu. Wzmocniona kontrola granic, stworzenie ram prawnych dla współpracy i potrzeba utworzenia forum, na którym przedstawiciele służb będą mogli dyskutować o wyzwaniach i potrzebach na drodze do polepszenia współpracy, sprawiły, że przedsięwzięto działania na rzecz utworzenia organizacji. W maju 2006 w Wiedniu ministrowie spraw wewnętrznych Albanii, Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Macedonii, Mołdawii, Rumunii i Serbii podpisali *Konwencję o współpracy policyjnej w Europie Południowo-Wschodniej (Police Cooperation in South-Eastern Europe, PCC SEE)*, która weszła w życie w październiku 2007 roku. Bułgaria dołączyła do niej rok później – we wrześniu 2008 roku. Zgodnie z przyjętymi założeniami, uwzględniającymi wytyczne Traktatu z Schengen odnoszące się do państw członkowskich Unii Europejskiej, sygnatariusze PCC SEE zobowiązali się do wymiany informacji, współpracy policji i udzielania, na zasadzie wzajemności, wszelkiej

.....
¹⁷² About SELEC, SECI Center, <<http://www.secicenter.org/m106/About+SELEC>>, (data dostępu: 23.10.2012).

niezbędnej pomocy¹⁷³. Powoływanie narodowych koordynatorów i tworzenie centrów operacyjnych, w których policjanci państw zaangażowanych we współpracę będą mieli możliwość odbywania dodatkowych szkoleń i treningów, zyskało szczególne znaczenie. Doskonałym przykładem współpracy, mającej właśnie charakter ponadgraniczny, może być wzajemne wsparcie udzielane przez m.in.: Austrię, Słowenię, Lichtenstein, Szwajcarię¹⁷⁴.

Regionalna Inicjatywa Antykorupcyjna (Regional Anticorruption Initiative, RAI) została utworzona w lutym 2000 roku w Sarejewie. Jej początkowa nazwa to Pakt Stabilności na rzecz Walki z Korupcją (SPAI). Od października 2007 roku, zgodnie z decyzją podjętą w trakcie spotkania Grupy Sterującej w Czarnogórze, Pakt Stabilności na Rzecz Walki z Korupcją zmienił nazwę na Regionalną Inicjatywę Antykorupcyjną (RAI).

Członkami Inicjatywy jest dziewięć państw regionu: Albania, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Czarnogóra, Chorwacja, Macedonia, Rumunia, Serbia oraz występująca w charakterze obserwatora UNMIK (Misja Tymczasowej Administracji Organizacji Narodów Zjednoczonych w Kosowie, United Nations Interim Administration Mission in Kosovo), przyczyniająca się do poprawy koordynacji i wspierająca realizację działań skierowanych na walkę z korupcją. We wrześniu 2003 roku pod przewodnictwem Grupy SPAI doszło do utworzenia Sekretariatu organizacji z siedzibą w Sarajewie, a tym samym do przejęcia regionalnego zwierzchnictwa nad całą inicjatywą w Południowo-Wschodniej Europie. Jest to jedno z kluczowych centrów w Południowo-Wschodniej Europie zajmujących się walką z korupcją. Zasadnicze działania opierają się na bezpośredniej pomocy państwom

.....
¹⁷³ Mając na uwadze lepszą koordynację prac i prowadzonych zabiegów, w trakcie spotkania ministrów 17 lipca 2008 roku podjęto decyzję o utworzeniu Sekretariatu PCC SEE. Siedzibą Sekretariatu, działającego od dnia 1 września 2008 roku, została Lubljana (Słowenia). *Izveštaj o radu Ministarstva Odrbane Crne Gore za 2012 godinu*, op. cit.

¹⁷⁴ Ibidem.

zaangażowanym w inicjatywę i mają na celu wsparcie w osiągnięciu przez nie standardów unijnych w zakresie sądownictwa i administracji niezbędnych do ich zbliżenia z Unią Europejską.

Grupa Sterująca stanowi ciało odpowiedzialne za przedstawianie decyzji odnoszących się do Inicjatywy. Skupia wysokich przedstawicieli państw członkowskich Inicjatywy, ale i pozostałych państw, organizacji międzynarodowych i międzynarodowych instytucji finansowych zainteresowanych problematyką korupcji¹⁷⁵.

Czarnogóra zaangażowana jest w walkę z korupcją, a tym samym w prace RAI od lutego 2000 roku. W latach 2007–2009 sprawowała przewodnictwo w Grupie¹⁷⁶.

Mając na uwadze geograficzne położenie państw Europy Południowo-Wschodniej, specyfikę regionu i możliwość wystąpienia w nim klęsk żywiołowych, jak i różnego rodzaju katastrof, państwa rozpoczęły współpracę prewencyjną. Współpraca o charakterze regionalnym rozpoczęła się od dwustronnych kontaktów, jakie państwa nawiązywały m.in. za pośrednictwem Rady Współpracy Regionalnej (RCC). Inicjatywa mająca na celu kooperację państw Europy Południowo-Wschodniej w dziedzinie ochrony i zapobiegania katastrofom powstała w listopadzie 2000 roku, jako przedsięwzięcie wynikające z Paktu Stabilności dla Europy Południowo-Wschodniej, pod nazwą Inicjatywa na rzecz Ochrony i Zapobiegania Katastrofom dla Europy Południowo-Wschodniej (Disaster Preparedness and Prevention Initiative for South-Eastern Europe – DPPI SEE). Jej celem było tworzenie strategii na rzecz zapobiegania katastrofom i likwidowania skutków

.....
¹⁷⁵ *Izveštaj o radu Ministarstva Odbrane Crne Gore za 2012 godinu*, op. cit.

¹⁷⁶ Każdego roku na rzecz walki z korupcją władze Czarnogóry przeznaczają kontrybucję w wysokości 24 000 euro. W czerwcu 2008 roku Czarnogóra była organizatorem letniej szkoły dla młodych prawników i adokatów z dziewięciu państw w regionie (Albanii, Bośni i Hercegowiny, Bułgarii, Czarnogóry, Chorwacji, Macedonii, Mołdawii, Rumunii, Serbii). *Izveštaj o radu Ministarstva Odbrane Crne Gore za 2012 godinu*, op. cit.

katastrof, zarówno naturalnych, jak i tych wywołanych poprzez człowieka. W pracach Inicjatywy biorą udział przedstawiciele trzynastu państw wchodzący w skład służb prewencyjnych i porządkowych – policji, straży pożarnej, ratownictwa: Albanii, Bośni i Hercegowiny, Bułgarii, Czarnogóry, Chorwacji, Węgier, Macedonii, Mołdawii, Rumunii, Słowenii, Serbii i Turcji¹⁷⁷.

Rola DPPI SEE wynika z tego, że współpracuje ona z organizacjami takimi jak: NATO (Public Diplomacy Division), ONZ, IFRC, Unia Europejska, OBWE oraz narodowymi służbami zajmującymi się ochroną i zarządzaniem kryzysowym¹⁷⁸. Działania koordynowane są przez Sekretariat, powołany w 2005 roku, z siedzibą w Sarajewie. W trakcie ostatnich lat działalności ponad 500 przedstawicieli z regionu Europy Południowo-Wschodniej przeszło szkolenia i uczestniczyło w różnego rodzaju projektach prowadzonych na terytorium zaangażowanych państw. Uwagę poświęcono m.in. umocnieniu współpracy transgranicznej i szkoleniom jednostek z Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry i Chorwacji w zakresie odpowiedniego wyposażenia i radzenia sobie z pożarami na dużą skalę. W ramach inicjatywy tworzone są przeglądy i dokonywana charakterystyka zagrożeń sejsmicznych, które mogą zagrozić opisywanemu regionowi. Pod uwagę brane jest także stworzenie wspólnego centrum szkoleniowego, gdzie – jak zostało zaproponowane przez stronę chorwacką – główna uwaga poświęcona zostanie akcjom ratowniczo-gaśniczym¹⁷⁹.

.....
¹⁷⁷ Państwa członkowskie podpisały *Memorandum o porozumieniu* dotyczące ram instytucjonalnych Inicjatywy i wyraziły gotowość do zapobiegania katastrofom, które zdefiniowane zostały w ich prawach i obowiązkach.

¹⁷⁸ Wśród nich wymienić można Duńską Agencję Zarządzania Kryzysowego (Danish Emergency Management Agency – DEMA), Szwedzką Agencję Służb Ratowniczych (Rescue Services Agency – SRSA), George Marshall Center, RACVIAC.

¹⁷⁹ DPPI SEE BiH, *Disaster Preparedness and Prevention Initiative for South Eastern Europe Capacity Development Project Evaluation Report, May 2012*, <http://www.dppi.info/system/files/DPPI%20SEE%20DRR%20project_Evaluation%20Report_final.pdf>, (data dostępu: 03.02.2013).

Czarnogóra jest członkiem inicjatywy od początku jej istnienia. Każdego roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji przekazuje na rzecz członkostwa wkład finansowy w wysokości 25 000 euro. Czarnogóra podpisała *Memorandum o porozumieniu* i uznała ramy instytucjonalne Inicjatywy we wrześniu 2007 roku. Zgodnie z założeniem o aktywności państw w działaniach, w maju 2008 roku w Zagrzebiu podpisano *Porozumienie pomiędzy Rządem Czarnogóry a Rządem Republiki Chorwacji o współpracy na wypadek katastrof naturalnych i klęsk żywiołowych*¹⁸⁰.

3.2.2. Współpraca ponadregionalna

Strategicznym celem Czarnogóry jest, obok poprawy i utrzymania dobrosąsiedzkich stosunków i współpracy regionalnej oraz rozwoju dwustronnej i wielostronnej współpracy, przyłączenie do NATO i Unii Europejskiej. Ustanowienie dobrych stosunków w regionie stanowi świadectwo odpowiednio prowadzonej polityki i pozwala na realizację kolejnych wymagań stawianych państwu przez międzynarodowe organizacje. Czarnogóra, ubiegając się o zbliżenie do NATO i Unii Europejskiej, poszukuje sojuszników, którzy stanowić mogą źródło wsparcia o charakterze politycznym, ekonomicznym, a także militarnym i logistycznym.

Czarnogóra to państwo z jednej strony aspirujące do zbliżenia z Zachodem, a z drugiej pozostające pod wpływem Rosji, z którą łączy je uwarunkowania historyczno-kulturowe i obecnie także ekonomiczne. Stosunki dyplomatyczne pomiędzy Czarnogórą a Rosją zostały nawiązane w 1711 roku i za sprawą tymczasowych misji dyplomatycznych utrzymywane były do międzynarodowego uznania Czarnogóry jako niezależnego państwa podczas Kongresu Berlińskiego w 1878 roku¹⁸¹. Od tego momentu Czarnogóra i Rosja powołały stałe przedstawicielstwa dyplomatyczne, które

.....
¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ R. Vukadinović, *Rusija i Zapadni Balkan*, Sarajevo 2010, s. 6.

funkcjonowały do 1918 roku, tj. do czasu, gdy doszło do powstania Jugosławii. Rosja, postrzegając stosunki międzynarodowe przez pryzmat paradygmatu realistycznego, mimo przyjacielskiej retoryki zawsze prowadzi politykę nastawioną na osiągnięcie własnych celów. Nie inaczej było w przypadku Czarnogóry. Bałkany stanowiły dlań obszar istotny pod względem geostrategicznym. Tym bardziej, że pod względem kulturowym, cywilizacyjnym, religijnym i politycznym właśnie ta część Europy była Rosji bliska, czego potwierdzeniem stała się walka o wpływy na tym terenie z Turcją i Austro-Węgrami¹⁸². Pozycja Rosji jest widoczna w Serbii i Czarnogórze, a także na całych Bałkanach, jednak w szczególności tam, gdzie dominującym wyznaniem jest prawosławie.

Dążenia Czarnogóry do integracji z NATO i Unią Europejską nie pozostają bez wpływu na stosunki z Rosją. Pokazał to zwłaszcza kryzys na Ukrainie i ochłodzenie relacji Rosji z Zachodem. Dla Rosji, która od momentu uzyskania przez Czarnogórę niezależności państwowej poczyniła na jej terenie spore inwestycje, w tym w nieruchomości i turystykę, oczywiste jest, że władze Czarnogóry winny popierać prowadzoną przez Moskwę politykę. Optyka Czarnogóry jako suwerennego państwa jest jednak odmienna. Z tego też wynikało zapewne poparcie, jakiego udzieliła sankcjom nałożonym na Rosję przez Unię Europejską w marcu 2014 roku. To spowodowało ochłodzenie na linii Moskwa-Podgorica i znalazło odzwierciedlenie w trakcie kampanii wyborczej i tworzenia władz samorządowych w Czarnogórze. Moment ów bowiem wykorzystwała opozycja czarnogórska jako pretekst do krytyki rządu oraz okoliczność sprzyjającą odsunięciu go od władzy. W tym wyborczym sporze w nurcie krytyków premiera Đukanovicia znaleźli się także radykałowie z opozycyjnej SNP oraz Front Demokratyczny, którego lider – Miodrag Lekić – nawoływał wręcz do pociągnięcia do odpowiedzialności władz kraju i zdymisjonowania samego premiera. Podkreślał,

.....
¹⁸² Ibidem.

że bez tych zmian niemożliwe będą jakiegokolwiek przeobrażenia na politycznej scenie Czarnogóry. Twierdził, że do czasu, gdy rządy sprawuje DPS, starająca się „schlebiać” Unii Europejskiej, poprawa stosunków z Rosją nie będzie możliwa¹⁸³. Miodrag Lekić nawoływał również do walki z przestępczością zorganizowaną, handlem narkotykami, obrony czarnogórskich mediów, wskazując, że i w tym przypadku władze nie potrafią skutecznie poradzić sobie z głównymi problemami w kraju¹⁸⁴.

Pogorszenie stosunków z Rosją wywołało ostrą debatę publiczną między przedstawicielami dyplomatycznymi Rosji i Czarnogóry oraz opozycją i stroną rządzącą, w który to spór starano się nawet włączyć obywateli. Pojawiły się nawet rządania przeprowadzenia przedterminowych wyborów parlamentarnych. Aby załagodzić sytuację, Premier Milo Đukanović wydał oświadczenie, w którym wyraźnie podkreślał, że polityka zagraniczna Czarnogóry nie jest, ani nigdy nie była skierowana przeciwko Rosji. Jednak poparcie przez władze Czarnogóry sankcji wobec Rosji, krytyka referendum na Krymie i nieuznanie jego wyniku, jak i późniejsza decyzja o zakazie wjazdu na terytorium Czarnogóry konkretnych obywateli Ukrainy i Rosji, mających bezpośredni wpływ na aneksję Krymu przez Rosję oraz destabilizację regionów na wschodzie Ukrainy, zostały odczytane jako gesty nieprzyjazne wobec Rosji. Wypowiedzi premiera Czarnogóry interpretowano jako podważające tradycyjnie przyjazne stosunki między państwami – informowało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Rosji¹⁸⁵.

.....
¹⁸³ Lekić traži ostavke zbog Rusije, RTS, art. z dn. 08.05.2014 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1592714/Lekić+traži+ostavke+zbog+Rusije.html>>, (data dostępu: 09.05.2014).

¹⁸⁴ M.J., DPS najveća opasnost za Crnu Goru, „DAN” z dn. 20.05.2014 r.

¹⁸⁵ S. Janković, Podijeljene reakcije na optužbe Rusije protiv Đukanovića, Slobodna Evropa, art. z dn. 15.04.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/podijeljene-reakcije-na-optužbe-rusije-protiv-đukanovića-/25334106.html>>, (data dostępu: 16.04.2014).

W rosyjskiej prasie pojawiły się spekulacje na temat zniesienia ruchu bezwizowego i nałożenia embarga handlowego na Czarnogórę. Słowa krytyki pod adresem władz czarnogórskich kierował sam Ambasador Rosji w Czarnogórze – Andrej Nesterenko. W wywiadach zwracał uwagę na ekonomiczne zaangażowanie Rosjan na czarnogórskim wybrzeżu, rosyjskie inwestycje w nieruchomości i turystykę. Ostrzegał, że Czarnogóra odczuje następstwa poparcia dla unijnych sankcji w “najbliższym czasie”¹⁸⁶. Wrogosc podsycała również serbska cerkiew prawosławna, której przedstawiciele, wykorzystując obchody świąt, ostro krytykowali sprzeczne z interesami Rosji poczynania Czarnogóry¹⁸⁷. Opinie co do konsekwencji poparcia przez Czarnogórę unijnych sankcji wśród jej analityków są zróżnicowane. Podczas gdy jedni (m.in. analityk Vladimir Jovanović) podkreślają, że odbiją się one na dochodach przede wszystkim z turystyki, inni, jak na przykład Srdan Vukadinović, są zdania, że sankcje nałożone przez Rosję odbiją się przede wszystkim na dużych krajach, z którymi wymiana handlowa była znacząca, a nie na małej Czarnogórze. Wątpliwości nie ulega jednak fakt, że Czarnogóra od momentu uzyskania podmiotowości prawnomiędzynarodowej korzystała z rosyjskiego kapitału zainwestowanego w jej gospodarkę, zatem decyzja o poparciu sankcji zdawała się być podjęta bez dogłębnej analizy długofalowych skutków oraz reakcji Rosji¹⁸⁸.

Reakcja Rosji w oczach analityków bałkańskich wyraźnie wskazuje na fakt, że Czarnogóra jest dla niej bardziej istotnym państwem w jej strefie wpływów niż deklaruje ona oficjalnie. Dla

.....
¹⁸⁶ Nesterenko: *Uzalud lijepo riječi, ne zaboravljamo sankcije*, Portal Analitika, art. z dn. 13.05.2014 r., <<http://portalanalitika.me/politika/vijesti/145965-nesterenko-uzalud-lijepo-riječi-ne-zaboravljamo-sankcije>>, (data dostępu: 13.05.2014).

¹⁸⁷ Tanjug, *Amfilohije kritikuje Đukanovića*, RTS, art. z dn. 29.04.2014 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1586941/Amfilohije+kritikuje+Đukanovića.html>>, (data dostępu: 29.04.2014).

¹⁸⁸ CDM, *Sankcije Rusije: Posljedice će snositi velike zemlje Crna Gora neće biti oštećena*, „Pobjeda” z dn. 08.08.2014 r.

Czarnogóra powinno być to sygnałem, że Rosja próbuje na Bałkanach stworzyć obszar swego nieformalnego władztwa. Wobec tego szczególnej wagi nabierają aspiracje Czarnogóry do członkostwa w NATO i Unii Europejskiej, które może być postrzegane jako zabezpieczenie i gwarant jej niezależności. Mając jednak na uwadze obecne zaangażowanie ekonomiczne Rosji w regionie Bałkanów, a w szczególności na czarnogórskim wybrzeżu, można spodziewać się również pesymistycznego scenariusza, w którym Czarnogóra stanie się zakładnikiem Rosji na swej drodze do Unii Europejskiej lub Rosja wycofa swoje inwestycje z jej gospodarki.

3.2.2.1. Czarnogóra w procesie integracji z Unią Europejską

Zbliżenie do struktur unijnych postrzegane jest przez władze Czarnogóry jako najlepszy gwarant dla dalszego kompleksowego postępu reform, harmonizacji ze standardami europejskimi oraz jako szansa intensyfikacji dwustronnych relacji z członkami tej organizacji. Ogólne poparcie dla integracji Czarnogóry z Unią widoczne jest od początku uzyskania przez to państwo niepodległości. W 2014 roku Czarnogóra postrzegana była jako jeden z najbardziej zaangażowanych w proces integracji europejskiej kandydatów spośród krajów byłej Jugosławii. Pozytywny trend, jeśli chodzi o poparcie obywateli Czarnogóry dla jej członkostwa w Unii Europejskiej, utrzymuje się już od dłuższego czasu. Poparcie dla Unii Europejskiej wzrosło w 2014 roku o 14,1% w porównaniu do 2012 roku¹⁸⁹. Z przedstawionych przez Agencję MINA danych

.....
¹⁸⁹ We wrześniu 2012 roku na pytanie „Czy Czarnogóra powinna zostać członkiem Unii Europejskiej?” 60% ankietowanych odpowiedziało „tak”, przeciwnych było 22%, natomiast 18% respondentów nie miało zdania. Śledząc unijny trend, można zobaczyć jednak wyraźnie, że poparcie udzielane Unii Europejskiej od września 2007 roku do września 2012 roku ulegało znacznym wahaniom. Pierwsze z badań (wrzesień 2007 rok) wskazywały na poparcie dla członkostwa na poziomie 72,4%, w 2008 roku nie doszło do zmian, średnia roczna wynosiła 72,5%, w 2009 roku poparcie wzrosło do 76%, jednak w 2010 roku uległo obniżeniu o 5,65 punktów procentowych i wynosiło 70,3%, w kolejnym roku ulegając ponownie spadkowi do poziomu 66,35%, a w 2012 roku sięgając 62,7%,

wynika, że ostatnie z badań demoskopowych, przeprowadzone w lutym 2014 roku, wskazuje, iż poparcie dla członkostwa Czarnogóry w Unii Europejskiej sięga 73% obywateli¹⁹⁰. Przeciwnych integracji jest 25%¹⁹¹. Wśród partii politycznych 92% członków Demokratycznej Partii Socjalistów DPS opowiada się za członkostwem w Unii Europejskiej (4% przeciwko) i gdyby doszło do referendum akcesyjnego zdecydowanie poparłoby je¹⁹². Podobnie 85% przedstawicieli Pozytywnej Czarnogóry (8% przeciwnych) i 82% członków SDP (11% przeciwnych)¹⁹³.

Poniżej zasygnalizowane zostaną najważniejsze wydarzenia w procesie integracji Czarnogóry z Unią Europejską.

Ramy dla ustanowienia bliższych stosunków pomiędzy państwami Bałkanów Zachodnich a Unią Europejską zostały stworzone w *Komunikacie Komisji Europejskiej z 29 maja 1999 roku w sprawie Procesu Stabilizacji i Stowarzyszenia*. Chęć pogłębienia współpracy z państwami Europy Południowo-Wschodniej potwierdzona została w czerwcu 2003 roku w Salonikach¹⁹⁴. Zgodnie z przyjętym założeniem, Proces przewidywał stopniowe zbliżanie państw do struktur unijnych i nawiązanie przez nie partnerstwa

.....
co, uwzględniając stopień poparcia na przestrzeni badanych lat, było wynikiem najniższym. Widoczna tendencja spadkowa nie zmienia faktu, że poparcie utrzymuje się na stosunkowo dobrym i wysokim poziomie, przekraczającym 50%, co potwierdza powszechną chęć integracji z Unią Europejską. W oparciu o: *Politicko javno mnjenje Crne Gore, Septembar 2012.*, Centar za Demokratiju i Ljudska Prava, s. 15-16.

¹⁹⁰ MINA, CDT: *Za članstvo u EU 73 odsto građana*, CDM, art. z dn. 05.03.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/cdt-za-clanstvo-u-eu-73-odsto-gradana>>, (data dostępu: 12.10.2014).

¹⁹¹ Ibidem.

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ Ibidem.

¹⁹⁴ Zgodnie z postanowieniami szczytu Rady Europejskiej z czerwca 2003 roku w Salonikach przyjęta została agenda określająca sposoby intensyfikacji procesu stabilizacyjnego i stowarzyszeniowego oraz ustanowienie partnerstw. Szerzej na temat: *EU-Western Balkans Summit, Thessaloniki, 21 June 2003 Declaration*, European Commission, <http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm>, (data dostępu: 23.09.2013).

opierającego się na układach o stabilizacji i stowarzyszeniu. Rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych uzależnione zostało od wypełnienia przez poszczególne państwa uczestniczące w Procesie określonych warunków politycznych i gospodarczych. Oferowana ze strony Unii Europejskiej państwom byłej Jugosławii pomoc opierała się przede wszystkim na prowadzeniu konsultacji za pośrednictwem *Konsultacyjnej Grupy Roboczej UE-FRJ*, a w dalszej kolejności poprzez *Intensywny Stały Dialog (EDP)*¹⁹⁵.

Wraz z upadkiem reżimu Slobodana Miloševicia, w październiku 2000 roku, Serbia i Czarnogóra, jeszcze jako Federalna Republika Jugosławii – FRJ, zaczęły postrzegać integrację z Unią Europejską przez pryzmat korzyści i możliwości, jakie daje współpraca z najbardziej rozwiniętymi państwami Europy. Zmiany w funkcjonowaniu Federacji i wciąż rażące uchybienia w zakresie implementacji dokumentów o podstawowym znaczeniu dla prawidłowego funkcjonowania państwa spowodowały, że przesunięciu w czasie uległo otwarcie negocjacji w sprawie układów o stabilizacji i stowarzyszeniu. Czarnogóra była jednoznacznie zainteresowana swoim członkostwem w Unii Europejskiej, tymczasem Serbia, zwłaszcza w kontekście bombardowania przez NATO Belgradu, odnosiła się niechętnie do Zachodu jako całości. Zarysowała się w ten sposób wyraźna rozbieżność w celach polityki zagranicznej obu składowych Federacji.

Wobec tej sytuacji Unia Europejska zaproponowała w lipcu 2004 roku tzw. podejście dwutorowe, uwzględniające skomplikowaną sytuację polityczną i strukturę instytucjonalną państwa. Projekt poparty przez Radę UE w październiku 2004 roku przygotowany został tak, aby w ramach jednego układu o stabilizacji i stowarzyszeniu mógł oferować prowadzenie przez każdą z republik

.....

¹⁹⁵ Dzięki Dialogowi możliwe było m.in. monitorowanie wdrażania poszczególnych reform na terytorium ówczesnej Serbii i Czarnogóry. Ich implementacja opierała się na przyjętych przez unijną Radę Ministrów wytycznych z czerwca 2004 roku.

odrębnych negocjacji w zakresie handlu, gospodarki czy kwestii związanych z polityką sektorową. Jak zostało potwierdzone przez Komisję w kwietniu 2005 roku w *Sprawozdaniu o wykonalności układu o stabilizacji i stowarzyszeniu pomiędzy Unią Europejską a Serbią i Czarnogórą*¹⁹⁶, państwo było gotowe do rozpoczęcia negocjacji w sprawie układu o stabilizacji i stowarzyszeniu. Warunkami, od jakich uzależniono ich sprawne przeprowadzenie, były: dalsza współpraca z Międzynarodowym Trybunałem ds. Zbrodni w byłej Jugosławii (MTKJ), nawiązanie pełnej współpracy przez obydwie Republiki w ramach Federacji, wdrażanie priorytetów partnerstwa europejskiego poprzez przyjęty plan działań oraz przestrzeganie dyrektyw negocjacyjnych przedstawionych przez Komisję w odrębnym dokumencie¹⁹⁷.

Partnerstwo europejskie, zaprezentowane przez Komisję Serbii i Czarnogórze¹⁹⁸ w listopadzie 2005 roku, zostało przyjęte

.....
¹⁹⁶ Zalecenie Komisji dla Rady w sprawie upoważnienia Komisji do rozpoczęcia negocjacji z Serbią i Czarnogórą w sprawie Układu o Stabilizacji i Stowarzyszeniu/ SEC/2005/0926 końcowy/ z dn. 11.07.2005 r.

¹⁹⁷ Zaproponowane dyrektywy negocjacyjne przewidywały ustanowienie sformalizowanych ram dla dialogu politycznego z Serbią i Czarnogórą, zarówno o charakterze bilateralnym, jak i na szczeblu regionalnym. Promowanie relacji gospodarczych i handlowych uznano za główny cel Układu, przyjmując za konieczne ustanowienie okresu przejściowego i stref wolnego handlu, odpowiadających wymaganiom Światowej Organizacji Handlu, obejmujących towary i usługi, których czas trwania dookreślony miał zostać w trakcie negocjacji w zależności od przygotowania Serbii i Czarnogóry. Mając na uwadze rozpoczęcie negocjacji, przyjęto, że układ będzie regulował przepływ osób, swobodę przedsiębiorczości, świadczenie usług, płatności bieżące i przepływ kapitału. Miał on obejmować zobowiązanie Serbii i Czarnogóry do stopniowej harmonizacji prawodawstwa z prawodawstwem wspólnotowym, stworzyć relacje o szerokim zasięgu, obejmujące wszystkie obszary leżące w gestii Wspólnoty, czy zapewnić podstawę do kooperacji w obszarze sprawiedliwości i spraw wewnętrznych. Ogólna współpraca miała zostać wsparta programem pomocy wspólnotowej, mającym na celu zapewnienie Serbii i Czarnogórze wsparcia i pomocy we wdrażaniu poszczególnych aspektów układu. Ibidem.

¹⁹⁸ Łącznie z Kosowem, w rozumieniu rezolucji nr 1244 Rady Bezpieczeństwa ONZ z dnia 10 czerwca 1999 roku.

w styczniu roku następnego, czyli jeszcze zanim Czarnogóra uzyskała niepodległość. Kilka miesięcy później niezbędne okazało się wprowadzenie kolejnych zmian, polegających głównie na usystematyzowaniu postanowień bezpośrednio odnoszących się do Czarnogóry i uzupełnieniu ich o dodatkowe elementy odzwierciedlające kompetencje władz nowego państwa.

Do opracowania planu zostały zobowiązane organy państwowe, którym powierzono przygotowanie harmonogramu i określenie konkretnych środków stanowiących odpowiedź na priorytety zawarte w partnerstwie europejskim. Biorąc pod uwagę sytuację, w jakiej znalazła się Czarnogóra, za niezbędne uznano przyjęcie priorytetów krótko- i średniookresowych, od wykonania których uzależniony został dalszy podstęp państwa w zakresie jego integracji z Unią Europejską.

Mając na uwadze tempo, w jakim mogło dojść do zakładanych przemian, dokonano rozdziału priorytetów na krótkoterminowe (czas ich realizacji określono na rok do dwóch lat) oraz średnioterminowe (zakładany czas realizacji określono na trzy–cztery lata). Za kluczowe priorytety krótkoterminowe uznano m.in. uchwalenie nowej konstytucji, opartej na konsensusie i zgodnej z normami panującymi w Unii Europejskiej, która szczególną uwagę poświęcałaby prawom człowieka i prawom mniejszości, organizacji sądownictwa, audytu, wymiarowi sprawiedliwości i strukturom bezpieczeństwa; ukończenie procesu tworzenia systemu prawnego-institutionalnego, niezbędnego dla funkcjonowania państwa, przy jednoczesnym uwzględnieniu podpisania i ratyfikacji międzynarodowych instrumentów, do których przystąpiła Federacja Serbii i Czarnogóry; doprowadzenie do końca procesu wdrażania reformy administracji publicznej, a w szczególności uwzględnienie w jej zakresie systemu wynagradzania pracowników służby cywilnej, tak aby możliwe stało się zapewnienie przejrzystości przy zatrudnianiu pracowników, by charakteryzował je profesjonalizm i aby w perspektywie czasowej możliwe stało się wzmocnienie struktur odpowiedzialnych za integrację europejską

na wszystkich szczeblach oraz stworzenie mechanizmów, które umożliwią koordynację kwestii o znaczeniu unijnym; sfinalizowanie planów dotyczących reformy sądownictwa, a co za tym idzie, odebranie parlamentowi uprawnień do rekrutacji i stworzenie przejrzystych, opartych na obiektywnych, zawodowych kryteriach procedur selekcji kandydatów i dokonywania awansu zawodowego, racjonalizacji systemu sądownictwa, modernizacji postępowania sądowego i usprawnienia administracji, a także zapewnienia systemowi sądownictwa odpowiedniego i stałego finansowania; umocnienie walki z przestępczością zorganizowaną i korupcją na wszystkich szczeblach, m.in. poprzez ustanowienie skutecznych mechanizmów instytucjonalnych dla współpracy między agencjami i zwiększenie zdolności operacyjnej organów egzekwowania prawa; wzmocnienie parlamentarnej kontroli nad strukturami obronnymi i bezpieczeństwa; dalszy ścisły dialog z Międzynarodowym Trybunałem Karnym dla byłej Jugosławii; zwiększenie zdolności instytucjonalnych w zakresie przyjmowania i wdrażania środków stanowiących pochodną zobowiązań wynegocjowanych w ramach układu o stabilizacji i stowarzyszeniu, w szczególności przygotowanie organów celnych do prawidłowego stosowania reguł pochodzenia i poszerzenia ich wiedzy na temat metod współpracy administracyjnej. Dalsze priorytety, zarówno krótkoterminowe, jak i średnioterminowe zostały uszeregowane według kluczowych zagadnień i odnosiły się bezpośrednio do kryteriów politycznych i gospodarczych¹⁹⁹.

Potwierdzeniem realizacji przyjętych wytycznych miały być roczne sprawozdania przygotowywane przez Komisję Europejską²⁰⁰. Partnerstwo europejskie z Czarnogórą zostało ostatecznie

.....
¹⁹⁹ Decyzja Rady z dnia 22 stycznia 2007 roku w sprawie zasad, priorytetów i warunków zawartych w partnerstwie europejskim z Czarnogórą, Dz.U. L 20, 27.01.2007 P.0016-0031.

²⁰⁰ Art. 2 Decyzja rady w sprawie zasad, priorytetów i warunków zawartych w partnerstwie europejskim z Czarnogórą, KOM(2006) 654 wersja ostateczna, Bruksela z dn. 08.11.2006, <eur-lex.europa.eu>.

zatwierdzone przez Radę Unii Europejskiej dnia 22 stycznia 2007 roku²⁰¹.

Czarnogóra, blokowana wcześniej przez prowadzoną przez Serbię politykę, wraz z uzyskaniem podmiotowości prawnomiedzynarodowej nabyła możliwość ponoszenia odpowiedzialności za własne działania. Dnia 12 czerwca 2006 roku Unia Europejska wyraziła swoją aprobatę dla współpracy z Czarnogórą. We wrześniu doszło do rozpoczęcia rozmów w sprawie układu o stabilizacji i stowarzyszeniu. Wspólne oświadczenie w sprawie dialogu politycznego pomiędzy Unią Europejską a Czarnogórą wydano 7 października 2006 roku²⁰². *Układ o stabilizacji i stowarzyszeniu oraz towarzysząca mu Umową przejściową w sprawie handlu i kwestii*

²⁰¹ Dz.U. L 20 z 27.1.2007, s. 16.

²⁰² Tekst został przyjęty przez Radę dnia 15 września 2006 roku, *Wspólne oświadczenie w sprawie dialogu politycznego między Unią Europejską a Czarnogórą*, Dziennik Urzędowy C 242, 07.10.2006, <eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:242:0006:01:PL:HTML>.

Opirając się na założeniach przyjętych na szczycie Unia Europejska – Bałkany Zachodnie, który miał miejsce w Salonikach dnia 21 czerwca 2003 roku, strony wyraziły „zdecydowaną wolę wzmocnienia i zintensyfikowania wzajemnych stosunków w dziedzinach politycznych”. Mając na uwadze potrzebę wspierania przemian politycznych i gospodarczych w nowo powstałym państwie, jak i ustanowienie nowych form współpracy zmierzającej ku przyszłemu członkostwu w Unii Europejskiej, rozpoczęto dialog polityczny. Zgodnie z tekstem oświadczenia, przyjętym przez Radę 15 września 2006 roku, za cele dialogu uznano przede wszystkim: wzmocnienie zasad i instytucji demokratycznych oraz państwa prawa, troskę o prawa człowieka oraz poszanowanie i ochronę mniejszości, promowanie współpracy regionalnej, rozwój stosunków dobrosąsiedzkich i dbanie o wypełnianie obowiązków wynikających z prawa międzynarodowego, w tym pełną i zdecydowaną współpracę z Międzynarodowym Trybunałem dla byłej Jugosławii, dążenie do ułatwienia włączenia Czarnogóry w największym możliwym zakresie do głównego politycznego i gospodarczego nurtu w Europie w oparciu o jej indywidualne zasługi i osiągnięcia, zwiększenie konwergencji stanowisk stron w kwestiach międzynarodowych i w kwestiach mogących mieć znaczące skutki dla stron, takich jak współpraca w walce z terroryzmem, zorganizowaną przestępczością i korupcją, jak i w innych obszarach w dziedzinie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, umożliwienie każdej ze stron poszanowania stanowisk i interesów drugiej strony w procesach decyzyjnych, dążenie do zwiększenia bezpieczeństwa i stabilności w całej Europie, w szczególności

z nim związanych podpisali ministrowie spraw zagranicznych w Luksemburgu 15 października 2007 roku²⁰³. Zdaniem ówczesnego premiera Czarnogóry Željka Šturanovicia „Po raz pierwszy w swojej historii Czarnogóra zinstytucjonalizowała swoje relacje z Unią Europejską i udowodniła, że należy do Europy nie tylko w znaczeniu geograficznym, historycznym i cywilizacyjnym, ale także ze względu na to, że dzieli z nią te same wartości i cele”²⁰⁴. Zgodnie z preambułą Układ podpisano, mając na uwadze silne więzi pomiędzy stronami, jak i podzielane przez nie wartości i wolę ich umacniania zmierzającą do ustanowienia bliskich i długotrwałych stosunków opierających się na wzajemności i wspólnym interesie. Uwzględniono przy tym zarówno samo znaczenie Procesu Stabilizacji i Stowarzyszenia dla Europy Południowo-Wschodniej, jak i poczynione przez państwo kroki, m.in. działania w ramach partnerstwa europejskiego czy zobowiązanie się do pełnego wdrożenia wszystkich zasad i postanowień *Karty Narodów Zjednoczonych*, *Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*, a w szczególności *Aktu końcowego Konferencji*

.....
w Europie Południowo-Wschodniej, poprzez współpracę w dziedzinach objętych wspólną polityką zagraniczną i bezpieczeństwa Unii Europejskiej. Ibidem.

Zgodnie z wytycznymi z oświadczenia, dialog prowadzony miał być w drodze regularnych konsultacji, kontaktów, wymiany informacji, w zależności od potrzeb i pojawiających się problemów, przyjmować miał następujące formy: spotkań wysokiego szczebla pomiędzy przedstawicielami stron, wymianę informacji na temat decyzji z zakresu polityki zagranicznej, która następować miała przy okazji różnego typu spotkań, m.in. konferencyjnych, na forach międzynarodowych, kontaktów na szczeblu parlamentarnym. Pierwsze z rzędu spotkanie tego typu odbyło się 22 stycznia 2007 roku, a kolejne spotkania odbywać się miały z częstotliwością coroczną. *Put Crne Gore ka Evropskoj Uniji*, <www.delmn.ee.europa.eu/code/navigate.php?id=19>, (data dostępu: 22.09.2013).

²⁰³ Czarnogóra podpisała układ z Unią Europejską jako czwarte z kolei państwo Bałkanów Zachodnich (w 2001 roku *Układ o stabilizacji i stowarzyszeniu* podpisały Chorwacja i Macedonia, w 2006 roku Albania). E. Miklas, *Czarnogóra podpisała Układ o Stabilizacji i Stowarzyszeniu*, Portal Spraw Zagranicznych, art. z dn. 15.10.2007, <www.psz.pl/tekst-6284/UE-Czarnogora-podpisala-Uklad-o-Stabilizacji-i-Stowarzyszeniu>, (data dostępu: 22.09.2013).

²⁰⁴ Ibidem.

Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz postanowień zawartych we wnioskach z konferencji w Madrycie i Wiedniu, Paryskiej karty nowej Europy oraz Paktu stabilizacji dla Europy Południowo-Wschodniej, mające na celu przyczynianie się do stabilizacji regionalnej i współpracy między państwami w tym regionie²⁰⁵.

Dnia 13 listopada 2007 roku Porozumienie o stabilizacji i stowarzyszeniu zostało jednogłośnie ratyfikowane przez czarnogórski parlament, a 13 grudnia 2007 roku przez Parlament Europejski²⁰⁶.

.....
²⁰⁵ Układ o stabilizacji i stowarzyszeniu między Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Czarnogóry, z drugiej strony, Dz.U. 2010 nr 168 poz. 1133 sporządzony w Luksemburgu dnia 15 października 2007 r.

²⁰⁶ Dnia 22 stycznia 2008 roku powołano Tymczasowy Komitet, odpowiedzialny za zapewnienie właściwego wdrażania umowy przejściowej. Dnia 1 maja 2010 roku, po tym, jak doszło do zakończenia ratyfikacji we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej. Proces ratyfikacji Porozumienia przez państwa członkowskie trwał dwa lata i siedem miesięcy. Wraz z wejściem w życie *Ustawy o stabilizacji i stowarzyszeniu* umowa przejściowa straciła swoją moc i stworzone zostały nowe ramy instytucjonalne dla współpracy między Unią Europejską a Czarnogórą. Uwzględniły one m.in. powołanie wspólnych organów: Rady ds. Stabilizacji i Stowarzyszenia, nadzorującej wdrażanie i egzekwowanie *Układu o stabilizacji i stowarzyszeniu*, Komisji ds. Stabilizacji i Stowarzyszenia, wspierającej pracę Rady, siedmiu podkomisji i Parlamentarnej Komisji ds. Stabilizacji i Stowarzyszenia. *Umowa o stabilizacji i stowarzyszeniu*, jak zostało wcześniej podkreślone, stanowi ramy prawne dla wzajemnej współpracy pomiędzy państwem sygnatariuszem a Unią Europejską, mając na celu stopniowe zbliżanie państwa do wymogów europejskich. Objęcie danego państwa Procesem oznacza włączenie go do nowej fazy integracji, czyli takiej, w której obecnie znajduje się Czarnogóra. Państwo, mając na uwadze zobowiązania wynikające z układu, dąży do harmonizacji swego prawodawstwa z prawnym dorobkiem Unii Europejskiej, ale i wprowadzenia we wszystkich dziedzinach współpracy podstawowych zasad i reguł zgodnych z tymi, jakie panują we wspólnocie. Ocena prac dokonywana jest regularnie i decyduje o dalszym powodzeniu bądź niepowodzeniu państwa. W przypadku Czarnogóry sposób, w jaki wdrażane były przepisy wynikające z *Układu o stabilizacji i stowarzyszeniu*, stanowił jedno z zasadniczych kryteriów, w oparciu o które Komisja Europejska wydała opinię, dzięki której państwo mogło czynić dalsze starania o statusu państwa kandydata i w następstwie rozpocząć negocjacje akcesyjne. *Put Crne Gore ka Evropskoj Uniji*, <www.delmnec.europa.eu/code/navigate.php?id=19>, (data dostępu: 19.05.2013).

Umowa przejściowa została przyjęta 1 stycznia 2008 roku²⁰⁷. Porozumienie o stabilizacji i stowarzyszeniu z Czarnogórą weszło w życie.

Wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej Czarnogóra złożyła 15 grudnia 2008 roku. W dniu 23 kwietnia 2009 roku Rada Unii Europejskiej zwróciła się do Komisji z prośbą o przedstawienie opinii w sprawie powyższego wniosku, co stanowiło potwierdzenie procedury wynikającej z art. 49 Traktatu o Unii Europejskiej²⁰⁸. Opierając się na spostrzeżeniach, będących wynikiem szeregu wizyt eksperckich na terytorium Czarnogóry, w dużej mierze ukierunkowanych na kryteria polityczne, Komisja dokonała oceny potencjału administracyjnego czarnogórskich instytucji, jak i sposobu wdrażania poszczególnych przepisów. Przeprowadzona przez Komisję analiza badała zdolność tego państwa do spełniania kryteriów, jakie zostały przedstawione przez Radę Europejską w Kopenhadze w 1993 roku, ale i warunki uczestnictwa w procesie stabilizacji i stowarzyszenia. Przy jej

.....
²⁰⁷ Zgodnie z jej założeniami Czarnogóra i Unia Europejska zostały upoważnione do częściowego korzystania z zasad Procesu Stabilizacji i Stowarzyszenia odnoszących się do handlu – do momentu, gdy proces ratyfikacji nie ulegnie zakończeniu.

²⁰⁸ Zgodnie z nim „Każde państwo europejskie, które szanuje wartości, o których mowa w artykule 2 [Zgodnie artykułem 2 „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn” – przyp. M.Ł.-M.] i zobowiązuje się je wspierać, może złożyć wniosek o członkostwo w Unii. O wniosku tym informuje się Parlament Europejski i parlamenty narodowe. Państwo ubiegające się o członkostwo kieruje swój wniosek do Rady, która stanowi jednomyślnie po zasięgnięciu opinii Komisji oraz po otrzymaniu zgody Parlamentu Europejskiego, udzielonej większością głosów jego członków. Brane są pod uwagę kryteria kwalifikacji uzgodnione przez Radę Europejską”. *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Czarnogóry o członkostwo w Unii Europejskiej*, SEC(2010) 1334, Bruksela z dn. 9.11.2010 r, s. 1-15, <ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_opinion_2010_pl.pdf>, (data dostępu: 19.05.2013).

opracowywaniu pod uwagę wzięto także osiągnięcia państwa w wykonywaniu zobowiązań wynikających z *Układu o stabilizacji i stowarzyszeniu*, jak i przepisy dotyczące wymiany handlowej. Takie podejście pomogło określić wyzwania i priorytety w zakresie przyszłych działań. W swej *Opinii w sprawie wniosku Czarnogóry o członkostwo*, skierowanej do Parlamentu Europejskiego i Rady, Komisja podkreślała, że zgodnie z kryteriami politycznymi Czarnogóra uznawana jest za demokrację parlamentarną, funkcjonującą w oparciu o ramy konstytucyjne i legislacyjne w znacznym stopniu odpowiadające tym, jakie zgodne są z europejskimi zasadami i normami. Sprawnie przeprowadzone referendum dotyczące niepodległości państwa, oparte na zaleceniach Unii Europejskiej, jak i zasady przyjęte w drodze politycznego porozumienia, konsensus partii politycznych co do budowy państwowości i członkostwa w Unii Europejskiej potwierdzają gotowość Czarnogóry do ubiegania się o członkostwo. Komisja dowodziła jednak, że mimo istniejącej w kraju rozbudowanej bazy prawnej i instytucjonalnej widoczne są niedociągnięcia w zakresie funkcjonowania instytucji demokratycznych, jak i braki we wdrażaniu ustawodawstwa. Sądownictwo winno skupić się na opracowaniu odpowiedniego zakresu rozdziału władz, a administracja publiczna na odpolitycznieniu i umocnieniu swoich ram. Za sprawą reform przeprowadzonych w systemie sądownictwa możliwe stało się ustanowienie nowych instytucji, takich jak rady sędziów i prokuratorów, czy przyjęcie środków na rzecz poprawy niezawisłości i efektywności sądów. Za konieczne uznawano jednak dookreślenie roli parlamentu w mianowaniu rad sędziów i prokuratorów oraz prokuratorów krajowych. Obawy wzbudzała skuteczność i odpowiedzialność sądownictwa.

W kwestii wyborów parlamentarnych, które miały miejsce w Czarnogórze w marcu 2009 roku, Komisja nie miała zbyt wielu uwag i wypowiadała się pozytywnie, ujmując ich przebieg jako zgodny z normami obowiązującymi w Unii. OBWE i ODIHR potwierdziły zresztą opinię Komisji, mówiąc, że przestrzegana

była większość norm międzynarodowych. Zarzutem, jaki przedstawiono jednak Czarnogórze, był brak pełnego ujednoczenia wyborów z konstytucją. Stanowiąca duży problem korupcja również znalazła odzwierciedlenie w dokumencie. W celu jej zwalczania ustanowiono prawne i instytucjonalne ramy. Jako szczególnie ważne określono ustalenie sposobu finansowania partii politycznych i kampanii wyborczych, odpowiedni nadzór nad zamówieniami publicznymi, prywatyzacją, planowaniem przestrzennym, udzielaniem zezwoleń na budowę. Uznano, że bez odpowiednich organów nadzoru nie można uniknąć procederu korupcji w administracji państwowej czy jej niższych szczeblach oraz w policji, sądownictwie, a także administracji poziomu lokalnego. Walka z przestępczością w Czarnogórze ma swoje ramy prawne, mimo to przestępczość stanowi jeden z poważniejszych problemów w państwie.

Największy niepokój, zdaniem Komisji, budzą pranie pieniędzy i przemyt narkotyków, które nie są właściwie zwalczane przez odpowiednie władze. Służba wywiadowcza i policja wymagają umocnienia, a w celu zwiększenia efektywności swych prac winny skupić się na dwustronnej współpracy ze służbami państw sąsiadów. Prawa człowieka ujęte w czarnogórskim prawie uznawane za zgodne z założeniami, powinny jednak w dalszym ciągu stanowić istotny punkt w pracach rządu. Problem dyskryminacji, wolność słowa i stosunki ze społeczeństwem obywatelskim wymagają poprawy. Przykładem tego może być m.in. sytuacja Romów, Aszkali i Egipcjan, którzy zmagają się każdego dnia z ubóstwem i nie mają wystarczającego dostępu do szkolnictwa ani opieki socjalnej. Wolność mediów i walka z zastraszaniem dziennikarzy czy karaniem ich wygórowanymi wyrokami za zniesławienie powinny zostać rozpatrzone w szczególności. Przemoc domowa, złe traktowanie w więzieniach i warunki w nich panujące, niespełniające obowiązujących standardów są przypadłością, którą można zauważyć chyba w każdym z państw Bałkanów Zachodnich. Wypełnianie zobowiązań wynikających

z Procesu Stabilizacji i Stowarzyszenia w Opinii Komisji zostało uznane za zadowalające. Opierając się na kryteriach kopenhaskich, wyznaczających sprawną gospodarkę rynkową, jak i zdolność do sprostania konkurencji i siłom rynkowym w obrębie Unii, podkreślono, że Czarnogóra postrzegana jest pozytywnie, a nawet odnotowywane są w państwie postępy we wdrażaniu reform gospodarczych²⁰⁹.

Oceniając zdolność Czarnogóry do przyjęcia zobowiązań wynikających z członkostwa i mając na uwadze wypełnianie przez państwo zobowiązań określonych w *Układzie o stabilizacji i stowarzyszeniu*, jak i postępy uzyskane przy przyjmowaniu, wdrażaniu i egzekwowaniu *acquis communautaire*, m.in. dzięki przyjętej przez Czarnogórę w 2008 roku krajowej strategii rozwoju i integracji, Komisja uznała, że Czarnogóra „wykonała zobowiązania wynikające z Układu”²¹⁰. Zakresem negocjacji objętych zostało siedem kluczowych obszarów:

.....
²⁰⁹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. *Opinia Komisji w sprawie wniosku Czarnogóry o członkostwo w Unii Europejskiej*, SEC(2010) 1334, Bruksela, dn. 9.11.2010 r., s. 1-15 <ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_opinion_2010_pl.pdf>, (data dostępu: 12.11.2012).

²¹⁰ Miała jednak pewne uwagi co do poszczególnych obszarów, jak choćby ruch tranzytowy czy pomoc państwa, które – jej zdaniem – wymagały poprawy. W perspektywie średnioterminowej Czarnogóra powinna udoskonalić następujące dziedziny: opodatkowanie, politykę przedsiębiorstw i przemysłu, naukę i badania, edukację i kulturę, unię celną, stosunki zewnętrzne, politykę zagraniczną, bezpieczeństwa i obrony, przepisy finansowe i budżetowe. Wzmoczonego nakładu prac, a przede wszystkim wzmocnienia potencjału administracyjnego i wykonawczego wymagały natomiast: swobodny przepływ pracowników, swoboda przedsiębiorczości i świadczenia usług, swobodny przepływ kapitału, zamówienia publiczne, prawa spółek, polityka konkurencji, usługi finansowe, społeczeństwo informacyjne i środki masowego przekazu, polityka transportu, energia, polityka gospodarcza i pieniężna, sieci transeuropejskie, ochrona konsumenta i zdrowia. Swobodny przepływ towarów, prawa własności intelektualnej, rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich, bezpieczeństwo żywności, polityki weterynaryjnej i fitosanitarnej, rybołówstwo, statystyka, polityka społeczna i zatrudnienia, polityka regionalna i koordynacji instrumentów strukturalnych, sądownictwo i prawa podstawowe, sprawiedliwość, wolność

Poprawa ram prawnych dotyczących wyborów, zgodnie z zaleceniami OBWE, ODIHR i Komisji Weneckiej, umocnienie prawodawczej i nadzorczej roli parlamentu.

Wdrożenie istotnych rozwiązań w zakresie reformy administracji publicznej, polegających m.in. na wprowadzeniu zmian w ustawie o ogólnym postępowaniu administracyjnym, ustawie o urzędnikach służby cywilnej oraz pracownikach administracji państwowej, wzmocnienie Organu Zarządzania Zasobami Ludzkimi i Instytucją Kontroli Państwowej, dążenie do zwiększenia profesjonalizmu administracji publicznej, jej apolityczności i do wzmocnienia przejrzystego i opartego na osiągnięciach podejścia do kwestii mianowania i awansowania pracowników.

Wzmocnienie rządów prawa, w szczególności poprzez ich odpolitycznienie, oparte na osiągnięciach mianowanie członków rad sędziowskich i prokuratorów oraz poprzez wzmacnianie niezależności, autonomii, skuteczności i odpowiedzialności sędziów i prokuratorów.

Poprawa antykorupcyjnych ram prawnych i wdrożenie rządowej strategii i planu działania na rzecz zwalczania korupcji. Aktywniejsze prowadzenie dochodzeń w sprawach korupcyjnych na wszystkich szczeblach, ściganie przypadków i ostateczne skazywanie winnych.

Wzmocnienie walki z przestępczością zorganizowaną w oparciu o ocenę zagrożeń i aktywne prowadzenie dochodzeń, pogłębienie współpracy z partnerami z regionu oraz z Unii Europejskiej, dbałość o efektywniejsze przetwarzanie danych wywiadowczych i polepszenie koordynacji w zakresie egzekwowania prawa.

Zwiększenie wolności mediów, w szczególności poprzez dostosowanie prawa do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach o zniesławienie, a także w drodze pogłębienia współpracy ze społeczeństwem obywatelskim.

.....
i bezpieczeństwo oraz kontrola finansowa to kolejne z dziedzin wymagających dalszego dostosowania ram prawnych i instytucjonalnych. Ibidem.

Wdrożenie ram prawnych i politycznych w zakresie walki z dyskryminacją, zgodnie ze standardami europejskimi i międzynarodowymi. Zagwarantowanie statusu prawnego wysiedleńcom, głównie Romom, Aszkalom i Egipcjanom, i zapewnienie poszanowania ich praw. Przyjęcie i wdrożenie strategii zmierzającej do zamknięcia obozu w miejscowości Konik.

Status państwa kandydata do Unii Europejskiej Czarnogóra uzyskała 17 grudnia 2010 roku. Przede wszystkim towarzyszyły mu zapowiedzi kontynuacji nadzoru prowadzonych przez państwo postępów oraz wsparcie finansowe państwa w oparciu o Instrument Pomocy Przedakcesyjnej IPA²¹¹. Kolejne sprawozdanie Komisji zapowiedziane zostało w ramach tzw. pakietu rozszerzenia 2011, w którym w sposób szczegółowy wskazane zostały kluczowe dla państwa priorytety, stanowiące przepustkę do negocjacji w sprawie przystąpienia²¹².

Strategia rozszerzenia i najważniejsze wyzwania na lata 2011–2012 już we wstępie podkreśla, że doszło do nowego etapu w procesie

.....

²¹¹ Pomoc finansowa na rzecz Czarnogóry kierowana jest przez stronę unijną od 1998 roku. W latach 1998–2010 Unia Europejska przekazała państwu łącznie ponad 408,5 mln euro. W latach 1998–2006 Czarnogóra korzystała ze wsparcia udzielonego jej w ramach wspólnotowego programu pomocy na rzecz odbudowy, rozwoju i stabilizacji CARDS. Dzięki programowi uzyskano środki w wysokości 277,2 mln euro. W 2007 roku program CARDS został zastąpiony Programem IPA, tj. tak zwanym Instrumentem Pomocy Przedakcesyjnej. Program ma na celu przede wszystkim wsparcie procesu reform w Czarnogórze w kontekście integracji państwa, a jego zasadniczym zadaniem jest pomoc w dostosowaniu dorobku prawnego Unii Europejskiej i przyczynienie się do poprawy warunków społeczno-gospodarczych, ekonomicznych, a także poprawa w zakresie ochrony środowiska. Wsparcie udzielane jest także społeczeństwu obywatelskiemu. Dzięki niemu w latach 2007–2010 Czarnogóra uzyskała 131,3 mln euro. Środki z IPA pokrywają również częściowo uczestnictwo Czarnogóry w uwzględnionych przez *Układ o stabilizacji i stowarzyszeniu* programach unijnych. Korzystając z możliwości, państwo nie pozostaje obojętne na proponowaną mu współpracę i zaangażowane jest w trzy programy Unii na lata 2007–2013. Czarnogóra bierze udział w 7 Programie ramowym odnoszącym się do badań i rozwoju technologicznego, w Programie na rzecz przedsiębiorczości i innowacji oraz w Programie „Kultura”. *Ibidem*, s. 4–5.

²¹² *Ibidem*, s. 1–15.

rozszerzenia Unii Europejskiej. Wyznacznikiem dla niego stało się ukończenie negocjacji akcesyjnych z Republiką Chorwacji i określenie terminu jej akcesji do Unii Europejskiej oraz odnotowanie postępów w zakresie tempa przeprowadzanych reform w poszczególnych państwach Bałkanów Zachodnich zbliżające je do członkostwa. Jak zostało podkreślone w Strategii na lata 2011–2012, Czarnogóra poczyniła „pozytywne postępy” w zakresie wypełniania politycznych kryteriów kopenhaskich. Systematyczność i rzeczowość w podejmowanych przez rząd pracach nad realizacją kluczowych priorytetów przyniosły zamierzone rezultaty. Zdaniem Komisji poprawie uległy ramy legislacyjne i instytucjonalne w państwie, przede wszystkim te odnoszące się do: pracy parlamentu, systemu wyborczego, profesjonalizacji i odpolitycznienia administracji publicznej, niezależności i odpowiedzialności sądownictwa, walki z korupcją i przestępczością zorganizowaną, wolności mediów i współpracy ze społeczeństwem obywatelskim. Poprawiona winna być dyskryminacja w życiu codziennym, z jaką walczą osoby w trudnej sytuacji, szczególnie przesiedleńcy²¹³. W zakresie demokracji i rządów prawa dokonano ujednolicenia z konstytucją przepisów odnoszących się do mniejszości i swobód oraz wyborów. Stanowiące jeden z głównych punktów wskazywanych w Opinii Komisji jako priorytet, wybory zostały dostosowane do zaleceń wymaganych przez OBWE/ODIHR i Komisję Wenecką, a nowa ustawa wyborcza zagwarantowała właściwą reprezentację mniejszości w wyborach parlamentarnych. Dzięki ustawie doszło do zauważalnych przemian w administracji i zwiększyła się przejrzystość procesu wyborczego. Osiągnięto postęp w umacnianiu prawodawczej i nadzorczej roli parlamentu. Umocnienia w dalszym ciągu oczekiwano w zakresie poprawy ogólnego potencjału i środków

.....
²¹³ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Strategia rozszerzenia i najważniejsze wyzwania na lata 2011–2012*, <ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/strategy_paper_2011_pl.pdf>, (data dostępu: 19.11.2012).

parlamentu, które wpłynęłyby na możliwość kontrolowania projektów ustawodawczych pod kątem zbliżenia do dorobku prawnego Unii Europejskiej oraz wzmocnienia roli nadzorczej parlamentu i potencjału administracyjnego.

W zakresie reformy administracji publicznej rząd wdrożył normy europejskie w obszarze mianowania i awansowania pracowników, a także zwiększenia ich efektywności. Przyjęte ramy prawne w obszarze służby cywilnej i administracji państwowej ukierunkowane zostały na ich odpolitycznienie, zwiększenie skuteczności działania i zapewnienie procedur zatrudniania w oparciu o zasługi.

System sądowy w Czarnogórze zyskał na niezależności, zwiększyła się jego autonomia, skuteczność i odpowiedzialność sędziów i prokuratorów. Rozpoczęto proces reform konstytucyjnych, zwiększono odpowiedzialność sędziów i prokuratorów. Za niezbędne uznano dalsze wysiłki w zakresie szkolenia sędziów i prokuratorów, które swym zakresem obejmą przede wszystkim nowe ustawodawstwo i przepisy unijne.

Od chwili przedstawienia przez Komisję Opinii, tj. od roku 2010, w Czarnogórze osiągnięto postępy w walce z korupcją. Przyjęto rządową strategię antykorupcyjną i plan działania, wzmocniono antykorupcyjne ramy prawne i strategiczne obowiązujące w kluczowych obszarach, tj.: finansowaniu partii politycznych, pojawiających się konfliktach interesów politycznych, wzajemnych oskarżeniach padających z ust elit politycznych, ochronie osób zgłaszających przypadki naruszenia i zamówieniach publicznych.

Dzięki umocnieniu potencjału technicznego i administracyjnego mającego na celu zapobieganie korupcji udało się przeprowadzić kilka dochodzeń w sprawach korupcyjnych. Mimo to w dalszym ciągu problem jest widoczny w państwie, i to bez względu na szczebel czy dziedzinę. Korupcja, o której przejawach tak często mówi się w przypadku Czarnogóry na łamach spotkań organizacji międzynarodowych wydaje się przenikać państwo na wskroś.

Czarnogóra w dużej mierze szanuje prawa człowieka i stara się chronić mniejszości, jednak w dalszym ciągu niezbędne jest zwiększenie wysiłków w obszarze upowszechniania i egzekwowania praw człowieka. Za sprawą ustawy o rzeczniku praw obywatelskich umocniono kompetencje i wpływ Urzędu Ochrony Praw Człowieka i Wolności. Zdecydowanie poprawy wymaga walka z bezkarnością oraz przemocą, z jakimi można się spotkać na posterunkach policji i w więzieniach. Postęp odnotowano w obszarze wolności słowa. Zniesiono sankcje karne za pomówienie i zniesławienie, które w dużym stopniu bezpośrednio odnosiły się do mediów i dotyczyły dziennikarzy politycznych, lecz nie udało się zapobiec ich zastraszaniu i używaniu w stosunku do nich przemocy. Odnotowano postępy w zakresie współpracy instytucji państwowych z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i w odniesieniu do strategii walki z dyskryminacją. Mimo mianowania przy premierze doradcy ds. przeciwdziałania dyskryminacji, Romowie, Aszkali i Egipcjanie, a także osoby niepełnosprawne, lesbijki, geje, biseksualiści i osoby transgenerowe dalej stykają się z dyskryminacją. W państwie brakuje skuteczności w wykonywaniu przyjętych przepisów, a edukacja znajduje się na niskim poziomie. W zakresie kontaktów między grupami etnicznymi stosunki uznane zostały za stabilne. Nowelizacja ustawy w sprawie mniejszości i dostosowanie jej do konstytucji dały przedstawicielom mniejszości lepszy dostęp do reprezentacji politycznej. Należy podejmować dalsze działania nad gospodarczym, społecznym i politycznym włączeniem Romów, Aszkali i Egipcjan oraz prace, które pomogą zaadaptować się w nowym środowisku przesiedleńcom. Prawa własności – ze względu na brak sprawnie działającej kontroli państwowej i nie do końca właściwe funkcjonowanie systemu ksiąg wieczystych – wymagają poprawy. Czarnogóra w dalszym ciągu współpracuje z Międzynarodowym Trybunałem ds. Zbrodni Wojennych w byłej Jugosławii. Podejmuje też szereg działań w ramach inicjatyw regionalnych, m.in. w Procesie Współpracy Państw

Europy Południowo-Wschodniej (SEECP), Radzie ds. Współpracy Regionalnej, Środkowoeuropejskiej Umowie o Wolnym Handlu (CEFTA). W latach 2010–2011 Czarnogóra przewodniczyła Inicjatywie Środkowoeuropejskiej (CEI), Procesowi Współpracy Państw Europy Południowo-Wschodniej (SEECP) oraz Inicjatywie Adriatycko-Jońskiej (AII).

Dnia 9 marca 2011 roku Parlament Europejski wydał *Rezolucję w sprawie procesu integracji Czarnogóry z Unią Europejską*. W dokumencie, uwzględniającym wcześniejsze akty, jakie Rada Europejska i Komisja opublikowały w sprawie Czarnogóry²¹⁴, opierając się na podjętym w czerwcu 2003 roku w Salonikach i w czerwcu 2006 roku w Brukseli zobowiązaniu Rady Europejskiej do włączenia państw Bałkanów Zachodnich do Unii Europejskiej, postanowiono pogłębiać proces zbliżenia z Czarnogórą. Parlament Europejski wyraził w ten sposób swoje poparcie dla politycznych i gospodarczych przemian, do jakich doszło w państwie od 2006 roku. Tym samym uznał, że podjęta 17 grudnia 2010 roku decyzja w sprawie nadania Czarnogórze statusu kraju kandydującego do Unii Europejskiej jest jak najbardziej słuszna.

.....

²¹⁴ W rezolucji wydanej przez Parlament Europejski dnia 9 marca 2011 roku, odnoszącej się do procesu integracji państwa z Unią Europejską, pod uwagę wzięto: *Decyzję Rady Europejskiej z dnia 17 grudnia 2010 roku w sprawie nadania Czarnogórze statusu kraju kandydującego w Unii Europejskiej, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczący opinii Komisji w sprawie wniosku Czarnogóry o członkostwo w Unii Europejskiej (COM(2010)0670), Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie strategii rozszerzenia i najważniejszych wyzwań w okresie 2010–2011 (COM(2010)0660), Układ o Stabilizacji i Stowarzyszeniu między Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Czarnogóry, z drugiej strony z dnia 29 marca 2010 roku, Umowę o readmisji między Wspólnotą Europejską a Czarnogórą z dnia 8 listopada 2007 roku i przyjęte dnia 1 grudnia 2009 roku rozporządzenie Rady (WE) nr 1244/2009 z dnia 30 listopada 2009 roku zmieniające rozporządzenie Rady (WE) nr 539/2001 wymieniające państwa trzecie, których obywatele muszą okazywać wizy podczas przekraczania granic zewnętrznych, oraz te, których obywatele są zwolnieni z tego wymogu, jak i Zalecenia Komisji Parlamentarnej ds. Stabilizacji i Stowarzyszenia UE–Czarnogóra z 27–28 września 2010 roku.*

Rezolucja, stanowiąca kilkunastostronicowy dokument, w sposób syntetyczny przedstawia pozytywne osiągnięcia państwa i zwraca uwagę na potrzebę wdrażania dalszych przepisów prawnych w poszczególnych obszarach²¹⁵. Przyjęcie w stosunkowo szybkim czasie pakietu reform przez rząd nowego premiera Igora Lukšicia sprawiło, że Komisja w październiku 2011 roku zaleciła rozpoczęcie negocjacji z Czarnogorą²¹⁶. Zgłoszone przez stronę niemiecką i francuską sugestie co do potrzeby dodatkowej implementacji prawa o służbie cywilnej i wyborczego, a także dalszego wzmocnienia sądownictwa i walki z korupcją przesunęły jednak proces o kilkanaście miesięcy.

Negocjacje akcesyjne z Czarnogorą otwarto oficjalnie pod koniec czerwca 2012 roku²¹⁷. W trakcie konferencji prasowej komisarz ds. rozszerzenia i europejskiej polityki sąsiedztwa Štefan Füle wyrażał swoje zadowolenie z faktu, że jeszcze za prezydencji duńskiej udało się wprowadzić plan, którym zbliżono Czarnogorę do Unii Europejskiej. Podkreślał jednak, że w państwie jest wiele do zrobienia, a kolejny etap procesu akcesyjnego będzie oznaczać dla Czarnogóry jeszcze więcej pracy w większej liczbie obszarów, przy ciągłym nacisku na podstawowe wolności, sądownictwo, walkę z korupcją i przestępczością zorganizowaną.

.....
²¹⁵ *Proces integracji Czarnogóry z Unią Europejską. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 9 marca 2011 r. w sprawie procesu integracji Czarnogóry z UE (2012/C 199 E/14)*, <eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:199E:0106:0111:PL:PDF>, (data dostępu: 15.11.2012).

²¹⁶ *Commission Staff Working Document Montenegro. 2012 Progress Report*, Brussels, 10.10.2012, SWD(2012) 331 final, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf>, (data dostępu: 15.11.2012).

²¹⁷ Na szczycie Rady Europejskiej 29 czerwca 2012 roku odbyła się międzyrządowa konferencja Unia Europejska – Czarnogóra, która oficjalnie rozpoczęła negocjacje z Czarnogorą. W Raporcie Komisji, dopuszczającym państwo do poczynienia kolejnego kroku ku integracji poza wyrażoną zgodą znalazło się również wiele uwag skierowanych do władz państwa. Wymieniane we wcześniejszych raportach i ciągle aktualne problemy to przede wszystkim: brak niezawisłości sądownictwa, problem korupcji i przestępczości zorganizowanej czy niedostateczna dbałość o praworządność i przestrzeganie praw człowieka.

Aby pomóc Czarnogórze i kolejnym państwom kandydującym, przed którymi rysuje się wizja przyszłej integracji, Komisja wprowadziła nowe zasady. Zgodnie z nimi rozdziały sprawiające największy problem, tj. 23 i 24 (*Wymiar sprawiedliwości i prawa podstawowe oraz Sprawiedliwość, wolność, bezpieczeństwo*) postanowiono poddać przeglądowi jeszcze zanim dojdzie do oficjalnego rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych. Zabieg ów miał pomóc przyspieszyć i doprecyzować te obszary w rozmowach z Unią Europejską. Taki gest miał skłonić władze kraju do wzmożonych wysiłków na rzecz realizacji reform w zakresie prawodawstwa, praw podstawowych, walki z korupcją i przestępczością zorganizowaną, wolności mediów – problemów widocznych w kraju i trudnych do wyeliminowania.

Prowadzone z dużym zaangażowaniem władz Czarnogóry działania mające pozytywnie wpłynąć na proces negocjacji obfitowały w liczne spotkania o charakterze dwu- i wielostronnym. W kwietniu 2013 roku z wizytą w Podgoricy przebywała szefowa unijnej dyplomacji – Catherine Ashton²¹⁸. Liczne wizyty odbyli również premier Milo Đukanović, wicepremier i minister spraw zagranicznych – Igor Lukšić oraz główny negocjator ds. unijnych – Aleksandar Pejović. Gościli oni m.in. w Brukseli, Luksemburgu, Hadze, Paryżu, Berlinie, Wilnie, gdzie brali udział w dyskusjach na temat realizacji czarnogórskich zobowiązań i perspektywy członkostwa kraju w Unii Europejskiej. W maju 2013 roku przyjęto plan działań na rzecz wdrożenia strategii walki z korupcją i przestępczością zorganizowaną²¹⁹. Zakończono także realizację programów operacyjnych prowadzonych w ramach komponentu III, tj. *Regional Development*, i Programu IV – Budowanie

.....
²¹⁸ Agencija Anadolija, *Catherine Ashton danas u Podgorici*, TRT, art. z dn. 15.04.2014 r., <<http://www.trt.net.tr/bosanski/news/detail/region/2/catherine-ashton-danas-u-podgorici/18739>>, (data dostępu: 15.04.2014).

²¹⁹ *Akcion plan za sprovođenje strategije borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala za period 2013–2014. godine*, Strategija borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala 2010–2014, Vlada Crne Gore, Podgorica maj 2013. godine.

Zasobów Ludzkich. Zawarto umowę o pomocy finansowej, zgodnie z którą Unia Europejska zobowiązała się przekazać Czarnogórze ze środków IPA kwotę w wysokości 21,3 mln euro²²⁰.

We wrześniu 2013 roku podczas sesji Parlamentu Czarnogóry przyjęty został zbiór poprawek dotyczących systemu sądownictwa i organów ścigania mający na celu doprowadzenie do harmonizacji prawodawstwa państwa z ostatnimi zmianami, jakie wprowadzono do konstytucji w lipcu 2013 roku. Szczególną uwagę zwracano na odpolitycznienie wymiaru sprawiedliwości zgodnie z rekomendacjami Komisji Weneckiej²²¹ i Komisji Europejskiej. Przyjętych zostało 35 poprawek odnoszących się do zmian w zakresie kadencji, powoływania i odwoływania członków Rady Sądowniczej, Sądu Najwyższego, Rady Prokuratorskiej i Prokuratora Krajowego. Zatwierdzone zmiany, które starano się przeprowadzać w dość szybkim tempie, spotkały się z zarzutem opozycji, że zostały opracowane pobieżnie i wdrożone bez właściwej dla nich staranności. Nie ulega jednak wątpliwości, że przyjęcie poprawek przyczyniło się do zwiększenia harmonizacji czarnogórskiego prawodawstwa z unijnym *acquis communautaire*.

Za główne osiągnięcia 2013 roku odnoszące się bezpośrednio do integracji Czarnogóry z Unią Europejską uznano przyjęcie ustaw zawierających poprawki do Konstytucji przyczyniające się do poprawy niezależności sądownictwa, powołanie grupy parlamentarnej na rzecz budowy zaufania wyborczego w oparciu o zalecenia OBWE oraz utworzenie komisji ds. monitorowania działań organów odpowiedzialnych za rozpatrywanie przypadków przemocy przeciwko dziennikarzom. Prowadzone działania, mające na celu wdrażanie poszczególnych wytycznych

.....
²²⁰ *Raspodjela sredstava u Crnoj Gori za period 2007-2013 po komponentama*, Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori, Evropska Unija, <<http://www.delimne.ec.europa.eu/code/navigate.php?Id=420>>, (data dostępu: 12.09.2014).

²²¹ *Komisja Wenecka tj. Europejska Komisja na Rzecz Demokracji przez Prawo* to organ doradczy Rady Europy w sprawach konstytucyjnych. W skład Komisji wchodzi eksperci prawa, głównie konstytucyjnego i międzynarodowego.

z rozdziałów 23. i 24. obszarów negocjacyjnych zostały następnie poddane kontroli w ramach wewnętrznego planu monitoringu.

Proces negocjacji akcesyjnych wymaga od władz Czarnogóry dużego zaangażowania. Istotne jest prowadzenie właściwej akcji informacyjnej i zjednywanie poparcia obywateli dla integracji kraju z organizacją. W tym właśnie celu czarnogórskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej przy wsparciu ze strony Delegatury Unii Europejskiej w Czarnogórze podpisało porozumienie o współpracy z czarnogórskimi mediami. Za cel przyjęto realizację projektu zatytułowanego „Getting Ready for Europe”. Zakładał on wdrożenie szeregu działań o charakterze edukacyjnym i informacyjnym, za sprawą których możliwe stanie się zwiększenie wśród obywateli świadomości procesu integracyjnego. Jak wynika z przeprowadzanych sondaży, poparcie czarnogórskiego społeczeństwa dla Unii Europejskiej rośnie. Stanowić to może potwierdzenie, że realizacja porozumienia podpisanego między władzami a mediami w Czarnogórze przynosi zamierzone rezultaty. Zdaniem szefa Delegatury Unii Europejskiej w Podgoricy – Mitiji Drobnicia nie oznacza to jednak jeszcze pełnego sukcesu, o którym będzie można mówić, gdy Czarnogóra zostanie oficjalnie zaproszona do członkostwa w Unii Europejskiej. Do tego momentu centrum wymiany informacji i szerzenia wiedzy na temat integracji europejskiej, w tym forum o doświadczeniach państw członkowskich w organizacji, czyniono Centrum Informacji o Unii Europejskiej. Do jego otwarcia doszło w marcu 2014 roku²²². Promocja wiedzy o Unii Europejskiej jest realizowana także w oparciu o *Strategię informowania społeczeństwa o procesie przystąpienia do Unii Europejskiej na lata 2014–2018*²²³. Określa ona ramy dla lepszego procesu komunikacji,

.....
²²² Centrum ma udzielać informacji na temat Unii Europejskiej i procesu integracji Czarnogóry z organizacją. Iv.P, *EU Info Centar svecano otvoren u Podgorici*, „Pobjeda” z dn. 25.03.2014 r.

²²³ *Strategija Informisanja javnosti o pristupanju Crne Gore Evropskoj Uniji 2014–2018*, Podgorica, mart 2014.

podniesienia stopnia świadomości na temat Unii Europejskiej i skutków tego procesu dla kraju i jego obywateli. Sprawozdania na temat realizacji strategii mają być publikowane w rocznych planach działań opracowywanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry. Mając na uwadze przyszłe członkostwo kraju w strefie Schengen, wdrożono *Strategię zintegrowanego zarządzania granicami na lata 2014–2018*²²⁴.

Negocjacje akcesyjne Czarnogóry z Unią Europejską, otwarte w 2012 roku, przebiegają bez większych zakłóceń. Rok 2013 upłynął pod znakiem intensywnych działań zmierzających do otwarcia przed końcem roku kalendarzowego rozdziałów 23. – *Wymiar sprawiedliwości i prawa podstawowe* oraz 24. – *Sprawiedliwość, wolność, bezpieczeństwo*. Po dokonaniu, we wrześniu 2013 roku, analizy stanowisk negocjacyjnych grupy roboczej COELA i Komitetu Stałych Przedstawicieli (COREPER) udało się doprowadzić do ukończenia prac nad planami działań w zakresie wyżej wymienionych rozdziałów²²⁵. Za szczególnie cenne uznano powołanie w Parlamencie Czarnogóry grupy roboczej, której celem była budowa zaufania dla procedur wyborczych wobec występujących w poprzednich wyborach nieprawidłowości, zgodnie z wytycznymi OBWE/ODiHR. Zwracała na to uwagę także Komitet Monitorujący Zgromadzenia Parlamentarnego RE w raporcie *The progres of the Assembly's monitoring procedure* za okres od czerwca 2012 do września 2013 roku²²⁶. Zgodnie z nim Czarnogóra

.....
²²⁴ Więcej na temat: *Strategija integrisanog upravljanja granicom 2014–2018. godina, Okvirni akcioni plan za sprovođenje Strategije integrisanog upravljanja granicom za period 2014–2018. godina*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo Unutrašnjih Poslova, Podgorica, mart 2014. godine.

²²⁵ Władze Czarnogóry przyjęły poprawki do konstytucji mające na celu odpolitycznienie wymiaru sprawiedliwości, powołanie do życia Komisji Parlamentarnej, której powierzono rozpatrzenie sprawy afery taśmowej, oraz stworzenie grupy roboczej, w gestii której spoczęło ulepszenie legislacji wyborczej.

²²⁶ *The progress of the Assembly's monitoring procedure (June 2012 – September 2013)*, Parliamentary Assembly, Council of Europe, <<http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2013/DraftProgressreportE.pdf>>, (data dostępu: 12.06.2014).

winna budować zaufanie wokół swego systemu wyborczego i umacniać system niezależnego sądownictwa. Podobnego zdania była również Komisja Europejska, która zwracała uwagę na ten sam problem²²⁷.

Do czerwca 2014 roku Czarnogóra otworzyła dwanaście rozdziałów negocjacyjnych, tj: rozdz. 23., rozdz. 24., rozdz. 25. – *Nauka i badania naukowe*, rozdz. 26. – *Edukacja i kultura*, rozdz. 5. – *Zamówienia publiczne*, rozdz. 6. – *Prawo spółek*, rozdz. 20. – *Przedsiębiorczość i polityka przemysłowa*, rozdz. 7. – *Prawo własności intelektualnej*, rozdz. 10. – *Spółeczeństwo informacyjne i media*, rozdz. 4. – *Swoboda przepływu kapitału*, rozdz. 31. – *Polityka zagraniczna, bezpieczeństwa i obrony*, rozdz. 32. – *Nadzór finansowy*. Tymczasowo zamknięto dwa – rozdział 25. i 26. Do końca 2014 roku Premier Milo Đukanović zapowiedział otwarcie kolejnych 11 rozdziałów negocjacyjnych²²⁸.

Czarnogóra, pragnąc uwiarygodnić swoje aspiracje do członkostwa w Unii Europejskiej, uczestniczy także w misjach, które realizowane są przez unijną wspólnotę. W ramach szeroko rozumianej współpracy Czarnogóra udziela wsparcia w prowadzonej na wodach Somalii pod dowództwem Unii Europejskiej misji ATALANTA. Operacja EU NAVFOR – *European Union Naval Force ATALANTA* stanowi pierwszą operację morską, której przewodzi Unia Europejska. Realizowana jest w ramach Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (*ESDP – European Security and Defence Policy*). Misja ta gotowość operacyjną osiągnęła 13 grudnia 2008 roku. Zgodnie ze wstępnymi założeniami była ona

.....
²²⁷ *Montenegro 2013 Progress Report*, Commission Staff Working Document, Brussels, 16.10.2013, SWD(2013) 411 final, COM (2013) 700 final, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mn_rapport_2013.pdf>, (data dostępu: 12.06.2014).

²²⁸ Đukanović: *Do kraja godine ispunićemo uslove za otvaranje još 11 poglavlja*, Portal Analitika, art. z dn. 23.07.2014 r., <<http://portalanalitika.me/politika/vijesti/155548-ukanovi-do-kraja-godine-ispuniemo-uslove-za-otvaranje-jo-11-poglavlja>>, (data dostępu: 23.07.2014).

zaplanowana na okres dwunastu miesięcy, jednak w obliczu istniejącego zagrożenia w czerwcu 2009 roku Rada Unii Europejskiej zdecydowała o przedłużeniu operacji do 13 grudnia 2010 roku. Dnia 7 grudnia 2010 roku prolongowano mandat operacji o kolejne dwa lata, tj. do 12 grudnia 2012 roku²²⁹.

Działania podejmowane w ramach operacji opierają się na Rezolucji Rady Bezpieczeństwa NZ 1814 z 2008 roku, 1816 (2008), 1838 (2008) i 1846 (2008)²³⁰ oraz 1897 (2009). W 2009 roku w życie weszła również Rezolucja 1918²³¹. W październiku 2011 roku EU NAVFOR ATALANTA prowadzona była w oparciu o Rezolucję 1950 z 2010 roku. W 2012 roku Czarnogóra podpisała z Unią Europejską porozumienie, w którym potwierdziła swą chęć wspierania misji i dalszego angażowania swoich żołnierzy w operacje. Ministerstwo Obrony podpisało dwa techniczne porozumienia z Ministerstwem Obrony Włoch i Ministerstwem Obrony Grecji²³². W oparciu o powyższe dokumenty w 2012 roku w ramach trzech rotacji w misję włączonych zostało czterech przedstawicieli wojska czarnogórskiego²³³. Decyzją Rady UE 23 marca 2012 roku mandat operacji został przedłużony do grudnia 2014 roku przy

.....
²²⁹ EUNAVFOR Somalia, EU Common Security and Defence Policy, EU External Action, <<http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations/eunavfor-somalia.aspx?lang=en>>, (data dostępu: 12.08.2013).

²³⁰ M. Danilović, *Doprinos u borbi protiv pirata*, „Partner” 2009, nr 20, s. 12.

²³¹ EUNAVFOR Somalia..., op.cit.

²³² Podczas spotkania Minister Obrony Włoch Roberta Pinotti z Minister Milicij Pejanović-Đurišić podkreślone zostało zaangażowanie czarnogórskich żołnierzy w misje, m.in. w Afganistanie oraz na wodach Somalii. W 2014 roku czarnogórcy żołnierze uczestniczyli w misji ATALANTA pod dowództwem Włoch. Pinoti: *Italija snažno podržava cilj Crne Gore da postane članica NATO-a*, Pobjeda, art. z dn. 24.10.2014 r., <<http://www.pobjeda.me/2014/09/24/pinoti-italija-snazno-podrzava-cilj-crne-gore-da-postane-clanica-nato-a/#.VGxTjR-bJK4k>>, (data dostępu: 25.10.2014).

²³³ Pierwszy przedstawiciel czarnogórskiego wojska dołączył do greckiej grupy „Adrias 459” w sierpniu 2010 roku, tj. w momencie, gdy podjęta została decyzja o zaangażowaniu czarnogórskich żołnierzy w operację ATALANTA. Do 2013 roku w misji udział wzięło dziesięciu przedstawicieli marynarki Czarnogóry. *Izveštaj o učešću pripadnika vojske Crne Gore u međunarodnim snagama*,

jednoczesnym poszerzeniu obszaru operacyjnego o strefę przybrzeżną i wody Somalii²³⁴. Pod koniec 2014 roku misja ponownie uległa wydłużeniu o kolejne dwa lata²³⁵.

Operacja ATALANTA stanowi misję mniejszego ryzyka w porównaniu do misji ISAF w Afganistanie. W działaniach biorą udział okręty wojenne państw członkowskich Unii Europejskiej, a także zaangażowane są w nie jednostki międzynarodowej koalicji CTF 151 (*Combined Task Force*), siły SNMG NATO (*Standing NATO Maritime Forces*) oraz kilka państw prowadzących działania indywidualnie. Obszar operacji obejmuje terytorium od Morza Czerwonego do Seszeli. Kwatera dowództwa operacyjnego zlokalizowana jest w Northwood w Wielkiej Brytanii, natomiast kwatera sił (FHQ) na morzu, z bazą w Dżibuti²³⁶. Podstawowym zadaniem operacji jest eskorta okrętów Światowego Programu Żywnościowego z pomocą humanitarną dla ludności Somalii, zapobieganie atakom pirackim i – jeśli istnieją możliwości – ochrona statków handlowych przepływających przez Zatokę Adeńską²³⁷.

Decyzja o wysłaniu czarnogórskich przedstawicieli na misję ATALANTA w Somalii zapadła 4 sierpnia 2009 roku²³⁸. Porozumienie pomiędzy Czarnogórą a Unią Europejską o udziale czarnogórskich żołnierzy podpisane zostało w Brukseli 24 marca 2010 roku. Określono w nim zakres działań pozostających do wykonania przez kontyngent z Czarnogóry wysłany do Somalii.

.....
mirovnim misijama i drugim aktivnostima u inostranstvu u 2012. godini, Crna Gora, Ministarstvo Odbrane, Podgorica 2013, s. 12.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ *Mission EUNAVFOR, Mandate*, EU NAVFOR Somalia, <<http://eunavfor.eu/mission/>>, (data dostępu: 04.01.2015)

²³⁶ *EUNAVFOR Somalia*, EU Common Security and Defence Policy, EU External Action, <<http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations/eunavfor-somalia.aspx?lang=en>>, (data dostępu: 23.09.2014).

²³⁷ G. R. Bojić, *Pirati kao novi izazov*, „Partner” 2010, nr 27, s. 13.

²³⁸ *Odluka o učešću pripadnika vojske Crne Gore u mirovnoj operaciji Evropske unije „EU NAVFOR-ATALANTA”*, Sl. list CG, nr 51/09 z dn. 04.08.2009 r.

Decyzją Parlamentu Czarnogóry przyjęto, że w operację pokojową Unii Europejskiej włącza się do trzech przedstawicieli Wojska Czarnogóry z możliwością rotacji²³⁹. W oparciu o zawarte pomiędzy stronami porozumienie przedstawiciele wojska Czarnogóry przebywają na okrętach wojennych floty greckiej i włoskiej. Od 16 sierpnia 2010 roku przyłączyli się do operacji trzej przedstawiciele Marynarki Wojennej Czarnogóry – dwóch oficerów na okręt włoski, jeden oficer na okręt grecki. Do końca 2010 roku przedstawiciele Czarnogóry pomagali międzynarodowym siłom wojskowym Unii Europejskiej, USA, Rosji i innych państw biorących udział w walce z piratami²⁴⁰. Zgodnie z decyzją ministra obrony Boro Vučinića mandat w misji trwa cztery i pół miesiąca. Dotychczas w operacji ATALANTA brało udział dziesięciu czarnogórskich marynarzy, wśród których znaleźli się oficerowie z Centrum Nawigacji i Dowodzenia oraz podoficerowie ds. obserwacji i łączności Marynarki Wojennej Czarnogóry (łącznie zaangażowanych było czterech oficerów i dwóch podoficerów Marynarki Wojennej Czarnogóry)²⁴¹.

Z perspektywy dalszego rozwoju i pogłębiania współpracy w regionie w obszarze bezpieczeństwa oraz opierając się na stanowisku Unii Europejskiej, Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry za istotną uważa współpracę państwa w takich organizacjach regionalnych, jak Inicjatywa Środkowoeuropejska (Central European Initiative, CEI) oraz Inicjatywa Adriatycko-Jońska (Adriatic-Ionian Initiative, AII). Dzięki nim, jak podkreślają przedstawiciele Ministerstwa, doszło do wyraźnej poprawy w relacjach z państwami szeroko rozumianego regionu. Co więcej, również do postępu Czarnogóry w zakresie integracji z Unią Europejską²⁴².

.....
²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ I. Despotović, *Gdje se Crna Gora brani*, „Partner” 2010, nr 31, s. 8.

²⁴¹ *Izveštaj o učešću pripadnika vojske Crne Gore...*, op. cit., s. 11–12.

²⁴² *Izveštaj o Radu Ministarstva vanjskih poslova u 2010. godini*, op. cit., s. 49.

3.2.2.2. Inicjatywa Środkowoeuropejska

Inicjatywa Środkowoeuropejska (Central European Initiative, CEI) skupia osiemnaście państw Europy Centralnej, zamieszkałych przez ponad 260 mln mieszkańców. Głównym założeniem Inicjatywy jest udzielanie pomocy państwom przechodzącym tranzycję²⁴³. Członkostwo w Inicjatywie wspomaga osiąganie standardów niezbędnych dla zbliżenia z Unią Europejską.

Czarnogóra została członkiem Inicjatywy Środkowoeuropejskiej w 2006 roku. Dnia 1 stycznia 2010 roku przejęła w niej przewodnictwo²⁴⁴. Czarnogóra starała się przyczynić do pogłębienia współpracy państw w zakresie integracji z Unią Europejską. Szczególna uwaga za jej przewodnictwa poświęcona została współpracy ponadgranicznej, transportowi, ekonomii, turystyce, ochronie środowiska naturalnego i energetyce. Przewodnictwu Czarnogóry w CEI towarzyszył szereg spotkań i wizyt na poziomie ministerialnym i eksperckim. Ze względu na aspekt polityczny, najistotniejszym wydarzeniem precedencji było spotkanie ministrów spraw zagranicznych, do którego doszło w Budwie

.....
²⁴³ Inicjatywa Środkowoeuropejska skupia osiemnaście państw, tj. Albanie, Austrię, Białoruś, Bośnię i Hercegowinę, Bułgarię, Chorwację, Czechy, Węgry, Włochy, Macedonię, Mołdawię, Czarnogórę, Polskę, Rumunię, Serbię, Słowację, Słowenię i Ukrainę. *Member states CEI*, Inicjatywa ma już swoją wieloletnią historię, powstała w 1989 roku jako forum mające umożliwiać państwom zaangażowanym w jego funkcjonowanie wymianę doświadczeń i informacji odnoszących się przede wszystkim do kwestii politycznych, ekonomicznych i kulturowych. <<http://www.cei.int/content/member-states>>, (data dostępu: 12.04.2013).

²⁴⁴ W 2010 roku Czarnogóra zgłosiła do realizacji pięć projektów, tj. Konferencję o wymianie doświadczeń w zakresie procesu reform w szkolnictwie w państwach Europy Południowo-Wschodniej, Konferencję o badaniach i rozwoju jako podłożu dla przyszłych innowacji w celu tworzenia konkurencyjnego regionu, Konferencję o rozwoju systemu zarządzania w administracji publicznej, Forum młodych dotyczące wyzwania i perspektyw zatrudnienia na rynku pracy oraz Konferencję o umacnianiu małych i średnich przedsiębiorstw poprzez tworzenie sieci powiązań w ramach inkubatorów przedsiębiorczości. *Izveštaj o Radu Ministarstva vanjskih poslova u 2010. godini*, op. cit., s. 49.

15 czerwca 2010 roku, a któremu przewodził minister Milan Roćen. Spotkanie pod nazwą *Współpraca w regionie w kontekście integracji europejskiej* stało się okazją do dyskusji o możliwościach podjęcia przez państwa członkowskie współpracy w konkretnych projektach zarówno z Unią Europejską, jak i z organizacjami finansowymi, a w szczególności z Europejskim Bankiem Odbudowy i Rozwoju. Przyjęto dokument strategiczny zatytułowany *Wytyczne z Budwy na rzecz umacniania Inicjatywy Środkowoeuropejskiej*. Określa on szczegółowe działania zmierzające do polepszenia sytuacji w regionie²⁴⁵.

3.2.2.3. Inicjatywa Adriatycko-Jońska

Inicjatywa Adriatycko-Jońska (Adriatic-Ionian Initiative, AII) została przedstawiona w trakcie Konferencji o bezpieczeństwie i rozwoju Morza Adriatyckiego i Morza Jońskiego, która odbywała się 20 maja 2000 roku w Ankonie (Włochy). W konferencji brali udział ministrowie spraw zagranicznych sześciu państw (Albanii, Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Grecji, Słowenii, Serbii i Czarnogóry oraz Włoch), którzy poparli przedsięwzięcie i *Deklaracją z Ankony* powołali do życia Inicjatywę, której celem stała się współpraca państw położonych między Adriatykiem a Morzem Jońskim. W wyniku rozłamu, do jakiego doszło w 2006 roku w ramach Federacji Serbii i Czarnogóry, nowym członkiem obok Serbii uczyniono również Czarnogórę.

Przewodnictwo nad Inicjatywą obejmowane jest zgodnie z kolejnością alfabetyczną nazw państw i trwa rok. Państwo przyjmujące na siebie obowiązek przewodzenia pracami grupy przedkłada kalendarz działań i przedsięwzięć zaplanowanych na kolejny rok. Jako pierwsza przewodnictwo przyjęła na siebie Republika Chorwacji – 24 listopada 2000 roku, w trakcie spotkania Rady Adriatycko-Jońskiej, przy okazji spotkania na szczycie w Zagrzebiu (2000 rok). Podczas spotkania określono wytyczne

.....
²⁴⁵ *Izvyestaj o Radu Ministarstva vanjskih poslova u 2010. godini*, op. cit., s. 50.

dla działalności Inicjatywy i w poczet członków włączono Serbską Federalną Republikę Jugosławii.

Czarnogóra objęła przewodnictwo Adriatycko-Jońskiej Inicjatywy po Włoszech, podczas spotkania Komitetu Wysokich Przedstawicieli 28 czerwca 2010 roku. W trakcie jej kierownictwa odbyły się spotkania tematyczne, poruszające m.in. zagadnienia współpracy międzyuczelnianej i współpracy w zakresie turystyki. Szczególną uwagę poświęcono makroregionowi Adriatycko-Jońskiemu i możliwościom pozyskania na jego uatrakcyjnienie środków finansowych z funduszy unijnych. Kontynuując rozpoczęte w ramach prezydencji włoskiej projekty, państwo zaangażowane było głównie w sprawy odnoszące się do wyżej wspomnianej turystyki, a także współpracy małych i średnich przedsiębiorstw, ochrony archeologicznych zabytków natury i rozwoju przemysłowego²⁴⁶.

3.2.2.4. Członkostwo w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie

Jedną z pierwszych organizacji, do których dołączyła Czarnogóra, była Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE). Miało to miejsce 22 czerwca 2006 roku. Premier Czarnogóry Milo Đukanović we wrześniu tego samego roku w Helsinkach podpisał Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, określany mianem Aktu Helsińskiego²⁴⁷.

W Podgoricy funkcjonuje stała misja OBWE²⁴⁸. W jej kompetencji leży m.in. nadzór nad wdrażaniem zasad i zobowiązań wynikających z członkostwa w OBWE, współpraca, tworzenie powiązań i koordynowanie działań organizacji na terenie państwa, prowadzenie sprawnej wymiany informacji pomiędzy

²⁴⁶ *Izveštaj o Radu Ministarstva vanjskih poslova u 2010. godini*, op. cit., s. 51.

²⁴⁷ *Odnosi Crne Gore i OEBS*, Ministarstvo Inostranih Poslova i Evropskih Integracija Crne Gore, <<http://www.mip.gov.me/index.php/OEBS/odnosi-crne-gore-i-oeps-a.html>>, (data dostępu: 12.01.2013).

²⁴⁸ Stała Misja OBWE funkcjonuje w Podgoricy od 29 lipca 2006 roku.

misją a organizacją i innymi ugrupowaniami w Europie Południowo-Wschodniej, współpraca z organizacjami i instytucjami międzynarodowymi, kontaktowanie się z władzami lokalnymi, uczelniami, instytucjami badawczymi i organizacjami pozarządowymi oraz pomoc w organizacji imprez²⁴⁹ i realizowanie zaleceń dyktowanych przez przewodniczącego organizacji lub inne instytucje OBWE²⁵⁰. W 2013 roku Przewodniczący Parlamentu Czarnogóry – Ranko Krivokapić wybrany został na roczną kadencję Przewodniczącego Zgromadzenia Parlamentarnego OBWE²⁵¹.

Misja OBWE w Czarnogórze wspiera przede wszystkim działania na rzecz reformy sądownictwa, policji, porządku prawnego, efektywności w działaniach samorządu, w zwalczaniu korupcji. Wspiera czarnogórski parlament we wdrażaniu nowych przepisów, szczególnie nacisk kładąc na przestrzeganie zasad ordynacji wyborczej i konstytucji w odniesieniu do reprezentantów mniejszości narodowych zasiadających w parlamencie. Program demilitaryzacji Czarnogóry (MONDEM), realizowany przy ścisłej współpracy z państwami członkowskimi OBWE, pozwolił na zredukowanie i zabezpieczenie nadwyżek broni stanowiącej pozostałość po wojnie w byłej Jugosławii. Modernizacja składowisk amunicji na terenie państwa (m.in. składowiska amunicji „Taras” w miejscowości Danilovgrad) była kosztownym zabiegiem, na który przeznaczono ok. 1,23 mln euro. Rząd Czarnogóry wyasygnował 200 tys. euro, a pozostałymi fundatorami były Holandia (700 tys. euro), Unia Europejska (konkretnie SEESAC – 200 tys. euro) oraz OBWE (130 tys. euro)²⁵².

.....
²⁴⁹ Przykładowo, jedną z ostatnich była konferencja zorganizowana w dniach 10–11 października 2011 roku pod nazwą „Transformacja demokratyczna – Wyzwania i szanse dla regionu Morza Śródziemnego”. *Odnosi Crne Gore i OEBS*, op. cit.

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ Ranko Krivokapić funkcję Przewodniczącego ZP OBWE pełnił od lipca 2013 roku.

²⁵² *New achievement of the MONDEM programme for safer Montenegro*, <<http://www.undp.org.me/home/2011/taras/index.html>>, (data dostępu: 12.01.2013).

3.2.2.5. Członkostwo w Radzie Europy

Czarnogóra wniosek akcesyjny przedstawiła Radzie Europy 6 czerwca 2006 roku, tj. zaledwie kilka dni po ogłoszeniu swej suwerenności. Do organizacji przystąpiła 11 maja 2007 roku²⁵³. W Opinii nr 261 z 2007 roku Zgromadzenie Parlamentarne pozytywnie wyraziło się o wniosku akcesyjnym, w następstwie czego doszło do oficjalnej ceremonii w Strasburgu, podczas której Minister Spraw Zagranicznych Czarnogóry Milan Roćen podpisał statut organizacji. Przejęto szereg zobowiązań w odniesieniu do wszystkich konwencji, których wcześniej stroną była Federalna Republika Jugosławii²⁵⁴. Początkowo powołany przy Radzie Europy w Strasburgu *chargé d'affaires*, został w połowie grudnia 2007 roku podniesiony do rangi ambasadora²⁵⁵.

Czarnogóra dzięki przynależności do Rady Europy zyskała możliwość sprawnego przeprowadzenia reform w zakresie sądownictwa, administracji publicznej, policji, edukacji,

.....

²⁵³ I. C. Kamiński, *Warunki i konsekwencje członkostwa państw bałkańskich w Radzie Europy i Unii Europejskiej*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, red. P. Czubik, Kraków 2008, s. 20–21, <<http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/c60ec8fd-4b1c-497f-96ef-ee169a240ac9>>, (data dostępu: 15.01.2013).

²⁵⁴ Wcześniej Czarnogóra wchodziła w skład Rady Europy razem z Serbią. Wraz z secesją kontynuatorem umowy została Serbia. Czarnogóra musiała sprostać stawianym jej warunkom i ubiegać się o uznanie jej członkostwa na nowo. Czarnogóra w okresie do momentu ponownego przyłączenia do organizacji miała możliwość zachowania delegacji *ad hoc* w Zgromadzeniu. Jak dowodzono w jednym ze sprawozdań, „Czarnogóra w znaczeniu prawa międzynarodowego była nowym państwem, ale jej terytorium nie było nowe dla Rady Europy” i z tego względu istotne było zachowanie ciągłości członkostwa państwa w Radzie Europy (punkt 4. *Opinii Komitetu Zagadnień Prawnych i Praw Człowieka Zgromadzenia Parlamentarnego w sprawie akcesji Czarnogóry do Rady Europy*, doc. 11205).

Nowego członka zobowiązano do ratyfikowania szeregu konwencji, przeprowadzenia reform konstytucyjnych (m.in. gwarancje niezależności sądów, zniesienie kary śmierci, instytucja rzecznika praw obywatelskich, bezpośrednie stosowanie w prawie krajowym prawa międzynarodowego, zwłaszcza chroniącego prawa człowieka) i ustawodawczych i dotyczących praktyki stosowania prawa. I. C. Kamiński, *op. cit.*, s. 20–21.

²⁵⁵ Aktualnie przy Radzie Europy funkcję ambasadora pełni Ana Vukadinović.

mediów, walki z przestępczością zorganizowaną i handlem ludźmi. W styczniu 2008 roku Rząd Czarnogóry przyjął dwuletni Plan Działań na Rzecz Współpracy z Radą Europy²⁵⁶, tym samym potwierdzając gotowość podjęcia działań mających na celu planowanie i realizację zobowiązań wynikających z członkostwa w organizacji²⁵⁷. W kwietniu 2010 roku przedstawiono pakiet reform mających służyć reorganizacji działalności Rady w regionie²⁵⁸.

Czarnogóra ma swoich przedstawicieli w licznych komitetach Rady Europy. Na uwagę zasługuje m.in. współuczestniczenie w pracach Komitetu Ekspertów ds. Praw Człowieka (CDDH), Europejskiej Komisji przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI), Grupie Państw przeciwko Korupcji (GRECO), Grupie Ekspertów ds. Handlu Ludźmi (GRETA), Komitecie Ekspertów ds. Oceny Systemów Zwalczenia Procederu Prania Pieniędzy i Finansowania Terroryzmu (MONEYVAL), Komitecie ds. Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości (CEPEJ), Komitecie Współpracy Prawnej (CDCJ), Komitecie ds. Problematyki Przestępczej (CDPC), Radzie Konsultacyjnej Prokuratorów Europejskich (CCPE), Komitecie ds. Demokracji Lokalnej i Regionalnej (CDLR), Komitecie Europejskiej Karty Społecznej, Komitecie ds. Spójności Społecznej, Komitecie ds. Koordynacji Systemów Zabezpieczenia Społecznego, Komite-

.....
²⁵⁶ Plan działań odzwierciedla podejście do kwestii współpracy Czarnogóry z Radą Europy i określa działania odpowiednich służb i instytucji państwowych Czarnogóry. Powstał, aby służyć jako praktyczne narzędzie i zapewniać wsparcie w rozwoju państwa. Plan działania obejmuje szeroki zakres aktywności w dziedzinie współpracy pomiędzy Czarnogórą i Radą Europy, w szczególności w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości czy reformy policji.

²⁵⁷ *Crna Gora i Savjet Evrope*, Ministerstwo Inostranih Poslova Crne Gore, <<http://www.mip.gov.me/index.php/SE/crna-gora-i-savjet-evrope.html>>, (data dostępu: 12.01.2013).

²⁵⁸ Czarnogóra przystąpiła do częściowego porozumienia „Centrum Północ-Południe” w marcu 2008 roku. Dzięki niemu uzyskała wsparcie polityczne w celu wspierania dialogu międzykulturowego i wieloletnicznego, które wpisane są w podstawowe wartości Czarnogóry. Biuro Rady Europy w Podgoricy zostało ostatecznie zamknięte na początku 2011 roku.

cie ds. Kultury (CDCULT), Komitecie ds. Dziedzictwa Kulturowego i Krajobrazu (CDPATEP), Komitecie Ekspertów Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych i innych²⁵⁹.

3.2.2.6. Członkostwo w Organizacji Narodów Zjednoczonych

Członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych Czarnogóra stała się 28 czerwca 2006 roku²⁶⁰. Wraz z przyjęciem państwa w poczet członków organizacji podjęto decyzję o powołaniu do życia misji przy ONZ w Nowym Jorku, Wiedniu i Genewie. Członkostwo w ONZ i jej wyspecjalizowanych agendach sprawiło, że rozpoczęto proces definiowania nowych założeń i wytycznych w odniesieniu do porozumień i konwencji, które zostały podpisane jeszcze za czasów federacji z Serbią. Niektóre z umów zostały przyjęte na zasadzie sukcesji.

Czarnogóra, będąc członkiem szeregu wyspecjalizowanych agencji ONZ, m.in. UNDP, UNICEF, UNHCR, UNESCO, UNIDO, IAEA, FAO, UNEP, WHO, ILO, IMO, korzysta z programów, dzięki którym możliwe jest wspieranie współpracy²⁶¹.

Mając na uwadze realizację Milenijnych Celów Rozwoju²⁶² i dążąc do globalnego partnerstwa na rzecz rozwoju, Czarnogóra

.....
²⁵⁹ *Crna Gora i Savjet Evrope*, op. cit.

²⁶⁰ *Crna Gora i Ujedinjene nacije*, Ministerstwo Inostranah Poslova i Evropskih Integracija Crne Gore, <<http://www.mip.gov.me/index.php/UN-links/crna-gora-i-ujedinjene-nacije.html>>, (data dostępu: 12.02.2013).

²⁶¹ Aby mieć większy wpływ na działania podejmowane przez ONZ, Czarnogóra zgłosiła swoją kandydaturę do członkostwa w następujących organach i grupach roboczych organizacji: Radzie Komisji ONZ w sprawie Zrównoważonego Rozwoju na lata 2011–2014, Zarządzie UNDP/ONZ Funduszu Ludnościowego ONZ na lata 2014–2015, Radzie Bezpieczeństwa w latach 2026–2027, Radzie Praw Człowieka 2012–2015 i Zarządzie UNESCO. Ibidem.

²⁶² Milenijne Cele Rozwoju zostały określone w ramach Projektu Milenijnego ONZ. Zobowiązało się je osiągnąć 189 członków ONZ. Odnoszą się one bezpośrednio do: 1. Zlikwidowania skrajnego ubóstwa i głodu, 2. Zapewnienia powszechnego nauczania na poziomie podstawowym, 3. Wspierania zrównoważenia w prawach mężczyzn i kobiet oraz wzmocnienia pozycji kobiet, 4. Zmniejszenia wskaźnika umieralności dzieci, 5. Poprawy stanu zdrowia kobiet ciężar-

podejmuje istotne działania²⁶³, dzięki którym w jeszcze większym stopniu jest w stanie pokazać swoje zaangażowanie i wkład w rozwiązywanie najbardziej nurtujących problemów światowych. Przykładem wyżej wymienionego podejścia jest wspieranie wielokulturowych i wielowyznaniowych stosunków, dbanie

.....
nych i położnic, 6. Zwalczania AIDS, malarii i innych chorób, 7. Zapewnienia stanu równowagi ekologicznej środowiska, 8. Rozwijania i wzmocnienia światowego partnerstwa w sprawach rozwoju. Zgodnie ze sprawozdaniem Programu Narodów Zjednoczonych Czarnogóra jest w stanie osiągnąć milenijne cele rozwoju do 2015 roku. Więcej na temat: *Millennium Goals, United Nations*, <<http://www.un.org/millenniumgoals/bkgd.shtml>>, (data dostępu: 12.08.2014).

²⁶³ Minister Spraw Zagranicznych Czarnogóry Milan Roćen uzgodnił ze stałym przedstawicielem Programu NZ ds. Rozwoju (UNDP) Rastislavem Urbenskym i Szefem Kancelarii Funduszu Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF) Benjaminem Perksem plan działania na lata 2012–2016. UNDP (agenda ONZ na rzecz rozwoju z siedzibą w Nowym Jorku, powstała w 1965 roku, zrzeszająca 166 krajów) w Czarnogórze funkcjonuje od 2002 roku. Dokument o współpracy Rządu Czarnogóry i UNDP podpisany został 15 grudnia 2006 roku. Przedstawiono w nim warunki współpracy i wsparcia UNDP i pozostałych agencji dla Rządu Czarnogóry niezbędnych przy realizacji projektów rozwojowych, obejmujących usługi doradcze, wsparcie ekspertów, organizację seminariów, programów szkoleniowych, grup roboczych i konkretnych projektów rozwojowych. Ministerstwo Spraw Zagranicznych we współpracy z odpowiednimi organami wspólnie z UNDP ustaliło tekst Planu Działań dotyczącego wprowadzenia w życie Programu Współpracy Rządu Czarnogóry i UNDP w latach 2007–2011, który 10 września 2008 r. w Podgoricy podpisali Minister Spraw Zagranicznych Milan Roćen i stały przedstawiciel UNDP w Czarnogórze Aleksandar Awanosov. UNICEF (agenda ONZ powstała w 1946 roku, z siedzibą w Nowym Jorku, której celem jest pomoc dzieciom w zakresie żywienia, ochrony zdrowia, ochrony przed przemocą i wykorzystywaniem oraz edukacji) działa w Czarnogórze od 1993 roku, z krótką przerwą w latach 1997–1998. Celem biura UNICEFu w Czarnogórze jest wsparcie Rządu, a także organizacji pozarządowych w zakresie ochrony i promocji praw dziecka. Porozumienie o współpracy pomiędzy Rządem Czarnogóry a UNICEFem podpisano 15 grudnia 2006 roku. Program UNICEFu dla Czarnogóry przyjęty został przez Radę Zarządzającą UNICEFu na posiedzeniu w Nowym Jorku w dniach 6–8 września 2006 roku. *Plan Działań dla Programu Współpracy Rządu Czarnogóry i UNICEFu* podpisali 10 września 2008 r. MSZ Czarnogóry Milan Roćen i szef Kancelarii UNICEFu w Podgoricy Nola Skinner. I. Dąbrowa, *Czarnogóra podpisuje Porozumienie z UNICEFem i UNDP*, *Balkaniastyka*, art. z 16.01.2012 r., <<http://balkaniastyka.org/wp/czarnogora-podpisuje-porozumienie-z-unicefem-i-undp/>>, (data dostępu: 17.01.2012).

o rozwój dialogu międzykulturowego oraz promowanie poszanowania różnorodności, które również znalazły swoje potwierdzenie w Konstytucji Czarnogóry²⁶⁴. W sierpniu 2007 roku państwo dołączyło do tzw. Sojuszu Cywilizacji, tj. inicjatywy Sekretarza Generalnego ONZ, której celem jest umacnianie zrozumienia i współpracy pomiędzy narodami i przedstawicielami różnych kultur i religii, a także pomoc w zapobieganiu polaryzacji świata i zwalczaniu ekstremizmów²⁶⁵.

Rok 2013, jak zostało wspomniane wyżej, przebiegał pod znakiem wizyt i spotkań z przedstawicielami organizacji międzynarodowych. W lipcu czarnogórska minister obrony Milica Pejanović-Đurišić spotkała się w Nowym Jorku m.in. z podsekretarzem ONZ ds. operacji Pokojowych Hervé Ladsousem i Wysokim Komisarzem ds. Rozbrojenia - Virginią Gamba. Spotkanie miało charakter informacyjny i posłużyło do zaprezentowania nowego *Strategicznego przeglądu obronnego Czarnogóry*. Miał on umożliwiać dalszy rozwój czarnogórskiej armii przy uwzględnieniu wymaganego stopnia interoperacyjności podczas udziału w misjach i operacjach o charakterze pokojowym. Czarnogóra gotowa jest wspierać pokój i bezpieczeństwo międzynarodowe, czego wyrazem jest deklarowana gotowość do współpracy z Wydziałem ONZ ds. Misji Pokojowych. Konsekwentna realizacja przyjętych porozumień i konwencji o charakterze międzynarodowym sprawia, że Czarnogóra wywiązuje się ze zobowiązań w zakresie rozbrojenia. Przyłączyła się do państw sygnatariuszy *Traktatu w sprawie handlu bronią* (ATT) oraz zapowiedziała powołanie funduszu wsparcia ułatwiającego pozostałym krajom ratyfikację i implementację ATT²⁶⁶.

.....
²⁶⁴ Crna Gora i Ujedinjene nacije, op. cit.

²⁶⁵ Plan opiera się na wynikach osiągniętych do tej pory, a władze planują działania w kluczowych obszarach Sojuszu Cywilizacji: edukacji, młodzieży, mediów i migracji. *Sojusz Cywilizacji*, <www.unaoc.org>, (data dostępu: 21.01.2013).

²⁶⁶ Czarnogóra: Minister obrony z wizytą w siedzibie ONZ w Nowym Jorku, *Balkanistyka*, art. z dn. 01.07.2013 r., <<http://balkanistyka.org/czarnogora->

Kolejny rok potwierdził zaangażowanie władz Czarnogóry w proces stabilizacji i umacniania bezpieczeństwa. Z wizytą oficjalną w Czarnogórze w marcu 2014 roku, na zaproszenie premiera Milo Đukanovicia, gościł zastępca sekretarza generalnego ONZ – Jan Eliasson. I w tym przypadku padły zapewnienia o wypełnianiu przez Czarnogórę zobowiązań międzynarodowych i poszanowaniu zasad Karty Narodów Zjednoczonych. Premier Đukanović podkreślał zaangażowanie we współpracę z ONZ i poszanowanie wartości, jakie promuje organizacja²⁶⁷. W trakcie spotkania 10 marca 2014 roku w Podgoricy uroczystie otwarto pierwszy ekologiczny budynek na Bałkanach – siedzibę ONZ i jej wyspecjalizowanych agend. Projekt, którego wartość ocenia się na około 3,5 mln euro, sfinansował rząd Czarnogóry, pragnąc tym samym przyczynić się do zwiększenia prestiżu kraju na arenie międzynarodowej²⁶⁸. Do istotnego spotkania wicepremiera i ministra spraw zagranicznych Czarnogóry – Igora Lukšicia z przedstawicielami ONZ doszło podczas obrad 25. Sesji Rady Praw Człowieka. Reprezentując kraj, przedstawił on politykę ochrony praw człowieka w Czarnogórze i jej priorytety w pierwszym roku członkostwa w UNHCR. Podczas obrad ONZ Czarnogóra udzieliła wsparcia dla projektu rezolucji odnoszącej się do przeprowadzenia przez organizację badań zbrodni wojennych na Sri Lance podczas wojny domowej w 2009 roku. Podobnie Igor Lukšić zabierał głos podczas spotkania liderów państw członkowskich ONZ we wrześniu 2014 roku,

.....

minister-obrony-z-wizyta-w-siedzibie-onz-w-nowym-jorku/>, (data dostępu: 02.07.2013).

²⁶⁷ Đukanović – Elijason: *Crna Gora pouzdan i snazan partner UN-a*, Portal Analitika, art. z dn. 10.03.2014, <<http://portalanalitika.me/politika/vijesti/137687-ukanovi--elijason-crna-gora-pouzdan-i-snaan-partner-un-a>>, (data dostępu: 11.03.2014).

²⁶⁸ *U Podgorici otvorena eko zgrada UN-a*, Al Jazeera, art. z dn. 10.03.2014 r., <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/u-podgorici-otvorena-eko-zgrada-un>>, (data dostępu: 12.04.2014).

kiedy uczestniczył w rozmowach na temat globalnych wyzwań bezpieczeństwa²⁶⁹.

Znaczącymi przejawami aktywności Czarnogóry w ONZ mogą być również widoczne zaangażowanie w misje pokojowe: UNMIL, prowadzoną pod dowództwem NZ w Liberii, i UNFICYP na Cyprze, a także realizacja zobowiązań wynikających z Konwencji Narodów Zjednoczonych²⁷⁰.

Misja pokojowa UNMIL (The United Nations Mission in Liberia) została ustanowiona w oparciu o *Rezolucję Rady Bezpieczeństwa ONZ S/RES/1509* z dnia 19 września 2003 roku, w celu koordynowania działań różnych agencji ONZ w Liberii oraz wspierania ustaleń kończących długoletnią wojnę domową w tym kraju. Mandat UNMIL obejmuje: nadzorowanie wprowadzania zawieszenia broni, wspieranie procesu pokojowego, wspieranie pomocy humanitarnej i działań na rzecz ochrony praw człowieka, pomoc w reformie systemu bezpieczeństwa narodowego z uwzględnieniem szkolenia policji i formowania nowej zrestrukturyzowanej armii, a także ochrona zatrudnionych²⁷¹. Misja UNMIL, w której również uczestniczy Czarnogóra, jest jedną z najstarszych misji pokojowych. Pierwsza wojna domowa w Liberii wybuchła w 1989 roku, a trwające do 1997 roku działania wojenne pochłonęły 150 tysięcy ofiar. Dzięki powołanej w 1993 roku przez Organizację Narodów Zjednoczonych misji obserwacyjnej (UNOMIL – United Nations Observer Mission in

.....
²⁶⁹ Lukšić učestvovao na skupu lidera država članica UN iz porodice SI, Vijesti, art. z dn. 26.09.2014, <<http://www.vijesti.me/vijesti/luksic-ucestvovao-na-skupu-lidera-drzava-clanica-un-iz-porodice-si-797546>>, (data dostępu: 26.09.2014).

²⁷⁰ Mowa tu m.in. o konwencji ottawskiej o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min oraz nadzorowaniu rozbrojenia na terytorium Czarnogóry. Protokół został ratyfikowany przez parlament i opublikowany w Dzienniku Urzędowym Czarnogóry nr. 14/11. Protokół wszedł w życie z dniem 30.06.2012 roku. *Crna Gora i Ujedinjene nacije*, op. cit.

²⁷¹ UNMIL, <<http://unmil.org/1content.asp?ccat=mandate&zdoc=1>>, (data dostępu: 12.02.2014).

Liberia) w Liberii doszło do chwilowego zawieszenia broni i przeprowadzenia wolnych wyborów. Powołano wówczas do życia Biuro ds. Wspierania Budowy Pokoju w Liberii (UNOL – United Nations Peace Building Support Office in Liberia). Nie udało się go jednak zbyt długo utrzymać. Wpłynęły na to m.in.: brak porozumienia między rządem a opozycją odnośnie do sprawowania władzy, brak reform sektora bezpieczeństwa narodowego, łamanie praw człowieka i represje wobec przeciwników politycznych, które doprowadziły do wznowienia działań wojskowych. Decyzją Sekretarza Generalnego NATO z dnia 8 lipca 2003 roku do Liberii wysłano Specjalnego Przedstawiciela. Pierwszego sierpnia tego samego roku Rada Bezpieczeństwa rezolucją 1497 zadecydowała o utworzeniu sił międzynarodowych i stabilizacyjnych, które miały realizować misję do momentu doprowadzenia konfliktu do zakończenia. Zwaśnione strony podpisały porozumienie 18 sierpnia 2003 roku w miejscowości Accra, jednocześnie kierując do ONZ prośbę o wysłanie sił międzynarodowych do Liberii. Dnia 19 września 2003 roku Rada Bezpieczeństwa przyjęła rezolucję 1509 i tym samym powołała do życia UNMIL w celu wspierania tworzenia Liberyjskiego Rządu Tymczasowego i nadzorowania wprowadzania w życie ustaleń z zawartego między stronami porozumienia pokojowego²⁷².

Czarnogóra w misji UNMIL uczestniczy od momentu uzyskania niepodległości²⁷³. W misji tej dotychczas brało udział łącznie ośmiu przedstawicieli Wojska Czarnogóry. Zgodnie z decyzją

.....
²⁷² *Misje pokojowe. UNMIL*, Ośrodek Informacji ONZ, <http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/mtaf_unmil.php>, (data dostępu:12.02.2014).

²⁷³ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Serbii, potwierdzając swoje zaangażowanie w wydarzenia odgrywane się na arenie międzynarodowej i opowiadając się za chęcią uczestnictwa w międzynarodowych misjach przyczyniających się do utrzymania ładu i bezpieczeństwa na świecie oraz działając zgodnie z deklaracją wynikającą z Karty Narodów Zjednoczonych, w kwietniu 2004 roku skierowało siedmiu swoich przedstawicieli do udziału w misji pokojowej w Liberii (w ramach cywilnego kontyngentu policji). *Mirovna misija u Liberiji UNMIL*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republika

Parlamentu Czarnogóry o skierowaniu przedstawicieli Wojska Czarnogóry na misję UNMIL do Liberii przewidziano wysyłanie do dwóch osób z możliwością dalszej rotacji²⁷⁴. Tym samym, w 2011 roku, w misji służyło dwóch oficerów w charakterze wojskowych obserwatorów²⁷⁵. W 2011 roku roczny mandat został przedłużony podpułkownikowi Dejanovi Stankoviciovi do połowy grudnia 2011 roku, a majorowi Radoje Ćurčiciovii do kwietnia 2012 roku. Kapitan Željko Knežević zastąpił podpułkownika Stankovicia od 15 grudnia 2012 roku²⁷⁶. Wszyscy przedstawiciele, którzy uczestniczyli w misji UNMIL, cieszyli się dobrą opinią wśród członków misji, o czym mogło świadczyć zaangażowanie ich na stanowiska dowódców grup, a także do udziału w rozmowach w sztabie misji UNMIL. Przedstawiciele Wojska Czarnogóry byli niejednokrotnie odznaczani medalami i zapraszani do udziału w kolejnych rotacjach misji Organizacji Narodów Zjednoczonych²⁷⁷. W 2013 roku w misji UNMIL brały udział dwie grupy, w skład których wchodziło po dwóch oficerów. Rotacje ich dobiegły końca odpowiednio w lipcu i wrześniu 2013 roku²⁷⁸.

Wszyscy oficerowie wykonujący zadania w ramach misji ONZ przechodzą specjalne szkolenia i kursy dla obserwatorów wojennych, jak na przykład BALMOC – Balkan Military Observers Course, który miał miejsce w Czarnogórze w 2009 roku. Był on prowadzony przy współpracy z przedstawicielami sił zbrojnych

.....
Srbija, <http://www.mup.rs/cms_lat/sadrzaj.nsf/mirovna-misija-liberija.h>, (data dostępu: 12.02.2014).

²⁷⁴ *Odluka o učešću pripadnika vojske Crne Gore u mirovnoj misiji Ujedinjenih Nacija „United Nations Mission in Liberia (UNMIL)” u Liberiji*, Sl. list CG, nr 51/09 z 04.08.2009 r.

²⁷⁵ R. Ćurčić, S. Jovanović, *Crnogorski mirovnjaci u zemlji otete slobode*, „Bezbjednost” 2008, nr 2, s. 49–51.

²⁷⁶ *Izveštaj o radu Ministarstva Odbrane za 2011. godinu*, op. cit., s. 57.

²⁷⁷ O. Đukanović, *Crnogorski oficir u Liberiji – Ambasador u misiji mira*, „Partner” 2008, nr 2, s. 24–25.

²⁷⁸ *Izveštaj o stanju u vojsci Crne Gore u 2013. godini*, Ministarstvo Odbrane Crna Gora, Podgorica 2014, s. 14.

Finlandii²⁷⁹. Standardowe procedury operacyjne dla obserwatorów wojskowych w ramach misji UNMIL realizowane są poprzez następujące zadania: patrolowanie wiosek, zbieranie wśród miejscowej ludności wywiadów dotyczących sytuacji w ich obrębie, przeprowadzanie rozmów z przywódcami wiosek, przygotowywanie sprawozdań dla dowództwa, nadzorowanie przejść granicznych, a w obliczu ewentualnego problemu – rozwiązywanie go (m.in. przy pomocy instytucji obu zwaśnionych stron, przy pomocy przebywających na terytorium stron przedstawicieli ONZ) i przeprowadzanie szkoleń (z zakresu nauki jazdy, posługiwania się komputerem, prac biurowych)²⁸⁰.

Obserwatorzy wojskowi ramach misji UNMIL rozdzieleni są jako: obserwatorzy wojskowi w Dowództwie UNMIL oraz obserwatorzy wojskowi w Grupach (Team Site). Mandat obserwatorów wojskowych w misji UNMIL trwa rok z możliwością przedłużenia go do półtora roku.

Siły Pokojowe Organizacji Narodów Zjednoczonych na Cyprze (UNFICYP – United Nations Peacekeeping Force in Cyprus) to misja pokojowa ustanowiona na mocy *Rezolucji Rady Bezpieczeństwa S/RES/186* z dnia 4 marca 1964 roku w celu powstrzymania walki pomiędzy cypryjskimi Grekami a cypryjskimi Turkami wynikłej z braku poszanowania ich podstawowych interesów zagwarantowanych przez Cypryjską Konstytucję²⁸¹. W obliczu działań, których podłoże nie pozwalało na szybkie rozwiązanie

²⁷⁹ *Kurs za vojne posmatrače UN BALMOC*, NATO-Montenegro, <<http://www.nato-montenegro.me/vijesti/779-u-kasarni-milovan-aranoviq-u-danilovgradu-poeo-kurs-za-vojne-posmatrae-un-balmoc-109q->>, (data dostępu: 12.10.2012).

²⁸⁰ Informacje pochodzą z wywiadu przeprowadzonego w trakcie wizyty w Ministerstwie Obrony Czarnogóry 15 września 2011 r. Dane oficera udzielającego wywiadu w posiadaniu autorki.

²⁸¹ Republika Cypru uzyskała niepodległość 16 sierpnia 1960 roku. W Konstytucji państwa znalazł się zapis gwarantujący cypryjskim Grekom i Turkom podstawowe prawa i interesy. W wyniku starć pomiędzy stronami doszło jednak do wybuchu działań zbrojnych. Turcja interweniowała na wyspie od grudnia 1963 roku do 15 lutego 1964 roku.

konfliktu, przedstawiciele Wielkiej Brytanii i Cypru zażądali od Rady Bezpieczeństwa ONZ pomocy w zakończeniu sporu. Odpowiedzią była przyjęta jednogłośnie przez Radę rezolucja numer 186 (1964) z 4 marca 1964 roku, na podstawie której utworzone zostały UNFICYP. Rozpoczęły one działania 27 marca 1964 roku²⁸². Siły pokojowe na Cyprze mają za zadanie przede wszystkim nadzorowanie linii zawieszenia ognia, utrzymanie strefy buforowej, prowadzenie działań humanitarnych oraz przyczynianie się do respektowania praw i obowiązków na wyspie²⁸³. W skład personelu misji wchodzi 69 policjantów (obok nich w misji uczestniczą także żołnierze, międzynarodowy personel cywilny i personel miejscowy) z dziewięciu państw, wśród nich przedstawiciele policji Czarnogóry²⁸⁴.

Komenda policji Czarnogóry wysyła swoich przedstawicieli na misję do Liberii w oparciu o decyzję Rządu Republiki Czarnogóry i wspomnianą wcześniej *Ustawę o udziale przedstawicieli Sił Zbrojnych Czarnogóry, służby cywilnej, policji i zatrudnionych w organach administracji publicznej w misjach pokojowych i innych działaniach poza granicami państwa*²⁸⁵. Powołując się na powyższe, Rząd Czarnogóry 30 czerwca 2009 roku, *Decyzją numer 03 - 8965/3* postanowił, by jeden przedstawiciel komendy policji w sierpniu 2009 roku został przyłączony do misji pokojowej na Cyprze²⁸⁶. Delegowanie policjantów do udziału w misjach

.....
²⁸² *Misje Pokojowe. UNFICYP*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/mteu_unficyp.php>, (data dostępu: 20.12.2012).

²⁸³ *Medalja za Danaja*, „Vijesti” z dn. 23.11.2009 r., s. 9.

²⁸⁴ *Ibidem*.

²⁸⁵ *Zakon o upotrebi jedinica vojske Crne Gore u međunarodnim snagama i učešću pripadnika civilne zaštite, policije i zaposlenih u organima državne uprave u mirovnim misijama i drugim aktivnostima u inostranstvu*, Sl. list CG, nr 61 z dn. 13.10.2008 r.

²⁸⁶ *Decyzją Rządu Czarnogóry nr 03 - 8965/3* z dnia 30.07.2009 roku na misję pokojową na Cypr został skierowany 14.08.2009 roku Danaj Valentin, starszy komendant policji, jako pierwszy biorący udział w tej misji Czarnogórzec od chwili, gdy państwo uzyskało niepodległość. Dnia 21.11.2009 roku w Nikozji

pokojowych stanowi kolejne potwierdzenie zaangażowania państwa i jego władz w proces europejskiej i euroatlantyckiej integracji, ale i odpowiedzialności za przyjęte obowiązki, wynikające z członkostwa w Organizacji Narodów Zjednoczonych. Z tego względu w Czarnogórze prowadzone są akcje informacyjne i szkolenia, mające na celu przyciągnięcie jak największej liczby chętnych do wzięcia udziału w misji pokojowej. Każdy z zaangażowanych policjantów, który przeszedł procedurę rekrutacyjną i wyjeżdża na misję na Cypr, podlega szkoleniom w jednym z Centrów Szkolenia na potrzeby Sił Pokojowych (znajdują się one m.in. na Węgrzech, w Chorwacji, Indiach, Macedonii)²⁸⁷. Zgodnie z *Porozumieniem o zaangażowaniu przedstawicieli Komendy Policji Czarnogóry w ramach misji pokojowej na Cyprze* czarnogórski uczestnik misji otrzymujeienne wynagrodzenie w wysokości 77 euro, z których sam musi zagwarantować sobie nocleg i wyżywienie. Równolegle w trakcie rocznego pobytu przyjmuje również regularne wynagrodzenie w Czarnogórze²⁸⁸.

W oparciu o mandat Organizacji Narodów Zjednoczonych przedstawiciele czarnogórskiej policji wykonują następujące zadania: prowadzą nadzór w strefach zagrożonych, udzielają poparcia dla UNFICYP w zakresie utrzymania porządku publicznego i pokoju na wypadek demonstracji bądź naruszenia pokoju wewnątrz strefy buforowej, uczestniczą w rozwiązywaniu problemów pojawiających się pomiędzy mieszkańcami obydwu stron w strefie buforowej, utrzymują porządek i dążą do przestrzegania przepisów w bikomunalnej wiosce Pyla (jedynej wiosce skupiającej mieszkańców obydwu grup w jednym miejscu), kontrolują dostęp cywili do strefy buforowej, prowadzą monitoring na przejściach granicznych pomiędzy północą a południem, wydają

.....
D. Valentin został nagrodzony za wybitne osiągnięcia i rezultaty w ramach pełnionej misji na rzecz utrzymania pokoju i stabilizacji pod flagą Narodów Zjednoczonych. *Medalja za Danaja*, „Vijesti” z dn. 23.11.2009 r., s. 9.

²⁸⁷ *Prvicrnogorski policajacu mirovnoj misiji UN*, „Pobjeda” z dn. 15.08.2009 r., s. 8.

²⁸⁸ *Ibidem*.

pozwolenia na uprawę rolnictwa w strefie buforowej, zapobiegają zabijaniu dzikiej zwierzyny i chronią przed łapaniem ptactwa w strefie buforowej, prowadzą dochodzenia na wypadek ewentualnych nielegalnych migracji w obrębie strefy buforowej, wspierają Policję Republiki Cypru CYPOL-u (Policija Republike Kipar) i Policję Tureckiej Republiki Północnego Cypru TCP-u (Policija Turske Republike Sjeverni Kipar) w przeprowadzaniu zadań policyjnych²⁸⁹.

Mając na uwadze dobro swoich obywateli i niedopuszczenie do sytuacji, jaka miała miejsce na początku lat 90. XX wieku, Rząd Czarnogóry opowiada się za udziałem w realizowanych na całym świecie misjach pokojowych. Przedstawiciele sił zbrojnych Wojska Czarnogóry, jak i cywile zaangażowani są w niesienie pomocy i wsparcie przy realizacji założeń i wytycznych organizacji międzynarodowych. Mimo niedużej liczby zaangażowanych żołnierzy, mają również swój wkład w tworzenie międzynarodowego pokoju i stabilności w najbardziej niestabilnych regionach świata.

Na proces integracji euroatlantyckiej niezwykle pozytywny wpływ wywiera zarówno wypełnianie kryteriów na rzecz członkostwa, jak i współpraca z innymi organizacjami o charakterze międzynarodowym i regionalnym. Zaangażowanie Czarnogóry w prace organizacji o charakterze regionalnym jest znaczące, czego potwierdzeniem mogą być informacje przedstawione w powyższej części rozdziału. Współpraca międzynarodowa państwa ma równie szeroki wymiar i nie ogranicza się jedynie do integracji Czarnogóry z NATO i Unią Europejską. Analiza działań Czarnogóry podejmowanych od momentu uzyskania przez państwo niepodległości wyraźnie zdaje się wskazywać na determinację elit rządzących do umocnienia bezpieczeństwa i stabilizacji nie tylko w samej Czarnogórze, lecz także w całym

.....
²⁸⁹ Dane pochodzą z wywiadu przeprowadzonego z Zastępcą Ministra Obrony Czarnogóry w dn. 29.09.2011 r. Dane oficera udzielającego wywiadu w posiadaniu autorki.

regionie Bałkanów Zachodnich. Sama świadomość, że owo bezpieczeństwo posiada charakter sieciowy i wielowymiarowy stanowi bezpośredni bodziec prowadzący do intensyfikacji współpracy na różnych poziomach. Skuteczność i jakość prowadzonych działań potwierdzają sukcesy odnoszone tak na drodze do zbliżenia z Sojuszem Północnoatlantyckim, jak i w organizacjach o wymiarze regionalnym i ponadregionalnym. Czarnogóra zdaje się wykorzystywać wszystkie oferowane jej mechanizmy współpracy. Szczególnie warto podkreślić widoczne dowartościowanie regionalnego pojmowania bezpieczeństwa przez Czarnogórę, czego potwierdzeniem jest rozwijanie kooperacji regionalnej w płaszczyźnie szeroko, zgodnie ze szkołą kopenhaską, rozumianego bezpieczeństwa.

Rozdział IV

Czarnogóra w procesie integracji z NATO

4.1. Sojusz Północnoatlantycki jako gwarant bezpieczeństwa

4.1.1. Sojusz Północnoatlantycki. Ewolucja strategii

Sojusz Północnoatlantycki w pierwotnym zamyśle miał stanowić mechanizm zdolny przeciwstawić się ideologicznym, politycznym i wojskowym zagrożeniom pojawiającym się ze strony ZSRR po II wojnie światowej. W marcu 1948 roku pięć państw Europy Zachodniej podpisało tzw. traktat brukselski. Belgia, Francja, Holandia, Wielka Brytania i Luksemburg zdecydowały o podjęciu współpracy, mającej zapewnić im bezpieczeństwo. Kiedy amerykańskie elity polityczne podjęły decyzję o konieczności utrzymania w Europie militarnej obecności, stanowiącej przeciwwagę dla militarnej obecności ZSRR, w budowę europejskiego sojuszu obronnego zaangażowały się Stany Zjednoczone. Dnia 4 kwietnia 1949 roku w Waszyngtonie dwanaście państw Europy Zachodniej i Ameryki Północnej stworzyło podstawy organizacji na rzecz „umacniania bezpieczeństwa, wspólnego dziedzictwa i dorobku cywilizacyjnego swych państw członkowskich, opartej na zasadach demokracji, wolności jednostki i rządów prawa”¹. Belgia, Francja, Holandia, Wielka Brytania, Luksemburg, USA, Kanada, Dania, Islandia, Norwegia, Portugalia i Włochy podpisały, zgodnie z art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych, *Traktat*

.....
¹ R. Kupiecki, *Nato w latach dziewięćdziesiątych. Od Londynu do Waszyngtonu*, Warszawa 1998, s. 8.

północnoatlantycki². Powołano nim do życia The North Atlantic Treaty Organisation (NATO) – organizację stanowiącą wspólny system bezpieczeństwa opierający się na partnerstwie pomiędzy państwami sygnatariuszami.

Przez kolejne lata do Sojuszu dołączały dalsze państwa: Grecja i Turcja (1952), Republika Federalna Niemiec (1955), Hiszpania (1982)³. Podstawą prawną funkcjonowania NATO oraz porozumień zawieranych przez Sojusz z międzynarodowymi podmiotami stał się wspomniany wyżej *Traktat północnoatlantycki*. Zgodnie z preambułą „członkowie Sojuszu, pragnący życia w pokoju ze wszystkimi narodami i rządami, zobowiązują się do ochrony wolności, wspólnego dziedzictwa i cywilizacji swoich narodów, opartych na zasadach demokracji, wolności jednostki i rządów prawa. Państwa dążą do umacniania stabilizacji i dobrobytu, a w przypadku, gdyby doszło do ich zakłócenia, są zdecydowane połączyć swoje wysiłki w celu zbrojnej obrony oraz zachowania pokoju i bezpieczeństwa”⁴. Jak zostało podkreślone w art. 4, w przypadku gdyby doszło do zagrożenia integralności terytorialnej, niezależności politycznej lub bezpieczeństwa którejkolwiek ze stron, to w oparciu o art. 5 „Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich, w Europie lub Ameryce Północnej, będzie uważana za napaść przeciwko nim wszystkim”. W przypadku zbrojnej napaści, w ramach wykonywania prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, podjęte zostaną niezbędne działania, łącznie z użyciem siły zbrojnej, w celu

.....
² *Traktat Północnoatlantycki* sporządzony został w Waszyngtonie 4 kwietnia 1949 roku, wszedł w życie 24 sierpnia 1949 roku. (Dz.U. z 2000 r. nr 87, poz. 970).

³ Do NATO kolejno przystępowały: 4 kwietnia 1949 roku: Belgia, Kanada, Dania, Francja, Islandia, Włochy, Luksemburg, Holandia, Norwegia, Portugalia, Wielka Brytania, USA; 18 lutego 1952 roku: Grecja, Turcja; 9 maja 1955 roku: Niemcy; 30 maja 1982 roku: Hiszpania; 12 marca 1999 roku: Czechy, Węgry, Polska; 29 marca 2004 roku: Bułgaria, Estonia, Litwa, Łotwa, Rumunia, Słowacja, Słowenia; 1 kwietnia 2009 roku: Albania i Chorwacja.

⁴ *Traktat Północnoatlantycki*, Dz.U. z 2000 nr 87, poz. 970.

przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północno-atlantycznego⁵.

Zasadniczym motorem ewolucji Sojuszu w XX wieku, jak i stałym punktem odniesienia dla wysiłków modernizacyjnych jego potencjału militarnego, była intensyfikacja zagrożenia ze strony Związku Radzieckiego i państw bloku wschodniego. Kiedy doszło do rozpadu systemu dwublokowego i na dalszy plan zeszło zagrożenie bezpośrednią agresją militarną, NATO stanęło przed koniecznością redefinicji swoich założeń. Sojusz skupił się na operacjach reagowania w sytuacjach kryzysowych (*crisis response operations*). Uczestnictwo NATO w misjach na Bałkanach pokazało, że Sojusz jest organizacją o międzynarodowym zasięgu, zdolną do podjęcia konkretnych działań i na tyle sprawną operacyjnie, by sprostać nowym potrzebom i wyzwaniom bezpieczeństwa⁶. Przez czterdzieści lat istnienia organizacji stanowiła ona gwarancję bezpieczeństwa i przyczyniała się do stabilnego rozwoju zachodniej części świata. Przez dziesięciolecia Sojusz kształtował swoje struktury i zasoby stosownie do skali stojących przed nim zagrożeń, które przekładały się na ewentualne zadania militarne i polityczne. Jak podkreśla Robert Kupiecki, „w kształcie znanym do końca lat 80. Sojusz był tworem swoich czasów, wpisującym się w dwubiegunowy ład światowy oraz konflikt przebiegający na styku dwóch kultur politycznych, systemów ideowych i porządków wojskowych. [...] kres tak uformowanym strukturom NATO dał rok 1989 i zmiany, jakie za sobą pociągnął”⁷.

Od chwili powołania Sojuszu Północnoatlantyckiego na szczeblu szefów państw i rządów członków NATO dochodzi do spotkań, które dają możliwość dokonania oceny i wyznaczenia strategicznych kierunków działania organizacji. Dotychczas miało miejsce

.....
⁵ Ibidem, art. 4, 5.

⁶ M. Szkodzińska, Z. Pękała, *Od Pragi do Stambułu – implementacja założeń wojskowego wymiaru transformacji NATO*, Warszawa 2006, s. 5.

⁷ R. Kupiecki, op. cit., s. 8, 10.

dwadzieścia pięć spotkań na szczycie. Ich częstotliwość rosła wraz z rozwojem wydarzeń na arenie międzynarodowej. Za ich sprawą wprowadzano nowe założenia i przyjmowano strategie dla dalszego funkcjonowania NATO. Spotkania stanowiły również przełomowe momenty w historii Paktu. W ich trakcie podejmowano decyzje o włączeniu do członkostwa nowych państw, zapoczątkowywano nowe inicjatywy i budowano partnerskie relacje z państwami niebędącymi pełnoprawnymi członkami Sojuszu.

Pierwsze spotkanie na szczycie po okresie zimnowojennym, które odbyło się w Londynie w 1990 roku, przyniosło propozycję rozwoju stosunków z państwami Europy Środkowo-Wschodniej. Kolejne, które odbyło się w Rzymie w 1991 roku, dało nową koncepcję strategiczną Sojuszu, pierwszy raz w historii przedstawioną opinii publicznej. Powołano do życia Północnoatlantycką Radę Współpracy, stanowiącą forum dla państw członkowskich Sojuszu, ale i krajów partnerskich, zarówno z Europy, jak i z Azji Środkowej i Kaukazu. Spotkania na szczycie, które miały miejsce w Madrycie i Paryżu, pokazały, że Sojusz jest otwarty na poszerzenie i że w jego interesie leży integracja z państwami byłego Układu Warszawskiego. W 1999 roku w poczet członków włączono Polskę, Węgry i Czechy. Ustanowione zostało partnerstwo z Rosją i Ukrainą. Rok 2002 przyniósł zmiany w wojskowej strukturze dowodzenia NATO i otworzył organizację na nowe wyzwania XXI wieku. W trakcie spotkań na szczycie przedstawiane były strategie funkcjonowania organizacji, które wytyczały dalsze kierunki działania Sojuszu.

Po okresie zimnowojennym, nowa *Koncepcja strategiczna NATO C-M(91)88* została przyjęta 8 listopada 1991 roku w Rzymie. Składała się z pięciu części poprzedzonych preambułą i wskazywała na stanowisko NATO w odniesieniu do następujących kwestii: definicji kontekstu strategicznego, celów i funkcji Sojuszu w sferze bezpieczeństwa, szerokiego kontekstu bezpieczeństwa, wytycznych dla obrony i struktur sił zbrojnych. Podsumowanie stanowiły wnioski odnoszące się do realizacji strategii. Uzupełnieniem

strategii były dwa dokumenty tajne, odnoszące się do realizacji szczegółowych aspektów związanych z wojskowym wymiarem implementacji strategii NATO (MC 400 i MC 400/1)⁸. Dostrzegając ustąpienie zagrożenia zmasowanym atakiem ze Wschodu, Koncepcja strategiczna wskazywała na wzrost liczby źródeł konfliktów, rodzący potrzebę poszerzenia instrumentarium prewencji i obrony⁹. Wniosła ona nowe podejście dla problematyki bezpieczeństwa. Stawiała na dialog i współpracę z państwami Układu Warszawskiego, w miejsce dotychczasowej konfrontacji. Bezpieczeństwo członków Sojuszu w dalszym ciągu stanowić miało jednak podstawę jego funkcjonowania. Wychodząc naprzeciw wyzwaniom, Sojusz zobowiązał się podejmować wysiłki na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa całej Europy¹⁰. Koncepcja z 1991 roku połączyła współpracę z dialogiem politycznym i obroną.

W obliczu destabilizacji, jaka ogarnęła Europę wraz z początkiem lat 90., nowe źródła zagrożenia zaczęto wiązać z jej negatywnymi skutkami. Niebezpieczeństwa te postrzegano jako uboczny efekt procesów transformacji gospodarczych, politycznych, społecznych i na tle etnicznym. Geograficznie lokowano je w Europie Środkowej i Wschodniej i dopatrywano się w nich potencjału wywołania wydarzeń mogących zagrozić terytorium sojuszniczemu. Pozwalały one także dostrzec najpoważniejsze słabości NATO. Mając na uwadze powyższe, stworzono pierwsze forum konsultacyjne Sojuszu z krajami Europy Środkowej i Wschodniej, określone mianem Rady Współpracy Północnoatlantyckiej (NACC)¹¹. Rozpoczęto redukcję sił zbrojnych, sił nuklearnych, co

.....
⁸ Koncepcja Strategiczna Sojuszu uzgodniona przez szefów państw i rządów uczestniczących w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej, Rzym 7-8 listopada 1991, [w:] *NATO Vademecum*, tłum. R. Kupiecki, Warszawa 1995, s. 265-288.

⁹ *Ibidem*, s. 265-282.

¹⁰ *Ibidem*, s. 48-49.

¹¹ Północnoatlantycka Rada Współpracy (NACC) - pierwsze spotkanie Rady miało miejsce 10 grudnia 1991 roku w Brukseli. J. Kaczmarek, J. Skrzyp, NATO, Wrocław 2003, s. 171.

ogólnie wpłynęło na zmniejszenie znaczenia tego rodzaju broni w Europie. Już w 1993 roku zmniejszone zostały o około 25%, w porównaniu z 1990 rokiem, siły NATO. Zredukowano około 25% jednostek lądowych, 40% stanów osobowych wojsk lądowych w Europie Środkowej, ponad 10% sił morskich oraz ponad 25% przeznaczonych do współdziałania z nimi samolotów bojowych, 45% sił powietrznych w środkowym i północnym regionie, jak i 25% sił wspierających w USA¹².

Sklaniając się ku szerokiemu obszarowi działania i przyjmując za cel przeciwdziałanie konfliktom nie tylko w obszarze europejskim, NATO wyraziło gotowość podejmowania działań również poza terytorium wchodzących w jego skład państw. Zdecydowano o możliwości podejmowania działań typu *out of area*¹³. Ulegający z każdym rokiem zwiększeniu katalog zagrożeń wskazywał jednak autorom strategii z 1991 roku, że nowe warunki nie zmieniają zasadniczych celów i funkcji Sojuszu w dziedzinie bezpieczeństwa. Poza zachowaniem zasobów i struktur na potrzeby wspólnej obrony w dalszym ciągu stanowiły je: odstraszanie potencjalnej agresji zwróconej przeciwko terytorium sojuszniczemu, utrzymywanie strategicznej równowagi w Europie, konsultacje i koordynacja działań państw członkowskich w dziedzinach będących przedmiotem ich wspólnych zainteresowań oraz inne działania na rzecz bezpieczeństwa europejskiego, opartego na wartościach Karty Narodów Zjednoczonych. Potrzebne były kolejne reformy i sprostanie przemianom w Europie.

Realizacji założeń związanych z uzyskaniem stabilizacji politycznej i gospodarczej w „nowych” państwach europejskich sprzyjać miały m.in. powołane do życia organy, takie jak: Północnoatlantycka Rada Współpracy, Program Partnerstwo dla

.....
¹² NATO *Vademecum*, op. cit., s. 165-166.

¹³ M. Soja, *Stosunki UE-NATO w dziedzinie bezpieczeństwa europejskiego i obrony na przełomie XX i XXI wieku*, Toruń 2011, s. 97.

Pokoju, Rada Partnerstwa Europejskiego¹⁴. Wysoką rangę w polityce NATO zyskały też podejście do rozwiązywania konfliktów i działania prewencyjne wymagające środków politycznych i wojskowych pozostających w dyspozycji Paktu. Jak wskazuje Radosław Grodzki, całokształt zmian zachodzących w NATO należy postrzegać w perspektywie wezwania zawartego w deklaracji londyńskiej, które zostało potwierdzone w koncepcji strategicznej, a które dotyczyło nadania Sojuszowi zadania wspierania bezpieczeństwa i stabilności z zachowaniem zasad demokracji i praw człowieka¹⁵.

Do koncepcji umacniających polityczny wymiar aktywności Sojuszu dopełnieniem stał się rozdział odnoszący się do aspektów wojskowych organizacji. Zwiększeniu uległa liczba oddziałów wielonarodowych, struktur kadrowych zdolnych do szybkiego przekształcenia w jednostki bojowe. Zachowane zostało stacjonowanie sił wielonarodowych na terytoriach państw NATO. Zgodnie z deklaracją londyńską jednostki sił zbrojnych Sojuszu ukierunkowano na szerszy wymiar zagrożeń, wprowadzono wielonarodowe jednostki i zmniejszono wydatki poszczególnych państw na wojsko. Strategia z 1991 roku przewidywała zastąpienie wcześniejszych sił zbrojnych NATO trzema podstawowymi kategoriami wysoce mobilnych wojsk:

- Siłami Reagowania – złożonymi z kontyngentów lądowych, powietrznych, morskich państw członkowskich, zorganizowanymi w strukturach narodowych i wielonarodowych. Ich zadaniem było spełnianie roli sił pierwszoplanowych

.....
¹⁴ R. E. Hunter, *Enlargement Part of a Strategy for Projecting Stability into Central Europe*, NATO Review, vol. 43, May 1995, No. 3, s. 3–8, [za:] R. Grodzki, *Problemy bezpieczeństwa*, Poznań 2011, 126–127.

¹⁵ Mając na uwadze możliwość podejmowania działalności antykrzyzysowej, podkreślano potrzebę ogólnoeuropejskiej współpracy, budowy zaufania i dialogu. Mówiono o możliwości udziału kontyngentów wojskowych państw członkowskich w misjach ONZ, nie wskazując jednak na możliwość prowadzenia podobnych działań pod auspicjami NATO.

NATO, zdolnych do realizacji szerokiej gamy zadań wojskowych zależnych od sytuacji;

- Głównymi Siłami Obronnymi – w skład których wchodzić miały jednostki bojowe i logistyczne trzech rodzajów sił zbrojnych. Pozostawać miały na różnym poziomie gotowości bojowej i stanowić w razie potrzeby trzon sił zbrojnych Sojuszu;
- Siłami Wzmocnienia – elastycznie uzupełniającymi pozostałe dwie grupy na wypadek potrzeb operacyjnych¹⁶.

Koncepcja strategiczna NATO uzgodniona przez szefów rządów uczestniczących w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej w kwietniu 1999 roku powstawała w zupełnie innej rzeczywistości niż poprzednie koncepcje. I podobnie jak zmiany po zakończeniu zimnej wojny znalazły swoje odzwierciedlenie w Koncepcji strategicznej z 1991 roku, tak głębokie przeobrażenia w sytuacji politycznej i polityczno-wojskowej, nowe zagrożenia i szanse sprawiły, że niezbędne stało się przedstawienie nowego dokumentu. „Nowa Europa” wymagała nowej koncepcji i odmienionej euroatlantycznej struktury bezpieczeństwa, w której centralną rolę odgrywać miał Sojusz Północnoatlantycki. Bez zmian pozostawały cele strategiczne: zapewnienie wolności i bezpieczeństwa wszystkich członków, przyczynianie się do zapewnienia trwałego pokojowego porządku i stabilizacji w Europie, trwałe powiązanie bezpieczeństwa Ameryki Północnej z bezpieczeństwem Europy. Jako główne zadania Sojuszu wymieniało: utrzymanie bezpieczeństwa, prowadzenie konsultacji, odstraszenie i obronę, pokonywanie kryzysów i partnerstwo¹⁷. Koncepcja strategiczna z 1999 roku stała się m.in. odpowiedzią na destabilizację na Bałkanach Zachodnich. Pomimo że wielu polityków starało się dowiedzieć, że Bałkany nie są obszarem ważnym dla Stanów Zjednoczonych, a wojna domowa, która wybuchła na początku lat 90., jest wojną domową, niewartą

.....
¹⁶ R. Grodzki, op.cit., 129–130.

¹⁷ S. Zakrzewski, *Ewolucja koncepcji strategicznej NATO*, [w:] *NATO na początku XXI wieku*, red. S. Zakrzewski, Poznań 2008, s. 25–26.

ingerencji z zewnątrz, Sojusz podjął działania. Jak wielokrotnie później podkreślano, miały one na celu „wspieranie przez stronę amerykańską procesu globalizacji, polegającego na otwieraniu państw na ów proces poprzez eliminację granic w celu zapewnienia swobody obrotu towarowego oraz finansowego i działania korporacji transnarodowych, jak i upowszechniania zasad demokracji i praw człowieka”¹⁸. Niezbędne stało się zachowanie porządku międzynarodowego, któremu ponownie mogły zagrozić Bałkany.

Modyfikacje, które przyjmowane były w formie deklaracji lub komunikatów przy okazji kolejnych szczytów NATO (Praga 2002 r., Sztambuł 2004 r., Ryga 2006 r.¹⁹) doprowadziły wreszcie, po jedenastu latach, do opracowania i przyjęcia nowej *Koncepcji strategicznej NATO*. Decyzję o jej utworzeniu podjęto w trakcie obchodów 60. rocznicy powołania NATO w 2009 roku. W dniach 19–20 listopada 2010 roku w Lizbonie padło wiele kluczowych dla dalszego funkcjonowania NATO i dla bezpieczeństwa jego państw członkowskich zobowiązań. Podjęte zostały decyzje o strategicznym znaczeniu. Najważniejszym dokumentem stał się jednak ten zatytułowany *Aktywne zaangażowanie, wspólna obrona*, czyli nowa koncepcja NATO. Stworzono ją w oparciu o raporty grupy dwunastu ekspertów Sojuszu, tzw. Grupy Mędrców²⁰. Wielokrotnie komentowana i konsultowana,

.....
¹⁸ R. Kuźniar, *Polityka i siła. Studia strategiczne – zarys problematyki*, Warszawa 2005, s. 249.

¹⁹ W 2006 roku w Rydze przyjęto tzw. *Comprehensive Political Guidance*, gdzie podkreślano, że „terroryzm, coraz bardziej nasilający się i coraz bardziej zbrodniczy oraz rozpowszechnianie broni masowego rażenia będą największym zagrożeniem dla Sojuszu w ciągu 10–15 najbliższych lat. Wyzwaniem i przedmiotem ryzyka dla NATO będą słabe i upadające państwa, jako źródła, ale i skutki konfliktów, rosnąca dostępność do coraz bardziej wyrafinowanych broni konwencjonalnych, niewłaściwe wykorzystanie nowych technologii oraz nasilające się trudności w dostępie do strategicznych surowców”. *Comprehensive Political Guidance. Endorsed by NATO Heads of State and Government on 29 November 2006*, NATO Basic Texts, <<http://www.nato.int/docu/basic/txt/bo61129e.htm>>, (data dostępu: 12.09.2012).

²⁰ Grupie Mędrców przewodziła wówczas Madeleine Albright.

poddana została przeglądowi – zarówno ze strony członków Sojuszu, jak i poszczególnych ministrów spraw zagranicznych, obrony, przedstawiciele krajów Unii Europejskiej. Zgodnie z założeniami członkowie Grupy Mędrców poświęcili swoją uwagę następującej tematyce: środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego, głównym celom i ewolucji zadań Sojuszu, partnerstwu i koncepcji całościowego podejścia, globalnemu zaangażowaniu, politycznym i organizacyjnym reformom oraz kwestii transformacji sił zbrojnych Sojuszu. Każde z zagadnień podlegało szczegółowym konsultacjom, prowadzonym na różnych szczeblach i przy pełnym zaangażowaniu ekspertów wojskowych, żołnierzy oraz urzędników wysokiego szczebla międzynarodowego Sekretariatu NATO.

Rozmowy prowadzone nad przyszłym kształtem dokumentu skupiły się na możliwości powiązania bezpieczeństwa Europy z bezpieczeństwem Stanów Zjednoczonych i zastosowaniem art. 5 *Traktatu północnoatlantyckiego*. Za zasadnicze dla dalszego funkcjonowania Sojuszu Północnoatlantyckiego przyjęto ostatecznie: zbiorową obronę, zarządzanie kryzysowe (*crisis management*) oraz bezpieczeństwo opierające się na współpracy (*cooperative security*), tj. podejmowanie działań na rzecz międzynarodowej stabilności w warunkach przyspieszonych zmian. Jak podkreśla Adam Daniel Rotfeld, osiągnięciem szczytu w Lizbonie stały się też uzgodnienia odnoszące się do kontroli zbrojeń konwencjonalnych (CFE) i jądrowych, nadanie większej niż do tej pory rangi koncepcji partnerskich relacji między Sojuszem a Unią Europejską oraz zróżnicowanie partnerstwa z poszczególnymi państwami. Co ważne, nie zapomniano również o przyjętej w Bukareszcie „polityce otwartych drzwi”²¹.

Bezpieczeństwo wspólnoty transatlantyckiej wymaga nie tylko wywiązywania się z zadań dotyczących obrony terytorialnej

.....
²¹ A. D. Rotfeld, NATO 2020. *Nowa Koncepcja Strategiczna Sojuszu*, „Sprawy Międzynarodowe” 2010, nr 4, s. 10–13.

państw członkowskich, ale także opanowania nowej funkcji, jaką jest obecnie zarządzanie kryzysowe. Zajmowały się tym w przeszłości inne wielostronne struktury bezpieczeństwa: ONZ, OBWE, Unia Europejska. Od drugiej dekady XXI wieku zarządzanie kryzysowe stało się jednym z nowych zadań NATO, którego realizacja przebiega na zasadzie partnerskiej współpracy z innymi instytucjami realizującymi swoje funkcje w zakresie bezpieczeństwa. Strategia Sojuszu powinna zapobiegać zarówno swoistej „renacjonalizacji” bezpieczeństwa przez główne państwa Europy i Ameryki Północnej, jak i powrotowi do tworzenia XIX-wiecznych „koncertów mocarstw”, „dyrektoriatów” lub innych form narzucania państwom średnim i małym woli wielkich i silnych mocarstw²². Warto zwrócić jednak uwagę, że dla realizacji nowej koncepcji strategicznej podstawowe znaczenie mają nie tylko przyjęte założenia oraz normy wynikające z prawa międzynarodowego, lecz także, co ważne, poszczególne państwa i ich determinacja, bez której wdrażanie przyjętych postanowień nie miałyby sensu. Prowadzona przez NATO polityka partnerska stanowi instrument umacniania bezpieczeństwa i stabilizacji zarówno w obszarze euroatlantyckim, jak i poza nim. I tak, jak pierwsza generacja porozumień partnerskich NATO miała ułatwić przystępowanie nowych państw do Sojuszu, tak po przyjęciu dwunastu nowych członków jej znaczenie zmalało. W kolejnej generacji partnerstw skupiono się na pozyskiwaniu dodatkowych zdolności, niezbędnych do prowadzenia misji w takich regionach, jak Bałkany czy Afganistan. Partnerstwa Sojuszu mają różne korzenie, służą różnicowanym celom i odpowiadają dziś różnym oczekiwaniom. NATO podchodzi do każdego z nich odrębnie, uwzględniając ich specyfikę i historię²³.

.....
²² Idem, *Nowa Koncepcja Strategiczna NATO. Stan prac i perspektywy*, [w:] *Nowa Koncepcja Strategiczna Sojuszu wobec zagrożeń XXI wieku*, red. S. Zajas, A. Dawidczyk, Warszawa 2010, s. 21.

²³ NATO 2020. *Zapewnione bezpieczeństwo, dynamiczne zaangażowanie*, red. A. D. Rotfeld, Warszawa 2010, s. 56.

Odpowiedzią, ale i dowodem potwierdzającym potrzebę wymiany doświadczeń i otwartości organizacji na sugestie i problemy pojawiające się na skutek rozpadu dwubiegunowego świata stało się wspomniane wcześniej forum konsultacyjne – Rada Współpracy Północnoatlantyckiej (NACC). Obok państw członkowskich NATO skupiła ona także kraje byłego Układu Warszawskiego oraz państwa powstałe w wyniku rozpadu ZSRR. Spotkania na szczeblu ministerialnym odbywały się dwa razy w ciągu roku. NACC powstała w grudniu 1991 roku jako narzędzie współpracy Sojuszu i państw Europy Środkowej i Wschodniej. Wielość państw i wizji współpracy nie ułatwiała zadania, ze względu na nią pojawiły się duże rozbieżności w działaniach. Problematyczne dyskusje trwały m.in. odnośnie do rozszerzenia NATO. Wynikały one z jednej strony z niechęci Rosji i kilku innych państw do pogłębionej współpracy wojskowej z NATO, z drugiej strony natomiast pragnienia samych członków Rady, by nie powiększać jej szeregów. Jak piszą Julian Kaczmarek i Julian Skrzyp, NACC pozytywnie wpłynęła na stosunki pomiędzy państwami powstałymi po rozpadzie ZSRR, a dzięki jej działalności i możliwości prowadzenia bezpośrednich rozmów udało się doprowadzić do podziału między państwa byłego ZSRR uzbrojenia konwencjonalnego pozostałego po Armii Radzieckiej na terenie europejskiej części byłego ZSRR i poddania tych zasobów reżimowi kontrolnemu *Traktatu o siłach konwencjonalnych w Europie* (CEF). Odczuwalna potrzeba rozszerzenia działalności Sojuszu na państwa Europy Środkowo-Wschodniej i ich wola zaangażowania się w prace organizacji sprawiła, że doszło do dalszej instytucjonalizacji procesu, którego efektem stało się powołanie w Brukseli Partnerstwa dla Pokoju²⁴.

4.1.1.1. Partnerstwo dla Pokoju (PdP)

Koncepcja programu Partnerstwo dla Pokoju po raz pierwszy została przedstawiona przez sekretarza obrony USA Lesa Aspina

.....
²⁴ W programie Partnerstwo dla Pokoju w 2012 roku uczestniczyły 22 państwa.

w 1993 roku²⁵. Stanowiła ona odpowiedź na niestabilność moskiewskiej sceny politycznej i wynikała z obawy przed tym, jakie dalsze skutki ta stabilność może nieść dla ładu europejskiego. Mając na uwadze ówczesne zabiegi o członkostwo w Sojuszu państw Grupy Wyszehradzkiej, zabiegając jednocześnie o przychyłność Rosji, NATO podjęło decyzję o przyjęciu rozwiązania, które nie ugodzi w interesy żadnej ze stron. Nie gwarantując żadnemu z państw pewności dalszej akcesji, otwarto im „możliwość współpracy w obszarze bezpieczeństwa, zapewnienie stabilności na kontynencie poprzez zwiększanie przejrzystości budżetów obronnych, umacnianie cywilnej kontroli nad wojskiem, wspólne ćwiczenia, planowanie obronne, uzyskiwanie przez partnerów zdolności do współdziałania z NATO w sferze operacji pokojowych, humanitarnych i innych”²⁶.

Rozwiązaniem dla rodzących się problemów stało się przedstawienie państwom NACC, w styczniu 1991 roku, propozycji utworzenia programu Partnerstwa dla Pokoju²⁷. Dzięki niemu

²⁵ Na spotkaniu ministrów obrony państw NATO w Travemünde, które odbywało się w dniach 22–23 października 1993 roku.

²⁶ *Partnerstwo dla Pokoju*, dokument ramowy, Bruksela, 10–11 stycznia 1994, <<http://www.zbiordokumentow.pl/1994/index.html>>, (data dostępu: 12.09.2012).

²⁷ Program Partnerstwo dla Pokoju przekazany został państwom wraz z zaproszeniem wystosowanym przez szefów państw i rządów członków NATO podczas spotkania odbywającego się w dniach 10–11 stycznia 1994 roku. Niósł on następującą treść: Składające na dokumencie Partnerstwa dla Pokoju podpisy państwa zobowiązują się do przestrzegania następujących ustaleń: przejrzystego działania w procesach planowania obronnego i finansowania sił zbrojnych, zapewnienia demokratycznego nadzoru nad siłami zbrojnymi, utrzymania, zgodnie z własnymi zasadami konstytucyjnymi, zdolności i gotowości do wniesienia wkładu do operacji prowadzonych pod auspicjami ONZ i KBWE, rozwijania współpracy wojskowej z NATO, opierającej się na wspólnym planowaniu, szkoleniu i ćwiczeniach doskonalących zdolność do realizacji zadań w operacjach pokojowych, akcjach ratowniczych, niesienia pomocy humanitarnej i innych, które mogą być uzgodnione w przyszłości, w dalszym etapie, do lepszego przygotowania i dostosowania sił zbrojnych do współdziałania z siłami zbrojnymi państw członkowskich. Państwa, które znajdują się w Partnerstwie dla Pokoju zobowiązały się, że będą same finansowały swój udział w programie, a co

możliwe stało się zindywidualizowanie zakresu i intensywności współpracy z Sojuszem. W maju 1997 roku nastąpił dalszy rozwój partnerstwa. W miejsce NACC została powołana Rada Partnerstwa Euroatlantyckiego (EAPC)²⁸.

Program Partnerstwo dla Pokoju powstał z przekonania, że stabilizację i bezpieczeństwo w regionie euroatlantyckim da się osiągnąć przez współpracę i wspólne działania. Obrona, krzewienie swobód i praw człowieka, zapewnienie wolności, sprawiedliwości i pokoju na drodze demokratycznej stały się wspólnymi wartościami Partnerstwa. Państwa sygnatariusze potwierdzają swoje zobowiązanie do zachowania społeczeństw demokratycznych, wolnych od zniewolenia i zastraszania, oraz do przestrzegania zasad prawa międzynarodowego. Co więcej, państwa potwierdzają wolę wypełniania w dobrej wierze zobowiązań Karty Narodów Zjednoczonych i przestrzegania zasad Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Wyrażają gotowość, by szczególną uwagę poświęcić powstrzymaniu się od groźby użycia

.....
więcej, będą starały się podnosić koszty organizacji ćwiczeń ze swoim udziałem. Jeśli będą miały taką wolę, za zgodą NATO, będą mogły kierować stałych oficerów łącznikowych do Samodzielnego Wydziału Koordynacji Partnerstwa w Mons (Belgia), gdzie pod nadzorem Północnoatlantyckiej Rady Współpracy opracowywane będą plany służące wprowadzeniu w życie Partnerstwa. Za istotny zapis w dokumencie uważać można również zapewnienie kompatybilności operacyjnej, a tym samym udostępnianie państwom informacji technicznych, możliwość wymiany informacji o podjętych lub podejmowanych przedsięwzięciach, dzięki którym zwiększy się przejrzystość w planowaniu i finansowaniu obronnym oraz wprowadzaniu demokratycznej kontroli nad siłami zbrojnymi. Aktywne konsultacje, prowadzone z każdym z uczestników Partnerstwa, mają zapobiec zagrożeniu jego integralności terytorialnej, politycznej, niepodległości lub bezpieczeństwa. J. Kaczmarek, J. Skrzypp, op. cit., s. 172-173.

²⁸ EAPC stanowiło ciało lepiej dostosowane do koordynacji działań w zakresie projektów i inicjatyw realizowanych w ramach Partnerstwa dla Pokoju. W ostatnich latach doszło do widocznego spadku roli EAPC, co nastąpiło na skutek tworzenia nowych inicjatyw i projektów oraz uzyskania pełnoprawnego członkostwa przez państwa wcześniej związane programem. M. Madej, *Sojusze polityczno-wojskowe - NATO*, [w:] R. Kuźniar i in., *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Warszawa 2012, s. 184.

siły przeciw integralności terytorialnej lub politycznej i niepodległości jakiegokolwiek państwa, jak i respektowaniu istniejących granic i rozwiązywaniu sporów na drodze pokojowej. Państwa te potwierdzają również swoje zobowiązania do respektowania helsińskiego Aktu Końcowego, innych aktów OBWE oraz wykonywania zobowiązań w dziedzinie redukcji i kontroli zbrojeń.

Program Partnerstwo dla Pokoju przyczynił się do zdynamizowania rozwoju stosunków pomiędzy państwami Europy Środkowo-Wschodniej a NATO. W kwietniu 1994 roku przy Kwaterze Głównej Sił Sojuszniczych NATO w Europie powołano do życia Komórkę Koordynacyjną Partnerstwa PCC (Partnership Coordination Cell) w Mons – SHAPE (Supreme Headquarters Allied Powers Europe). Do głównych zadań komórki należało: przygotowanie zintegrowanego planowania sztabowego, ocena *Indywidualnych programów partnerskich* (IPP), kontrolowanie, nadzorowanie i koordynowanie działań w ramach Partnerstwa dla Pokoju oraz składanie sprawozdań z ich wykonywania. Inną istotną inicjatywą było opracowanie harmonogramów pracy i czuwanie nad procedurami związanymi z Procesem Planowania i Kontroli (PARP)²⁹.

Partnerstwo dla Pokoju oferuje państwom stosunkowo szeroki zakres zagadnień. Pozwala uczestniczyć w ponad dwudziestu czterech obszarach współpracy, wśród których wymienia się m.in.: wspieranie demokratycznej kontroli nad siłami zbrojnymi, walkę z terroryzmem, planowanie cywilne w sytuacjach nadzwyczajnych czy interoperacyjność. Państwa partnerskie mają do wyboru ponad 1400 konkretnych, indywidualnych działań³⁰. Kiedy sprecyzują listę indywidualnych działań, prezentują je państwom członkowskim Sojuszu w *Dokumencie prezentacyjnym*

.....
²⁹ R. Grodzki, op. cit., s. 243.

³⁰ Przykładowo, państwa mogą uczestniczyć w szkoleniach, warsztatach, kursach, różnego typu ćwiczeniach czy składać wizyty w zespołach eksperckich. Wybór jest swobodny i zależy od potrzeb i upodobań poszczególnych państw.

Partnerstwa dla Pokoju. Stanowi on podstawę do przygotowania *Indywidualnego programu partnerstwa (IPP)*, którym państwo zostaje objęte przez kolejne dwa lata³¹. Zdaniem Susan Pond, przewodniczącej Programów Współpracy Partnerstwa dla Pokoju w Pionie NATO ds. Politycznych i Polityki Bezpieczeństwa, znacznie dalej niż *Indywidualny program partnerstwa* wykracza *Indywidualny plan działań na rzecz partnerstwa (IPAP)*, otwarty dla państw wyrażających swoją wolę polityczną i będących w stanie pogłębiać swoje stosunki z Sojuszem. Plan ów zawiera wzmocniony instrument Partnerstwa dla Pokoju, który służy doradztwu i wspomaganiu partnerów w aspektach odnoszących się do reform wewnętrznych w zakresie obronności i bezpieczeństwa.

4.1.1.2. Plan Działań na Rzecz Członkostwa (MAP)

Najbardziej zaawansowanym instrumentem współpracy partnerskiej jest MAP (The Membership Action Plan), czyli Plan Działań na rzecz Członkostwa. Został on zainicjowany podczas spotkania na szczycie w Waszyngtonie, w kwietniu 1999 roku. Miał ułatwić państwom aspirującym do członkostwa w NATO możliwie szybką integrację.

Oferuje on współpracę na pięciu płaszczyznach: politycznej i gospodarczej, obronnej i wojskowej, budżetu, ochrony informacji oraz w kwestiach prawnych³². Każdego roku aspirujące do NATO państwo zobowiązane jest do przygotowania i przedstawienia zaktualizowanego *Rocznego narodowego programu integracji (Annual National Programme, ANIP)*, obejmującego zagadnienia

.....
³¹ S. Pond, *Zrozumieć instrumenty Partnerstwa dla Pokoju*, „Przegląd NATO” 2004, nr 1, <<http://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/polish/art2.html>>, (data dostępu: 13.09.2012).

³² Więcej: *Współpraca NATO z państwami trzecimi*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, <https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/nato/wspolpraca_nato_z_panstwami_trzecimi/>, (data dostępu: 12.09.2012); *Membership Action Plan (MAP)*, <<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-066e.htm>>, (data dostępu: 10.06.2011).

z zakresu wyżej wymienionych rozdziałów³³. Roczny narodowy program integracji jest przedmiotem konsultacji prowadzonych jesienią między Sojusznikami a każdym z aspirujących państw osobno. Podejmowany dialog stanowi swego rodzaju wstęp do dalszych dyskusji, jakie prowadzone są wiosną kolejnego roku w stolicy państwa ubiegającego się o członkostwo. W obradach uczestniczą eksperci NATO, wśród nich przedstawiciele personelu cywilnego i wojskowego. Na podstawie dyskusji sporządzany jest dla każdego z kandydujących państw *Indywidualny raport na temat postępów*. Stanowi on podstawę dla dalszych rozmów podejmowanych między przedstawicielami NATO a delegacją każdego z aspirujących państw. Każdej delegacji przewodniczy minister spraw zagranicznych bądź minister obrony. Rozmowy pomiędzy przedstawicielami poprzedzają ministerialne, wiosenne spotkania NATO, na których ministrom państw należących do Sojuszu składany jest wszechstronny raport o postępach MAP.

Celem opisywanego procesu jest wymiana informacji o transformacji poczynionej przez aspirujące państwa oraz określenie przez Sojusz oczekiwań stawianych przyszłym członkom. Plan Działań na rzecz Członkostwa ma za zadanie wskazać obszary, w których powinna zostać zwiększona pomoc. Realizacja rozdziału MAP dotyczącego kwestii obronnych i wojskowych opiera się na Partnerstwie dla Pokoju, a w szczególności na Procesie Planowania i Oceny (PARP) oraz na *Indywidualnym programie partnerstwa* (IPP). W ramach PARP przeprowadzane są oceny stanu planowania obronnego każdego z państw aspirujących, jak również ich postępów w wypełnianiu uzgodnionych celów planistycznych, tj. celów partnerstwa. Są one negocjowane ze wszystkimi państwami aspirującymi w celu udzielenia im wskázówek dotyczących priorytetowych obszarów, a co za tym idzie,

.....
³³ Akcijski plan za članstvo – MAP, Ministarstvo Vanjskih Poslova i Europskih Integracija, <<http://www.mvpei.hr/nato.aspx?mh=217&mv=1290>>, (data dostępu: 10.06.2011).

zwiększenia możliwości sił zbrojnych tych państw w zakresie współdziałania z siłami Sojuszu. *Indywidualny program partnerstwa* jest dopasowywany do potrzeb każdego z państw aspirujących osobno i wskazuje na jakich działaniach, podejmowanych w ramach Partnerstwa dla Pokoju, powinny koncentrować się państwa.

Kluczowym elementem prac w ramach MAP są oceny stanu obronności i sił zbrojnych. Oceny opierają się na indywidualnych odpowiedziach państw aspirujących na *Kwestionariusz o interoperacyjności w ramach Partnerstwa dla Pokoju (Survey of Overall Partnership for Peace Interoperability)*. Wypełniają go wszystkie państwa uczestniczące w PARP, jednak dla kandydatów do NATO istnieje poszerzona wersja z częścią III. Jest ona dobrowolna dla państw, które nie są uczestnikami MAP. Kwestionariusz wzorowany jest na *Kwestionariuszu Planowania Obronnego NATO*, który wymaga corocznego uzupełnienia przez Sojuszników biorących udział we wspólnym planowaniu obronnym. Część III Kwestionariusza obejmuje informacje dotyczące polityki w zakresie planowania i obrony, włącznie z podaniem danych liczbowych odnoszących się do wydatków na obronę (wraz z prognozami na przyszłość), informacje o poszczególnych jednostkach (liczba personelu, typ i rodzaj posiadanego wyposażenia, odbyte szkolenia), plany modernizacji (łącznie z prognozami wydatków na poszczególne typy wyposażenia, w ujęciu rocznym), poziom i zakres logistyki, postępy w osiąganiu uzgodnionych celów i kontroli. Ponadto dzięki Kwestionariuszowi państwa aspirujące stale muszą dążyć do tego, by ich wewnętrzne planowanie obronne i procedury dotyczące zarządzania były organizowane w sposób umożliwiający sprostanie przyszłym wymogom systemu planowania określonego przez NATO.

Dzięki procedurom na bieżąco sprawdzane jest postępowanie państw i ich zdolność zapewnienia demokratycznej kontroli sił zbrojnych. Oceny stanu obronności i sił zbrojnych koncentrują się na śledzeniu i sprawdzaniu postępów w rozwoju i dopasowaniu

do przyszłego członkostwa sił zbrojnych poszczególnych państw. Na ich podstawie dokonuje się analizy metod stosowanych przez państwa aspirujące do członkostwa, dzięki którym możliwe będzie zapewnienie gotowości siłom zbrojnym. Posłużą one do uczestniczenia w pełnym zakresie misji NATO, poczynając od obrony zbiorowej, na operacjach pokojowych kończąc. Oprócz analizy metod niezbędna jest również analiza planów obronnych kandydatów, obejmująca ich plan rozwoju i restrukturyzacji własnych sił zbrojnych, a także rozwoju przyszłych zdolności. Sojusz narzuca przyszłym członkom określony rodzaj myślenia – „jeden za wszystkich, wszyscy za jednego”³⁴. Zbiorowa obrona terytorium narodowego, jak też zdolność do rozmieszczenia sił zbrojnych za granicą w operacjach prowadzonych na rzecz obrony innych państw to fundament, na którym opiera się istota Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Mówiąc o planach na rzecz członkostwa, należy podkreślić, że przede wszystkim zwraca się uwagę na ich realny zakres i możliwość wykonania. Przy analizowaniu planów kandydatów Sojusznicy koncentrują się na ocenie przejrzystości ich celów. Pod uwagę biorą bezpieczeństwo na szczeblu krajowym, istotę struktury sił oraz własne możliwości niezbędne dla efektywnej realizacji założonych dążeń, które powinny korelować z zasobami ludzkimi i finansowymi³⁵ (zdolności określane do osiągnięcia celów, efektywności realizacji w odniesieniu do liczby i organizacji zasobów ludzkich i finansowych). W miarę rozwoju zdolności wojskowych przez państwa kandydujące do Sojuszu udzielana jest im pomoc. Uznawane za państwa partnerskie, mają prawo uczestniczenia w wielu obszarach aktywności NATO. Daje im to możliwość zebrania doświadczeń i zsynchronizowania

.....
³⁴ MAP – *drogowskaz ku przyszłości*, „Przegląd NATO” 2002, nr 1, <<http://www.nato.int/docu/review/2002/issue1/polish/military.html>>, (data dostępu: 12.04.2008).

³⁵ Ibidem.

własnych wysiłków z wysiłkami Sojuszu. Możliwość taka istnieje dzięki misjom powołanym przy Kwaterze Głównej NATO, jak i przy sojuszniczych dowództwach, w których przebywają przedstawiciele państw partnerskich i personel NATO. W ten sposób ułatwione zostają wymiana doświadczeń i bezpośrednie konsultacje na wszystkich szczeblach. Za najistotniejszą uważa się jednak pomoc, która oferowana jest na zasadzie współpracy bilateralnej przez indywidualnych członków NATO. Wsparcie obejmuje doradztwo przy ocenie stanu obronności, będącego podstawą przyszłych prac nad rozwojem struktury sił i zdolności, szkolenia językowe, rozwój możliwości wywiadowczych, zapewnienie doradców w kwestiach kształcenia, szkolenia wojskowego, rozwoju kadry podoficerskiej, reorganizacji struktur logistycznych, metodologii planowania operacyjnego, zarządzania personelem czy kwestii finansowych.

Plan Działań na rzecz Członkostwa (MAP) jest niezwykle istotnym mechanizmem. Pozwala Sojusznikom monitorować postępy czynione przez państwa aspirujące w szerokim zakresie obszarów. Zmobilizował państwa członkowskie do dokonania analizy podstawowych założeń i stał się bodźcem do przeprowadzenia reformy wojskowej. Dzięki temu NATO uzyskało możliwość udzielenia odpowiedzi dotyczących wymaganych przez Sojusz sposobów kontynuacji postępów. Z tego względu MAP uważany jest za doskonałe wsparcie dla państw aspirujących. Ukierunkowuje starania o członkostwo w Pakcie Północnoatlantyckim³⁶.

Omawiając zestaw instrumentów Partnerstwa dla Pokoju, warto wspomnieć również o mechanizmie określonym jako Plan Działań Partnerstwa przeciw Terroryzmowi (PAP-T). Obejmuje on rozwój zdolności do obrony przed atakiem terrorystycznym, w tym do ochrony ludności cywilnej przed użyciem broni masowego rażenia. W ramach PAP-T prowadzone są szkolenia, ćwiczenia antyterrorystyczne. Walka z terroryzmem, jak i inne

.....
³⁶ Ibidem.

zagadnienia związane z bezpieczeństwem stanowią wyznacznik dla szkoleń i kursów, które oferowane są przedstawicielom wszystkich zaangażowanych w Partnerstwo dla Pokoju państw. Ponad 90 kursów oferuje Akademia Obrony NATO w Rzymie, cenione są również zajęcia prowadzone w szkole SHAPE w niemieckim Oberammergau. Program współpracy w ramach Partnerstwa dodatkowo wspierany jest przez przedstawicieli dyplomatycznych i wojskowych stacjonujących w Brukseli, w Kwaterze Głównej NATO. Przedstawiciele wojskowi pochodzący z państw partnerskich stacjonują ponadto w dwóch dowództwach strategicznych NATO, tj. w Dowództwie Sojuszniczym ds. Operacji w Mons (Belgia) i Dowództwie Sojuszniczym ds. Transformacji w Norfolk (Wirginia, USA). Co więcej, państwa partnerskie mogą delegować swoich aplikantów do współpracy z międzynarodowym personelem NATO w Kwaterze Głównej w Brukseli³⁷.

Współczesna działalność NATO to przede wszystkim jego zaangażowanie w konflikty na Bałkanach, w Afganistanie, Libii, a także operacje prowadzone na wodach Morza Śródziemnego oraz u wybrzeży Somalii. Afryka Północna i Bliski Wschód od dawna uznawane są za jeden z obszarów o największym znaczeniu geostrategicznym, nierozzerwalnie związany ze stabilnością i bezpieczeństwem Europy. Świadomość państw członkowskich NATO, że dalszy rozwój tego obszaru będzie oddziaływał na interesy Sojuszu w dziedzinie nieprolifracji, zwalczania terroryzmu, bezpieczeństwa energetycznego i pokojowego ładu międzynarodowego wpłynęła na szczególne zaangażowanie się organizacji we wskazanym regionie. W zainicjowanym w 1994 roku Dialogu Śródziemnomorskim (MD) uczestniczy siedem krajów regionu³⁸.

.....
³⁷ S. Pond, *Zrozumieć instrumenty Partnerstwa dla Pokoju*, „Przegląd NATO” 2004, nr 1, <<http://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/polish/art2.html>>, (data dostępu: 13.09.2012).

³⁸ W Dialogu Śródziemnomorskim uczestniczą: Algieria, Egipt, Izrael, Jordania, Maroko, Mauretania, Tunezja.

Oferuje on ramy dla budowy zaufania, przejrzystości i współpracy pomiędzy państwami. Na szczycie w Stambule w 2004 roku zdecydowano o podniesieniu rangi Dialogu do tzw. autentycznego partnerstwa (*a genuine partnership*), tym samym rozszerzając płaszczyznę i cele współpracy (poza stabilizację państw, podejmowanie wspólnych działań na rzecz walki z terroryzmem czy wdrażanie nowych technik obrony i modernizacji armii). Obszar terytorialnej współpracy NATO zaczął wykraczać poza kontynent europejski, zwiększając się o państwa reprezentujące odmienne systemy wartości i religie, niż te przyjęte przez większość państw członkowskich NATO. W trakcie tego samego szczytu powołano do życia mającą na celu współtworzenie trwałego bezpieczeństwa globalnego i regionalnego Stambulską Inicjatywę Współpracy (Istanbul Cooperation Initiative - ICI). Otwarta dla wszystkich państw regionu Bliskiego Wschodu (w pierwszej kolejności dla należących do Rady Współpracy Państw Zatoki Perskiej) wspierających przyjęte założenia, takie jak walka z terroryzmem czy proliferacja broni masowego rażenia, zachęciła do współpracy cztery państwa Zatoki Perskiej: Bahrajn, Katar, Kuwejt i Zjednoczone Emiraty Arabskie³⁹. Obydwie inicjatywy wpływają pozytywnie na budowę stosownych powiązań w zakresie bezpieczeństwa i otwarcia kanałów regularnego dialogu. Każde partnerstwo stanowi jednocześnie instrument służący lepszemu postrzeganiu Sojuszu, niezbędnemu dla jego dalszego funkcjonowania⁴⁰. Mimo potencjalnej dużej roli, ICI, podobnie, jak i Dialog Śródziemnomorski, wymagają jeszcze dookreślenia wspólnej wizji strategicznej.

W trakcie spotkania na szczycie w Rydze w 2006 roku podjęte zostały rozmowy odnośnie do koncepcji zainicjowanej przez Stany Zjednoczone, tzw. partnerstwa globalnego. Współpracę

.....
³⁹ A. Moraczewska, *NATO - Sojusz ponad-transatlantycki?*, [w:] *NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa*, red. M. Pietraś, J. Olchowski, Lublin 2011, s. 114.

⁴⁰ NATO 2020. *Zapewnione bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 63-64.

skierowano do państw kontaktu – nienatowskich, nieeuropejskich i dotychczas niepartnerskich, o przyjętej orientacji zachodniej. Wśród nich znalazły się: Nowa Zelandia, Australia, Japonia i Korea Południowa⁴¹. Te państwa kontaktowe, mimo że w rzeczywistości nie należą do żadnego z wymienionych powyżej forów współpracy partnerskiej, stanowią kluczowych współpracowników, uczestniczących razem z NATO w misjach pokojowych. Przykładowo, Australia bierze udział w misji w Afganistanie, zaś Republika Korei i Japonia oferują fundusze na odbudowę zniszczeń, m.in. w Afganistanie. Szczególna waga przywiązywana jest również do rozwijania relacji z Ukrainą i Gruzją, czego potwierdzeniem mógł być szczyt z Chicagą (maj 2012 rok).

Celem wszystkich wyżej wymienionych inicjatyw jest wzmocnienie politycznego i wojskowego dialogu, dążenie do interoperacyjności przez udział wszystkich uczestników w szkoleniach i ćwiczeniach, rozwój systemów obrony przez unowocześnienie uzbrojenia, walka z terroryzmem oraz zapobieganie rozprzestrzenianiu i budowie broni atomowej. Wszystkie cele mają być osiągnięte w oparciu o zasady niedyskryminacji, indywidualnego traktowania partnera, wspólnoty interesów i komplementarności⁴².

Program Partnerstwo dla Pokoju okazał się na przestrzeni lat sukcesem. Inicjatywy, które towarzyszyły mu w celu umocnienia zdolności operacyjnych, zwiększenia znaczenia konsultacji politycznych, odbywających się w jego ramach, ale i poszerzenia roli państw partnerskich w procesie decyzyjnym i planowaniu nowych przedsięwzięć okazały się być przydatne przy tworzeniu nowego wymiaru NATO. Duże znaczenie przywiązuje się do struktury Partnerstwa dla Pokoju o nazwie Komórka Koordynacji Partnerstwa (PCC), znajdującej się pod dowództwem Rady Północnoatlantyckiej. Posiadająca siedzibę w Kwaterze Głównej Sojusznicych Sił Zbrojnych NATO w Europie (SHAPE) w Mons,

.....
⁴¹ A. Moraczewska, op. cit., s. 114.

⁴² Ibidem.

zrzesza międzynarodowych przedstawicieli, pracowników NATO i oficerów krajów partnerskich NATO akredytowanych przy PCC. Głównym zadaniem Komórki Koordynacji Partnerstwa jest koordynowanie działań wojskowych prowadzonych w ramach Partnerstwa dla Pokoju oraz prowadzenie wojskowych prac planistycznych niezbędnych do wprowadzenia w życie wojskowych aspektów programu Partnerstwo dla Pokoju, m.in. misji pokojowych, akcji humanitarnych, operacji poszukiwawczo-ratowniczych. Komórka uczestniczy w szacowaniu wartości przeprowadzanych operacji wojskowych. Wszelkie przedsięwzięcia uzgadniane są ze sztabami, dowództwami i agencjami NATO⁴³.

Od spotkania na szczycie w Madrycie powołanych zostało kilka nowych instytucji politycznych i wojskowych. Stały się one elementami procesu poszerzenia zakresu konsultacji i współpracy. I tak w wyniku działań prowadzonych w ramach Programu Partnerstwo dla Pokoju, obejmujących szerokie spektrum zagadnień, działalność Północnoatlantyckiej Rady Współpracy (NACC) uległa zawężeniu. W wyniku dyskusji nad jej dalszą działalnością uzgodniono, że zastąpi ją Euroatlantycka Rada Partnerstwa (EAPC)⁴⁴. Stała się ona odpowiedzią na potrzebę wzmocnienia politycznego wymiaru współpracy NATO z państwami partnerskimi, forum dialogu politycznego, sprzyjającego współpracy, prowadzeniu konsultacji między członkami Partnerstwa dla Pokoju, podłożem dla kształtowania politycznych związków państw z Sojuszem, a także możliwością uczestniczenia w procesie decyzyjnym odnoszącym się do operacji pokojowych⁴⁵.

.....
⁴³ J. Kaczmarek, J. Skrzyp, op. cit., s. 173.

⁴⁴ W skład Rady Partnerstwa Euroatlantyckiego wchodzi: wszystkie państwa członkowskie NATO (28) oraz kraje partnerskie, tj.: Armenia, Austria, Azerbejdżan, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Finlandia, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii, Gruzja, Irlandia, Kazachstan, Republika Kirgiska, Malta, Republika Mołdawii, Czarnogóra, Rosja, Serbia, Szwecja, Szwajcaria, Tadżykistan, Turkmenistan, Ukraina, Uzbekistan.

⁴⁵ J. Kaczmarek, J. Skrzyp, op. cit., s. 172.

Przedstawiciele 28 państw członkowskich NATO i 22 krajów partnerskich regularnie spotykają się w celu wymiany poglądów związanych z polityką i bezpieczeństwem. Posiedzenia EAPC na szczecelu ambasadorów odbywają się z częstotliwością comiesięczną, na szczecelu ministrów spraw zagranicznych lub obrony oraz szefów obrony – coroczną. Dochodziło do nich również przy okazji poszczególnych szczytów Sojuszu⁴⁶.

Zagadnienia, jakimi zajmuje się Euroatlantycka Rada Partnerstwa, to przede wszystkim: zarządzanie kryzysami i operacjami pokojowymi, kwestie regionalne, kontrola zbrojeń i zagadnień związanych z rozprzestrzenianiem się broni masowego rażenia oraz międzynarodowym terroryzmem, a także obronność, obejmująca planowanie, budżetowanie, politykę i strategię planowania cywilnego i postępowania w przypadku katastrof, gotowość i współpracę w dziedzinie zbrojeń, bezpieczeństwa nuklearnego, koordynację cywilno-wojskową w zarządzaniu ruchem lotniczym i naukę. Ważnymi dziedzinami współpracy są też inicjatywy promujące praktyczną współpracę i wymianę doświadczeń w tzw. kluczowych obszarach, czyli obejmujące: walkę z terroryzmem, bezpieczeństwo granic, kontrolę nad rozprzestrzenianiem się broni masowego rażenia i innych typów broni. Za sprawą rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1325 w sprawie kobiet, pokoju i bezpieczeństwa oraz zwalczania handlu ludźmi widoczne są również podejmowane przez Euroatlantycką Radę Partnerstwa działania w powyższym zakresie⁴⁷. Działania EAPC wspiera Komitet Partnerstwa Wojskowego (EAPMC)⁴⁸, powołany

.....
⁴⁶ Dłuższe konsultacje i współpraca w ramach EAPC odbywają się również w wielu innych dziedzinach i prowadzone są w ramach Euroatlantyckiego Programu Partnerstwa Pracy (EAPWP).

⁴⁷ *The Euro-Atlantic Partnership Council*, NATO, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49276.htm>, (data dostępu: 14.09.2012).

⁴⁸ Komitet Partnerstwa Wojskowego (EAPMC) prowadzi obrady podczas sesji, na których zbierają się przedstawiciele państw partnerskich bądź w trakcie sesji poświęconych regionalnym problemom funkcjonowania, odnoszącym się do wybranych stron. Spotkania regularne prowadzone są dwa razy w roku

30 maja 1997 roku dla prowadzenia dyskusji i wymiany poglądów w zakresie wojskowości ze wszystkimi krajami Rady. Euroatlantycka Rada Partnerstwa stanowi dziś najważniejszy mechanizm politycznych konsultacji i pogłębionej współpracy w ramach Partnerstwa dla Pokoju.

Od czasu utworzenia Paktu Północnoatlantyckiego odbyło się 26 spotkań na najwyższym szczeblu. Po raz pierwszy szefowie państw i rządów NATO spotkali się 4 kwietnia 1949 roku na oficjalnej ceremonii, w trakcie której doszło do podpisania *Traktatu północnoatlantyckiego*. Pierwszy oficjalny szczyt NATO miał miejsce sześć lat później – w Paryżu w 1957 roku. Kolejne odbywały się w Brukseli⁴⁹, Londynie⁵⁰, Waszyngtonie⁵¹, Rzymie⁵², Bonn, Paryżu, Madrycie, Pradze, Stambule, Rydze, Bukareszcie, Strasburgu/Kehl, Lizbonie⁵³, Chicago⁵⁴. Ostatnie ze spotkań miało miejsce w Newport, w Walii (Wielka Brytania) w dniach 4–5 września 2014 roku. Następne zapowiedziano na 2016 rok, a na miejsce spotkania wybrano Warszawę⁵⁵.

Spośród spotkań, które w szczególnie sposób przyczyniły się do rozwoju działalności organizacji i które odnoszą się do członkostwa w niej państw Bałkanów Zachodnich, w tym Czarnogóry, należą przede wszystkim te, które miały miejsce w 1991 roku (Rzym), w 1994 roku (Bruksela), w 1997 roku (Madryt),

.....
na szczeblu szefów obrony lub co miesiąc na szczeblu stałych przedstawicieli wojskowych.

⁴⁹ Spotkania na szczycie w Brukseli odbyły się w 1974, 1975, 1985, 1988, 1989, 1989, 1994 i 2005 roku.

⁵⁰ Spotkania na szczycie w Londynie odbyły się w 1977 i 1990 roku.

⁵¹ Spotkania na szczycie w Waszyngtonie miały miejsce w 1978 i 1999 roku.

⁵² Spotkania na szczycie w Rzymie odbyły się w 1991 i 2002 roku.

⁵³ Kolejne spotkania odbywały się natomiast w Bonn (1982), Paryżu (1997), Madrycie (1997), Pradze (2002), Stambule (2004), Rydze (2006), Bukareszcie (2008), Strasburgu/Kehl (2009), Lizbonie (2010), Chicago (2012), Newport i Walii (2014). *Summit meetings*, NATO, <http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50115.htm>, (data dostępu: 12.10.2014).

⁵⁴ Do spotkania doszło w dniach 20–21 maja 2012 roku. *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

w 1999 roku (Waszyngton), w 2008 roku (Bukareszt), w 2009 roku (Stasbourg/Kehl) oraz spotkanie na szczycie z 2010 roku, do którego doszło w Lizbonie, a także spotkanie w maju 2012 roku w Chicago.

Spotkanie na szczycie w Brukseli w 1994 roku przebiegało pod znakiem „pobudzenia i reaktywacji” organizacji. Określono potrzebę wzmocnienia stabilności i bezpieczeństwa w całej Europie przy jednoczesnym poparciu ważności organizacji i przywiązania do partnerstwa pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Europą. W 1994 roku powołano do życia Partnerstwo dla Pokoju – program praktycznej współpracy wojskowej państw partnerskich z Sojuszem, który stał się istotnym mechanizmem zbliżania państw do członkostwa w Sojuszu.

Szczyt w Madrycie w czerwcu 1997 roku stał się podsumowaniem wcześniejszych inicjatyw. Tuż przed jego rozpoczęciem, w celu intensyfikacji konsultacji w dziedzinie bezpieczeństwa, w maju 1997 r. NACC przekształcono w Radę Partnerstwa Euroatlantyckiego (EAPC)⁵⁶. Postawiono na integrację i zaangażowanie w dalszą wewnętrzną i zewnętrzną transformację NATO, przyjmując politykę otwartych drzwi, rozpoczęło negocjacje członkowskie z Polską, Czechami i Węgrami, zapowiadając tym samym chęć poszerzenia swych ram. Reformie podległa struktura zarządzania Sojuszem. Szefowie państw i rządów krajów członkowskich NATO przyjęli postanowienie, po raz pierwszy podniesione w deklaracji brukselskiej (styczeń 1994 roku), powtórzone w deklaracji berlińskiej (grudzień 1996 roku), w którym zobowiązywano się do stworzenia Europejskiej Tożsamości w Dziedzinie Bezpieczeństwa i Obrony (ESDI) w ramach Sojuszu, potwierdzając przy tym, że Unia Zachodnioeuropejska stanowi podstawowy element tej tożsamości. W 1997 roku przywódcy Sojuszu przystali na konieczność dokonania rewizji i aktualizacji koncepcji

.....
⁵⁶ *Polityka Partnerska NATO*, Ministerstwo Obrony Narodowej RP, <http://www.mon.gov.pl/pl/strona/313/LG_51_243>, (data dostępu: 15.09.2014).

strategicznej. Nowa miała uwzględnić zmiany, które zaszły w Europie od 1991 roku. Jednocześnie potwierdzano nią zobowiązania organizacji w zakresie zapewnienia pełnego dostosowania strategii NATO do wyzwań XXI wieku. Zwieńczeniem 50 lat działalności NATO stał się szczyt w Waszyngtonie, w 1999 roku, poszerzający Sojusz o nowe państwa, jak i przyjmujący nowe funkcje i rozpoczynający bardziej pogłębioną współpracę z partnerami⁵⁷. Stał się on również reakcją na sytuację na Bałkanach, której wydarzeniom nie sprostała stara, pochodząca z 1991 roku koncepcja strategiczna. Akty terroryzmu z 2001 roku i późniejsze uwydatniły potrzebę zmian i spowodowały istotne przewartościowania w polityce USA i innych państw Sojuszu. Doszło do dezaktualizacji koncepcji strategicznej przyjętej na szczycie w Waszyngtonie w 1999 roku⁵⁸.

Spotkanie na szczycie w Bukareszcie przebiegało pod znakiem oceny najważniejszych zobowiązań Sojuszu Północnoatlantyckiego. Skupiono się wówczas na prowadzonych pod dowództwem organizacji operacji w Afganistanie i Kosowie. Dla dwóch z państw Bałkanów Zachodnich miało ono jednak szczególne znaczenie, gdyż właśnie wtedy zaproszono je do członkostwa w organizacji. W 60. rocznicę powołania do życia NATO, tj. w 2009 roku, nowymi członkami Sojuszu Północnoatlantyckiego oficjalnie uczyniono Albanię i Chorwację. W 2010 roku w Lizbonie przyjęta została nowa *Koncepcja strategiczna NATO* o charakterze stricte politycznym. Do podstawowego zadania NATO, jakim jest kolektywna obrona, dodano działania w zakresie zarządzania kryzysowego (tzw. opanowywanie kryzysów) oraz bezpieczeństwo oparte na współpracy⁵⁹. Dokumenty określające politykę NATO w nadchodzącej dekadzie uwzględniały przede wszystkim: reformę struktur dowodzenia Sojuszu poprzez zmianę charakteru ist-

.....
⁵⁷ M. Soja, op. cit., s. 98.

⁵⁸ P. Pietrzak, *Szczyt NATO w Chicago – determinanty, oczekiwania i rezultaty*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 22, s. 47.

⁵⁹ Ibidem, s. 48.

niejących dowództw i agencji przy równoczesnej redukcji ich liczby (z 11 dowództw do 6, z 14 agencji do 3), zmniejszenie liczby personelu (w dowództwach z 12 tys. do 8,95 tys.), rozwijanie sojuszniczego systemu obrony przeciwrakietowej w oparciu o rozmieszczone w Europie elementy amerykańskiej „tarczy antyrakietowej” oraz przekazywanie strukturom lokalnym stopniowej odpowiedzialności za bezpieczeństwo Afganistanu. W dalszym ciągu państwa członkowskie NATO wyrażały swą zgodność co do kwestii przyjęcia pozostających poza organizacją państw bałkańskich, co do których proces akcesji został wstrzymany⁶⁰. Pomimo że szczyt w Lizbonie nie przyniósł nowych decyzji, poza zapisami w deklaracji końcowej, nie zahamował też procesu integracji, uzależniając go od postępów każdego z państw osobno, tym samym pozostawiając im uchyloną furtkę.

Szczyt NATO w Chicago, który odbywał się w dniach 20–21 maja 2012 roku, uznany został za spotkanie rutynowe, stanowił kolejny krok w zakresie adaptowania Sojuszu do nowej rzeczywistości, bardziej skutecznego reagowania na obecne i przyszłe zagrożenia. W trakcie spotkania przyjęte zostały m.in.: deklaracja ze szczytu⁶¹, deklaracja na temat Afganistanu⁶², deklaracja w sprawie zdolności obronnych – Siły NATO 2020⁶³ oraz *Przegląd polityki*

.....

⁶⁰ A. Wilk, *NATO po szczycie w Lizbonie – konsekwencje dla Europy Środkowej i Wschodniej*, Ośrodek Studiów Wschodnich, art. z dn. 24.11.2010 r., <<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-11-24/nato-po-szczycie-w-lizbonie-konsekwencje-dla-europy-srodkowej-i>>, (data dostępu: 25.10.2011).

⁶¹ *Chicago Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in The Meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012*, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87593.htm>, (data dostępu: 08.09.2012).

⁶² *Chicago Summit Declaration on Afghanistan Issued by the Heads of State and Government of Afghanistan and Nations Contributing to the NATO-led International Security Assistance Force (ISAF)*, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87595.htm>, (data dostępu: 12.10.2012).

⁶³ *Summit Declaration on Defense Capabilities, Toward NATO Forces 2020*, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87594.htm>, (data dostępu: 12.10.2012).

odstraszania i obrony⁶⁴. Spotkanie w Chicago potwierdziło wolę państw do zakończenia misji ISAF w Afganistanie i utrzymania niepodzielności bezpieczeństwa państw członkowskich i stałej ich gotowości do sprostania wszelkim zagrożeniom⁶⁵. Z deklaracji końcowej wynikało, że Sojusz pragnie prowadzić współpracę z kluczowymi organizacjami o charakterze międzynarodowym (ONZ, OBWE, Unia Europejska), jak i państwami partnerami – głównie tymi, które wnoszą wkład ludzki i finansowy w operacje prowadzone przez NATO.

Utrzymana została „koncepcja otwartych drzwi”, a jako państwa, które poczyniły w ostatnim czasie postępy, wymienione zostały: Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra i Macedonia, którym potwierdzono przyszłą możliwość przystąpienia do Sojuszu. „W Chicago ministrowie spraw zagranicznych spotkają się ze swymi odpowiednikami z Byłej Jugosłowiańskiej Republiki Macedonii, Czarnogóry oraz Bośni i Hercegowiny w celu podsumowania ich indywidualnych postępów, określenia planu dalszej współpracy, wymiany poglądów z partnerami, przede wszystkim w zakresie kwestii ich uczestnictwa w działaniach partnerskich, jak i wysokości składek na operacje pokojowe”⁶⁶. W punkcie 26. Deklaracji sygnatariusze podkreślali, że podtrzymują podjęte na szczycie w Bukareszcie w 2008 roku i ponawiane na kolejnych szczytach zaproszenie dla Byłej Jugosłowiańskiej Republiki Macedonii do przystąpienia do Sojuszu – tak szybko, jak tylko rozwiązana zostanie kwestia nazwy państwa. Punkt kolejny (27) doceniał postęp Czarnogóry i starania, jakie państwo poczyniło od momentu uzyskania niepodległości. Sojusz „dostrzega jej wpływ na bezpieczeństwo w regionie Bałkanów Zachodnich i poza nim, przede wszystkim za sprawą aktywnej roli w zakresie współ-

.....

⁶⁴ *Deterrence and Defence Posture Review*, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87594.htm>, (data dostępu: 12.10.2012).

⁶⁵ P. Pietrzak, op. cit., s. 56.

⁶⁶ *Chicago Summit Declaration Issued by the Heads of State...*, op. cit., pkt 31.

pracy regionalnej i udziału przedstawicieli Czarnogóry w misji ISAF w Afganistanie. Sojusz czeka na wzrost poparcia społeczeństwa dla członkostwa w Sojuszu i będzie nadal wspierał ten proces. Aktywne zaangażowanie Czarnogóry w Plan Działań na rzecz Członkostwa (MAP) potwierdza zobowiązanie państwa do członkostwa w Sojuszu. Czarnogóra wdrożyła znaczące reformy polityczne i ekonomiczne, a także te odnoszące się do kwestii obrony⁶⁷. Sojusz obiecał wspierać również aspiracje Bośni i Hercegowiny, jednak pod warunkiem podjęcia trudu rozwiązania kłopotliwych wewnętrzpaństwowych problemów. Strategiczny dla NATO obszar Bałkanów Zachodnich powinien cechować się: wartościami demokratycznymi, współpracą regionalną i dobrąsąsiedzkiimi stosunkami, bez których niemożliwe będzie utrzymanie trwałego pokoju i stabilności. Serbia, która podjęła wysiłki na rzecz budowy partnerstwa z NATO, w dalszym ciągu zachęcana jest do jej pogłębiania. Państwem, które wezwane zostało do korzystania z możliwości oferowanych przez Sojusz na rzecz promowania pokoju, bezpieczeństwa i stabilności w regionie było Kosowo, bez którego integracja pozostałych państw regionu nie będzie pełna⁶⁸.

W deklaracji, poza wolą współpracy z państwami Bałkanów Zachodnich, wyrażono chęć kooperacji z Ukrainą i Rosją. Dyskusje w trakcie ostatniego szczytu objęły również zdolności wojskowe NATO, w tym realizację programów w ramach *smart defence*, rozwój sojuszniczej obrony przeciwrakietowej, wspólne szkolenia i ćwiczenia wojsk. Jak zauważa Paweł Pietrzak, 5 z 65 punktów deklaracji dotyczyło zapisów związanych z nowymi wyzwaniami dla bezpieczeństwa, tj. zagrożeniami cybernetycznymi, proliferacją broni masowego rażenia, terroryzmem, zagrożeniami dla bezpieczeństwa energetycznego, ochroną infrastruktury krytycznej oraz bezpieczeństwem ekologicznym⁶⁹.

.....
⁶⁷ Ibidem, pkt 27.

⁶⁸ *Chicago Summit Declaration Issued by the Heads of State...*, op. cit.

⁶⁹ P. Pietrzak, op.cit., s. 57.

Ostatni szczyt NATO w Newport we wrześniu 2014 roku, podobnie jak wcześniejsze spotkania, dla przyszłych kandydatów niósł pewne oczekiwania i nadzieje. Niestety, nie podjęto decyzji w sprawie rozszerzenia. Rozmowy zostały zdominowane przede wszystkim przez kwestię Ukrainy i obecności sił NATO w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Przywódcy państw Sojuszu dyskutowali o zagrożeniu ze strony Państwa Islamskiego działającego w Syrii i w Iraku⁷⁰. Punkt 95. deklaracji ze spotkania brzmiał następująco: „cieszymy się ze znaczącego postępu, jaki osiągnęła Czarnogóra, z realizacji reform, jej konstruktywnej roli w regionie Bałkanów Zachodnich, a także wkładu w bezpieczeństwo międzynarodowe, m.in. dzięki rozmieszczeniu sił w Afganistanie. Uznając postępy Czarnogóry, aspirującej do członkostwa w NATO, Sojusz postanawia zintensyfikować dialog prowadzony z Czarnogórą i do końca 2015 roku podejmie decyzję o zaproszeniu państwa do organizacji. Dialog NATO-Czarnogóra prowadzony będzie równoległe z Planem Działań na rzecz Członkostwa (MAP) realizowanym przez państwo. Sojusz ma nadzieję, że Czarnogóra będzie kontynuowała wysiłki na rzecz polepszenia sytuacji w zakresie rządów prawa i będzie dążyła do ukończenia reformy sektora obronnego. Istotne będzie również zachęcenie opinii publicznej do wyraźnego poparcia akcesji państwa do struktur euroatlantyckich”⁷¹.

4.1.2. NATO – stabilizator bezpieczeństwa na obszarze państw byłej Jugosławii

Bezpieczeństwo na obszarze byłej Jugosławii, z uwagi na bardzo specyficzny charakter tych terenów, należy postrzegać w ujęciu kompleksowym, zgodnie z propozycją Barry’ego

.....
⁷⁰ A. Zagner, *Po szczycie NATO: Stała obecność wojsk Sojuszu w Europie Środkowej, kolejny szczyt w Polsce*, „Polityka” z dn. 5.09.2014 r.

⁷¹ Vide: art. 95. deklaracji ze spotkania na szczycie w Walii; O. Injac, *NATO Samit u Velsu: Prosirenje i nacionalne perspektive zemalja aspiranata*, „Bezbjednost” 2014, nr 8, s. 9–11.

Buzana⁷². Zakładała ona, że bezpieczeństwo stanowi kategorię niepodzielną, a jego aspekty międzynarodowe i wewnętrzne tworzą właściwe bezpieczeństwo podmiotu. Takie ujęcie było efektem rozpadu systemu bipolarnego, kiedy to zagrożenia zaczęły mieć charakter międzynarodowy, a zatem ich zwalczanie wymagało współpracy o charakterze międzynarodowym. Spośród wymienianych najczęściej w tej koncepcji zagrożeń szczególnie charakterystyczne dla omawianego regionu Bałkanów Zachodnich są korupcja, przestępczość zorganizowana, pranie brudnych pieniędzy i handel narkotykami. Silny związek między bezpieczeństwem wewnętrznym i zewnętrznym określany jest jako zjawisko eksternalizacji bezpieczeństwa wewnętrznego. Buzan postrzega bezpieczeństwo w pięciu wymiarach, jako: militarne, ekonomiczne, polityczne, społeczne i ekologiczne, z których cztery odnoszą się do bezpieczeństwa wewnętrznego. A zatem, nawiązując do twierdzeń autora, źródłami destabilizacji mogą być trudna sytuacja ekonomiczna, wysoka stopa bezrobocia, niekontrolowany wzrost inflacji, problemy społeczne, jak bieda i niedostatek, które mogą rodzić zjawiska migracji i uchodźstwa, problemy z asymilacją różnych grup etnicznych. Nakładanie się zróżnicowania religijnego i etnicznego stanowi zaś doskonałe podłoże dla nowych zagrożeń⁷³.

Inne ujęcie bezpieczeństwa, także odnoszące się do jego wielopłaszczyznowego charakteru, to sieciowość zjawiska. Podstawowy walor eksplanacyjny takiego ujęcia to umieszczenie bezpieczeństwa państwa jako jednostkowego podmiotu stosunków międzynarodowych w szerszym, sieciowym kontekście i powiązanie go z bezpieczeństwem innych uczestników, w tym organizacji międzynarodowych. Zatem status bezpieczeństwa

.....
⁷² B. Buzan, *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, London 1991.

⁷³ K. M. Marczuk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w poszerzonej agendzie studiów nad bezpieczeństwem*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sułowski, M. Brzeziński, Warszawa 2009.

Czarnogóry w analizowanym przypadku będzie zależny od stanu bezpieczeństwa jego bliższego i dalszego otoczenia. Sieciowe ujmowanie bezpieczeństwa pozwala na uwzględnienie wielu zmiennych, w tym głównie niezależnych, które dynamizują zmiany w środowisku międzynarodowym. Prócz tego daje sposobność docenienia roli NATO jako elementu sieci bezpieczeństwa państwa oraz organizacji, do członkostwa w której aspirują pozostałe elementy sieci. Zatem pogłębianie bezpieczeństwa w takim ujęciu będzie wynikało z efektu synergii, który przynosi nałożenie narodowego i ponadnarodowego wymiaru bezpieczeństwa. Taki właśnie sposób ujmowania bezpieczeństwa można odnaleźć na Bałkanach Zachodnich. Odwołuje się do niego również w swej książce Albert-László Barabási⁷⁴.

W wyniku rozpadu byłej Socjalistycznej Republiki Jugosławii, do którego doszło na początku lat 90. XX wieku, niezwykle istotnym zadaniem stało się utworzenie systemu bezpieczeństwa, w ramach którego mogłyby funkcjonować nowo powstałe kraje. Najlepszym rozwiązaniem dla zdeintegrowanych wówczas państw okazała się integracja z międzynarodowymi strukturami. Dla większości państw byłej Jugosławii członkostwo w Sojuszu Północnoatlantyckim stało się, obok uregulowania stosunków w regionie i przystąpienia do Unii Europejskiej, jednym z zasadniczych założeń przyjętych w polityce zagranicznej. Studium na temat poszerzenia NATO z 1995 roku jasno definiowało warunki, jakie stawia się państwom – przyszłym członkom Sojuszu. Dobra i korzyści wynikające z systemu kolektywnej obrony wymagały jednak zaangażowania i współdziałania każdego z członków. Bezpieczeństwo, rozwój cywilno-demokratycznej kontroli nad siłami zbrojnymi, rozwój demokracji parlamentarnej, gospodarki rynkowej, podstawy prawa oraz dobrosąsiedzkie stosunki stały się zasadniczymi wyznacznikami i przepustką do dalszej

.....
⁷⁴ A.-L. Barabási, op. cit.

współpracy, której celem stało się stworzenie kompatybilnego systemu współpracującego z NATO⁷⁵.

Albania, Bośnia i Hercegowina, Macedonia, Chorwacja, Serbia i Czarnogóra nie wypełniały podstawowych zasad dyktowanych przez Sojusz. Nie miały demokratycznego, a tym bardziej sprawnie funkcjonującego systemu politycznego, który obejmowałby gospodarkę rynkową i gwarantował poszanowanie praw mniejszości narodowych zgodnie z zasadami określonymi przez OBWE. Co więcej, nie miały ostatecznie uregulowanych stosunków w regionie. Występowały pomiędzy nimi spory natury politycznej, stanowiące kontynuację powojennych roszczeń. Tym samym stworzenie odpowiednich struktur wojskowych i zbudowanie sił zbrojnych, które byłyby w stanie zareagować na wypadek ataku z zewnątrz, a co więcej, wesprzeć wojska NATO i prowadzić na odpowiednim poziomie działania, wydawało się stanowić nierealny scenariusz.

Przypadek Czarnogóry nie odbiegał od reszty państw. Choć należy zwrócić uwagę na fakt, że jej sytuacja wewnętrzna i brak wojennych zniszczeń, z którymi zmagaly się pozostałe państwa, sprawiał, że startowała ona z całkowicie innego pułapu. Kiedy w 2006 roku państwo uzyskało niepodległość i odłączyło się od Serbii, musiało przeprowadzić szereg reform, zarówno o charakterze politycznym czy gospodarczym, jak i odnoszących się do sektora bezpieczeństwa. Budowa od podstaw systemu instytucji państwowych i zaufania wśród społeczeństwa nie były łatwym zadaniem.

Polityczna demokratyzacja państwa jest niezwykle istotnym czynnikiem na drodze do pełnoprawnego członkostwa w NATO⁷⁶. Po pierwsze, NATO i jego państwa członkowskie służą jako swoisty model dla nowych demokracji Europy Środkowej i Wschodniej,

.....

⁷⁵ Bardziej szczegółowo na temat przemian w systemie międzynarodowym po zakończeniu zimnej wojny i o euroatlantyzmie pisze L. Čehulić, *Euroatlantizam*, Zagrzeb 2003, w części *Euroatlantizam u novom svjetskom poretku*, s. 113–303.

⁷⁶ J. Dieringer, M. M. Müller, *The Perspectives and Expectations of the Visegrad States*, „Družboslovne razprave”, 1998, t. 14, nr 26, s. 103.

model do budowy wielopartyjnego systemu, podziału władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, ustalenia stosunków pomiędzy nimi. Po drugie, państwa zachodnioeuropejskie będące członkami NATO przedstawiały model standardów w odniesieniu do stosunków panujących pomiędzy kościołem a państwem oraz rządów prawa. Po trzecie, o tym, że osiągnięcie pełnoprawnego członkostwa w NATO jest sprawą wyższej wagi, świadczą postanowienia zawarte w jego podstawowych dokumentach. W preambule *Traktatu północnoatlantyckiego* z 1949 roku jest wyraźnie zapisane, że „Państwa sygnatariusze porozumienia zobowiązują się bronić demokracji, swobód poszczególnych państw i rządów prawa, na których opiera się ich wspólny system”, a w artykule 3. *Traktatu* precyzuje się, że „sygnatariusze zobowiązują się, że aktywnie będą działali na rzecz dalszego rozwoju dobrosąsiedzkich i pokojowych stosunków poprzez umacnianie wolnych instytucji”. Deklaracja londyńska z 1990 roku w artykule 2. głosi, że „bezpieczeństwo i stabilizacja nie dotyczą wyłącznie wymiaru wojskowego, ale obejmują i wymiar polityczny Sojuszu, w zgodzie z artykułem 2. *Traktatu północnoatlantyckiego*”. W art. 3. londyńskiej deklaracji można przeczytać, że „tylko sojusz swobodnych demokracji może być niepodważalnym czynnikiem stabilności”. Ramowy dokument programu Partnerstwa dla Pokoju z 1994 roku w art. 2. nadmienia, że dla państw wywodzących się z postkomunistycznego bloku, które starają się o pełnoprawne członkostwo w NATO, „ochrona i promowanie podstawowych swobód, sprawiedliwości i pokoju poprzez demokrację są podstawowymi wartościami Partnerstwa”.

Doświadczenia państw, które znajdowały się pod wpływem autorytarnych przywódców, dziś będących pełnoprawnymi członkami NATO (Portugalia od 24 sierpnia 1949 roku i Hiszpania od 30 maja 1982 roku) pokazują, że kontakty wojskowe i polityczne w Sojuszu w znaczący sposób wpływają na stabilizację demokratycznych norm i instytucji, jak również całkowite, cywilno-wojskowe stosunki pomiędzy państwami. Mając na uwadze powyższe,

przyjęto, że szerzenie NATO na nowe państwa postkomunistyczne wpłynie na stabilizację norm demokratycznych, jak również udział państw w planie wojskowym i ich zbliżenie do zachodnich standardów, będących wstępnym warunkiem członkostwa w NATO.

Zanim doszło do rozpadu Socjalistycznej Federalnej Republiki Jugosławii, utworzone w niej jugosłowiańskie wojsko federalne cieszyło się wielkim uznaniem. Jego prestiż sięgał okresu II wojny światowej. Po wojnie jego wizerunek zmienił się, kiedy w 1948 roku doszło do sporu z Kominformem⁷⁷. Jugosławia została wykluczona z kolektywnego płaszcza obronnego, a w 1955 roku I Sekretarz KPZR⁷⁸ Nikita Chruszczow utworzył Układ Warszawski⁷⁹. Wówczas, wojsko postrzegane było, przede wszystkim jako faktor scalający i trzymający w ryzach federację jugosłowiańską⁸⁰. Do końca lat 80. wojsko miało uprzywilejowaną pozycję. W życiu politycznym brała udział zaledwie wąska kadra profesjonalistów, skupionych wokół dowództwa. Po śmierci Tito wkład funkcjonariuszy wojskowych stawał się coraz bardziej obciążający⁸¹.

.....
⁷⁷ Negowanie radzieckiego przywództwa przyniosło Ticie duży rozgłos na świecie, ale również zapoczątkowało okres niestabilności często zwany okresem Informbiura (Biura Informacyjnego).

⁷⁸ KPZR – *Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego*.

⁷⁹ Układ Warszawski – Układ o Przyjaźni Współpracy i Pomocy Wzajemnej – europejski sojusz wojskowy państw bloku komunistycznego funkcjonujący w od 14.05.1955 roku do 1.07.1991 roku Członkowie: Albania (do 1964 roku), Bułgaria, Czechosłowacja, NRD, Polska, Rumunia (od 1968 roku faktycznie zawiesiła udział w wojskowych strukturach Paktu), Węgry i ZSRR. Najważniejszym organem było Zjednoczone Dowództwo, na czele którego stał marszałek sowiecki. Powstanie sojuszu było odpowiedzią na przyjęcie RFN do NATO. Pakt, zgodnie z doktryną wojenną, miał cele na wskroś ofensywne. Sankcjonował obecność oddziałów Armii Czerwonej na terytorium państw członkowskich, podporządkowując gros ich sił zbrojnych Zjednoczonemu Dowództwu. Był dodatkowym instrumentem kontroli ZSRR nad krajami satelickimi. Potwierdzeniem tego była inwazja wojsk Układu na Czechosłowację w 1968 roku. *Mały oxfordzki słownik historii świata w XX wieku*, tłum. M. Urbański, Londyn 1989, s. 630.

⁸⁰ C. Enloe, *Policja, wojska i etnicitet*, Zagrzeb 1990, s. 28.

⁸¹ L. Jelušić, *Civilno okolže i nadzor nad institucionalnim naseljem*, [w:] *Perspektive podobne varnosti*, red. A. Grizold, Ljubljana 1998, s. 78.

Według Browna⁸² wojsko jugosłowiańskie było najbliższym zaangażowanym się w politykę w okresie kryzysu chorwackiego, który miał miejsce w grudniu 1971 roku. Biorąc pod uwagę fakt, że nie zostało ono wtedy użyte, znaczenie armii zwiększyło się. Wojsko jugosłowiańskie w przeważającej części składało się z Serbów, co Enloe tłumaczył niższym poziomem ekonomicznego rozwoju Serbii w stosunku do Chorwacji i Słowenii⁸³. Podczas gdy dowództwo w latach 60. i 70. było zdecentralizowane wokół narodowej sceny, pozostawiając chorwackim przywódcom dowództwo nad jednostkami federacyjnymi w Chorwacji, to w latach 80. miały miejsce przeciwne tendencje. Wówczas serbscy generałowie zajęli przywódcze miejsca w pozostałych republikach.

Wojsko jugosłowiańskie pełniło dwie podstawowe funkcje – o charakterze zagranicznym i wewnątrzpaństwowym. Zagraniczna funkcja polegała na obronie kraju od zewnętrznej agresji. Jednak ówczesna Jugosławia, w odróżnieniu od pozostałych socjalistycznych państw w Europie, nie mogła liczyć na pomoc sojuszników. Powód był prosty – nie znajdowała się wśród członków Układu Warszawskiego. Wewnętrzna funkcja wywodziła się z oddania Związkowi Komunistów Jugosławii i polegała na strzeżeniu istniejącego, komunistycznego reżimu, będącego wyznacznikiem narodowej tożsamości. Tu pojawiają się dwa podobieństwa z wojskiem sowieckim. Obydwie armie zyskały swoją pozycję w następstwie II wojny światowej i obydwie były gotowe użyć swoich sił w odpowiedzi na wewnętrzne problemy – Armia Rosyjska w sporze z Czeczenią, a Jugosłowiańska Armia Ludowa (JNA) w latach 80. w Kosowie, jak również podczas wojny ze Słowenią, Chorwacją i BiH. Dla porównania, wojska węgierskie w 1956 roku i wojska czeskie w 1968 roku, wbrew oczekiwaniom strażników socjalistycznego porządku, nie

.....
⁸² J. F. Brown, *Hopes and Shadows: Eastern Europe After Communism*, Durham 1994, s. 252.

⁸³ C. Enloe, *op.cit.*, s. 28.

interweniowały, kiedy dochodziło do prób liberalizacji reżimu w kraju. Rozpoczęte reformy musiały dusić sowieckie jednostki.

Wraz z procesem politycznej i gospodarczej tranzycji, nowo zreformowane partie w państwach powstałych w wyniku rozpadu Jugosławii nie rewitalizowały, ani nie narzucały swojego systemu kontroli. Nie miały również uprzywilejowanej pozycji wewnątrz swoich sił wojskowych. Wojska, które powstały po JNA, musiały swoimi profesjonalnymi działaniami zniszczyć i zakończyć dwie istniejące tendencje – ideologiczne ukierunkowanie na socjalizm i brak narodowej przynależności.

Wkraczając na ścieżkę integracji, Czarnogóra miała ułatwione zadanie. Wcześniejsze doświadczenia Słowenii i Chorwacji stanowić mogły dla niej studia przypadku. Słowenia dołączyła do Sojuszu Północnoatlantyckiego, jako pierwsze państwo byłej Jugosławii, już w 2004 roku, wyprzedzając Chorwację o pięć lat⁸⁴.

4.2. Czarnogóra w programie Partnerstwo dla Pokoju

Porównując stopień zaawansowania integracji ze strukturami północnoatlantyckimi, należy stwierdzić, że spośród państw Bałkanów Zachodnich starających się o włączenie do tej polityczno-wojskowej organizacji Czarnogóra znajduje się wyraźnie na jednej z pierwszych pozycji⁸⁵. Dzięki podejmowanym wysiłkom i aktywnie prowadzonej polityce zagranicznej postrzegana jest jako jeden z aktywniejszych i silniej zaangażowanych pretendentów do pełnoprawnego członkostwa, nie tylko w NATO, ale i w Unii Europejskiej. Czarnogórze przez ostatnie lata udało się osiągnąć to, o co inne państwa, m.in. sąsiednia Chorwacja,

.....
⁸⁴ Republika Chorwacji przyłączyła do Sojuszu Północnoatlantyckiego 1 kwietnia 2009 roku. Więcej na temat: M. Łakota-Micker, *Republika Chorwacji na drodze do NATO*, Polkowice 2011.

⁸⁵ Lepsza pod względem zaangażowania w integrację jest Macedonia, która wypełniła już wszystkie wytyczne stawiane jej przez Sojusz, jednak powstrzymana jest przez Grecję.

zabiegały wyraźnie dłużej⁸⁶. Od dłuższego czasu dążenia proeuroatlantyckie i potrzeba zagwarantowania państwu i jego mieszkańcom bezpieczeństwa były widoczne w prowadzonej przez Czarnogórę polityce. Na uwagę zasługuje m.in. fakt, że jeszcze zanim doszło do rozpadu na Serbię i Czarnogórę, 8 czerwca 2005 roku, Czarnogóra przyjęła *Deklarację o integracji z Unią Europejską*⁸⁷. W punkcie drugim tej deklaracji rząd Czarnogóry „wyrażał gotowość podjęcia działań mających na celu uzyskanie trwałej stabilności i bezpieczeństwa w regionie. Podkreślano chęć przystąpienia do programu Partnerstwo dla Pokoju i zbliżenia z euroatlantyckimi strukturami bezpieczeństwa”⁸⁸. Projekt,

.....
⁸⁶ „Sześć lat od uchwalenia Deklaracji Niepodległości jesteśmy na właściwej drodze. Zrobiliśmy więcej niż ktokolwiek oczekiwał” – mówił Ranko Krivokapić w wywiadzie udzielonym dla telewizji czarnogórskiej w szóstą rocznicę uzyskania przez państwo niepodległości i przyjęcia *Deklaracji o niepodległości Czarnogóry*. „Integracja z NATO i Unią Europejską postrzegane są jako ogromny sukces państwa. To, co zostało osiągnięte przez ostatnie sześć lat sprawia, że państwo wysunęło się na przód i stało się liderem w regionie”. *Preuzeli smo baklju liderstva u regionu*, Skupština Crne Gore, Predsjednik, art. z dn. 04.06.2012 r. <[http://skupstina.me/index.php?strana=saopstenja&id=4630&menu_id=2](http://skupstina.me/index.php?strana=saopštenja&id=4630&menu_id=2)>, (data dostępu: 18.09.2012).

⁸⁷ *Deklaracija o pridruživanju Evropskoj uniji*, [w:] *Crna Gora u Procesu Stabilizacije i Pridruživanja*, Vlada Crne Gore, Podgorica 2008, s. 5-7.

⁸⁸ Czarnogóra potwierdziła także, że przyczyni się do szybszej harmonizacji przepisów prawnych Czarnogóry z przepisami i standardami Unii Europejskiej. W szczególności mowa tu o rządach prawa, promowaniu praw człowieka i swobód obywatelskich, urzeczywistnieniu i postępie w zakresie praw mniejszości, umocnieniu bezpieczeństwa ekonomicznego i socjalnego, a przede wszystkim likwidacji wszelkich dyktowanych przepisami ustawowymi instytucjonalnych i politycznych słabości w celu walki ze zorganizowaną przestępczością, korupcją, handlem ludźmi i narkotykami, nielegalną imigracją i zagrożeniami granic. Punkt czwarty Deklaracji potwierdzał gotowość do pełnej współpracy i realizacji zobowiązań i standardów Rady Europy i OBWE oraz wszelkich innych przyjętych międzynarodowych zobowiązań, jak współpraca z sądami międzynarodowymi, w tym z Trybunałem ds. Zbrodni Wojennych w byłej Jugosławii w Hadze. *Deklaracija o pridruživanju Evropskoj uniji*, Sl. list CG, nr 36/3 z 16.06.2005. Projekt, poparty wcześniej przez wszystkie partie polityczne, sygnowany przez Prezydenta Ranko Krivokapicia, został przyjęty przez Skupštinę Czarnogóry.

poparty wcześniej przez wszystkie partie polityczne, sygnowany przez Prezydenta Ranko Krivokapicia, został przyjęty przez Skupštinę Czarnogóry. Potwierdzeniem intencji zawartych w czerwcowej deklaracji stała się *Deklaracja o niepodległości Republiki Czarnogóry*. Podpisana 3 lipca 2006 roku, powtarzała przedstawione miesiąc wcześniej zobowiązania zawarte w *Deklaracji o integracji z Unią Europejską*⁸⁹.

W listopadzie 2006 roku powołano do życia Ministerstwo Obrony Republiki Czarnogóry. Zajęto się tworzeniem nowych miejsc pracy i tworzeniem odpowiednich struktur w poszcze-

.....

⁸⁹ W *Deklaracji o niepodległości Czarnogóry* można przeczytać, że „Wyrażając chęć do wdrażania i promowania międzynarodowego pokoju i stabilności oraz potwierdzając gotowość do szanowania terytorialnej integracji i suwerenności wszystkich państw, opowiadając się za rozwiązaniem międzynarodowych sporów za pomocą środków pokojowych, promując stosunki przyjacielskie i współpracę ze wszystkimi państwami na równych zasadach” nowe, suwerenne państwo w pełną podmiotowością prawną rozpoczęło swoje funkcjonowanie na arenie międzynarodowej. Republika Czarnogóry, jako niepodległy kraj z pełną podmiotowością prawną-międzynarodową, będzie w dalszym ciągu tworzone jako państwo obywatelskie, wielonarodowe, wieloetniczne, wielokulturowe i wielowyznaniowe ze społeczeństwem opierającym się na poszanowaniu i ochronie praw i wolności człowieka, praw mniejszości, zasad demokracji parlamentarnej, państwa prawa i ekonomii rynkowej, co zostanie umocnione poprzez przyjęcie nowej *Konstytucji Republiki Czarnogóry*. „Wychodząc od odnowionej niepodległości państwowej, Republika Czarnogóry, przyjmując zasady potwierdzone w dokumentach Narodów Zjednoczonych, Rady Europy, OBWE i innych organizacji międzynarodowych, przedsięwzięcie postępowanie na rzecz pełnoprawnego członkostwa w ich strukturach; przyjmie i wdroży prawa i obowiązki, które wynikają z dotychczasowych układów z Unią Europejską, Narodami Zjednoczonymi, Radą Europy i OBWE i innymi organizacjami międzynarodowymi, które dotyczą Czarnogóry i które są zgodne z jej systemem prawnym, zapewniając pełne wsparcie dla prac jej agencji i przedstawicielstw na jej terytorium; potwierdza jako strategiczny cel szybką integrację z Unią Europejską i jest gotowa, by rozpocząć skuteczne wypełnianie warunków wynikających z kryteriów kopenhaskich i Procesu Stabilizacji i Stowarzyszenia; jest zdecydowana przystąpić do europejskich i euroatlantyckich struktur bezpieczeństwa – NATO i będzie przyczyniać się do umocnienia regionalnej stabilności i bezpieczeństwa”. *Deklaracja o nezavisnosti Crne Gore*, z dn. 03.07.2006 r., Skupština Republike Crne Gore, <www.skupstina.cg.yu>, (data dostępu: 15.08.2012).

gólnych ministerstwach. Największym problemem był brak odpowiednio wykształconej kadry. Dzięki wsparciu międzynarodowych partnerów w Czarnogórze przeprowadzono szereg szkoleń i kursów podnoszących kwalifikacje zawodowe pracowników. Pomoc zaoferowały m.in.: Norwegia, Stany Zjednoczone, Węgry, Słowenia, Turcja, Niemcy. Na uwagę zasługują m.in. norweskie *Defence and Security Sector Reforms* czy amerykańskie *International Military Education and Training Program, Military Professional Resources Incoorporation*⁹⁰. Pozwoliły one lepiej zrozumieć zawile kwestie procesu definiowania pojęcia bezpieczeństwa i polityki obronności państwa, przemian administracyjnych, technologii informacyjnej, systemu komunikacji, procesu planowania i budżetowania⁹¹. Pozostałe strony zajęły się przeprowadzeniem szkoleń językowych. Główny nacisk położono na kształcenie, naukę języków obcych, przede wszystkim angielskiego i niemieckiego. Uzupełnieniem powyższego stały się seminaria i ćwiczenia obejmujące zakres przygotowania wojska do operacji militarnych. Stany Zjednoczone same zobowiązały się sfinansować koszty szkoleń wojskowych dla oficerów piechoty i marynarki wojennej Czarnogóry⁹². Żołnierze włączani są w różnego rodzaju przedsięwzięcia prowadzone pod auspicjami NATO. Czarnogóra, od momentu gdy przyłączyła do Programu Partnerstwa dla Pokoju, wzięła udział w następujących ćwiczeniach: Cooperative Marlin, Cooperative Mako, Cooperative Longbow, Cooperative Lancer, Combined Endeavor oraz Mediceur⁹³.

.....

⁹⁰ M. Tahirović, *Crna Gora na putu u NATO*, Podgorica 2010, s. 71.

⁹¹ *Izveštaj o radu Ministarstva Obrane Crne Gore u 2008 g.*, Vlada Crne Gore, luty 2009.

⁹² Udział w szkoleniach poza terytorium Czarnogóry i korzystanie z doświadczeń innych systemów bezpieczeństwa na stałe wpisało się w harmonogram współpracy dwustronnej i wielostronnej Czarnogóry. W 2009 roku osiemnastu czarnogórskich wysokich przedstawicieli wojska uczestniczyło w kursach prowadzonych na akademiach wojskowych, w 2010 roku ich liczba zmalała o połowę. Mimo to szkolenia są dalej organizowane.

⁹³ M. Tahirović, *Crna Gora na putu...*, op. cit., s. 71.

Struktura wojskowa państwa, podobnie jak jego struktura administracyjna, wymagała reorganizacji. Niezbędne i w tym przypadku było opracowanie nowych systemów planowania, budżetowania, należało przeprowadzić reformę systemu obrony. Podkreślana w deklaracjach wola przystąpienia przez Czarnogórę do programu Partnerstwo dla Pokoju uzależniona została od tempa i jakości implementacji *Narodowej strategii bezpieczeństwa*⁹⁴ i *Strategii obrony*⁹⁵, jak również ustaw o obronie i o wojsku zgodnych z nową ustawą zasadniczą.

W czarnogórskiej Skupštinie, wśród stałych komisji swoje funkcjonowanie rozpoczęła *Komisja ds. Bezpieczeństwa i Obrony*⁹⁶, w gestii, której znalazły się sprawy z zakresu dowodzenia wojskiem i bezpieczeństwa narodowego⁹⁷. Aktualnie na jej czele stoi Mevludin Nuhodžić (SDP)⁹⁸.

W lutym 2008 roku w ramach współpracy prowadzonej z NATO przyjęto *Ustawę o dokumentach niejawnych*⁹⁹. Zaangażowanie żołnierzy i przedstawicieli wojska Czarnogóry w misje pokojowe i misje na rzecz utrzymania pokoju i bezpieczeństwa uregulowano w *Ustawie o udziale jednostek wojskowych Czarnogóry*

⁹⁴ Oddana w czerwcu 2006 roku; więc na temat vide rozdz. II.

⁹⁵ Przyjęta w lipcu 2007 roku; więcej na temat vide rozdz. II

⁹⁶ Obok Komisji ds. Bezpieczeństwa i Obrony w Parlamencie funkcjonują także Komisja Administracyjna, Ustawodawcza, Konstytucyjna, Komisja ds. Systemu Politycznego, Sądownictwa i Administracji, Komisja ds. Stosunków Międzynarodowych i Emigrantów, Komisja Integracji Europejskiej, Komisja Gospodarki, Finansów i Budżetu, Komitet ds. Praw Człowieka i Wolności, Komitet ds. Równości Kobiet i Mężczyzn, Komisja ds. Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Planowania Przestrzennego, Komisja Edukacji, Nauki, Kultury i Sportu, Rada Zdrowia, Pracy i Opieki Społecznej, Komisja ds. Zwalczania Korupcji, Komisja ds. Monitoringu i Kontroli Prywatyzacji. *Radna tijela*, Skupština Crne Gore, <http://www.skupstina.me/index.php?strana=radna_tijela&tijelo_id=3&menu_id=7.2>, (data dostępu: 29.09.2013).

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Odbor za bezbjednost i odbranu, Skupština Crne Gore, <<http://www.skupstina.me/index.php/me/odbor-za-bezbjednost-i-odbranu/sastav>>, (data dostępu: 12.10.2014).

⁹⁹ *Zakon o tajnosti podataka*, Sl. list CG, nr 14 z. 29. 02.2008.

w międzynarodowych siłach i uczestnictwie członków służby cywilnej, policji i zatrudnionych w instytucjach państwowych przedstawicieli w misjach pokojowych i innych działaniach poza granicami kraju¹⁰⁰.

4.2.1. Dokument ramowy Partnerstwa dla Pokoju oraz Dokument prezentacyjny Czarnogóry

Dnia 29 listopada 2006 roku, w trakcie szczytu w Rydze, do programu Partnerstwo dla Pokoju zaproszono trzy państwa Bałkanów Zachodnich: Bośnię i Hercegowinę, Czarnogórę oraz Serbię¹⁰¹. Przyjmując zaproszenie, 14 grudnia 2006 roku Prezydent Czarnogóry – Filip Vujanović podpisał *Dokument ramowy Partnerstwa dla Pokoju*¹⁰², wyznaczający Czarnogórze specyficzne przedsięwzięcia, wśród których znalazły się m.in. zobowiązania polityczne do ochrony społeczeństwa demokratycznego, wypełniania zobowiązań Karty Narodów Zjednoczonych, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, aktu końcowego z Helsinek i międzynarodowych porozumień w sprawie kontroli zbrojeń i rozbrojenia, powstrzymywania się od gróźb czy użycia siły przeciwko innym państwom oraz poszanowania istniejących granic oraz pokojowego rozwiązywania sporów¹⁰³. Podjęte zostały również specyficzne zobowiązania w kierunku osiągnięcia przejrzystości w narodowym planowaniu i budżetowaniu obronności, w celu

.....
¹⁰⁰ *Zakon o upotrebi jedinica vojske Crne Gore u međunarodnim snagama i učešću pripadnika civilne zaštite, policije i zaposlenih u organima državne uprave u mirovnim misijama i drugim aktivnostima u inostranstvu*, Sl. list CG, nr 61, z. 13.10.2008.

¹⁰¹ *Crna Gora i PZM, Vlada Crne Gore*, <http://www.nato-montenegro.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=70&Itemid=103>, (data dostępu: 18.09.2012).

¹⁰² Do podpisania dokumentu doszło w Brukseli. Na zaproszenie Sekretarza Generalnego NATO przybył Prezydent Czarnogóry. Zobowiązał się on do realizacji podyktowanych *Dokumentem ramowym Partnerstwa dla Pokoju i Podstawowym dokumentem Rady Partnerstwa Euroatlantyckiego (EAPC)* praw i obowiązków. Ibidem.

¹⁰³ *Partnerstwo na Rzecz Bezpieczeństwa*, NATO Public Diplomacy Division, Brussels 2005, s. 10, <<http://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-pol.pdf>>, (data dostępu: 12.01.2013).

wprowadzenia demokratycznej kontroli sił zbrojnych i rozwijania zdolności do prowadzenia wspólnych z NATO operacji pokojowych i humanitarnych¹⁰⁴.

W celu zapewnienia lepszej koordynacji prac i wymiany danych Rząd Czarnogóry podjął decyzję o utworzeniu Rady Partnerstwa dla Pokoju¹⁰⁵ i Komisji Rządowej ds. Koordynacji Działań Międzyresortowych Czarnogóry w Programie Partnerstwo dla Pokoju pod koniec grudnia¹⁰⁶. Im powierzone zostało opracowywanie najważniejszych dokumentów w zakresie integracji państwa z Sojuszem Północnoatlantyckim. Decyzją rządu z dnia 7 marca 2013 roku Rada Partnerstwa dla Pokoju została przemianowana na Radę na rzecz Członkostwa w NATO pod przewodnictwem premiera Milo Đukanovicia. W tym samym

.....
¹⁰⁴ *Aneks dokumenta M-1(94)2 donijet od strane šefova država i vlada na zasjedanju Sjevernoatlantskog savjeta i Sjevernoatlantskog savjeta za saradnju, Štab NATO, Brisel 10–11. januar 1994. godine*, [w:] *Okvirni dokument Partnerstva za mir, koji je Predsjednik Crne Gore potpisao u Briselu, čime je Crna Gora postala punopravan član tog NATO programa 14. decembar 2006*, <http://www.skupstina.me/cms/site_data/novo/okvirni%20dokument%20pzm.pdf>, (data dostępu: 12.01.2013).

¹⁰⁵ Radzie Partnerstwa dla Pokoju przewodniczy premier Czarnogóry, wraz ze swoimi współprzewodniczącymi – ministrem spraw zagranicznych i ministrem obrony Czarnogóry. *Hronologija aktivnosti Ministarstva odbrane Crne Gore u evroatlantskim integracijama*, Ministarstvo Odbrane Crne Gore, Podgorica 25 avgust 2011. Godine, s. 2.

¹⁰⁶ Rada Partnerstwa dla Pokoju została powołana 28 grudnia 2006 roku. Inauguracyjne posiedzenie odbyło się 29 marca 2007 roku pod przewodnictwem przewodniczącego Rady i premiera Z. Sturanovicia. W trakcie sesji poruszane są przede wszystkim kwestie związane z działalnością Czarnogóry w ramach programu Partnerstwo dla Pokoju, ze szczególnym uwzględnieniem realizacji *Indywidualnego planu działań na rzecz partnerstwa (IPAP)* i zintensyfikowanego Dialogu (ID) oraz pozostałych mechanizmów, dzięki którym możliwa jest realizacja wytycznych stawianych przez Sojusz. Podczas spotkania 4 października 2012 roku, Rada pod przewodnictwem Premiera Igora Lukšicia uznała projekt tekstu III Roczego Programu Narodowego (ANP), tym samym umożliwiając rozpoczęcie III cyklu Planu Działań na rzecz Członkostwa (MAP). *Hronologija aktivnosti Ministarstva...*, op. cit., s. 2.; *Savjet za Partnerstvo za Mir*, Ministarstvo Odbrane Crne Gore, <<http://www.odbrana.gov.me>>, (data dostępu: 12.12.2012).

czasie powołano również Narodowego Koordynatora NATO w osobie doradcy premiera ds. polityki zagranicznej – Nebojšę Kaluđerovicia¹⁰⁷.

Ważnym wydarzeniem w ramach zbliżania państwa do struktur euroatlantyckich było przyjęcie przez Czarnogórski rząd 5 kwietnia 2007 roku *Dokumentu prezentacyjnego Czarnogóry*¹⁰⁸. Jego waga jest o tyle duża, że stanowił on podstawę dla dalszego zdefiniowania wysiłków i działań państwa w zakresie realizacji politycznych celów Partnerstwa dla Pokoju. Dokument, składający się z pięciu części, swym zakresem objął zasady, cele, priorytetowe obszary współpracy, działania i finansowanie działań w ramach przyszłego członkostwa Czarnogóry w NATO.

W pierwszej części Dokumentu prezentacyjnego podkreślona została waga, jaką władze państwa przywiązują do integracji z Sojuszem Północnoatlantyckim, wiążąc z nim nadzieje i perspektywy oraz upatrując w nim możliwości rozwoju państwa. Świadomość potrzeby realizacji kompleksowych reform i założeń na rzecz członkostwa popycha państwo w kierunku rozwijania zdolności i intensyfikacji dialogu politycznego, zarówno z państwami członkowskimi NATO, jak i innymi uczestnikami Partnerstwa dla Pokoju, w tym państwami regionu Bałkanów Zachodnich. Współpraca, niezbędna dla osiągnięcia postępu w zakresie reformy systemu obronnego państwa, jest również gwarantem stabilizacji i bezpieczeństwa w regionie, w którym przyszło funkcjonować Czarnogórze.

Drugi punkt Dokumentu określa cele, jakie przyjęła Czarnogóra, w tym uzyskanie pełnoprawnego członkostwa w NATO, osiągnięcie odpowiednich zdolności, które umożliwią jej szybką realizację przyjętych założeń i przejście do kolejnego etapu

.....
¹⁰⁷ *Odnosi Crne Gore i NATO*, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, <<http://www.mvpei.gov.me/rubrike/nato/Odnosi-Crne-Gore-i-NATO>>, (data dostępu: 22.10.2014).

¹⁰⁸ Zanim Rząd Czarnogóry przyjął Dokument prezentacyjny, został on zaakceptowany przez NATO, a 25 kwietnia 2007 roku przyjęty przez Sojusz.

integracji, jakim jest Plan działań na rzecz Członkostwa (MAP). Jak zostało podkreślone, Czarnogóra w ramach Partnerstwa dla Pokoju zobowiązała się do rozwijania dwustronnej i wielostronnej współpracy, w tym o charakterze wojskowym, z państwami członkowskimi i partnerami NATO, reformy sił zbrojnych i przyjęcia długookresowego planu działania, który pozwoli jej na harmonizację wojska z pozostałymi członkami Sojuszu, rozwój demokratycznej kontroli sił zbrojnych i edukację społeczeństwa obywatelskiego o dokonaniach i działalności Sojuszu.

Obszary priorytetowe, którym państwo poświęciło szczególną uwagę i które zostały wymienione w punkcie trzecim, częściowo stanowiące powtórzenie wyżej przytoczonych celów, objęły potrzebę prowadzenia szkoleń i edukacji w odniesieniu do personelu cywilnego i wojskowego, rozwiązanie problemu posiadania przez państwo nadwyżek amunicji i broni oraz kooperację w zakresie zarządzania kryzysowego. Przedsięwzięcia poczynione przez Rząd Czarnogóry i te, które dopiero będą zrealizowane, znalazły swoje odzwierciedlenie w punkcie czwartym Dokumentu. Na realizację priorytetowych celów i działań państwa przewidziano wykorzystanie funduszy państwowych, które w średniookresowym terminie będą dostosowywane do tych, jakie dyktuje członkostwo w NATO, tj. sięgających 2% PKB państwa (punkt piąty Deklaracji)¹⁰⁹.

W tym samym dniu, kiedy przekazany został NATO Dokument prezentacyjny, czyli 25 kwietnia 2007 roku, doszło także do podpisania *Umowy o ochronie informacji*¹¹⁰, która weszła w życie 17 listopada 2008 roku. Dzięki umowie Czarnogóra zyskała możliwość wymiany informacji z NATO w zakresie dokumentów

.....
¹⁰⁹ *Prezentacioni dokument Republike Crne Gore*, Vlada Crne Gore, <<http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=54680&rType=2&file=1175780009.doc>>, (data dostępu: 10.12.2012).

¹¹⁰ W imieniu Czarnogóry dokument podpisał Minister Obrony Czarnogóry Boro Vucinić, NATO reprezentował zastępca Sekretarza Generalnego NATO Alessandro Minuto-Rizzo. *Hronologija aktivnosti Ministarstva...*, op. cit., s. 2.

sklasyfikowanych jako wewnętrzne, zastrzeżonych, posiadających klauzulę tajności (dokumenty ściśle tajne nie zostały uwzględnione)¹¹¹.

Stosunek obywateli państw aspirujących jest dla NATO również ważny co realizacja zobowiązań. Z tego względu pod koniec 2007 roku¹¹² opracowano *Strategię komunikacyjną o integracji euroatlantyckiej Czarnogóry*. W ten sposób Czarnogóra zdefiniowała cele, działania i mechanizmy, za pośrednictwem których państwo będzie mogło informować opinię publiczną o integracji euroatlantyckiej. Strategia wyznaczyła ramy dla planowania działań i przedsięwzięć, które, zgodnie z wytycznymi, przedstawiane będą szczegółowo w półrocznych planach działań¹¹³. Jak zostało podkreślone, dokładne informowanie i przejrzyste prowadzenie działań wszystkich obywateli, bez względu na ich status i poziom społeczny, powinno odbywać się zgodnie z prawem i z najwyższymi standardami, które zapewnią im zrozumienie problematyki i uświadomią, że włączenie państw Europy Południowo-Wschodniej do Partnerstwa dla Pokoju, a w dalszej kolejności do NATO stawić będzie gwarancję bezpieczeństwa i stabilności w regionie¹¹⁴. Starając się zapewnić jak najlepszą realizację przyjętych

.....
¹¹¹ Ibidem, s. 5. Dnia 18 kwietnia 2008 roku utworzono Centralny Rejestr ds. Przyjmowania i Ochrony Tajnych Dokumentów. Za informacje powierzone NATO odpowiedzialność przejęła kancelaria NOS – NATO Office Security. Kiedy z początkiem listopada 2008 roku Czarnogórę odwiedziła grupa ekspertów z Komórki NOS, państwo otrzymało pozytywną ocenę i zostało uznane za godnego zaufania partnera. M. Tahirović, *Crna Gora na putu...*, op. cit., s. 61.

¹¹² Rząd Czarnogóry przyjął *Strategię komunikacyjną o integracji euroatlantyckiej Czarnogóry* 11 października 2007 roku. *Komunikaciona strategija o evroatlantskim integracijama Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo inostranih poslova, Biuro za odnose sa javnosću, 11. oktobar 2007. godine, <www.odbrana.gov.me/files/1193306238.doc> (data dostępu: 11.12.2012).

¹¹³ Rząd Czarnogóry przyjął pierwszy sześciomiesięczny program działania w zakresie Strategii komunikacyjnej dnia 13 grudnia 2007 roku. *Hronologija aktivnosti Ministarstva...*, op. cit., s. 3.

¹¹⁴ *Komunikaciona strategija o evroatlantskim...*, op. cit.

celów, Rząd Czarnogóry powołał Grupę ds. Koordynacji Działań i Nadzoru nad Realizacją Strategii Komunikacyjnej o Integracji Euroatlantyckiej Czarnogóry¹¹⁵.

4.2.2. Mechanizmy Partnerstwa dla Pokoju dla Czarnogóry

Od momentu, kiedy Czarnogóra dołączyła do programu Partnerstwo dla Pokoju, doszło w państwie do licznych zmian natury organizacyjno-prawnej. Prowadząc dialog z Sojuszem Północnoatlantyckim, Czarnogóra przeszła przez następujące mechanizmy współpracy w ramach programu Partnerstwo dla Pokoju: *Indywidualny program partnerstwa (Individual Partnership Programme, IPP)*, *Proces Planowania i Oceny PdP (Partnership for Peace Planning and Review Process, PARP)*, *Indywidualny plan działań na rzecz partnerstwa (Individual Partnership Action Plan, IPAP)* oraz *Zintensyfikowany Dialog (Intensified Dialogue, ID)*.

4.2.2.1. Indywidualny program partnerstwa (IPP) oraz Indywidualny program partnerstwa i współpracy (IPCP)

W oparciu o oświadczenia zadeklarowane w Dokumencie prezentacyjnym¹¹⁶ i wyniki z prowadzonych pomiędzy ekspertami NATO a przedstawicielami Czarnogóry rozmowami, rozpoczęto prace nad implementacją *Indywidualnego programu partnerstwa*

.....
¹¹⁵ Grupa została powołana decyzją z dnia 18 października 2007 roku, *Hronologija aktivnosti Ministarstva...*, op. cit., s. 3. Wśród innych ważnych dla stron przedsięwzięć znalazły się także podpisanie *Memorandum o porozumieniu z NATO*, służące zagwarantowaniu udziału w prowadzonych przez NATO szkoleniach, kursach, które odbywać się miały na terytorium Czarnogóry, jak i poza jej granicami, tj. w państwach członkowskich NATO i państwach uczestniczących w Partnerstwie dla Pokoju. Rząd Czarnogóry przyjął dokument 29 czerwca 2009 roku, do jego oficjalnego podpisania z przedstawicielami NATO doszło 13 października 2009 roku. *Razvoj odnosa Crne Gore i NATO - ključni datumi*, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Crne Gore, <<http://www.mvpei.gov.me/rubrike/nato/Razvoj-odnosa-Crne-Gore-i-NATO-kljucni-datumi>>, (data dostępu: 13.11.2012).

¹¹⁶ Rząd Czarnogóry przyjął *Dokument prezentacyjny Czarnogóry* 5 kwietnia 2007 roku, *Hronologija aktivnosti Ministarstva...*, op. cit., s. 2.

(IPP)¹¹⁷. Program objął okres dwóch lat. Działania, o jakich mowa, dobierane dla każdego państwa osobno, korelują z indywidualnymi wymogami i priorytetami z listy zawartej w *Północnoatlantyckim programie prac partnerskich (Euro-Atlantic Partnership Work Programme, EAPWP)* i stanowią ramy dla dalszej działalności. Niezwykle istotna jest możliwość samodzielnego decydowania przez państwo o formie współpracy i możliwość określenia potrzeb każdego z państw z osobna. Program prac, zawierający szeroki opis różnorodnych obszarów współpracy, i utworzona w oparciu o nie lista działań poddawane są ocenie każdego roku. Działania realizowane są w następujących dziedzinach: nauce, stosunkach cywilno-wojskowych, zarządzaniu sytuacjami kryzysowymi, systemie komunikacji i informacji, ochronie strefy powietrznej¹¹⁸.

Pierwszy IPP dla Czarnogóry został przygotowany w październiku 2007 roku i przyjęty przez NATO w styczniu 2008 roku¹¹⁹. Zakładał on, że państwo w trakcie kolejnych miesięcy będzie uczestniczyło w 69 przedsięwzięciach¹²⁰ z udziałem 132 przedstawicieli, reprezentujących m.in. Ministerstwo Obrony (głównego koordynatora przy realizacji zaplanowanych działań), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwo Finansów, Sąd Najwyższy, Policję i Parlament. Jako priorytetowe określono wówczas dziewięć obszarów współpracy partnerskiej, za najważniejsze uznając podniesienie poziomu znajomości języków obcych, poprawę stanu opieki medycznej, edukację wojskową, zwiększenie liczby organizowanych szkoleń i wyposażenia wojska. Po konsultacji z przedstawicielami NATO

.....

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Z. Jovanović, *Crna Gora i NATO Program Partnerstva za Mir*, Ministarstvo finansija Crne Gore, s. 2, <www.mf.gov.me>, (data dostępu: 12.12.2012).

¹¹⁹ G. Đurović, *Montenegro in the Expectation of the Status of a NATO Membership Candidate*, [w:] *Yearbook Šipán 2009*, red. L. Čehulić-Vukadinović, Zagrzeb 2010, s. 59.

¹²⁰ Po konsultacjach ze Sztabem NATO podjęto jednak decyzję, że liczba aktywności ulegnie pomniejszeniu, do 48, co również było adekwatne w stosunku do wielkości państwa i jego realnych możliwości.

podjęto również decyzję, w oparciu o którą Czarnogóra miała stać się gospodarzem spotkania Grupy Doradczej Rady Partnerstwa Euroatlantyckiego (EAPC), zaplanowanego na maj 2008 roku¹²¹.

W styczniu 2009 roku została zakończona roczna analiza poświęcona realizacji IPP za 2008 rok. Uznano, że Czarnogóra zrealizowała przyjęte zadania w 71%¹²². Spotkanie podsumowujące negocjacje w kwestii kolejnego IPP na 2009 rok odbyło się w Brukseli, 10 grudnia 2008 roku. W jego trakcie sprecyzowano 48 działań na kolejny rok, w których tym razem uczestniczyć miało 71 przedstawicieli pochodzących z różnych instytucji państwowych. *Indywidualny program partnerstwa* na lata 2010/2011 przedstawiał 51 przedsięwzięć partnerskich, spośród których 27 przejętych zostało z pakietu wcześniejszego, a 24 były nowe. W omawianym okresie doszło do implementacji 21 przedsięwzięć przy zaangażowaniu 80 przedstawicieli Czarnogóry¹²³. Na kolejne lata 2011/2012 zaplanowany został udział w 73 działaniach. Realizacja dziewięciu założeń została odłożona na następny rok, a spośród pozostałych sześćdziesięciu czterech działań Czarnogórcy uczestniczyli w 57. Ministerstwo Obrony Czarnogóry i wojsko nie zrealizowały jedynie jednego założenia, którego wykonalność, jak podkreślało Ministerstwo Obrony, pozostawała niezależna od Czarnogóry. Ogólnie przy uwzględnieniu odłożonych, jak i niewykorzystanych zadań, można przyjąć, że w 2011 roku państwo wypełniło w 90% przyjęte założenia. Czarnogóra wykazała się w ostatnich latach dużym zaangażowaniem, uczestnicząc także w innych, wynikających z Euroatlantyckiego Programu Działań Partnerskich przedsięwzięciach, dodatkowo wspomagających zdolności administracyjne państwa

.....
¹²¹ Crna Gora i NATO, <<http://www.nato-montenegro.co.me>>, z dn. 20.08.2010 r., (data dostępu: 11.12.2012).

¹²² M. Tahirović, *Crna Gora na putu...*, op.cit., s. 64.

¹²³ *Informacija o napretku Crne Gore u euroatlantskim integracijama u 2011. godini*, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Crne Gore, Podgorica, 05. decembar 2011. godine, s. 4.

i jego przedstawiciele poprzez angażowanie ich w kolejne szkolenia, kursy, ćwiczenia o charakterze wojskowym itp.

W 2011 roku Czarnogóra była krajem goszczącym, na terytorium którego przeprowadzone zostały szkolenia z zakresu komunikacji i systemów informacyjnych. Prowadzone w ramach *Indywidualnego programu partnerstwa* zajęcia odbywały się w miejscowości Danilovgrad od 21 do 23 lipca¹²⁴.

Z dniem 1 stycznia 2012 roku, po przeprowadzonych czterech cyklach Programu, IPP został zastąpiony nowym programem, pod nazwą *Indywidualny program partnerstwa i współpracy* (IPCP), stanowiącym roczny plan dwustronnej kooperacji pomiędzy NATO a krajem partnerskim¹²⁵. Jest on dostosowywany do kraju w oparciu o potrzeby i zalecenia Sojuszu wynikające z takich dokumentów, jak *Roadmaps* (RM) czy *Country Specific Plan* (CSP). Działania podejmowane w ramach IPCP wybierane są z obszarów współpracy z partnerami PCM. Czarnogóra realizuje więc od 2008 roku wdrażanie opisywanego mechanizmu Partnerstwa dla Pokoju, początkowo w formie IPP, obecnie IPCP. We wrześniu 2014 roku Czarnogóra realizowała siódmy cykl IPCP, obejmujący 94 działania. Założenia realizowane są w dużym stopniu zgodnie z przyjętym planem i obejmują podnoszenie kwalifikacji przedstawicieli wojska i pracowników Ministerstwa Obrony, ale i innych instytucji państwowych. Program gwarantuje czarnogórskim przedstawicielom jednakowy dostęp do szkoleń, ćwiczeń, udziału w konferencjach, spotkaniach, kursach, jak pozostałym przedstawicielom państw partnerskich NATO. Daje możliwość wymiany doświadczeń podczas wizyt ekspertów NATO, zespołów szkoleniowych, doradczych. Wśród największych korzyści płynących z realizacji *Indywidualnego programu partnerstwa i współpracy* wymienia się: zaangażowanie w realizację celów partnerstwa, umacnianie zdolności administracyjnych i wojskowych

.....
¹²⁴ Izvyještaj o radu Ministarstva Odbrane za 2011. godinu, op. cit., s. 14.

¹²⁵ Ibidem.

Czarnogóry poprzez uczestnictwo w różnego rodzaju formach kształcenia, ćwiczeniach, ale i polepszenie komunikacji z Sojuszem i zwiększenie obecności przedstawicieli kraju w działaniach NATO¹²⁶.

4.2.2.2. Proces Planowania i Oceny (PARP)

Proces Planowania i Oceny (PARP) stanowi dla przyszłych państw członkowskich NATO niezwykle istotny element. Stworzony z myślą o zapewnieniu lepszej współpracy pomiędzy siłami zbrojnymi państw partnerskich a żołnierzami NATO, biorącymi m.in. udział w operacjach pokojowych, okazał się równie ważny co sam program Partnerstwo dla Pokoju. Daje możliwość dostosowania procedur planowania obronnego do wymagań Sojuszu, ale i stopniowego przekształcania modelu sił zbrojnych poszczególnych państw zgodnie z tymi wymogami. Dzięki programowi państwa aspirujące do członkostwa w NATO mają możliwość pozyskania istotnych informacji i wytycznych co do sposobu działania. Jest to o tyle ważne, że gdy dochodzi do wspólnych przedsięwzięć, wspólna koordynacja i podejmowane razem działania nie stanowią dla żadnej ze stron problemu. Potwierdzeniem istoty Procesu Planowania i Oceny mogą być m.in. operacje pokojowe, które prowadzone były na Bałkanach czy w Afganistanie¹²⁷.

Mechanizm PARP, podobnie jak miało to miejsce w przypadku innych państw, został zaproponowany Czarnogórze na zasadzie opcjonalnej, jako program pomocowy na wypadek, gdyby zaistniała potrzeba powołania skutecznych, łatwych do utrzymania sił zbrojnych, ale i w przypadku potrzeby promocji szerszych działań związanych z reformami systemu obronnego. Tak zwane

.....
¹²⁶ *Individualni program za partnerstvo i saradnju - IPCP*, Ministarstvo odbrane, z dn. 11.09.2014 r., <<http://www.odbrana.gov.me/rubrike/partnerstvo-za-mir/141556/Individualni-program-za-partnerstvo-i-saradnju-IPCP.html>>, (data dostępu: 12.10.2014).

¹²⁷ Więcej na temat: M. Tahirović, *Crna Gora u Partnerstvu za Mir. Proces Planiranja i revizije PARP*, „Partner” 2008, nr 3, s. 9-10.

cele partnerskie (Partnership Goals, PG), podejmowane w ramach procesu, zostały wynegocjowane przez Czarnogórę w trakcie rozmów prowadzonych z najwyższymi przedstawicielami NATO. Na władzach państwa spoczywa obowiązek ich terminowej realizacji i cykliczne opracowywanie podsumowań zawierających ocenę poczynionych przez państwo postępów¹²⁸.

Republika Czarnogóry po raz pierwszy przedstawiła odpowiedź na *Kwestionariusz PARP* we wrześniu 2007 roku¹²⁹. Pod koniec roku¹³⁰, z okazji rocznicy podpisania przez Czarnogórę *Dokumentu ramowego Partnerstwa dla Pokoju*, w Podgoricy złożyli wizytę przedstawiciele NATO. W trakcie ich pobytu zostały przedstawione wnioski końcowe Procesu Planowania i Oceny oraz doprecyzowane cele partnerskie. Do sfinalizowania działań doszło 29 lutego 2008 roku, a dwa dni później¹³¹ informacje na temat PARP podano do wiadomości opinii publicznej. Procesem Planowania i Oceny zostały objęte 32 cele partnerskie, na realizację których Czarnogóra otrzymała dwa lata. W ich trakcie władze zobowiązały się podnosić kwalifikacje wojska, m.in. w zakresie języków obcych, szkolenia i angażowania swoich przedstawicieli, w taki sposób, aby mogli uczestniczyć w międzynarodowych misjach pokojowych¹³².

W czerwcu 2008 roku Czarnogóra otrzymała kolejny, drugi *Kwestionariusz PARP*. Został on zwrócony NATO z odpowiedziami pod koniec września¹³³ tego samego roku. Podobnie, jak miało to miejsce w przypadku realizacji pierwszego PARP, do czarnogórskiej stolicy w dniach 26–29 stycznia 2009 roku zjechali

.....
¹²⁸ *Partnerstwo na rzecz Bezpieczeństwa*, op. cit.

¹²⁹ Dnia 29 września 2007 roku. *Hronologija aktivnosti Ministarstva...*, op. cit., s. 4.

¹³⁰ Dnia 14 grudnia 2007 roku. Ibidem.

¹³¹ Oficjalnie przekazano go do informacji publicznej 31 marca 2008 roku.

¹³² T. Mijović, *NATO usvojio PARP procjenu za Crnu Goru*, „Partner” 2008, nr 3, s. 9–10.

¹³³ Odpowiedzi przekazano NATO dnia 29 września 2009 roku. *Hronologija aktivnosti Ministarstva...*, op. cit., s. 5.

specjaliści NATO. Dokonując oceny zadań i sposobu ich implementacji, grupa ekspertów NATO prowadziła bezpośrednie rozmowy z władzami państwa. Podsumowania 2008 roku dokonano ostatecznie w Brukseli, w Sztabie NATO, 16 lutego 2009 roku¹³⁴.

Ponownie pakiet celów partnerskich władze Czarnogóry przyjęły w Brukseli 1 marca 2010 roku. Obejmował on 51 celów partnerskich, z czego 27 niedokończonych, które przeszły z pierwszego etapu i nowe, dodatkowe 24 cele¹³⁵. Koordynatorem ds. monitorowania realizacji przyjętych przedsięwzięć na szczeblu krajowym zostało Ministerstwo Obrony wraz ze wspomagającymi je innymi resortami. Ogólny zarys oceny PARP Czarnogóra otrzymała do wglądu z początkiem marca 2011 roku. W dniach 15-16 marca 2011 roku w Podgoricy ponownie przebywali z wizytą przedstawiciele z Brukseli. Przewodniczył im szef Dyktoriatu Polityki Obronnej i Planowania NATO, Frank Boland. Końcowy efekt prac przedstawiony został w Brukseli 23 maja 2011 roku. Stronę czarnogórską reprezentowali zastępca Ministra Obrony Draško Jovanović i Dowódca Sztabu Generalnego Wojsk Czarnogóry, wiceadmirał Dragan Samardžić¹³⁶. W trakcie spotkania podkreślano znaczenie postępów Czarnogóry w zakresie integracji euroatlantyckiej. Jak podkreślano, było ono znakomitym wstępem do analizy pierwszego czarnogórskiego Planu działań na rzecz Członkostwa (MAP)¹³⁷.

W 2011 roku doszło do zakończenia implementacji jednego z ważniejszych partnerskich celów, za który odpowiedzialne było Ministerstwo Obrony i Wojsko Czarnogóry, tj. G2701 – Organizacji

.....
¹³⁴ G. Đurović, *Montenegro in the Expectation...*, op. cit., s. 60.

¹³⁵ *Razvoj odnosa Crne Gore...*, op. cit.

¹³⁶ MOD, *Usvojena PARP procjena Crne Gore u Briselu*, Ministarstvo odbrane Crne Gore, art. z dn. 24.05.2011 r., <<http://www.odbrana.gov.me/pretraga/105999/Usvojena-PARP-procjena-Crne-Gore-u-Briselu.html>>, (data dostępu: 20.12.2012).

¹³⁷ Władze Czarnogóry otrzymały końcową ocenę PARP w czerwcu 2011 roku, Ibidem.

Generalnego Sztabu (Organizacja Glavnih Komandi). W zakresie realizacji piętnastu celów partnerskich odnotowany został znaczący postęp, w szczególności jeśli chodzi o szkolenia i wyposażenie sił, w stosunku do których podjęto stosowne deklaracje, zgodnie z założeniami OCC (L001, L0047, G4490), gotowość jednostek bojowych i udział w misjach pokojowych (L0035, L0037), dowodzenie łańcuchem dostaw i kodyfikacją (G4055), rozwój systemów informacyjno-komunikacyjnych, digitalizację systemu przekazu radiowego (G2780, G2860) oraz stosunki z opinią publiczną (G0007). Duża część celów partnerskich w zakresie szkoleń w 2011 roku została zrealizowana w ramach odbywających się międzynarodowych ćwiczeń. Wśród tych najważniejszych znalazły się m.in.: Immediate Responce, Shared Resilience czy odbywające się na terytorium Czarnogóry Adrion Livex, Zeta 2011, Odlučan Korak 2. Szczególnie wysoko ocenione zostały przez NATO oddziały piechoty, co znalazło swoje odzwierciedlenie w drugim etapie realizacji OCC (Operation Capabilities Concept)¹³⁸, tj. NEL-1.

.....
¹³⁸ Program natowski OCC E&F został stworzony i opracowany po 1999 roku na szczycie w Waszyngtonie w celu wzmocnienia Operacyjnego Partnerstwa dla Pokoju (EMOP). Proces ma na celu przede wszystkim dokładne przejrzanie możliwości i działań oraz ich zgodności ze standardami przyjętymi przez Sojusz Północnoatlantycki. Pod uwagę brane są przede wszystkim kryteria STANAG, tzw. lista zadań NATO i standardów sił ACO (AFS) oraz zaangażowanie sił wojsk partnerskich. W ramach Programu funkcjonują dwa poziomy oceny. Pierwszy z nich koncentruje się głównie na interoperacyjności i ocenie stopnia zaangażowania danego partnera, szkoleniach, organizacji, wyposażeniu wojska. Jego zakres jest wcześniej uwzględniany w Kwaterze Głównej NATO ze stroną partnerem. Poziom drugi bierze pod uwagę zdolności wojskowe i opiera się na odpowiednim zakresie szkoleń. Odpowiedni zakres szkoleń i procedury oceny są przekazywane partnerom, którzy aktywnie uczestniczą w programie OCC E&F i którzy przeszli I poziom Programu oraz wyraziły chęć podjęcia zadań z poziomu II. Każdy z dwóch poziomów dodatkowo dzieli się na dwa etapy oceny. Dla poziomu I pierwszy krok stanowi tzw. Self Level Evaluation 1 (SEL1). Oceny mogą dokonać obywatele, bez konieczności zaangażowania w nią przedstawicieli NATO bądź – jeśli zostanie wyrażona taka wola – przy udziale oficerów NATO zaproszonych w charakterze obserwatorów. Etap drugi polega na podjęciu działań z poszczególnym partnerem na poziomie określanym jako Evaluation NATO 1 (NEL1).

Nowy zakres celów partnerskich Czarnogóra otrzymała na wiosnę 2012 roku¹³⁹.

W 2013 roku Czarnogóra realizowała wytyczne wynikające z pakietu obejmującego 49 partnerskich celów, spośród których w gestii Ministerstwa Obrony znajdowało się 15 celów, Sztabu Generalnego i Wojska Czarnogóry – 27 celów partnerskich. Realizacja założeń przebiegała sprawnie. Czarnogórcy żołnierze uczestniczyli w ćwiczeniach organizowanych zarówno na terytorium Czarnogóry, jak i w państwach partnerskich. Zgodnie z oceną Ministerstwa Obrony w porównaniu do roku 2012 odnotowano postępy, tak w zakresie podniesienia kwalifikacji technicznych, jak i językowych¹⁴⁰. Czarnogórcy żołnierze uczestniczyli m.in. w szkoleniach: „Vigilant Guard 14” w USA, „Adriatic Strike 13” w Słowenii, „Delfin 13”, „Immediate Response 13” w Chorwacji, „Adrion Livex 13” w Grecji, „Combined Endeavor 13” w Niemczech¹⁴¹. Środki finansowe zostały przekazane na modernizację i doposażenie Narodowego Centrum Operacyjnego Marynarki Wojennej. Zgodnie z przyjętą ustawą budżetową na 2013 rok na ten cel przekazane zostały fundusze w wysokości 1 804 000 euro z budżetu i 4 500 000 euro z dochodów uzyskanych ze sprzedaży m.in. uzbrojenia¹⁴².

.....
Ocena ta przeprowadzana jest przez Kwaterę Główną NATO i pod dowództwem NATO, które ocenia stopień wykonalności zadań. *Operation Capabilities Concept OCC*, Headquarters Allied Air Command Ramstein, NATO, <http://www.airn.nato.int/focus_areas/cd/articles/cdo110.htm>, (data dostępu: 10.12.2012).

¹³⁹ M. Danilović, *NATO pozvaò Crnu Goru da otpoène Intezivirani dialog. Korak do kandidature*, „Partner” 2008, nr 3, s. 14 – 15.

¹⁴⁰ Czarnogórcy żołnierze brali udział m.in. w szkoleniach PELT (Program English Language Training) finansowanych przez Wielką Brytanię, uczestniczyli w szkoleniach organizowanych tak na terytorium kraju, jak i poza jego granicami, m.in.: w Albanii, Macedonii, Chorwacji, Niemczech, USA, Słowenii, Serbii. Celem było przede wszystkim osiągnięcie zdolności umożliwiających wspólne angażowanie żołnierzy Czarnogóry z siłami NATO i innymi z państw partnerskich. *Informacija o aktivnostima na implementaciji Partnerskih Ciljeva*, Ministarstvo Odrbane Republike Crne Gore, Podgorica 2013, s. 1.

¹⁴¹ Ibidem, s. 1–2.

¹⁴² Ibidem.

4.2.2.3. Indywidualny plan działań na rzecz partnerstwa (IPAP)

Wraz z ukończeniem *Indywidualnego programu partnerstwa* oraz Procesu Planowania i Oceny PARP Czarnogóra przystąpiła do *Indywidualnego planu działań partnerstwa* (IPAP). Rada Polityczno-Wojskowa NATO przyjęła 11 marca 2008 roku *Dokument prezentacyjny dla indywidualnego planu działań partnerstwa*¹⁴³. Tym samym rozpoczął się polityczny dialog pomiędzy Czarnogórą i NATO. W przygotowanie IPAP Czarnogóry zaangażowani zostali przedstawiciele prawie wszystkich ministerstw, ostatecznie dokument został zaprezentowany 30 maja 2008 roku¹⁴⁴. Podzielony na pięć części, w pierwszej objął „zagadnienia polityczne i bezpieczeństwa”¹⁴⁵, w drugiej „obronę, bezpieczeństwo i założenia wojskowe”¹⁴⁶, część trzecia poświęcona została „informacji publicznej, nauce, środowisku i sytuacjom kryzysowym”¹⁴⁷, czwarta

.....
¹⁴³ IPAP, NATO-Montenegro, art. z dn. 19.08.2010 r., <http://www.nato-montenegro.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=75&Itemid=108>, (data dostępu: 12.09.2011).

¹⁴⁴ *Izvyještaj o radu Ministarstva Odbrane za 2011. godinu*, op. cit., s. 13.

¹⁴⁵ W części I IPAP, w zagadnieniach politycznych i bezpieczeństwa, wymieniono m.in. integrację z NATO i Unią Europejską, umocnienie stosunków sąsiedzkich i współpracy regionalnej, jak i współpracy z organizacjami międzynarodowymi, zwracano uwagę na demokrację, prawa człowieka, mniejszości i rządy prawa, walkę z korupcją i przestępczością zorganizowaną, zwalczanie terroryzmu i kontrolę zbrojeń, demokratyczną kontrolę nad siłami zbrojnymi, rozwój gospodarczy. Ibidem, s. 1-4.

¹⁴⁶ Część II IPAP, obejmująca „obronę, bezpieczeństwo i założenia wojskowe” uwzględniała m.in. stworzenie odpowiedniego systemu bezpieczeństwa i obrony oraz wdrażanie reform, harmonizację wojsk i prowadzenie szkoleń, utworzenie systemu zarządzania zasobami ludzkimi, w tym odpowiedniego systemu weryfikacji kwalifikacji żołnierzy i urzędników, długoterminowy plan dowodzenia i kontroli (C2), logistykę i wyposażenie, eliminację nadwyżek powstałych w infrastrukturze wojskowej Czarnogóry, sprzętu wojskowego, amunicji, materiałów wybuchowych i toksycznych środków oraz *Indywidualny program partnerski* (IPP). Ibidem, s. 5.

¹⁴⁷ W części III IPAP główna uwaga skierowana została na dyplomację publiczną, współpracę naukową, wsparcie w sytuacjach kryzysowych, m.in. utworzenie centrum komunikacji z numerem alarmowym 112. Ibidem, s. 6.

„sprawom administracyjnym i bezpieczeństwu informacji”¹⁴⁸, ostatnia natomiast to szczegółowy „Plan IPAP”, uwzględniający powyższe cele, posiadane środki państwa i wskazujący na ostateczny termin ich realizacji oraz odpowiedzialność poszczególnych ciał za ich przeprowadzenie¹⁴⁹.

Podobnie jak w przypadku innych programów, weryfikacja przyjętych przez państwo w ramach IPAP założeń przebiega w oparciu o roczne sprawozdania. Odpowiedzialność za ich przygotowanie spoczywa na ekspertach z Ministerstwa Obrony i Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Czarnogóry. Pierwsze ze sprawozdań, które przekazano NATO 18 grudnia 2008 roku, zostało ocenione pozytywnie, podobnie jak to, które Rząd Czarnogóry zaprezentował w lipcu 2009 roku. Końcowe sprawozdanie o realizacji IPAP za lata 2008/2009 zostało przedstawione w trakcie spotkania Rady Partnerstwa dla Pokoju, 21 grudnia 2009 roku. Tym samym Czarnogóra ukończyła realizację indywidualnie przyjętego planu. Z oceny Sojuszu wynikało, że przyjęte założenia wykonano w 83%¹⁵⁰. Podsumowaniem przedsięwzięcia była wizyta ekspertów NATO w Podgoricy, w dniach 1–3 marca 2010 roku, którzy ostatecznie zamknęli kolejny etap w procesie integracji Czarnogóry z Sojuszem Północnoatlantyckim. *Indywidualny plan działań na rzecz partnerstwa* został ukończony w marcu 2010 roku z wynikiem pozytywnym¹⁵¹.

.....

¹⁴⁸ W części IV IPAP mowa jest o powołaniu specjalnej Komisji ds. IPAP, której członkami są przedstawiciele z siedmiu ministerstw Czarnogóry, jak również przedstawiciele Sejmowej Komisji Obrony i Bezpieczeństwa, Policji, Agencji Bezpieczeństwa Narodowego, służby celnej, sądownictwa, administracji, Inicjatywy Antykorupcyjnej i przedstawiciele zajmujący się przeciwdziałaniem procederowi prania brudnych pieniędzy. Właśnie w gestii Komisji znalazło się opracowanie dokumentu prezentacyjnego i wdrożenie IPAP. Wszelkie działania podejmowane przez Komisję, odnoszące się do *Indywidualnego planu działań*, służące jego rozwojowi i wdrażaniu, muszą zostać wcześniej zatwierdzone przez Radę Partnerstwa dla Pokoju. Ibidem, s. 7.

¹⁴⁹ *Individual partnership action plan of Montenegro and NATO*, Podgorica 30 May 2008, <<http://www.gov.me/files/1224580860.pdf>>, (data dostępu: 21.12.2012).

¹⁵⁰ M. Tahirović, *Crna Gora na putu...*, op.cit., s. 66.

¹⁵¹ V. Garčević, *Iskoristiti zamah administracije*, „Vijesti” z dn. 01.02.2010 r.

4.2.2.4. Zintensyfikowany Dialog (ID)

W trakcie spotkania na szczycie w Bukareszcie, 3 kwietnia 2008 roku, przywódcy państw członkowskich Sojuszu zwrócili się do Czarnogóry z apelem o rozpoczęcie Zintensyfikowanego Dialogu (ID). IPAP, nad realizacją którego były rozpoczęte już prace, mógł być przeprowadzany równoległe z działaniami podejmowanymi w ramach Zintensyfikowanego Dialogu. Obydwa przedsięwzięcia stanowiły dla Czarnogóry finalny etap przygotowań do udziału w Planie Działań na Rzecz Członkostwa (MAP)¹⁵².

Opracowany przez czarnogórskich ekspertów wchodzących w skład Międzyresortowej Grupy projekt dokumentu poddany został dyskusji w trakcie posiedzenia Rady Partnerstwa dla Pokoju NATO, 12 czerwca 2008 roku. Główna tematyka pojęciowa skupiła się na: integracji Czarnogóry z NATO¹⁵³, zagadnieniach politycznych¹⁵⁴, polityce zagranicznej i bezpieczeństwa Czarnogóry¹⁵⁵, kwestiach wojskowych i bezpieczeństwie, ekonomii¹⁵⁶ i innych działaniach odnoszących się do zbliżenia Czarnogóry z NATO¹⁵⁷. Posiedzenie plenarne przedstawicieli Czarnogóry z członkami

.....
¹⁵² *Intenzivirani dialog (ID)*, NATO-Montenegro, art. z dn. 30.09.2010r., <http://www.nato-montenegro.me/index.php?option=com_content&view=article&id=946&Itemid=87>, (data dostępu: 28.11.2012).

¹⁵³ Mając na uwadze integrację Czarnogóry z Sojuszem Północnoatlantyckim, skupiono się na postrzeganiu przez opinię publiczną akcesji państwa do NATO, sposobie, mechanizmach i poszczególnych zadaniach, jakie przyjęto w państwie w celu lepszego zrozumienia procesu przez obywateli.

¹⁵⁴ Zagadnienia polityczne ID uwzględniały m.in. konstytucję, prawa człowieka i mniejszości narodowych, rządy prawa, współpracę z organizacjami pozarządowymi itp.

¹⁵⁵ W zakresie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa skupiono się przede wszystkim na procesie integracji Czarnogóry z Unią Europejską i NATO, dobrosąsiedzkich stosunkach, współpracą w regionie, współpracą w organizacjach międzynarodowych.

¹⁵⁶ Uwagę zwracano głównie na sytuację gospodarczą w państwie i potrzebę reform w ww. sektorze.

¹⁵⁷ *Intenzivirani dialog (ID)*, op. cit.

Sojuszu miało miejsce 24 czerwca 2008 roku w siedzibie NATO, w Brukseli¹⁵⁸.

Kolejne spotkania, w trakcie których szczegółowo omawiano każde z zagadnień określonych w Zintensyfikowanym Dialogu, odbywały się w Kwaterze Głównej NATO¹⁵⁹. Do podsumowującego spotkania Zintensyfikowanego Dialogu doszło 9 marca 2009 roku, w trakcie obrad Rady Północnoatlantyckiej NAC¹⁶⁰. Spotkaniu przewodniczył ambasador Claudio Bisogniero, zastępca Sekretarza Generalnego NATO. Obok ambasadorów państw członkowskich Sojuszu w spotkaniu uczestniczyli także przedstawiciele dyplomatyczni Chorwacji i Albanii. Czarnogórę reprezentowali Premier Milo Đukanović, Minister Spraw Zagranicznych Milan Roćen, Minister Obrony Boro Vučinić, dyrektor ds. polityki z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, ambasador Vesko Garčević, zastępca Ministra Obrony Draško Jovanović oraz doradca premiera i rzecznik prasowy Aleksandar Eraković¹⁶¹. Ambasador Bisogniero podkreślał, że państwo przeszło najważniejsze reformy i wskazywał, że rok wcześniej, w trakcie spotkania na szczycie w Bukareszcie, Czarnogóra rozpoczęła Zintensyfikowany Dialog z NATO. Jak zauważał, ów Dialog stał się pomocny dla państwa w kwestii zrozumienia i dostrzeżenia wyzwań, jakie niesie za sobą integracja z NATO. „Pozytywna ocena IPAP, jak i spotkanie przedstawicieli Czarnogóry i Rady Północnoatlantyckiej NAC to doskonały moment na podkreślenie wyzwań, które postawiło sobie państwo na drodze do NATO, ale i przedyskutowania kluczowych problemów pojawiających się w sferze bezpieczeństwa w regionie Bałkanów”¹⁶².

.....
¹⁵⁸ Razvoj odnosa Crne Gore..., op. cit.

¹⁵⁹ Przykładowo, spotkanie poświęcone kwestii bezpieczeństwa i obrony odbyło się 4 września 2008 roku, a spotkanie dotyczące kwestii gospodarczych 1 października 2008 roku. *Intenzivirani Dijalog ID*, op. cit.

¹⁶⁰ Było to pierwsze spotkanie najważniejszego ciała politycznego Sojuszu i przedstawicieli Czarnogóry.

¹⁶¹ M. Danilović, *NATO pozvaò Crnu Goru...*, op. cit., s. 14–15.

¹⁶² Ibidem.

Spotkanie na szczycie, do którego doszło w 60. rocznicę powstania Sojuszu Północnoatlantyckiego w Strasburgu i Kehl zostało uznane za jedno z najbardziej optymistycznych w odniesieniu do państw Bałkanów Zachodnich. Do NATO przyjęto nowych członków: Albanie i Chorwację. Czarnogóra została natomiast zapewniona, że wejdzie w nową fazę integracji. Deklaracja ze spotkania na szczycie podkreślała, że „docenione zostało aktywne i rzeczowe wypełnianie przez Czarnogórę *Indywidualnego planu na rzecz członkostwa IPAP*. Jesteśmy dumni z przeprowadzonych przez państwo reform, które odnoszą się do licznych obszarów. W tym również do tych kluczowych dla państwa i jego euroatlantyckiej integracji, bezpieczeństwa i współpracy w regionie. Rada weźmie pod uwagę deklarację Czarnogóry o woli akcesji do Planu Działań na rzecz Członkostwa MAP. Ostateczna decyzja zostanie podjęta po przeglądzie poczynionych przez państwo osiągnięć i rezultatów”¹⁶³. Na rezultaty nie trzeba było długo czekać. Dnia 4 grudnia 2009 roku Sojusz Północnoatlantycki przyznał Republice Czarnogóry Plan Działań na rzecz Członkostwa (Membership Action Plan – MAP)¹⁶⁴.

4.3. Realizacja przez Czarnogórę Planu Działań na rzecz Członkostwa (MAP) oraz Roczego narodowego programu integracji (ANIP)

Dnia 4 grudnia 2009 roku, decyzją ministrów spraw zagranicznych NATO, Czarnogórze zaproponowano członkostwo w programie pomocy i wsparcia technicznego MAP. Gratulacje, w któ-

.....
¹⁶³ *Strasbourg/Kehl Summit Declaration*, Press Release (009) 044, Issued on 04 April 2009, pkt 25 <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm>, (data dostępu: 28.11.2012).

¹⁶⁴ *Informacija Ministarstva odbrane o prijemu Crne Gore u Akcioni plan za clanstvo (MAP)*, Skupstina Crne Gore, art. z dn. 04.12.2009 r., <http://www.skupstina.me/cms/site_data/novo/informacija%20o%20prijemu%20u%20MAP.pdf>, (data dostępu: 03.01.2013).

rych Sekretarz Generalny NATO podkreślał wysiłek, z jakim w ostatnich latach Czarnogóra podążała do osiągnięcia tego etapu integracji, potwierdziły, że znalazła się w końcowej fazie procesu¹⁶⁵. Sekretarz w trakcie swego wystąpienia podkreślał, że „Czarnogóra osiągnęła oczekiwany poziom i pozytywnie przeprowadziła reformy państwowe, tym samym przyczyniając się do zapewnienia bezpieczeństwa w regionie. Sprawilo to, że państwo otrzymało zaproszenie do Planu Działań na rzecz Członkostwa. Sojusz udziela poparcia dla przeprowadzonych w Czarnogórze działań, czego wyrazem jest podjęta decyzja”¹⁶⁶.

Zdaniem Premiera Czarnogóry, Milo Đukanovicia, uzyskanie członkostwa w MAP to jeden z najważniejszych w historii stosunków Czarnogóry z NATO momentów. To wyzwanie wymagające podjęcia wzmoczonych wysiłków¹⁶⁷, nowe cele i zadania do realizacji na kolejne lata w ramach przyjętego Planu Działań na rzecz Członkostwa (MAP)¹⁶⁸.

Z Planem Działań na Rzecz Członkostwa (MAP) ściśle powiązany jest *Roczny narodowy program integracji (Annual National Integration Programme, ANIP)*¹⁶⁹, zawierający strategię integracji

.....
¹⁶⁵ „Gratuluje Czarnogórze sukcesu. To rezultat ciężkich prac. Z ciągłym wysiłkiem w kierunku reform, dzisiejsze zaproszenie do MAP stanie się kamieniem milowym w osiągnięciu ostatecznego celu – pełnoprawnego członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim, mówił Sekretarz Generalny NATO”. *Informacja Ministerstwa odbrane o prijemu Crne Gore...*, op. cit.

¹⁶⁶ *Final Statement Meeting of the North Atlantic Council at the level of Foreign Ministers held at NATO Headquarters, Brussel, 2009.12.04, Press Relase (2009)*, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_59699.htm?mode=pressrelease>, (data dostępu: 28.12.2012).

¹⁶⁷ W wywiadzie dla prasy Premier Đukanović podkreślał, że udało się go osiągnąć dzięki wzmocnionym wysiłkom i zaangażowaniu sztabu osób, jednak nie oznaczało to, że działania zostaną zakończone na tym etapie. *Predsjednik Đukanović smatra dobijanje MAP velikim uspjehom Crne Gore*, „Vjesti” z dn. 05.12.2009 r.

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ *The Membership Action Plan*, NATO Handbook, <www.NATO.int/docu/handbook/2001/hbo30103.htm>, (data dostępu: 28.12.2012).

poszczególnych państw, w tym Czarnogóry, która od 2009 roku pracuje nad jego realizacją.

Roczny narodowy program integracji (ANIP) przedstawia aktualną sytuację wewnętrzną kraju. Skupia się na pięciu podstawowych obszarach: 1) zagadnieniach polityczno-gospodarczych, 2) kwestiach wojskowo-obronnych, 3) budżecie (ze szczególnym uwzględnieniem środków przeznaczonych na obronność), 4) elementach bezpieczeństwa, z uwzględnieniem zabezpieczenia informacji niejawnych, oraz 5) kwestiach prawnych¹⁷⁰.

Prezentacja ANIP stanowi osobną procedurę. Polega ona na wcześniejszym przedstawieniu przez państwo aspirujące do członkostwa w NATO 28 państwom członkowskim Sojuszu swoich założeń na kolejny rok wraz z ich uzasadnieniem. Zgodnie z przyjętymi zasadami każde z państw członkowskich formalnie upoważnione jest do zgłaszania swoich sugestii oraz zadawania pytań. Za prezentację założeń w odniesieniu do wyżej wymienionych rozdziałów odpowiedzialni są zastępcy ministra obrony i ministra spraw zagranicznych państwa aspirującego. Dzięki cykliczności prac w ramach Planu Działań na rzecz Członkostwa możliwe jest systematyczne śledzenie rezultatów działań w zakresie wdrażania przez państwo aspiranta przeprowadzonych reform i dokonywanie ich oceny przez Radę Północnoatlantycką NAC (North Atlantic Council)¹⁷¹.

W celu jak najlepszego przygotowania pierwszego *Rocznego narodowego programu integracji (ANIP)* Rząd Czarnogóry w maju 2010 roku powołał specjalną grupę zadaniową. W jej skład weszli przedstawiciele różnych resortów państwowych, m.in.: Ministerstwa Obrony, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Komendy Policji i wielu innych organów, mogących mieć wpływ na koordynację prowadzonych działań. Odpowiedzialność za całokształt

.....
¹⁷⁰ NATO Handbook, op. cit.

¹⁷¹ R. Vukadinović, L. Čehulić, D. Lovrić, *NATO u međunarodnim odnosima*, Zagrzeb 2006. s. 138.

przyjęło na siebie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry.

Po raz pierwszy Rząd Czarnogóry przyjął ANIP 16 września 2010 roku¹⁷². Podczas spotkania Rady Północnoatlantyckiej i delegacji Czarnogóry¹⁷³, 28 października 2010 roku w Brukseli, przedstawiony został *Roczny narodowy program integracji Czarnogóry* w ramach pierwszego cyklu MAP¹⁷⁴. Wśród kryteriów, którym poświęcono najwięcej uwagi, ambasador Kaluđerović wymienił przede wszystkim sprawy natury polityczno-ekonomicznej, dodając jednak, że „wszystkie pięć obszarów ANIP ma jednakowe znaczenie. Wszystkie są tak samo ważne, jednak te wymienione stanowią dla państwa największe wyzwanie”¹⁷⁵. Tym samym największą uwagę poświęcono integracji Czarnogóry z NATO i Unią Europejską, umacnianiu stosunków z sąsiadami, współpracy regionalnej i współpracy z organizacjami międzynarodowymi, rozwojowi demokracji i rządów prawa, poszanowaniu praw człowieka i mniejszości narodowych, walce z korupcją i przestępczością zorganizowaną, kontroli zbrojeń i walce z terroryzmem, rozwojowi gospodarczemu, zarządzaniu w sytuacjach kryzysowych oraz współpracy naukowej i bezpieczeństwu ekologicznemu¹⁷⁶.

.....
¹⁷² *Hronologija aktivnosti Ministarstva...*, op. cit., s. 8.

¹⁷³ Czarnogórę reprezentowali: przewodniczący delegacji, ambasador Nebojša Kaluđerović z Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej, Doradca Ministra Obrony Draško Jovanović, Ambasador Czarnogóry przy NATO Vesko Garčević, kapitan marynarki wojennej Branislav Keković z Ministerstwa Obrony oraz Dubravka Lalović z Ministerstwa Spraw Zagranicznych. I. Radoman, *Prvi godišnji program MAP-a*, „Partner” 2010, nr 31, s. 14–15.

¹⁷⁴ *Godišnji nacionalni program Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Podgorica, wrzesień 2010 r., <http://www.gov.me/biblioteka/Ostali_Dokumenti>, (data dostępu: 02.01.2013).

¹⁷⁵ I. Radoman, *Prvi godišnji program...*, op. cit., s. 14–15.

¹⁷⁶ W zakresie kwestii wojskowo-obronnych uwagę poświęcono polityce bezpieczeństwa i obrony, planom obrony, zarządzaniu obronnością i siłom zbrojnym, bezpieczeństwu, z uwzględnieniem ochrony informacji niejawnych. Budżet w szczególności uwzględniał środki niezbędne do realizacji przyjętych założeń na lata 2010–2012. Pod uwagę wzięto również zaganienia natury prawnej.

Pierwsze półroczne sprawozdanie o implementacji ANIP Rząd Czarnogóry przyjął 24 lutego 2011 roku, jednak najważniejsze było to, które przedstawiono z końcem czerwca podczas spotkania ministrów Rady Północnoatlantyckiej NATO (NAC)¹⁷⁷. W trakcie konsultacji czarnogórski Minister Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Milan Roćen oraz Minister Obrony Boro Vučinić, poza udzieleniem odpowiedzi na wymagające szerszego omówienia kwestie, przedstawili założenia kolejnego *Rocznego narodowego programu integracji*. „Czarnogóra może liczyć na pełne poparcie ze strony administracji i państw członkowskich NATO na wszystkich poziomach, a w szczególności na pomoc w zakresie zagadnień będących wynikiem przygotowań do drugiego z rzędu programu narodowego w ramach MAP” – podkreślał minister Roćen po zakończonym spotkaniu¹⁷⁸. Wizyta, jaką dwa dni po spotkaniu w Brukseli złożył w Podgoricy Sekretarz Generalny NATO Anders Fogh Rasmussen, miała być potwierdzeniem zaangażowania NATO w sprawę Czarnogóry i regionu Bałkanów Zachodnich¹⁷⁹.

Wnioski i uwagi uzyskane w trakcie realizacji pierwszego Programu wykorzystane zostały przy opracowywaniu programu na lata 2011–2012. Rząd Czarnogóry przedstawił go 29 września 2011 roku. Wraz z przekazaniem ANIP Sojuszowi, 21 października 2011 roku (Bruksela), Czarnogóra weszła w drugi cykl Planu Działań na Rzecz Członkostwa (MAP)¹⁸⁰. Oprócz dalszej realizacji założeń przyjętych w poprzednim planie, za sprawę wymagającą

.....
G. Đurović, *Fulfilment of political criteria as one of the preconditions on Montenegrin path towards NATO and EU*, [w:] *Yearbook Šipan 2010*, red. L. Čehulić-Vukadinović, Zagreb 2011, s. 124–139.

¹⁷⁷ *Hronologija aktivnosti Ministarstva...*, op. cit, s. 8

¹⁷⁸ *Crna Gora na korak do članstva u NATO*, „Pobjeda” z dn. 28.06.2011 r., s. 1.

¹⁷⁹ Zgodnie z założeniem miała ona na celu intensyfikację zaplanowanych przez państwo i przedstawionych w trakcie spotkania NAC działań na drodze do pełnoprawnego członkostwa w Sojuszu oraz wsparcie regionalnego przedsięwzięcia, jakim jest Amerykańsko-Adriatycka Inicjatywa. Ibidem, s. 2.

¹⁸⁰ Podobnie jak miało to miejsce za pierwszym razem, odpowiedzialność za wprowadzanie w życie przyjętych założeń i standardów NATO znalazła się

dużego nakładu pracy uznano działania, które korzystnie wpłyną na postrzeganie Sojuszu Północnoatlantyckiego i tym samym zwiększą poparcie opinii publicznej dla akcesji Czarnogóry do NATO¹⁸¹. *Strategia komunikacyjna o integracji euroatlantyckiej Czarnogóry*, pomimo że weszła w życie w październiku 2007 roku, nie sprostała temu zadaniu¹⁸². Prowadzone zgodnie z przyjętym założeniem co sześć miesięcy badania opinii publicznej poza statystykami, potwierdzającymi spadek poparcia dla integracji Czarnogóry z NATO, nie przyniosły zakładanych rezultatów. Z tego względu rząd podjął decyzję o potrzebie jeszcze większego zaangażowania w promowanie idei integracji.

Od projektu do realizacji upłynęło jednak sporo czasu. Centrum Informacji o NATO otwarto 5 listopada 2012 roku w Podgoricy¹⁸³. „W Centrum będziemy odpowiadać obywatelom na pytania z zakresu bezpieczeństwa, umożliwimy im dostęp do Internetu i do biblioteki, w której można będzie znaleźć literaturę poświęconą bezpieczeństwu, NATO, ale i innej tematyce. Co miesiąc zamierzamy organizować pokazy filmów tematycznych i spotkania z ekspertami oraz tzw. godzinę dla obywatela, w trakcie której urzędnicy, przedstawiciele partii, organizacji pozarządowych, wykładowcy akademicki i członkowie organizacji międzynarodowych będą rozmawiać z mieszkańcami”¹⁸⁴ – podkreślali

.....
w rękach międzyresortowej grupy, która w swych działaniach opierać się miała na pięciu zasadniczych zagadnieniach.

¹⁸¹ *Vladavina prava važna za NATO*, „Dnevne novine” z dn. 21.10.2011 r., s. 3.

¹⁸² *Komunikaciona strategija*, Vlada Republike Crne Gore, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo inostranih poslova, Biro za odnose sa javnošću, <<http://www.odbrana.gov.me/files/1193306238.doc>>, (data dostępu: 10.11.2012).

¹⁸³ Otwarcie Centrum Informacyjnego było możliwe m.in. dzięki wsparciu, jakiego udzieliły Ambasady Wielkiej Brytanii, USA, Turcji, Kanady oraz Komórka NATO ds. Dyplomacji Publicznej i Grupa Odpowiedzialna za Implementację Strategii Komunikacyjnej o Integracji Euroatlantyckiej. *Info Centar o evroatlantskim integracijama od ponedjeljka*, *Vijesti*, art. z dn. 05.11.2012. r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/info-centar-evroatlantskim-integracijama-ponedjeljka-clanak-98483>>, (data dostępu: 06.11.2012).

¹⁸⁴ *Ibidem*.

przedstawiciele Centrum na rzecz Przemian Demokratycznych (CDT), przy którym otwarto punkt informacyjny. Z badań przeprowadzonych pod koniec 2012 roku, w ramach projektu DURBIN (*Dobra uprava, boljeinstitucije*)¹⁸⁵ wynikało, że w dalszym ciągu w Czarnogórze organy administracji publicznej nie spełniają podstawowych funkcji i nie są otwarte na obywateli. W urzędach nie poświęca się uwagi potrzebom obywateli i nie informuje się ich o najistotniejszych dla państwa kwestiach¹⁸⁶.

Podsumowując działania prowadzone w ramach drugiego Programu Narodowego (ANIP), można stwierdzić, że ściśle wiązały się one z realizowanymi w państwie reformami. W 2011 roku Czarnogóra starała się w dalszym ciągu angażować we współpracę z państwami członkowskimi Sojuszu i instytucjami NATO, podejmować regionalną i międzynarodową współpracę, dbać o właściwe przeprowadzanie reform o charakterze polityczno-ekonomicznym, wojskowym i obronnym¹⁸⁷. Podejmowany pomiędzy

.....
¹⁸⁵ Badania przeprowadziło Centrum na rzecz przemian demokratycznych. Materiał w posiadaniu autorki, dane zebrane podczas wywiadu, Podgorica 19.05.2014 r.

¹⁸⁶ CDT: *Institucije ne posvećuju pažnju komuniciranju sa građanima*, Vijesti, art. z dn. 22.12.2012 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/cdt-institucije-ne-posvecuju-paznju-komuniciranju-sa-gradanima-clanak-105913>>, (data dostępu: 23.12.2012).

¹⁸⁷ Konsultacje i współpraca, jaką Czarnogóra prowadzi z państwami członkowskimi i partnerskimi, zarówno w wymiarze politycznym, jak i w kwestiach związanych z bezpieczeństwem, możliwe były dzięki kooperacji z Radą Partnerstwa Euroatlantyckiego (EAPC). Przedsięwzięcia podejmowane w ramach EAPC wynikają ze wspólnie wypracowywanego Planu działań EAPC (*EAPC Action Plan*) oraz z *Indywidualnych programów partnerskich (Individual Partnership Programme, IPP)*. Dzięki EAPC Czarnogóra mogła zapoznać się z możliwościami poprawy przejrzystości swojego działania, a niezbędna dla dalszych starań o członkostwo budowa zaufania wśród państw członkowskich zyskała na znaczeniu. Zaangażowanie Czarnogóry w prace EAPC ma więc istotne znaczenie dla roli i rangi państwa, zarówno na forum Sojuszu oraz Rady Partnerstwa Euroatlantyckiego, jak i w odniesieniu do bilateralnych kontaktów Czarnogóry z poszczególnymi sojusznikami i partnerami. Zaangażowanie państwa w realizację licznych przedsięwzięć mających na celu umacnianie i rozwój bezpieczeństwa wydaje się mieć duże znaczenie.

stronami dialog dotyczył przede wszystkim zagadnień z zakresu zarządzania kryzysowego, współpracy regionalnej, kontroli zbrojeń, proliferacji broni masowego rażenia, walki z terroryzmem oraz planowania operacyjnego.

Przyjęcie trzeciego programu ANIP nastąpiło 30 października 2012 roku¹⁸⁸. Poparcie dla aspiracji euroatlantyckich Czarnogóry wyrazili w Kwaterze Głównej NATO w Brukseli przedstawiciele dwudziestu ośmiu państw członkowskich Sojuszu. Członkowie spotkania uznali, że władze Podgoricy w stosunkowo krótkim czasie poczyniły znaczący postęp i świadome są istoty przyjmowania nowych wytycznych i realizowania kolejnych reform w zakresie rządów prawa, obrony i systemu bezpieczeństwa. Rozumieją, że bez poparcia opinii publicznej proces akcesji Czarnogóry z NATO nie zostanie pomyślnie zakończony, stąd zmierzają do zwiększenia poparcia procesu integracji wśród opinii publicznej. Na całokształt wysiłków podejmowanych przez władze państwa wpływ miało również otwarcie negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską (30 czerwca 2011 roku), które także jest dobrym znakiem¹⁸⁹.

Zadania w ramach III ANIP, przyjętego w październiku 2012 roku, zdefiniowane zostały w oparciu o priorytety Czarnogóry i ściśle związane były z integracją państwa ze strukturami euroatlantyckimi. Miały wspierać państwo w jego dalszym rozwoju i realizacji przyjętych w latach wcześniejszych założeń¹⁹⁰. Trzeci cykl ANIP został ukończony w lipcu 2013 roku. NATO już

.....
¹⁸⁸ ANIP przekazał przedstawicielom Czarnogóry Asystent Sekretarza Generalnego ds. Politycznych i Polityki Bezpieczeństwa Dirk Brengleman.

¹⁸⁹ PR Bureau, *NATO member states praise Montenegro third Annual National Report within MAP*, Vlada Crne Gore, art. z dn. 30.10.2012 r., <<http://www.gov.me/en/News/117429/NATO-member-states-praise-Montenegro.html>>, (data dostępu: 01.11.2012).

¹⁹⁰ *Definisane obaveze za treći MAP ciklus, NATO-Montenegro*, art. z dn. 11.10.2012 r., <http://www.nato-montenegro.me/index.php?option=com_content&view=article&id=2000:definisane-obaveze-za-trei-map-ciklus&catid=53:vijesti&Itemid=103>, (data dostępu: 12.10.2012).

od dłuższego czasu z zadowoleniem przyjmuje postępy czynione przez Czarnogórę. Wyrazem tego może być choćby ostatnia z wizyt – zastępcy Sekretarza Generalnego NATO, ambasadora Alexandra Vershbow¹⁹¹. „Moja wizyta pokazuje, że jesteśmy zaangażowani, by wspierać aspiracje Czarnogóry do NATO. [...] Czarnogóra jest ważnym partnerem dla Sojuszu i ważnym aspirantem do członkostwa w NATO. Wierzymy, że integracja euroatlantycka stanowi nadal najbardziej skuteczny sposób uzyskania trwałego pokoju, stabilizacji, dobrobytu. Pomimo że w NATO i Unii Europejskiej procedury nie są takie same, to jednak przenikają się wzajemnie. [...] Wysiłki Czarnogóry w zakresie kontynuowania reform politycznych i obronnych są niezbędne dla przyszłego członkostwa państwa w NATO”¹⁹² – podkreślał ambasador, jednocześnie dziękując za udział przedstawicieli Czarnogóry w misji ISAF w Afganistanie i wsparcie udzielane afgańskim Narodowym Siłom Bezpieczeństwa. Spotkanie w Podgoricy było również kolejną sposobnością do odbycia spotkań i przeprowadzenia dyskusji pomiędzy przedstawicielami najwyższego szczebla. Zastępca Sekretarza Generalnego spotkał się m.in. z prezydentem Filipem Vujanoviciem, premierem Igozem Lukšiciem, ministrem spraw zagranicznych i integracji europejskiej Nebojšą Kaluđeroviciem i ministrem obrony Milicą Pejanović-Đurišić. Do wymiany spostrzeżeń doszło również w trakcie spotkania z przewodniczącym Parlamentu Ranko Krivokapiciem¹⁹³.

.....

¹⁹¹ Zastępca Sekretarza Generalnego NATO Ambasador Alexander Vershbow przebywał w Podgoricy z wizytą 19 lipca 2012 roku.

¹⁹² *NATO welcomes continued progress on reform in Montenegro*, NATO, art. z dn. 19.07.2012 r., <http://www.nato.int/cps/en/SID-EE8AA6D7-4047CE7E/natolive/news_89193.htm?selectedLocale=en>, (data dostępu: 20.07.2012). Podobnie na temat zaangażowania Czarnogóry w proces integracji z NATO wypowiadał się niecały miesiąc wcześniej (27 czerwca 2012 roku) Sekretarz Generalny NATO Anders Fogh Rasmussen, cf.: *NATO Secretary General praises reforms in Montenegro*, NATO, art. z dn. 27.06.2012 r., <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_88692.htm?selectedLocale=en>, (data dostępu: 28.06.2012).

¹⁹³ Ibidem.

Rok 2013 był dla Czarnogóry czasem wzmożonych wysiłków w realizacji wytycznych płynących z zarysowanych powyżej programów. W październiku rozpoczęto wdrażanie czwartego *Annual National Integration Programme*, prowadzonego do czerwca 2014 roku. Na podstawie wcześniejszych doświadczeń IV ANIP został skierowany na konkretne obszary związane z reformą sektora obrony. Postawiono na cykliczne konsultacje NATO-Czarnogóra w zakresie polityki i bezpieczeństwa, włączając w to również spotkania na najwyższym szczeblu politycznym, tj. z Radą Północnoatlantycką (NAC) oraz spotkania na szczeblu ministerialnym w formie ISAF. Uwaga została skierowana także na rządy prawa, poprawę postrzegania przez opinię publiczną integracji kraju z Sojuszem oraz reformę systemu informacyjnego¹⁹⁴.

Dnia 17 października 2014 roku Czarnogóra rozpoczęła implementację *V Roczno narodowego planu integracji*, który przedstawiono w Brukseli¹⁹⁵.

4.4. Udział Czarnogóry w misjach pokojowych pod dowództwem NATO

Dzięki możliwościom, jakie daje członkostwo w mechanizmach programu Partnerstwo dla Pokoju czy udział w Planie Działań na rzecz Członkostwa (MAP), żołnierze i funkcjonariusze Wojska Czarnogóry mogą angażować się w różnego rodzaju przedsięwzięcia przyczyniające się do wzrostu nie tyle świadomości o funkcjonowaniu NATO, ile poziomu zdobytej w ich trakcie wiedzy, która pozwala im na fachowe poruszanie się w przepisach i zawiłościach problematyki bezpieczeństwa. Od momentu, gdy Czarnogóra uczestniczy w Partnerstwie dla

.....
¹⁹⁴ *Izvyještaj o radu Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija u 2013. godini*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, Podgorica 2014, s. 4-5.

¹⁹⁵ *Odnosi Crne Gore i NATO*, NATO Montenegro, <[http://natomontenegro.me/nato-info/Odnosi CG_i_NATO/](http://natomontenegro.me/nato-info/Odnosi	CG_i_NATO/)>, (data dostępu: 19.11.2014).

Pokoju, odnotowano, że wzięła udział w sześciu zorganizowanych przez NATO ćwiczeniach: Cooperative Marlin, Cooperative Mako, Cooperative Longbow, Cooperative Lancer, Combined Endeavor oraz Mediceur¹⁹⁶.

Jednym z podstawowych narzędzi dostępnych międzynarodowej społeczności, mającym rozwiązywać konflikty i zapobiegać wojnom domowym w niestabilizowanych rejonach świata, są misje pokojowe. Dzięki nim możliwe staje się odbudowanie powstałych w wyniku konfliktu strat czy przeprowadzenie wolnych wyborów lub referendum. Zaangażowanie w misje pokojowe obejmuje żołnierzy i cywili prawie wszystkich państw świata, którzy dla obrony bezpieczeństwa i pokoju rozmieszczani są w coraz to innych rejonach globu. Uczestnicy misji pokojowych pomagają w szkoleniu i restrukturyzacji miejscowych sił policyjnych, rozminowują, prowadzą nadzór nad jakością i poprawnością przeprowadzanych wyborów, pomagają uchodźcom, monitorują przestrzeganie praw człowieka¹⁹⁷. Idea misji pokojowej opiera się na udostępnianiu nieuzbrojonych oddziałów, mających do swojej dyspozycji jedynie lekką broń. Użycie siły dozwolone jest wyłącznie w obronie własnej. Zgodnie z artykułem 43. rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych „w celu przyczynienia się do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa wszyscy członkowie Narodów Zjednoczonych zobowiązują się dać do rozporządzenia Radzie Bezpieczeństwa, na jej żądanie i stosownie do specjalnego porozumienia lub porozumień, niezbędne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa siły zbrojne, pomoc, ułatwienia, włączając w to prawo przemarszu. Porozumienia określą liczbę i rodzaj sił zbrojnych, stopień ich pogotowia i ich ogólną dyslokację oraz rodzaj ułatwień i pomocy, których należy dostarczyć.

.....

¹⁹⁶ M. Tahirović, *Crna Gora na putu...*, op. cit.

¹⁹⁷ *Zagraniczne misje pokojowe*, Policja, <<http://www.policja.pl/portal/pol/38/886/>>, (data dostępu: 02.02.2013).

[...] Porozumienia zostaną zawarte między Radą Bezpieczeństwa a członkami Organizacji lub między Radą Bezpieczeństwa a grupami tych członków i będą ratyfikowane przez państwa podpisujące w trybie przewidzianym przez ich konstytucje”¹⁹⁸. Rada Bezpieczeństwa ONZ powołuje misje pokojowe i określa ich zadania oraz charakter. Tradycyjny model misji pokojowej opiera się na trzech instrumentach: utrzymywaniu pokoju (*peacekeeping*), tworzeniu pokoju (*peacemaking*) i budowaniu pokoju (*peacebuilding*), opierającego się w dużej mierze na repatriacji uchodźców, opiece nad dziećmi poszkodowanymi przez konflikt, przeprowadzaniu reform i wolnych wyborów, organizowaniu instytucji prawno-rządowych, sądownictwa, policji, kontrolowaniu przestrzegania praw człowieka i odbudowywaniu gospodarki uwikłanego w konflikt kraju.

Misje pokojowe dzielą się na dwie kategorie: *wojskowe misje obserwacyjne* (w skład których wchodzi nieuzbrojeni oficerowie, do ich zadań należy: monitorowanie zawieszenia broni i odwrotu wojsk, patrolowanie granic i stref zdemilitaryzowanych) oraz *siły pokojowe* (tworzone z narodowych kontyngentów wojskowych, zaangażowanych do pełnienia zadań podobnych do pełnionych przez obserwatorów wojskowych, stanowiących często strefę buforową między stronami konfliktu. Powoływane są generalnie w celu przeprowadzenia konkretnych operacji pokojowych i wielokrotnie stanowią dla uczestniczących w nich państw nieprzymusowy instrument kontroli konfliktów zbrojnych)¹⁹⁹.

Decyzja o udziale przedstawicieli Czarnogóry w misjach pokojowych to dobra wola państwa i jego przedstawicieli²⁰⁰. Może ona stanowić dodatkowy atut dla ubiegającego się o członkostwo

.....
¹⁹⁸ Artykuł 43, rozdział VII, *Karta Narodów Zjednoczonych*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php>, (data dostępu: 03.02.2013).

¹⁹⁹ *Zagraniczne misje pokojowe*, op. cit.

²⁰⁰ NATO nie stworzyło dotychczas żadnego dokumentu, w którym zobowiązałoby państwa do brania udziału w misjach pokojowych.

w Sojuszu państwa²⁰¹. Jak podkreślał na początku 2008 roku Minister Obrony Republiki Czarnogóry Boro Vučinić, „Czarnogóra powinna stać się członkiem NATO i powinna uczestniczyć w międzynarodowych misjach, gdyż pozostawanie poza tego typu układami oznaczałoby, że nie obchodzą ją wydarzenia na świecie”. Dodał też, że „w dzisiejszym międzynarodowym otoczeniu istnieją nowe wyzwania, przede wszystkim walka z terroryzmem jako największym niebezpieczeństwem o charakterze globalnym, i transnarodowe zagrożenia, na które żadne z państw nie ma bezpośredniego wpływu. To sprawia, że bezpieczeństwo narodowe każdego z państw bronione jest, podobnie jak to miało miejsce wcześniej, w obrębie swoich granic, ale często wykracza również daleko poza miejsce zamieszkania żołnierzy”²⁰².

Założony cel udało się osiągnąć. Zresztą Czarnogóra nie po raz pierwszy wzięła udział w tego typu przedsięwzięciu. Udział Czarnogórców w misjach pokojowych ma już swoją historię. Po raz pierwszy zostali oni zaangażowani w misję pokojową na Krecie w styczniu 1897 roku, gdzie pełnili rolę rozjemców między greckim i tureckim narodem²⁰³. Decyzja o wysłaniu na wyspę wojska Czarnogóry nieprzypadkowo padła wówczas na tę armię. Europie znane były doświadczenia wojenne Czarnogórców. Właśnie takie wojsko, cenione za odwagę i męstwo, jak również wynikającą z tradycji honorowość, potrzebne było na wyspie do utrzymania pokoju. Propozycję wysłania Czarnogórców na misję pokojową na Kretę po raz pierwszy księciu Nikoli złożył angielski ambasador w Cetinje, Robert John Kennedy. Ówczesna sytuacja międzynarodowa nie należała do najlepszych. Pojawiająca się

.....
²⁰¹ Potwierdzeniem tego jest uczestnictwo żołnierzy Wojska Czarnogóry w misjach pokojowych, prowadzonych pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych, NATO i Unii Europejskiej.

²⁰² M. Danilović, Vučinić: *Neodgovorno bi bilo izostajanje iz misija*, „Partner” 2008, nr 4, s. 13.

²⁰³ Wojna pomiędzy Królestwem Grecji a Imperium Osmańskim trwała od 17 kwietnia do 4 grudnia 1897 roku. Określa się ją mianem wojny trzydziestodniowej.

możliwość wpłynięcia na sytuację w regionie i przyczynienia się do zagwarantowania w nim stabilności zaważyła na decyzji księcia, który doskonale rozumiał, że o pozycji Czarnogóry na Bałkanach, jak i w Europie, nie mogą decydować wyłącznie działania wojenne. Nadarzająca się okazja skłoniła państwo do opowiedzenia się za chęcią współpracy w działaniach mających na celu zaprowadzenie pokoju na arenie międzynarodowej i zaangażowała je do pierwszej misji pokojowej. Sam książę, przekonany o pozytywnych skutkach podjętej decyzji, niejednokrotnie podkreślał, że misja pokojowa pełniona przez jego wojsko na Krecie w celu zagwarantowania pokoju i stabilizacji w regionie wpłynie na dobry wizerunek państwa²⁰⁴. I choć od tego czasu upłynęło 112 lat, w dalszym ciągu w interesie Czarnogóry leży partycypacja w misjach pokojowych i międzynarodowych przedsięwzięciach.

Podstawą prawną dla udziału czarnogórskich przedstawicieli w międzynarodowych misjach pokojowych jest uchwalona przez Parlament Czarnogóry 8 października 2008 roku *Ustawa o udziale przedstawicieli Sił Zbrojnych Czarnogóry, służby cywilnej, policji i zatrudnionych w organach administracji publicznej w misjach pokojowych i innych działaniach poza granicami państwa (Zakon o učešću pripadnika Vojske Crne Gore, civilne zaštite, policije i zaposlenih u organima državne uprave u mirovnim misijama i drugim aktivnostima u inostranstvu*²⁰⁵). Na jej podstawie zezwolono na wysłanie przedstawicieli Wojska Czarnogóry na misję pokojową do Afganistanu, zgodnie z rezolucją Rady Bezpieczeństwa nr 1833. Decyzja ta była odpowiedzią na wyniki pierwszego wewnętrznego badania przedstawicieli Wojska Czarnogóry, w którym 30% badanych wykazało zainteresowanie udziałem w misjach mających na celu zaprowadzenie pokoju. Był to dla rządu sygnał, potwierdzający, że „wolność i bezpieczeństwo mają dla jego obywateli duże znaczenie, a tym bardziej dla wojska, które rozumie,

²⁰⁴ I. Despotović, *Avganistan i Krit*, „Partner” 2010, nr 24, s. 7-8.

²⁰⁵ *Hronologija aktivnosti Ministarstva...*, op. cit.

że w dzisiejszych czasach należy walczyć o nie, nie tylko w obrębie własnego państwa, ale często także daleko od własnych domów”²⁰⁶.

Operacja ISAF w Afganistanie jest najważniejszą z prowadzonych przez NATO operacją stabilizacyjną. Opiera się na rezolucjach Rady Bezpieczeństwa ONZ: 1386, 1413, 1444, 1510, 1563, 1623, 1659 i 1707 oraz porozumieniu z Bonn z 5 grudnia 2001 roku, odnoszącym się do tymczasowych ustaleń w sprawie odbudowy stałych instytucji rządowych w Afganistanie²⁰⁷. Celem operacji jest wsparcie władz afgańskich w zapewnieniu stabilizacji politycznej, umacnianie bezpieczeństwa, odbudowa kraju, reformowanie sektora bezpieczeństwa oraz tworzenie Afgańskich Sił Bezpieczeństwa (ANSF – Afghan National Security Forces), które po zakończonej misji będą w stanie same utrzymać zaprowadzony pokój i przyczynić się do funkcjonowania państwa. Zostało to po raz kolejny podkreślone w deklaracji wydanej przez szefów państw i rządów państw uczestniczących w misji ISAF w Afganistanie, którzy brali udział w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej w Lizbonie w listopadzie 2010 roku: „Misja ISAF w Afganistanie pozostaje dla Sojuszu priorytetem, stąd z dużym zadowoleniem przyjmujemy postęp, jaki się tam dokonał. Bezpieczeństwo i stabilizacja w Afganistanie są bezpośrednio związane z naszym bezpieczeństwem [...]. Wchodzimy w nowy etap misji. Proces przemian ku pełnej odpowiedzialności i bezpieczeństwu w niektórych prowincjach i dystryktach Afganistanu oraz przejmowanie odpowiedzialności postępuje i jest na dobrej drodze. Tranzycja będzie zależała od warunków i nie będzie równoznaczna z wycofaniem się z tego obszaru

.....
²⁰⁶ Wyniki badań przedstawiały opinię badanych, wśród których znalazło się ponad 93% profesjonalnych żołnierzy spośród trzech kategorii: oficerów, podoficerów i żołnierzy rezerwowych. M. Danilović, *Sloboda se brani izvan svog doma*, „Partner” 2008, nr 4, s. 12.

²⁰⁷ *Operacije*, NATO-Montenegro, <<http://www.nato-montenegro.me/operacije>>, (data dostępu: 09.09.2012); więcej vide: M. Tahirović, *Crna gora na putu...*, op. cit.

przedstawiciele ISAF. Siły afganistańskie od 2014 roku stopniowo przygotowywane są do przejmowania pełnej odpowiedzialności za bezpieczeństwo w Afganistanie. Dzięki naszemu partnerstwu z rządem Islamskiej Republiki Afganistanu potwierdzamy nasze długoterminowe zaangażowanie w lepszą przyszłość dla afgańskiego narodu”²⁰⁸.

Misja ISAF początkowo ograniczona była do Kabulu, ale Rada Bezpieczeństwa ONZ w październiku 2003 roku wyraziła zgodę, by operacja została rozciągnięta również i na pozostałe części państwa²⁰⁹. Liczba osób biorących udział w misji ISAF w Afganistanie wraz z upływem czasu ulegała zwiększeniu. Kiedy rozpoczynano misję w Kabulu, brało w niej udział 5000 osób²¹⁰, w 2009 roku – już 55 100 żołnierzy pochodzących z 41 państw, a zgodnie z założeniami z Lizbony liczba ta wzrosła do 131 983 żołnierzy z 50 państw w lutym 2011 roku²¹¹.

Zgodnie z postanowieniem Parlamentu Czarnogóry z 28 lipca 2009 roku zdecydowano o włączeniu, od lutego 2010 roku, przedstawiciele Wojska Czarnogóry do misji ISAF w Afganistanie²¹². Minister Obrony Czarnogóry Boro Vučinić podkreślił, że „Czarnogóra, jako niepodległe państwo, jest gotowa, by wносить swój wkład w budowę bezpieczeństwa w Afganistanie, dlatego opowiedziała się za wysyłaniem swoich żołnierzy do Afganistanu”²¹³.

.....
²⁰⁸ Deklaracja ze szczytu w Lizbonie, wydana przez szefów państw i rządów uczestniczących w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej w Lizbonie z dnia 20.11.2010 roku, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm>, (data dostępu: 16.12.2012).

²⁰⁹ Operacije, op. cit.

²¹⁰ I. Radoman, *Avganistan – zemlja u žiži javnosti*, „Partner” 2009, nr 11, s. 13.

²¹¹ *International Security Assistance Force. Troop Contributing Nations*, 3 February 2011, <http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_01/2011_02_13BBBoCiD42F4DoD886C390E9F14EBF3_ISAF-placemat-3Feb2011.pdf>, (data dostępu: 17.12.2012).

²¹² *Odluka o upućivanju pripadnika Vojske Crne Gore u ISAF misiju u Avganistan*, Skupština Crne Gore, Podgorica, 29. 07.2009 r.

²¹³ *Pripreme za odlazak u Avganistan*, „Politika” z dn. 10.07.2010 r., s. 5.

Decyzją Rady Północnoatlantyckiej z dnia 23 lutego 2010 roku Czarnogóra została uznana, jako 44 państwo, za kontrybutora sił w operacji ISAF w Afganistanie dowodzonej przez NATO²¹⁴. Żołnierze czarnogórscy stacjonują w regionalnym dowództwie „Północ”, podlegającym stronie niemieckiej, w której również przebywają stacjonujący w Afganistanie żołnierze węgierscy. Czarnogórski kontyngent stacjonuje w prowincji Baglan. Do jego zadań należy przede wszystkim ochrona Zespołu Odbudowy Prowincji (PRT – Provincial Reconstruction Team) w bazie „Panonija”, w miejscowości Pol-e Khomri. Grupa medyczna zaangażowana jest w udzielanie pomocy i zagwarantowanie opieki medycznej osobom biorącym udział w misji na wspomnianym obszarze. Dwóch oficerów sztabowych oddelegowanych zostało do bazy „Marmal” w Mazār-e Šarīf i uczestniczy tam w działaniach prowadzonych w ramach dowództwa „Północ”²¹⁵. Wszyscy żołnierze podlegają rotacji co pół roku.

Pierwszy kontyngent z żołnierzami Wojska Czarnogóry został wysłany do Afganistanu 10 marca 2010 roku. W jego skład weszło 31 przedstawicieli wojska, wśród których znajdowało się 25 członków kompanii piechoty, 2 oficerów sztabowych i 1 oficer łącznikowy oraz 3 techników medycznych. Druga zmiana wojska z takimi samymi zadaniami skierowana została do Afganistanu 25 sierpnia 2010 roku, trzecia – z 36 uczestnikami – 14 lutego 2011 roku. Decyzją Parlamentu Czarnogóry w sierpniu 2011 roku wysłana została do Afganistanu IV zmiana, w skład której weszło 39 przedstawicieli wojska w następującym składzie: 2 oficerów sztabowych i 1 podoficer (przebywający w dowództwie Mazār-e Šarīf); 29 przedstawicieli kompanii piechoty (skierowanych do Pol-e Khomri i odpowiedzialnych tam za miejscową ochronę bazy „Panonija”, w której znajduje się węgierski Zespół Odbudowy Prowincji PRT); 2 oficerów sztabowych (oddelegowanych do dowództwa PRT

.....
²¹⁴ G. R. Bojić, *Vojnici, srećno!*. ISAF, „Partner” 2010, nr 24, s. 11.

²¹⁵ Ibidem.

w Pol-e Khomri); 3 przedstawicieli grupy medycznej w Pol-e Khomri (wśród których znalazła się pierwsza kobieta); 2 instruktorów oddelegowanych do Szkoły Żandarmerii Wojskowej w Kabulu²¹⁶.

Decyzją Parlamentu Czarnogóry z 5 lipca 2011 roku zwiększono liczbę przedstawicieli Wojska Czarnogóry w misji ISAF w Afganistanie o dodatkowych pięciu żołnierzy, do łącznej liczby 45 osób²¹⁷. Zgodnie z wytycznymi ze spotkania na szczycie NATO w Lizbonie przydzieleni oni zostali do Szkoły Policji Wojskowej Afgańskiej Armii Narodowej (ANA – Afghan National Army) w Kabulu. Wchodzili oni w skład tzw. gwarantowanej rezerwy. Od września 2011 roku dwóch przedstawicieli Wojska Czarnogóry prowadziło szkolenia wojskowo-policyjne w sekcji personalnej, kolejnych dwóch czekało na kontrakt od marca 2012 roku. Inicjatywa mająca na celu stworzenie wspólnej grupy instruktorów została podjęta w trakcie czarnogórskiego przewodnictwa w Amerykańsko-Adriatyckiej Inicjatywie (A5) w pierwszej połowie 2011 roku. Uczestniczyli w niej, poza Czarnogorą, także przedstawiciele Albanii, Chorwacji, Macedonii oraz Bośni i Hercegowiny²¹⁸. Założeniem przy powoływaniu Szkoły Policji

.....
²¹⁶ Odluka o upućivanju pripadnika VCG u mirovnu misiju ISAF u Avganistanu, Skupština Crne Gore, Sl. list CG, nr 34/11 z dn. 12.07.2011 r.

²¹⁷ Zgodnie ze wcześniejszym postanowieniem Parlamentu z 2009 roku w misję zaangażowanych mogło być do 40 przedstawicieli. Na podstawie art. 82 pkt. 8 *Konstytucji Republiki Czarnogóry* i art. 4 pkt. 1. *Ustawy o udziale przedstawicieli Sił Zbrojnych Czarnogóry, służby cywilnej, policji i zatrudnionych w organach administracji publicznej w misjach pokojowych i innych działaniach poza granicami państwa* (Sl. list CG, nr 61/08) Skupština Czarnogóry dnia 5.07.2011 r. podjęła *Decyzję o zaangażowaniu przedstawicieli Wojska Czarnogóry w misję pokojowe ISAF – International Security Assistance Force w Afganistanie*. Sl. list CG, nr 34/11 z dn. 12.07.2011 r.

²¹⁸ W misję pokojową ISAF w Afganistanie zaangażowany był 18. chorwacki kontyngent sił zbrojnych, który zobowiązał się do przyjęcia na siebie odpowiedzialności za kierowanie działaniami w ramach Szkoły Policji Wojskowej Afgańskiej Armii Narodowej w Kabulu. W jego skład wchodziłi też przedstawiciele sił zbrojnych państw uczestniczących w Amerykańsko-Adriatyckiej Inicjatywie (A-5): 2 przedstawicieli Wojska Czarnogóry, 3 – Sił Zbrojnych Republiki Macedonii, jeden przedstawiciel Albanii. Przedstawiciele Wojska Czarnogóry w lipcu 2011 roku w Centrum Szkoleń na potrzeby Międzynarodowych Sił Pokojowych

Wojskowej Afgańskiej Armii Narodowej w 2011 roku były szkolenia i nauczanie afgańskich oficerów i podoficerów, przyczynienie się do wzrostu ich kwalifikacji, co w dalszej kolejności wpłynąć miało na odpowiedni poziom wykształcenia osób, które po przeniesieniu odpowiedzialności na Afgańskie Siły Bezpieczeństwa²¹⁹ same miały być w stanie wypełniać zadania²²⁰.

Udział żołnierzy w misjach pokojowych jest dobrowolny i opiera się na wewnętrznym naborze. O wyborze osób decydują ich kwalifikacje, a w szczególności: kondycja fizyczna, predyspozycje psychiczne (zainteresowani przechodzą specjalne testy), pod uwagę brana jest również umiejętność posługiwania się językiem angielskim, która jednak nie jest obowiązkowa dla wszystkich żołnierzy, choć oczekuje się jej od oficerów wydziału kadrowego²²¹. „Przedstawiciele Wojska Czarnogóry wykazują duże zainteresowanie udziałem w misjach pokojowych. Liczba chętnych wzrasta. Kiedy do Afganistanu wyjeżdżali pierwsi żołnierze, zgłosiło się 80 osób na 34 miejsca do obsadzenia. Do otwartego konkursu w ramach czwartej zmiany misji pokojowej w Afganistanie, gdzie przewidziano wysłanie 40 uczestników, zgłosiło się 165 kandydatów” – podkreślał zastępca Ministra Obrony ds. kadrowych dr Rajko Novičević²²². W 2012 roku w misji ISAF brały udział trzy czarnogórskie kontyngenty. Czwarty

.....
w Republice Chorwacji przeszli drugi cykl szkoleń przed tym, zanim zostali wysłani na misję ISAF do Afganistanu. W ich gestii spoczęło prowadzenie zajęć w Szkole Policji Wojskowej Afgańskiej Armii Narodowej. *Prvi predstavnici VCG u Kabulu*, Ministerstvo odbrane Crne Gore, art. z dn. 01.09.2011 r., <<http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/108025/Saopštenje-Ministarstva-odbrane.html>>, (data dostępu: 13.12.2012).

²¹⁹ Zgodnie z deklaracją ze szczytu w Lizbonie zakładano, że zakończenie misji nastąpi do końca 2014 roku.

²²⁰ M. Jokanović, *Još pet vojnika u Avganistan*, „Partner” 2011, nr 39, s. 15.

²²¹ Znajomość języka angielskiego wśród żołnierzy Wojska Czarnogóry wymaga dalszej poprawy, w większości znajomość języków obcych, w tym języka angielskiego, jest na bardzo niskim poziomie.

²²² Zastępca Ministra obrony podkreślał, że na ogłoszenie o zaangażowaniu w operację pokojową EUNAVFOR ATALANTA, w ramach której przewidziano

zakończył swój udział w misji w lutym 2012 roku. Jego funkcje przejął piąty, funkcjonujący od lutego do września 2012 roku, zastąpiony szóstym z końcem września tego samego roku²²³. Szósta zmiana liczyła 40 żołnierzy. Byli oni rozmieszczeni w okręgach: Baglan, Balkh i Kabul. Siódma zmiana misji czarnogórskiej objęła 27 żołnierzy. Została skierowana do bazy „Marmal” w Mazār-e Šarīf jako część kontyngentu sił zbrojnych Republiki Chorwacji²²⁴. Kolejna ze zmian została odprawiona w sierpniu 2013 roku i liczyła 25 żołnierzy, którzy weszli w skład grupy z żołnierzami Chorwacji i zostali umieszczeni w bazie „Marmal” oraz częściowo zasilili siły niemieckie w sztabie regionalnym na północy kraju²²⁵. Dziewiąta zmiana, licząca 30 żołnierzy, została wysłana do Afganistanu w lutym 2014 roku. Podobnie jak wcześniejsze, skierowana została na sześć miesięcy do bazy „Marmal” w Mazār-e Šarīf i znalazła się pod dowództwem Niemiec²²⁶.

Kolejna, dziesiąta zmiana czarnogórskich żołnierzy została wysłana do Afganistanu we wrześniu 2014 roku. Misja ISAF w Afganistanie dobiegła końca z dniem 24 grudnia 2014 roku, to jest po trzynastu latach jej funkcjonowania.²²⁷ Nowy wymiar misji, przyjęty od 1 stycznia 2015 roku, wymaga od żołnierzy innych niż dotychczas działań. Ich udział przypada w fazie transformacji, tj. przejścia od misji wojskowej ISAF do misji wspierania

.....
wyasygnowanie trzech marynarzy Wojska Czarnogóry, zgłosiło się 27 chętnych. *Crnogorci hoće u mirovne misije, „Pobjeda”* z dn. 04.02.2011 r., s. 2.

²²³ *Izvjestaj o učešću pripadnika vojske Crne Gore u međunarodnim snagama, mirovnim misijama i drugim aktivnostima u inostranstvu u 2012. godini*, Crna Gora Ministarstvo Odbrane, Mart 2013. godine, s. 4-6.

²²⁴ *Ibidem*, s. 7-10.

²²⁵ M. Đ., *Osmi kontyngent Vojske Crne Gore ispraćen u Avganistan*, „Pobjeda” z dn. 28.08.2013 r.

²²⁶ *Vojska Crne Gore poslala Deveti kontyngent u Avganistan*, Blic on line, art. z dn. 25.02.2014 r., <<http://www.blic.rs/Vesti/Svet/445528/Vojska-Crne-Gore-poslala-Deveti-kontyngent-u-Avganistanu>>, (data dostępu: 05.03.2014).

²²⁷ F. Rakonjac, *ISAF misija modernizovala Vojsku*, Radio i Televizija Crne Gore RTCG, z dn. 06.01.2015 r., <http://www.rtcg.me/vijesti/arsenal/77796/isaf-misija-modernizovala-vojsku-.html>, (data dostępu: 07.01.2015).

pokoju „Resolute Support”, czyli misji szkoleniowo-doradczej, w której wojska nie będą już brały udziału w operacjach bojowych. Żołnierze misji wykonują zadania mające na celu wsparcie lokalnych sił bezpieczeństwa i pomoc w rozwijaniu zdolności bojowych. Zmiana charakteru zaangażowania wojsk misji na terytorium Afganistanu będzie skutkowałą zmniejszeniem liczebności żołnierzy biorących udział w misji ISAF, jednak, jak podkreśla Minister Spraw Zagranicznych Igor Lukšić oraz Minister Obrony Czarnogóry Milica Pejanović-Đurišić, czarnogórcy żołnierze pozostaną w Afganistanie tak długo, jak będzie taka potrzeba²²⁸. Szef Sztabu Generalnego Dragan Samardžić uzależnił tę decyzję od podpisania Porozumienia SOFA i decyzji czarnogórskiego parlamentu, w gestii którego leżało podjęcie ostatecznej decyzji o ewentualnym włączeniu przedstawicieli wojska w misję od stycznia 2015 roku²²⁹. Wszelkie procedury związane z angażowaniem żołnierzy zostały ostatecznie dopełnione i od początku 2015 roku Czarnogóra w dalszym ciągu może mówić o swoim zaangażowaniu w szerzenie pokoju na Bliskim Wschodzie.²³⁰

Za największe korzyści z udziału w misji ISAF w Afganistanie żołnierze czarnogórcy uważają przede wszystkim: karierę, korzyści finansowe (żołnierz czarnogórski w Afganistanie otrzymuje dzienną stawkę w wysokości 100 euro, czyli miesięczne

.....
²²⁸ Deklaracja o gotowości Czarnogóry do ponownego wysłania żołnierzy do Afganistanu, jeśli wystąpi taka potrzeba po 2014 roku, podkreślana była wielokrotnie przez najwyższych przedstawicieli władz państwa. Przykładem może być spotkanie w Brukseli w grudniu 2013 roku oraz kwietniu 2014 roku, gdzie podczas spotkania ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich NATO oraz państw partnerów uczestniczących w misji ISAF minister Igor Lukšić potwierdzał zobowiązanie. M. Đ., Lukšić: *Crna Gora spremna da doprinese NATO misji u Avganistanu i nakon 2014*, „Pobjeda” z dn. 04.12.2013 r.; Iv. P., Lukšić: *Dopri-nošićemo ISAF misji i nakon 2014*, „Pobjeda” z dn. 02.08.2014 r.

²²⁹ A. Redžić, *Deseti crnogorski kontyngent u Avganistanu*, b92, artz dn. 02.09.2014 r., <http://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?yyyy=2014&mm=09&dd=02&nav_id=895054>, (data dostępu: 10.09.2014).

²³⁰ MOD, Rujović: *Čast nam je što smo završili ISAF misiju i započeli „Odlučnu podršku”*, Pobjeda z dn. 05.01.2015 r., s. 4

wynagrodzenie w wysokości 3000 euro) oraz ułatwienia przy ubieganiu się o mieszkanie²³¹. W trakcie pobytu dotychczasowych kontyngentów wojska Czarnogóry w Afganistanie nie odnotowano bezpośredniego zagrożenia życia żadnego z członków misji, co zwiększa zainteresowanie udziałem w kolejnych zmianach. Jak podaje się do wiadomości, dotychczasowy udział przedstawicieli wojska w misji ISAF w Afganistanie kosztował stronę czarnogórską rocznie około 2,5 mln euro, a największa część tej kwoty przeznaczona została na żołądź dzienny²³². W sprawozdaniu o zaangażowaniu sił zbrojnych Czarnogóry w Międzynarodowe Siły Wspierania Bezpieczeństwa (ISAF) podkreśla się, że stawki dzienne wypłacone żołnierzom osiągnęły kwotę 1,4 miliona euro. Pozostała część kwoty, jak podaje agencja MINA, została przeznaczona na szkolenia i wsparcie logistyczne czarnogórskich żołnierzy wysyłanych do Afganistanu²³³. Opinia publiczna państwa, dzięki mediom i Ministerstwu Obrony, na bieżąco informowana jest o wydarzeniach w Afganistanie i sytuacji swoich żołnierzy biorących udział w misji. Dzięki temu świadomość obywateli Czarnogóry o działaniach przedstawicieli swego wojska rośnie, a wysyłanie ich nie wzbudza wielkich protestów.

.....

²³¹ *Rado vojnik ide u misije*, „Vijesti” z dn. 28.01.2011 r., s. 2.

²³² Tanjug, *Crna Gora ostaje u Avganistanu*, b92, <http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=06&dd=05&nav_id=720220>, (data dostępu: 01.02.2014).

²³³ W Sprawozdaniu podaje się, że udział żołnierzy Czarnogóry w misji pokojowej w Somalii kosztował dotychczas 42 tysiące euro, podczas gdy pobyt w misji międzynarodowej w Liberii pociągnął za sobą wydatki w wysokości 89 tysięcy euro. *Misija teška dva miliona*, „Dan” z dn. 03.10.2011 r., s. 13.

Zakończenie

Zakończenie

Badania, których przedmiotem są państwa o niewielkim potencjale, stanowią szczególne wyzwanie. Jest tak nie tylko ze względu na zwykle stosunkowo ubogą literaturę, lecz przede wszystkim z uwagi na specyfikę ich międzynarodowej roli. Potwierdzeniem tej tezy zdaje się być przykład Czarnogóry, której młoda państwowość w polityce zagranicznej staje wobec wyzwań podobnych do tych, z którymi zmagają się kraje silniejsze, jej bliżsi i dalsi partnerzy.

Zmienne zależne i zmienne niezależne w polityce zagranicznej Czarnogóry tworzą skomplikowany system powiązań, w którym znalazło się państwo. Opierający się w dużej mierze na wspólnej historii, system ów utrzymuje jeszcze w dalszym ciągu stopniową zależność Czarnogóry od Serbii, ale i wskazuje na silną zależność z inwestującą w państwo i starającą się poszerzać swe wpływy w Europie Rosją. Jednocześnie widoczne jest, że Czarnogóra w coraz większym stopniu zaczyna podlegać wpływom euroatlantyckich struktur. Takie jej położenie między szeroko rozumianym Zachodem a Wschodem sprawia, że sytuacja, w jakiej znajduje się państwo, wymaga od jego władz przemyślanych i rozważnych działań, które, balansując pomiędzy realizacją wytycznych polityki zagranicznej państwa, będą w stanie włączyć Czarnogórę w struktury euroatlantyckie,

przy jednoczesnym zachowaniu dobrych relacji z Rosją i bliską jej polityce Serbią.

Powiązania istniejące pomiędzy państwami Bałkanów Zachodnich wskazują na potrzebę współpracy i zaangażowania w inicjatywy mające na celu integrację nadwyrężonych w latach 90. XX wieku stosunków. Droga, jaką wytyczyła sobie Czarnogóra w 2006 roku, zmierzając ku pełnoprawnemu członkostwu w NATO i Unii Europejskiej, nastawiona na współpracę z organizacjami międzynarodowymi – w tym tak ważną dla zakończenia trudnego etapu rozliczeń wojny w byłej Jugosławii współpracę z Międzynarodowym Trybunałem Karnym ds. Zbrodni w byłej Jugosławii – w perspektywie czasu okazała się korzystnym rozwiązaniem.

Decyzja o przeprowadzeniu referendum o niepodległości pozwoliła, bez użycia przemocy, zakończyć wspólne funkcjonowanie Serbii i Czarnogóry, co w porównaniu z sytuacjami towarzyszącymi wyodrębnianiu się pozostałych państw byłej Jugosławii stanowiło wyjątek. Z pewnością na stan ten znaczący wpływ mogła mieć niewielka powierzchnia państwa, zamieszkałego przez korelującą z nią liczbę ludności, wśród której łatwiej było zapobiec powstaniu konfliktów i rozpocząć proces reform. Wytyczne przyjęte z chwilą opuszczenia przez Czarnogórę związku państwowego z Serbią oraz proeuroatlantycki i prounijny nurt integracji sprawiły, że władzom kraju o wiele łatwiej przyszło tworzenie ram dla przyszłego funkcjonowania niepodległego państwa. W listopadzie 2006 roku powołano do życia Ministerstwo Obrony, rozpoczęto prace nad nową konstytucją, którą przyjęto 19 października 2007 roku, rozwój i funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry ujęto w *Strategii bezpieczeństwa narodowego*, określającej ramy dla *Strategii obrony* i *Narodowej strategii na wypadek sytuacji nadzwyczajnych*.

Dzięki otwartości na sugestie płynące ze strony NATO i Unii Europejskiej oraz gotowości do prowadzenia negocjacji, Czarnogóra stopniowo realizuje najważniejsze założenia swojej

polityki zagranicznej. Współpraca z sąsiadami oceniana jest bardzo dobrze. Tym bardziej, że sąsiednia Albania i Chorwacja już od 2009 roku są członkami NATO, stanowiąc pozytywny przykład udanej akcesji.

Przyjęta w 2007 roku *Konstytucja Czarnogóry*, określająca państwo jako wielonarodowe, wielokulturowe i umożliwiającą używanie, poza językiem czarnogórskim, także innych języków, którymi posługują się mniejszości narodowe zamieszkujące jej terytorium, świadczyć może o otwartości i demokratycznym podejściu władz państwa do problemu. Czarnogóra od momentu uzyskania niepodległości podejmuje działania w kierunku pokonania trudności prawnych i instytucjonalnych w budowaniu swojej państwowości. W listopadzie 2006 roku funkcjonowanie rozpoczęło Ministerstwo Obrony Czarnogóry, podjęto decyzję o utworzeniu własnego systemu obrony, który – mimo że niewielki – ma czuwać nad bezpieczeństwem państwa. Przyjmowane dokumenty, w tym systemy planowania obrony i budżetowy, niezbędne regulacje odnoszące się do funkcjonowania wojska i Ministerstwa Obrony zostały oparte na praktyce innych państw demokratycznych.

Czarnogórski system bezpieczeństwa ulega stałemu wzmocnieniu. Liczba profesjonalnych żołnierzy rośnie, podobnie jak kadry urzędniczej, która, dzięki współpracy regionalnej i ponadregionalnej, ma możliwość uczestniczenia w szkoleniach i kursach organizowanych przez partnerów zagranicznych Czarnogóry. Wprawdzie nadal występują trudności z obsadzeniem stanowisk przez osoby dysponujące doświadczeniem i wymaganym poziomem edukacji, to jednak można odnotować, że młode osoby zatrudniane na stanowiska m.in. w Ministerstwie Obrony coraz częściej znają języki obce, a szereg organizowanych szkoleń i kursów ma na celu dodatkowe podnoszenie ich kwalifikacji.

Istota bezpieczeństwa zbiorowego na stałe wpisała się w wizję działalności państwa, o czym świadczyć mogą inicjatywy na rzecz bezpieczeństwa, w jakie się angażuje. Współpraca z państwami

NATO i aktywność widoczna w ramach programu Partnerstwo dla Pokoju wyraźnie wskazują, że wszelkie decyzje podejmowane przez władze Czarnogóry przyjmowane są świadomie i mają na celu przyczynienie się do zapewnienia pokoju, bezpieczeństwa, stabilności i dobrobytu, nie tylko w samym państwie, ale i w regionie Bałkanów Zachodnich. Udział przedstawicieli Czarnogóry w misjach pokojowych prowadzonych pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych, NATO czy Unii Europejskiej może stanowić doskonałe tego potwierdzenie. Podobnie jak słowa czarnogórskiego Ministra Obrony Boro Vučinića podkreślające, że „jeżeli ktoś czerpie korzyści ze zbiorowego bezpieczeństwa, sam musi również się do niego przyczynić”¹.

Czarnogóra od 2006 roku uczestniczy w programie Partnerstwo dla Pokoju, dzięki któremu możliwe stało się korzystanie przez nią z doświadczeń Sojuszu Północnoatlantyckiego. Od grudnia 2009 roku realizuje założenia wynikające z *Planu działań na rzecz członkostwa*, pogłębiając tym samym dialog z NATO. Umiejętna realizacja wytyczonych celów sprawia, że państwo postrzegane jest dziś jako lider w regionie Bałkanów Zachodnich, wyprzedzając m.in. Bośnię i Hercegowinę czy Macedonię. Czarnogóra nie jest targana wewnętrznymi podziałami, tak jak ma to miejsce w przypadku Bośni i Hercegowiny, nie ma otwartych sporów, jak pobliska Macedonia, walcząca z Grecją o nazwę państwa, co więcej, cechuje ją ustabilizowana sytuacja polityczna i ekonomiczna. Kryzys finansowy, który dotknął państwo, powoli udaje się zażegnać. Czarnogóra walczy z nadwyżkami broni i amunicji, pozostałościami działań zbrojnych lat 90. Korupcja i zorganizowana przestępczość, wciąż odnotowywane w państwie, stanowią dla jego prawidłowego funkcjonowania największy problem, któremu jeszcze do końca nie udało się zapobiec.

.....
¹ Czarnogóra, NATO i bezpieczeństwo nowego państwa, „Przegląd Nato” 2008, nr 1, <http://www.nato.int/docu/review/2008/08/MONTENEGRO_STATE_SECURITY/PL/index.htm>, (data dostępu: 12.10.2014).

Z każdym rokiem Czarnogóra coraz bardziej stara się kreować swój pozytywny wizerunek, stawia na rozbudowę infrastruktury państwowej i zapewnienie turystom jak najlepszych warunków dla wypoczynku. Potencjał, jaki dostrzegany jest w turystyce, stanowić może w przyszłości o dalszym rozwoju państwa. Inwestycje krajowe i zagraniczne wpływają na wzrost gospodarczy państwa. Rosnące poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa przyciąga na terytorium Czarnogóry inwestorów zagranicznych i powoduje, że coraz więcej mówi się o niej jako o atrakcyjnym państwie i partnerze godnym współpracy.

Studia nad bezpieczeństwem współczesnego państwa, jak wspomniano we wstępie, stanowią wyzwanie metodologiczne dla badaczy stosunków międzynarodowych oraz politologów. Wynika to z transdyscyplinarności istoty pojęcia bezpieczeństwa oraz wielości czynników mających nań wpływ. W przypadku Czarnogóry dodatkowym elementem utrudniającym analizę pozostaje wielkość państwa, stosunkowo krótka tradycja państwowości oraz aspiracje do członkostwa w strukturze, która sama poszukuje własnej tożsamości w płaszczyźnie bezpieczeństwa międzynarodowego.

Badacze bezpieczeństwa mogą korzystać z wielu metod, pochodzących z obszaru stosunków międzynarodowych, politologii i ekonomii. Zaznaczyć należy, że nie uwzględniają one specyfiki małych państw oraz zmiany treści pojęcia bezpieczeństwa, która wynika wprost z niewielkiego potencjału, choćby terytorialnego. Dlatego też korzystając z modelu analizy strategicznej PEST/SWOT, należy mieć na uwadze wspomniane powyżej okoliczności.

Metoda PEST jako analiza strategiczna prowadzić ma, z jednej strony, do określenia wizji przyszłości, a z drugiej, do zaproponowania metod jej realizacji w sposób, który byłby optymalny z punktu widzenia interesu państwa. Szczegółowe omówienie tego narzędzia zawarte zostało we wstępie, w tym miejscu natomiast zostanie ono wykorzystane do analizy przypadku Czarnogóry.

Choć w klasycznym ujęciu uwzględnione powinny zostać badania w trzech płaszczyznach: samego podmiotu, otoczenia wewnętrznego oraz otoczenia zewnętrznego, to w przypadku bezpieczeństwa państwa, jakim jest Czarnogóra, wystarczającą wartość eksplanacyjną będą miały dwie z nich: otoczenie wewnętrzne, rozumiane jako uczestnicy, z którymi działa lub od których jest zależny podmiot, i otoczenie zewnętrzne, rozumiane jako środowisko i kontekst, w którym elementem pozostaje badany podmiot. W każdej z tych płaszczyzn występują podsystemy odnoszące się do wymiaru bezpieczeństwa o charakterze: politycznym, ekonomicznym, społeczno-kulturowym oraz technologicznym. W przypadku Czarnogóry zostaną one zgrupowane w formie tabeli. W następnym etapie, przy wykorzystaniu analizy SWOT – pogrupowane na mocne i słabe strony oraz te, które tworzą szanse lub zagrożenia na przyszłość.

Lp.	Polityczny wymiar bezpieczeństwa	Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa	Spoteczno-kulturowy wymiar bezpieczeństwa	Technologiczny wymiar bezpieczeństwa
1.	Ustrój polityczny i system polityczny	Baza prawna sprzyjająca inwestycjom zagranicznym	Tożsamość kulturowa i historyczna	
2.	Poziom i jakość demokracji	Baza prawna warunkująca aktywność podmiotów krajowych	Wymiar bezpieczeństwa w płaszczyźnie społecznej	
3.	Zakres i jakość implementacji uregulowań prawa międzynarodowego	Czynniki społeczno-polityczne i ekonomiczne warunkujące bezpieczeństwo demograficzne	Bezpieczeństwo w aspekcie regionalizacji	
4.	Jakość i skuteczność wymiaru sprawiedliwości	Bezpieczeństwo budżetowe	Poczucie wspólnoty narodowej, religijnej, kulturowej i historycznej	
5.	Skutki przynależności do organizacji międzynarodowych	Bezpieczeństwo żywnościowe	Zróznicowanie religijne jako czynnik destabilizujący	
6.	Stosunki z państwami sąsiednimi	Bezpieczeństwo surowcowe		
7.	Priorytety w polityce zagranicznej	Bezpieczeństwo w zakresie integracji europejskiej		

Źródło: opracowanie własne.

Wymiar technologiczny bezpieczeństwa Czarnogóry stanowi nikły czynnik warunkujący poziom bezpieczeństwa państwa. W związku z tym, z metodologicznego punktu widzenia, uwzględnienie go nie ma *de facto* wpływu na wynik końcowy analizy. Zastrzec jednak wypada, że w przypadku większości państw, zwłaszcza tych o rozwiniętych gospodarkach, będzie to jeden ze szczególnie istotnych czynników, który nie powinien być pomijany.

Kolejny etap analizy to zgrupowanie zarysowanych powyżej czynników zgodnie z kluczem przewidzianym dla metody SWOT w dwa pola tabeli.

Jak widać z analizy zamieszczonej na kolejnej stronie, dla bezpieczeństwa Czarnogóry kluczowe znaczenie mają zjawiska je osłabiające, które w przyszłości generować będą lub mogą generować konkretne zagrożenia. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje wyraźna przewaga zmiennych wewnętrznych związanych ze stanem systemu politycznego i reżimu, a także etapem reform systemowych. Wydaje się, że największe zagrożenie wynikać może z wysokiego poziomu korupcji, któremu towarzyszy bezradność państwa. Brak wolności mediów wraz z nie działającym skutecznie wymiarem sprawiedliwości skutkującej bezkarnością i brakiem kontroli nad kryminogennymi zjawiskami w życiu politycznym. Patologie potęgowane są klanowym charakterem społeczeństwa, co przekłada się na funkcjonowanie państwa we wszystkich wymiarach.

Zapewnienie bezpieczeństwa Czarnogóry możliwe będzie dzięki oparciu go na powiązaniach sojuszniczych i partnerskich w regionie i w obszarze transatlantyckim. Wzrost poziomu bezpieczeństwa stworzy sprzyjający klimat dla inwestycji zagranicznych oraz rozwoju sektora turystyki. To zaś przełożyć się może nie tylko na poziom rozwoju państwa, lecz także, przede wszystkim, na wzrost dochodów ludności, która będzie stanowiła usatysfakcjonowane poziomem życia społeczeństwo niechętnie niepokojom wewnętrznym.

SILNE STRONY

- próba uniezależnienia energetycznego od Rosji poprzez udział w budowie nowej sieci przesyłowej gazu z Azerbejdżanu oraz budowę gazociągu transadriatyckiego i połączenie go z gazociągami adriatycko-jońskim
- struktura gospodarki oparta na usługach, w tym szczególna pozycja sektora turystyki
- NATO postrzega Czarnogórę jako przykład stabilizacji wieloletniego państwa

SŁABE STRONY

- uzależnienie energetyczne od zagranicy, szczególnie od Rosji
- uzależnienie kapitałowe od rosyjskich inwestorów
- wysoki poziom bezrobocia przy niskim poziomie rozwoju gospodarczego
- armia budowana od postaw, struktura organizacyjna wojska Czarnogóry nie spełnia standardów stawianych państwom aspirującym do NATO*
- konflikty etniczne i religijne na obszarze byłej Jugosławii
- mieszanie się serbskiej cerkwi prawosławnej w wewnętrzne sprawy Czarnogóry
- spory serbsko-czarnogórskie wokół języka
- Strategia bezpieczeństwa narodowego przyjęta bez debaty publicznej
- niewielka powierzchnia państwa
- nadwyżki broni po wojnie w byłej Jugosławii w regionie
- wysoki poziom przestępczości zorganizowanej
- korupcja obejmująca wymiar sprawiedliwości i bezpieczeństwa
- brak wolności mediów
- skupiska mniejszości narodowych w obszarach przygranicznych
- wzrost odsetka mniejszości serbskiej
- ciągłość elit w sprawowaniu władzy
- powiązania klanowe wśród elit i społeczeństwa
- niski poziom wykształcenia elit rządzących
- brak zaufania obywateli do instytucji państwa

SZANSE

- uniezależnienie od Rosji
- stały, umiarkowany wzrost gospodarczy, także w perspektywie
- konkurencyjność gospodarki w regionie
- nowe miejsca pracy
- utrwalenie stabilności w regionie
- dążenie do członkostwa w NATO

ZAGROŻENIA

- naciski w kierunku rezygnacji z członkostwa w NATO ze strony Serbii i niechęć Rosji
- niestabilność systemu – strajki i niepokoje wewnętrzne
- brak efektywnych zdolności obronnych
- wspólna odpowiedzialność w systemie bezpieczeństwa zbiorowego – struktury regionalnej współpracy
- potencjalny konflikt konwencjonalny przy koniecznym rozbrojeniu i likwidacji nadwyżek broni
- rozwój przestępczości zorganizowanej
- zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa
- wzrost niezadowolenia i niepokoje największej grupy etnicznej – Serbów (20% populacji)
- zagrożenie separatyzmami i dążenie do oderwania
- korupcja i nieprzestrzegania prawa skutkujące niestabilnością i brakiem zaufania do państwa i prawa
- podejmowanie nieadekwatnych do sytuacji decyzji
- brak poszanowania i respektowania prawa
- lobbing wpływający na decyzje w kierunku realizacji interesów Rosjan
- brak kontroli władzy
- niska skuteczność walki ze zorganizowaną przestępczością

* Struktura hierarchiczna, wiekowa, rozmiar wojska w dalszym ciągu odbiegają od tych, które dominują w państwach Sojuszu. Zakładana struktura organizacyjna wojska i jego

liczba przewiduje 2094 miejsca w wojsku. Pod koniec 2013 roku siły zbrojne Czarnogóry liczyły 1816 osób, w tym 233 oficerów (13,8%), 783 podoficerów (41,7%), 546 żołnierzy kontraktowych (33%) oraz 254 cywilów (11,5%)². Obecny stosunek 1:3:2,5 na tle państw członkowskich NATO nie wypada najlepiej. W czarnogórskim wojsku liczba cywili nie jest współmierna do liczby oficerów, podoficerów i żołnierzy kontraktowych. Tym samym struktura organizacyjna wojska Czarnogóry charakteryzuje się dużą liczbą ludności cywilnej i niewystarczającą liczbą oficerów, podoficerów i żołnierzy kontraktowych. Średnia wieku żołnierzy zawodowych oraz oficerów i podoficerów to 39 lat, cywili – 48 lat. Mając na uwadze fakt, że przekraczają oni 30. rok życia, nie można mówić o tym, że czarnogórskie wojsko dysponuje młodą i prężną kadłą. Cf.: MINA, *Vojska nije po NATO standardima*, RTCG, art. z dn. 12.10.2014 r., <<http://rtcg.me/vijesti/arsenal/68661/vojska-nije-po-nato-standardima.html>>, (data dostępu: 12.10.2014).

Kluczowym warunkiem zapewnienia stabilnego bezpieczeństwa Czarnogórze wydaje się jej członkostwo w NATO. Dlatego też dopełnieniem analizy należałoby ucznić ocenę motywów każdej ze stron, czyli samej Czarnogóry oraz NATO. W przypadku pierwszej będzie to głównie odpowiedź na pytanie – co może uzyskać dzięki przystąpieniu do Sojuszu?

Podobnie jak każde państwo aspirujące do członkostwa w NATO i będące na etapie transformacji systemu, Czarnogóra zyskuje przede wszystkim zaufanie środowiska międzynarodowego. Staje się bowiem przewidywalnym partnerem, który nie powinien inicjować konfliktu w regionie. Ponadto członkostwo wymusi reformę czarnogórskiej armii w kierunku dostosowania do standardów Sojuszu w obszarze logistyki, wyposażenia, gotowości bojowej czy wreszcie systemu informacji. Wiadome jest także, że członkostwo w Pakcie stanowi swoistą przepustkę do pozostałych struktur współpracy Zachodu – w tym przypadku szczególnie ważna jest Unia Europejska.

Z aspiracjami Czarnogóry łączą się również zagrożenia dla niej samej, a także dla Sojuszu. Tym, co może budzić niepokój, pozostaje stanowisko opinii publicznej, która nie jest entuzjastycznie nastawiona do członkostwa państwa w NATO. Choć

.....
² Mina, *Vijska nije po NATO standardima*, RTCG, art. z dn. 12.10.2014 r., <<http://rtcg.me/vijesti/arsenal/68661/vojska-nije-po-nato-standardima.html>>, (data dostępu: 12.10.2014).

liczba obywateli popierających akcesję wzrasta, to jest to trend ledwo zauważalny. Potwierdza to oczekiwanie większości społeczeństwa (60%³), że będzie ona przedmiotem referendum ogólnokrajowego. W pewnym stopniu łączyć to można także z brakiem zaufania do elit rządzących, jednak wydaje się, że głównym motywem pozostaje ostrożna niechęć wobec członkostwa. Wiązać ją należy także z obawami przed tworzeniem na terytorium Czarnogóry baz wojskowych czy przeprowadzaniem tam manewrów. W odbiorze publicznym mogłyby one bowiem zniechęcać potencjalnych turystów.

Istotnym aspektem pozostaje strategia w polityce zagranicznej samej Czarnogóry. Można bowiem zaryzykować tezę, że nierealnie zakłada ona, iż członkostwo w NATO nie utrudni jej realizacji polityki swoistego balansu między Rosją i Zachodem. Jak pokazuje jednak przykład Ukrainy, taka polityka prowokuje zwykle Federację Rosyjską do bardziej ofensywnych działań, tak by partner musiał się opowiedzieć po jednej ze stron.

W relacjach Czarnogóra-NATO ta pierwsza jest swoistym petentem nie tylko w związku z różnicą potencjałów. Trudno zatem zakładać, że Sojusz ma ważne powody do przyjęcia jej w poczet członków, zaś odłożenie w czasie akcesji, które nastąpiło na szczycie NATO w Newport w 2014 roku, zdaje się potwierdzać tę konstatację. Wobec tego nie budzącym wątpliwości motywem Sojuszu przemawiającym za przyjęciem Czarnogóry pozostaje stabilizacja regionu Bałkanów. Obok przyjętych wcześniej Albanii i Chorwacji, Czarnogóra ma być bowiem kolejnym państwem utralającym ów stan. Trudno dostrzec inne argumenty w związku z nikłym potencjałem militarnym i ekonomicznym tego państwa.

.....
³ Więcej na temat: T. Ašanin, *Mrtva trka „za” i „protiv” ulaska Crne Gore u NATO*, RTS, art. z dn. 11.08.2013 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/2162/Prenosimo/1376174/Mrtva+trka+%22za%22+i+%22protiv%22+ulaska+Crne+Gore+u+NATO.html>>, (data dostępu: 14.10.2014).

Analiza bezpieczeństwa przedstawiona w *Studiach* pozwala potwierdzić prawdziwość tez postawionych we wstępie pracy. Przykład Czarnogóry po raz kolejny dowiódł, że członkostwo w NATO katalizuje reformy w państwach będących na etapie transformacji systemowej. Zmusza je bowiem do podjęcia reform w obszarach najtrudniejszych, często niepopularnych społecznie, lecz niezbędnych dla uzyskania statusu członka. Zauważyć należy, że przy swoim niewielkim potencjale terytorialnym i demograficznym Czarnogóra nie wniosie do Paktu konfliktów wewnętrznych i niestabilności, co nie pozostaje bez znaczenia we współczesnym turbulentnym świecie. Członkowie Sojuszu nie muszą się zatem obawiać transpozycji takich zjawisk na ich terytoria. Czynnikiem dodatkowo wyraźnie sprzyjającym członkostwu Czarnogóry w NATO pozostaje trwałość elit rządzących oraz sąsiedztwo państw, które uzyskały już członkostwo w strukturach współpracy transatlantyckiej – w tym przypadku Albanii i Chorwacji. Jednocześnie zaś wspólne członkostwo w Sojuszu stanowi wyraźny czynnik reintegrujący i stabilizujący region. Potwierdzenie znajduje w analizie także teza, że choć zauważalne są niski poziom wykształcenia elit rządzących oraz niebezpieczeństwo podejmowania decyzji nie do końca optymalnych w danej sytuacji, to nie miały one szczególnie negatywnego wpływu na proces integracji z NATO. Na koniec wypada podkreślić, że istotnym czynnikiem sprzyjającym członkostwu w NATO pozostaje brak negatywnych doświadczeń Czarnogórców z kontaktów z żołnierzami NATO, co powoduje, że zasygnalizowana ostrożność społeczeństwa wobec Paktu nie oznacza kontestacji członkostwa w nim Czarnogóry.

Wydaje się, że w przypadku członkostwa Czarnogóry można zarysować dwa scenariusze na przyszłość. Wersja optymistyczna zakłada, że państwo zostanie zaproszone do NATO do końca 2015 roku, a i należy sądzić, że jeżeli Sojusz będzie na to gotowy, nie będą miały znaczenia braki w wypełnianiu zobowiązań na rzecz członkostwa w NATO, co nie byłoby sytuacją precedensową.

Scenariusz pesymistyczny natomiast to kolejne odkładanie w czasie przyjęcia Czarnogóry do Sojuszu, podobnie jak w przypadku Macedonii, a tym samym brak konkretnego horyzontu dla członkostwa. Taki rozwój wydarzeń jest szczególnie groźny dla Czarnogóry, bowiem wraz z upływem czasu może spowalniać reformy, co da Sojuszowi argument za dalszym odwlekaniem jej członkostwa. Istotne znaczenie będą miały wydarzenia na arenie międzynarodowej, w tym w szczególności w regionie Iraku i Syrii oraz w obszarze postradzieckim. Jeśli bowiem NATO będzie skoncentrowane na tych źródłach kryzysu, nie będzie gotowe ani chętne na kolejne rozszerzenia, które osłabiają jej militarną skuteczność.

Pozornie oba scenariusze wydają się tak samo prawdopodobne. Jednak sytuacja w NATO i atmosfera wokół przyjęcia Czarnogóry oraz intensywna akcja dyplomatyczna tego państwa na arenie międzynarodowej będzie prawdopodobnie sprzyjała realizacji wariantu optymistycznego.

Bibliografia

Opracowania na temat Czarnogóry i Bałkanów

- Benson L., *Jugosławia. Historia w zarysie*, Kraków 2011.
- Bičkov J. E., *Crna Gora od prošlosti ka sadašnjem*, Budva 2009.
- Bieber F., *Montenegrin Politics since the Disintegration of Yugoslavia*, [w:] *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*, red. F. Bieber, Baden-Baden 2003.
- Biernat A., *Proces integracji Czarnogóry z UE*, [w:] *Poznać Bałkany. Historia – Polityka – Kultura – Języki*, red. K. Taczyńska, A. Twardowska, Toruń 2013.
- Bojić G. R., *Pirati kao novi izazov*, „Partner” 2010, nr 27.
- Bojić G. R., *Vojnici, srećno! ISAF*, „Partner” 2010, nr 24.
- Bujwid-Kurek E., *Państwa pojugosłowiańskie. Szkice politologiczne*, Kraków 2008.
- Bujwid-Kurek E., *Serbia w nowej przestrzeni ustrojowej*, Kraków 2012.
- Bunce V., *The Place of Place in Transitions To Democracy*, [w:] *Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe. Lessons of the Social Sciences*, red. M. Dobry, Dordrecht 2000.
- Codogni P., *Czarnogóra, „Europa Środkowo-Wschodnia 2004”* [dr. 2007], nr 14(1).
- Crna Gora, Predsednički izbori 7 april 2013. godine*, oprac. OSCE, ODIHR, Warszawa 2013.
- Czarnogóra. Na skrzyżowaniu światów*, red. M. Krković, tłum. E. i P. Akšamović, Mapa Crne Gore.
- Czarnogóra, NATO i bezpieczeństwo nowego państwa*, „Przegląd Nato” 2008, nr 1, <http://www.nato.int/docu/review/2008/08/montenegro_state_security/pl/index.htm>, (data dostępu: 12.10.2014).

- Čurčić R., Jovanović S., *Crnogorski mirovnjaci u zemlji otete slobode*, „Bezbjednost” 2008, nr 2, s. 49–51.
- Čehulić L., *Euroatlantizam*, Zagreb 2003.
- Čehulić-Vukadinović L., *Budućnost A3?*, „Bezbjednost” 2008, nr 4, s. 51–52.
- Čehulić-Vukadinović L., *Približavanje jugoistoka Evrope Sjevernoatlantskom savezu*, „Međunarodne studije” 2009, nr 1, s. 5–19.
- Danilović M., *Doprinos u borbi protiv pirata*, „Partner” 2009, nr 20.
- Danilović M., *NATO pozvao Crnu Goru da otpočne Intezivirani dialog. Korak do kandidature*, „Partner” 2008, nr 3, s. 14–15.
- Danilović M., *Sloboda se brani izvan svog doma*, „Partner” 2008, nr 4.
- Danilović M., *Vučinić: Neodgovorno bi bilo izostajanje iz misija*, „Partner” 2008, nr 4.
- Deklaracija o pridruživanju Evropskoj uniji*, [w:] *Crna Gora u Procesu Stabilizacije i Pridruživanja*, Vlada Crne Gore, Podgorica 2008, s. 5–7.
- Despotović I., *Avganistan i Krit*, „Partner” 2010, nr 24, s. 7–8.
- Despotović I., *Gdje se Crna Gora brani*, „Partner” 2010, nr 31.
- Doorenspleet R., *Reassessing the Three Waves of Democratization*, „World Politics”, t. 52, nr 3 (kwiecień 2000), s. 384–406.
- Dymarski M., *Konflikty na Bałkanach w okresie kształtowania się państw narodowych w XIX i na początku XX wieku*, Wrocław 2010.
- Dymarski M., *Odbudowa państwowości Czarnogóry – uwarunkowania historyczne i współczesne*, [w:] *Bałkany Zachodnie między przeszłością a przyszłością*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Łódź 2013.
- Đukanović O., *Crnogorski oficir u Liberiji – Ambasador u misiji mira*, „Partner” 2008, nr 2, s. 24–25.
- Đurović G., *Evropska unija i Crna Gora: politika proširenja i Evropska unija i Crna Gora: ciljevi, socijalne i teritorijalne kohezije*, Podgorica 2012.
- Đurović G., *Fulfilment of political criteria as one of the preconditions on Montenegrin path towards NATO and EU*, [w:] *Yearbook Šipan 2010*, red. L. Čehulić-Vukadinović, Zagreb 2011, s. 124–139.
- Đurović G., *Montenegro in the Expectation of the Status of a NATO Membership Candidate*, [w:] *Yearbook Šipan 2009*, red. L. Čehulić-Vukadinović, Zagreb 2010.
- Eberhardt P., *Przemiany demograficzno-etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*, Lublin 2005.
- Enloe C., *Policija, vojska i etnicitet*, Zagreb 1990.

- Felczak W., Wasilewski T., *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985.
- Gil D., *Serbska Cerkiew Prawosławna po „rewolucji październikowej” 2000 roku*, [w:] tejsze, *Prawosławie. Historia. Naród. Miejsce kultury duchowej w serbskiej tradycji i współczesności*, Kraków 2005, <<http://postjugo.filg.uj.edu.pl/cerkiew.pdf>>.
- Huntington S. P., *Trzecia fala demokratyzacji*, tłum. A. Dziurdzik, Warszawa 1995.
- Injac O., *NATO Samit u Velsu: Prosirenje i nacionalne perspektive zemalja aspiranata*, „Bezbjednost” 2014, nr 8, s. 9–11.
- Jelušić L., *Civilno okolže i nadzor nad institucionalnim naseljem*, [w:] *Perspektive podobne varnosti*, red. A. Grizold, Ljubljana 1998.
- Jokanović M., *Još pet vojnika u Avganistan*, „Partner” 2011, nr 39.
- Kamiński I. C., *Warunki i konsekwencje członkostwa państw bałkańskich w Radzie Europy i Unii Europejskiej*, [w:] *Bałkany u proggu zjednoczonej Europy*, red. P. Czubik, Kraków 2008, s. 20–21, <<http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/c60ec8fd-4b1c-497f-96ef-ee169a240ac9>>, (data dostępu: 15.01.2013)
- Krysieniel K., *System polityczny Republiki Chorwacji*, Poznań–Chorzów 2007.
- Krysieniel K., Wojnicki J., *Partie i systemy partyjne państw byłej Jugosławii (Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Macedonia, Serbia, Słowenia)*, Pułtusk 2009.
- Latković V., *Dobar gest Crne Gore. Dragan Šutanovac, ministar odbrane Republike Srbije*, „Partner” 2009, nr 12, s. 4–6.
- Latković V., *NATO donosi investicije i članstvo u EU. Gazmend Oketa, ministar odbrane Republike Albanije*, „Partner” 2008, nr 9, s. 4–7.
- Latković V., *Ne možemo selektivno pristupati u NATO. Dr Selmo Cikotić, ministar odbrane Bosne i Hercegovine*, „Partner” 2008, nr 8, s. 4–6.
- Latković V., *Svaka misija je jedna naučena lekcija. Zoran Konjanovski, ministar odbrane Republike Makedonije*, „Partner” 2009, nr 14, s. 4–6.
- „Lingua Montenegrina: Časopis za jezikoslovnna, književna i kulturna pitanja” 2009, nr 3, <<http://www.fcjk.me/wp-content/uploads/2014/09/LM3.pdf>>, (data dostępu: 12.09.2014).
- Łakota-Micker M., *Udział Czarnogóry w misjach pokojowych*, „Racja stanu, Studia i materiały” 2011, nr 2(10), s. 63–74.
- Łakota-Micker M., *Media w Czarnogórze*, „Zeszyty Naukowe DWSPiT. Studia z Nauk Społecznych” 2015, nr 8, s. 11–28.

- Łakota-Micker M., *Problematyka małego państwa na drodze do UE. Przykład Czarnogóry*, „Zeszyty Naukowe DWSPiT. Studia z Nauk Społecznych” 2015, nr 8, s. 29–55.
- Łakota-Micker M., *Republika Chorwacji na drodze do NATO*, Polkowice 2011.
- Makowski A., *Sojusz Północnoatlantycki wobec konfliktów w byłej Jugosławii*, [w:] *Euroatlantycka przestrzeń bezpieczeństwa*, red. J. Czaja, Warszawa 2005, s. 165–194.
- Mączyńska E., *Czarnogóra*, „Europa Środkowo-Wschodnia 2007” [dr. 2009], nr 17(1).
- McFaul M., *The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World*, „World Politics”, t. 54, nr 2 (styczeń 2002).
- Mijović T., *NATO usvojio PARP procjenu za Crnu Goru*, „Partner” 2008, nr 3, s. 9–10.
- Mizerski E., *Jugosłowiański system przedstawicielski 1918–1990*, Toruń 1999.
- Moczała-Korzeniewska M., *Proces politycznego i społecznego rozpadu Jugosławii (SFRJ) w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX wieku*, „Politeja” 2005, nr 1.
- Morrison K., *Montenegro. A Modern History*, London–New York 2009.
- Nadaždin D., Niedźwiecki M., *Czarnogóra. Fiord na Adriatyku*, Kraków 2010.
- NATO 2020: zapewnione bezpieczeństwo, dynamiczne zaangażowanie*, red. A. D. Rotfeld, Warszawa 2010, s. 33–41.
- Nikčević V., Šćepanović M., Karabeg O., *Czy istnieje język czarnogórski?* [transkrypcja dyskusji radiowej], tłum. E. Zajac, L. Gawłowska, G. Bertolin, G. Momra, <<http://postslavia.filg.uj.edu.pl/html/zasoby/artykuly/jezyk/czarnogorski.pdf>>, (data dostępu: 25.11.2012).
- O’Donell G., Schmitter P. C., *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Democracies*, Baltimore and London 1993, t. I.
- Perović K., *Državno partnerstvo Crne Gore i Mejna – Guvrner u posjeti Crnoj Gori*, „Partner” 2008, nr 6, s. 18.
- Pioruńska M., *Przyczyny rozpadu Jugosławii w latach 90. XX wieku*, Opole 2010.
- Radić R., *Crkva u politici i polityka u Crkvi*, [w:] *Srpska elita. Helsiński Odbor za ljudskaprava u Srbiji*, Helsinškesveske, Beograd 2000.
- Radoman I., *Avganistan – zemlja u žiži javnosti*, „Partner” 2009, nr 11.

- Radoman I., *Prvi godišnji program MAP-a, „Partner”* 2010, nr 31, s. 14–15.
- Roberts E., *Realm of the Black Mountain. A History of Montenegro*, London 2007.
- Rose R., Shin D. C., *Democratization Backwards: The Problem of Third-Wave Democracies*, „British Journal of Political Science”, t. 31, nr 2 (kwiecień 2001).
- Skieterska A., Czarnogóra, „Europa Środkowo-Wschodnia 2008” [dr. 2010], nr 18(1).
- Spółeczeństwo wobec problemów transformacji i integracji*, red. J. Liszka, Ustroń 2000.
- Stańczyk J., Jugosławia (Serbia i Czarnogóra), „Europa Środkowo-Wschodnia 2000” [dr. 2002], nr 10(1).
- Stawowy-Kawka I., *Historia Macedonii*, Wrocław 2000.
- Stys H., Szczesio S. L., *Rząd jugosłowiański na wychodźstwie w czasie drugiej wojny światowej (1941–1945)*, [w:] *Rządy bez ziemi, Struktury władzy na uchodźstwie*, red. R. P. Żurawski vel Grajewski, Warszawa 2014.
- Systemy polityczne Europy Środkowej i Wschodniej. Perspektywa porównawcza*, red. A. Antoszewski, Wrocław 2006.
- Szczepański W., *Emigracyjne władze Królestwa Czarnogóry w latach 1916–1922*, [w:] *Rządy bez ziemi, Struktury władzy na uchodźstwie*, red. R. P. Żurawski vel Grajewski, Warszawa 2014.
- Szczepański W., *Główne problemy polityczne jugosłowiańskiej Republiki Czarnogóry w okresie od kwietnia 1992 r. do marca 1999 r.*, [w:] *Bałkany w XX i XXI wieku. Historia – polityka – kultura*, red. H. Stys, Sz. Sochacki, Toruń 2009.
- Szczepański W., *Pożegnanie z Jugosławią. Wspólnota państwowa Serbia i Czarnogóra (2003–2006)*, [w:] *Bałkany Zachodnie między przeszłością a przyszłością*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Łódź 2013.
- Szczesio S. L., *Amerykańska polityka wobec Jugosławii w latach 1948–1960*, [w:] *Poznać Bałkany. Historia – Polityka – Kultura – Języki*, red. K. Taczyńska, A. Twardowska, Toruń 2013.
- Ścieżki transformacji. Ujęcia teoretyczne i opisy empiryczne*, red. K. Brzechczyn, Poznań 2003.
- Tahirović M., *Ciljevi* [w:] *Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti. Integracija u Evropske i Evroatlantske Strukture*, red. M. Đurović, Podgorica 2010.

- Tahirović M., *Crna Gora na putu u NATO*, Podgorica 2010.
- Tahirović M., *Crna Gora u Partnerstvu za Mir. Proces Planiranja i revizije PARP, „Partner”* 2008, nr 3, s. 9–10.
- Tahirović M., *Savremena rješenja sistema bezbjednosti Crne Gore*, [w:] *Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti. Integracija u Evropske i Evro-atlantske strukture*, red. M. Đurović, Podgorica 2010.
- Tanty M., *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2003.
- Tanty M., *Konflikty bałkańskie 1878–1918*, Warszawa 1968.
- Tomović D., *Obuka pilota iz regiona, „Bezbjednost”* 2008, nr 2, s. 19.
- Vukadinović R., *Rusija i Zapadni Balkan*, Sarajevo 2010.
- Vukadinović R., Čehulić L., *NATO u međunarodnim odnosima*, Zagreb 2006.
- Waldenberg M., *Kwestie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje, idee*. Warszawa 1992.
- Waldenberg M., *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000.
- Waldenberg M., *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki, t. 1: 1991–2002, t. 2: 2002–2004*, Warszawa 2005.
- Waldenberg M., *Rozbicie Jugosławii. Od separacji Słowenii do wojny kosowskiej*, Warszawa 2003.
- Walkiewicz W., *Czarnogórców droga do niepodległości*, [w:] *Balkany Zachodnie między przeszłością a przyszłością*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Łódź 2013.
- Walkiewicz W., *Jugosławia – byt wspólny i rozpad*, Warszawa 2000.
- Walkiewicz W., *Jugosławia. Państwa sukcesyjne*, Warszawa 2009.
- Wojciechowski S., *Integracja i dezintegracja Jugosławii na przełomie XX i XXI wieku*, Poznań 2002.
- Wojciechowski S., *Nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wrocław 2003.
- Wojnicki J., *Instytucja rządu Republiki Czarnogóry w systemie organów władzy*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego SGH. Studia i prace” 2011, nr 1(5).
- Wojnicki J., *Instytucja rządu Serbii w systemie organów władzy*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2010, nr 2–3.
- Wojnicki J., *Proces instytucjonalizacji przemian ustrojowych w państwach postjugosłowiańskich*, Pułtusk 2007.

- Wojnicki J., *Przeobrażenia ustrojowe państw postjugosłowiańskich*, Pułtusk 2003.
- Wojnicki J., *Skupština – parlament Serbii i Czarnogóry*, Warszawa 2005.
- Wojnicki J., *System Konstytucyjny Czarnogóry*, Warszawa 2012.
- Wojnicki J., *System konstytucyjny Serbii i Czarnogóry*, Warszawa 2005.
- Xharo K., *Albanian Chairmanship SEDM 2005–2007 – An Excellent History of Regional Cooperation, SEDM-CC and PMSC Secretariat*, Tirana, March 2007, s. 4–20.
- Zacharias M. J., *System stalinowski w Jugosławii w latach 1944–1949*, „Kwartalnik Historyczny” 1992, nr 3.
- Żurek P., *Oblężenie Dubrownika (1991–1992)*, [w:] *Bałkany Zachodnie między przeszłością a przyszłością*, red. P. Chmielewski, S. L. Szczesio, Łódź 2013, s. 129–152.

Opracowania na temat bezpieczeństwa

- Balcerowicz B., *Wprowadzenie do studiowania strategii*, Warszawa 1996.
- Barabási A-L., *Linked: The New Science of Networks. How Everything Is Connected to Everything Else and What It Means for Business, Science, and Everyday Life*, London 2002.
- Bezpieczeństwo międzynarodowe*, [w:] *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. W. Łepkowski, Warszawa 1996, s. 9.
- Brown J. F., *Hopes and Shadows: Eastern Europe After Communism*, Durham 1994.
- Buzan B., *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, London 1991.
- Ciekanowski Z., *Rodzaje i źródła zagrożeń bezpieczeństwa*, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” 2010 nr 1, s. 27–46, <<http://czytelnia.cnbop.pl/czytelnia/6/11>>, (data dostępu: 21.05.2012).
- Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2006.
- Contemporary Security Studies*, red. A. Collins, New York 2007.
- Daniluk P., *Metodologia badań zagrożeń wynikających z kryzysu społeczno-ekonomicznego. Analiza strategiczna w obszarze bezpieczeństwa*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2012/2013.
- Dieringer J., Müller M. M., *The Perspectives and Expectations of the Visegrad States*, „Družboslovne razprave”, 1998, t. 14, nr 26.

- Grodzki R., *Problemy bezpieczeństwa*, Poznań 2011.
- Huzarski M., *Zmienne podstawy bezpieczeństwa i obronności państwa*, Warszawa 2009.
- Jackson R., Sørensen G., *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, tłum. A. Czwojdrak, Kraków 2006, s. 308.
- Jagiello Z., *Wybrane problemy bezpieczeństwa państw, narodów oraz społeczności lokalnych na początku XXI wieku*, Wałbrzych 2008.
- Kaczmarek J., Skrzyp J., NATO, Wrocław 2003.
- Kamiński A. Z., Kamiński B., *Korupcja rządów. Państwa pokomunistyczne wobec globalizacji*, Warszawa 2004.
- Kmieciak P., *Rodzaje i źródła współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego*, <www.militis.pl>, (data dostępu: 11.09.2012).
- Koziej S., *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa*, skrypt internetowy, Warszawa 2010, <www.koziej.pl/files/Teoria_i_historia_bezpieczenstwa.doc>, (data dostępu: 12.10.2012).
- Kupiecki R., *NATO w latach dziewięćdziesiątych. Od Londynu do Waszyngtonu*, Warszawa 1998.
- Kuźniar R., *Polityka i siła. Studia strategiczne - zarys problematyki*, Warszawa 2005.
- Łastawski K., *Pojęcie i główne wyznaczniki bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo*, red. W. Fehler, Toruń 2002.
- Łebkowska J., *Bezpieczeństwo - teoretyczny wymiar ponadczasowej wartości*, „Przegląd Strategiczny” 2011, nr 1.
- Łoś-Nowak T., *Paradygmat realistyczny - projekcje porządku międzynarodowego w XXI wieku* [w:] *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2005.
- Łoś-Nowak T., *Stosunki Międzynarodowe. Teoria - Systemy - Uczestnicy*, Wrocław 2005.
- Madej M., *Sojusze polityczno-wojskowe - NATO*, [w:] R. Kuźniar i in., *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Warszawa 2012.
- Mały oxfordzki słownik historii świata w XX wieku, tłum. M. Urbański, Londyn 1989.
- MAP - drogowskaz ku przyszłości, „Przegląd NATO” 2002, nr 1, <<http://www.nato.int/docu/review/2002/issue1/polish/military.html>>, (data dostępu: 12.04.2008).

- Marczuk K. M., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w poszerzonej agendzie studiów nad bezpieczeństwem*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sułowski, M. Brzeziński, Warszawa 2009.
- Moraczewska A., *NATO – Sojusz ponad-transatlantycki?*, [w:] *NATO w pozimnowojennym środowisku (nie)bezpieczeństwa*, red. M. Pietraś, J. Olchowski, Lublin 2011.
- NATO 2020. *Zapewnione bezpieczeństwo, dynamiczne zaangażowanie*, red. A. D. Rotfeld, Warszawa 2010.
- NATO Handbook, oprac. NATO Public Diplomacy Division, Brussels 2006, s. 245.
- NATO Vademecum, tłum. R. Kupiecki, Warszawa 1995.
- Nowak E., *Zarządzanie kryzysowe w sytuacjach zagrożeń niemilitarnych*, Warszawa 2007, s. 14–17.
- Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011.
- Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP, red. R. Jakubczak, Warszawa 2003.
- Olsen J. P., March J. G., *An Institutional Perspective on Political Institutions*, [w:] *The Pursuit of Intelligence*, red. J. G. March, Oxford 1999, s. 52–71.
- Peters B. G., *Institutional Theory: The „New Institutionalism” in Political Science*, London 1999.
- Pietrzak P., *Szczyt NATO w Chicago – determinanty, oczekiwania i rezultaty*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 22.
- Pokruszyński W., *Bezpieczeństwo narodowe u progu XXI wieku*, „Zeszyty naukowe AON” 2008, nr 1 (70), s. 24.
- Pond S., *Zrozumieć instrumenty Partnerstwa dla Pokoju*, „Przegląd NATO” 2004, nr 1, <<http://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/polish/art2.html>>, (data dostępu: 13.09.2012).
- Regime Theory and International Relations*, red. V. Rittberger, Oxford 1993.
- Rotfeld A. D., *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, Warszawa 1989.
- Rotfeld A. D., NATO 2020. *Nowa Koncepcja Strategiczna Sojuszu*, „Sprawy Międzynarodowe” 2010, nr 4, s. 10–13.
- Rotfeld A. D., *Nowa Koncepcja Strategiczna NATO. Stan prac i perspektywy*, [w:] *Nowa Koncepcja Strategiczna Sojuszu wobec zagrożeń XXI wieku*, red. S. Zajas, A. Dawidczyk, Warszawa 2010.

- Rutkowski C., *Aparat pojęciowy strategii. Podstawowe pojęcia i zależności*, Warszawa 1995.
- Security Studies: An Introduction*, red. P. D. Williams, London–New York 2008.
- Soja M., *Stosunki UE-NATO w dziedzinie bezpieczeństwa europejskiego i obrotu na przełomie XX i XXI wieku*, Toruń 2011.
- Szkodzińska M., Pękała Z., *Od Pragi do Stambułu – implementacja założeń wojskowego wymiaru transformacji NATO*, Warszawa 2006.
- Szymonik A., *Organizacja i funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa*, Warszawa 2011.
- Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsh, G. Stocker, tłum. J. Tegnerowicz, Kraków 2006.
- Terriff T., Croft S., James L., Morgan P., *Security Studies Today*, Cambridge 2008.
- The Evolution of international security studies*, red. B. Buzan, L. Hansen, Cambridge 2009.
- Theory of word security*, red. K. Booth, Cambridge 2007.
- Unia Europejska. Słownik encyklopedyczny*, red. E. Stadtmueller, Wrocław 2004.
- Wróblewski R., *Elementy metodologii badań w strategii wojskowej*, Warszawa 1993.
- Zakrzewski S., *Ewolucja koncepcji strategicznej NATO*, [w:] *NATO na początku XXI wieku*, red. S. Zakrzewski, Poznań 2008.
- Zięba R., *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D. B. Bobrow, E. Halizak, R. Zięba, Warszawa 1997.
- Zięba R., *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008.

Oficjalne dokumenty

- Akcioni plan za 24. pregovaracko poglavlje Pravda, sloboda i bezbjednost*, oprac. Radna grupa za pripremu pregovora za pregovaracko poglavlje 24 – pravda, sloboda i bezbjednost, projekt 14.05.2013 r.

- Akcioni plan za sprovođenje strategije borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala za period 2013–2014. godine*, Strategija borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala 2010–2014, Vlada Crne Gore, Podgorica maj 2013. godine.
- Aneks dokumenta M-1(94)2 donijet od strane šefova država i vlada na zasjedanju Sjevernoatlantskog savjeta i Sjevernoatlantskog savjeta za saradnju, Štab NATO, Brisel 10–11. januar 1994. godine*, [w:] *Okvirni dokument Partnerstva za mir, koji je Predsjednik Crne Gore potpisao u Briselu, čime je Crna Gora postala punopravan član tog NATO programa 14. decembar 2006*, <http://www.skupstina.me/cms/site_data/novo/okvirni%20dokument%20pzm.pdf>, (data dostępu: 12.01.2013).
- Bruto domaći proizvod Crne Gore za 2013. godinu*, Crna Gora, Zavod za statistiku, Podgorica, z dn. 24.09.2014, <http://www.monstat.org/userfiles/file/GDP/2013/godisnji%20BDP%202013_crnogorska%20ver.pdf>, (data dostępu: 20.10.2014).
- Chicago Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in The Meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012*, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87593.htm>, (data dostępu: 08.09.2012).
- Chicago Summit Declaration on Afghanistan Issued by the Heads of State and Government of Afghanistan and Nations Contributing to the NATO-led International Security Assistance Force (ISAF)*, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87595.htm>, (data dostępu: 12.10.2012).
- CIA World Factbook: Montenegro*, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html>>, (data dostępu: 12.02.2013).
- Commission Staff Working Document Montenegro. 2012 Progress Report*, Brussels, 10.10.2012, SWD(2012) 331 final, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf>, (data dostępu: 15.11.2012).
- Comprehensive Political Guidance. Endorsed by NATO Heads of State and Government on 29 November 2006*, NATO Basic Texts, <<http://www.nato.int/docu/basicxt/bo61129ehtm>>, (data dostępu: 12.09.2012).
- Corruption Perception Index 2013*, Transparency International, <<http://www.transparency.org/cpi2013/results>>, (data dostępu: 03.09.2014).
- Country Report. Montenegro*, Economist Intelligence Unit, November 2012.

- Crna Gora, *Treći godišnji Nacionalni Program Crne Gore*, Podgorica, paźdzniernik 2012 r., <[http://www.mvpei.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=135175&rType=2&file=Tre%C4%87i%20godini%C5%A1nji%20nacionalni%20oprogram%20Grne%20Gore%20u%20okviru%20MAP%20ciklusa%20\(ANP\).pdf](http://www.mvpei.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=135175&rType=2&file=Tre%C4%87i%20godini%C5%A1nji%20nacionalni%20oprogram%20Grne%20Gore%20u%20okviru%20MAP%20ciklusa%20(ANP).pdf)>, (data dostępu: 15.07.2014).
- Crna Gora u brojkama 2012, oprac. Zavod za Statistiku Crne Gore – MONSTAT, Podgorica 2012, <<http://www.monstat.org/userfiles/file/publikacije/CG%20U%20BROJKAMA/Crna%20Gora%20u%20Brojkama%20cg-FINAL.pdf>>, (data dostępu: 10.09.2013).
- Crna Gora u brojkama 2013, oprac. Zavod za Statistiku Crne Gore – MONSTAT, Podgorica 2013.
- Decyzja o zaangażowaniu przedstawicieli Wojska Czarnogóry w misje pokojowe ISAF – International Security Assistance Force w Afganistanie. Sl. list CG, nr 34/11 z dn. 12.07.2011 r.
- Decyzja Rady w sprawie zasad, priorytetów i warunków zawartych w partnerstwie europejskim z Czarnogórą, KOM(2006) 654 wersja ostateczna, Bruksela z dn. 08.11.2006, <eur-lex.europa.eu>.
- Decyzja Rady z dnia 22 stycznia 2007 roku w sprawie zasad, priorytetów i warunków zawartych w partnerstwie europejskim z Czarnogórą, Dz.U. L 20, 27.01.2007 P.0016-0031.
- Deklaracja o niezawisłości Crne Gore, Skupština Republike Crne Gore, z dn. 03.06.2006 r.
- Deklaracja o pridruživanju Evropskoj uniji, Sl. list CG, nr 36/3 z dn. 16.06.2005.
- Deklaracja ze szczytu w Lizbonie, wydana przez szefów państw i rządów uczestniczących w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej w Lizbonie z dnia 20.11.2010 roku, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm>, (data dostępu: 16.12.2012).
- Deterrence and Defence Posture Review, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87594.htm>, (data dostępu: 12.10.2012).
- DPPI SEE BiH, Disaster Preparedness and Prevention Initiative for South Eastern Europe Capacity Development Project Evaluation Report, May 2012, <http://www.dppi.info/system/files/DPPI%20SEE%20DRR%20project_Evaluation%20Report_final.pdf>, (data dostępu: 03.02.2013).

- EU-Western Balkans Summit, Thessaloniki, 21 June 2003 Declaration*, European Commission, <http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm>, (data dostępu: 23.09.2013).
- EUNAVFOR Somalia*, EU Common Security and Defence Policy, EU External Action, <<http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations/eunavfor-somalia.aspx?lang=en>>, (data dostępu: 12.08.2013).
- Final Statement Meeting of the North Atlantic Council at the level of Foreign Ministers held at NATO Headquarters*, Brussel, 2009.12.04, Press Release (2009), <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_59699.htm?mode=pressrelease>, (data dostępu: 28.12.2012).
- Fond za manjine*, Sl. list CG nr 13/08.
- Freedom in the World - Montenegro*, Freedom House, <http://freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/montenegro#.U9lSVRb_nBg>, (data dostępu: 23.06.2014).
- Freedom Of Press - Montenegro*, Freedom House, <<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/2013/montenegro#.U3zEKDnR4kg>>, (data dostępu: 13.06.2014).
- Godišnji nacionalni program Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Podgorica, wrzesień 2010 r., <http://www.gov.me/biblioteka/Ostali_Dokumenti>, (data dostępu: 02.01.2013).
- Hronologija aktivnosti Ministarstva odbrane Crne Gore u evroatlantskim integracijama*, Ministarstvo Odbrane Crne Gore, Podgorica 25 avgust 2011. godine.
- Indeks Percepcji Korupcji*, Centralne Biuro Antykorupcyjne CBA, <<http://www.cba.gov.pl/pl/newsy-serwisu-antykorp/2964,Indeks-Percepcji-Korupcji-2013.html>>, (data dostępu: 03.09.2014).
- Individual partnership action plan of Montenegro and NATO*, Podgorica 30 May 2008, <<http://www.gov.me/files/1224580860.pdf>>, (data dostępu: 21.12.2012).
- Informacija Ministarstva odbrane o prijemu Crne Gore u Akcioni plan za clanstvo (MAP)*, Skupstina Crne Gore, art. z dn. 04.12.2009 r., <http://www.skupstina.me/cms/site_data/novo/informacija%20o%20prijemu%20u%20MAP.pdf>, (data dostępu: 03.01.2013).
- Informacija o aktivnostima na implementaciji Partnerskih Ciljeva*, Ministarstvo Odbrane Republike Crne Gore, Podgorica 2013.

- Informacija o napretku Crne Gore u euroatlantskim integracijama u 2011. godini*, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Crne Gore, Podgorica, 05. decembar 2011. godine.
- International Security Assistance Force. Troop Contributing Nations*, 3 February 2011, <http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_01/2011_02_13BBBoC1D42F4DoD886C390E9F14EBF3_ISAF-placemat-3Feb2011.pdf>, (data dostępu: 17.12.2012).
- Izveštaj. Mediji, medijske slobode i demokratija u Crnoj Gori*, oprac. CEDEM, OSCE, Podgorica, oktobar 2011.
- Izveštaj. Stavovi građana o medijskim slobodama u Crnoj Gori*, oprac. OSCE, CEDEM, Podgorica lipiec 2012.
- Izveštaj o radu Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija u 2013. godini*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, Podgorica 2014.
- Izveštaj o radu Ministarstva vanjskih poslova u 2010. godini*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, Podgorica 2011.
- Izveštaj o radu Ministarstva Obrane Crne Gore u 2008 g.*, Vlada Crne Gore, luty 2009.
- Izveštaj o radu Ministarstva odbrane za 2011. godinu*, Ministarstvo Odbrane Crne Gore, Podgorica 2012.
- Izveštaj o radu Ministarstva odbrane za 2012. godinu*, Ministarstvo Odbrane Crne Gore, Podgorica 2013.
- Izveštaj o stanju u vojsci Crne Gore u 2013. godini*, Ministarstvo Odbrane Crna Gora, Podgorica 2014.
- Izveštaj o učešću pripadnika vojske Crne Gore u međunarodnim snagama, mirovnim misijama i drugim aktivnostima u inostranstvu u 2012. godini*, Crna Gora, Ministarstvo Odbrane, Podgorica 2013.
- Karta Narodów Zjednoczonych*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php>, (data dostępu: 03.02.2013).
- Komunikaciona strategija o evroatlantskim integracijama Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo inostranih poslova, Biuro za odnose sa javnošću, 11. oktobar 2007. godine, <www.odbrana.gov.me/files/1193306238.doc> (data dostępu: 11.12.2012).
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Czarnogóry o członkostwo w Unii Europejskiej*, SEC(2010) 1334,

- Bruksela z dn. 9.11.2010 r, s. 1-15, <ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_opinion_2010_pl.pdf>, (data dostępu: 19.05.2013).
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady. Strategia rozszerzenia i najważniejsze wyzwania na lata 2011-2012*, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/strategy_paper_2011_pl.pdf>, (data dostępu: 13.02.2013).
- Konstytucja Czarnogóry, Ustav Crne Gore, Sl. list CG, nr 1/07 z dn. 25.10.2007.
- Membership Action Plan (MAP), <<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-066e.htm>>, (data dostępu: 10.06.2011).
- Memorandum o razumijevanu između Ministarstva odbrane BiH i Ministarstva odbrane Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Podgorica, 21.11.2007.
- Memorandum o razumijevanju između Ministarstva odbrane Crne Gore i Ministarstva odbrane Republike Makedonije*, Skopje, 27.02.2007.
- Memorandum o saqradnji između Ministarstva odbrane Republike Hrvatske i Ministarstva odbrane Crne Gore*, Split, 12.10.2007.
- Memorandum o razumijevanje između Republike Austrije i Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Podgorica, z dn. 17.09.2007 r.
- Memorandum o razumijevanju između Republikr Albanije i Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Podgorica, 03.07.2008.
- Millenium Goals, United Nations, <<http://www.un.org/millenniumgoals/bkgd.shtml>>, (data dostępu: 12.08.2014).
- Montenegrian ethnic groupe*, Central Intelligence Agency, CIA World Factbook, <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html>>, (data dostępu: 10.11.2012).
- Montenegro 2013 Progress Report*, Commission Staff Working Document, Brussels, 16.10.2013, SWD(2013) 411 final, COM (2013) 700 final, <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/mn_rapport_2013.pdf>, (data dostępu: 12.06.2014).
- Odluka o učešću pripadnika vojske Crne Gore u mirovnoj misiji Ujedinjenih Nacija „United Nations Mission in Liberia (UNMIL)” u Liberiji*, Sl. list CG, nr 51/09 z 04.08.2009 r.
- Odluka o učešću pripadnika vojske Crne Gore u mirovnoj operaciji Evropske unije „EU NAVFOR-ATALANTA”*, Sl. list CG, nr 51/09 z dn. 04.08.2009 r.
- Odluka o upućivanju pripadnika VCG u mirovnu misiju ISAF u Avganistanu*, Skupština Crne Gore, Sl. list CG, nr 34/11 z dn. 12.07.2011 r.

- Odluka o upućivanju pripadnika Vojske Crne Gore u ISAF misiju u Avganistan, Skupština Crne Gore, Podgorica, 29.07.2009 r.
- Partnerstwo dla Pokoju, dokument ramowy, Bruksela, 10-11 stycznia 1994, <<http://www.zbiordokumentow.pl/1994/index.html>>, (data dostępu: 12.09.2012).
- Partnerstwo na Rzecz Bezpieczeństwa, NATO Public Diplomacy Division, Brussels 2005, <<http://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-pol.pdf>>, (data dostępu: 12.01.2013).
- Političko javno mnjenje Crne Gore, Mart 2013, oprac. Centar za Demokratiju i Ljudska Prava CEDEM, <<http://www.cedem.me/sr/programi/istraivanja-javnog-mnjenja/politiko-javno-mnjenje/finish/36-politiko-javno-mnjenje/383-politiko-javno-mnjenje-mart-2013.html>>, (data dostępu: 10.04.2013).
- Političko javno mnjenje Crne Gore, Septembar 2012, oprac. Centar za Demokratiju i Ljudska Prava CEDEM, <<http://www.cedem.me/me/programi/istraivanja-javnog-mnjenja/politiko-javno-mnjenje/send/29-politicko-javno-mnjenje/819-politiko-javno-mnjenje-septembar-2012>>, (data dostępu: 10.04.2013).
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 2003. g, oprac. Zavod za statistiku Crne Gore, Podgorica, wrzesień 2005 r.
- PR Bureau, NATO member states praise Montenegro third Annual National Report within MAP, Vlada Crne Gore, art. z dn. 30.10.2012 r., <<http://www.gov.me/en/News/117429/NATO-member-states-praise-Montenegro.html>>, (data dostępu: 01.11.2012).
- Prezentacioni dokument Republike Crne Gore, Vlada Crne Gore, <<http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=54680&rType=2&file=1175780009.doc>>, (data dostępu: 10.12.2012).
- Proces integraciji Czarnogóry z Unią Europejską. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 9 marca 2011 r. w sprawie procesu integracji Czarnogóry z UE (2012/C 199 E/14), <eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:199E:0106:0111:PL:PDF>, (data dostępu: 15.11.2012).
- Rezolucija o borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala, Sl. list CG, nr 2/08.
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 6 lutego 2014 roku w sprawie sprawozdania z postępów Czarnogóry w 2013 roku, z dn. 06.02.2014 r., Strasburg.

- SEEBRIG, SEDM Agreement, <<http://www.seebrig.org/publications/sedm-agreement.html>>, (data dostępu: 04.03.2013).
- Sporazum o razgraničenju sa Kosovom do kraja godine, z dn. 15.06.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/sporazum-o-razgranicenju-sa-kosovom-do-kraja-godine>>, (data dostępu: 16.06.2014).
- Sporazum o saradnji u oblasti odbrane između Republike Slovenije Crne Gore, Ljubljana, 18.06.2007.
- Sporazum o saradnji u obasti odbrane između vlada Republike Srbije i Crne Gore, Vlada Crne Gore, Podgorica, 20.11.2007.
- Sporazum o statusu vojnih snaga SOFA između SAD i Crne Gore, Vašington, z dn. 03.05.2007 r.
- Sporazum o vojnoj saradnji između Ministarstva nacionalne odbrane Republike Grčkei Ministarstva odbrane Crne Gore, Vlada Crne Gore, Podgorica, z dn. 07.11.2007 r.
- Sporazum o vojnoj saradnji između Saveznog ministarstva odbrane Njemačke i Ministarstva odbrane Crne Gore, Vlada Crne Gore, Podgorica, z dn. 03.07.2007 r.
- Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z postępów osiągniętych przez Czarnogórę we wdrażaniu reform, COM 2012, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0222:FIN:PL:HTML>>, (data dostępu: 21.09.2013).
- Stanovništvo prema nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti prema popisu 1981, 1991 i 2003. godine, oprac. MONSTAT.
- Strasbourg/Kehl Summit Declaration, Press Release (009) 044, Issued on 04 April 2009, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm>, (data dostępu: 28.11.2012).
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, Warszawa 2007, <http://www.mon.gov.pl/pliki/File/zalaczniki_do_stron/SBN_RP.pdf>, (data dostępu: 02.01.2013).
- Strategija Informisanja javnosti o pristupanju Crne Gore Evropskoj Uniji 2014–2018, Podgorica, mart 2014. godine.
- Strategija integrisanog upravljanja granicom 2014–2018. godina, Okvirni akcioni plan za sprovođenje Strategije integrisanog upravljanja granicom za period 2014–2018. godina, Vlada Crne Gore, Ministarstvo Unutrašnjih Poslova, Podgorica, mart 2014. godine.

- Strategija Manjinske Politike. Politika Vlade Crne Gore u oblastipoštovanja i zaštitepravamajnina*, oprac. Ministarstvo za zaštituljudskih i manjinskihprava, Podgorica, jun 2008; *Zakon o manjinskihpravima i slobodama*, Sl. list RCG nr 31/06, 51/06 i 38/07.
- Strategija nacionalne bezbjednosti Crne Gore*, Sl. list CG, nr 75/08 z dn. 08.12.2008.
- Strategija odbrane Crne Gore*, Sl. list CG, nr 79/08, z dn. 23.12.2008.
- Strategija za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala za period 2010–2014*, Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave, Podgorica, 29.07.2010.
- Summit Declaration on Defense Capabilities, Toward NATO Forces 2020*, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87594.htm>, (data dostępu: 12.10.2012).
- The Charter of Partnership among Albania, Croatia, Macedonia and USA, Joint Cooperation, Signing Ceremony*, Tirana, z dn. 02.05.2003 r.
- The Euro-Atlantic Partnership Council*, NATO, <http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49276.htm>, (data dostępu: 14.09.2012).
- The progress of the Assembly’s monitoring procedure (June 2012 – September 2013)*, Parliamentary Assembly, Council of Europe, <<http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2013/DraftProgressreportE.pdf>>, (data dostępu:12.06.2014).
- Traktat Północnoatlantycki*, Dz.U. z 2000 nr 87, poz. 970.
- Układ o stabilizacji i stowarzyszeniu między Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Czarnogóry, z drugiej strony*, Dz.U. 2010 nr 168 poz. 1133 sporządzony w Luksemburgu dnia 15 października 2007 r.
- UN Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Addendum: Mission to Montenegro*, oprac. Frank La Rue, 29.04.2014, A/HRC/26/30/Add.1. Dokument dostępny na stronie: <<http://www.refworld.org/docid/539817dd4.html>>, (data dostępu: 05.10.2014).
- UN Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Addendum: Comments from Montenegro*, oprac. Frank La Rue, 30.05.2014 r., A/HRC/26/30/Add.4. Dokument dostępny na stronie: <<http://www.ohchr.org/EN/>

- HRBodies/HRC/RegularSessions/Session26/Documents/A%20HRC%2026%2030%20Add.4.doc>, (data dostępu: 05.10.2014).
- Upitnik, Vlada Crne Gore, Ministarstvo za evropsku integraciju, Podgorica, 24.11.2009.
- Upitnik *Evropske Komisije, Crna Gora*, III Regionalna pitanja i međunarodne obaveze.
- World Press Freedom Index, <<http://rsf.org/index2014/en-index2014.php>>, (data dostępu: 13.07.2014).
- Wspólne oświadczenie w sprawie dialogu politycznego między Unią Europejską a Czarnogórą, Dziennik Urzędowy C 242, 07.10.2006, <eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:242:0006:01:PL:HTML>.
- Zakon o crnogorskom državljanstvu, Sl. list CG, br. 13/08 z dn. 26.02.2008.
- Zakon o elektronskim komunikacijama, Sl. list CG, nr 40/2013 i 56/2013.
- Zakon o elektronskim komunikacijama, Sl. list CG, nr 50/08, 70/09 i 49/10.
- Zakon o elektronskim medijima, Sl. list CG, nr 46/10 z dn. 06.08.2010, 40/11 z dn. 08.08.2011, 53/11 z dn. 11.11.2011, <http://www.ardcg.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=405&Itemid=26>, (data dostępu: 21.07.2014).
- Zakon o hrvatskom državljanstvu čl.2, Državljanstvo, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija, Republika Hrvatska, <<http://www.mvep.hr/hr/konzularne-informacije/cesta-pitanja/>>, (data dostępu: 10.09.2014).
- Zakon o izmjeni i dopuni Zakona o elektronskim medijima, Sl. list CG, nr 6/13 z dn. 31.1.2013.
- Zakon o medijima, Sl. list CG, nr 51/02, 62/02 z dn. 16.09.2002.
- Zakon o parlamentarnom nadzoru u oblasti bezbjednosti i odbrane – prva godina primjene, Monitoring Izvještaj za 2011 g., Inistitut Alternativa, Podgorica, grudzień 2011 r.
- Zakon o slobodnom pristupu informacijama, Sl. list CG, nr 44/12 z dn. 09.08.2012, <<http://www.skupstina.me/images/dokumenti/o-slobodnom-pristupu-informacijama.PDF>>, (data dostępu: 10.05.2014).
- Zakon o tajnosti podataka, Sl. list CG, nr 14 z. 29. 02.2008 r.
- Zakon o upotrebi jedinica vojske Crne Gore u međunarodnim snagama i učesću pripadnika civilne zaštite, policije i zaposlenih u organima državne uprave u mirovnim misijama i drugim aktivnostima u inostranstvu, Sl. list CG, nr 61 z dn. 13.10.2008 r.

Zalaganje Komisiji dlia Rady w sprawie upoważnienia Komisiji do rozpoczęcia negocjacji z Serbią i Czarnogórą w sprawie Układu o Stabilizacji i Stowarzyszeniu/ SEC/2005/0926 końcowy/ z dn. 11.07.2005 r.

Zaposlenost – Podaci, oprac. Zavod za statistiku Crne Gore, MONSTAT, <<http://www.monstat.org/cg/page.php?id=21&pageid=21>>, (data dostępu: 12.06.2014).

Artykuły publicystyczne

10 zabójczych faktów o światowym handlu bronią, oprac. Amnesty International, <<http://amnesty.org.pl/kampanie/bron-pod-kontrola/10-zabojczych-faktow-o-swiatowym-handlu-bronia.html>>, (data dostępu: 2.02.2013).

46% građana za ulazak u NATO, Refleksija, art. z dn. 28.03.2014 r., <<http://refleksija.me/vijesti/drustvo/2014/03/28/46-gradana-za-ulazak-u-nato/83766/>>, (data dostępu: 28.03.2014).

II komponenta, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, <<http://www.mvpei.gov.me/rubrike/GD-za-koordinaciju-programa-pomoci-EU/O-IPA-programima/II-komponenta/>>, (data dostępu: 24.08.2014).

A.T., M.M.K., Za 12 vojnih diplomata godišnje plaćamo 870 185 eura, Dan online, art. z dn. 14.07.2014 r., <<http://www.dan.co.me/indexor.phtml?nivo=3&datum=2014-07-15&rubrika=Drustvo&najdatum=2014-07-14&clanak=443330&naslov=Za%2012%20vojnih%20diplomata%20godinje%20plaćamo%20870.185%20eura>>, (data dostępu: 14.07.2014).

AA, Srbija i Crna Gora imaju sada mnogo bolje bilateralne odnose, Vijesti.ba, z dn. 17.06.2014 r., <<http://www.vijesti.ba/vijesti/regija/222438-Srbija-Crna-Gora-ima-ju-sada-mnogo-bolje-bilateralne-odnose.html>>, (data dostępu: 18.06.2014).

AA, Turkish Airlines u 2014 godini preveo 31 miliona putnika, Crna Gora Turska, art. z dn. 18.08.2014 r., <<http://www.crnagoraturaska.com/turkish-airlines-u-2014-godini-preveo-31-milion-putnika/>>, (data dostępu: 19.08.2014).

Adžić A. Ž., Piper U., Pretucen zbog price o mafiji u fudbalu, Blic, art. z dn. 29.05.2008, <<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/43337/Pretucen-zbog-price-o-mafiji-u-fudbalu>>, (data dostępu: 05.05.2014).

- Agencija Anadolija, *Catherine Ashton danas u Podgorici*, TRT, art. z dn. 15.04.2014 r., <<http://www.trt.net.tr/bosanski/news/detail/region/2/catherine-ashton-danas-u-podgorici/18739>>, (data dostępu: 15.04.2014).
- Agencija Anadolija, *Svaki drugi građanin Srbije posjeduje oružje*, <<http://www.trtbosanski.com/bs/news/detail/region/2/svaki-drugi-gradainin-srbije-posjeduje-oruzje/15703>>, TRT, (data dostępu: 12.02.2013).
- Akcijski plan za članstvo – MAP, Ministarstvo Vanjskih Poslova i Europskih Integracija, <<http://www.mvpei.hr/nato.aspx?mh=217&mv=1290>>, (data dostępu: 10.06.2011).
- Ambasada Kosova tokom ove godine, RTCG, art. z dn. 27.02.2014 r., <<http://www.rtcg.me/vijesti/politika/43143/ambasada-kosova-tokom-godine.html>>, (data dostępu: 23.10.2014).
- Amfilohije: *Jadna je Crna Gora ako njenu bezbjednost ugrožava jedan sveštenik*, CDM, art. z dn. 26.04.2013 r., <<http://www.cdm.me/politika/amfilohije-jadna-je-crna-gora-ako-njenu-bezbjednost-ugrozava-jedan-svestenik>>, (data dostępu: 10.09.2014).
- Amfilohije: *Srbi u Crnoj Gori mogu da se zbune, ali ne i da izgube*, CDM, art. z dn. 10.02.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/amfilohije-srbi-u-crnoj-gori-mogu-da-se-zbune-ali-ne-i-da-izgube>>, (data dostępu: 10.09.2014).
- Analitičari o ruskim sankcijama: *Posljedice će snositi velike zemlje, Crna Gora neće biti oštećena*, CDM, art. z dn. 08.08.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/analiticari-o-ruskim-sankcijama-posljedice-ce-snositi-velike-zemlje-crna-gora-ence-bit-ostecena>>, (data dostępu: 10.08.2014).
- „Antikorupcija. Bilten Uprave za antikorupcijsku inicijativu UAI” 2010, nr 7, <http://www.antikorupcija.me/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=115:bilten-antikorupcija-broj-7&id=10:bilteni&Itemid=309>, (data dostępu: 12.09.2013).
- Ašanin T., *Mrtva trka „za” i „protiv” ulaska Crne Gore u NATO*, RTS, art. z dn. 11.08.2013 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/2162/Prenosimo/1376174/Mrtva+trka+%22za%22+i+%22protiv%22+ulaska+Crne+Gore+u+NATO.html>>, (data dostępu: 14.10.2014).
- Babović D., *Crna Gora jednom mora odlučiti hoće li udariti na korupciju*, „Vijesti”, art. z dn. 10.09.2013 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/crna-gora-jednom-mora-odluciti-hoce-li-udariti-na-korupciju-148665>>, (data dostępu: 01.09.2014).

- Babović D., *Marković na celu Komisije koja istražuje nasilja nad novinari-ma?*, „Vijesti”, art. z dn. 12.12.2013 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/markovic-celu-komisije-koja-istrazuje-nasilja-nad-novinarima-clanak-165644>>, (data dostępu: 07.05.2014).
- Beograd: *Održane prve bilateralne političke i konzularne konsultacije između Crne Gore i Republike Srbije*, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Crne Gore, art. z dn. 29.11.2013 r., <<http://www.mvpei.gov.me/vijesti/133437/Beograd-Odrzane-prve-bilateralne-politicke-i-konzularne-konsultacije-između-Crne-Gore-i-Republike-Srbije.html>>, (data dostępu: 12.12.2013).
- Beta, *Dačić i Lukšić: Nema kompromisa o dvojnog državljanstvu*, Vesti online, z dn. 17.06.2014 r., <<http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/412053/Dacic-i-Luksic-Nema-kompromisa-o-dvojnog-drzavljanstvu>>, (data dostępu: 11.09.2014).
- Beta, *Nema dogovora oko dvojnog državljanstva*, Vesti online, z dn. 10.12.2013 r., <<http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/366722/Nema-dogovora-okolo-dvojnog-drzavljanstva>>, (data dostępu: 11.09.2014).
- Bi. R., *Kampanija „Budi odgovoran” daje rezultate: Izrečeno pola milona eura kazni, „Pobjeda”*, art. z dn. 05.06.2014 r.
- BiH: *Omogućeno dvojno državljanstvo*, Radio Slobodna Evropa, z dn. 18.07.2013 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/archive/news/20130718/500/500.html?id=25050242>>, (data dostępu: 10.09.2014).
- Bločina M., *Prevlaka: Granica između Hrvatske i Crne Gore o kojoj ovise milijarde, „Večernji list”* z dn. 12.05.2013 r.
- Błażewicz M., *Różnica między czarnogórskim a serbskim*, <<http://serbia.blog.pl/2011/08/16/jezyk-serbski-w-czarnogorze/>>, (data dostępu: 20.08.2011).
- Boričić M., Radević K., *Jovović oslobođen, Miljan Mugoša osuđen uslovno*, „Vijesti”, art. z dn. 31.03.2013 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/jovovic-osloboden-miljan-mugosa-osuden-uslovno-clanak-120851>>, (data dostępu: 06.05.2014).
- Buraczyńska M., *Serbia największym partnerem handlowym Czarnogóry*, Balkanistyka, art. z dn. 24.06.2012 r., <<http://balkanistyka.org/serbia-najwiekszym-partnerem-handlowym-czarnogory/>>, (data dostępu: 13.02.2013).

- Buraczyńska M., *Zjednoczone Emiraty Arabskie chcą inwestować w Czarnogórze*, Balkanistyka, art. z dn. 2.12.2013 r., <<http://balkanistyka.org/zjednoczone-emiraty-arabskie-chca-inwestowac-w-czarnogorze/>>, (data dostępu: 10.08.2014).
- Canka M., *Crna Gora - mala zemlja za veliki kriminal*, art. z dn. 21.10.2009, <<http://www.dw.com/hr/crna-gora-mala-zemlja-za-veliki-kriminal-1/a-4812536>>, (data dostępu: 25.10.2009).
- CDM, *Sankcije Rusije: Posljedice će snositi velike zemlje Crna Gora neće biti oštećena*, „Pobjeda” z dn. 08.08.2014 r.
- CDT: *Institucije ne posvećuju pažnju komuniciranju sa građanima*, Vijesti, art. z dn. 22.12.2012 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/cdt-institucije-ne-posvecuju-paznju-komuniciranju-sa-gradanima-clanak-105913>>, (data dostępu: 23.12.2012).
- CG-Bundestag: *Aktivno 28 kriminalnih klanova*, art. z dn. 09.01.2013 r., <<http://www.pgportal.me/vijesti/drustvo/45013-cg-bundestag-aktivno-28-kriminalnih-klanova.html>>, (data dostępu: 12.02.2013).
- Crna Gora: Napad eksplozivom na novinara nastavak ustaljene prakse*, Radio Slobodna Evropa, art. z dn. 12.08.2013 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/eksplozivom-na-crnogorskog-novinara-kojise-bavi-organizovanim-kriminalom/25072977.html>>, (data dostępu: 06.05.2014).
- Crna Gora & NATO*, Ministarstvo Vanjskih Poslova i Evropskih Integracija Crne Gore, Podgorica.
- Crna Gora 2002. Pristala da mi upravljamo Prevlakom*, DAN z dn. 28.07.2014 r.
- Crna Gora, četiri hiljade tona viška oružja*, Radio Televizija Srbije RTS, z dn. 22.02.2014 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1529035/Crna+Gora,+četiri+hiljade+tona+viška+oružja.html>>, (data dostępu: 22.03.2014).
- Crna Gora i BiH rešile pitanje granice*, RTS, art. z dn. 03.06.2014 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1614192/Crna+Gora+i+BiH+rešile+pitanje+granice.html>>, (data dostępu: 04.06.2014).
- Crna Gora i Jadranska Povelja*, Ministarstvo Inostranih Poslova Crne Gore, <<http://www.mip.gov.me/index.php/A5-Opste-informacije/>>, (data dostępu: 24.12.2011).
- Crna Gora i NATO*, <<http://www.nato-montenegro.co.me>>, z dn. 20.08.2010 r., (data dostępu: 11.12.2012).

- Crna Gora i PZM, Vlada Crne Gore, <http://www.nato-montenegro.co.me/index.php?option=com_content&view=article&id=70&Itemid=103>, (data dostępu: 18.09.2012).
- Crna Gora i Savjet Evrope, Ministarstvo Inostranih Poslova Crne Gore, <<http://www.mip.gov.me/index.php/SE/crna-gora-i-savjet-evrope.html>>, (data dostępu: 12.01.2013).
- Crna Gora i Ujedinjene nacije, Ministarstvo Inostranih Poslova i Evropskih Integracija Crne Gore, <<http://www.mip.gov.me/index.php/UN-links/crna-gora-i-ujedinjene-nacije.html>>, (data dostępu: 12.02.2013).
- Crna Gora na korak do članstva u NATO, „Pobjeda” z dn. 28.06.2011 r.
- Crna Gora preprodaje albańsko oružje, „Vijesti”, art. z dn.09.04.2011 r. <<http://www.vijesti-online.com/Vesti/Ex-YU/129644/Crna-Gora-preprodaje-albansko-oruzje>>, (data dostępu: 14.11.2012).
- Crna Gora sporazum o jeziku neustavan, Aljazeera, art. z dn. 27.07.2013 r., <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/crna-gora-sporazum-o-jeziku-neustavan>>, (data dostępu: 11.09.2014).
- Crnogorci hoće u mirovne misije, „Pobjeda” z dn. 04.02.2011 r.
- Czarnogóra: Minister obrony z wizytą w siedzibie ONZ w Nowym Jorku, Balkanistyka, art. z dn. 01.07.2013 r., <<http://balkanistyka.org/czarnogora-minister-obrony-z-wizyta-w-siedzibie-onz-w-nowym-jorku/>>, (data dostępu: 02.07.2013).
- Czarnogóra. Religia, Bezdroża, art. z dn. 16.06.2008 r. <<http://turystyka.wp.pl/kat,1036545,title,Religia,wid,15564929,wiadomosc.html?ticaid=1154ec>>, (data dostępu: 20.08.2008).
- Czarnogóra, NATO i bezpieczeństwo nowego państwa, Przegląd NATO, <http://www.nato.int/docu/review/2008/08/MONTENEGRO_STATE_SECURITY/PL/index.htm>, (data dostępu: 12.02.2013).
- Ćirović D., Crna Gora i Albanija dobri partneri u integracionim procesima, „Pobjeda” z dn. 04.05.2012 r.
- Dąbrowa I., Czarnogóra podpisuje Porozumienie z UNICEFem i UNDP, Balkanistyka, art. z 16.01.2012 r., <<http://balkanistyka.org/wp/czarnogora-podpisuje-porozumienie-z-unicefem-i-undp/>>, (data dostępu: 17.01.2012).
- Dąbrowa I., Turecki bank Ziraat chce inwestować w Czarnogórze, art. z dn. 20.04.2012 r., Balkanistyka, <<http://balkanistyka.org/turecki-bank-ziraat-chce-inwestowac-w-czarnogorze/>>, (data dostępu: 15.08.2014).

- Definisane obaveze za treći MAP ciklus, NATO-Montenegro*, art. z dn. 11.10.2012 r., <http://www.nato-montenegro.me/index.php?option=com_content&view=article&id=2000:definisane-obaveze-za-trei-map-ciklus&catid=53:vijesti&Itemid=103>, (data dostępu: 12.10.2012).
- Deklaracija o nezavisnosti Crne Gore, „Pobjeda”*, art. z dn. 04.06.2006 r.
- Dobra policijsko-tužilačka saradnja Crne Gore i Njemačke, CDM*, art. z dn. 09.09.2014 r., <<http://www.cdm.me/drustvo/hronika/dobra-policijsko-tuzilacka-saradnja-crne-gore-i-njemacke>>, (data dostępu: 02.10.2014).
- Drapczuk A., *Czarnogóra: prezydent Filip Vujanović najpopularniejszym politykiem*, *Balkanistyka*, art. z dn. 6.02.2013 r., <<http://balkanistyka.org/czarnogora-prezydent-filip-vujanovic-najpopularniejszym-politykiem/>>, (data dostępu: 11.02.2013).
- Drugi preliminarni izvještaj. Lokalni izbori u Podgorici, 25.maj 2014. godine*, Mreža za afirmaciju nevladinog sektora - MANS, <<http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/izbori/IIpreliminarniizvjestaj.pdf>>, (data dostępu: 19.05.2014).
- DTT-NET.COM: Iceland is the first country which has recognised the new state of Montenegro, Government of Montenegro*, art. z dn. 09.06.2006, <<http://www.gov.me/en/sections/international-press-clipping/93421/13905.html>>, (data dostępu 12.01.2014).
- Đukanović: Do kraja godine ispunićemo uslove za otvaranje još 11 poglavlja*, Portal Analitika, art. z dn. 23.07.2014 r., <<http://portalanalitika.me/politika/vijesti/155548-ukanovi-do-kraja-godine-ispuniemo-uslove-za-otvaranje-jo-11-poglavlja>>, (data dostępu: 23.07.2014).
- Đukanović - Eljason: Crna Gora pouzdan i snazan partner UN-a*, Portal Analitika, art. z dn. 10.03.2014, <<http://portalanalitika.me/politika/vijesti/137687-ukanovi--elijason-crna-gora-pouzdan-i-snaan-partner-un-a>>, (data dostępu: 11.03.2014).
- Đurić N., *Baćena bomba na redakciju Vijesti*, *Politika online*, <<http://www.politika.rs/rubrike/region/Bacena-bomba-na-redakciju-Vijesti.lt.html>>, (data dostępu: 28.12.2013).
- Edukacija o LGBTI osobama posebno važna*, RTCG, art. z dn. 29.08.2014, <<http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/63571/edukacija-o-lgbti-osobama-posebno-vazna.html>>, (data dostępu: 09.09.2014).
- Garčević V., *Iskoristiti zamah administracije, „Vijesti”* z dn. 01.02.2010 r.

- Geiss T., Roman G., *Program ADL w NATO School*, tłum. A. Kamiński, opubl. dn. 14.09.2011 r., <<http://www.adl.aon.edu.pl/przedsiwzicia/warszaty/122-program-adl-w-nato-school>>, (data dostępu: 19.05.2013).
- Glasaj slobodno: Političari građanima*, Centar za Demokratsku Tranziciju – CDT, z dn.19.05.2014 r., <<http://www.cdtmn.org/index.php/glasaj-slobodno-2/545-glasaj-slobodno-poruke-za-gradane>>, (data dostępu: 20.05.2014).
- Gradonačelnik Podgorice napao novinare*, art. z dn. 06.08.2009 r., Radio-Televizija Srbije RTS, <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/78266/Saslušān+gradonačelnik+Podgorice.html>>, (data dostępu: 06.05.2014).
- H., *Direktor crnogorske Uprave za nekretnine: Nema dokumenta koji potvrđuje čija je Prevlaka*, „Slobodna Dalmacija” z dn. 08.05.2014 r.
- H. J., *Tender: Imovina Solane za 190 miliona eura*, „Pobjeda”, art. z dn. 06.06.2014 r.
- Hebda W., *Pięć lat niepodległej Czarnogóry*, <<http://www.psz.pl/Wiktor-Hebda-5-lat-niepodleglej-Czarnogory>>, (data dostępu: 05.06.2011).
- Herman-Milenkovska M., *Milionerzy z Czarnogóry*, „Przegląd” 2007, nr 28.
- Hrvatski logoraši dobijaju 319 000 evra od Crne Gore*, „Vesti” z dn.03.03.2014 r.
- Hunin J., *Rosjanie urządzają się nad Adriatykiem*, tłum. M. Kozłowska, „Voxeurop” z dn. 16.11.2012 r., (przekład z „De Volkskrant”), <<http://www.voxeurop.eu/pl/content/article/3035821-rosjanie-urzadzaja-sie-nad-adriatykiem>>, (data dostępu: 02.12.2012).
- Individualni program za partnerstvo i saradnju – IPCP*, Ministarstvo odbrane, z dn. 11.09.2014 r., <<http://www.odbrana.gov.me/rubrike/partnerstvo-za-mir/141556/Individualni-program-za-partnerstvo-i-saradnju-IPCP.html>>, (data dostępu: 12.10.2014).
- Info Centar o evroatlantskim integracijama od ponedjeljka*, Vijesti, art. z dn. 05.11.2012. r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/info-centar-evroatlantskim-integracijama-ponedjeljka-clanak-98483>>, (data dostępu: 06.11.2012).
- Inicijative*, NATO-Montenegro, art. z dn. 30.09.2010, <<http://www.natomon-tenegro.me/vijesti/arhiva/93816/950.html>>, (data dostępu: 04.03.2012).
- Inspekcije naplatile 200 000 eura kazni po prijavama građana*, „Vijesti”, art. z dn. 27.02.2014 r.
- Intensiviranje saradnje između Crne Gore i Turske u oblasti kulture*, „Podbje-da”, art. z dn. 21.05.2014 r.

- Intenzivirani dialog (ID)*, NATO-Montenegro, art. z dn. 30.09.2010 r., <http://www.nato-montenegro.me/index.php?option=com_content&view=article&id=946&Itemid=87>, (data dostępu: 28.11.2012).
- Interviews Montenegrin Policeman About Voter Manipulation*, RFE/RL Newsline, art. z dn. 28.02.2007 r., <<http://www.rferl.org/content/PressRelease/1120423.html>>, (data dostępu: 12.09.2012).
- Intervju ambasadora Grčke u Crnoj Gori g. Ilias-a Fotopoulos-a sa novinarom dnevnih novia DAN Markom Vešovićem*, Ambasada Republike Grčke u Crnoj Gori, art. z dn. 03.01.2014 r., <<http://www.mfa.gr/missionsabroad/me/montenegro-me/news/januar-2014-god-interview-ambasadora-grcke-crnoj-gori-ili-as-a-fotopoulos-a-sa-novinarom-dnevnje-novina-dan-markom-vesovicem.html>>, (data dostępu: 10.07.2014).
- Iv. P, *EU Info Centar svecano otvoren u Podgorici*, „Pobjeda” z dn. 25.03.2014 r.
- Iv. P., Lukšić: *Doprinosićemo ISAF misji i nakon 2014*, „Pobjeda” z dn. 02.08.2014 r.
- Ivanović: *Treba li da sam tužan što sam preživio?*, „Vijesti”, art. z dn. 16.06.2012 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/ivanovic-treba-li-da-sam-tuzan-sto-sam-prezivio-clanak-78359>>, (data dostępu: 05.05.2014).
- Iz MANS-a istakli da lokalni izbori nijesu bili fer jer su zabilježili preko 500 ozbiljnih nepravilnosti, „Dan”, art. z dn. 26.05.2014 r.
- Izbori, Centar za Demokratsku Tranziciju – CDT <<http://www.cdtmn.org/index.php/izbori-izborni-zakoni-kampanja-partije-monitoring>>, (data dostępu: 01.06.2014). *Izbori 2012 – interaktivna grafika, uporedne analize*, „Vijesti”, art. z dn. 15.10.2012 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/izbori-2012-interaktivna-grafika-uporedne-analize-clanak-96001>>, (data dostępu: 2.11.2012).
- Izgradnja „Vodenog grada” iznad diskoteke „Top Hill” u Budvi*, Turisticki svijet, <<http://www.turistickisvet-hotnews.com/vesti/crna-gora-dobija-prvi-akva-park/#more-1140>>, (data dostępu: 02.09.2014).
- Jadransko-jonska autocesta – projekt na duge staze*, Vijesti HRT, art. z dn. 24.08.2014 r., <<http://vijesti.hrt.hr/253909/jadransko-jonska-autocesta-glavni-projekt-gospodarske-suradnje-hrvatske-bih-crne-gore-i-albanije>>, (data dostępu: 24.08.2014).
- Janković S., *Podijeljene reakcije na optužbe Rusije protiv Đukanovića*, Slobodna Evropa, art. z dn. 15.04.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/>

- podijeljene-reakcije-na-optužbe-rusije-protiv-đukanovića-/25334106.html>, (data dostępu: 16.04.2014).
- Jovanović Z., *Crna Gora i NATO Program Partnerstva za Mir*, Ministarstvo finansija Crne Gore, s. 2, <www.mf.gov.me>, (data dostępu: 12.12.2012).
- Jovičević B., *Vicepremijer Marković – znali smo da je Duško Jovanović bio ugrožen*, Slobodna Evropa, art. z dn. 24.01.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/vicepermijer-markovic-znali-smo-da-je-dusko-jovanovic-bio-ugrozen/25241605.html>>, (data dostępu: 5.05.2014).
- Jovičević M., *Đukanović na Minhenskoj konferenciji o bezbjednosti*, „Pobjeda” z dn. 31.01.2014 r.
- Jovičević M., *Naš gost – Tanja Miščević: Srbija uči od Crne Gore*, „Pobjeda” z dn. 09.03.2014 r.
- K. S. D. Đ., „Slučaj Košljun”: *Kako je Vido Rađenović postao ključ optužbe*, Portal Analitika, art. z dn. 16.03.2014 r., <<http://www.portalanalitika.me/drustvo/tema/138477-qsluaj-koljunq-kako-je-vido-raenov-i-postao-klju-optube>>, (data dostępu: 04.09.2014).
- Kavarić: *Novi vlasnik jedino rješenje za Solanu*, „Pobjeda”, art. z dn. 30.05.2014 r.
- Kentera: *Rusija hoće da zaustavi put CG u NATO*, RTCG, art. z dn. 07.01.2013 r., <<http://www.rtcg.me/vijesti/politika/79/kentera-rusija-hoce-da-zaustavi-put-cg-u-nato.html>>, (data dostępu: 06.07.2014).
- Kiljańska A., *Wzrost wymiany handlowej między Czarnogórą a Serbią*, Balkanistyka, art. z dn. 16.05.2012 r., <<http://balkanistyka.org/wzrost-wymiany-handlowej-miedzy-czarnogora-a-serbia/>>, (data dostępu: 13.02.2013).
- Kinezi će graditi crnogorski autoput, Aljazeera, art. z dn. 04.07.2014 r., <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/kinezi-ce-graditi-crnogorski-autoput>>, (data dostępu: 04.08.2014).
- Knezevic B., *Održan sastanak ministara odbrane Jugoistočne Evrope*, Analitika, art. z dn. 16.10.2014 r., <<http://crna.gora.me/vijesti/politika/odrzan-sastanak-ministara-odbrane-jugoistocne-evrope/>>, (data dostępu: 16.10.2014).
- Kobeszko Ł., *Czarnogóra/ Przyjęto nową Konstytucję*, <<http://www.psz.pl/91-europa/czarnogora-przyjeto-nowa-konstytucje>>, (data dostępu: 25.11.2012).
- Koliko Crna Gora može ukupno povući novca iz IPA fondova do 2010 godine?, Portal Analitika, z dn. 03.09.2014 r., <<http://portalanalitika.me/>

- clanak/160465/koliko-crna-gora-moze-ukupno-povuci-novca-iz-ipa-fondova-do-2020-godine, (data dostępu: 04.09.2014).
- Koprivica I., *Đukanović na Briselskom forumu, „Pobjeda”* z dn.22.03.2014 r.
- Koprivica I., *Premijer u ponedjeljak u Luksemburgu, „Pobjeda”* z dn. 22.03.2014 r.
- Koprivica V., *Razgraničenje Crne Gore sa susjedima: Linijom zdravog razuma, „Monitor”* z dn. 23.05.2014 r.
- Kosovo se uclanila u bezbjednosnoj organizaciji RACVIAC, Ministarstvo Inostranih Poslova, Republika e Kosoves, art. z dn. 10.10.2014 r.*, <<http://www.mfa-ks.net/?page=3,4,2450>>, (data dostępu: 12.10.2014).
- Kow, *Czarnogóra: Kościół zamknął drzwi przed 2,5 tys. gejųw*, *Gazeta.pl*, art. z dn. 28.08.2013 r, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,14507308,Czarnogora_Kosciol_zamknal_drzwi_przed_2_5_tys_gejow.html>, (data dostępu: 09.10.2014).
- Krčić E., *Sporazum potpisan, gradnja autoputa Bar-Boljare počinje na proljeće*, *Radio Slobodna Evropa* art. z dn. 20.11.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/crna-gora-sporazum-potpisan-gradnja-autoputa-bar-boljare-pocinje-na-proljece/25278010.html>>, (data dostępu: 20.11.2014).
- Krčić E., *Crna Gora, Albanija i Kosovo potpisali sporazum o tromeđi*, *Radio Slobodna Evropa*, art. z dn. 22.10.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/crna-gora-albanija-i-kosovo-potpisuju-sporazum-otromedji/26650523.html>>, (data dostępu: 22.10.2014).
- Kritike State Departmenta: Najveći problem Crne Gore je korupcija*, CDM, art. z dn. 28.02.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/kritike-state-departmenta-najveci-problem-crne-gore-je-korupcija>>, (data dostępu: 03.09.2014).
- Krivokapić predvodi Crnu Goru na Inauguralnoj sjednici SEECP-a*, CDM, art. z dn. 09.05.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/krivokapic-predvodi-crnu-goru-na-inauguralnoj-sjednici-seecp-a>>, (data dostępu: 09.05.2014).
- Kulaga V., *Budućnost Balkana u EU*, *Glas Srpske*, art. z dn. 28.08.2014 r., <http://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Buducnost-Balkana-u-EU/lat/161549.html>, (data dostępu: 11.09.2014).
- Kurs za vojne posmatrače UN BALMOC, NATO-Montenegro*, <<http://www.nato-montenegro.me/vijesti/779-u-kasarni-milovan-aranoviq-u-danilovgradu-poeo-kurs-za-vojne-posmatrae-un-balmoc-109q->>, (data dostępu:12.10.2012).

- Lekić traži ostavke zbog Rusije, RTS, art. z dn. 08.05.2014 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1592714/Lekić+traži+ostavke+zbog+Rusije.html>>, (data dostępu: 09.05.2014).
- Lubljana: Ministri Lukšić i Erjavec potpisali Program međunarodne razvojne suradnje između Slovenije i Crne Gore za period 2013 – 2015.godine, Vlada Crne Gore, <<http://www.gov.me/vijesti/131742/Ljubljana.html?alphabet=lat>>, (data dostępu: 23.07.2014).
- Lukšić: Šansa za gasifikaciju Crne Gore, „Pobjeda” z dn. 12.06.2013 r.
- Lukšić: Želimo da doprinesemo NATO misiji u Afganistanu, CDM, art. z dn. 02.04.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/luksic-zelimo-da-doprinesemo-nato-misiji-u-Avganistanu>>, (data dostępu: 03.04.2014).
- Lukšić u Ohridu regionalne inicijative mostovi koji spajaju, CDM, art. z dn. 31.05.2013 r., <<http://www.cdm.me/politika/luksic-u-ohridu-regionalne-incijative-mostovi-koji-spajaju>>, (data dostępu: 11.06.2013).
- Lukšić učestvovao na skupu lidera država članica UN iz porodice SI, Vijesti, art. z dn. 26.09.2014, <<http://www.vijesti.me/vijesti/luksic-ucestvovao-na-skupu-lidera-drzava-clanica-un-iz-porodice-si-797546>>, (data dostępu: 26.09.2014).
- M.Đ., Lukšić: Crna Gora spremna da doprinese NATO misji u Avganistanu i nakon 2014, „Pobjeda” z dn. 04.12.2013 r.
- M.Đ., Osmi kontingent Vojske Crne Gore ispraćen u Avganistan, „Pobjeda” z dn. 28.08.2013 r.
- M.J., DPS najveća opasnost za Crnu Goru, „DAN” z dn. 20.05.2014 r.
- Malo povjerenje u sudstvo, „Pobjeda”, art. z dn. 12.12.2011.
- Medalja za Danaja, „Vijesti” z dn. 23.11.2009 r.
- MANS, Freedom of information in Montenegro, <<http://www.mans.co.me/en/wp-content/uploads/fai/FreedomOfInformation-Internship.pdf>>, (data dostępu: 05.05.2014).
- Miklas E., Czarnogóra podpisała Układ o Stabilizacji i Stowarzyszeniu, Portal Spraw Zagranicznych, art. z dn. 15.10.2007, <www.psz.pl/tekst-6284/UE-Czarnogora-podpisala-Uklad-o-Stabilizacji-i-Stowarzyszeniu>, (data dostępu: 22.09.2013).
- Milion za informaciju o Duškovom ubistvu, „Dan”, art. z dn. 20.06.2014 r., <<http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Vijest%20dana&datum=2014-06-20&clanak=440078>>, (data dostępu: 25.06.2014).

- MINA, CDT: Za članstvo u EU 73 odsto građana, CDM, art. z dn. 05.03.2014 r., <<http://www.cdm.me/politika/cdt-za-clanstvo-u-eu-73-odsto-gradana>>, (data dostępu: 12.10.2014).
- MINA, *Freedom house* korupcija i dalje glavni izazov za Crnu Goru, „Vijesti”, art. z dn. 23.07.2014 r., <<http://www.vijesti.me/vijesti/freedom-house-korupcija-i-dalje-glavni-izazov-za-crnu-goru-788147>>, (data dostępu: 24.07.2014).
- MINA, Hrvatska i Crna Gora različito gledaju na rješavanje pitanja Prevlake, „Vijesti” z dn. 03.09.2013 r.
- MINA, *Informer prednjacno* u krsenju Kodeksa novinara, Mondo, art. z dn. 28.07.2014 r., <<http://mondo.me/a384060/Info/Drustvo/Informer-prednjacio-u-krsenju-Kodeksa-novinar.html>>, (data dostępu: 01.08.2014).
- MINA, *Islamski kulturni centar i džamija otvoreni u Baru*, „Vijesti”, art. z dn. 30.05.2014 r.
- MINA, *Vijska nije po NATO standardima*, RTCG, art. z dn. 12.10.2014 r., <<http://rtcg.me/vijesti/arsenal/68661/vojska-nije-po-nato-standardima.html>>, (data dostępu: 12.10.2014).
- Ministar odbrane Zekerijah Osmić učestvuje na Sveobuhvatnom sastanku ministara odbrane zemalja članica Američko – jadranske povelje A5 i SEDM, Budva, Crna Gora, od 14. do 17.10.2014. godine*, Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine, art. z dn. 10.10.2014 r., <<http://mod.gov.ba/aktuelnosti/vijesti/?id=36151>>, (data dostępu: 12.10.2014).
- Ministar Pejanović-Đurišić održala redovni godišnji sastanak sa vojno diplomatskim predstavnicima Crne Gore akreditovanim u inostranstvu*, Ministarstvo odbrane, art. z dn. 18.02.2014 r., <<http://www.mod.gov.me/vijesti/135687/Ministar-Pejanovic-durisic-odrzala-redovni-godisnji-sastanak-sa-vojno-diplomatskim-predstavnicima-Crne-Gore-akreditovanim-u-inos.html>>, (data dostępu: 12.09.2014).
- Mirovna misija u Liberiji UNMIL*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbija, <http://www.mup.rs/cms_lat/sadržaj.nsf/mirovna-misija-liberija.h>, (data dostępu: 12.02.2014).
- Misija teška dva miliona*, „Dan” z dn. 03.10.2011 r.
- Misje pokojowe. UNFICYP*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/mteu_unficy.php>, (data dostępu: 20.12.2012).

- Misje pokojowe. UNMIL, Ošrodek Informacji ONZ w Warszawie*, <http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/mtaf_unmil.php>, (data dostępu: 12.02.2014).
- Mission EUNAVFOR, Mandate, EU NAVFOR Somalia*, <<http://eunavfor.eu/mission/>>, (data dostępu: 04.01.2015)
- Mitropolit Amfilohije cirgilica ubija dusu jezika, CDM*, art. z dn. 02.09.2014 r., <<http://www.cdm.me/drustvo/crna-gora/mitropolit-amfilohije-cirgilica-ubija-dusu-jezika>>, (data dostępu: 08.09.2014).
- Mitropolit Amfilohije: sankcije Rusiji nijesu volja naroda, CDM*, art. z dn. 29.08.2014 r., <<http://www.cdm.me/drustvo/crna-gora/mitropolit-amfilohije-sankcije-rusiji-nijesu-volja-naroda>>, (data dostępu: 09.09.2014).
- MOD, Rujović: Čast nam je što smo završili ISAF misiju i započeli „Odlučnu podršku”*, *Pobjeda* z dn. 05.01.2015 r.
- Montenegro proposes „Western Balkans Six”*, b92, art. z dn. 17.09.2013 r., <http://www.b92.net/eng/news/region.php?yyyy=2013&mm=09&d=17&nav_id=87692>, (data dostępu: 18.09.2013).
- Montenegro’s Defence Minister addresses OSCE Forum for Security Co-operation, urges States to continue supporting demilitarization*, OSCE, art. z dn. 02.04.2014 r., <<http://www.osce.org/fsc/117064>>, (data dostępu: 03.04.2014).
- MUP: Crna Gora tranzitna država za trgovinu drogom, CDM*, art. z dn. 02.03.2014 r., <<http://www.cdm.me/drustvo/hronika/mup-crna-gora-tranzitna-drzava-za-trgovinu-drogom>>, (data dostępu: 09.08.2014).
- Načelnik GŠ VCG na konferenciji Načelnika GŠ A-5, „Vijesti”* z dn. 22.05.2009 r.
- Najviše korupcije u zdravstvu, RTCG*, art. z dn. 11.07.2011.
- NATO Secretary General praises reforms in Montenegro*, NATO, art. z dn. 27.06.2012 r., <http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_88692.htm?selectedLocale=en>, (data dostępu: 28.06.2012).
- NATO welcomes continued progress on reform in Montenegro*, NATO, art. z dn. 19.07.2012 r., <http://www.nato.int/cps/en/SID-EE8AA6D7-4047CE7E/natolive/news_89193.htm?selectedLocale=en>, (data dostępu: 20.07.2012).
- Nesterenko: građani ne odobravaju sankcije CG Rusiji, A10n*, art. z dn. 09.05.2014 r., <<http://a10n.me/2014/05/09/nesterenko-gradani-ne-odobravaju-sankcije-cg-rusiji/>>, (data dostępu: 09.05.2014).

- Nesterenko: *Uzalud lijepe riječi, ne zaboravljamo sankcije*, Portal Analitika, art. z dn. 13.05.2014 r., <<http://portalanalitika.me/politika/vijesti/145965-nesterenko-uzalud-lijepe-rijei-ne-zaboravljamo-sankcije>>, (data dostępu: 13.05.2014).
- New achievement of the MONDEM programme for safer Montenegro*, <<http://www.undp.org.me/home/2011/taras/index.html>>, (data dostępu: 12.01.2013) .
- Nikolić: *Obama nas podržava*, Radio i Televizija Srbije, z dn. 24.09.2013 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1401180/Nikolic-%3A+Obama+nas+podrzava.html>>, (data dostępu: 21.09.2014).
- Odbor za bezbjednost i odbranu, Skupština Crne Gore, <<http://www.skupstina.me/index.php/me/odbor-za-bezbjednost-i-odbranu/sastav>>, (data dostępu: 12.10.2014).
- Odnosi Crne Gore i NATO, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, <<http://www.mvpei.gov.me/rubrike/nato/Odnosi-Crne-Gore-i-NATO>>, (data dostępu: 22.10.2014).
- Odnosi Crne Gore i NATO, NATO Montenegro, <http://natomontenegro.me/nato-info/Odnosi_CG_i_NATO/>, (data dostępu: 19.11.2014).
- Odnosi Crne Gore i OEBS, Ministarstvo Inostranih Poslova i Evropskih Integracija Crne Gore, <<http://www.mip.gov.me/index.php/OEBS/odnosi-crne-gore-i-oebs-a.html>>, (data dostępu: 12.01.2013).
- Održan sastanak ministara odbrane Jugoistočne Evrope, Portal Analitika, art. z dn. 16.10.2014 r <<http://portalanalitika.me/clanak/165962/odrzan-sastanak-ministara-odbrane-jugoistocne-evrope>>, (data dostępu: 16.10.2014).
- Operacije, NATO-Montenegro, <<http://www.nato-montenegro.me/operacije>>, (data dostępu: 09.09.2012).
- Operation Capabilities Concept OCC, Headquarters Allied Air Command Ramstein, NATO, <http://www.airn.nato.int/focus_areas/cd/articles/cdo110.htm>, (data dostępu: 10.12.2012).
- Ostrowski R., *500 mln euro na wakacyjną inwestycję w Kumborze*, Eurobuild, art. z dn. 19.07.2013 r., <<http://eurobuildcee.com/?page=news&id=14625&link=500-mln-euro-na-wakacyjna-inwestycje-w-kumborze>>, (data dostępu: 13.08.2014).
- Osumnjiceni za napad na novinara saslusani pa pusteneni, Blic, art. z dn. 17.07.2014, <<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/481318/>>

- Osumnjiceni-za-napad-na-novinara-saslusani-pa-pusteni>, (data dostępu: 07.08.2014).
- P.Z., *TAP-IAP: Gasovod ulazi u Anomalsko polje pa morem do Luštica*, *Crna Gora biće gasifikovana*, Portal Analitika, art. z dn. 08.04.2014 r., <<http://portalanalitika.me/ekonomija/vijesti/141589-tap-iap-gasovod-ulazi-u-anomalsko-polje-pa-morem-do-lutice-itava-crna-gora-bie-gasifikovana>>, (data dostępu: 03.06.2014).
- Pawlak M., *Czarnogóra: Rząd obiecuje KE zmniejszenie długu publicznego do 2015 r.*, *Balkanistyka*, art. z dn. 15.01.2013 r., <<http://balkanistyka.org/czarnogora-rzad-obiecuje-ke-zmniejszenie-dlugu-publicznego-do-2015-r/>>, (data dostępu: 13.02.2013).
- Pejović preuzima KAP bez uplaćenog centa, „Vijesti”, <<http://www.vijesti.me/vijesti/pejovic-preuzima-kap-bez-uplacenog-centa-clanak-787539>>, (data dostępu: 18.07.2014).
- Perović-Korać M., *Napadi na medije:uzroci i posljedice: Riječ, tužba, napad na neprijatelja*, Fokus, „Monitor”, nr 1212, z dn. 10.01.2014 r.
- PG: *DPS 46,6%, Front 28,5%, RTCG*, art. z dn. 26.05.2014 r., <<http://www.rtcg.me/vijesti/politika/52784/pg-dps-466--front-285-.html>>, (data dostępu: 26.05.2014).
- Pinoti: *Italija snažno podržava cilj Crne Gore da postane članica NATO-a*, *Pobjeda*, art. z dn. 24.10.2014 r., <<http://www.pobjeda.me/2014/09/24/pinoti-italija-snazno-podrzava-cilj-crne-gore-da-postane-clanica-nato-a/#.VGxTjRbJK4k>>, (data dostępu: 25.10.2014).
- PM Đukanović visits Bratislava: *Montenegro's NATO ambition realistic*, *Czech Prime Minister says at GLOBSEC forum in Slovakia*, art. z dn. 15.05.2014 r., <<http://www.natomontenegro.me/en/News/clanak?artId=94906&sntArticleCategoryId=506>>, (data dostępu: 16.05.2014).
- Potpredsjednik Luksić na sastanku Sjevernoatlantskog savjeta u Briselu, *Vlada Crne Gore*, <<http://www.gov.me/Najave/137163/Potpredsjednik-Luksic-na-sastanku-Sjevernoatlantskog-savjeta-na-nivou-ministara-vanjskih-poslova-zemalja-clanica-NATO-a-sa-minis.html>>, art. z dn. 01.04.2014 r., (data dostępu: 05.04.2014).
- Podrška Turske na putu EU integracija, *Crna Gora Turska*, art. z dn. 10.06.2014 r., <<http://www.crnagoraturaska.com/podrška-turske-na-putu-eu-integracija/>>, (data dostępu: 10.06.2014).

- Podrška za NATO i dalje niska, RTCG, art. z dn. 05.06.2014 r., <<http://www.rtcg.me/vijesti/otvoreno-o-nato-u/54076/podrška-za-nato-i-dalje-niska.html>>, (data dostępu: 05.06.2014).
- Političko javno mnjenje Crne Gore, wrzesień 2012, oprac. Centar za Demokraciju i Ljudska Prava, <<http://www.cedem.me/me/programi/istravanje-javnog-mnjenja/politiko-javno-mnjenje/send/29-politicko-javno-mnjenje/819-politiko-javno-mnjenje-septembar-2012>>, (data dostępu: 10.10.2012).
- Polityka Partnerska NATO, Ministerstwo Obrony Narodowej RP, <http://www.mon.gov.pl/pl/strona/313/LG_51_243>, (data dostępu: 15.09.2014).
- Polska w NATO, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, <<http://www.msz.gov.pl/Polska,w,NATO,1695.html>>, (data dostępu: 23.08.2008).
- Pomoć EU Crnoj Gori, Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori, <<http://www.delme.ec.europa.eu/code/navigate.php?Id=420>>, (data dostępu: 12.09.2014).
- PR Bureau, *PM Đukanović at EBRD annual meeting in Warsaw: Balkans needs radical reforms, EU and EBRD's attention*, Government of Montenegro, art. z dn. 14.05.2014 r., <<http://www.gov.me/en/News/138623/PM-đukanovic-at-EBRD-annual-meeting-in-Warsaw-Balka.html>>, (data dostępu: 14.05.2014).
- Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie. Przybornik edukacyjny, <http://www.centrodirittiumani.unipd.it/a_attivita/daphne/teachers_pl.pdf>, (data dostępu: 15.06.2013).
- Predsjednik Đukanović smatra dobijanje MAP velikim uspjehom Crne Gore, „Vjesti” z dn. 05.12.2009 r.
- Predsjednik Vlade primio predsjednika Austrije: Čestitke za Dan nezavisnosti i za ostvaren napredak, Predsjednik Vlade Crne Gore, <<http://www.predsjudnik.gov.me/vijesti/138899/Predsjudnik-Vlade-primio-predsjudnika-Austrije-cestitke-za-Dan-nezavisnosti-i-za-ostvaren-napredak.html>>, (data dostępu: 22.05.2014).
- Preuzeli smo baklju liderstva u regionu, Skupština Crne Gore, Predsjednik, art. z dn. 04.06.2012 r. <http://skupstina.me/index.php?strana=saopštenja&id=4630&menu_id=2>, (data dostępu: 18.09.2012).
- Prime Minister Đukanović meets with Prince Albert II of Monaco, Government of Montenegro, <<http://www.gov.me/en/News/136463/>>

- Prime-Minister-dukanovic-meets-with-Montenegro-open-to-deepening-economic-cooperation-with-Monaco.html>, (data dostępu: 12.05.2014).
- Prime Minister of Poland Tusk: Montenegro symbol of stability*, Vlada Crne Gore, art. z dn. 13.05.2014 r., <<http://www.gov.me/en/News/138606/Prime-Minister-of-Poland-Montenegro-symbol-of-stability.html>>, (data dostępu: 14.05.2014).
- Pripadnici Vojske Crne Gore završili obuku u Sloveniji*, Vojska Crne Gore, art. z dn. 12.02.2014 r., <<http://www.vojska.me/izvjestaji-izjave-aktivnosti/1680-pripadnici-vojske-crne-gore-završili-obuku-u-sloveniji>>, (data dostępu: 12.09.2014).
- Pripreme za odlazak u Avganistan*, „Politika” z dn. 10.07.2010 r.
- Prodaju oružje za Asadov režim*, „Dan”, art. z dn. 02.11.2012 <<http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Vijesti%20dana&datum=2012-11-02&c-lanak=354073>>, (data dostępu: 14.11.2012).
- Prosvjed crnogorskih novina zbog napada*, Aljazeera, <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/prosvjed-crnogorskih-novina-zbog-napada>>, (data dostępu: 17.01.2014).
- Prvi crnogorski policajac u mirovnoj misiji UN*, „Pobjeda” z dn. 15.08.2009 r.
- Prvi predstavnici VCG u Kabulu*, Ministarstvo odbrane Crne Gore, art. z dn. 01.09.2011 r., <<http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstva/108025/Saopštenje-Ministarstva-odbrane.html>>, (data dostępu: 13.12.2012).
- Przestępczość zorganizowana na Bałkanach*, Przestępczość Zorganizowana, <<http://przestepczoscorganizowana.pl/index.php?go=45>>, (data dostępu: 12.02.2013).
- Put Crne Gore ka Evropskoj Uniji*, <www.delme.ec.europa.eu/code/navigate.php?id=19>, (data dostępu: 22.09.2013).
- Radna tijela*, Skupština Crne Gore, <http://www.skupstina.me/index.php?strana=radna_tijela&tijelo_id=3&menu_id=7.2>, (data dostępu: 29.09.2013).
- Rado vojnik ide u misije*, „Vijesti” z dn. 28.01.2011 r.
- Radulović Z., Zaboravljena obećanja o reviziji privatizacije: Cijena pljačke i dalje nepoznata*, „Monitor”, nr 1229, z dn.09.05.2014 r.
- Raić-Knežević A., Cvok V., Na Summitu u Pragu Hrvatska neće biti pozvana u NATO*, „Novi List” z dn. 26.06.2002 r.

- Rakonjac F., *ISAF misija modernizovala Vojsku*, Radio i Televizija Crne Gore RTCG, art. z dn. 06.01.2015 r., <http://www.rtcg.me/vijesti/arsenal/77796/isaf-misija-modernizovala-vojsku-.html>, (data dostępu: 07.01.2015).
- Rasmussen: *CG ozbiljan kandidat za NATO*, Aljazeera, <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/rasmussen-cg-ozbiljan-kandidat-za-nato>>, (data dostępu: 22.05.2014).
- Rasmussen: *NATO cijeni sve napore Crne Gore*, Pobjeda, art. z dn. 21.05.2014 r., <<http://www.pobjeda.me/2014/05/21/rasmussen-nato-cijeni-sve-napore-crne-gore/#.VG4AcBbJK4k>>, (data dostępu: 22.05.2014).
- Raspodjela sredstava u Crnoj Gori za period 2007–2013 po komponentama, Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori, Evropska Unija, <<http://www.delme.ec.europa.eu/code/navigate.php?Id=420>>, (data dostępu: 12.09.2014).
- Razvoj odnosa Crne Gore i NATO – ključni datumi, Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Crne Gore, <<http://www.mvpei.gov.me/rubrike/nato/Razvoj-odnosa-Crne-Gore-i-NATO-kljucni-datumi>>, (data dostępu: 13.11.2012).
- Redžić A., *Deseti crnogorski kontyngent u Avganistanu*, b92, artz dn. 02.09.2014 r., <http://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?yyyy=2014&mm=09&dd=02&nav_id=895054>, (data dostępu: 10.09.2014).
- Remiković D., *Saradnja je ključ za zaustavljanje šverca drogom u regionu*, CSN, <<http://www.cesno.org/post/173/saradnja-je-klju-za-zaustavljanje-sverca-drogom-u-regionu>>, art. z dn. 1.04.2013 r., (data dostępu: 23.02.2013).
- Rosija sprema sankcije Podgorici, SEEBiz, art. z dn. 24.04.2014 r., <www.seebiz.eu>, (data dostępu: 07.07.2014).
- S.A., *Svaki osmi građanin ima oružje*, „Novi Magazin”, art. z dn. 13.04.2013 r., <<http://www.novimagazin.rs/vesti/svaki-osmi-gradjanin-ima-oruzje>>, (data dostępu: 10.08.2014).
- Sa Njemačkom policijom protiv kriminala, RTCG, art. z dn. 08.10.2014 r., <<http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/68261/sa-njemackom-policijom-protiv-kriminala.html>>, (data dostępu: 10.10.2014).
- Samit100 Biznis lidera Jugoistočne Evrope, <<http://2013.samit100.org/en/sumit100-in-media/announcements/545/President+Vujanović+S>

- upports+Integrated+and+Efficient+Business+Region.html>, (data dostępu: 10.07.2014).
- Sanders Ch., *Montenegro important numbers in the fight against corruption*, Transparency International, art. z dn. 23.09.2013, <http://www.transparency.org/news/feature/montenegro_important_numbers_in_the_fight_against_corruption>, (data dostępu: 02.05.2014).
- Saopštenje: *Svjetski savjet za putovanje i turizam rangira Crnu Goru na prvo mjesto po prognozi rasta u 2014 godini*, Vlada Crne Gore, art. z dn. 24.03.2014 r., <<http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/136826/Saopstenje-Svjetski-savjet-za-putovanje-i-turizam-rangira-Crnu-Goru-na-prvo-mjesto-po-prognozi-rasta-u-2014-godini.html>>, (data dostępu: 10.08.2014).
- Saradnja Crne Gore i Turske, *povećen broj turista iz te zemlje*, CDM, art. z dn. 30.04.2014 r., <<http://www.cdm.me/turizam/dobra-saradnja-crne-gore-i-turske-povecan-broj-turista-iz-te-zemlje>>, (data dostępu: 08.08.2014).
- Savjet za Partnerstvo za Mir*, Ministarstvo Odbrane Crne Gore, <<http://www.odbrana.gov.me>>, (data dostępu: 12.12.2012).
- Sawicki B., *Negocjacje akcesyjne Czarnogóry z UE i ich wpływ na sytuację w regionie*, Klub Jagielloński, <<http://eksperci.kj.org.pl/ogolna/analizy/negocjacje-akcesyjne-czarnogory-z-ue-i-ich-wplyw-na-sytuacjew-regionie/1582>>, (data dostępu: 24.08.2012).
- SEECP, *Montenegrin Presidency in SEECP*, Ministarstvo Inostranih Poslova, <<http://www.mip.gov.me/en/index.php/SEECP-Montenegrin-presidency/calendar-of-events.html>>, (data dostępu: 10.12.2013).
- SEECP and RCC – *General Information*, Ministarstvo Inostranih Poslova, <<http://www.mip.gov.me/en/index.php/SEECP-General-information/seecp-and-the-regional-cooperation-council-rcc.html>>, (data dostępu: 09.05.2014) .
- Serbia-Czarnogóra: *spór o podwójne obywatelstwo*, Ośrodek Studiów Wschodnich, <<http://osw.waw.pl/pub/BiuletynOSW/2007/09/070926/best02.htm#1>>, (data dostępu: 11.09.2012).
- Si. R., *Crnogorskim jezikom govori 41, a srpskim 39 odsto građana*, „Pobjeda”, art. z dn. 04.07.2014 r.
- Si. R., *Korupcije najviše u zdravstvu i policiji*, „Pobjeda”, art. z dn. 31.01.2014 r., <<http://www.pobjeda.me/2014/01/31/korupcije-najvise-u-zdravstvu-i-policiji/#.VAgrjnR4Rg>>, (data dostępu: 31.01.2014).

- Si. R., *Pravosudna delegacija u studijskoj posjeti SAD-u: Neophodna saradnja specijalizovanih službi*, „Pobjeda” z dn.17.09.2014 r.
- Skieterska A., *Czarnogórska batalia o konstytucję*, Gazeta.pl, art. z dn. 05.02.2007, <<http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,3895731.html>>, (data dostępu: 04.02.2007).
- Skupština Republike Crne Gore usvojila je Deklaraciju o nezavisnosti Crne Gore, VOA Glas Amerike, z dn. 03.07. 2006 r., <<http://www.glasamerike.net/content/a-34-2006-06-03-voa9-86800802/738992.html>>, (data dostępu: 05.06.2006).
- Smailović F., *Zaoštren diplomatski rat Moskve i Podgorice*, Aljazeera, art. z dn. 24.04.2014 r., <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/zaostren-diplomatski-rat-moskve-i-podgorice>>, (data dostępu: 10.08.2014).
- Smart defense NATO, Wolna Polska, [za:] „Nasz Dziennik” z dn. 23.05.2012 r., <<http://wolnapolska.pl/index.php/Bezpieczeństwo/2012052315632/smart-defense-nato/menu-id-312.html>>, (data dostępu: 24.05.2012).
- Srna, *Hapšenje Šarića raspleće mnoge afere*, „Vesti”, art. z dn. 18.03.2014 r.
- Srpski jezik odavno potiskuju u Crnoj Gori, Politika online, art. z dn. 25.06.2014 r., <<http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Srpski-jezik-odavno-potiskuju-u-Crnoj-Gori.lt.html>>, (data dostępu: 07.09.2014).
- Sumara A., *Czarnogóra w Projekcie South Stream*, Inżynieria.com z dn. 15.02.2012 r., <<http://paliwa.inzynieria.com/cat/5/art/31101/czarnogora-w-projekcie-south-stream>>, (data dostępu: 02.06.2014).
- Summit meetings, NATO, <http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50115.htm>, (data dostępu: 12.10.2014).
- Šćepanović L., Tomović P., *Inicijativa o istopolnim zajednicama u CG: Homofobne reakcije dijela opozicije*, Radio Slobodna Evropa, art. z dn. 19.08.2014 r., <<http://www.slobodnaevropa.org/content/inicijativa-o-istopolnim-zajednicama-u-cg-homofobne-reakcije-dijela-opozicije/26539646.html>>, (data dostępu: 19.08.2014).
- Tadić se nedopustivo mijesa, SDP, art. z dn. 02.09.2011 r., RTCG, <<http://www.rtcg.me/vijesti/politika/aktuelno/47124-sdptadic-se-nedopustivo-mijesa.html>>, (data dostępu: 12.09.2013).
- Tanjug, *Afera „Snimak” drma Crnu Goru*, Akter, art. z dn. 12.02.2013 r., <<http://akter.co.rs/25-politika/31598-afera-snimak-drma-crnu-goru.html>>, (data dostępu: 08.05.2013).

- Tanjug, *Amfilohije kritikuje ukanovića*, RTS, art. z dn. 29.04.2014 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1586941/Amfilohije+kritikuje+Đukanovića.html>>, (data dostępu: 29.04.2014).
- Tanjug, *Bacena bomba ispred kuće novinara Vijesti Tufika Softića*, Blic, art. z dn. 12.08.2013 r., <<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/398535/Bacena-bomba-ispred-kuce-novinara-Vijesti-Tufika-Softica>>, (data dostępu: 06.05.2014).
- Tanjug, *Brisel: organizovani kriminal glavni problem Crne Gore*, art. z dn. 10.02.2013 r., <<http://www.pressonline.rs/svet/balkan/262119/brisel-organizovani-kriminal-glavni-problem-crne-gore.html>>, (data dostępu: 12.02.2013).
- Tanjug, *Brisel: organizovani kriminal ozbiljan izazov u CG*, Akter, art. z dn. 10.02.2013 r., <<http://akter.co.rs/29-bezbednost/30529-brisel-organizovani-kriminal-ozbiljan-izazov-u-cg.html>>, (data dostępu: 12.02.2013).
- Tanjug, *Crna Gora najviše uvozi iz Srbije*, <<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:403072-Crna-Gora-najvise-uvozi-iz-Srbije>>, (data dostępu: 12.02.2013).
- Tanjug, *Crna Gora ostaje u Avganistanu*, b92, <http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=06&dd=05&nav_id=720220>, (data dostępu: 01.02.2014).
- Tanjug, *Dačić: Više nema skrivenih planova između Beograda i Podgorice*, RTV, art. z dn. 20.09.2013 r., <http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/dacic-u-prvoj-zvanicnoj-poseti-crnoj-gori_422732.html>, (data dostępu: 23.09.2014).
- Tanjug, *SNP traži da srpski bude službeni jezik u Crnoj Gori*, Telegraf, art. z dn. 26.09.2013 r., <<http://www.telegraf.rs/vesti/838666-snp-trazi-da-srpski-bude-sluzbeni-jezik-u-crnoj-gori>>, (data dostępu: 12.09.2014).
- The Membership Action Plan*, NATO Handbook, <www.NATO.int/docu/handbook/2001/hbo30103.htm>, (data dostępu: 28.12.2012).
- Thomas L., *Bogacze mile widziani*, „Voxeurop” z dn. 26.08.2010 r., (przekład z „The New York Times”), <<http://www.voxeurop.eu/pl/content/article/324801-bogacze-mile-widziani>>, (data dostępu: 02.06.2014).
- TR, *Czarnogóra: wybory wygrał dotychczasowy prezydent Vujanović*, Onet Wiadomości, art. z dn. 8.04.2013 r., <<http://wiadomosci.onet.pl/>>

- swiat/czarnogora-wybory-wygral-dotychczasowy-prezydent-vujanovic/2gjh>, (data dostępu: 10.05.2013).
- Treffen mit Präsident Filip Vujanovic: Österreich unterstützt EU-Annäherung Montenegros*, art. z dn. 21.05.2014 r., <<http://www.bundespraesident.at/newsdetail/artikel/treffen-mit-praesident-filip-vujanovic-oesterreich-unterstuetzt-eu-annaeherung-montenegros/>>, (data dostępu: 22.05.2014).
- Tufik Softić dobio policijsku zaštitu, „Dan”*, art. z dn. 28.02.2014 r.
- Turska Rixos grupa spremna da ulaže u Ulcinj*, Crna Gora Turska, art. z dn. 13.08.2014 r., <<http://www.crnagoraturska.com/turska-rixos-grupa-spremna-da-ulaze-u-ulcinj/>>, (data dostępu: 13.08.2014).
- Turska želi još više da ulaže u Crnu Goru*, CDM, art. z dn. 19.05.2014 r., <<http://www.cdm.me/ekonomija/turska-zeli-jos-vise-da-ulaze-u-crnu-goru>>, (data dostępu: 20.05.2014).
- U Luci Bar zaplijenjeno rekordnih 250 kilograma kokaina*: Joković: Tržišna vrijednost droge 12,5 miliona eura, Portal Analitika, <<http://portalanalitika.me/drustvo/vijesti/149207-u-luci-bar-zaplijenjeno-rekordnih-250-kilograma-kokaina>>, (data dostępu: 12.08.2014).
- U Podgorici otvorena eko zgrada UN-a*, Aljazeera, art. z dn. 10.03.2014 r., <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/u-podgorici-otvorena-eko-zgrada-un>>, (data dostępu: 12.04.2014).
- UP: Ugašena preduzeća pokazatelj stanja Crnogorske privrede*, Bankar.me, art. z dn. 15.01.2013 r., <<http://www.bankar.me/2013/01/15/up-ugasena-preduzeca-pokazatelj-stanja-crnogorske-privrede/>>, (data dostępu: 07.08.2014).
- Uprava policije izabrala predstavnike za Bukurešt i Lion*, „Vijesti” z 22.08.2009 r.
- Usvojena Briselska deklaracija*, Portal Analitika, art. z dn. 13.05.2014 r., <<http://portalanalitika.me/politika/vijesti/146047-usvojena-briselska-deklaracija>>, (data dostępu: 14.05.2014).
- Usvojena PARP procjena Crne Gore u Briselu*, Ministarstvo odbrane Crne Gore, art. z dn. 24.05.2011 r., <<http://www.odbrana.gov.me/pretraga/105999/Usvojena-PARP-procjena-Crne-Gore-u-Briselu.html>>, (data dostępu: 20.12.2012).
- V.K.V., Dva školska broda Mornarice Grčke u posjeti Baru, kadeti razmjenjuju iskustva, „Pobjeda”* z dn. 21.08.2014 r.

- Važne donacije za Vojsku Crne Gore, „Vijesti” z dn. 19.06.2009 r.
- Vesna Pusić o pisanju Financial Timesa „Ja bih vrlo rado rekla da to što piše o Hrvatskoj nije istina”, „Jutarnji List”, art. z dn. 29.06.2014 r., <<http://www.jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=1202473>>, (data dostępu: 12.09.2014).
- Vlada dobila povjerenje, „Vijesti”, art. z dn. 29.02.2012 r.
- Vladavina prava važna za NATO, „Dnevne novine” z dn. 21.10.2011 r.
- Vojni atasei Crne Gore, Ministarstvo odbrane Crne Gore, <http://www.odbrana.gov.me/ministarstvo/Vojni_atasei_Crne_Gore>, (data dostępu: 12.01.2013).
- Vojno-diplomatski predstavnici u Crnoj Gori, http://www.odbrana.gov.me/ministarstvo/Vojno-diplomatski_predstavnici_u_CG, (data dostępu: 22.09.2014).
- Vojska Crne Gore poslala Deveti kontyngent u Avganistan, Blic on line, art. z dn. 25.02.2014 r., <<http://www.blic.rs/Vesti/Svet/445528/Vojska-Crne-Gore-poslala-Deveti-kontyngent-u-Avganistanu>>, (data dostępu: 05.03.2014).
- Vučić: Najteži koraci na početku, Radio i Televizija Srbije, art. z dn. 21.01.2014 r., <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1500932/Vučić%3A+Najteži+koraci+na+početku.html>>, (data dostępu: 21.09.2014).
- Vujanović-Nikolić: Izvanredni odnosi Srbije i Crne Gore, Portal Analitika, art. z dn. 28.05.2014 r., <<http://portalanalitika.me/politika/vijesti/148127-vujanovi-nikoli-izvanredni-odnosi-srbije-i-crne-gore>>, (data dostępu: 29.05.2014).
- Vuković B., Redakcija Vijesti: Napad zbog kritikovanja vlasti, „Vijesti”, art. z dn. 14.07.2011, <<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/265818/Redakcija-Vijesti-Napad-zbog-kritikovanja-vlasti>>, (data dostępu: 06.05.2014).
- Walencik D., Rosyjskie prawosławie nie uzna „Czarnogórskiego” Kościoła, <<http://www.ekumenizm.pl/koscioly/wschodnie/rosyjskie-prawoslawie-nie-uzna-czarnogorskiego-kosciola/>>, (data dostępu: 01.12.2013).
- Wilk A., NATO po szczycie w Lizbonie – konsekwencje dla Europy Środkowej i Wschodniej, Ośrodek Studiów Wschodnich, art. z dn. 24.11.2010 r., <<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-11-24/nato-pozszycie-w-lizbonie-konsekwencje-dla-europy-srodkowej-i>>, (data dostępu: 25.10.2011).
- Współpraca NATO z państwami trzecimi, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, <https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/>

- polityka_bezpieczenstwa/nato/wspolpraca_nato_z_panstwami_trzecimi/>, (data dostępu: 12.09.2012).
- Zavala: *rt Korupcija*, <<http://www.cin.ba/Stories/AdHoc/?cid=1143,2,1>> z dn. 11.06.2012 r.
- Zeljko Ivanović *sve istrage vode do vrha vlasti*, *Vecerniji list*, art. z dn. 31.01.2014 r., <<http://www.vecernji.hr/svijet/zeljko-ivanovic-sve-istrage-vode-do-vrha-vlasti-918239>>, (data dostępu: 05.05.2014).
- Za informacije o ubistvu Duška Jovanovića nagrada milion eura, „Pobjeda”, art. z 19.06.2014 r., <http://www.pobjeda.me/2014/06/19/za-informacije-o-ubistvu-duska-jovanovica-nagrada-milion-eura/#.U7Mt5Rb_kWA>, (data dostępu: 15.07.2014).
- Zagner A., *Po szczycie NATO: Stała obecność wojsk Sojuszu w Europie Środkowej, kolejny szczyt w Polsce*, „Polityka” z dn. 5.09.2014 r.
- Zagraniczne misje pokojowe*, *Policja*, <<http://www.policja.pl/portal/pol/38/886/>>, (data dostępu: 02.02.2013).
- Zawadzki M., *Nadszedł już czas rozstać się z Serbią*, „Gazeta Wyborcza” z dn. 20-21.06.2006, s. 6.

Aneks

Chronologia. Czarnogóra na drodze do NATO¹

3 czerwca 2006 – ogłoszenie niepodległości przez Republikę Czarnogóry.

Listopad 2006 – powołano do życia Ministerstwo Obrony Republiki Czarnogóry.

Listopad 2006 – w czarnogórskiej Skupštinie wśród stałych komisji swoje funkcjonowanie rozpoczęła Komisja ds. Bezpieczeństwa i Obrony.

29 listopada 2006 – podczas spotkania NATO na szczycie w Rydze Czarnogóra, wraz z Bośnią i Hercegowiną oraz Serbią, została zaproszona do uczestnictwa w programie Partnerstwo dla Pokoju.

.....
¹ Chronologia powstała w oparciu o informacje pochodzące ze stron: Nato-Montenegro, w tym m.in. *Odnosi Crne Gore i NATO*, http://www.natomontenegro.me/nato-info/Odnosi_CG_i_NATO/, (data dostępu: 04.07.2015), *Razvoj odnosa Crne Gore i NATO – ključni datumi*, http://www.natomontenegro.me/nato-info/Ključni_datumi/, (data dostępu: 04.07.2015) oraz *Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, Razvoj odnosa Crne Gore i NATO – ključni datumi*, <http://www.mvpei.gov.me/rubrike/nato/Razvoj-odnosa-Crne-Gore-i-NATO-ključni-datumi>, (data dostępu: 20.07.2015).

3 grudnia 2006 – Czarnogóra przyjęła status państwa obserwatora w Karcie Amerykańsko-Adriatyckiej, której sygnatariuszami są Albania, Chorwacja, Macedonia, USA.

14 grudnia 2006 – Czarnogóra podpisała *Dokument ramowy Partnerstwa dla Pokoju*.

28 grudnia 2006 – w Podgoricy została powołana Rada Partnerstwa dla Pokoju. Inauguracyjne posiedzenie odbyło się 29 marca 2007 roku pod przewodnictwem Przewodniczącego Rady i Premiera Željka Šturanovicia.

5 kwietnia 2007 – Rząd Czarnogóry przyjął *Dokument prezentacyjny*, stanowiący podstawę dla dalszego zdefiniowania wysiłków i działań państwa w zakresie realizacji politycznych celów Partnerstwa dla Pokoju.

25 kwietnia 2007 – Strona czarnogórska zaprezentowała w Brukseli *Dokument prezentacyjny*. Zyskał on akceptację NATO. Podpisano *Umowę o ochronie informacji* pomiędzy Czarnogórą a NATO. Umowa weszła w życie 17 listopada 2008 roku.

14 czerwca 2007 – Rząd Czarnogóry przyjął *Strategię obrony narodowej*.

27 lipca 2007 – Skupština przyjęła *Ustawę o obronie i siłach zbrojnych*.

Wrzesień 2007 – Czarnogóra po raz pierwszy przedstawiła kwestionariusz PARP (Proces Planowania i Oceny).

Październik 2007 – dzięki pomocy ekspertów NATO Czarnogóra ukończyła prace nad pierwszym *Indywidualnym programem partnerstwa (IPP)*. Został on przyjęty przez NATO w styczniu 2008 roku.

11 października 2007 – Rząd przyjął *Strategię komunikacyjną o integracji euroatlantyckiej Czarnogóry*.

18 października 2007 – Rząd Czarnogóry powołał Grupę ds. Koordynacji Działań i Nadzoru nad Realizacją Strategii Komunikacyjnej o Integracji Euroatlantyckiej Czarnogóry.

Grudzień 2007 – ostatecznie uzgodniono Proces Planowania i Oceny (PARP) i *Indywidualny program partnerski (IPP)*.

Grudzień 2007 – Rząd przyjął Informację o przystąpieniu Czarnogóry do *Indywidualnego planu działań na rzecz partnerstwa (IPAP)*.

Styczeń 2008 – Czarnogóra została oficjalnie przyjęta do IPP (*Indywidualny program partnerski*).

11 stycznia 2008 – Czarnogóra oficjalnie zadeklarowała chęć dołączenia do *Indywidualnego planu działań na rzecz partnerstwa (IPAP)* oraz rozpoczęła Zintensyfikowany Dialog (ID) z NATO.

Luty 2008 – w ramach współpracy prowadzonej z NATO przyjęto *Ustawę o dokumentach niejawnych*.

4 lutego 2008 – NATO poparło rozpoczęcie procesu *Indywidualnego planu działań na rzecz partnerstwa (IPAP)* w Czarnogórze.

Luty 2008 – Parlament Czarnogóry przyjął *Ustawę o ochronie informacji niejawnych*, co było niezwykle istotnym wydarzeniem dla uzyskania przez Czarnogórę certyfikatu NATO umożliwiającego jej dostęp do baz danych.

11 marca 2008 – podczas spotkania Wysokiego Komitetu Politycznego NATO na szczelbu zastępców szefów misji ministrowie spraw

zagranicznych i obrony Czarnogóry przedstawili *Dokument prezentacyjny Indywidualnego planu działań na rzecz partnerstwa (IPAP)*.

31 marca 2008 – podczas spotkania w Brukseli Czarnogóra przedstawiła dokument odnoszący się do Procesu Planowania i Oceny (PARP). Zgodnie z jego zapisem przyjęto 32 cele partnerskie.

3 kwietnia 2008 – podczas spotkania na szczycie NATO w Bukareszcie Czarnogóra została oficjalnie zaproszona do rozpoczęcia Zintensyfikowanego Dialogu (ID) z NATO.

Kwiecień 2008 – Rząd Czarnogóry przyjął rozporządzenie w sprawie utworzenia Dyrekcji ds. Ochrony Danych Osobowych, jednocześnie mianując Dyrektora Dyrekcji z siedzibą w Ministerstwie Obrony Narodowej.

28–31 maja 2008 – Czarnogóra pełniła rolę gospodarza w trakcie spotkania Grupy Doradczej Rady Partnerstwa Euroatlantyckiego (EAPC).

12 czerwca 2008 – Rada Partnerstwa dla Pokoju przyjęła roboczą wersję dokumentu odnoszącego się do Zintensyfikowanego Dialogu (ID).

19 czerwca 2008 – Rząd Czarnogóry przyjął *Indywidualny plan działań na rzecz partnerstwa (IPAP)*.

24 czerwca 2008 – *Indywidualny plan działań na rzecz partnerstwa (IPAP)* został oficjalnie przekazany NATO podczas spotkania w Brukseli.

24 czerwca 2008 – w Brukseli odbyła się sesja plenarna poświęcona Zintensyfikowanemu Dialogowi (ID) pomiędzy przedstawicielami Czarnogóry a NATO.

3 lipca 2008 – Rząd przyjął informację w sprawie postępów Czarnogóry w programie Partnerstwo dla Pokoju.

4 września 2008 – doszło do spotkania pomiędzy przedstawicielami Czarnogóry a NATO poświęconego kwestiom obrony i bezpieczeństwa.

29 września 2008 – Kwestionariusz PARP został przedstawiony NATO.

1 października 2008 – doszło do spotkania poświęconego Zintensyfikowanemu Dialogowi (ID) w kwestiach gospodarczych.

8 października 2008 – Parlament Czarnogóry przyjął *Ustawę o udziale przedstawicieli Sił Zbrojnych Czarnogóry, służby cywilnej, policji i zatrudnionych w organach administracji publicznej w misjach pokojowych i innych działaniach poza granicami państwa*. Stała się ona podstawą prawną dla udziału czarnogórskich przedstawicieli w międzynarodowych misjach pokojowych.

27 listopada 2008 – Parlament Czarnogóry przyjął *Strategię bezpieczeństwa narodowego Czarnogóry*.

4 grudnia 2008 – Po wcześniejszym zaproszeniu do członkostwa w Karcie Adriatyckiej Czarnogóra, w trakcie spotkania ministrów w Helsinkach, ostatecznie sformalizowała swój status w wyżej wymienionej inicjatywie.

10 grudnia 2008 – w Brukseli doszło do spotkania podsumowującego negocjacje w kwestii drugiego *Indywidualnego programu partnerskiego (IPP)*.

18 grudnia 2008 – Rząd przyjął zgodne z Konstytucją *Ustawę o wojsku i Ustawę o obronie*.

18 grudnia 2008 – Parlament Czarnogóry przyjął *Strategię obrony Czarnogóry*.

18 grudnia 2008 – Rząd Czarnogóry zaakceptował sprawozdanie w zakresie realizacji IPAP.

Styczeń 2009 – zakończona została roczna analiza poświęcona realizacji *Indywidualnego programu partnerskiego* za 2008 rok. Zgodnie z nią Czarnogóra zrealizowała w 71% przyjęte przez siebie zadania.

26-29 stycznia 2009 – z wizytą w Czarnogórze przebywali eksperci NATO, zadaniem których było dokonanie oceny realizacji zobowiązań przyjętych przez państwo w ramach *Indywidualnego planu działań na rzecz partnerstwa (IPAP)*.

9 marca 2009 – podczas posiedzenia Rady Północnoatlantyckiej, w którym uczestniczyła delegacja czarnogórska, pozytywnie oceniono prowadzone przez państwo działania w ramach *Indywidualnego planu działań na rzecz partnerstwa (IPAP)* i Zintensyfikowanego Dialogu (ID).

Kwiecień 2009 – Czarnogóra podczas kwietniowego spotkania na szczycie NATO, które odbywało się w Strasburgu i Kehl, otrzymała obietnicę szybkiego rozpatrzenia wniosku o przyłączenie jej do Planu Działań na rzecz Członkostwa (MAP).

8 maja 2009 – Delegacja Czarnogóry pod przewodnictwem Ministra Spraw Zagranicznych Milana Roćena po raz pierwszy jako pełnoprawny członek uczestniczyła w posiedzeniu ministrów spraw zagranicznych Karty Adriatyckiej w Tiranie.

26-27 listopada 2009 – Sekretarz Generalny NATO Anders Fogh Rasmussen przebywał z oficjalną wizytą w Czarnogórze.

3-4 grudnia 2009 – podczas spotkania ministrów spraw zagranicznych NATO w Brukseli Czarnogóra została zaproszona do Planu Działań na rzecz Członkostwa (MAP).

29 grudnia 2009 – Parlament Czarnogóry przyjął decyzję w sprawie uczestnictwa przedstawicieli Wojska Czarnogóry w misji ISAF w Afganistanie, misji UNMIL w Liberii oraz w misji prowadzonej u wybrzeży Somalii pod dowództwem Unii Europejskiej o nazwie ATALANTA.

1-5 marca 2010 – grupa ekspertów NATO gościła w Podgoricy z wizytą, która służyć miała ocenie realizacji przez Czarnogórę zobowiązań wynikających z realizacji *Indywidualnego planu działań na rzecz partnerstwa* (IPAP).

10 marca 2010 – do Afganistanu został wysłany pierwszy kontyngent z żołnierzami Wojska Czarnogóry.

16 czerwca 2010 – delegacja z Czarnogóry wzięła udział w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej (NAC) w Brukseli. W trakcie spotkania dokonano podsumowania dwuletniego cyklu *Indywidualnego planu działań na rzecz partnerstwa* (IPAP) i tym samym doszło do jego ukończenia.

Czerwiec 2010 – Rząd Czarnogóry przyjął *Strategiczny przegląd obronny* zgodny z celami partnerskimi dyktowanymi przez NATO.

25 sierpnia 2010 – do Afganistanu skierowano drugi kontyngent Wojska Czarnogóry.

16 września 2010 – Rząd Czarnogóry przyjął po raz pierwszy *Roczny narodowy program integracji* (ANIP) w ramach pierwszego cyklu Planu Działań na rzecz Członkostwa (MAP).

21-22 września 2010 – w związku z przewodnictwem Czarnogóry w Grupie Sterującej ds. Bezpieczeństwa Państw Europy Południowo-Wschodniej z wizytą studyjną w Czarnogórze gościli członkowie SEEGROUP. Wzięli oni udział w spotkaniach z przedstawicielami Ministerstwa Obrony oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych Czarnogóry.

23 lutego 2010 – Decyzją Rady Północnoatlantyckiej Czarnogóra została uznana, jako 44 państwo, za kontrybutora sił w operacji ISAF w Afganistanie.

28 października 2010 – w Brukseli przedstawiony został pierwszy *Roczny narodowy program integracji* (ANIP) Czarnogóry w ramach pierwszego cyklu MAP.

14 lutego 2011 – do Afganistanu Czarnogóra skierowała trzeci kontyngent wojska.

14-18 marca 2011 – z wizytą w Czarnogórze przebywali eksperci NATO w celu dokonania oceny realizacji zobowiązań wynikających z *Rocznego narodowego programu integracji* (ANIP).

24 lutego 2011 – przyjęto sprawozdanie z realizacji pierwszego *Rocznego narodowego programu integracji* (ANIP).

13-15 kwietnia 2011 – Minister Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Milan Roćen uczestniczył w Berlinie w nieformalnym spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej (NAC) z przedstawicielami państw nieprzynależących do NATO.

12-13 maja 2011 – w Podgoricy doszło do spotkania przedstawicieli Czarnogóry z ambasadorami Włoch, Bułgarii, Holandii, Polski i Słowenii. Spotkanie miało na celu ukazanie państwom będącym już członkami NATO postępu Czarnogóry w zakresie

realizacji zobowiązań na rzecz członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim.

27 czerwca 2011 – w Brukseli doszło do spotkania Rady Północnoatlantyckiej (NAC) i Czarnogóry. Oceniono w nim realizację pierwszego *Rocznego narodowego programu integracji (ANIP)* przeprowadzonego przez państwo w ramach Planu Działań na rzecz Członkostwa (MAP).

29 czerwca 2011 – w Budwie, przy okazji czarnogórskiego przewodnictwa w Grupie A5, odbyło się spotkanie ministrów państw członkowskich. Uczestniczyli w nim, obok delegacji z Albanii, Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Macedonii oraz USA, przedstawiciele z państw obserwatorów, tj. Kosowa i Słowenii, oraz Sekretarz Generalny NATO Anders Fogh Rasmussen.

5 lipca 2011 – decyzją Parlamentu Czarnogóry zwiększeniu uległa liczba przedstawicieli Wojska Czarnogóry w misji ISAF w Afganistanie.

Sierpień 2011 – Trzecia rotacja wojsk w ramach kontyngentu wojsk w Afganistanie.

29 września 2011 – Rząd Czarnogóry przyjął drugi *Roczny narodowy program integracji (ANIP)*.

21 października 2011 – Czarnogóra weszła w drugi cykl Planu Działań na rzecz Członkostwa (MAP).

1 marzec 2012 – Rząd Czarnogóry przyjął sprawozdanie z realizacji *Rocznego narodowego programu integracji (ANIP)*.

21 maja 2012 – Premier Czarnogóry Igor Lukšić złożył oficjalną wizytę w Brukseli, gdzie w ramach dialogu NATO z państwami

partnerami przekazał informacje o postępie Czarnogóry w zakresie integracji euroatlantyckiej.

26-30 marca 2012 – w związku z oceną realizacji drugiego *Rocznego narodowego programu integracji* (ANIP) w Czarnogórze wizytował Dirk Brengelmann wraz z grupą ekspertów NATO.

19 kwietnia 2012 – Minister Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Milan Roćen uczestniczył w Brukseli w spotkaniu ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich NATO i państw partnerskich zaangażowanych w misję ISAF.

30 października 2012 – Czarnogóra przyjęła trzeci ANIP.

5 listopada 2012 – w Podgoricy otwarto Centrum Informacji o NATO.

14 grudnia 2012 – Wicepremier i Minister Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry Igor Lukšić uczestniczył w posiedzeniu Komisji Partnerstwa Karty Adriatyckiej (A5) w Zagrzebiu.

17 grudnia 2012 – Wicepremier i Minister Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry Igor Lukšić złożył swą pierwszą oficjalną wizytę w Brukseli, gdzie spotkał się sekretarzem generalnym NATO Andersem Foghiem Rasmussenem. Podczas spotkania podkreślone zostało, że postępy każdego kraju na jego drodze do członkostwa w NATO oceniane są indywidualnie.

Styczeń 2013 – Czarnogóra przejęła od Serbii przewodnictwo nad Grupą Europy Południowo-Wschodniej (SEEGROUP).

7 marca 2013 – czarnogórski rząd przyjął sprawozdanie z realizacji trzeciego *Rocznego narodowego programu integracji*

przeprowadzanego w ramach MAP. Radę Partnerstwa dla Pokoju przemianowano na Radę na rzecz Członkostwa w NATO. Został wybrany Narodowy koordynator ds. Integracji Czarnogóry z NATO.

26 marca 2013 – Premier Milo Đukanović wziął udział w spotkaniu z Sekretarzem Generalnym NATO Andersem Foghiem Rasmussenem oraz wygłosił przemówienie przed Radą Północnoatlantycką (NAC) w Sztynie NATO w Brukseli.

23 kwietnia 2013 – Wicepremier i Minister Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry Igor Lukšić w Brukseli brał udział w spotkaniu ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich NATO i państw partnerskich uczestniczących w misji ISAF.

10 czerwca 2013 – NATO przedstawiło sprawozdanie z postępów Czarnogóry w zakresie realizacji III cyklu MAP. Zgodnie z tą oceną Czarnogóra osiągnęła dobry postęp w zakresie wypełniania strategicznych celów oraz wykazuje się aktywnością w celu przyłączenia do NATO.

18 czerwca 2013 – w Skopje doszło do spotkania Komisji Amerykańsko-Adriatyckiej Inicjatywy. Dobięło końca przewodnictwo Macedonii. Od 1 lipca do 31 grudnia 2013 roku Czarnogóra została państwem przewodniczącym pracom Inicjatywy.

10 lipca 2013 – w Brukseli odbyło się spotkanie Rady Północnoatlantyckiej (NAC) z Czarnogórą, w trakcie którego omówione zostało sprawozdanie z realizacji III *Rocznego narodowego programu integracji* (ANIP) prowadzonego w ramach MAP.

Wrzesień 2013 – VIII zmiana czarnogórskich żołnierzy została oddelegowana do Afganistanu.

16-18 września 2013 – w ramach przypadającego na 2013 rok przewodnictwa Czarnogóry nad Grupą Sterującą SEEGROUP w państwie doszło do spotkania przedstawicieli inicjatywy.

28 października 2013 – Czarnogóra rozpoczęła realizację IV ANIP, który oficjalnie został przedstawiony podczas posiedzenia Rady Północnoatlantyckiej NAC w Brukseli.

3-4 grudnia 2013 – Wicepremier i Minister Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry Igor Lukšić uczestniczył w spotkaniu NAC na szczelbu ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich NATO z ich odpowiednikami z państw poza Sojuszem biorących udział w misji ISAF w Afganistanie.

25 marca 2014 – Premier Milo Đukanović spotkał się z Sekretarzem Generalnym NATO Andersem Foghiem Rasmussenem. Uczestniczył również w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej NAC.

21-22 maj 2014 – Sekretarz Generalny NATO przebywał z oficjalną wizytą w Czarnogórze.

25 czerwca 2014 – Spotkanie ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich Sojuszu Północnoatlantyckiego w celu określenia porządku obrad podczas spotkania na szczycie w Walii zapowiedzianego na wrzesień 2014 roku. Dyskutowano na temat przyszłego poszerzenia NATO.

Wrzesień 2014 – X zmiana żołnierzy wsparła siły NATO w Afganistanie.

4-5 września 2014 – Spotkanie na szczycie w Walii, podczas którego docenione zostały postępy Czarnogóry w zakresie realizacji warunków na rzecz członkostwa w NATO. Nie zapadła jednak

ostateczna decyzja o włączeniu państwa do Sojuszu. Zgodnie z zapowiedziami poszerzenie powinno nastąpić do końca 2015 roku.

17 października 2014 – Przy okazji prezentacji w Brukseli V Roczne go narodowego programu integracji (ANIP) Czarnogóra rozpoczęła implementację piątego cyklu Planu działań na rzecz członkostwa (MAP).

27–28 października 2014 – Przedstawiciele Komietu Wojskowego NATO, stanowiącego najwyższą władzę wojskową organizacji, przebywali z wizytą w Czarnogórze.

19–20 października 2014 – Podczas wizyty w Brukseli, czarnogórski wicepremier, minister sprawiedliwości i praw człowieka – Duško Marković spotkał się z Sekretarzem Generalnym NATO Jensem Stoltenbergiem oraz jako gość uczestniczył w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej (NAC).

3–5 grudnia 2014 – Sprawujący funkcję doradcy Sekretarza Generalnego NATO ds. Dyplomacji Publicznej Ted Whiteside gościł z wizytą w Czarnogórze. Podczas pobytu wygłosił wykład w Centrum Informacji i spotkał się z Narodowym Koordynatorem ds. NATO i doradcą prezydenta Nebojšą Kaluđerovićem.

3–4 grudnia 2014 – Wicepremier i Minister Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry Igor Lukšić uczestniczył w Brukseli w spotkaniu ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich NATO biorących udział w misji „Resolute Support”.

24 grudnia 2014 – Misja ISAF w Afganistanie uległa zakończeniu. Od dnia **1 stycznia 2015** roku przyjęto nowy wymiar, tj. misji szkoleniowo-doradczej, polegającej na wspieraniu pokoju pod nazwą „Resolute Support”. W misji „Resolute Support” uczestniczą żołnierze Czarnogóry.

21 stycznia 2015 – Przewodniczący Sztabu Wojskowego Czarnogóry admirał Dragan Samardžić uczestniczył w spotkaniu Komitetu Wojskowego NATO poświęconemu misji w Afganistanie „Resolute Support”.

17 marca 2015 – Narodowy koordynator Czarnogóry ds. NATO Vesko Garčević podczas swego pobytu w Brukseli uczestniczył w spotkaniu Komitetu NATO na szczeblu zastępców stałych przedstawicieli poświęconym kwestii poparcia integracji z NATO przez opinię publiczną.

15 kwietnia 2015 – Premier Milo Đukanović odwiedził siedzibę NATO. W trakcie wizyty spotkał się z Sekretarzem Generalnym NATO Jensem Stoltenbergiem oraz wystąpił podczas posiedzenia Rady Północnoatlantyckiej NAC.

13 maja 2015 – Wicepremier i Minister Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry Igor Lukšić uczestniczył w Antalyi w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej (NAC) na szczeblu ministrów spraw zagranicznych.

18 maja 2015 – Przewodniczący Parlamentu Czarnogóry Ranko Krivokapić uczestniczył w sesji plenarnej NATO poświęconej polityce rozszerzenia, do której doszło w Budapeszcie.

10–11 czerwca 2015 – Sekretarz Generalny NATO Jens Stoltenberg przebywał w Czarnogórze z oficjalną wizytą, podczas której wziął udział w szeregu spotkań z przedstawicielami państwa na najwyższym szczeblu.

25 czerwca 2015 – Minister obrony Milica Pejanović-Đurišić wzięła udział w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej na szczeblu ministrów w ramach misji NATO w Afganistanie „Resolute Support”.

7 lipca 2015 – Wicepremier i Minister Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej Czarnogóry Igor Lukšić oraz Minister Sprawiedliwości Czarnogóry – Zoran Pažin wzięli udział w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej (NAC), podczas którego spotkali się z Sekretarzem Generalnym NATO Jensem Stoltenbergiem.

Summary

Executive summary in English

The notion of national security in contemporary international relations takes on a new meaning – alongside the traditional military components, there are new aspects, related to the sphere of economic, social or cultural phenomena. Therefore, safety remains paramount far more than it used to. It is a decisive factor for the material survival of states and their citizens and their stable development. The contemporary, *post-Cold War* international environment is unusually turbulent, which was most spectacularly exemplified by the wars and conflicts in the former Yugoslavia. The decomposition processes in the Western Balkans were strong enough to make the attempts to counteract them, undertaken by Serbia, inadequate to retain the *status quo*. The first to secede from the federation were Slovenia and Croatia, followed by Macedonia, Bosnia and Herzegovina, and finally, in 2008, by Kosovo. Serbia and Montenegro, as the successors of the SFRY, on 27th April 1992, formed the Federal Republic of Yugoslavia, which on 4th February 2003 was transformed into Serbia and Montenegro. In 2006, Montenegro, left the federation with Serbia, by means of a peaceful referendum, and became an independent subject of international law. With a mere 13 812 square km, and a small population of 657 394, Montenegro began its own independent state existence. Strong integration aspirations

of the pro-European and pro-Euroatlantic elites made it an active player in the Western Balkans. Montenegro's integration with NATO and the European Union became an integral part of the national strategy and a priority in the foreign policy of the country. It is believed to guarantee an increasing level of security, cooperation and development.

Montenegro, although it is an independent state, still remains a part of a rather complicated system of connections. Based largely on shared history, the system continues to maintain a gradual dependence of Montenegro and Serbia, but also indicates strong correlations with Russia, investing in the country and striving to expand its influence in Europe. On the other hand, Montenegro continues to increase its dependence on the Euro-Atlantic structures. It strives to improve the relations in the region and tries to disseminate the idea of cooperation that leads to the improvement of the relations so strained in the 90s. Such a position of the country, between the broadly understood West and the East, forces the Montenegro authorities to balance between respecting the rights derived from the NATO and the European Union membership guidelines, and the political correctness in relations with Russia and its close ally – the neighbouring Serbia.

Thanks to the openness to suggestions from NATO and the European Union, and owing to the readiness to negotiate, Montenegro gradually realizes the most important elements of its foreign policy. The country's cooperation with its neighbours is assessed to be very good. Especially since the neighbouring Albania and Croatia have been the members of NATO since 2009, and serve as positive examples of successful accessions. Since the independence, Montenegro has been taking steps to overcome the legal and institutional difficulties in building its statehood. *The constitution of Montenegro*, adopted in 2007, defining the state as a multinational, multicultural country which, besides the Montenegrin language, allows the use other languages, spoken by minorities living in its, is the evidence of the openness and

the democratic approach of the state authorities towards the issue. The authorities, headed by Filip Vujanović – President, Milo Đukanović – Prime Minister, Igor Lukšić – Minister of Foreign Affairs and European Integration and Milica Pejanović-Đurišić – Minister of Defence, strive for the country's development.

Montenegro's security system is steadily strengthened. In November 2006 the Ministry of Defence of Montenegro started to operate, a decision was made to create a separate system of defence. The adopted documents, including the defence planning systems and the budget, the necessary regulations concerning the functioning of the army and the Ministry of Defence, were modelled after the practice of other democratic countries. Since 2006, Montenegro has participated in the Partnership for Peace Programme (PfP), through which the country was allowed to benefit from the experience of NATO. Since December 2009, it has been realizing the assumptions stemming from the Membership Action Plan (MAP), thus expanding the dialogue with NATO. The Montenegrin soldiers participate in peacekeeping missions under the auspices of the UN, NATO, and the European Union. The skilful realization of the objectives set out by international organizations allows the country to be perceived today as a leader in the Western Balkans, ahead of, among others, Bosnia and Herzegovina or Macedonia.

Analysing the security of a small country, such as Montenegro, seems to be a simple procedure. However, the country's circumstances and the surroundings, give it a much deeper dimension. The key phenomena in this case are the ones that undermine security, which in future will or may generate specific threats. Among them, special attention should be paid to the obvious superiority of the internal variables, concerning the state of the political system, the regime, and finally the stage of systemic reforms. It seems that the greatest threat to Montenegro may result from a high level of corruption. Especially when accompanied by the helplessness

of the state authorities. The lack of freedom of the media, together with an ineffective justice system, result in the impunity and the lack of control over criminogenic phenomena of the political life. The pathologies are aggravated the clan nature of the society, which translates into the functioning of the state in all aspects.

Ensuring the security of Montenegro will be possible by building upon allied relations and partnerships in the region and the Euro-Atlantic area. The increase in the level of safety will create a favourable climate for foreign investment and the development of the tourism sector. This in turn may translate not only into the level of the development of the country, but above all, into an increase in income of the population, which will constitute a society satisfied with the standard of living, averse to internal unrest.

The membership in NATO seems to be the key condition to ensure a stable security of Montenegro. Like every country aspiring to join NATO which is at the stage of system transformation, Montenegro is gaining the trust mostly of the international community. It is becoming predictable partner, which should not become a source of conflict in the region. The membership induces a reform of the Montenegrin army towards adaptation to the NATO standards in the areas of logistics, equipment, combat readiness and the information system, and, as may be presumed from the example of neighbouring Slovenia and Croatia, becomes a gateway to the integration with the European Union.

Montenegro's membership in NATO also prompts certain risks. Both for the country and for the Alliance. Citizens of Montenegro seem to be aware of this fact and are rather skeptical towards integration with NATO. The visible trend of support – relatively weak, persisting at the same level, the lack of confidence in the ruling elites, the concerns about the lack of transparency of the authorities' activities, or the concerns related to the creation of the military bases in the territory of Montenegro, seem to be somewhat correct. A significant effort is expected from the authorities, serious work to combat the existing problems, but also an

awareness-raising information campaign which would clearly inform the public opinion what the integration with NATO means.

For the Alliance, the stabilization of the region remains a matter of considerable importance with respect to the Western Balkans. Beside Albania and Croatia, who joined NATO earlier, of all the aspiring nations, Montenegro is closest to meeting the NATO guidelines and is perceived as one of the countries consolidating stability. It is difficult to see other reasons which could persuade the members of the organization to integrate Montenegro with NATO. Its faint military and economic potential does not inspire special interest.

It is worth stressing though that, with its small territorial and demographic potential, Montenegro does not bring into the Pact any internal conflicts or instability, which is not without importance in today's turbulent world. Therefore, the members of the Alliance need not be afraid that such phenomena could transpose into their territory. The stability of the ruling elites and the proximity of the abovementioned countries which have already become the members of the transatlantic cooperation structures (Albania and Croatia), also remains a factor clearly favouring the membership of Montenegro in NATO. Simultaneously, the common membership in NATO is a clear factor in re-integrating and stabilizing the region. The analyses also confirm the thesis that although the low level of education of the ruling elites in the country is noticeable and there is an implicit danger of making decisions which are not entirely optimal in a given situation, that has not had so far any particularly negative impact on the process of Montenegro's integration with NATO. Moreover, it is worth noting that the lack of negative experiences of the Montenegrins in dealing with NATO soldiers is a factor positively contributing towards the membership in NATO. As a result, the signalled caution of the society against the Pact does not imply a contestation of Montenegro's membership in it.

Montenegro's membership in NATO should not hamper its foreign policy and thereby disrupt the peculiar balance between

Russia and the West. However, as illustrated by the example of Ukraine, such a policy usually provokes the Russian Federation into more offensive action, so that the partner must come down on one of the sides.

It seems that in the case of Montenegro's membership two scenarios for the future may be drafted. The optimistic version is that it will be accepted into NATO by the end of 2015, and it seems that if the Alliance was ready, the shortcomings in fulfilling the NATO membership obligations would not be relevant, and it would not be an exception either. In contrast, the pessimistic scenario implies the possibility of another postponing of Montenegro's accession to NATO, after Macedonia, and consequently – no specific date for the membership. Such a development is particularly dangerous for Montenegro, because with time it could impede the reforms, which would give the Alliance a further argument for the postponement of its membership. The events in the international arena will be of considerable importance, particularly in the Iraq and Syria region, as well as in the post-Soviet area. For if NATO focuses on those sources of crisis, it will not be ready or willing for successive enlargements which could weaken its military effectiveness.

Seemingly, both scenarios seem equally likely. However, the situation in NATO and the atmosphere surrounding the adoption of Montenegro, as well as the intensive diplomatic activity of the country in the international arena, are likely to favour the implementation of the optimistic variant.

The intention of the author is that the submitted publication be a “voice in the international debate” on the future direction of scientific research concerning the issues of international security.

By submitting the above publication to the readers, I hope that its English version will allow to popularize Polish research in European literature and will become an additional source of knowledge about a small country, such as Montenegro, aspiring to international organizations.

Autorka kierując się swoją wiedzą, fachową literaturą przedmiotu, jak również osobistymi doświadczeniami i przemyśleniami z pobytu w tym kraju i rejonie Europy, dokonała głębokiej analizy uwarunkowań bezpieczeństwa w tym skomplikowanym obszarze Świata.

**Generał prof. nadzw. Krakowskiej Akademii im. A. Frycza Modrzewskiego
dr Mieczysław Bieniek, były zastępca Dowódcy NATO ds. Transformacji**

Praca Doktor Małgorzaty Łakoty-Micker stanowi interesującą analizę kwestii bezpieczeństwa wewnętrznego i zagranicznego Czarnogóry, matego i małego znanego państwa na Półwyspie Bałkańskim. Monografia jest napisana rzetelnie pod względem metodologicznym i warsztatowym, prezentuje oryginalne wnioski końcowe. Zaletą opiniowanej pracy jest również jej nowatorski charakter i „świeżość”, odnosi się bowiem do organizmu państwowego w znikomym stopniu spenetrowanego przez – nie tylko polskich – badaczy i naukowców. Należy zwrócić jednocześnie uwagę na liczne odwołania pojawiające się na stronach pracy. Dowodzą one benedyktyńskiej pracy Autorki, która zebrata, opracowała i poddała naukowej analizie liczne źródła i materiały drukowane.

Prof. UW dr hab. Jacek Wojnicki, Instytut Europeistyki UW

Z pełną odpowiedzialnością stwierdzam, że Czytelnicy otrzymają udatne metodologicznie opracowanie poszerzające naszą wiedzę na temat dzisiejszej sytuacji na Bałkanach Zachodnich, ich bezpieczeństwa, bezpieczeństwa Czarnogóry i bezpieczeństwa w ogóle.

Prof. dr hab. Ludwik Habuda, Uniwersytet Wrocławski

Niniejszą monografię należy uznać za wartościową poznawczo co najmniej z kilku powodów. Z jednej strony jest to erudycyjne studium wiedzy o Czarnogórze, jej historii, ustroju, sytuacji społeczno-politycznej oraz uwarunkowaniach kulturowych. Z drugiej zaś jest to odważne i rozważne studium wiedzy o zagrożeniach dla bezpieczeństwa – zarówno narodowego, jak i wewnętrznego – bardzo młodej przecież państwowości Czarnogóry [...].

Prof. dr hab. Maciej Szostak, Uniwersytet Wrocławski

Legens. Publishing workshop
ISBN 978-0-9576904-4-8